

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

MEHMED EMİN RAUF PAŞA’NIN HAYATI
İDARİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Nazik Betül GÜNEY

2502080360

DANIŞMAN

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

İSTANBUL - 2023

ÖZ

MEHMED EMİN RAUF PAŞA’NIN HAYATI İDARİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

NAZİK BETÜL GÜNEY

Bu tez, II. Mahmud ve Sultan Abdülmecid zamanlarında toplam beş kez sadrazamlık ile Erzurum, Diyarbakır, Halep ve Şam valiliklerinin yanında Teke ve Hamid, Bolu-Viranşehir-Kastamonu, Karahisar-Menteşe mutasarrıflıkları görevini icra eden Mehmed Emin Rauf Paşa’nın hayatını ve siyasî-idarî faaliyetlerini konu almaktadır. Rauf Paşa, Osmanlı Devleti’nin toprak kayıpları, isyanlar ve malî sıkıntılarla uğraştığı bir zamanda sadaret görevlerinde bulunarak devleti içinde bulunduğu zorluktan çıkarmanın yollarını aramıştır. Diplomasinin önem kazandığı bu dönemde sadaretleri sırasında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa meselesi ve Rum isyanı gibi olaylarda diplomatik yetenekleri sayesinde denge unsurudur. Siyasî meselelerin yön verdiği ıslahat girişimlerinde II. Mahmud’a ve Abdülmecid’e destek olmuştur. Gülhane-i Hatt-ı Hümayûn’un ilanından sonra hız kazanan ıslahatların önde gelen uygulayıcılarından. Osmanlı yöneticileri arasında hizipleşmenin yaygın olduğu zamanlarda siyasî rekabetten üzerine düşen payı alan Rauf Paşa, önce Halet Efendi’nin, sonrasında Hüsnü Paşa’nın hışmına uğramıştır. Siyasî olarak yaşadığı bu deneyimler, sonrasında Rauf Paşa’nın siyasî duruşunda kendini belirgin bir şekilde hissettirecektir. Aynı zamanda Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye reisliği yapmış olan Rauf Paşa, bu görevi sırasında Tanzimat reformlarının uygulanmasına çalışmıştır.

Yaklaşık on beş yıl süren taşra görevleri esnasında halkın nabzını tutabilen bir yönetici olmuştur. Bürokrat bir kimliği olmasına karşın Erzurum Valisi ve Serasker tayin edilmiş böylece Osmanlı-İran Savaşı’nda ve daha sonra Mısır meselesinde askerî bir kimliğe bürünerek uyguladığı stratejiler sayesinde Osmanlı ordusunun

büyük kayıplar vermesini engellemiştir. Herhangi bir olay karşısında devrin yetkili isimlerinin aldığı kararlar olayların gidişatını etkilemektedir. Dolayısıyla siyasî olayları kişilerden ayrı değerlendirmek mümkün olmamaktadır. Bu tez ile XIX. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî durum, Mehmed Emin Rauf Paşa'nın hayatı ve faaliyetleri özelinde anlatılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Biyografi, Diplomasi, Bürokrasi, Sadaret, Reform.

ABSTRACT

THE LIFE AND ADMINISTRATIVE-POLITICAL ACTIVITIES OF MEHMED EMIN RAUF PASHA

NAZİK BETÜL GÜNEY

This thesis study deals with the life and political-administrative activities of Mehmed Emin Rauf Pasha, who served as grand vizier five times in total during the reigns of Mahmud II and Abdulmejid I and as governor of Erzurum, Diyarbakır, Aleppo, and Damascus, as well as the mutasarrif of Teke and Hamid, Bolu-Viranşehir-Kastamonu, and Karahisar-Menteşe. At a time when the Ottoman Empire was dealing with territorial losses, rebellions, and financial difficulties, Grand Vizier Rauf Pasha sought ways to get the State out of these difficulties. In this period when diplomacy gained importance, he was a balancing force thanks to his diplomatic skills which he displayed during the revolt of Mehmet Ali Pasha and the Greek revolt. He supported Mahmud II and Abdulmejid I in reform initiatives guided by political issues. He was one of the leading implementers of the reforms that gained momentum after the proclamation of the Tanzimat Reform Edict. Having his share of political hostility at a time when factionalism was widespread among the Ottoman rulers, Rauf Pasha first incurred the wrath of Halet Efendi and then Hüseyin Pasha. These political experiences would later be reflected in his political stance. Also having served as the head of the Supreme Council of Judicial Ordinance (*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye*) a few times, Rauf Pasha endeavoured to implement the Tanzimat reforms in his tenures.

During his provincial missions, which lasted approximately fifteen years, he became an administrator who managed to take the public's pulse. Although he was a bureaucrat, he was appointed as the Governor of Erzurum and a Serasker, and thus, by adopting a military identity and implementing successful strategies in the Ottoman-Iranian War and later in the Egyptian issue, he prevented the Ottoman army

from suffering great losses. The decisions taken by the authorised figures of the time in the face of any event affected the course of events. Therefore, it is not possible to evaluate political events separately from individuals. In the context of the life and activities of Mehmed Emin Rauf Pasha, the present thesis study tried to explain the political situation of the Ottoman Empire in the first half of the 19th century.

Keywords: Biography, Diplomacy, Bureaucracy, Grand Viziership, Reform.

ÖNSÖZ

Bu çalışma 1780-1860 yılları arasında yaşamış Mehmed Emin Rauf Paşa'nın yaşamını konu edinmektedir. II. Mahmud ve Abdülmecid zamanlarında sadaret, valilik ve meclis üyeliği görevlerini yerine getirmiş olan Rauf Paşa, Osmanlı Devleti'nin siyasî olarak büyük krizler yaşadığı bir süreçte diğer devlet adamlarıyla birlikte bu krizlerden çıkış yolunu aramıştır. XIX. yüzyıl İlber Ortaylı'nın da ifade ettiği üzere Osmanlı Devleti'nin en uzun yüzyılıdır. Bu dönemde Osmanlı Devleti, bir taraftan isyanlar ve savaşlarla uğraşırken diğer taraftan da reform hareketleriyle, bariz bir şekilde belli olan kötüye gidişe dur demek istiyordu. Avrupalı devletlerin her fırsatta meselelere müdahil olmaları ise başka problemleri beraberinde getirmekteydi. Bu sebeple reform hareketlerinin Osmanlı Devleti için anlamı ve önemi büyüktü.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışından sonra hız kazanan reform süreciyle birlikte uygulayıcı konumundaki devlet adamlarının tutumları bu sürecin nasıl işleyeceğini belirlemekteydi. Şüphesiz II. Mahmud döneminde iki, Abdülmecid döneminde ise üç kez sadarete gelmiş, yaklaşık 15 yıllık bir sürede de taşrada görevlerde bulunmuş, toplamda otuz yılı aşkın bir süre siyasette varlığını devam ettirmiş bir devlet adamı olarak Rauf Paşa'nın bu sürece katkısı merak konusudur. Rauf Paşa, siyasî kişiliği sebebiyle dönemin vakanüvisleri tarafından eleştirilmektedir. Bu çalışmanın amacı yapılan reform çalışmalarında padişahların en büyük destekçisi olan Rauf Paşa'nın hayatı dâhilinde dönemin siyasî olaylarının arka planını anlamaktır.

Tezimiz kronolojik sıralamaya uygun olarak bölümlendirilmiştir. Giriş ve üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde, tarih yazımı geleneği içinde yapılan biyografik çalışmalar ve Rauf Paşa'nın hayatının ilk dönemlerinden bahsedilmiştir. Birinci bölümde Rauf Paşa'nın ilk sadareti ve bu sadareti sırasında meydana gelen siyasî meselelere, Halet Efendi'yle Rauf Paşa'nın mücadelesine değinilmiştir. İkinci bölüm Rauf Paşa'nın valiliklerini kapsar. Erzurum valiliği dâhilinde Osmanlı-İran savaşı, Diyarbakır Valiliği, Şam ve Halep valilikleriyle Teke-Hamid, Bolu-Kastamonu, Karahisar-Menteşe mutasarrıflıkları ve Mehmed Ali Paşa'nın isyanı

nedeniyle Anadolu Valiliği görevlerini içerir. Üçüncü bölüm Rauf Paşa'nın İstanbul'a dönüşü ve toplamda dört kez daha yürüttüğü sadaret görevleriyle, Meclis-i Vâlâ memuriyetlerini konu edinmiştir. Yine Rauf Paşa'nın kişiliği, ailesi ve vefatı da bu bölümde yer alır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında birçok kişinin desteği ve emeği bulunmaktadır. Bu kapsamda beni bu çalışmaya yönelten ve çalışmamız boyunca hiçbir zaman desteğini esirgemeyen danışmanım, ilim yolunda rehberim değerli hocam Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN'a minnettarım. Yanına her gittiğimde beni sabırla dinleyen ve önerilerde bulunan kıymetli hocam Prof. Dr. Mahir AYDIN'a müteşekkirim. Tez izleme komitemde yer alan Prof. Dr. Vahdettin ENGİN'e teşekkür ederim. Çalışmalarım boyunca benden kütüphanesini esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet MERCAN'a teşekkürü borç bilirim, var olsun. Tezin yazımı sırasında kıymetli görüşlerini benimle paylaşan Doç. Dr. H. Baha ÖZTUNÇ ve Dr. Öğr. Üyesi Fadimana FİDAN'a çok teşekkür ederim. Tez çalışmam sırasında iş yükümü azaltarak büyük yardımları dokunan, aynı ofisi paylaştığım meslektaşım ve arkadaşım Dr. Kübra DURSUN'a ayrıca teşekkür ederim. Bu çalışma sırasında fakülteye her geldiğimizde Dr. Öğr. Üyesi Adem KORKMAZ ve Dr. Cemal ATABAŞ bizleri nezaketle karşıladılar. Sağ olsunlar. İstanbul'a geliş gidişlerim sırasında bana evini açan değerli dostum Tuğba ALTUN'a ve Gülizar AŞIK'a çok teşekkür ederim. Beni her zaman destekleyen, yardıma ihtiyacım olan her anımda yanımda olan annem Mualla ÇELİK, babam Nurettin ÇELİK ve kardeşim Bircan'a teşekkür ederim, iyi ki varlar. En son olarak benimle oynama isteğini geri çevirdiğimde küçük yaşına rağmen beni anlayan ve varlığıyla bana güç veren canım oğlum Atahan'a ve eşim Taner'e sonsuz teşekkürler.

Tüm gayretlerimize rağmen yapılan hata ve eksikliklerin hoş görülmesini dilerim.

İstanbul 2023

Nazik Betül GÜNEY

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞ

1. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın İlk Sadaret Dönemi:	10
1.1. İlk icraatlar ve İstanbul'un Güvenliğinin Sağlanması	14
1.2. Sırp İsyanı, Miloş ve Rauf Paşa.....	23
1.2.1. Sırp İsyanının İlk Evresi: 1804-1812 İsyanı	23
1.2.2. Sırp İsyanının İkinci Evresi: Miloş ve Sırplar.....	29
1.3. Tuzcuoğlu Memiş İsyanı ve Ayanlarla Mücadele	43
1.3.1. Ayanlığın Ortaya Çıkışı ve Ayan Devlet İlişkisi	43
1.3.2. Tuzcuoğlu Memiş Ağa İsyanı	44
1.4. Hâlet'in Hışmı: Sadaretten ve Gözden Düşüş	55
1.4.1. Tepedelenli Ali Paşa Meselesi	57
1.4.2. Tepedelenli'ye Desteğin Bedeli: Sakız'a Sürgün	62

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRGÜNDEN AF: TAŞRADA HAYAT

2. Valilikleri ve Mutasarrıflıkları	69
2. 1. Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıflığı.....	69
2.1.1. Teke Sancağı	69
2.1.2. Hamid Sancağı	70
2.1.3. Rauf Paşa'nın Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıflığı	71
2.1.3.1. Birinci Mutasarrıflık Dönemi:	71
2.1.3.1.1. Tekelioğlu'nun Muhallefatı ve Devlet Toprağının Mülkleştirilmesi Meselesi.....	74

2.1.3.2. İkinci Mutasarrıflık Dönemi:.....	80
2.2. Diyarbakır Valiliği	81
2.2.1. XIX. Yüzyıla Kadar Diyarbakır	81
2.2.2. Maadîn-i Hümâyûn Emaneti'nin Kurulması.....	82
2.2.3. Rauf Paşa'nın Diyarbakır Valiliği ve Maden-i Hümâyûn Eminliği	85
2.3. Erzurum Valiliği ve Şark Seraskerliği	93
2.3.1. XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı- İran İlişkileri.....	93
2.3.2. 1820-1823 Osmanlı-İran Savaşı.....	98
2.3.2.1. İran'la Yaşanan Anlaşmazlık Sebepleri	98
2.3.2.2. İran'ın Sınırlara Tecavüzleri.....	102
2.3.2.3. Rauf Paşa'nın Şark Seraskerliğine Atanması	104
2.3.2.4. Rauf Paşa'nın Yaptığı Hazırlıklar	106
2.3.2.5. Rauf Paşa'nın Erzurum Valiliğine Atanması	108
2.3.2.6. Savaş İçin Yapılan Hazırlıklar	109
2.3.2.7. Eleşkirt Bozgunu	116
2.3.2.8. Kars Savunması ve Hüsrev Paşa'dan Şikâyet	120
2.3.2.9. İran'ın Anlaşma Teklifleri ve Erzurum Antlaşması'nın İmzalanması	126
2.3.2.10. Selim Paşa Meselesi	138
2.4. Bolu-Kastamonu ve Viranşehir Sancakları Mutasarrıflığı	142
2.4.1. Bolu Sancağı	142
2.4.2. Kastamonu Sancağı.....	143
2.4.3. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Mutasarrıflık Dönemi	144
2.4.3.1. Bir Hayırlı Olay: Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Rauf Paşa'nın Faaliyetleri.....	146
2.5. Halep Valiliği.....	153
2.5.1. Halep Eyaleti.....	153
2.5.2. Rauf Paşa'nın Halep Valiliği	155
2.5.2.1. 1828–1829 Osmanlı-Rus Harbinin Halep'e Yansıması	156

2.5.2.2. Halep'te Mansure Ordusunun Teşkili	159
2.6. Şam Valiliği	170
2.6.1. Şam (Suriye) Eyaleti	170
2.6.2. Osmanlı Hâkimiyeti Altında Şam (Suriye)	171
2.6.2.1. Şam'ın İdari Yapısı	171
2.6.2.2. Şam'ın Ekonomik Yapısı ve Güvenliği Meselesi	172
2.6.3. Rauf Paşa'nın Şam Valiliğine Atanması ve İlk Faaliyetleri	174
2.6.3.1. Ordu İçin Asker Toplama Meselesi	176
2.6.3.2. Hac Yolunun Güvenliği ve Tamiri Meselesi	179
2.6.3.3. İhtisâb Vergisinin Şam'da Uygulanmaya Konulması	184
2.7. Karahisar-ı Sahip ve Menteşe Sancakları Mutasarrıflığı	192
2.7.1. Menteşe Sancağı	192
2.7.2. Karahisar-ı Sahip Sancağı	192
2.7.3. Rauf Paşa'nın Menteşe ve Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı	193
2.8. Anadolu Valiliği ve Ordu Kaymakamlığı	196
2.8.1. Mehmet Ali Paşa Olayı ve Mısır Meselesi	196
2.8.1.1. Mehmet Ali Paşa Öncesi Mısır'ın Durumu	196
2.8.1.2. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da Nüfuz Kazanması ve İsyan Giden Yol	199
2.8.2. Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Rauf Paşa'nın Ordu-yı Hümayûn'a Memur Edilmesi	203
2.8.3. Mısır Ordusunun İlerlemesi, Rauf Paşa'nın Anadolu Valiliği ve Ordu Kaymakamlığı	206

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERSAADET'E KAVUŞMAK

3. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın İkinci Sadaret Dönemi	223
3.1. Kütahya Barışı ve Mısır Meselesinde İkinci Aşama:	223
3.1.1 Mısır Meselesinde Farklı Alternatifler: Mehmet Ali Paşa'ya Suikast Düşüncesi	236

3.1.1.2. Mısır Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve Rauf Paşa	244
3.1.1.2.1. Churchill Olayı ve Osmanlı-İngiliz Gerilimi.....	244
3.2. Balkanlardaki Gelişmeler	255
3.2.1. Sırp Meselesi.....	255
3.2.2. Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Rum Vatandaşların Statüsü	267
3.2.3. Rauf Paşa'nın Borç Arayışı.....	274
3.3. Osmanlı Bürokrasisindeki Değişiklikler ve Rauf Paşa'nın Faaliyetleri	280
3.4. “Bir Tarz-ı Garîbe” ile Sadaretin Değişmesi	283
4. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Üçüncü Sadareti	285
5. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Dördüncü Sadareti	293
5.1. Rauf Paşa'nın Tanzimat Esaslarını Uygulaması.....	297
6. Siyasette Son Durak: Rauf Paşa'nın Son Sadareti ve Meclis-i Ali Memurluğu	306
7. Vefatı, Serveti, Borçları.....	307
8. Bir Şahsiyet Olarak Rauf Paşa	309
9. Ailesi	312
SONUÇ.....	315
KAYNAKÇA	320
EKLER.....	369
ÖZGEÇMİŞ.....	371

KISALTMALAR LİSTESİ

A. {DVNSMHM	: Bâb-1 Asafî, Mühimme Defterleri
A.{DVNSBUY.İLM.d.	: Bâb-1 Asafî, Buyruldu ve İlmühaber Defterleri
A.{DVNSNHM.d...	: Bab-1 Asâfî, Nâme-i Hümayun Defterleri
A.{DVNSNŞT.d...	: Bab-1 Asafî Divan-ı Hümayun Sicilleri Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri (Atik Vüzera Defteri)
A.} MKT	: Sadaret Mektubi Kalemî Evrakı
A.} MKT.MHM.	: Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı
A.} MKT.UM.,	: Sadaret Umum Vilayat Evrakı
A.}MKT.NZD.	: Sadaret Mektubi Kalemî Nezaret ve Devair Evrakı
A.}TŞF.	: Sadaret Teşrifat Kalemî Evrakı
AE.SABH.I..	: Ali Emiri Tasnifi Abdülhamid I Evrakı
AE.SMHD.II	: Ali Emiri/Mahmud II
Ayn.mlf.	: Aynı müellif
BEO.	: Babıali Evrak Odası
Bkz:	: Bakınız
C.	: Cilt
C.AS.	: Cevdet Askeriye

C.BH.	: Cevdet Bahriye
C.BLD.	: Cevdet Belediye
C.DH.	: Cevdet Dahiliye
C.DRB.	: Cevdet Darphane
C.EV.	: Cevdet Evkaf
C.HR.	: Cevdet Hariciye
C.ML.	: Cevdet Maliye
C.SM.	: Cevdet Saray
C.TZ.	: Cevdet Tımar
C.ZB.	: Cevdet Zabtiye
Çev.	: Çeviren
D.BŞM.TRE.d	: Bab-1 Defteri, Tersane Eminliği Defterleri
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
HAT	: Hatt-ı Hümâyûn
İA.	: İslam Ansiklopedisi
İ. DH.	: İrade Dahiliye
İ.HR.	: İrade Hariciye
İ.MMS.	: İrade Meclis-i Mahsus
İ.MSM.	: İrade Mesail-i Mühimme
İ.MVL.	: İrade Meclis-i Vala

İOTK	: İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi
M.	: Miladî
MVL	: Meclis-i Vela
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
S.	: Sayı
SO	: Sicill-i Osmânî
ŞD.SAİD.	: Şura-yı Devlet Tasnifi Şura-yı Devlet Sicilleri
TDVİA	:Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TS.MA.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TS.MA.d.	:Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri
TS.MA.e.	: Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı
TTEM	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
Yay.	:Yayımlayan

GİRİŞ

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi açısından büyük buhranların ve gelişmelerin yaşandığı bir dönem olması nedeniyle araştırmacıların dikkatini ve ilgisini çekmektedir. Siyasi gelişmelerinin yanı sıra, dönemin aktörlerinden olan devlet adamlarının biyografileri de yine tarihçilerin ilgisini çeken bir diğer çalışma sahasıdır.

Biyografi, özellikle de Osmanlı tarihi içerisinde, oldukça zor ve meşakkatli bir çalışma alanıdır. Osmanlı tarih yazıcılığında¹ oldukça geç dönemlerde başlayan biyografi tarzı, pek de aydınlatıcı olmayan bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.² Nitekim yaşadıkları döneme olumlu ya da olumsuz etkileri olan şahıslar hakkında bilgiler sunabilmek ve dönemin olaylarını daha geniş bir perspektifle değerlendirebilmek, önceden kaleme alınan muhtelif eserlerin çeşitliliği ile mümkün

¹ Osmanlı Tarih yazıcılığının gelişimi hakkında bkz: Bekir Kütükoğlu, “Sultan II. Mahmud Devri Osmanlı Tarihçiliği”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri Bildiriler**, İstanbul 1990, s. 11-19; İlber Ortaylı, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, Der. Sevil Atauz, Ankara 1986, s. 419-429; Feridun M. Emecen, “Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, III (1999), s. 83-90; M. Halil Yinanç, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, **Tanzimat**, II, İstanbul 1999, s. 573-595; Sabri Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Ankara 1991, s. 52-70, Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Tarihçiliğine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Bahar 2013, S. 1. S. 271-293; aynı mlf, “Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. XIV (2003), s. 55-62; Süleyman Yatak, “Sadrazamlar ve Kapudan-ı Deryalar Hakkında Yazılan Biyografik Eserler” **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Aralık 1990, s. 135-143; İbrahim Şirin, “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Tarihi Gelişimi”, **Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç**, Ed: Kemal Çiçek, Ankara 2001, s. 543-579; Necdet Öztürk, “Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, **Osmanlı**, C. VIII, Ankara 1999, s. 257-261; V. L. Ménage, “Osmanlı Tarihçiliğinin Başlangıcı”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Çev: Salih Özbaran, S. IX (1978), s. 227-240.

² Osmanlı’da biyografi tarzının ilk örneklerinden Sehi Bey’in *Heşt Bihîşt*’i şairler hakkında bilgi veren ilk eserdir. Hafid Efendi’nin eseri *Sefinetü’l-Vüzerâ* kaptan-ı deryalardan bahseden ilk eser olarak karşımıza çıkar. Ahmed Resmi Efendi’ye ait *Halîfetü’r-Rüesâ* reisülküttaplardan, yine aynı müellife ait *Hamiletü’l-Küberâ* darüssaade ağalarından bahsetmektedir. Osmanzâde Tâib’in eseri *Hadîkatü’l-Mülûk ve Hadîkatü’l-Vüzerâ*’da Osmanlı devlet adamlarının hayatları konu edinmiştir. Daha sonra bu esere yazılan zeyllerden Ahmed Rıf’at’a ait *Verdü’l-Hadâ’ik* ile biyografi yazımı devam etmiştir. Hadîkatü’l-Vüzerâ zeyllerinden olan Ahmed Câvid’in yazdığı *Verd-i Mutarra*’ya zeyl olarak yazılan ve 1863’e kadar tarihlenen bu eseri İbnülemin Mahmud Kemal İnal’ın *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar* adlı eser takip etmektedir. Mehmed Memduh Paşa’nın *Esvât-ı Sudûr*’ı, Abdurrahman Şeref’in *Tarih Musahabeleri*, Mehmed Süreyya’nın *Sicill-i Osmânî yahud Tezkîre-i Meşâhîr-i Osmâniye*’si, Tayyazâde Ahmed Atâ’nın *Târih-i Atâ*’sı, İsmail Hami Danişmend’in *Osmanlı Tarihi Kronolojisi (I-IV)* ve Ali Fuat Türkgeldi’nin *Maruf Simalar*’ı, Mehmet Zeki Pakalın’ın *Son Sadrazamlar ve Başvekiller*’i de devlet adamları hakkında bilgiler vermektedir. Yine Ahmed Cevdet Paşa’nın *Tarih-i Cevdet*’i devlet adamları hakkında eleştirel bir yaklaşım sergileyen ve biyografik bilgilere de yer veren eserler arasındadır.

olabilmektedir. Ancak tarih yazıcılığında önemli bir yere sahip olan vakanüvislerin siyasi olayları kronolojik olarak sıralaması ve devlet adamları hakkındaki bilgileri genelde vezaret rütbesiyle birlikte vermeye başlamaları, araştırmacıların biyografi yazımında karşılaştığı zorluklardandır. Devlet adamlarının aldığı görevlerin kronolojik bir sıralanması şeklinde karşımıza çıkan bu durum, kişinin daha önceki hayatı ve sosyal yaşamı hakkında bilgi edinmemize imkân tanımamaktadır.

Biyografi yazımında karşılaşılan bir diğer zorluk, devletin memurları olan vakanüvislerin çoğu zaman siyasi gelişmeleri yazarken devrin şahsiyetinin hayatta olması sebebiyle ya suya sabuna dokunmadan olayları aktarmaları ya da kişileri yüceltme yolunu seçmeleridir. Her iki seçenekte de olay-şahıs dengesi göz ardı edilmektedir.³ Yine vakanüvisliğin devlet memurluğu olarak bir geçim kaynağı olması da vakanüvisin olaylar hakkındaki görüşlerini yazmasını engellemiştir. Ayrıca vakanüvislerin kendinden önceki vakanüvisleri tekrar etmesi ve bazı bilgilerin devlet politikası gereği kendilerinden gizlenmesi de karşılaşılan bir diğer problemidir. Bu nedenle çok önemli bir olay birkaç cümle ile geçiştirebilmektedir.⁴

Hal böyle olunca yukarıda bahsi geçen eksiklik ve problemlerin çözüme kavuşmasında *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi*'nde yer alan belgelerin rolü büyük olmaktadır. Ne var ki belgelerin dilinin resmî olması,⁵ birçok belgede tarihin yazılmaması ve tasnif sırasında bazı belgelerde tahminî tarihlendirilmenin yapılması araştırmacılar açısından karşılaşılan bir diğer zorluktur. Bu bakımdan arşiv belgelerinin dikkatli bir şekilde tahlil ve tenkit edilerek kullanılması gerekmektedir.

III. Selim, II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerine tanıklık eden Rauf Paşa, II. Mahmud ve Abdülmecid'in sadrazamlarındandır. Babası Dergâh-ı Alî

³ Engelhardt eserinde Sultan II. Mahmud'un dönemin tarihçilerinin övgülerine layık olmadığını söyler. Bu bakımdan II. Mahmud dönemi tarihçilerini eleştirmektedir. Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Kaktüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 39.

⁴ Yüksel Çelik, **Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüseyin Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası**, TTK Yayınları, Ankara 2013, s.1-5; Süheyla Yenidünya Gürgen, **Devletin Kâhyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi**, Dergah Yayınları, İstanbul 2018, s. 13-14.

⁵ Ali Akyıldız, "Yakınçağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Araştırmalarında Kaynak Sorunları", **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 2 (1998), s. 166.

Çavuşbaşılardan Mehmed Said Ağa'dır.⁶ Kalem terbiyesi görmüş olan Rauf Paşa 1780 yılında doğdu. 16 Eylül 1806'da serhalife, 5 Aralık 1807'de sadaret mektupçusu oldu. 12 Kasım 1809'da bu görevine süvar mukabeleciliği eklendi.⁷ Aynı yıl maden mukataacılığı yaptı.⁸ Ardından 13 Haziran 1811'de Rikab-ı Hümayun kâtipliğine⁹, 27 Haziran'da Rikab-ı Hümayûn defterdarlığı görevine getirildi.¹⁰ Aynı sene Rikab-ı Hümayûn defterdarlığı da kendisinde kalarak Şıkk-ı Evvel Defterdarlığı vekâleti verildi.¹¹ 1814'te Şıkk-ı Evvel Defterdarlığına tayin edildi.¹² Bir sene sonra vezirlik rütbesiyle ilk sadaretine getirildi.

Rauf Paşa'nın sadaretinden önceki yaşantısıyla ilgili elimizde çok az bilgi mevcuttur. Bunun sebebi yukarıda da belirtildiği üzere dönemin tarih yazımı anlayışı dolayısıyla kişinin, sadaret makamına geldikten sonra kroniklerde yer almasıdır. İlk kez sadarete geldiği dönemde Sırp isyanı gibi bir meseleyle ilgilenmek durumundadır. Ayrıca Tepedelenli isyanı da devleti meşgul eden diğer bir sorundur. Sonraki sadaretlerinde de Mısır ve Yunan meseleleri Rauf Paşa'nın ana gündemini oluşturmuştur. Meselenin halledilmesinde İngiliz desteğinin söz konusu olmasıyla birlikte özellikle Rusya ve İngiltere'yle olan ilişkilerin dengeli bir şekilde ilerlemesine gayret etmiştir. Rauf Paşa'nın ilk sadareti sırasında tanıştığı Sırp meselesi de geçerliliğini devam ettirmektedir. Bu süreçte yine diplomasi seçeneğini kullanmış, özellikle Rusya'nın konuya dahlini azlatmak için uğraşmıştır. Yunan devletinin kurulmasının ardından ortaya çıkan meseleler Rauf Paşa'nın ikinci

⁶ I. Mahmud zamanında Darüssaade Ağası kâtibi olan İsmail Efendi'nin oğludur. Sadaret Mektubi kaleminde yetişmiştir. Sadrazamın divan kâtibi olarak görev yapmıştır. 1175/1761-62 senesinde Amedî Silahtar Hafız Ağa aracılığıyla masraf kâtipliğiyle Divan-ı Hümayûn'a girmiştir. Darphane'de sahib-i ayar olarak çalıştıktan sonra seferler esnasında rikab-ı hümayûn çavuşbaşılığı yapmıştır. Sonra Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın kapıkethüdasıyken 6 Mart 1775 yılında Dergâh-ı Ali çavuşbaşılığına tayin olmuştur. Çavuşbaşı ve Anadolu muhasebecisi, ruznamçe-i evvel süvari mukabelecisi olmuştur. 2 Kasım 1783'te vefat etmiştir. Mezarı Bahçekapısında'dır. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri, Ali Emiri, Abdülhamid I, Dosya No: 166, Gömlek No: 11133 (Bundan sonra BOA, AE.SABH.I., 166/11133 olarak gösterilecektir.); BOA, Cevdet, Adliye (Bundan sonra C.ADL. olarak gösterilecektir.), 104/6248; Ahmed Rifat, **Verdü'l-Hadâ'ik**, Tarihsiz, s. 11. Süleyman Göksu, **Mehmed Hasib Ruznâmesi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993, s. 61.

⁷ **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 11.

⁸ Şanizade Mehmed Ataullah, **ŞânîzâdeTârihi**, C.I, İstanbul 1284, s. 208.

⁹ **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 11-12.

¹⁰ 27 Haziran 1811. BOA, **Hatt-ı Hümayun** (Bundan sonra **HAT** olarak gösterilecektir.), 965/41266.

¹¹ Cabi Ömer Efendi, **Câbî Târihi**, Haz: Mehmet Ali Beyhan, C. II, TTK, Ankara 2003, s. 798.

¹² **ŞânîzâdeTârihi**, II, İstanbul 1290, s. 214; **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 12.

sadaretinde ilgilendiği diğer konulardır. Bu açıdan XIX. yüzyıl siyasî atmosferi içinde diplomasi oldukça önem kazanmıştı. Avrupa’da yaşanan milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı Devleti’nde çıkan isyanlar ve uluslararası ilişkilerde Avrupalı devletlerin yardımının sağlanması çabası yoğun bir diplomasiyi beraberinde getirmişti. Diplomatik yeteneklerin önem kazandığı bu süreçte Rauf Paşa gibi kalemiyeden yetişmiş kişilerin etkisi de giderek artmıştı.¹³ Dolayısıyla toplamda beş kez sadarete getirilen Rauf Paşa’nın *diplomatik* tavrı ve süreçteki katkısı araştırılmaya değerdir. Sadece sadarette değil, taşrada yöneticilik yapmış biri olarak Rauf Paşa, modernleşme sürecinde yapılan ıslahatların taşrada uygulamaya geçirilmesinde etkili olmuştur. İstanbul’dan verilen emirlerin taşraya nasıl yansıdığı ve taşrada ne derece geçerliliğe sahip olduğu Rauf Paşa merkez alınarak incelenmiştir. Bu anlamda Rauf Paşa’nın Halep Valiliği sırasında Mansure Ordusunun Halep’te teşkiline yönelik çalışmaları ve konuyla ilgili merkeze gönderdiği raporlar, yapılan ıslahatların taşraya yansımaları bakımından önemlidir. Yine Şam valiliği sırasında ihtisab vergisinin uygulanması noktasında yaptığı uyarılar Rauf Paşa’nın yöneticilik anlayışını göstermektedir.

Şıkk-ı evvel defterdarlığı yapması sebebiyle devletin gelir ve gider kalemlerine hâkim olan Rauf Paşa, görevleri sırasında oldukça titiz bir tavır sergilemiştir. Diyarbakır valiliğine ek olarak yürüttüğü Maden-i Hümâyûn eminliği görevi ile devletin önemli gelir kaynakları arasında yer alan madenlerin başında gelen Keban ve Ergani madenlerinin idaresini üstlenmiştir. Bu sırada İran ile olan savaşta serasker olarak görevlendirilmiş ve savaşın Osmanlı Devleti lehine sonuçlanmasını sağlayacak kararlarıyla II. Mahmud’dan övgüler almıştır. Osmanlı Devleti’ni en çok uğraştıran meselelerden olan Mehmet Ali Paşa isyanında Serasker tayin edilen Mehmed Reşid Paşa görev başına gelene kadar orduya komuta etmiştir.

Oldukça yoğun bir siyasî gündemin yanında yenilik hareketleri de devam etmektedir. Mehmed Emin Rauf Paşa, sadarete gelmesiyle birlikte II. Mahmud döneminde de devam eden ıslahatların uygulanmasında etkili olacaktır. Özellikle

¹³ C.V. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 19-40.

Tanzimat'ın ilanıyla birlikte hız kazanan yenileşme sürecinde Rauf Paşa, padişahlara destek vermektedir. Ne var ki bu durum Rauf Paşa'yı gelenekçi-yenilikçi çatışmasının ortasında bırakmıştır.

Siyasî hizipleşmeden Rauf Paşa'da üzerine düşen payı alacaktır. İlk sadareti sırasında Halet Efendi'nin, ikinci sadareti sırasında da Hüsrev Paşa'nın hışmına uğramıştır. Yaşadığı bu tecrübeler Rauf Paşa'nın diğer sadaretlerinde kendini belli eder. Özellikle taşra görevlerinin ardından İstanbul'a tekrar geldiğinde, kendinde bariz bir şekilde görülen *ihtiyatkârlığı* ile bilinir. Siyasî olayların gelişimi şüphesiz dönemin devlet adamlarının aldığı kararlardan etkilenmektedir. Dolayısıyla siyasî olayları şahsiyetlerden ayrı düşünmek, dönemin anlaşılmasında eksiklik ve hatalara sebep olacaktır. Bu açıdan II. Mahmud ve Abdülmecid dönemlerinde sadaret ve çeşitli valilik görevlerini icra eden Rauf Paşa'nın faaliyetleri ayrıca önemlidir.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan defterler, belgeler, dosya tasnifleri çalışmamızın temelini oluşturmaktadır. Ancak yukarıda bahsedildiği üzere çoğu belgelerde tarih ya da mühürlerin eksik olması ve belgelerin dili nedeniyle olayların arka planının anlaşılması için Osmanlı Arşivi'ndeki diğer tasniflerden yararlanılmıştır. Bu tasniflerden *Bâb-ı Asâfî Tahvil (Nişan) Kalemî Defterleri* tasnifi içinde yer alan *Atık Vüzerâ Defterleri* Rauf Paşa'nın idari görevlerini kronolojik sıralamasının takibi bakımından önemlidir. *Bâb-ı Asâfî Mühimme Defterleri* ile aynı katalogda yer alan *Buyruldu ve İlmühaber Defterleri* ile *Nâme-i Hümayûn Defterleri* yararlanılan diğer tasniflerdir. Ayrıca *Hatt-ı Hümayûn Tasnifi*, *Cevdet Tasnifi*, *Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Tasnifi*, *Ali Emiri Tasnifi* ve *Şer'iyye Sicilleri*, belgelerin karşılaştırılmasında bize destek veren tasniflerdir. Yine yerli ve yabancı gazeteler dönemin siyasî durumunu yansıtması açısından istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Bu gazeteler arasında *Takvim-i Vekâyi* ve *Cerîde-i Havâdis* gazeteleri ile *The Times Gazetesi* bulunmaktadır.

Tezimize konu olan Mehmed Emin Rauf Paşa'nın siyaset sahnesine çıktığı sürecin kroniklerinin başında *Şânîzâde Târîhi* ve *Esad Efendi Tarihi* gelmektedir. Ayrıca Ahmed Cevdet Paşa'nın *Târîh-i Cevdet*'i, Ahmed Lütfî Paşa'nın *Lütfî Tarihi*, Ahmed Ata Efendi'nin *Tarih-i Ata'sı* ve Kamil Paşa'nın *Târîh-i Siyâsi-i Devlet-i*

Aliye-i Osmaniye’si de siyasi sürecin anlaşılmasında yararlanılan kaynaklardır. İstifade ettiğimiz bir diğer kaynak *Câbî Tarihi*’nde¹⁴ Rauf Paşa’nın ilk memuriyet zamanlarına ulaşılmıştır. Hafız Hızır İlyas Ağa’nın *Tarih-i Enderun-Letaif-i Enderun*’u, Rauf Paşa’nın ilk sadareti sırasındaki olayların perde arkasının araştırılmasında bize katkısı olan kaynaklardır.

Rauf Paşa hakkında bilgi veren kroniklerin başında Şânizâde Mehmed Ataullah Efendi’ye ait *Şânizâde Tarihi* gelmektedir. Rauf Paşa’nın defterdarlık görevinden itibaren ilk sadaret zamanı ve Erzurum valiliğine kadar olan dönemi anlatan eserde Rauf Paşa’dan övgüyle bahsedilmiştir. Şânizâde yazdığı *Mi’yârü’l-Etibbâ* adlı eserinin basımı gecikince eserin öneminin anlaşılması için *Mirâtü’l-Ebdân fî Teşrîh-i Azâi’l-İnsân*’ı yazmıştı. Bu eserin Padişah’a sunulmasında dönemin sadrazamı Rauf Paşa’nın yardımlarını gören ve onun vasıtasıyla eserini II. Mahmud’a sunan Şânizâde, Rauf Paşa’ya gönül borcu olduğunu ifade eder.¹⁵ Dolayısıyla Rauf Paşa hakkında yazdığı övgülere karşı septik bir yaklaşım sergilenmiştir.

Rauf Paşa hakkında bilgi edindiğimiz kaynaklardan bir diğeri Sahafîlar Şeyhizâde Esad Efendi’ye ait *Esad Efendi Tarihi*’dir.¹⁶ Rauf Paşa’nın Erzurum valiliğiyle birlikte İran’la yapılan antlaşmada murahhas tayin edilmesinden bahseder. Esad Efendi daha çok Şânizâde’den yararlandığı bu dönemde Rauf Paşa’ya övgüler dizmektedir. Yine aynı eserde Rauf Paşa’nın Bolu-Viranşehir ve Kastamonu sancaklarıyla ilgili bilgiler de yer almaktadır.

Tarih-i Lütîfî’de¹⁷, Rauf Paşa’nın Şam ve Halep valilikleriyle Mehmet Ali Paşa ile olan mücadelede yaptığı görevlerden ve Rauf Paşa’nın ikinci sadaretinden itibaren diğer sadaretleriyle ilgili bilgiler yer alır. Ancak Lütîfî Paşa’nın diğer kroniklerden farklı olarak Rauf Paşa’nın yaptığı görevlere eleştirel yaklaşmış

¹⁴ Câbî Ömer Efendi, *Câbî Tarihi*, Haz: Mehmet Ali Beyhan, II, Ankara 2003.

¹⁵ ŞânizâdeTârihi, II, s. 335-337.

¹⁶ Mehmed Esad Efendi, *Esad Efendi Tarihi*, Haz: Ziya Yılmaz, İstanbul 2000.

¹⁷ Ahmed Lütîfî Efendi, *Târih*, I-VII, İstanbul 1290-1306, VIII, İstanbul 1328, IX, Haz: Münir Aktepe, İstanbul 1984.

olmasıdır. Çalışmamızda yararlandığımız bir diğer kaynak olan *Cevdet Tarihi*'nde¹⁸ Cevdet Paşa, Şânîzâde'den naklettiği bilgileri kendi mantık süzgecinden geçirmiş ve Rauf Paşa'yı eleştirmekten çekinmemiştir.

Rauf Paşa'nın kariyer basamaklarını çıkarken takip ettiği sıralamayı bizlere göstermesi açısından Ahmed Rıf'at'ın *Verdü'l-Hadâ'ik*'i¹⁹ önemlidir. Abdurrahman Şeref'in *Tarih Musahabeleri*²⁰ ve Mehmed Memduh Paşa'nın *Esvât-ı Südür*'ü²¹ Rauf Paşa'nın karakterini anlatması açısından diğer biyografik eserlerden ayrılır. Mustafa Nuri Paşa'nın *Netâyicü'l-Vukû'ât*'ında²² Rauf Paşa ile ilgili kısımlar Abdurrahman Şeref ve Mehmed Memduh Paşa'nın anlattıklarını kıyaslayabilmemizi sağlar. Yine Ali Fuat Türkgeldi'nin *Maruf Simalar*'ı²³ Rauf Paşa hakkında bilgi veren kaynaklar arasındadır.

Dönemin kronikleri dışında yararlanılan kaynaklar arasında dönemin etkili isimlerinden Hüsrev Paşa'nın hayatından ve siyasi faaliyetlerinden bahseden Yüksel Çelik'in *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası*²⁴ adlı eseri bulunmaktadır. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın birçok görevi esnasında beraber çalıştığı Hüsrev Paşa'yı tanımak ve anlamak açısından bu eser oldukça kıymetlidir. Yine Rauf Paşa'nın ilk sadaretinden azlinde başrolü oynayan Hâlet Efendi'yi anlatan Süheyla Yenidünya Gürgen'in çalışması *Devletin Kâhyası Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*²⁵, dönemin şartlarını anlamamızda yardımcı olan bir diğer eserdir.

Rauf Paşa'nın Erzurum valiliği sırasında İran'la olan savaş konu alan Eralp Yaşar Azap'ın hazırladığı *1820-1823 Osmanlı-İran Savaşı*²⁶ adlı doktora tezi

¹⁸ Ahmed Cevdet Paşa, *Târîh-i Cevdet*, IX-XII, İstanbul 1309.

¹⁹ Ahmed Rıf'at, *Verdü'l-Hadâ'ik*, İstanbul, Tarihsiz.

²⁰ Abdurrahman Şeref, *Tarih Musahabeleri*, İstanbul 1339.

²¹ Mehmed Memduh Paşa, *Esvât-ı Südür*, İzmir 1328.

²² Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukû'ât*, IV, İstanbul 1327

²³ Ali Fuat Türkgeldi, *Maruf Simalar*, Haz: S.Akşin Somel-Mehmet Kalpaklı, TTK Yayınları, Ankara, 2013.

²⁴ Yüksel Çelik, *Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa*, Ankara 2013.

²⁵ Süheyla Yenidünya Gürgen, *Devletin Kâhyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi*, İstanbul 2018.

²⁶ Eralp Yaşar Azap, *1820-1823 Osmanlı-İran Savaşı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021.

kullandığı arşiv vesikaları ve diğer kaynaklarla Rauf Paşa'nın şark seraskerliği görevini ifa ederken gösterdiği gayretleri ortaya koyması açısından değerlidir.

Bu çalışmaya başladığımızda Kemal Beydilli'nin,²⁷ İsmet Parmaksızoğlu'nun²⁸, Celal Toksoy'un²⁹ ve İbrahim Alaettin Gövsa'nın³⁰ ansiklopedi maddeleri ile İsmail Hami Danişmend'in³¹, Celal Kutay'ın³² ve Nazım Tektaş'ın³³ eserlerinin bir bölümünde bahsetmeleri dışında Rauf Paşa'yla ilgili müstakil bir çalışma bulunmamaktaydı. Bu çalışmalar içerisinde Kemal Beydilli'nin *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nde yayımlanan maddesini diğerlerinden ayrı tutmak gerekmektedir. Çalışmamız devam ederken 2019 yılında Mehmet Doğan tarafından *Mehmed Emin Rauf Paşa (1780-1860)* adlı doktora tezi hazırlanmıştır.³⁴ Tezi incelediğimizde genel itibarıyla Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde yer alan Hatt-ı Hümayûn tasnifinden yararlanılarak hazırlandığını ve üslup bakımından belge dilinin dışına çıkılamadığını gördük. Akademik çalışmalarda konuyla ilgili daha önce yapılmış olan yanlışlık ve hataların belirtilmesi bilgi kirliliğinin giderilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu bağlamda daha Doğan'ın tezinden farklı olarak, Rauf Paşa ile ilgili olarak tespit ettiğimiz yanlışlıkları gidermek adına dipnotlarda bazı tartışmalar yapılmıştır. Yine Doğan'ın tezinde, bazı hata ve eksiklerin olduğunu, Osmanlı Arşivi fonlarında Paşa ile ilgili mevcut belgelerin bir kısmının kullanılmadığını veya görülmediğini tespit ettik. Kaynaklarımız arasında yer alan ve anılan tezde kullanılmayan Atik Vüzera Defteri sayesinde Paşa'nın Teke ve Hamid Mutasarrıflığına iki kez getirildiği anlaşılmıştır. Böylelikle Kastamonu ve Bolu-Viranşehir Mutasarrıflığının ardından Halep Valiliği öncesinde tespit ettiğimiz zaman aralığının aydınlatılmasına ve Halep'e gitmek için yolculuğunun Bolu'dan

²⁷Kemal Beydilli, "Mehmed Emin Rauf Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XXVIII, Ankara 2003, 465-467.

²⁸ İsmet Parmaksızoğlu, "Rauf Paşa, Mehmed Emin", *Türk Ansiklopedisi*, XXVII, Ankara 1978.

²⁹ Celal Toksoy, "Mehmed Emin Rauf Paşa" *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, II, İstanbul 1999, s. 137.

³⁰ İbrahim Alaettin Gövsa, "Mehmed Emin Rauf Paşa", *Meşhur Adamlar*, İstanbul 1933, s. 1316.

³¹ Rauf Paşa'nın sadarete geliş tarihleri kronolojik olarak verilmiştir. İsmail Hami Danişmend, *Osmanlı Devlet Erkânı*, İstanbul 1971, s.71-78.

³² Eserin içinde *Tanzimat Şahsiyetler* başlığıyla oluşturduğu kısımda alt başlık olarak Rauf Paşa'dan bahseder. Cemal Kutay, *Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi*, V, İstanbul 1962, s. 3054-3055.

³³ Nazım Tektaş, *Osmanlı'da İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar*, İstanbul 2009, s. 492-495.

³⁴ Mehmet Doğan, *Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.

başlaması gerekirken neden Isparta'dan başladığı sorusuna açıklık getirilmiştir. Yine Atık Vüzera Defteri'nin dışında, bahsi geçen tezde kullanılmayan Buyruldu ve İlmühaber Defterleri, Mühimme Defterleri, Nâme-i Hümayun Defterleri, Tersane Eminliği Defterleri ile Rauf Paşa'nın Halep ve Diyarbakır valilikleri görevi sırasında, Osmanlı Arşiv fonlarında ulaşamadığımız bazı bilgileri bize sunan Antakya ve Diyarbakır Şeriye Sicilleri ve dönemin gazetelerinden Ceride-i Havadis yararlandığımız önemli kaynaklar arasındadır. Keza dönemin siyasî olaylarının anlaşılmasında ve Rauf Paşa'nın bu olaylardaki etkisini, olaylar karşısındaki tutumunu göstermesi açısından The Times Gazetesi kıymetli bilgiler vermektedir. Doğan'ın kullanmadığı bu gazetede yer alan bilgiler, Paşa'nın siyasî faaliyetlerinin ve paşalar arasındaki mücadelelerle bazı olayların arka planını görebilme imkânı sağlamaktadır. Gazetenin verdiği bilgiler ışığında mesela Osmanlı Arşiv belgelerinde oldukça resmi bir üslupla izah edilen Rauf Paşa'nın dördüncü sadaretinin neden şaşkınlıkla karşılandığını anlamak mümkün olmuştur.

Yukarıda bahsedilen şartlar altında Rauf Paşa'nın hayatı, siyasî ve idarî faaliyetleri, arşiv belgeleri ve kroniklerde yer alan bilgiler karşılaştırılarak anlatılmaya, Rauf Paşa özelinde devrin arka planı anlaşılmasına çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞ

Hoş gûşe idi zevk ü safâ ehlinde âlem

Bir hâl ile ki sürse idi ömrünü âdem

Sihhat sonı derd olmasa, vuslat sonı hicrân

Nûş âhiri nîş olmasa sür âhiri mâtem.³⁵

1. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın İlk Sadaret Dönemi:

XIX. yy. başları Osmanlı Devleti'nde artık değişim ve dönüşümün kendini iyiden iyiye hissettirdiği zamanlardı. Bir tarafta çeşitli sebeplerle ortaya çıkan isyanlar bulunurken diğer tarafta da Padişah II. Mahmud'un başa gelmesiyle yapılacak olan ıslahatlarda daha ısrarcı bir yapı hâkimdi. II. Mahmud göreve getirdiği kişileri yenilikçi bir anlayışa sahip olanlardan seçiyordu. Bu konuda kendisine destek verenlerden biri de devleti bir hayli uğraştıran Sırp isyanında büyük bir başarı elde eden Hurşid Ahmed Paşa'ydı.³⁶ Hurşid Paşa 1803'ten itibaren ayak sesleri duyulmaya başlayan ve ilerleyen zamanlarda şiddetini giderek arttıran Sırp

³⁵ Ahmed Rıfat Efendi, Rauf Paşa'nın ilk sadaretinden azledilmesini Rûhî Bağdâdî'ye ait terkîb-i bend ile ilişkilendirmiştir. **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 12.

³⁶Gürcüdür. Önceleri bir tatarın kölesi iken Selim Sırrı Paşa'ya satılmıştır. Onun ölümüyle Reisülküttap Raşid Efendi ve sonrasında Küçük Hüseyin Paşa'nın himayesine girmiştir. Mısır savaşlarında Hasan Paşa ile mirimiranlık ile İskenderiye Muhafızı ve Mart 1804'te vezirlikle Mısır valisi olmuştur. Kasım 1806'da Niş ilavesiyle Mora valisi, Nisan 1807'de Niş ve Rumeli ilavesiyle Sofya ciheti seraskeri oldu. Eylül 1812'de sadarete getirildi. 1 Nisan 1815'te azledildikten bir süre sonra Bosna, Ocak 1816'da Selanik, 1817'de Anadolu, Şubat 1818'de ise Halep valisi oldu. Haziran 1820'de tekrar Mora valiliği ile Tepedelenli üzerine serasker tayin edildi. Şubat 1821'de Rumeli valisi iken aynı yıl Yanya valiliği de görevine ilave edildi. Ocak 1822'de Yanya valiliğinden azledildi. 20 Kasım 1822'de Mora seraskeri olarak vefat etti. Öldüğünde 60 yaşında olan Hurşid Paşa cesur, Salih, cömert ve saf bir kişilikti. Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmanî (SO)**, Haz: Nuri Akbayar, C. II, İstanbul 1996, s. 679; Cem Düzen, **Hurşid Ahmed Paşa (1762?-1822)**, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne 2022.

isyanını başarılı bir şekilde sonlandırmıştı. Daha sonra hem 1812 Bükreş Anlaşması ile sonlanan Rus harbinin yaralarını sarmak, hem de yeniliklere devam etmek için sadrazam olarak İstanbul'a gelmiş, Hurşid Paşa burada gelenekçi taraftarların muhalefeti ile karşılaşmıştı. Bu muhaliflerden biri de Halet Efendi'ydi.³⁷ Hurşid Paşa Balkanlarda isyanlarla meşgul olurken Halet Efendi de sarayda büyük bir nüfuz elde etmişti. Padişahın tecrübesizliğini kendisi için bir fırsat olarak gören Halet Efendi, II. Mahmud'un başdanışmanı olduktan sonra etkisini artırmış, deyim yerindeyse kendisinden habersiz sarayda kuş uçmaz hale gelmişti. Halk arasında "*devletin kâhyası*" olarak nitelendirilen Halet Efendi, hırslı yapısı nedeniyle gücünü korumak için her şeyi yapmaya hazırdı. Onun çıkarlarına ters düşen kişiler ya idam ediliyor ya da sürgüne gönderiliyordu. Merkezde yürüttüğü bu politikayı zamanla taşrada da uygulamaya koymuş böylece oralarda da büyük söz sahibi olmuştu. Hurşid Paşa İstanbul'a geldikten sonra gayri hukuki olan uygulamalara son vermek niyetindeydi. Ancak Halet Efendi bu durumdan hoşlanmamış ve Hurşid Paşa'nın sadarettan azli için fırsat beklemişti. Halet Efendi'nin beklediği fırsatı, Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa altın bir tepside kendisine sunmuştu.

Yeniçeri Ağası Mehmed Ağa bazı küçük rütbeli subayları yargılamadan idam etmiş bazılarını da hapse atmıştı. Bu olay üzerine yeniçeriler ayaklanarak Yeniçeri Ağasından hapiste olan askerlerin salıverilmesini istediler. Yeniçeri Ağasının bunu kabul etmemesi üzerine de Ağayı yakalayarak Ağa kapısına doğru götürdüler. Sadrazam Hurşid Paşa, ağanın tebdili ile bunu engellemeye çalışsa da başarılı olamadı. Padişah'ın yeniçeriler hakkındaki gerçek niyetini bilen Hurşid Paşa, bu durumun yeniçerileri bertaraf etmek ve ortadan kaldırmak için fırsat olduğunu

³⁷Ebû İshakzâde Şerif Efendi'nin hademelerinden ve kadırlardan Hüseyin Efendi'nin oğludur. Şerif Efendi ve oğlu Ataullah Efendi'nin terbiyesi ile ilim tahsil etmiştir. Büyük Raşid Efendiye mühürdar yamağı olmuş, daha sonra Ebubekir Sami Paşa, Ohrili Ahmed Paşa ve Yenişehir mollasına kethüda olmuştur. Tercüman Kalimakioğlu'nun kitabet hizmetinde bulunmuştur. Köse Kethüda Raşid Efendi'ye bağlanıp beylikçi kesedarı maiyetinde hâcegândan oldu. Bundan sonra 1802'de baş muhasebe payesiyle Paris'e elçi olarak gönderildi. Mart 1807 beylikçi oldu. Aynı yılın mayıs ayında azledilerek Kütahya'ya sürüldü. Sonrasında affedilerek Bağdat'a gönderildi. 1810'da rikab-ı hümayun kethüdası oldu. 1815'te nişancı oldu. 11 Kasım 1822'de Bursa'ya oradan da Konya'ya sürgün edilerek burada katledilmiştir. Cenazesi Yahya Efendi Tekkesi'ne defnedilmiştir. On üç sene kadar siyasi işlerde hizmet etmiş, büyük-küçük herkesin fikrine başvurduğu bir kişi olmuştur. **SO**, Haz: Nuri Akbayar, C. II, İstanbul 1996, s. 564-565. Halet Efendi'nin hayatı ve siyasi faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Süheyla Yenidünya Gürgen, **Devletin Kâhyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi**, İstanbul 2018; Abdülkadir Özcan, "Hâlet Efendi", **TDVİA**, C.XV, İstanbul 1997, s. 249-251; Enver Ziya Karal, **Hâlet Efendi'nin Paris Büyükelçiliği**, İstanbul 1940.

düşündü. Öyle ki yanına Topçu ve Humbaracı ocaklarını alarak asilerin üzerine gitmek istedi. Ancak ocaktan güç alan ve adı onlarla birlikte çeşitli yolsuzluklara karışan Halet Efendi buna engel oldu. Zaten ocağın üzerine gitmek için meşihattan da fetva almak gerekiyordu. Halet Efendi'nin hışmından çekinen Şeyhülislam Dürrizade Abdullah Efendi'nin bu fetvayı vermemesi de Hurşid Paşa'nın elini iyice zayıflatmıştı. Bu durum karşısında cesaretleri artan asiler Mehmed Ağa'yı katlettiler. Bundan sonra Halet Efendi, zaten etkisi altında olan Padişah'a ağanın katledilmesine Hurşid Paşa'nın gevşekliğinin sebep olduğunu telkin etti.³⁸ Ancak burada Padişah'ın sadece Halet Efendi'nin telkinleri neticesinde Hurşid Paşa'yı azlettiğini söylemek yanlış olacaktır. Paşa'nın azlinda bu durum etkili olmakla birlikte son zamanlarda sarayda yaşanan hırsızlık olayları da Hurşid Paşa'nın gözden düşmesine neden olmuştu. Şöyle ki; Hurşid Paşa'nın azlinden takriben üç ay kadar önce Babîâlî Hazine Odası'nda bulunan kilitli bir çekmecedan değerli bazı mücevherler çalınmıştı.³⁹ Ancak çekmecenin tekrar kilitlenmiş olması tüm şüpheyi anahtar elinde bulunduran Hazine Hazine Mehmed Ağa'ya yöneltti. Bunun üzerine başlatılan soruşturmada Mehmed Ağa üzerindeki şüpheyi kaldırmak adına yakaladığı kişilere işkence dahi etmiş ancak ne çalınan mücevherler ne de hırsızlar bulunmuştu. Bu olay ise saray halkı arasında "*hâzine-i hâssasını hıfza kâdir olmayan Sâhib-i sadr, mâl ve ırz-ı ibâdı muhâfazaya nice muktedir olabilir?*" şeklinde söylentilere sebep olmuş ve bu söylentiler Padişahın kulağına kadar gitmişti.⁴⁰ Hurşid Paşa'nın itibarını zedeleyen bu olay üzerine bir de yeniçeri ağası katledilip Halet Efendi'nin telkinleri eklenince Paşa'nın azli vacip oldu.

Sadrazamın değişmesiyle yeniçeri isyanının sona ereceğini düşünen II. Mahmud böylelikle 1 Nisan 1815'te Hurşid Ahmed Paşa'yı sadareten azlederek yerine otuz beş yaşındaki Şikk-ı Evvel Defterdarı Mehmed Emin Rauf Bey'i vezaret tevcihiyle sadarete getirdi.⁴¹

³⁸ Cevdet Küçük, "Hurşid Ahmed Paşa", **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 395-396.

³⁹ II. Mahmud tarafından verilen bir hançer ile birkaç kıymetli yüzük ve değerli taşlar çalınan eşyalardı. **Şânîzâde**, II, s. 286.

⁴⁰ **Şânîzâde**, II, s. 286-287.

⁴¹ BOA, **HAT**, 1537/34; Şâni-zâde Mehmed Ataullah Efendi, **Şânîzâde Tarihi**, Cild-i Sâni, Demirbaş No: 64-1, S. Serezli Ümit Erk Kütüphanesi, İstanbul 1290, s.236-241; Cevdet Küçük, "Hurşid Ahmed Paşa", **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul, 1998, s. 395-396; Hafız Hızır İlyas Ağa, **Tarih-i Enderun/Letaif-**

Defterdar Rauf'un⁴² sadrazamlığa getirilmesinde şüphesiz aldığı iyi eğitimin yanında kalemiyeden yetişmesi sebebiyle bürokrasiyi iyi bilmesi, defterdarlık göreviyle de ülkenin malî kaynak ve harcamalarına hâkim olması etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin malî anlamda oldukça zor zamanlar yaşadığı ve Sırp isyanlarıyla ilgilendiği bir dönemde devletin malî dengesinin korunmasında ve maaş ödemeleri gibi konularda oldukça gayret göstermiş, bu çabası II. Mahmud tarafından takdir edilmiştir.⁴³ Son dönemde diplomatik girişimlerin etkisinin artmasıyla kalemiye sınıfının yönetim kademesindeki yükselişi de Rauf Paşa'nın sadrazam olarak tercih edilmesindeki sebeplerden biri olmalıdır.⁴⁴ Ayrıca II. Mahmud, yapacağı ıslahatlarla uyumlu olacak yenilik taraftarı kişilerden oluşan bir yönetim kadrosu oluşturmaya çalışıyordu. Batılılaşmaya ön ayak olan devlet adamlarının ve aydınların büyük çoğunluğunun kalemiye sınıfına mensup olması II. Mahmud'un ihtiyaç duyduğu

i Enderun, Haz: Cahit Kayra, İstanbul 1987, s. 103-104; **Câbî Tarihi**, II, s. 1048; **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 12; **Esvât-ı Südür**, s. 4; **Tarih Musahabeleri**, s.5; Ahmed Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, C. X, Dersaadet 1309, s.184; Kamil Paşa, **Tarih-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, C. III, Matbaa-i Ahmed İhsan, 1327, s. 50; **SO**, Haz: M. Keskin-A. Öztürk-R. Tosun, C. II, İstanbul 1996, s. 466; **SO**, Yay. Haz: Nuri Akbayar, C. II, İstanbul 1996, s. 466; Kemal Beydilli, **aynı madde**, s. 465-466; Nazım Tektaş, **aynı eser**, 492-495; İsmail Hami Danişmend, **aynı eser**, s. 71; **Maruf Simalar**, s. 19; Nazır Şentürk, **aynı eser**, s. 208; Cemal Kutay, **aynı eser**, V, s. 3054-3055; Midhat Sertoğlu, **Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C. V, TTK. Yayınları, Ankara 2011, s. 2937-2938.

⁴² Haydar Çoruh, Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesinde Halet Efendi'nin isteği olduğunu söyler. Haydar Çoruh, **II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İctimaî Yapısı (1809-1839)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008, s. 53. Ancak Rauf Paşa gibi yenilikçi birinin defterdarlıktan bir anda sadarete gelmesi Halet Efendi gibi gelenekçilerin tepkisini çekecek ve husumete neden olacak hatta Rauf Paşa'nın azline sebebiyet verecekti. Nitekim Cevdet Paşa da Halet Efendi ile ilgili olarak "*Rauf Paşa metîn ve gayûr bir vezîr-i vakûr idi. Hâlet Efendi ise öyle canlu sadr-ı a'zam istemeyib her şey'ine uyar leyyinü'l-cânib ve dervîş meşreb bir vezîr arardı*" demektedir. Dolayısı ile Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesinde Halet Efendi'nin isteğinin olması pek mümkün görünmemektedir. **Cevdet**, XI, s. 38.

⁴³ "*Sen ki vezîr-i azâmım sûtûde-şiyem vekil-i mutlak-ı sadâkat-i ilmim Mehmed Emin Rauf Paşa'sın.*" ve "*Sen öteden berü me'mûr olduğın hidemâtda ve husûsiyetle birkaç sene defterdârlığın müddetinde âkılâne ve sâdikâne hareket ve ocaklu kullarımın ulûfelerini cem' ve tahsîl ve beytü'l-mâl-i müslîmini sıyânet hus'sunda vücûhla eslâfına fâ'ik olduğın ve bundan böyle dahi umûr-ı saltanat-ı seniyyemde sadâkat ideceğın nezd-i ferd-i mülûkânemde mutahakkık olmağla vûkelâ-yı devlet-i aliyyem meyânından bi'l-intihâb seni mühr-i hümayûnum i'tâsıyla vekâlet-i mutlakam hizmetine ta'yîn eyledim.*" **BOA, Bâb-ı Asafî, Mühimme Defterleri** (Bundan sonra A. {DVNSMHM olarak gösterilecektir.}, Defter No: 236, s. 1.

⁴⁴ Kalemiye sınıfı XVII. yy. sonlarından itibaren bir yükseliş içindedir. Reisilküttap Râmi Mehmed Paşa'nın Karlofça müzakerelerine katılması ve burada başarılı olması, ardından da sadrazamlığa kadar yükselmesi kalemiye sınıfı için bir dönüm noktası sayılmaktadır. Bundan sonra artık yönetimde seyfiye kökenliler yanında kalemiyenin de varlığı hissedilmektedir. Büro içinde aldıkları eğitimle birlikte özellikle XIX. yy'da Batı tarzında açılan mekteplerde eğitim almaları da kalemiye sınıfının yükselişine yardımcı eder. Aldıkları eğitimlerle bürokratik ve diplomatik olarak kendilerini yetiştiren kalem erbabı merkez ve taşra yönetiminde tercih edilir olmuşlardır. Mehmet İpşirli, "Kalemiye", **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 248-249; Namık Sinan Turan, **İmparatorluk ve Diplomasi Osmanlı Diplomasisinin İzinde**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015, s. 195 ve 251.

kadroyu bulmada kendisine yardım edecek, dolayısıyla bu tercih, kalemiyenin yönetsel anlamda güçlenmesini sağlayacaktı.⁴⁵ Ancak bu durum ileride seyfiye-kalemiye çatışmasının yanına bir de yenilikçi-gelenekçi çatışmasını ortaya çıkardı ki, Rauf Paşa da göreve getirildiği andan itibaren kendisini bu çatışmaların içinde buldu.

1.1. İlk icraatlar ve İstanbul'un Güvenliğinin Sağlanması

Merkezde ortaya çıkan değişim ve dönüşümler içinde Rauf Paşa, Padişah'ın mutlak vekili olarak idareyi ele aldı. Göreve getirildiğinde henüz tam olarak bir netice alınamayan Sırp isyanı Rauf Paşa'nın önünde sonuca kavuşmayı bekliyordu. Diğer taraftan da devletin malî kaynaklarını artırmak ve olan kaynakları da etkili bir şekilde kullanmak gerekiyordu. Bu sebeple ticari faaliyetlerin aksamadan devamını sağlamak önemliydi. Rauf Paşa bu amaçla ilk iş olarak Akdeniz'in güvenliği ile ilgili olarak Avrupalı devletlerin şikâyetleri ile ilgilendi. Özellikle Amerika ve Fransa, Akdeniz'de güvenliğin sağlanması için Babîâli'ye baskı yapıyordu. Tam da bu sıralarda Rusya elçisi İtalenski görevden alınmış yerine Baron Strogonof elçi olarak tayin edilmişti. İtalenski'nin İstanbul'dan ayrılması sırasında elçi Strogonof'un sahibi olduğu firkateynle herhangi bir izin istemeksizin İtalya taraflarına gitmek için boğazlardan geçmeye çalıştığı haberi Fransa ile Osmanlı Devleti arasında gerginliğe sebep olmuştu. Rauf Paşa, İtalenski'nin ruhsatsız bir şekilde İstanbul'dan ayrılmasının İngiltere ve Rusya ile yapılan anlaşmalara aykırı bir durum olduğunu ifade etse de İtalenski'nin yolculuğuna engel olamamıştı. Fransa ise Paris'te bulunan Osmanlı maslahatgüzarından meseleyi sormuş ve bundan sonra boğazlardan harp

⁴⁵Özellikle Avrupa ile güç kullanarak baş edilememesi Osmanlı Devleti yöneticilerini onlarla pazarlık etme yoluna soktu. Bu pazarlık etme rolünü yerine getirenlerin çoğunun kalemiyeden olmaları nedeniyle diplomatik deneyim ayrıca önem kazandı. III. Selim'in 1790'lardan itibaren Avrupa başkentlerinde sürekli bir Osmanlı diplomatik temsil kurma teşebbüsü de kalemiyenin, dolayısı ile de mülkî memurların önemini artırarak bu yeni eğilimi pekiştirdi. Yönetimin güçlendirilmesi için yapılan bu çalışmalar, hizmet koşullarındaki dönüşüm, kronik malî problemler gibi sebepler Osmanlı kalemiyesinin yani mülkî sisteminin gelişmesindeki başlıca faktörler olarak karşımıza çıkacaktır. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye...**, s. 35-39. XVIII. yüzyılın diğer yüzyıllara görece daha uzun süren barış dönemlerinde yeniçerilerin gücünü ve devlet yönetimindeki etkisini azaltmış, yönetici kadrolara bürokratların yerleşmesini sağlamıştır. Elçilik gibi diplomatik görevlere bu sebeple daha çok Yirmisekiz Mehmed Çelebi gibi asker kökenli olmayan ve Ahmed Resmî Efendi gibi kalemiyeden yetişen memurların atanması söz konusudur. Onur Kınılı, **Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi**, İmge Kitapevi, Ankara 2006, s. 122.

gemilerinin dahi geçebileceğini düşündüklerini söylemişlerdi. Fransa açısından bu durum Osmanlı Devleti'nin güvenlik zafiyetiydi.⁴⁶

Garp Ocakları'nın Akdeniz'de yaptıkları korsanlık faaliyetleri de ayrı şikâyet konusuydu. En son Garp Ocakları'ndan Tunus Ocağı'na mensup dört kişinin isyanıyla başlayan olay, Mora adasındaki Brata Limanı'nda demirlemiş halde bulunan Patrona Ahmed kumandasındaki geminin ele geçirilmesiyle devam etmişti. Bundan sonra Moton İskelesi'nde bulunan üç gemi de asilerin eline geçti. İşte bu asiler ellerindeki gemilerle Akdeniz'de ticaret gemilerine saldırmaya başlamıştı.⁴⁷ Rauf Paşa, önce Kapıcıbaşı Mehmed Ağa, Cezayir Emiri Ömer Dayı ve Trablusgarp Beylerbeyi Yusuf Paşa'ya Avrupalı dost devletlerin gemilerine ve reayanın ticaret gemilerine saldırmamalarını emretti. Ancak bu emirler muhatapları tarafından ciddiye alınmadı. Bu sırada 40 kadar Amerikan gemisinin Cezayir'e gelerek Cezayir korsan gemileriyle muharebe etmesi de var olan gerginliği iyice arttırmıştı.⁴⁸ Yine Avusturya elçisinin Nemçe gemilerine bu korsanlar tarafından el konulduğu yönünde şikâyetleri de Rauf Paşa'yı kaygılandırmaktaydı.⁴⁹ Ayrıca batıda Sırp isyanı nedeniyle oldukça hassas olan bir durum mevcuttu. Bu bölgede Avusturya'nın Sırp'ların lehine olacak şekilde devreye girmesi Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakabilirdi. Bütün bu sebepler üzerine Rauf Paşa konuyla ilgilenmesi için Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'yı görevlendirdi.⁵⁰ Yine Moton Kalesi halkının limana gelip giden gemileri gasp ettikleri haberleri üzerine Rauf Paşa, Mora Valisi Ahmed Şakir Paşa'dan limana gelen ticaret gemilerinin güvenliğinin sağlanması yönünde dikkatli olmasını emretti.⁵¹

⁴⁶ BOA, HAT, 1283/49781.

⁴⁷ Çoban, Delibaşı, İbrahim Pehlivan ve Tekeli adlı 4 kişinin başlattığı isyan kısa sürede büyümüştü. Ancak Tunus Beylerbeyi Mahmud Paşa'nın hızlı müdahalesi sonucu istedikleri sonucu alamayacaklarını düşünen asiler Tunus tersanesindeki gemilerde çalışabileceklerini söyleyerek anlaşma yoluna gittiler. Nitekim bu gemilerin kaptanları gemilerinde çalışmalarına izin vermeyince Mora tarafına kaçacaklardı. Ancak daha sonra idam edileceklerdi. BOA, C. AS., 573/24117; 763/3223; BOA, AE.SMHDII., 108/9202; Şânîzâde, II, s. 293-294; Cevdet, X, s. 206.

⁴⁸ BOA, HAT, 746/35259.

⁴⁹ BOA, HAT, 632/31210B.

⁵⁰ BOA, Bâb-ı Asafî, Buyruldu ve İlmühaber Defterleri (Bundan sonra A. {DVNSBUY.İLM.d. olarak gösterilecektir.}, Defter No: 1, s. 16.

⁵¹ Şânîzâde, II, s. 301. 1816 yılına gelindiğinde garp ocakları ile Avrupalı devletler arasında anlaşmalar yapıldı. Buna göre garp ocakları Avrupalı esirleri köle olarak kullanmayacaklardı. Herhangi bir muharebede esir edilen Avrupalı devletlerin vatandaşlarına savaş esiri statüsünde

Rauf Paşa ayrıca İstanbul'daki ticari faaliyetlerin devamlılığı ve güvenliği sağlamak konusunda da oldukça gayretliydi. Bu konuda kendisine en çok zorluk çıkaranlar ise müste'men⁵² tüccarlar ile bazı Osmanlı reayasından olan tüccarlardı. Bu tüccar sınıfları; özellikle kendi bayramlarında, örneğin paskalya söz konusu olduğunda taşkınlığa varan eğlenceler tertip ediyorlar, ateşli silahlarla İstanbul halkının rahatsız olmasına neden oluyorlardı. Denizlerin, sahillerin güvenliğinin sağlanmasına, düzenin bozulmamasına büyük önem veren Rauf Paşa, kanun ve nizamlara uyulması hususunda oldukça hassastı. Bu amaçla yetkili kişilere sık sık emirler göndermekteydi. Bu doğrultuda yaklaşan paskalya sebebiyle çeşitli önlemler almaya çalıştı. Daha önceki senelerde bazı Avrupa vatandaşları tarafından silah ve top atıldığı⁵³, yasak olmasına rağmen gece sabaha kadar eğlenceler düzenlendiği, hatta bazı reayanın da bu müste'menlere uyararak aşırılıklar yaptıkları gözlenmişti. Rauf Paşa, bu duruma engel olmak için Ermeni ve Rum Patrikleri ile Galata Voyvodası, Bostancıbaşı, Topçubaşı ve Tersane-i Amire Emininden bu tür hareketlerin önüne geçmeleri için gerekli önlemleri almalarını istedi.⁵⁴ Bunların dışında Büyükdere ve Beşiktaş'ta son zamanlarda çıkan bazı yangınların sebebi araştırılırken buralardaki ile Tarabya ve Galata'daki bazı dükkânların yasak olduğu halde içki ürettikleri ve sattıkları tespit edilmişti. Yine bu dükkânlarda kumar oynandığı da yapılan araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştı. Bu konuyla ilgili olarak buralardaki denetimin arttırılması konusunda taviz vermeyen Rauf Paşa, gerekli uyarıların yapılmasını, suçların devamı halinde ise kanuna aykırı hareket eden dükkânların kapatılması da dâhil olmak üzere gerekli cezalara çarptırılmasını emretmişti. Rauf Paşa'nın emriyle yapılan araştırmada gayrimüslimlere ait Büyükdere'de beş, Tarabya'da ise dört adet dükkân belirlenerek gerekli cezalar verildi.⁵⁵ Ancak bu dükkânların sahiplerinin sonrasında da rahat durmayarak

muamele edilecekti. Ayrıca Avrupalı devletlerin harp ve ticaret gemilerine saldırmayacaklarını da garp ocakları ayrıca taahhüt ediyordu. **Cevdet**, X, s. 261.

⁵² Kelime anlamı kendisine eman verilmiş olan ve Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmayan devletlerin vatandaşları olup Osmanlı ülkesinde oturma ve ticaret yapma iznine sahip olan kimselerdir. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. II, TTK. Yayınları, İstanbul 1993, s. 631; Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Ankara 2019, s. 881; Midhat Sertoğlu, **Osmanlı Tarih Lügati**, İstanbul 2015, s. 212.

⁵³ Bir İngiliz kaptan Büyükdere açıklarında sarhoş haldeyken attığı toplar sebebiyle tutuklanmış, yapılan soruşturma sonrası idam edilmişti. **Câbî Tarihi**, II, s. 1013-1014.

⁵⁴ BOA, A.{DVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 16.

⁵⁵ BOA, A.{DVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 17.

dükkânlarını başkasına kiraya vermiş gibi gösterdikleri ve daha önceki uygulamalarına devam ettikleri belirlendi. Bundan son derece rahatsız olan Rauf Paşa, Galata kadısına gönderdiği emirle bu konuda kesin olarak gerekenin yapılmasını beklediğini ifade etti.⁵⁶

Hem İstanbul'un huzurunu hem de ticari güvenliğini sağlamak için uğraşan Rauf Paşa bu sefer Tuna ve çevresinden gelip Rusya taraflarına giden bazı gemilerin ve taşıdıkları yüklerin denetlenmediğini öğrendi. Tuna ve çevresinden gelen tezkereli gemiler dışında herhangi bir ticaret gemisinin Rusya'ya gitmesi yasaktı. Buna rağmen Tuna taraflarından Rusya'ya odun ve kömür gönderildiği yapılan denetimlerde ortaya çıktı.⁵⁷ Bu nedenle yükü olsun ya da olmasın, müste'men ya da reaya gemilerinin ellerindeki izne bakılmaksızın Karadeniz Boğazı'ndan ayrılmalarına kesinlikle müsaade edilmemesi gerekiyordu. Bu konuda daha önce de defalarca emirler gönderildiğini hatırlatan Rauf Paşa taşınan malların niteliği hakkında herhangi bir bilginin olmadığını da belirterek gerekli kontrollerin ve denetimlerin yapılmasını kesin bir dille emretti.⁵⁸ Yine bazı Avrupalı tüccarların Haliç, İzmit Körfezi, Boğaz ve çevresinde kanuna aykırı olarak ticaret yaptıkları tespit edilmişti. Bu sahillerde ticaret yapma hakkı Müslümanlar ile o civarda yaşayan halka aitti. Ancak bazı müste'menlerin mavna⁵⁹ gibi kayıklara birer bandıra takıp, buralardan erzak ve emtia yükleyerek ticaret yapmaları, Müslümanlara ve reayaya mahsus ticarete zarar vermekteydi. Ayrıca bazı yasaklı eşyalar da kenar sahillerde gizlice satılıyor, başka gemilere yüklenerak naklediliyordu. Rauf Paşa bu konuda nizam dışı davrananların mallarına el konularak ticaretten men edileceğini de yabancı devletlerin elçilerine bildirmişti.⁶⁰ Bu konuda gümrük emini ve diğer

⁵⁶ BOA, A.İDVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 17-18.

⁵⁷ Levent Düzcü, "Tuna Sınırını Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdîd-i Hudûd: Osmanlı'nın Rusya İle İmtihanı (1812-1818)", **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 16, S.3, Ocak 2016, s. 191.

⁵⁸ BOA, A.İDVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 18.

⁵⁹ Buharlı gemilerin icadından önce Osmanlı donanmasında kullanılan harp gemilerinden birinin adıdır. Eşya naklinde kullanılan ve kürekle hareket ettirilen gemilere de aynı isim verilmiştir. Pakalın, **aynı eser**, II, s. 423. Genel olarak eşya taşımacılığında kullanılan bu kayıklar XVII. yy'da sirke, limon ve at naklinde kullanılmış hantal kayıklardır. Bkz: Necdet Ertuğ, **Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar**, Ankara 2001, s. 186.

⁶⁰ BOA, A.İDVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 19. Rauf Paşa kanuna aykırı davranışların kesinlikle cezalandırılması gerektiği kanaatindeydi. Yapılan denetimler sırasında İngiliz vatandaşı olan Konstantin Mozavri'nin yasaklı ürünleri alıp sattığı tespit edilince mallarına el konulmuş, Mozavri

görevlilere defalarca gönderdiği emirlerde ticari faaliyetlerin kanuna uygun olarak yapılmasını isteyen Rauf Paşa, bu sorunların denetim ve kontrol eksikliğinden kaynakladığı kanaatindeydi. Hatta bu konuda Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'yı da ayrıca uyararak meselenin önemini anlatmıştı.⁶¹ Rauf Paşa'ya göre denetimlerin iyi yapılmaması gümrük vergisi dâhil olmak üzere birçok vergi kaleminde de eksikliklere sebep oluyor, bu da devleti malî anlamda zarara uğratiyordu. Dönemin şartları düşünüldüğünde zaten isyanlar ve çeşitli ayaklanmalarla uğraşan devlet için herhangi bir maddî kayıp kabul edilemezdi. Bu sebeple denetim mekanizmasının iyi işlediğinden emin olmak isteyen Rauf Paşa bazı incelemeler başlattı. Yapılan bu incelemeler sonucu Avrupa devletleriyle imzalanan anlaşmalarca belirlenen gümrük vergisinin bazı tüccarlar tarafından ödenmediği ortaya çıktı. Hatta bu vergilerin kayıtlarının tutulduğu defterlerden bazılarının da eksik olduğu tespit edildi. Özellikle Fransa ile yapılan ticarete ait kayıtlarda eksiklikler mevcuttu. Bu eksikliklerin giderilmesi, yeni defterlerin tertip edilerek önceden kalan borçların tahsil edilmesi lazımdı. Bu konuda Fransız büyükelçisinden bir memur görevlendirmesini talep eden Rauf Paşa, Babî'î'ce belirlenen bir görevli ile durumun müzakere edilip gerekli düzenleme ve ödemelerin yapılmasını Fransız büyükelçisine bildirdi.⁶²

Öte yandan Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu malî sıkıntılar, merkezileşme politikasının etkisi ve mütesellimlerle ilgili şikâyetlerin artması üzerine bazı mukataalar merkezden büyük rütbeli kişilere verilmeye⁶³ ve bazı sancaklar da muhassıllık olarak idare edilmeye başlanmıştı.⁶⁴ Bu durum ise

hapse atılmıştı. Devreye giren İngiliz elçisi ise Mozavri'nin hapisten çıkarılması konusunda Rauf Paşa'yı zar zor ikna edebilecekti. BOA, A.{DVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 20.

⁶¹ BOA, A.{DVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 19-20.

⁶² BOA, A.{DVNSBUY.İLM.d., no: 1, s. 20.

⁶³ Mütesellimlerin atanmaları ile ilgili bkz: Yücel Özkaya, "Mütesellim", TDVİA, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 203-204.

⁶⁴ "...Teke sancağı mukâta'ası bundan akdem bâ-hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mütesellimlikden ihrâc ve muhassıllık vechiyle zabt olunmakla..." BOA, Bâb-ı Asâfî, Mühimme Defterleri (Bundan sonra A.{DVNSMHM olarak gösterilecektir.), Defter No: 237, s. 1; "... Menteşe sancağı mukâta'ası bundan akdem bâ-hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mütesellimlikden ihrâc ve muhassıllık vechiyle zabt olunmak üzere tanzim olunub..." BOA, A.{DVNSMHM, Defter No: 237, s. 2; "... Bolu ve Viranşehir mukâta'aları bâ-hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn voyvodalıktan ihrâc ve muhassıllık vechiyle zabt ve idaresi vüzerâ-yı zâm hazretleri uhdesine ihâle..." BOA, A.{DVNSMHM, Defter No: 237, s. 2; "...Hamid sancağı mukâta'ası bundan akdem bâ-hatt-ı hümayûn-ı şevket-makrûn mütesellimlikden ihrâc ve muhassıllık vechiyle zabt ve idaresi vüzerâ-yı zâm uhdesine ihâle..." BOA, A.{DVNSMHM, Defter No: 237, s. 2; Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", TDVİA, C. XXXI, İstanbul 2006, s. 18-20.

defterdarlıktan gelen Rauf Paşa'yı gelirlerin hazineye aktarılması konusunda daha dikkatli davranmaya zorluyordu. Özellikle de mukataa gelirlerinin ihale edilmesinden, belirlenmesine ve tahsil edilmesine kadar her bir ayrıntıyla ilgileniyordu.⁶⁵

Yeni vezir-i azam ve eski bir defterdar olarak Rauf Paşa, kapıkulu askerlerinin maaşlarının ödenmesine de dikkat ediyor, herhangi bir şekilde sıkıntı ya da isyan gibi bir durum yaşanmamasına gayret gösteriyordu. Rauf Paşa'nın bu çabası II. Mahmud tarafından da takdirle karşılanmış ve kendisine samur kürk ve değerli taşlarla bezeli hançer hediye edilmişti.⁶⁶ Bu sırada hediyelerle taltif edilen Rauf Paşa'nın saraydaki itibarını daha da arttıracak bir gelişme yaşandı. Yaklaşık bir yıl evvel Hazine Odası'nda gerçekleşen hırsızlık Hurşid Paşa'nın azliyle sonuçlanmış, hazinedarı Mehmed Ağa da görevden alınmıştı. Yerine getirilen Rauf Paşa'nın hazinedarı Ömer Ağa bir gece uyuduğu sırada duyduğu tıkırtılar sebebiyle yatağından kalkarak Hazine Odası'na gitmiş, burada Enderun ağalarından iki kişiyle karşılaşmıştı. Ömer Ağa'nın yaptığı sorgulama neticesinde, yakalanan bu kişilerin dışında o gece Hazine Odası'nda aslında üç-beş kişi daha olduğu ve Hurşid Paşa zamanında yaşanan hırsızlık olayının faillerinin de onlar olduğu anlaşıldı. Çaldıkları mücevherleri birkaç yere sattıklarını itiraf eden hırsızlar hapse atıldı. Böylelikle Ömer Ağa, sarayda unutulmamış bu olayda, hem Rauf Paşa'nın itibarının artmasını sağlamış, hem de sabık sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'nın deyim yerindeyse namusunu kurtarmıştı. Ancak olay kapanmış değildi; satılan bu mücevherler hala ortaya çıkmamıştı. Rauf Paşa artık bu mücevherlerin izini sürüyordu. Bunun için de Ömer Ağa soruşturmasını derinleştirdi. Yakalanan şahısların sorgulaması sırasında hırsızların elebaşı olduğu anlaşılan ve başka bir suçtan hapiste olan Ali isimli bir şüpheliye ulaşıldı. Frenk taifesinden olan mühtedi Ali mücevherleri bozup parça

⁶⁵Teke Sancağı Derviş Mehmed Paşa'ya 65.000 kuruş bedel ile verilmişti. Menteşe sancağı, Mehmed Reşid Paşa'ya 141.000 kuruş, Bolu-Viranşehir sancakları 66.406 kuruş bedel ile Ali Paşa'ya, Hamid sancağı 145.385 kuruş bedel ile Derviş Mehmed Paşa'ya verilmişti. Burada bahsi geçen sancaklar Rauf Paşa'nın daha sonra mutasarrıflık yaptığı yerler olması hasebiyle örnek olarak kullanılmıştır. BOA, A.{DVNSMHM, Defter No: 237, s. 1-3.

⁶⁶ BOA, A.{DVNSMHM, Defter No: 237, s. 5; sandal bohça içinde 5 çift sırt samuru ve 1 adet samur kürk ile zümrüt ve elmas taşlarla bezeli altın hançer ve kabza ihsan edilmişti. BOA, TS.MA.d., no: 102, s. 8.

parça birkaç farklı yere verdiğini ancak 6 miskal⁶⁷ kadar değerli taşları İzmir'de Ermeni bir kuyumcuya 400 kuruşa sattığını itiraf etti. Mücevherlerin satıldığı Ermeni kuyumcu da soruşturma için İstanbul'a çağırıldı.⁶⁸ Hırsızları yakalamadaki başarısı sebebiyle daha sonra Ömer Ağa'ya kapıcıbaşılik ihsan edildi.⁶⁹

Rauf Paşa'nın bu ilk sadaretinde isyanlar ve Avrupalı devletlerle ilişkiler kadar İstanbul'da çıkan yangınlar da gündemdeydi.⁷⁰ Çıkan yangınların büyüklüğü hem yöneticileri hem de halkı endişelendirmekteydi. 24 Eylül 1816 tarihinde Beşiktaş sarayında çıkan yangın herkesi derin bir üzüntüye sokmuştu. Öyle ki mum alevinden çıkan yangın kısa sürede henüz bir yaşında bir bebek olan Emine Sultan'ın uyuduğu odaya ulaşmış ve Emine Sultan da dâhil olmak üzere dört kişinin ölümüne sebep olmuştu.⁷¹ Bu elim olay karşısında Padişah II. Mahmud derin bir keder yaşarken en büyük destekçisi ise Rauf Paşa oldu. Hatta Paşa'nın yangını söndürme konusundaki gayreti herkes tarafından takdir edilmişti.⁷² Saraydaki bu yangından başka İstanbul'da Fındıklı'da⁷³, Dolmabahçe'de,⁷⁴ Kasımpaşa'da,⁷⁵ Kapalıçarşıda, Kumkapı'da,⁷⁶ Balat'ta⁷⁷ ve daha birçok yerde yangın çıkmıştı. Özellikle Kapalıçarşı

⁶⁷ 1,5 dirhem veya 24 kırat = 4,1125 gr karşılığı ağırlık ölçüsüdür. Sertoğlu, *Tarih Lügati*, s. 353.

⁶⁸ *Şânizâde*, II, s. 287. Yaptığımız araştırma neticesinde bu soruşturmanın nasıl sonuçlandığı, çalınan hançer, mücevher ya da değerli taşların bulunup bulunamadığı veya saraya tekrar getirilip getirilmediği hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık. Ancak tahminimiz o ki; hırsızlığın ardından bir yıllık süre geçmesi ve birkaç defa mücevherlerin el değiştirmesi soruşturmanın yürütülmesini zorlaştıracaktır. Ayrıca mücevherlerin tekrar yeni bir şekle dönüştürülmesi ihtimali de bulunmaktadır. Bu sebeple çalınan eşyaların bulunamadığı kanaatindeyiz.

⁶⁹ Ömer Ağa'ya daha sonra da İstanbul'daki Sultan Süleyman Evkafı'nın mütevelliliği tevcih edilmişti. BOA., C.EV., 332/16855.

⁷⁰ Yangınlar Osmanlı Devleti'nde her dönem önemli gündem maddesiydi. Yeniçeri Ocağı'nın lağvına kadar yeniçeriler yangın söndürme işinde görevliydi. Sakalar ve baltacılar da yangın söndürmede yeniçerilere yardım ediyorlardı. Yangın söndürme işinde yararlılığı görülen yeniçeriler terfi ettirilerek ödüllendirilirler, ihmali olanlar ise cezalandırılırlardı. İstanbul'da bir yerde yangın çıktığı anlaşıldığında yangın yerine başta sadrazam olmak üzere, yeniçeri ağası, yeniçeriler, tulumacılar ve bostancıbaşı giderdi. Sadrazam ile yeniçeri ağasının yangın yerine gitmesi kanuni bir zorunluluktur. Mehmet Ali Beyhan, "Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları", *Afetlerin Gölgesinde İstanbul*, Ed: Said Öztürk, İstanbul 2009, s. 187-312.

⁷¹ *Şânizâde*, II, s. 309.

⁷² Yangının bir anda büyümesiyle sarayda büyük bir panik çıkmıştı. Çalışanlar yangını söndürmek için çok uğraşmışlar ancak başarılı olamamışlardı. Sultan'ın ölüm haberi ise Padişah'a sabaha karşı söylenebilmişti. *Tarih-i Enderun*, s. 119.

⁷³ Fındıklı'da yirmi gün içinde yedi mahallede yangın çıkmış, yangınlara sebep olan kişiler ise tutuklanarak hapsedilmişlerdi. BOA, C.ZB., 22/1065; BOA, TS.MA.e., 264/6.

⁷⁴ BOA, TS.MA.e., 263/28.

⁷⁵ BOA, C.BLD., 71/3539.

⁷⁶ BOA, C.BLD., 99/4903.

⁷⁷ BOA, TS.MA.d., 10134.

esnafı büyük zarar görmüştü.⁷⁸ Rauf Paşa çok kısa aralıklarla çıkan ve hasara sebep olan bu yangınların büyük bir felakete yol açmaması için alınabilecek önlemler hakkında araştırmalara başladı. Bu amaçla Şehremininden mimar ağa ve dülger kalfalarıyla istişareler yapmasını ve sonucunun da kendisine bildirilmesini istemişti. Yapılan istişareler sonunda binalarda ahşap kullanımının ve binaların birbirine bitişik ya da çok yakın olmasının hem yangınların kolayca çıkmasına hem de hızlıca yayılmasına neden olduğu görülmüştü. Bu nedenle mümkün mertebe ahşap kullanılmaması, binaların etrafındaki arsaların birleştirilmesine mani olunması, buraların açıklık olarak kalması ve kesinlikle buralara oda yapılmasının yasaklanması yapılan görüşmelerde tavsiye edilmişti. Ayrıca bazı dükkânların üzerlerinde odaların olması da yangınlarda hem mal hem de can kaybına sebep oluyordu. Yangın sebebiyle ortaya çıkacak zararın büyümemesi adına dükkânların üzerine oda yapılmasına da kesinlikle müsaade edilmemeliydi. Böylece yangınların zararları minimuma indirilerek büyük faciaların önüne geçilecekti.⁷⁹

Rauf Paşa'ya göre yangınların etkisinin azaltılması için tulumbacı ocağının daha işlevsel hale getirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla tulumbacıların maaşlarından, kullandıkları alet edevatın tamirine kadar her konuda emirler gönderdi.⁸⁰ Ayrıca yangınlarda su taşımakla görevli bazı sakaların görevlerine gitmedikleri tespit edilmişti. Bu sakaların gerekli cezalara çarptırılması da verilen emirlerdendi.⁸¹

Rauf Paşa İstanbul'un nizamına ve güvenliğine yönelik tedbirlerle ilgilenirken bir taraftan da Osmanlı Devleti'ni meşgul eden Sırp isyanı da yeni bir boyut kazanmıştı. Bu isyan İstanbul'da ya da başka memleketlerde yaşayan Sırp ları, Hırvat ları ve Boşnak ları da etkilemekteydi. İsyana destek verenler, bulundukları yerlerde asiler lehine propaganda yaparak taraftar toplamaya çalışıyorlar ve asayiş i bozuyorlardı. Rauf Paşa'nın ve dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin en son isteyeceği şey memleketin herhangi bir yerinde asilere destek olanların görülmesi idi. Özellikle Payitaht'ta böyle bir duruma müsaade edilemezdi. Rauf Paşa bu gibi durumların

⁷⁸ Yangındaki maddi kayıplar ve bu kayıplar için esnafa yapılan yardımlar için bkz: BOA, **HAT**, 629/31081; **HAT**, 629/31081A; **HAT**, 488/23952.

⁷⁹ BOA, **HAT**, 670/32681.

⁸⁰ BOA, **C.BLD.**, 73/3637; **C.BLD.**, 152/7574; **C.BLD.**, 40/2000.

⁸¹ BOA, **C.BLD.**, 25/1202.

önüne geçilmesi konusunda kesin emirler vermişti. Bu nedenle bu tarz davranışlar içinde bulunanlar derhal cezalandırılıyordu. Örneğin aslen Hırvat olan ve İstanbul'da doktorluk yapan Civani adlı kişi karışıklık çıkardığı tespit edilerek İstanbul'dan uzaklaştırıldı.⁸²

Rauf Paşa sadrazam olarak devletin malî sıkıntılarından asayiş problemlerine kadar bütün meseleleri halletmekte büyük gayret gösteriyordu. Sadaretle görevlendirildiğinde memleketin her bölgesinden bir isyan haberi gelmekteydi. Padişahın mutlak vekili olarak Rauf Paşa'nın görevlerinden biri de bu isyanların bastırılmasıydı. Kayseri'de⁸³, Adana'da⁸⁴, Mora'da⁸⁵, Lazkiye'de⁸⁶, Lofça'da⁸⁷, Erzincan⁸⁸ ve Sivas'ta⁸⁹ küçük çaplı isyanlar çıkmış, bu isyanlar çabucak

⁸² BOA, **C.ZB.**, 91/4504.

⁸³ Kayseri'de zaman zaman karışıklık çıkaran ve vilayet merkezine oldukça yakın olan Talas köyü ahalisi 1816'da tekrar isyan etti. Kayseri Mutasarrıfı Memiş Paşa Haremeyn-i şerife'nin evkafına bağlı bu köy halkının isyanından oldukça muzdaripti. Belgeden anladığımız kadarıyla Talas ahalisi silahlı bir isyana girişmiş, hatta bazı kişileri katletmişlerdi. Bölgeye de zarar veren ahalinin isyanı giderek büyümüştü. Merkezden buranın vakıf mülkü olması dolayısı ile meselenin nasihat yoluyla çözülmesi istense de Talas ahalisi nasihat dinlememişti. Bunun üzerine Memiş Paşa isyanı asker marifetiyle bastırmak için sadareten izin istedi. İzin verilmesi üzerine Memiş Paşa Talas ahalisi üzerine giderek isyanı bastırmıştı. BOA, **HAT**, 780/36542A; 780/36542E.

⁸⁴ Adana'da Menemencioğlu Hacı Habib Bey'in isyan etmesiyle başlayan olaylar 6-7 ay kadar sürdü. Habib Bey için idam fermanı çıkarılsa da Habib Bey firar etti. Malları ise zabt edildi. Bu doğrultuda Rauf Paşa Menemencioğlu'nun Adana vilayetindeki uhdesinde olan mukataanın Darphane-i Amire'ye devredilmesini istedi. BOA, **C.ML.**, 4/52. Menemencioğlu Habib Bey'in isyanı için bkz: Menemencioğlu Ahmed Bey, **Menemencioğulları Tarihi**, Haz: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1997; Yılmaz Kurt, "Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri I", **Belgeler**, Ankara 2001, s. 85-187.

⁸⁵ Tunus ocaklarından eşkıyaların isyan edip Mora'ya kaçmasıyla buradaki halk huzursuz olmuştu. Nitekim bu eşkıyalar yerel halkın gemilerine de saldırmaktaydı. Ayrıca Balyabadra kazasındaki Küçükçaya ve Arslanağa köylerinin arasında su anlaşmazlığı sebebi ile çatışmalar çıkmış ve eşkıyalar Balyabadra'da taşkınlık yapmışlardı. Bölgenin hassasiyeti dolayısı ile buranın üzerine hemen asker sevk edildi. BOA, **TS.MA.e.**, 1315/12; 1315/11; BOA, **C.AS.**, 411/17000; BOA, **C. ML.**, 398/16340. Bu asilere kaleleri korumakla görevli yeniçerilerin görevlerini terk ederek destek vermesi, isyanın büyümesine neden oldu. BOA, **AE.SHMD.II.**, 64/4563.

⁸⁶ Nasırı taifesinin isyan etmesi üzerine Sayda Valisi Süleyman Paşa asiler üzerine gönderildi. Asilerin elebaşları kısa sürede ele geçirilerek asayiş sağlanmıştı. BOA, **HAT**, 495/24295; 495/24295A.

⁸⁷ Lofça'da ayanlık iddiasıyla Rüstem adlı şahıs karışıklık çıkarmıştı. Rüstem'e reayadan bazı kişiler ile bazı yeniçeriler destek vermişlerdi. BOA, **HAT**, 495/24297; 495/24287; 1327/51777.

⁸⁸ Erzurum Valisi Pehlivan İbrahim Paşa, Rauf Paşa'ya gönderdiği tahriratta bu civarda bulunan Kürtlerin sürekli asilik peşinde olduğunda söyleyerek üzerlerine gitmek için Rauf Paşa'dan izin istemişti. BOA, **HAT**, 636/31375. Ayrıca İbrahim Paşa Rusların sınırları takviye ettiğini, bu sebeple de Erzurum ve sınırdaki kalelerin tahkim edilmesi için paraya ihtiyacı olduğundan bahsetmişti. Yine bölgede Şeyhu Bey'in biraderi İbrahim Bey yanına aldığı kişilerle isyan etmişti. BOA, **HAT**, 1099/44499.

⁸⁹ Sivas Valisi Ali Paşa'ya karşı çıkan isyanı Sivas müftüsü de desteklemekteydi. Lütfullah Paşa'nın Ali Paşa'ya yardıma gönderilmesiyle isyan bastırılmış, elebaşları yakalanarak idam edilmişti. BOA, **HAT**, 666/32420; 503/24714; 679/33102.

bastırılmıştı. Ne var ki hem Rauf Paşa'yı hem de devleti uzun süre meşgul edecek iki mühim mesele vardı: Bunlar, Sırp ve Tuzcuoğlu Memiş isyanlarıydı.

1.2. Sırp İsyanı, Miloş ve Rauf Paşa

Sadrazam Rauf Paşa'nın önünde duran en büyük mesele kuşkusuz, henüz sadarete geldiği sıralarda Sırp lider Miloş'un önderliğinde patlak veren ikinci Sırp isyanıydı. İşte Sadrazam Rauf Paşa, ilk isyanda elde edilen tecrübelerle birlikte ikinci isyanı bastırmaya çalışacaktı.

1.2.1. Sırp İsyanının İlk Evresi: 1804-1812 İsyanı

Fatih Sultan Mehmed tarafından 1459'da Semendire'nin fethedilmesiyle Osmanlı hâkimiyeti altına giren Sırp lar sakin bir yaşam sürmüşlerdi. Osmanlı Devleti'ne bağlı bir eyalet olan Sırbistan'da idari olarak topraklar Sırp sipahileri arasında paylaşılsa da Sırp köylüsü toprağın asıl sahibiydi ve sipahilere kanunnamelerle belirlenen vergiler dışında herhangi bir şey vermiyorlardı. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin hoşgörölü yönetimi sayesinde dini ya da kültürel herhangi bir zorlama ile de karşılaşmamışlardı. Uzun bir zaman sonra istikrarlı bir yönetime kavuşan Sırp lar bu durumdan oldukça memnundu.⁹⁰

Zamanla değişen siyasi konjonktürle⁹¹ birlikte Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'daki kontrolü zayıflamış, var olan adil yönetim yerini kalelerde oturan yeniçeri dayılarının keyfî muamelesine bırakmıştı. Osmanlı Devleti yeniçerilerin uygulamalarını engellemeye çalışsa da uzun vadede herhangi bir çözüm geliştiremedi. Devletin merkezine oldukça uzak bir konumda olan Sırbistan'da güvenliği sağlamak Osmanlı yönetimi açısından neredeyse imkânsız hale geldi. Yine Fransız ihtilali ile birlikte Avrupa'da yayılmaya başlayan milli devlet kurma fikri de zamanla Sırp lar arasında kendini hissettirdi. Ayrıca Osmanlı-Avusturya ve Rus

⁹⁰ Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", **TDVİA**, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 122; Erhan Afyoncu, "Osmanlı İdaresinde Sırp lar", **Balkanlar El Kitabı**, C.I, Ankara 2006, s. 351; Kemal H. Karpat, **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev: Recep Boztemur, Ankara 2004, s. 14.

⁹¹Habsburg hanedanlığının güçlenmesi, Avusturya ile Venedik arasındaki ticaretin artmasıyla Balkanlarda ortaya çıkan Ortodoks tüccarlar, çiftliklerin artmasıyla ortaya çıkan otorite boşluğu, artan vergi yükleri ve Müslüman nüfusun Balkanlardaki gelişimi buna örnek olarak verilebilir. Bkz: Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev: Server Tanilli, C.I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012, s. 389-420.

savaşlarının bir kısmının Sırp topraklarında yaşanması buranın üç devlet açısından da önemini artırıyor, bölgeyi propagandaya açık hale getiriyordu. Özellikle Osmanlı Devleti'nin savaşlardaki yenilgilerinin artması, Rusya ve Avusturya'nın burada hâkimiyet ve etki alanı oluşturmalarını kolaylaştırıyordu. Nitekim 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan⁹² sonra Rusya ile Avusturya bir ittifak anlaşması yaparak Osmanlı topraklarını aralarında paylaşmışlardı. Burada Rusya'nın Avrupa'da bir müttefik araması etkiliyken, Avusturya açısından da topraklarını genişletme arzusu hâkimdi.⁹³ 1783'te Rusya'nın Kırım'ı işgal etmesiyle birlikte yeni bir Osmanlı-Rus savaşı gündeme geldi. Durumdan faydalanmak isteyen Avusturya, Sırbistan'a gönderdiği casusları aracılığıyla bölgede kendi lehine bir propagandaya ve Sırpların önde gelenlerini kendi yanına çekmeye başladı. Bu casusluk faaliyetleri sonucunda 1787-1792 Osmanlı-Avusturya savaşları sırasında Sırplar Avusturya ordusunda görev almışlardı.⁹⁴ Sırpalar açısından büyük başarılarla sonuçlanmasa da bu savaşlar Sırpaların savaş tecrübesini arttırması bakımından önemliydi. 1792'den sonra Belgrad'da Osmanlı idaresi yeniden tesis edilmeye başlandı. Bu amaçla yamaklar bölgeden uzaklaştırıldıysa da bir süre sonra tekrar bölgeye dönmelerine izin verildi.⁹⁵ Belgrad'a dönen yeniçeriler Vidin Muhafızı Pazvandoğlu'nun⁹⁶ kışkırtmasıyla

⁹² Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti Kırım'ı kaybetti ve Karadeniz'deki üstünlüğünü yitirdi. Eflak ve Boğdan'a büyük haklar tanınarak neredeyse bağımsız bir statü kazandırıldı. Ayrıca Ruslar Ortodoksların hamisi olarak kabul edildi. Bu da Rusların çeşitli bahanelerle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına kolaylık sağlamıştı. **Mufasssal**, V, s. 2608.

⁹³ Bu anlaşmaya göre Rusya, Batı Kafkasya, Kırım ve Dinyester nehri kıyılarını alacak, Avusturya Eflak'ın bir bölümü ile Sırbistan, Bosna-Hersek ve Venedik'in Dalmaçya ve İstra'daki topraklara sahip olacaktı. İki devlet arasında Memleketeyn tampon bölge olacaktı. Ayrıca Bulgaristan, Yunanistan ve Makedonya'da İstanbul başkent olmak üzere bir Bizans İmparatorluğu kurulacak ve tahta II. Katerina'nın torunu Konstantin oturacaktı. Selim Aslantaş, **Osmanlı'da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007, s. 48-49; Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, TTK, Ankara 1997, s. 17; Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitapevi, İstanbul 2000, s. 60-61; Stanford J. Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev: Mehmet Harmancı, C.I, E Yayınları, İstanbul 2008, s.314; Mehmet Çetin Börekçi, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Sırp Meselesi**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001, s. 19.

⁹⁴ Aslantaş, **aynı eser**, s. 49; Börekçi, **aynı eser**, s. 19; A. Hayek, "Sırbistan", **İslam Ansiklopedisi**, C.X, MEB, İstanbul 1966, s. 562.

⁹⁵ Zıştovi Anlaşması'ndan sonra Semendire sancağında ıslahatları yürütmek üzere Silistre Seraskeri Ebubekir Paşa Belgrad muhafızı tayin edildi. Belgrad'ı savaşmadan Avusturya'ya teslim eden yamakların ise Belgrad'a dönüşleri yasaklandı. Onlar da Vidin'de eski bir yamak reisi olan Pazvandoğlu Osman'a sığındılar. Aslantaş, **aynı eser**, s. 54; Sacit Kutlu, **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 45.

⁹⁶ Babası Ömer Ağa Vidin Bayraktarıydı. 1736-1739 Osmanlı-Avusturya savaşında gösterdiği başarılarından dolayı kendisine Bursa ve Kırsı tımar olarak verildi. Ancak keyfi hareketlerinden dolayı bölgede çıkan karışıklıklar sebebiyle Ömer Ağa idam edildi. Yamak olan oğlu Osman ise kaçtı. Bir

tutumlarını daha da sertleştirdiler. Eski güçlerini kazanmak niyetindeki yeniçeriler, vergilerin tekrar kendileri tarafından toplanmasını ve eski çiftliklerinin iade edilmesini istiyorlardı. Bu sırada Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi Osmanlı Devleti'nin dikkatini bu meseleye vermesini engellemiştir. Böylelikle Babiâli yamakların eski mallarının kendilerine iadesini kabul etti. Ne var ki bu malların hangi şartlar altında iade edileceğinin belli olmaması Belgrad Muhafızı Hacı Mustafa Paşa ile yamaklar arasında gerginliğe sebep olmuştu. Ayrıca yamaklar Sırlara zulmetmekten de geri durmuyorlardı. 1800 yılına gelindiğinde yamakların yaptığı eziyetler karşısında Sırların Hacı Mustafa Paşa'dan yardım istemeleri, Paşa'yı yamakların hedefi haline getirdi.⁹⁷ Aralık 1801'de yamakların bir suikasti sonucu Hacı Mustafa Paşa'nın öldürülmesiyle uzun yıllar devam edecek olan Sırp isyanları tetiklendi.⁹⁸

Bölgedeki huzursuzluğun farkında olan Osmanlı Devleti bölgeye dikkatini yeterince verememiştir. Nitekim 1797'de Fransa ile komşu olması Osmanlı Devleti açısından endişelendiriciydi.⁹⁹ Osmanlı Devleti daha bu duruma alışmamışken yeni komşunun Mısır'ı işgal etmesi Osmanlı Devleti'ni dış siyasette yeni bir ittifak arayışına itti.¹⁰⁰ Dış siyasette bunlar yaşanırken içerde çeşitli ayaklanmalar ve

süre sonra Pazvandoğlu Osman 1789'da gönüllü birliklerin başında Avusturya'ya karşı savaştı ve yararlılığından dolayı affedilerek babasına ait toprakların bir kısmı kendisine iade edildi. Ancak daha sonra kendisine verilenle yetinmeyen Pazvandoğlu Osman, Vidin ve çevresinde güçlenerek yamakların lideri oldu. Selim Aslantaş, "Sırp İsyanına giden Yol (1788–1804)", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 3 (2005), s. 124; Kemal Beydilli, "Pazvandoğlu Osman", **TDVİA**, C. XXXIV, İstanbul 2007, s. 208-210; Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, Ankara 1983, s. 32-35.

⁹⁷ Yamak reislerinden biri olan Böğürdelenli Haliloğlu, Sokol Nahiyesini basarak knezlerden ve ahaliden pek çok kişiyi öldürünce Sokol halkı Haliloğlu'na karşı Belgrad Muhafızı Hacı Mustafa Paşa'dan yardım istedi. Hacı Mustafa Paşa da yamaklar üzerine asker sevk ederek yakaladığı 36 kişiyi idam ettirdi. Börekçi, **aynı eser**, s. 40.

⁹⁸ Hacı Mustafa Paşa, yeniçeri ve yamakların nüfuzunu kırarak bölgede huzuru yeniden tesis etmişti. Ayrıca Sırları vergilerin toplanması ve güvenliğinin sağlanması gibi önemli konularda bazı idari görevlere getirmiş, Sırlardan oluşan bir askeri birlik kurmuştu. Sırlardan alınan vergilerin yeniden düzenlenmesinde ön ayak olmuştu. Bütün bu sebeplerden ötürü *Sırların anası* olarak anılıyordu. Misha Glenny, **Balkanlar 1804–1999-Milliyetçilik Savaş ve Büyük Güçler**, Çev: Mehmet Harmancı, İstanbul 2001, s. 27; Aslantaş, **aynı eser**, s. 63; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, V, Ankara 2011, s. 103–104; Börekçi, **aynı eser**, s. 38–48.

⁹⁹ Avrupa'da Napolyon kısa süre içinde orta ve kuzey İtalya'yı ele geçirerek Viyana'ya doğru ilerlemeye devam ediyordu. Napolyon'un başarıları karşısında Avusturya Fransa ile Compo Formio Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (18 Ekim 1797). Bu anlaşma ile Kuzey İtalya, Yedi Ada ve Dalmasya kıyıları Fransa'nın eline geçti. Böylece Osmanlı Devleti ile Fransa sınır komşusu olmuştu. Uçarol, **aynı eser**, s. 75; Mufassal, V, s. 2767-2772.

¹⁰⁰ **Câbî Târihi**, I, s. 40-45; Mufassal, V, s. 2791-2792.

Vehhabi hareketi görülmekteydi. Ayrıca Nizam-ı Cedid yenilikleri de ülkedeki felaketlerin sebebi olarak görülmeye başlandığından ıslahatların devamlılığını sağlamak zorlaşmaktaydı.¹⁰¹

Sırp cephesinde ise Hacı Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra bazı şartlarla¹⁰² affedilen yamakların gasp ve tecavüze varan zulümleri giderek artmıştı. 1803 yılı sonlarında daha fazla bu duruma dayanamayan Köprü Kazası knezleri silahlı bir mücadelede kendilerine destek olmaları için Böğürdelen halkına mektup yazmışlar ancak bu mektup yamakların eline geçince büyük bir katliama maruz kalmışlardı. Bu katliamda öldürülenlerin yakınlarının, dayılara karşı taarruza geçerek dayıların adamlarından birkaç yüz kişiyi öldürmeleriyle dayı ve yamaklara karşı bir ayaklanma başlamış oldu.¹⁰³

Bu gelişmeler neticesinde isyan başlamışsa da asiler henüz bir lidere sahip değildi. Daha önce Avusturya ordusunda görev alan Kara Yorgi'yi (Georgi Petroviç) 14 Şubat 1804'te kendilerine lider olarak seçeceklerdi. Bundan sonra daha düzenli bir hale gelen isyanı önceleri Müslüman halk da destekledi. Babiâli de başlarda yeniçerilere karşı bu isyana ses çıkarmamıştı. Çünkü Kara Yorgi her fırsatta isyanın sultana karşı değil de yeniçerilere karşı olduğunu söylüyordu. Hatta Babiâli Sırlara yardım etmesi için Bosna Valisi Ebubekir Paşa'yı Belgrad'a göndermişti. Paşa'nın da yardımıyla yeniçeri dayılarını Belgrad'dan çıkaran asiler bundan sonra söz verdikleri gibi dağılmayı ve silahlarını bırakmayı kabul etmedikleri gibi ileri sürdükleri bazı şartların hükümetçe kabul edilmesini istediler.¹⁰⁴ Bu haliyle isyanın hedefindekiler artık yeniçeriler değil payitahttı.¹⁰⁵ Bundan sonra Sırlar kendilerine destek olmaları için Avusturya'ya başvurdular. Ancak Avusturya hem ticareti zarar

¹⁰¹ Tekirdağ'da Nizam-ı Cedid'e karşı çıkan isyan büyümüş, Çorlu, Silivri ve Baba-yı Atik'de ordunun mühimmatı yağmalanmıştı. *Câbi Târihi*, I, s. 62-64.

¹⁰² Kaptan-ı Derya Hüseyin Paşa'nın şefaatçi olması ve yamakların af dilemeleri, İrad-ı Cedid gelirine dokunmamaları, Vidin tarafına zahire ve yardımda bulunmaları ile yeni muhafız Ağa Hasan Paşa'ya itaat etmeleri şartıyla III. Selim tarafından affedildiler. Aslantaş, *aynı eser*, s.66.

¹⁰³ Börekçi, *aynı eser*, s. 50.

¹⁰⁴ Asilerin şartları şu şekildeydi: Cizyeyi kendileri toplayacaklar ve belli zamanlarda bunu Babiâli'ye teslim edecekler; liderlerini kendilerini seçecekler; Türkler ilelebet Semendire Sancağını terk edecek ve buranın müdafaasını Sırlar üzerlerine alacaklar; Babiâli nezdinde Sırların temsilcisi olacak ve Sırların bütün meseleleri onların vasıtası ile halledilecekti. Börekçi, *aynı eser*, s. 69-70.

¹⁰⁵ Uçarol, *aynı eser*, s. 131; Karal, *aynı eser*, s. 105.

görsün istemiyor, hem de Napolyon tehdidine karşı doğu sınırında Osmanlı Devleti ile bir anlaşmazlığın kendisini zora sokacağını düşünüyordu. Üstelik kendi bünyelerindeki Sırların isyanda etkilenmesi söz konusuydu. Tüm bu gerçeklerle Avusturya isyana destek vermekten geri durdu. Avusturya'dan bekledikleri yardımı göremeyen Sırlar bu sefer Rusya'dan yardım beklemişlerse de Ruslar, ilk başlarda açıktan destek vermemişlerdi.¹⁰⁶

Sırların silahlarını bırakmamaları ve palankaları terk etmeyi reddederek dağılmamaları üzerine Osmanlı Devleti bu kez Niş Mütesellimi Hafız Paşa'yı Sırların üzerine gönderdi. Ancak Ağustos 1805'te Hafız Paşa'nın bozguna uğramasından sonra Osmanlı yönetimi daha ciddi tedbirler alma yoluna giderek Bosna ve Rumeli paşalarını bu meselenin halliyle görevlendirdi. İsyanı bastırmak üzere hazırlıklar yapılırken III. Selim'in Eflak ve Boğdan voyvodaları İpsilanti Konstantin ve Aleksander Murusi'yi azlederek yerlerine Divan-ı Hümayun tercümanı Kalimaki ile Aleksander Suço'yu ataması Sırp isyanına yeni bir boyut kazandırdı. 1802'de yapılan anlaşma gereğince Eflak ve Boğdan voyvodalarının atamasında Rusya'nın da onayı gerekiyordu. Bu sebeple zaten pamuk ipliğine bağlı olan Osmanlı-Rus ilişkileri kopma noktasına geldi ve sonunda savaş kaçınılmaz oldu.¹⁰⁷ Osmanlı Devleti ile Rusya'nın savaşa girmesi Sırlar açısından olumlu gelişmeleri beraberinde getirmiş, Ruslar bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'ni sıkıştırmak için Sırlara açık bir destek vermişti. Bu destekle Kara Yorgi Aralık 1808'de verasete dayalı bir Sırp monarşisinin temelini atıyordu.¹⁰⁸

Sırlar çarpışmalarda her ne kadar başarı elde etmiş olsa da hala daha Belgrad'ı ele geçirememişlerdi. Tertip ettikleri bir düzen ile kaleyi ele geçirmeyi başaran Sırlar bundan sonra Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa'yı kurdukları pusu

¹⁰⁶ Rusların Sırlarla arasında Slav dayanışması olsa da Napolyon tehlikesi sebebiyle Osmanlı Devleti ile ters düşmek istemeyecekti. Sacit Kutlu, **aynı eser**, s. 46; Selim Aslantaş, "Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet", **Balkanlar El Kitabı**, C. I, Ankara 2006, s. 472.

¹⁰⁷ Savaşın sebebini tek bir nedene bağlamak elbette doğru değildir. Temelde Rusya'nın güneye inme siyasetini terk etmemesi sebebiyle Osmanlı Devleti'nde Rusya'ya karşı olan güvensizlik vardı. Ayrıca Rusya'nın Eflak ve Boğdan'ı almak istemesi ve Yedi Ada Cumhuriyeti'nden yapılan anlaşmalar gereği çekilmesi gerekirken bunu yapmaması İstanbul nezdinde Rus tehlikesinin giderek arttığını gösteriyordu. Bu sırada Fransa'nın Avrupa'daki ilerleyişi sebebiyle Rusya'yı iki cephede savaşa sokmak istemesi üzerine Fransız elçisinin Rusya aleyhindeki telkinleri de etkili olmuştur. Uçarol, **aynı eser**, s. 97.

¹⁰⁸ Shaw, **aynı eser**, s. 464.

sonucu öldürdüler ve Belgrad'da Müslüman ahaliyi katletmeye başladılar. Böylece Sırlar 8 Ocak 1807'de Belgrad'ı, 7 Şubat 1807'de de Böğürdelen'i ele geçirdiler.¹⁰⁹ Bu sırada devam eden Osmanlı-Rus savaşında Sırların etkisini ortadan kaldırmak isteyen Osmanlı Devleti bu amaçla Niş Muhafızı Hurşid Ahmed Paşa'yı Sofya seraskeri ve Rumeli valisi mansıplarıyla Sırların üzerine gönderdi.¹¹⁰ Hurşid Ahmed Paşa Sırlara karşı başarılar elde etmişti ancak Rusların Sırlara sürekli yardımı nedeniyle istenilen etki oluşmamıştı. Ruslar ise Sırp meselesini Osmanlı üzerinde baskı aracı olarak kullanıyor ve Tuna'yı iki devlet arasında sınır olarak kabul ettirmeye çalışıyordu. 1810 yılına gelindiğinde Ruslar birçok kaleyi ele geçirmişti. Ancak 1811'de Fransa ile Avusturya'nın bir ittifak anlaşması yapması Rusya'yı kendi sınırlarını Napolyon'a karşı koruma yoluna itti ve Osmanlı ile barış görüşmelerinin önünü açtı. 28 Mayıs 1812 tarihine gelindiğinde Fransa tehlikesine karşı Rusya, Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmaya mecbur kalmıştı. İmzalanan Bükreş Antlaşması'nın 8. maddesi ise Sırlarla ilgiliydi.¹¹¹ Bu anlaşmayla Sırlar tekrar Osmanlı idaresine girmişti ancak Sırların beklediği imtiyazlardan anlaşmada bahsedilmiyordu. Bu sebeple Kara Yorgi ve destekçileri isyandan vazgeçme niyetinde değillerdi. İstanbul'a gönderdikleri elçileri vasıtasıyla ilettikleri istekler Babıâli tarafından kabul edilemez nitelikteydi. Bu amaçla Osmanlı Devleti meseleyi kökten çözmek için Serasker Hurşid Ahmed Paşa'yı Sırların üzerine gönderdi. Osmanlı kuvvetleri karşısında dayanamayacağını anlayan Kara Yorgi çareyi Avusturya'ya sığınmakta buldu (3 Ekim 1813). 5 Ekim'de ise Osmanlı birliklerinin Belgrad'a girmesiyle Semendire sancağında hâkimiyet sağlandı ve böylelikle isyanın ilk evresi bastırılmış oldu.¹¹²

¹⁰⁹ Börekçi, *aynı eser*, s. 88

¹¹⁰ Şânîzâde, II, s.204-205; Aslantaş, *aynı eser*, s. 113–116.

¹¹¹ Buna göre Sırlar eskiden beri Osmanlı tebaası olduğundan affedilecek, daha önce var olmayan ancak muharebe esnasında yapılan istihkâmlar yıkılacak, öteden beri var olan bütün kale, palanka ve müstahkem mevkiilerde bulunan top, mühimmat ve diğer gereçler Osmanlı Devleti'ne bırakılacak, mustahfizlar tayin olacak ancak bu mustahfizların Sırlara zulmetmeleri önlenecek, Osmanlı Devleti'nin Cezayr-i Bahr-i Sefid ve diğer bölgelerindeki reayaların hakları Sırlara da tanınacak, işçilerinin idaresi kendilerince yapılacak ve vergiler maktu olarak kendilerince toplanacaktı. **Muahedat Mecmuası**, IV, Ankara 2008, s. 53; Nihat Erim, **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C. I, Ankara 1953, s. 251-252.

¹¹² Börekçi, *aynı eser*, s. 123.

1.2.2. Sırp İsyanının İkinci Evresi: Miloş ve Sırp lar

Sırp isyanı bastırıldıktan sonra Osmanlı Devleti sancakta düzeni yeniden tesis etmek için harekete geçti. 29 Ekim’de Belgrad’a ulaşan Hurşid Paşa ilk olarak isyana katılan reayanın affedildiğine dair fermanı ilan etti. Belgrad muhafızlığına ise Süleyman Paşa’yı getirdi.¹¹³ Süleyman Paşa göreve geldiğinde ilk iş olarak Sırp ların elinde olan silahların toplanmasını emrettiyse de Sırp lar bunu kabul etmediler.¹¹⁴ Bunun üzerine Süleyman Paşa eşkıyaların tedibi için sancağın muhtelif yerlerine adamlarını göndererek bölgeyi kontrolü altında tutmaya çalıştı. Ancak Süleyman Paşa’nın gönderdiği memurların reayaya yaptıkları zulüm, halkın tekrar huzursuzlanmasına sebep oldu. Çaçak’ta Kara Yorgi’nin voyvodalarından Hacı Prodan durumdan istifade ederek isyan etti. Bu sırada tarih sahnesinde henüz etkin bir rolü olmayan Miloş ise isyan etmenin anlamsız olduğunu ve Sırp milleti için bir fayda vermeyeceği kanaatiyle isyana katılmayarak isyanın bastırılması için Süleyman Paşa’ya yardım etti. Hacı Prodan isyanı kısa sürede bastırıldı ancak bu isyan Süleyman Paşa’nın tutumunu daha da sertleştirdi ve bazı knezler idam edildi. Bu sırada Babiâli’nin bazı knezleri İstanbul Patriği’nin yanında rehin kalmaları için Dersaadet’e çağırması üzerine korku ve paniğe kapılan knezler, Süleyman Paşa’nın yanına gitmeyerek ikinci kez isyan hareketini başlattılar.¹¹⁵

Asi knezler arasında olan Rudnik Knezi Miloş, Sırp lar tarafından lider seçilerek Nisan 1815’te isyan etti. Tam da Rauf Paşa’nın sadarete geldiği sıralarda başlayan isyan aslında Osmanlı yönetimini şaşırtmışa benzemiyordu. Bölgeden gelen haberlere göre Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa’nın bölge arazisinin neredeyse dörtte birini kendisi, oğlu ya da yakınlarına çiftlik yaptığı, bu suretle halkı da kendisine köle yaptığı yönündeydi. Üstelik Süleyman Paşa, Bosna Eyaleti’nin kendisine tevcih edilmesi hülyasına da kapılmış, bu nedenle Bosna ahalisi üzerinde hâkimiyet kurma çabasına girişmişti. Bütün bu olaylar devamında bir isyanın ayak sesleri gibiydi.¹¹⁶

¹¹³ Ahmed Cevdet Paşa, Süleyman Paşa’nın Hurşid Paşa’nın adamı olduğundan bahseder. **Cevdet**, X., s. 191.

¹¹⁴ Ayşe Özkan, **Miloş’tan Milan’a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)**, İstanbul 2011, s. 15.

¹¹⁵ Aslantaş, **aynı eser**, s. 155-156.

¹¹⁶ BOA, **HAT**, 425/21812D.

Nihayetinde isyan haberi İstanbul'a ulaştığında Rauf Paşa, daha önceki isyandan ders almış bir şekilde, olaya derhal müdahale etmek ve isyanı büyümeden bastırmak niyetindeydi. Bu sebeple hemen Şeyhülislamdan isyana katılan halkın esir alınmasının ya da katlinin caiz olduğuna dair bir fetva aldı.¹¹⁷ Ayrıca Rauf Paşa, bölgedeki yöneticiler arasında ihtilaflar olması gerekçesiyle isyanın kolaylıkla büyüyeceğinden endişeleniyordu. Özellikle Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa ile Bosna Valisi Ali Paşa arasındaki husumetin isyanın bastırılmasını zorlaştırması hatta engellemesi ihtimali açısından oldukça tehlikeliydi. Bu sebeple Rauf Paşa, daha önceki isyanda gösterdiği başarılar göz önüne alındığında Hurşid Paşa'nın bu gailenin de üstesinden geleceğini düşünerek Bosna'ya atanmasını tavsiye etmişti.¹¹⁸ Ayrıca O'na göre isyan bastırılrsa dahi Ali Paşa'nın iktidarı sarsıldığından orada kalması doğru değildi. Yine isyana sebep olarak gösterilen Belgrad Muhafızı Süleyman Paşa'nın da Selanik mutasarrıflığına atanmasının münasip olacağı kanaatindeydi.¹¹⁹ Rauf Paşa'nın tavsiyesiyle Bosna valiliğine Hurşid Paşa tayin edilerek bir an evvel Bosna'ya gitmesi emredildi.¹²⁰ Bundan sonra Sadrazam Rauf, herhangi bir kargaşaya sebebiyet vermemek adına Hurşid Paşa'ya, Süleyman Paşa'nın akıbetiyle ilgili olarak Belgrad muhafızlığından alınmasının çevrede nasıl bir tepkiye sebep olacağını sordu. Hurşid Paşa'dan gelecek cevaba göre Süleyman Paşa'nın akıbetine dair bir karar verilecekti.¹²¹

Hurşid Paşa Bosna'ya gittiğinde Süleyman Paşa'nın kötü yönetiminin isyana sebep olduğunu gördü ancak Rauf Paşa'nın aksine şu an Belgrad muhafızı olarak kalması gerektiği görüşünü sadarete bildirdi.¹²² II. Mahmud da isyana sebep olarak Süleyman Paşa'nın kötü yönetimini gösteriyor ancak Hurşid Paşa'nın fikrine katılarak Paşa'nın azlini isyanın bertaraf edilmesinden sonraya bırakılmasını emrediyordu.¹²³ Hurşid Paşa'ya göre Süleyman Paşa'nın palankalardaki¹²⁴ asker

¹¹⁷ Şânîzâde, II, s. 248; Cevdet, X, s. 190.

¹¹⁸ Hurşid Paşa sadareten azledildikten sonra Tekfurdağı'nda nefye gönderilmiştir. Rauf Paşa'nın tavsiyeleri neticesinde tekrar Bosna Eyaleti kendisine tevcih edilince Rauf Paşa'ya teşekkürleri bildirecekti. BOA, HAT, 748/35311.

¹¹⁹ BOA, HAT, 423/21780; 425/21812D.

¹²⁰ BOA, A.{DVNSMHM.}, Defter No: 236, s. 7.; BOA, C.DH., 17/839; 30 Mart 1815. Şânîzâde, II, s. 239-240.

¹²¹ BOA, HAT, 1312/51090.

¹²² BOA, HAT, 1125/44996; 1112/44751.

¹²³ BOA, HAT, 1125/44996.

sayısını azaltması buraların Sırp saldırılarına karşı korunmasız kalmasına sebep olmuştu. Yol üzerinde olan palankalarda bulunan asker sayısının artırılması saldırıları engelleyecek ve buralara İslam ahalisi yerleştirilerek Sırp'ların gücünün kırılması kolaylaşacaktı.¹²⁵ Bundan sonra Rauf Paşa bölgedeki yöneticilere emirler göndererek Hurşid Paşa ile birlikte bir strateji belirlemeye çalıştı. Buna göre Hurşid Paşa Bosna tarafından, Rumeli Valisi Maraşlı Ali Paşa seraskerlik unvanıyla Niş tarafından ve Tırhala Mutasarrıfı Veliyyüddin Paşa ise Vidin kolundan Sırp'lar üzerine gönderildi. Paşaların ihtiyacı olan asker, mühimmat gibi bütün teçhizat temin edilerek Rumeli'ye gönderilecekti.¹²⁶ Ancak Rauf Paşa buraya gönderilecek askerlerle ilgili gelen raporlardan bu işin kolay olmayacağını ve bazı sakıncaları beraberinde getireceğini düşünüyordu. Şöyle ki, Süleyman Paşa; Bosna tarafına müdahale ettiğinden Belgrad kazalarından tertip edilecek askerleri ve buradaki devlet erkânını tekrar tahrik edebilirdi. Üstelik bu askerlerin böyle bir durumda nasıl tepki verecekleri belli değildi. Ayrıca Arnavut askerlerinin güvenilirliği konusunda da Rauf Paşa'nın çekinceleri mevcuttu. Rauf Paşa, Arnavut askerlerine tam olarak güvenmediğini belirterek başka mahallerden asker toplanmasının münasip olacağı görüşündeydi.¹²⁷ Çevre kazalara, bir an evvel toplanan askerlerin Bosna askeri ile birleşmesini emrediyordu. Ancak yine de Hurşid Paşa'nın istediği asker sayısına ulaşamamıştı. Süleyman Paşa'nın asker yazmak konusunda gevşek davranması Belgrad'ın ve çevre bölgelerin savunmasız kalmasına neden olmuştu. Yeni birlikler bölgeye sevk edilse de veba salgını sebebiyle askerler hastalanıyor, bu da askerler arasında yılgınlığa sebep olmakla birlikte ilerleyişlerini yavaşlatıyordu.¹²⁸

Asker toplamadaki sıkıntılar kendini zahire tedarikinde de göstermişti. Bosna tarafına gönderilen ordunun ihtiyaçlarının karşılanması noktasında Rauf Paşa elinden gelen gayreti göstermekteydi. Hurşid Paşa ile olan haberleşmeler neticesinde

¹²⁴ Palanka: Etrafı hendekle çevrilmiş ağaç ve topraktan yapılan istihkâmlara verilen isimdir. Pakalın, **aynı eser**, II, s. 752.

¹²⁵ BOA, **HAT**, 1125/44996.

¹²⁶ **Şânizâde**, II, s. 248; **Cevdet**, X, s. 190.

¹²⁷ BOA, **HAT**, 425/21812D.

¹²⁸ BOA, **HAT**, 1133/45180; 1139/45314C; ayrıca vebanın 1813-1817 yılları arası Bosna ve çevresindeki yayılımı için bkz: Daniel Panzac, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)**, İstanbul 1997, s. 84-87.

ordunun zahire ihtiyacının arttığı görülmüştü.¹²⁹ Süleyman Paşa'nın Sadrazam Rauf Paşa'ya bildirdiğine göre Belgrad'ta yeteri kadar zahire yoktu¹³⁰ ve Nemçeli tüccarlar yeni zahire satma konusunda daha önceki borçlar nedeniyle istekli değildi.¹³¹ Her ne kadar tüccarlar zahire satışına sıcak bakmıyorlarsa da Hurşid Paşa acilen giderilmesi gereken bu ihtiyacın Avusturya'dan satın alınarak halledilebileceği görüşündeydi. Bu amaçla Vadvin generaliyle haberleşmiş ve gerekli olan zahirenin Avusturya'dan teminine çalışmıştı. Ancak Fransa ile olan savaşı ve Sava Nehri'nin taşmasını bahane eden Avusturya, Hurşid Paşa'nın bu isteğine olumlu yanıt vermemişti¹³². Ret cevabı alan Hurşid Paşa, Rauf Paşa'dan Avusturya elçisiyle görüşerek zahireyi satın alma işleminin bir an önce gerçekleşmesini istiyordu.¹³³ Rauf Paşa durumu II. Mahmud'a bildirirken defalarca Avusturya ile zahire alımı konusunda görüşmeler yapıldığını ancak Avusturya elçisinin Vadvin generaliyle arasında olan anlaşmazlık da dâhil olmak üzere çeşitli bahaneler öne sürerek sıkıntı çıkardığını ifade etti.¹³⁴ Hurşid Paşa elçiyle olan görüşmelerden olumlu bir netice elde edilemeyeceğine kanaat getirince zahire ihtiyacını başka yollardan karşılamak üzere, Rauf Paşa'dan hiç olmazsa zahire satın almak için ihtiyacı olan paranın acele bir şekilde gönderilmesini istedi.¹³⁵ Bunun üzerine satın alınacak zahire için Hurşid Paşa'ya yüz bin kuruş gönderildi.¹³⁶ Bundan başka Rauf Paşa, Belgrad muhafızına ve Rumeli valisine de gönderdiği elli biner kuruşla zahire ihtiyacının karşılanmasını sağladı.¹³⁷ Ayrıca Eflak tarafından Rumeli Valisi Ali Paşa'ya acilen zahire gönderilmesini emretmişti.¹³⁸ Böylece ordunun zahire ihtiyacı şimdilik halledilecekti. Özellikle Belgrad ve Böğürdelen kalelerindeki zahire ihtiyacının

¹²⁹ BOA, **HAT**, 1113/44779A; 1113/44779C.

¹³⁰ BOA, **HAT**, 1133/45180B.

¹³¹ BOA, **HAT**, 1112/44751.

¹³² BOA, **HAT**, 437/22075.

¹³³ BOA, **HAT**, 437/22075.

¹³⁴ "... buyurulduğu üzere bundan akdem makbûzlarını müş'ir tahrirâtları vürûdunda akçesi an-nakd bu tarafda te'diye olunmak üzere Belgrad Muhâfızı ve Bosna Vâlisi taraflarına iktizâ iden zahîreyi virmeleriçün Hırvâtlık ve Vadvin cenerâllerine birer küt'a muktûb i'tâ ve keyfiyeti devleti tarafına dahi iş'âr ve inhâ eylemesi bi'd-def'aât bu tarafda Nemçe elçisine ifâde olunmuş ve elçi-i mersûm dahi Vadvin cenerâliyle beyinlerinde iğbirâr olduğundan..." BOA, **HAT**, 437/22075.

¹³⁵ BOA, **HAT**, 743/35177.

¹³⁶ BOA, **HAT**, 438/22092.

¹³⁷ BOA, **HAT**, 526/25761.

¹³⁸ BOA, **Cevdet, Eyalet-i Mümtaze** (Bundan sonra C. MTZ olarak gösterilecektir.), 20/979.

giderilmesiyle buralarda rahatlama sağlanacak ve muhasara altındaki kaleler Sırp işgalinden kurtarılacaktı.¹³⁹

Osmanlı cephesinde bunlar yaşanırken Miloş ise Rusya ve Avusturya gibi devletlerden kendisine destek aramış, ancak Avrupa'nın yeni düzeni sebebiyle istediği desteği bulamamıştı.¹⁴⁰ Hatta Miloş'un, daha isyan etmeden Rusya ile görüşmeler yaptığı, Belgrad'daki İngiltere konsolosundan da kendilerine destek vermelerini istediği haberleri Babıâli'ye ulaşmıştı.¹⁴¹ Buna karşın Osmanlı Devleti de bu meseleyi uluslararası bir sorun haline gelmeden kapatmak niyetindeydi. Bu amaçla Rauf Paşa bazı diplomatik girişimlerin faydalı olacağı fikrindeydi. Elçilere gönderdiği emirlerde Osmanlı Devleti lehine Avrupalı devletlerin desteklerini istemişti. İşte Paris'te bulunan Maslahatgüzar Pinapotaki, bu emir gereğince Rus Çarı ve Avusturya-Macaristan Başbakanı Metternich ile görüşmelerde bulundu. Bu görüşmeler sonucunda Rus Çarı isyanı desteklemeyeceğini söyledi. Buna kanıt olarak da Napolyon Bonapart'ın faaliyetlerini gösterecekti. Ayrıca Devlet-i Aliyye'nin Sırlara merhametle muamele yapacağından da şüphesi olmadığını ekliyordu. Metternich de aynı şekilde isyanı desteklemeyeceğini ancak Sırların Ruslara terkine de razı olmayacağını söylemekteydi.¹⁴²

Bir taraftan diplomatik girişimler devam ederken diğer taraftan da Sırlarla mücadelede ilerleme kaydediliyordu. Rodnik'te Müslüman ahaliyi katleden Sırlar karşısında Yenipazar Mutesellimi Âdem Paşa başarı kazanmıştı.¹⁴³ Ayrıca Ali Paşa

¹³⁹ BOA, HAT, 1138/45289; 437/22075.

¹⁴⁰ Napolyon tehlikesine karşı bir araya gelen İngiltere, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rusya ve Prusya kendi çıkarlarına göre bir düzen oluşturmak istemişler ve Viyana Kongresi'yle bunu temellendirmişlerdi. Buna göre devletler herhangi bir isyana izin vermeden sınırlarını koruyacaklar ve anayasal bir düzen yerine otoriter bir yönetim anlayışını güçlendireceklerdi. Böylece Avrupa'da bir restorasyon dönemi başladı. Metternich'in öncülük ettiği bu anlayış Fransız ihtilali ile gelen özgürlük ve bağımsızlık hareketlerine engel olmak istese de başarı sağlayamamış, Avrupa'da yeniden ihtilallerin çıkmasını engelleyememişti. Uçarol, **aynı eser**, s. 113-128

¹⁴¹ Belgrad Muhafızı Yusuf Paşa'nın gönderdiği haberlerde İngiliz konsolosunun Miloş'a destek vermediğini ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine herhangi bir girişimde olmadığı belirtilmekteydi. BOA, **Yabancı Arşivler, Bulgaristan Arşivi** (Bundan sonra YB.04. olarak gösterilecektir), dosya no: 5, gömlek no: 18.

¹⁴² BOA, HAT, 1097/44438.

¹⁴³ BOA, HAT, 1137/45264D.

da iki koldan saldırarak asileri logorlarında¹⁴⁴ sıkıştırdıklarını ve Sırp'ların çok sayıda kaybı olduğunu Sadrazam Rauf Paşa'ya haber vermekteydi.¹⁴⁵ Süleyman Paşa da Belgrad ve Semendire arasını asilerden temizlemişti.¹⁴⁶ Ancak Osmanlı kuvvetlerinin bu başarılarına rağmen hala daha bazı kazalarda isyan devam ediyordu. Özellikle Çaçak'taki çatışmalar oldukça şiddetliydi. On beş bin kadar Sırp'ların kaleyi kuşattığı ve buradaki komutanların çok müşkül durumda kaldıkları gelen haberler arasındaydı.¹⁴⁷ Hatta Sırp'lar sahip oldukları askerler yanında iki adet topla kaleyi muhasara etmişti.¹⁴⁸ Zahirî sıkıntısı da büyük boyuttaydı. Buraya hemen asker ve yardım göndermek gerekiyordu. Bu sebeple çevre kazalara bir an evvel asker göndermeleri emredilmişti. Maraşlı Ali Paşa da Eflak tarafındaki beşli neferatından¹⁴⁹ yardım alıp alamayacaklarını Rauf Paşa'dan soruyordu.¹⁵⁰ Rauf Paşa ise en kısa şekilde bölgeye yardım göndermeyi hedeflemişti. Çaçak'taki askerî birliklere yardım için Rumeli Valisi ve Niş Seraskeri Ali Paşa bölgeye gönderildi, ayrıca bu birliklerin takviye edilmesi gerektiğinden Selanik'ten ilk etapta iki bin askerin sevkine karar verilmiş,¹⁵¹ ancak daha sonra bu sayı iki katına çıkarılmış ve dört bin asker bölgeye gönderilmişti.¹⁵²

Çaçak'ta olaylar giderek şiddetini arttırınca muhasaraya ve zahire sıkıntısına daha fazla dayanamayan askerler Uziçe'ye çekilmek zorunda kaldı.¹⁵³ Hurşid Paşa da bu sırada kırk bin askeri ile Travnik'e gelerek Sırp'ların üzerine yürümüş ancak emrine verilen mirimirandan kimse askerleriyle birlikte orduya katılmadığı için

¹⁴⁴ Hırvatça ve Sırpça konak yeri, kamp, ordugâh anlamındadır. Mehmet Işiker, **Temel Türkçe-Hırvatça Hırvatça-Türkçe Sözlük**, TDK, Ankara 2020, s. 388; Marjina ĐINĐIĆ, **Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük**, TDK, Ankara 2014, s. 751 ve 1041.

¹⁴⁵ BOA, **HAT**, 515/25172.

¹⁴⁶ BOA, **HAT**, 1131/45089; 1131/45089C.

¹⁴⁷ BOA, **HAT**, 1129/45045C; 1126/45008C.

¹⁴⁸ BOA, **HAT**, 1124/44960.

¹⁴⁹ Ulufeli yeniçeriler hakkında kullanılan bir tabirdir. Görevleri askere yol açmak, delilik işini görmektir. Pakalın, **aynı eser**, I, s. 211.

¹⁵⁰ BOA, **HAT**, 1129/45045.

¹⁵¹ BOA, **C.AS.**, 189/8178; BOA, **HAT**, 1124/44960. Sadareten her ne kadar 2000 asker denilse de gerçekte daha az asker toplanmıştı. Timur Hisarı'ndan 332, Köprülü'den 200, Ustrumca ve Menlik'ten 160, Razlık'dan 164, Avret Hisarı'ndan 120, Tikveş'den 40, Doyran'dan 48, Radovište'den 80, Nevrekob'dan 240, Köstendil ve Dobruca'dan 160 ve Petriç kazalarından 120 olmak üzere toplamda 1664 asker toplanabilmişti. BOA, **C.HR.**, 58/2868

¹⁵² BOA, **C.AS.**, 431/17932

¹⁵³ BOA, **HAT**, 1129/45045G.

Sırların üzerinde gerekli baskıyı sağlayamamıştı.¹⁵⁴ Daha önceden Rauf Paşa'nın öngördüğü şekilde aylıklı askerlerin maaşlarının ödenmemesi de Osmanlı ordusunda çözülmeye neden olmaktaydı. Özellikle Arnavut askerler maaşları ödenmediği takdirde savaşmayacaklarını açıkça söylemekteydiler.¹⁵⁵ Bu haberlerin Osmanlı kuvvetleri üzerinde olumsuz etki etmesinden çekinen Rauf Paşa, Belgrad ve çevresinde toplanan askerlerin, eyalet askerleri gelmeden dağıtılmamasını emretti.¹⁵⁶

Rauf Paşa Osmanlı ordusunun teçhizat bakımından da güçlenmesi gerektiğinin farkındaydı. Bu amaçla yirmi beş bin deste fişek ile toplar için gerekli olan elli kantar barutu Veliyüddin Paşa'ya gönderdi.¹⁵⁷ Ayrıca Osmanlı ordusunun daha önce Şumnu'ya bıraktığı toplardan dördünü Bosna ordusuna sevk etti. Bu topların nakli için gerekli olan kişi ve arabaların da İstanbul'dan gönderilmesinin uygun olacağına karar verdi.¹⁵⁸ Böylelikle silah, asker ve teçhizat bakımından güçlenen Bosna ordusu Sırlar karşısında başarılar elde etmeye başladı. Hatta Sırların zor durumda kaldığına dair haberler gelmekteydi. Ancak Sırların bu durumdan kurtulmak için Rusya ve Avusturya ile ittifak yaptıkları haberleri çok geçmeden İstanbul'a ulaştı. Bu haberlerden biri ise oldukça dikkat çekiciydi. Siroz Ayanı Yusuf Muhlis tarafından Sadarete gönderilen tahrirat Osmanlı Devleti'nde gözlerin yeniden Avusturya'ya çevrilmesine neden oldu. Yusuf Muhlis, Sırların aslında askeri anlamda çok güçlü olmadığını, hatta zahire konusunda da sıkıntı çektiklerini ama Avusturya tarafından kendilerine gizlice silah ve zahire yardımı yapıldığını söylemekteydi.¹⁵⁹ Bu haberleri Rauf Paşa, Avusturya orta elçisi Stürmer'den sorduğunda, elçi iddiaları yalanlarken Avusturya hükümetinin Beç'te yapılan antlaşmaya uygun davrandığından bahisle Sırlara yardım etmek şöyle dursun, sınırdan Avusturya içlerine kaçmak isteyenlerin üzerine ateş dahi açıldığını ve hiçbir suretle geçmelerine izin verilmediğini ifade etti. Ayrıca Avusturya sınırında

¹⁵⁴ BOA, **HAT**, 1125/44976.

¹⁵⁵ BOA, **HAT**, 1129/45045S.

¹⁵⁶ BOA, **C.AS.**, 872/37392.

¹⁵⁷ BOA, **C. AS.**, 866/37102.

¹⁵⁸ BOA, **C.AS.**, 361/14974.

¹⁵⁹ BOA, **HAT**, 747/35288.

var olan hastalık sebebiyle Sırp larla yapılan ticaretin bile zarara uğradığından bahsediyordu.¹⁶⁰

Sırp lar, Osmanlı kuvvetleri karşısında istedikleri başarıyı elde edememişlerdi. Bölgedeki veba salgınının iyice artması bunun en önemli sebeplerindendi. Sırp lı asilerin zor durumda kaldığını gören Miloş, bu yolla herhangi bir kazanım elde edemeyeceğini anlayınca stratejisini değiştirmeye karar verdi. Miloş da tıpkı Kara Yorgi gibi aslında isyanın padişaha değil de Süleyman Paşa'nın kötü yönetimine olduğunu, şayet Süleyman Paşa giderse bir sorun kalmayacağını, kendilerinin hala padişahın kulu olduklarını söylüyor, bölge yöneticilerine bu minvalde haberler gönderiyordu.¹⁶¹ Hurşid Paşa ise Sırp ların hile ve desise ile Devlet-i Aliyye'yi kandırmak niyetinde olduklarını¹⁶² ve Sırp ların tekrar hâkimiyet altına alınması gerektiğini, daha önce de defalarca affedildikleri halde içlerinden illaki birilerinin çıkıp isyan ettiğini söylüyordu. Ayrıca Sırp ların eski statüde devam etmeleri için büyük miktarda asker ve cephaneye ihtiyacı olduğunu ifadelerine ekliyordu.¹⁶³ Nitekim Belgrad'a girdiği zaman Miloş ve adamlarını idam etmeden bu isyanın bitmeyeceği kanaatindeydi.¹⁶⁴ Nitekim Hurşid Paşa'nın haklılığı Sırp ların isyana devam etmeleriyle kendini gösterecekti. Rauf Paşa, Hurşid Paşa'ya hak vermiş olacak ki bölge yöneticilerine Sırp asilerin tenkili için toplanan askerlerin sevkini bir an evvel yapılmasını emrediyordu.¹⁶⁵

Toplanan askerlerle birlikte Sırp larla yeni bir mücadeleye hazırlanan Hurşid Paşa, isyanın sebebini Süleyman Paşa olarak görse de O'na göre; iddia edildiği gibi bir zulümden bahsetmek mümkün değildi. Şayet Süleyman Paşa görevden alınacaksa bunun ancak paşaya başka bir mansıp verilerek ve yerine dirayetli bir yönetici gönderilerek olması gerektiğine inanıyordu.¹⁶⁶ Öte yandan Rumeli Valisi Ali Paşa ise Sırp ların teslim olması için Belgrad muhafızının değişmesi gerektiğini düşünüyor, bu

¹⁶⁰ BOA, **HAT**, 654/31988.

¹⁶¹ BOA, **HAT**, 1136/45241.

¹⁶² BOA, **HAT**, 1133/45180I.

¹⁶³ BOA, **HAT**, 1133/45169.

¹⁶⁴ BOA, **HAT**, 1312/51090.

¹⁶⁵ BOA, **C.DH.**, 290/14465; BOA, **C.AS.**, 189/8178;431/17932; BOA, **C.HR.**, 58/2868.

¹⁶⁶ BOA, **HAT**, 1112/44751.

iş için de kendisinin uygun olduğu yönünde Babıâli'ye baskı yapıyordu.¹⁶⁷ Ayrıca kış mevsiminin gelmesi sebebiyle sahada kalmanın da münasip olmayacağı görüşündeydi. Bu sebeple hem ordunun selameti, hem de isyanın bitirilmesi için Sırlarla anlaşmak şarttı.¹⁶⁸ Ali Paşa ayrıca Miloş'a, bir heyet oluşturarak İstanbul'a göndermesini ve hallerini orada sadrazama anlatmalarını tavsiye etmişti. Bu tavsiye sonucunda dört kişiden oluşan bir heyet Ali Paşa'nın bir adamı vasıtasıyla Sadrazam Rauf Paşa'yla görüşmek üzere İstanbul'a gönderildi. Bu konuda ısrarlı hali devam eden Ali Paşa, Rauf Paşa'dan da bu heyeti huzuruna kabul etmesini istiyordu.¹⁶⁹ Ayrıca Rauf Paşa'nın huzuruna kabul edilmelerini sağlaması için İstanbul'daki Rum patriğine de haber verilmişti.¹⁷⁰

Rauf Paşa her ne kadar Sırların üzerine gitmek istese de malî sorunların yanı sıra Bosna tarafındaki kıtlık ve veba sebebiyle istediği sonucu alamayacağından endişeliydi. Üstelik kış mevsiminin gelmesiyle birlikte işlerin uzaması sonucu Rusya ve Avusturya'nın müdahalesi söz konusu olabilirdi.¹⁷¹ Aslında Rauf Paşa'nın böyle düşünmesini gerektiren haller son zamanlarda kendini daha sık göstermekteydi. Bükreş Antlaşması imzalanmışsa da antlaşma hükümlerinden Osmanlı-Rus sınırının belirlenmesi, özellikle Tuna sahilinde yer alan kalelerin durumu, ticarî faaliyetler, Sırp meselesinin varlığı, Eflak ve Boğdan'ın durumu gibi konularda hala daha ilerleme kaydedilememişti. Osmanlı Devleti, bu meselelerin çabucak çözülmesi gerektiğini düşünse de Rus elçisi İtalenski'nin kabul edilmesi pek de mümkün olmayan talepleri çözümü geciktiriyordu. Üstelik bu durumu Rusya, Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı aracı olarak kullanıyordu. Rusya'nın talepleri meclis-i şurada reddedilmiş olsa da elçinin ısrarcı ve anlaşmaz tavrı Babıâli'yi dolayısı ile de Rauf Paşa'yı oldukça zorlamıştı. Rauf Paşa bir taraftan Sırp isyanıyla uğraşırken diğer taraftan da Bükreş Antlaşması'nın koşullarının sağlanması için çabalıyordu.¹⁷²

¹⁶⁷ Ali Paşa'nın Hurşid Paşa'nın aksine isyanın Süleyman Paşa'dan kaynaklı olduğunu düşünmesi ve Sırların isteklerini kabul etmesinden dolayı Sırlar kendisine itibar ve hürmet göstermişlerdi. BOA, HAT, 1110/44717. Börekeçi, *aynı eser*, s. 136.

¹⁶⁸ BOA, HAT, 1112/44747.

¹⁶⁹ BOA, HAT, 1111/44745.

¹⁷⁰ BOA, HAT, 1140/45335C.

¹⁷¹ BOA, HAT, 1312/51090.

¹⁷² BOA, HAT, 1098/44486; 1098/44451.

Padişah II. Mahmud da sürecin bir an önce tamamlanmasından yanaydı. Bu amaçla Rauf Paşa'dan, Hurşid Paşa'nın Sırlarla yaptığı müzakereleri uzatmadan, silahlarını almak ve elebaşlarını tutuklamak şartıyla asilere aman vermesi yönünde tahrir yazmasını istemişti. Bundan başka Rauf Paşa'ya Dersaadet'e gelen knezlere çeşitli hediyeler vererek bu işi sulh ile çözmesini emretmişti.¹⁷³ Bütün bu şartlar Osmanlı Devleti'ni Sırlarla anlaşma yoluna gitmeye mecbur bıraktı. Sırların talebi ve Ali Paşa'nın da tavsiyesi doğrultusunda Süleyman Paşa, Belgrad muhafızlığından azledilerek yerine Rumeli Valisi Ali Paşa getirildi.¹⁷⁴ Süleyman Paşa'ya ise daha sonra Selanik ve Kavala sancakları tevcih edildi.¹⁷⁵ Bu sırada Sırp sözcüleriyle görüşen Rauf Paşa onların taleplerini¹⁷⁶ dinlemiş ve mecliste müzakere ettikten sonra Padişah'a iletmişti. Bu isteklerin kabul edilemez olduğunu söyleyen Rauf Paşa, mukataaların ve rüsumatın zaten memnun oldukları Ali Paşa'ya verildiğini, yine Sırlıların esir dediklerinin de 40-50 kişiden ibaret olduğunu ve tersanede burguculuk işinde çalıştırılarak işe yarar hale getirildiklerini Padişah'a söylemeden geçememişti. II. Mahmud istekler karşısında *"Sırbı re'âyası çünkü afv eyledik. Esir olanları dahi sebîlleri tahliye olunmak münâsibdir, memleketlerine irsâl oluna. Ancak mukâta'âtın külliyyen onlara verilmesi olmaz ve bu istid'â tavr-ı ra'yyete münâfidir ve mukâta'âtın cümlesi hoşnud oldukları Ali Paşa'ya verilmiştir. Müşârün-ileyh anda zulm itmez. Meclisde müzâkere olunduğu vechle cevâb virilüb sebîlleri tahliye olunacak üserâ ile gelen sergerdeleri bir gûn evvel memleketlerine i'âde eylesin."* şeklinde cevap vermişti.¹⁷⁷ Böylelikle Sırlar Kasım 1815'te yayınlanan bir fermanla affedildi.¹⁷⁸ Tersanede çalışanlar da dâhil olmak üzere bütün esirler serbest bırakıldı.¹⁷⁹ Belgrad ve Semendire sancağını terk edenlerden isteyenler eski yerlerine dönebilecekler ve dışarıdan buraya gelmek isteyen olursa bunlar da uygun bir yere yerleştirileceklerdi.¹⁸⁰

¹⁷³ BOA, **HAT**, 1312/51090.

¹⁷⁴ BOA, **HAT**, 739/35043.

¹⁷⁵ BOA, **C.DH.**, 264/13159.

¹⁷⁶ Sırlar Semendire sancağı ve dâhilindeki mukataaların taksitler halinde ve yine Sırp milleti tarafından toplanmasını, ağnam vergisinin de belli bir bedel karşılığında yine kendilerine verilmesini istemişlerdi. Ayrıca esirlerin serbest bırakılması da istekleri arasındaydı. BOA, **HAT**, 1291/50122.

¹⁷⁷ BOA, **HAT**, 1291/50122.

¹⁷⁸ Borekçi, **aynı eser**, s. 139.

¹⁷⁹ BOA, **C.HR.**, 74/3686.

¹⁸⁰ BOA, **AE.SMHD.II**, 12/664.

Sırların affedildiğine dair fermanı Rauf Paşa, sadaret yamaklarından Abdi Ağa vasıtasıyla Lofça mahkemesinde okutarak duyurdu.¹⁸¹ Fermanın duyurulması Sırlar arasında memnuniyet yaratmıştı.¹⁸² Fermanın ilanıyla ikinci isyan da sona ermiş oldu ancak Sırlarla ilgili meseleler tam olarak halledilememişti. Meselelerin halli için Ali Paşa'dan Belgrad'da güvenliğin ve hâkimiyetin tekrar sağlanması istendi. Emredildiği üzere Ali Paşa, kethüdası Mahmud ile oğlu Haydar Bey'in komutasında on iki bin kişiden oluşan askeri birliği Belgrad'a gönderdi. Reayaya zulüm yapılmayacağına dair halka teminat verdiğini, halktan alınan malların bedellerini de kendi cebinden karşıladığını ve Sırlardan ele geçirilen dört adet topun da Belgrad kalesine konulduğunu Rauf Paşa'ya bildirdi. Bundan başka Ali Paşa, Miloş için kale içindeki sarayda bir yer tahsis ettiğini ve Miloş'la cizye ve diğer vergilerle ilgili görüşmeler yaptığını ifade etmekteydi. İsyan zamanında askerlerin maaş ödemeleri yapılmayınca bazı askerler silahlarını Sırlara satmıştı. İşte Ali Paşa güvenliğin tesisi için bu silahları satan askerler ile silahları satın alanların belirlenerek cezalarının verildiğine ve tamire muhtaç cami ve mescitlerin tamir işine başladığına dair Sadrazam Rauf Paşa'yı haberdar etti.¹⁸³

Miloş'la cizye konusunda görüşmelerine devam eden Ali Paşa, Sırların isyan etmelerine sebep olarak selefi Süleyman Paşa'nın daha önce Hacı Mustafa Paşa zamanında üç kuruştan alınan cizyenin on üç kuruştan almaya başlamasını ve Süleyman Paşa'nın görevlendirdiği Boşnak ve Arnavut tahsildarların bazı mahallerde bu miktarı istedikleri gibi artırmalarını gösteriyordu. Ona göre bu miktarın azaltılması şarttı. Bu nedenle Aralık 1815'te cizyenin bazı mahallerde¹⁸⁴ Hacı Mustafa Paşa zamanındaki gibi üç kuruştan alınmasının uygun olduğuna, böylelikle halkın rahatlayarak isyan etmelerine sebebiyet verilmemesine dair Rauf Paşa'yı bilgilendirmişti. Rauf Paşa da Ali Paşa'nın bu görüşünü mecliste müzakere ederek

¹⁸¹ BOA, **AE.SMHD.II**, 12/664.

¹⁸² BOA, **HAT**, 1110/44710.

¹⁸³ BOA, **HAT**, 1110/44713.

¹⁸⁴ Ali Paşa'nın cizyenin 3 kuruştan alınmasını istediği yerler Belgrad, Semendire, Uziçe, Köprü, Sokol ve Böğürdelen'di. BOA, **HAT**, 1110/44711.

cizyenin üç kuruştan alınmasının uygun olduğuna karar verdi. Padişah'ın da onayı ile Ali Paşa Belgrad'da cizyeyi üç kuruştan almaya başladı.¹⁸⁵

Vergi konusunda istekleri yerine getirilen Miloş, bundan sonra baş knezlik için hem Ali Paşa'ya hem de Babiâli'ye başvuracaktı. Bunun için her türlü yolu denemekten geri durmayan Miloş'un önüne 1817 yılı sonlarında kaçıramayacağı bir fırsat çıktı. Kara Yorgi'nin Rusya'dan tebdil-i kıyafetle Semendire Sancağı'na geldiğini öğrenen Miloş, Kara Yorgi'yi öldürerek hem Sırlar arasındaki otoritesini korumuş olacak, hem Kara Yorgi taraftarlarını bertaraf edecek hem de Babiâli ve Padişah nazarında güvenilirliğini kanıtlayacaktı.¹⁸⁶ Miloş önüne çıkan bu fırsatla tabir yerinde ise bir taşla iki kuş vurmayı hedeflemişti. Bu amaçla Kara Yorgi'yi öldürterek kesik başını Ali Paşa'ya sundu.¹⁸⁷ Böylece artık baş knez olmak için önünde engel kalmayan Miloş, kendisinin baş knez atandığına dair bir ferman istiyordu. Hatta Miloş'un yaptığı baskılar sonucu Ali Paşa da baş knezlik fermanının gönderilmesini Rauf Paşa'dan talep etti.¹⁸⁸

Bölgeden gelen haberler Babiâli'ye kısa bir süre işlerin yolunda gittiğini düşündürdü. Ali Paşa, Sırlara çok fazla güvenmemekle birlikte Sırların sadık göründüklerini, bölgede cizyenin alındığını, emredildiği üzere tüccarların emniyetinin sağlandığını mutlulukla Sadaret'e bildiriyordu.¹⁸⁹ Ancak yaklaşık altı-yedi ay kadar sonra Miloş ile Ali Paşa'nın arası açılmaya başladı. Miloş'un gücünü arttırmaya çalışarak yetkisi dışındaki işlere müdahalesi Ali Paşa'nın iktidarının gölgelenmesine neden olmaktaydı. Bu durumdan rahatsız olan Ali Paşa, 26 Haziran 1817 tarihli yazısında Miloş'un kendi yetkisi dışındaki işlere müdahale ettiğinden ve "*şirâze-i hüsn-i nizâma*" aykırı davrandığından bahsetmekteydi. Bu nedenle Ali Paşa Miloş'un idamının ya da izalesinin uygun olacağını düşünse de bundan dolayı Rus müdahalesinin olup olmayacağını Rauf Paşa'ya soruyordu.¹⁹⁰ Ali Paşa ayrıca, Sırların Miloş etrafında toplandığını, Miloş'un da bundan destek alarak isteklerini yerine getirmeleri konusunda ısrarcı olduğunu, bu sebepten dolayı görevini ifa

¹⁸⁵ BOA, HAT, 1110/44711.

¹⁸⁶ BOA, HAT, 495/24301.

¹⁸⁷ Aslantaş, *Osmanlı'da Sırp İsyanları*, s. 161-163.

¹⁸⁸ BOA, HAT, 1109/44679.

¹⁸⁹ BOA, HAT, 1110/44687A.

¹⁹⁰ BOA, HAT, 1114/44786A.

etmekte zorlandığından bahisle Rauf Paşa'ya yakınmaktaydı. Hatta Miloş ortadan kaldırılmadıkça yeterince hâkimiyet sağlanamayacağı yönünde ısrarlarına devam etti.¹⁹¹ Buna karşılık Sırp tarafından da Ali Paşa'ya dair şikâyetler söz konusuydu. Sırlar, Ali Paşa'dan şiddet gördüklerini iddia ederek, O'nun mutasarrıflığa atanmasını istediklerinden dolayı pişman olduklarını dile getiriyorlardı.¹⁹²

Miloş'un ortadan kaldırılma fikrine Rauf Paşa, Rusya'nın müdahale edebileceği gerekçesiyle karşı çıkmıştı. Aslında Osmanlı Devleti, Sırlara güvenmese de istediklerini vererek hem Sırların sadakatini sağlamaya hem de yeni bir isyanın önüne geçmeye çalışıyordu. Özellikle Rusya ile olası bir savaş halinde Sırların, Rusların lehine bir tavır alıp almayacakları İstanbul'u endişelendiriyordu. Rauf Paşa bu konuyu Ali Paşa'dan sorduğunda aldığı cevap hiç de iç açıcı değildi. Ali Paşa, Rusya ile olan savaşta Sırların Ruslara iltihakından şüphe duymadığını, henüz bir hareketlenme olmasa da gözlerinin Ruslarda olduğunu bu sebeple tedbirli olmak gerektiğini düşünüyordu.¹⁹³ Olası bir Rus saldırısına karşı oldukça savunmasız olduklarından bahseden Ali Paşa, kalelerin tamire muhtaç olduğunu ve buraları korumak için elinde ulufeli askerlerinden başka kimsenin bulunmadığını söylemekte, bu sebeple yeterli miktarda asker tayininin ve zahire temininin zorunluluğu konusunda da Rauf Paşa'yı uyarmaktaydı.¹⁹⁴

Aslında bu haberlere ne Rauf Paşa ne de Babîâli şaşırmıştı. Çünkü Rusya, Sırlarla ilgili her fırsatı kullanmak niyetindeydi. Yeni Rus elçisi Strogonof 27 Mart 1817'de Babîâli'ye verdiği takrirden Sırlara verilen imtiyazların yerine getirilmediğini, anlaşılmaya aykırı olarak Sırp köylerine tayin edilen voyvodaların maiyetlerinde kırk-elli kişilik askerlerin olduğunu, Müslüman ahalinin Sırlara zulmettiğini ve bunun yöneticilerce engellenmediğini iddia etmişti.¹⁹⁵ Bu iddialarından birkaç gün sonra 31 Mart'ta tekrar Osmanlı Devleti'ni Sırlara şiddetli muamele etmekle suçlamıştı.¹⁹⁶ Rusya'nın bu girişimlerinin yanında Sırlar zaten Ali Paşa'dan memnun olmadıklarını söylemişlerdi. Sadaret makamı ise Rusya'ya karşı

¹⁹¹ BOA, HAT, 1115/44804.

¹⁹² Şânizâde, II, s. 261.

¹⁹³ BOA, HAT, 1112/44750; HAT, 1113/44775C; HAT, 1126/45016D.

¹⁹⁴ BOA, HAT, 1115/44804.

¹⁹⁵ BOA, HAT, 1138/45287; Börekçi, aynı eser, s.146.

¹⁹⁶ BOA, TS.MA.e., 243/17

diplomatik bir işbirliği yapmanın uygun olacağı görüşündeydi. Rusya'ya karşı İngiltere ve Avusturya'nın desteğini almak süreci Osmanlı Devleti lehine çevirebilirdi. Bu amaçla Londra maslahatgüzarından İngiltere'nin konu hakkındaki tutumunun ne olacağı sorulmuştu. Maslahatgüzar Antonaki Efendi, Rusya'ya karşı ne İngiltere'nin ne de Avusturya'nın herhangi bir müdahalede bulunmayacaklarını İngiltere'nin İstanbul elçisinden işittiğini Rauf Paşa'ya bildirdi.¹⁹⁷ Öte yandan Tuna taraflarından gelen haberler bölgede yeni krizlerin çıkabileceğine işaret ediyordu. Tuna hududunu tahdit için memur edilen Nazif Efendi, Rusların yüz gemilik bir donanmayı Tuna sahasına yerleştirmek üzere olduklarını haber veriyordu.¹⁹⁸ Ayrıca Rusların silâh altındaki askerlerini azaltmaması ve Tuna nehri boyunca asker bulundurmaları bölgede Rusların Osmanlı Devleti'ne saldıracağı endişesini kuvvetlendiriyordu.¹⁹⁹ Buna karşılık Osmanlı Devleti de Bükreş Antlaşması'nı imzaladıktan sonra Tuna sahilinde olan kalelerini güçlendirmeye ve yenilemeye, bazı yerlere de yeni kaleler inşa etmeye başlamıştı.²⁰⁰ Ancak Ruslarla yapılan anlaşma sonrası sınır meselesi bir çözüme kavuşmamıştı. Rus elçisi hem Tuna çevresinde yapılan inşa ve tamir işleri ile hem de henüz çözümlenemeyen sınır meselesi ile ilgili olarak Babiâli'ye sık sık taktir vermekteydi. Sırp isyanıyla başlayan bu süreç Rusya'nın müdahalesi ile diplomatik bir hal almıştı. Bundan başka Rusların Balkanlarda sınır bölgelerinde yer alan kalelerini tamir ve takviye ettiklerine dair gelen haberler de Osmanlı yönetimini endişelendirmekteydi.²⁰¹ İşte bütün bu meseleler Sadrazam Rauf Paşa'nın önünde halledilmeyi bekliyordu. Sırp isyanı bastırılmış gibi görünse de aslında hala daha çok nazik bir durumdaydı. Rauf Paşa sadarettten azledildiğinde de çözüme kavuşamamış haldeydi.

¹⁹⁷ BOA, **HAT**, 1282/49705.

¹⁹⁸ BOA, **HAT**, 1099/44514.

¹⁹⁹ BOA, **HAT**, 1281/49674.

²⁰⁰ Tuna sahilinde yer alan kalelerin cephan ve teçhizat bakımından güçlendirilmesi konusunda bkz: BOA, **TS.MA.e.**, 1230/48; 1182/40; BOA, **C.AS.**, 348/14434; 145/6414; 414/17135; BOA, **Cevdet, Bahriye** (Bundan sonra C.BH. olarak gösterilecektir.), 102/4924; 104/5029; 148/7098 Yeni inşa edilen kalelerin amele, kereste vs. ihtiyaçları için bkz: BOA, **C.AS.**, 387/15974; 386/15970; 140/6194; 915/39514; 188/8121; 590/24843; 818/34791; BOA, **C.ML.**, 766/3120. Kalelerin tamiri için bkz: BOA, **HAT**, 721/34376; 596/29273; BOA, **C.AS.**, 953/41406; 387/15973; 426/17680; 233/9863; 941/40806.

²⁰¹ BOA, **HAT**, 632/31209C; **HAT**, 1099/44499.

1.3. Tuzcuoğlu Memiş İsyanı ve Ayanlarla Mücadele

Osmanlı Devleti batıda bağımsızlık isyanlarıyla uğraşırken Anadolu'da da bazı yerel yöneticilerin isyanları ile meşguldü. Ayan adı verilen ve bulundukları yerde oldukça nüfuz sahibi olan bu kişiler, II. Mahmud dönemine kadar çeşitli sebeplerle bölgelerinde güçlenmişler ve zamanla söz dinlemez hale gelmişlerdi. Batıda Sırp isyanının ve Rus savaşının açtığı yaralar henüz sarılamamışken yeniden bir isyan patlak vermişti. Osmanlı Devleti tüm gücüyle bu isyanı bastırmaya çalışırken Doğuda da Rize Ayanı Tuzcuzade Hacı Memiş Ağa isyan bayrağını çekmiş, yeni Sadrazam Rauf Paşa da kendini bu isyanların ortasında buluvermişti. Üstelik Sadrazam Rauf Paşa'nın henüz isyanlarla imtihanı yeni başlıyordu.

1.3.1 Ayanlığın Ortaya Çıkışı ve Ayan Devlet İlişkisi

Osmanlı Devleti'nde toprak sisteminin bozulması taşra yönetiminde yerel ailelerin ortaya çıkmasına neden oldu. Şöyle ki; taşrada etkili olan tımarlı sipahilerin önemini kaybetmesiyle birlikte sancaklar, paşalara arpalık olarak verilmeye başlandı. Ancak paşalar buralara kendileri gitmek yerine mütesellim göndererek onların aracılığı ile bölgeyi idare ettiler. Bu şekilde idare edilen sancak sayısı XVIII. yüzyılda arttı ve böylece bölgede yerli aileler, mütesellimlikleri ele geçirmeye ve aralarında mücadele etmeye başladılar.²⁰² 1726'da çıkarılan bir fermanla Enderunlu vali tayininden vazgeçilerek her sancak ve vilayete yerli ailelerden en güçlüsünün yönetici olması usulünün benimsenmesi de ayanların güçlenmesinde etkili oldu.²⁰³

²⁰² Ayanların güç kazanmalarında etkili olan sebepler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Özcan Mert, "Âyan", **TDVİA**, C. IV, İstanbul 1991, s. 195-198; Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık**, Ankara 2014, s. 221-256; ayn.mlf., "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirilişleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu", **Belleten**, C. XLII, S. 168, s. 667-723; Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşrâf ve A'yân Üzerine Bazı Bilgiler", **Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 383-395; Halil İnalcık, "Centralization and Decentralization in Ottoman Administration", **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Southern Illinois University Press, USA 1977, s. 27-52; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa**, TTK, Ankara 2010; Bekir Sıtkı Baykal, "A'yânlık Müessesinin Düzeni Hakkında Belgeler", **Belgeler**, C. I, S. I-2, TTK, Ankara 1993, s. 221-225; Mehmet Hacısalihoğlu, **Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa, ve Büyük Ali Ağa**, Trabzon 2014; Rıza Karagöz, **Canikli Ali Paşa**, TTK, Ankara 2003; Mehtap Özdeğer, "Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyanın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri", **İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası**, C. 50, S. 1-4, s. 69-132.

²⁰³ Mustafa Akdağ, "Osmanlı'da Ayanlık Düzeni Devri: 1730-1839", **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 8-12/14-23, (1970-1974), s. 51.

Asıl görevleri devletle halk arasındaki iletişimi sağlayarak vergileri toplamak olan ayanlar, zamanla artan güçleri sayesinde söz dinlemez olmuşlardı.²⁰⁴ Bundan sonra devlet taşrada otoriteyi tesis edebilmek için ayanlarla amansız bir mücadeleye girişecekti. Bu doğrultuda devlet, zaman zaman ayanlara karşı muhalif grupları destekleyecek, bazen de onlara mansıplar vererek devlete olan bağlılıklarını artırmaya çalışacaktı. Ne var ki ayanların gücü her geçen gün artacaktı. Bunun en belirgin örneğini Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa'da görmekteyiz. Bilindiği üzere II. Mahmud, Alemdar'ın yardımlarıyla tahta çıkabilmiş, bu yardıma karşılık Sened-i İttifak'ı imzalamıştı. II. Mahmud tahta çıkar çıkmaz ayanlarla imzaladığı Sened-i İttifak'la gücünü ayanlarla paylaştığını kabul etmiş, dolayısıyla otoritesi sarsılmış²⁰⁵, saltanatı ayanların gücünün gölgesinde kalmıştı.²⁰⁶ Bu olay II. Mahmud'a gücünün kaynağını sorgulatmış olsa gerek ki II. Mahmud bundan sonra kendine bağlı olmayan ve kendisinden kaynaklanmayan hiçbir gücün varlığına izin vermeyecekti.²⁰⁷ İşte Rauf Paşa'nın bu ilk sadareti II. Mahmud'un otoritesini sağlamlaştırmak amacıyla ayanlarla gizlice girdiği bu mücadele dönemine denk gelmektedir ki özellikle taşradaki otorite zafiyetinin farkında olan Rauf Paşa'nın da Padişah'la aynı fikirde olduğu şüphesizdir.

1.3.2. Tuzcuoğlu Memiş Ağa İsyanı

Hopa eşrafından Hamdi Bey'in oğlu ve Erzurum Valisi Ahmed Paşa'nın yeğeni olan Memiş Ağa, tahminen 1715 yılında doğmuştu.²⁰⁸ Taşradaki Yeniçeri Ocağı'nın 25. bölüğüne kayıtlı olan Tuzcuoğulları ailesi zengin ve itibarlıydı.²⁰⁹ Bu ailenin bir üyesi olan Memiş Ağa da ziraat ve ticaretle uğraşarak mal varlığını

²⁰⁴ Özcan Mert, **aynı madde**, s. 196.

²⁰⁵ Halil İnalcık, "Sened-i İttifak ve Gülhane-i **HAT**t-ı Hümâyûnu", **Belleten**, C. XXVIII, S. 112 (1964), s. 603-622.

²⁰⁶ Kemal Karpat, "The Transformation of the Ottoman State (1789-1908)", **International Journal of Middle East Studies**, Vol: 3, Issue: 3(1972), s. 252.

²⁰⁷ Adolphus Slade, **Record of Travels in Turkey, Greece, &c. And of Cruise in the Black Sea and The Capitan Pasha in the Years 1829, 1830 and 1831**, vol I, London 1833, s. 213.

²⁰⁸ Memiş Ağa'nın doğum tarihi olarak Münir Aktepe 1715 yılını vermektedir. Münir Aktepe, "Tuzcu Oğulları İsyanı", **Tarih Dergisi**, C.3, S.5-6 (1951-1952), s. 21-22.

²⁰⁹ Yeniçeri Ocağı'nda İstanbul'daki ulufelilerin yanında taşrada da tımar gelirlerine tasarruf eden yeniçeriler bulunmaktaydı. Bu yeniçeriler savaş zamanında sefere iştirak etmekle yükümlüyken barış zamanında da bölgelerindeki asayişten sorumluydular. Bkz: Mehmet Bilgin, **Doğu Karadeniz'de Bir Derebeyi Ailesi Sarializâdeler (Sarallar)**, Trabzon 2006, s. 54.

arttırmıştı.²¹⁰ Zorbalığı²¹¹ alışkanlık haline getiren Memiş Ağa'nın gücünün ve servetinin kaynaklarından biri de köylüye borç para verip borcunu ödeyemeyen köylünün elinden malını mülkünü almasıydı.²¹² Önceleri tahsildar olarak iltizamla Rize ve çevresinin vergisini toplayan Memiş Ağa, daha sonra Rize ayanı olmuştu.²¹³ Ayan olarak bölgesindeki vergileri toplamak dışında, asker toplama, malzeme temini ve sevki gibi meselelerde devlete hizmet etmekteydi.²¹⁴

Devlet hizmeti sırasında giderek güçlenen Memiş Ağa 1806 yılında Faş Kalesi muhafızlığına tayin edildi. 1809'da Faş kalesi savunmasında büyük yararlıklar gösterdi ve hizmetlerinden dolayı kendisine kapıcıbaşılik²¹⁵ verildi. Daha sonra 1811'de Batum Kalesi muhafızlığı ile Gönve Sancağı tevcih edildi.²¹⁶ Böylece hâkimiyet sahasını genişleten Memiş Ağa merkezden uzak olmanın beraberinde getirdiği denetim eksikliği sebebiyle bölgesinde giderek güçlenmiş ve Doğu

²¹⁰ Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın zenginlik ve nüfuz sahibi olmasını Şanizâde "Trabzonlu Tuzcuoğlu Memiş fi'l-asl vilâyet-i mezbûrede ticâret ve alış veriş iderek tahsil-i servet ü yesâr ve kuvvet-i mâliye ve mudârebe cihetiyle çok kimsenin işine yarar olmağla gittikçe halk tarafına müncezb ve ahâlinin tekâliflerini mukaddemce sağlayarak ve sonra harman ve mahsûl vaktinde alarak bi'l-cümle ol havâlî kazâları ahâlisi kendüye mürâci' ve muhibb olmuşlar idi. Ba'dehû beş on kazâyı kendüsü bir maktû'a kat' ile menâfi'ini uhdesine rabt ve bu vesile ile ahâliyi celb iderek ol havâliyi idâre ve ticâret zemînleriyle bayağıca hod be hod zabt eylemişdi." Şeklinde ifade etmişti. **Şânizâde**, II, s. 349.

²¹¹ Memiş Ağa'nın zorbalığına dair bir rivayete göre; Memiş Ağa vergi toplamak için gittiği köylerden birinde yaşlı bir adam yanına yaklaşmış ve oğlunun kendisini dinlemediğinden yakınlıkla onu ıslah etmesini söylemiş. Memiş Ağa da adamın oğlunun idam edilmesini emretmiş. Adamları yaşlı adamın oğlunu asarken, yaşlı adam Memiş Ağa'ya idamdan vazgeçmesini ondan sadece oğlunu ıslah etmesini istediğini söyleyince Memiş Ağa "benim ıslahım budur. Herkes aklını başına devşirsin" diyerek karşılık vermiş. M. Bilgin, *aynı eser*, s. 73. Memiş Ağa'nın zorbalığı hakkında Şanizade "...kendü lâzime-i hâli ile mukayyed olmayub ahâli ve fukarâya gün-â gün gadr u hasâret ve bî-gayr-ı hakkın katl-i nüfus ve sefk-i dimâ ve gasb-ı emvâl misillü harekât-ı bâğıyâneye cesâret ve kaza-i mezbûrda fevt olanların terekelerini zabt ve vereseysi hakk-i şer'iden men' eylediğinden mâ'adâ bunların emsâli nice nice hilâf-ı şer'at-i garra ve mugâyir-i rızâ ef'âl-i nâ-sezâ ikâ' ve icrâ etmiş..." denmektedir. **Şânizâde**, II, s. 304-305. Yine Ağanın zorbalığından Cevdet Paşa da "...halbuki Rize a'yânı Tuzcuoğlu Memiş Ağa fukarâya gadr u zulm etmek ve vefât idenlerin terekesini zabt ile veresesini mahrum eylemek gibi nâ-meşrû' hareketlere cesâret ideğeldiği..." şeklinde bahsetmektedir. **Cevdet**, X, s. 197.

²¹² Ayanların zorbalıkları hakkında bkz: Yücel Özkaya, *aynı eser*, s. 221-256; Şakir Şevket, **Trabzon Tarihi**, Cild-i Sâni, İstanbul 1294, 260.

²¹³ Ş. Şevket, *aynı eser*, s. 256.

²¹⁴ Mehmet Bilgin-Ömer Yıldırım, **Sürmene Tarihi**, İstanbul 1990, s. 283.

²¹⁵ Başta merkez saray görevlilerinden olan kapıcıbaşılik, zamanla taşra hizmetinde bulunanlara da verilmiştir. 18. yy sonlarına doğru ise artık bir görevden ziyade rütbe olarak ayanlara verilmiştir. Bazı mühim hizmetlere tayin edilen kişilerin itibarını artırmak için verilen kapıcıbaşılik rütbesi, mirimiranlık (paşalık) rütbesinden bir önceki rütbedir. Pakalın, *aynı eser*, II, s. 167-169.

²¹⁶ Memiş Ağa Gönve Sancağı'nı daha önce 1809-1810'da, Trabzon valisi Canikli Tayyar Mahmut Paşa isyanının bastırılmasında görevli olan Erzurum Valisi Yusuf Paşa'ya yardım etme karşılığında kendisine verilmesini istemiş, ancak Yusuf Paşa'nın Memiş Ağa'nın görevini yerine getirmekte gevşek davrandığını ifade etmesi nedeniyle isteği reddedilmişti. Bkz: M. Bilgin, ...**Sarallar**, s. 68.

Karadeniz'deki en güçlü ayan konumuna yükselmişti.²¹⁷ Ayrıca Tuzcuoğlu Memiş Ağa çevredeki ailelerle akrabalık ve ortaklık gibi çeşitli ilişkiler kurarak nüfuzunu arttırmıştı.²¹⁸

Memiş Ağa'ya Gönve Sancağı Mutasarrıflığı verildiğinde Canik Muhassılı olan Hazinedarzade Süleyman Ağa'ya²¹⁹ da vezaret rütbesiyle Trabzon valiliği tevcih edilmişti.²²⁰ Böylece Trabzon'un doğusu ve batısında iki büyük ayanın varlığı Doğu Karadeniz'de güç mücadelesini de beraberinde getirdi.²²¹ Nitekim halef-selef olan bu ikiliden Süleyman Ağa'nın aniden vezirliğe yükselmesi Memiş Ağa'yı gücendirdi. Buna karşın Süleyman Paşa da sorumlu olduğu bölgede kendisine rakip olabilecek başka bir güç istemeyecekti.²²²

Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın isyanında her ne kadar sebep olarak Süleyman Paşa'nın Tuzcuoğlu Memiş Ağa'dan borç istemesi gibi görünse de, gerçekte çok daha öncelere dayanan bir rekabetin varlığı isyanda etkiliydi. Merkezi otoritenin zayıflamasıyla birlikte Doğu Karadeniz'deki ayanlar iki grup halinde hareket etmeye başlamıştı. Bu iki gruptan biri Trabzon valilerini destekleyen ve başını Şatıroğlu ailesinin çektiği gruptu. Diğer tarafta ise Tuzcuoğlu Memiş Ağa'yı destekleyenler yer alıyorlardı ki bunlar Rize, Sürmene ve Of kazalarının ayanlarıydı. Kabaca Trabzon ve Rize grubu olarak ifade edebilecek bu iki grup arasında Rize limanlarının artan ticaret kapasitesi sebebiyle rekabet oluşmuştu. Bu rekabette iki grup arasındaki

²¹⁷ Aslında Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın yükselmesi Canikli ailesinin gücünü Orta Karadeniz'e yönlterek Doğu Karadeniz'den çekilmesiyle olacaktı. Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyanlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa", **Belleten**, C. LXV, S, 242, Nisan 2001, s. 196.M. Aktepe, **aynı makale**, s. 21-22; Mehmet Hacısalihioğlu, "Tuzcuoğulları", **TDVİA**, C. XLI, İstanbul 2012, s. 451.

²¹⁸ M. Aktepe, **aynı makale**, s. 28-29.

²¹⁹ Hazinedarzoğulları Ünyeli bir ayan ailesidir. Hazinedarzâde Süleyman Paşa'nın babası Ordulu Behram Ağa Canikli Ali Paşa'nın hazinedarlığını yapmıştı. Mehmet Hacısalihioğlu, **Trabzon'da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844)**, Trabzon 2014, s. 88. Süleyman Paşa, Canik muhassılı iken Mart/Nisan 1812'de vezirlikle Anadolu hududunu güçlendirmek için Trabzon valisi olup Mart/Nisan 1818'de azledildi. Aynı sene vefat etmiştir. Dedliğini yaptırır, çalışkan ve zorba idi. Oğulları Ahmed Paşa ve Osman Paşa'dır. SO, s. 1548-1549; Mehmet Beşirli, "XIX. Yüzyılın Başlarında Karadeniz Bölgesi ve Ayan-Devlet Perspektifinden Trabzon Valisi Hazinedarzâde Süleyman Paşa", **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001**, C. I, Trabzon 2002, s. 327-343.

²²⁰ Şânizâde, II, s. 104-105.

²²¹ Hazinedarzâde Süleyman Paşa 1810-1811 yıllarında Faş Kalesi muhafızlığı ve sonrasında Batum Kalesi muhafızlığı ile Gönve Sancağı mutasarrıfı idi. Onun ardından Memiş Ağa da bu görevlere getirilmiş ve halef-selef olmuşlardı. Mehmet Beşirli, **aynı makale**, s. 327-343.

²²² M. Aktepe, **aynı makale**, s. 23-24.

güç dengesinin sağlanması ise Trabzon valisinin, Tuzcuoğlu ve taraftarlarına bazı tavizler vermesine bağlıydı. Şöyle ki, Trabzon ve çevresindeki huzur ve barış ortamının korunması Trabzon'un ticari faaliyetlerinin ve vergi gelirlerinin arttırılması bakımından oldukça önemliydi. Böylelikle Trabzon valisini destekleyen grup ekonomik gücü elinde tutabiliyordu. Buna karşın Trabzon'daki herhangi bir kargaşa ticareti doğrudan Rize limanlarına kaydırıyordu. Bu durum ise Tuzcuoğlu ve taraftarlarının çıkarınaydı.²²³

Bu atmosferde Süleyman Paşa'nın borç isteğine karşılık Memiş Ağa eski borçlarını ödemedi kendisine başka para vermesinin mümkün olmadığını söylemesiyle ikili arasında tabir yerindeyse kılıçlar çekildi.²²⁴ Mesele alacak-verecek davasından öte nüfuz mücadelesiydi. Rize ticaretinin büyük bir kısmını elinde tutan Memiş Ağa kendisi gibi ağa olan birinin ani yükselişinden politik olarak rahatsız olmakla birlikte ekonomik anlamda da gücünün sınırlanacağını düşünmüş olmalıydı. Ancak bu mücadelede devletin resmi yönetici statüsündeki Süleyman Paşa, kapıcıbaşılık rütbesi dahi elinden alınan Memiş Ağa'ya karşı daha avantajlıydı.²²⁵

Süleyman Paşa Trabzon valisi olduktan sonra Tuzcuoğlu Memiş hakkındaki çeşitli şikâyetlerini art arda merkeze yazıyordu.²²⁶ Süleyman Paşa'nın Memiş Ağa hakkındaki iddiaları Trabzon kadısı tarafından da destekleniyordu.²²⁷ Süleyman Paşa konuyla ilgili Sadrazam Rauf Paşa'ya da 13 Temmuz 1815'te yazdığı tahriratta Memiş Ağa'nın halka zulmettiğini, ölen kişilerin mallarını gasp ettiğini, eşkıya güruhuna yardım ederek onları ya evinde ya da kendisine bağlı kişilerin evlerinde sakladığını belirtiyordu. Hatta eşkıyalık yaptığı için hakkında idam kararı verilen Tonya Ayanı Hacısalihioğlu Ali Ağa'yı kendisine bağlı Hemşin Voyvodası Sıçanoğlu Mehmed'in hanesinde sakladığını tespit etmişti. Ayrıca Memiş Ağa'nın dört

²²³ Michael E. Meeker, **İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz'de Osmanlı Mirası**, İstanbul 2005, s. 219-220; M. Hacısalihioğlu, **aynı eser**, s. 90.

²²⁴ Süleyman Paşa, Faş muhafazası için memur iken Tuzcuoğlu Memiş'ten bir defa 100.000 kuruş ve iki defa da 150.000 kuruş almıştı. Sonrasında tekrar 250.000 kuruş isteyince Tuzcuoğlu diğer verdiği paraları geri vermediği sürece son istediği 250.000 kuruşu vermeye muktedir olmadığını söylemişti. Bu duruma gücenen Süleyman Paşa da Memiş Ağa'nın idamını istemişti. **Şânizâde**, II, s. 349; **Cevdet**, X, s. 219; Şevket, **aynı eser**, s. 261.

²²⁵ **Şânizâde**, II, s. 304-305.

²²⁶ BOA, **HAT**, 1227/47911; M. Bilgin, ...**Sarallar**, s. 71.

²²⁷ BOA, **HAT**, 458/22567B.

seneden beri imdad-ı hazariye ve seferiyeleri vermediğini, Faş muhafızlığından şimdiye kadar olan zamanda devletin mühim işlerine yardımı dokunmadığını söylüyordu. Bütün bunlara karşılık Memiş Ağa'nın yapılan uyarıları da "...ben olduğum işden fâriğ olub gerü durmam bana böyle elverir..." diyerek dikkate almadığını ifade ediyordu. Bu sebeplerden ötürü ihanet içinde olduğunu ve Memiş Ağa'nın idamı için ferman çıkarılmasını istemekteydi.²²⁸

Memiş Ağa'nın idamı konusunda oldukça kararlı ve aceleci olan Süleyman Paşa, Rauf Paşa'ya yazdığı tahrirattan yaklaşık bir ay sonra 21 Ağustos 1815'te kapı kethüdasına yazdığı mektupta Sadrazamdan cevap alamadığını ancak bu işin derhal halledilmesi gerektiğini söyleyecekti.²²⁹ Rauf Paşa, Süleyman Paşa'nın şikâyetlerini öğrendikten sonra Memiş Ağa hakkında hemen bir karara varmak istememişti. Taşrada ayanlar arasındaki mücadeleler merkezce bilinen bir şeydi. Süleyman Paşa vali olarak görevlendirilse de Tuzcuoğlu gibi aslında bir ayandı ve görevini suiistimal ediyor olabilirdi. Üstelik Memiş Ağa daha önce devlete büyük yararlıklar göstermişti. Hali hazırda bir Rus tehdidiyle karşı karşıya olan devletin her anlamda güçlü kişilere ihtiyacı vardı. Bu sebeple Tuzcuoğlu hakkında hemen bir idam kararı çıkması yerine şikâyet konularının doğruluğunun araştırılması gerektiğini düşünen Rauf Paşa bu amaçla bir memur görevlendirerek Memiş Ağa hakkında tahkikat yaptırdı. Yapılan tahkikatta; önceleri Memiş Ağa'nın herhangi bir suçu olmadığına ve iyi biri olduğuna dair karar verilmesine rağmen sonrasında Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın Hacısalihoğlu'nun saklanmasına yardım ettiği ortaya çıktı. Ayrıca diğer şikâyet konularının da doğru olduğu ve kanuna aykırı davrandığı anlaşıldı. Ancak Osmanlı Devleti bu sıralarda Sırpların sebep olduğu karışıklıkla meşguldü. Bu sebeple Rauf Paşa, meselenin mecliste müzakere edilmesini uygun gördü. Yapılan müzakerelerde Memiş Ağa'ya bir mektup yazılmasına karar verilerek Hacısalihoğlu'nu Süleyman Paşa'ya teslim etmesi istendi. Rauf Paşa işin sükûnetle halledilmesi taraftarıydı. Ancak Süleyman Paşa, Tuzcuoğlu'nun uyarılara kulak asmayacağını bu sebeple de askeri bir harekâtla meselenin halledilebileceğini

²²⁸ BOA, HAT, 458/22567.

²²⁹ BOA, HAT, 458/22567A.

düşünüyordu.²³⁰ Süleyman Paşa'nın Tuzcuoğlu'nun idamı konusundaki ısrarları Rauf Paşa'nın meseleyle ilgili tereddütlerini arttırdı. Rauf Paşa, Süleyman Paşa'nın idam konusundaki ısrarının Memiş Ağa'nın görevlerini yerine getirmemesinden ziyade aralarında olan husumetten kaynaklandığı inancındaydı. Yani aslında mesele devletin değil Süleyman Paşa'nın meselesiydi. Süleyman Paşa'nın sürekli Memiş Ağa'nın zenginliğinden bahsetmesi de Rauf Paşa'nın bu konudaki şüphelerini destekliyordu. Rauf Paşa'ya göre Süleyman Paşa Memiş Ağa'nın zenginliğinden bahsederek idamına kolayca karar verilmesini sağlamak niyetindeydi. Ayrıca Memiş Ağa hakkında merkezden yapılacak olan bir soruşturmada, onu gereği gibi tanıyan kişilerin olmaması sebebiyle doğru sonuçlar almak mümkün olmamıştı.²³¹ Durumu Padişah'a ileten Rauf Paşa bu sebeple bir mübaşir göndererek soruşturmayı derinleştirdi. Soruşturmanın nihayetine göre Memiş Ağa hakkında karar verilecekti. Bu sırada bazı kişilerin Memiş Ağa'nın aleyhine olan ifadeleri ve Ağa'nın kendisine gönderilen mektuba herhangi bir cevap vermediği gibi yapılan uyarıları da dikkate almaması işin gidişatını değiştirdi.²³²

Rauf Paşa açısından Memiş Ağa'nın uyarılara kulak asmaması ve Hacısalihioğlu'nu teslim etmemesi ağa hakkında artık şüpheye mahal bırakmamıştı. Konuyu tekrar mecliste müzakereye sunan Rauf Paşa, bu sefer Süleyman Paşa'nın önceki tahriratlarının da dikkate alınması gerektiğini söylemekteydi. II. Mahmud da Sadrazam Rauf Paşa ile aynı fikirdeydi.²³³ Süleyman Paşa'nın yazdığı bütün tahrirlere bakılarak Memiş Ağa'nın idam ve izalesinin lüzumuna dair meclis görüşü Padişah'a sunuldu. Ayrıca Memiş Ağa'nın muhallefatinin zabtı için de birkaç memur ismi önerildi. II. Mahmud, Memiş Ağa'nın idamına ferman²³⁴ ile muhallefatinin zabtı için Hammâmîzâde Mehmed Emin

²³⁰ BOA, **HAT**, 1352/52812.

²³¹ II. Mahmud konuyla ilgili “..Bu Rize a'yânı Tuzcuzâde Memiş Ağa bildiğim adem değildir. Trabzon vâlisi bunun servetinden bahs iderek i'dâmına teşvik eylesinden acaba nefsâniyet olmasun deyü hâtırına gelir.” demişti. BOA, **HAT**, 1352/52813;1352/52812.

²³² BOA, **HAT**, 1352/52812.

²³³ “Fî'l-hakika bu tarafda tahkiki mümkün olan mevâd vâliden tashih olunmak lâzımdır. İki üç def'adır yazıyor garaza mebni ise vebâli anın boynuna.” BOA, **HAT**, 1352/52812.

²³⁴ BOA, **HAT**, 1352/52812.

Efendi'nin mübaşir olarak gönderilmesine karar verdi.²³⁵ Böylece Tuzcuzâde Memiş Ağa hakkındaki karar uygulamaya konuldu.

Tuzcuoğlu hakkında idam fermanı çıktığı sırada Hazinedarzâde Süleyman Paşa Acara'daki isyan sebebiyle Erzurum valisinin hizmetinde olarak Faş'taydı. Tuzcuzade Memiş Ağa'ya bir mektup göndererek Sürmene ağalarının itaat altına alınması için Trabzon kaymakamı olan kayınpederi Çeçenzâde Hasan Ağa'ya yardım etmesini istedi. Aslında Süleyman Paşa'nın niyeti bir hile ile Tuzcuoğlu'nu Rize dışına çıkararak idam kararını uygulamaktı. Bu tertipten kendisine bağlı ağalar aracılığı ile haberdar olan Tuzcuoğlu, Sürmene'ye kadar gelmiş olduğu halde buradan geri dönerek Rize'deki konağına kapandı. Tuzcuoğlu'nun hile ile ele geçirilemeyeceğini anlayan Süleyman Paşa, Trabzon ayanlarından Şatırzade Osman ve Kara Numan'ı Memiş Ağa üzerine gönderdi. Ancak bu durum Memiş Ağa'nın etrafında haklarında daha önceden ferman çıkarılan bazı eşkıyaların toplanmasına neden oldu.²³⁶ Tuzcuoğlu'na Sürmene ve Of halkının da destek vermesiyle iki ayan arasında başlayan gerginlik yerel bir isyana dönüştü.²³⁷ Bundan sonra asiler Polathane (Akçaabad) civarına kadar yağma ve tecavüzlere başladılar. Yapılan muharebeleri de kazanan asiler galip olmanın verdiği güvenle bölgede istediklerini yapıyorlardı. Trabzon civarındaki kaleleri zapt eden asiler, elde ettikleri kaleleri kendi aralarında paylaşıyorlardı. Bu sırada Süleyman Paşa'nın askerlerinin bir kısmı Tuzcuoğlu'na bir kısmı da Hacısalihoğlu'na ve Abanozoğlu'na iltihak ettiler.²³⁸ Durumun vahametinden bahseden Hammâmîzâde Emin Efendi artık Tuzcuoğlu'nun mağlup edilemeyeceğini düşünüyordu.²³⁹ Hatta bu sebeple boşuna buralarda süründüğünü söyleyerek görevden affını istedi.²⁴⁰ Hem Süleyman Paşa'dan hem de Emin Efendi'den gelen ayrıntılı rapordan sonra Rauf Paşa bölgeye askeri destek gönderilmesi gerektiği kararına vardı. Bolu ve Kastamonu Mutasarrıfı Ali Paşa, Tuzcuoğlu gailisini halletmek üzere görevlendirdi. Ayrıca İstanbul'dan zahire ve

²³⁵ BOA, HAT, 1352/52811.

²³⁶ Bu eşkıyalar Hacısalihoğlu Ali ile kardeşleri Pir Ali ve Tufan, Abanozoğlu Süleyman, Suiçmezoğlu Hasan, Bazioğlu İsmail, Gene Mehmed, Çelebioğlu Yakub ve Köralaybeyi gibi bölgede etkili olan kişilerdi. M. Aktepe, *aynı makale*, s. 26; Ş. Şevket, *aynı eser*, s. 256.

²³⁷ BOA, HAT, 458/22570F.

²³⁸ BOA, HAT, 458/22580; 458/22571.

²³⁹ BOA, HAT, 459/22587.

²⁴⁰ BOA, HAT, 458/22580.

mühimmat da bölgeye gönderildi.²⁴¹ Bu arada Tuzcuoğlu ve beraberindeki asilerden Hacısalihoğlu, Trabzon'a iki saatlik mesafeye kadar ilerlemişlerdi. Bu asilere Abanozoğlu da katılmış, zahire ve mühimmatları yağmalamışlardı.²⁴² Yağma hareketleri sonucunda Süleyman Paşa bu yağmaların ve denizden saldırıların önlenmesi için merkezden gemi gönderilmesini istedi. Bu isteğe karşılık merkezden üç korvet gönderen Rauf Paşa korvet kaptanları marifetiyle Tuzcuoğlu'nun bir an evvel yakalanmasını emretti.²⁴³ Ancak 26 Temmuz 1816'da Tuzcuoğlu ve Hacısalihoğlu, Akçaabad ve Tonya'yı ele geçirdiler.²⁴⁴ Tirebolu'ya da sıçrayan isyan giderek büyüdü. Asilerin asıl hedefi Trabzon'u ele geçirmektir. Bu amaçla Tuzcuoğlu'nun damadı Kalcıoğlu Osman Bey Trabzon'u kuşattı. 18 Ağustos 1816'da Trabzon kalesini ve cephaneyi ele geçiren asiler kendi aralarında görev dağılımı yaptılar.²⁴⁵ Hacısalihoğlu Ali Ağa'yı Trabzon'un muhafazası ile görevlendiren Tuzcuoğlu, damadı Kalcıoğlu'nun eniştesi Mustafa'yı da Akçaabad serdarı tayin etti. Kaleyi asilere teslim etmek zorunda kalan Çeçenzâde Hasan Ağa bir kayıkla Ünye'ye kaçacaktı.²⁴⁶ Bundan sonra egemenlik sahalarını genişletmek isteyen Tuzcuoğlu ve Hacısalihoğlu rakiplerinin üzerine gittiler. Tuzcuoğlu Şebinkarahisar'a yönelirken Hacısalihoğlu'da kendisi hakkında idam fermanı çıkmasına sebep olan Gümüşhane emininin üzerine yürüdü. Vekil Ali oğlu Tirebolu'yu, Darçinoğulları ise Giresun'u kuşatmıştı.²⁴⁷ Bayburt Voyvodası Paşazâde Sadullah Bey, Kalcıoğlu'nun damadı olduğundan asilere açıktan destek veriyordu.²⁴⁸

Trabzon Kalesi'nin Tuzcuoğlu ve avnesinin eline geçmesi İstanbul'da büyük yankı uyandırmıştı. Neredeyse bölgedeki her ayanın birbirleriyle ya akraba ya da daha önceden birlikte iş yaptıklarından tanıdık olması isyanı kısa süre içinde genişletmişti. Bu zamana kadar bütün dikkatini Sırp meselesine veren Rauf Paşa bu işin kolaylıkla bitmeyeceğini gördü. Asilere karşı Çeçenzâde Hasan Ağa'nın başarılı

²⁴¹ BOA, **HAT**, 459/22588

²⁴² BOA, **HAT**, 458/22576.

²⁴³ BOA, **C.DH.**, 140/6997; BOA, **C.ZB.**, 50/2466; BOA, **HAT**, 458/22573.

²⁴⁴ BOA, **HAT**, 460/22614H.

²⁴⁵ BOA, **HAT**, 460/22614J; Ş. Şevket, **aynı eser**, s. 257.

²⁴⁶ BOA, **HAT**, 460/22615D. M. Aktepe, **aynı makale**, s.28.

²⁴⁷ BOA, **HAT**, 459/22607.

²⁴⁸ M. Hacısalihoğlu, **aynı eser**, s. 94.

olamayacağını bu sebeple de Hazine Darzâde Süleyman Paşa'nın idareyi ele alarak Tuzcuoğlu meselesini kökten halletmesi gerektiğini düşünen Rauf Paşa; Süleyman Paşa'ya yardım amacıyla Kastamonu birliklerine ek olarak Kemah, Gercanis, Kuruçay, Tokat, Amasya, Zile, Niksar, Hafık, Yıldızeli, İlikli, Divriği, Gümüşhane ve Sivas'tan asker tertip edilmesine karar verdi.²⁴⁹ Ayrıca Mapavri ve Hemşin gibi diğer bölge ayanlarından da asker göndermelerini emretti²⁵⁰ ve bu ayanlardan gelen askerler Erzurum sabık valisi Ahmed Paşa'nın²⁵¹ yeğeni Ahmed Bey'in komutasında birleştirilerek Trabzon Valisine yardıma gönderildi.²⁵²

Ünye'de bulunan Çeçenzade Hasan Ağa burada yeniden asker toplayarak Giresun kalesini ele geçirdi. Bu sırada İstanbul'dan gönderilen gemiler de bölgeye ulaşmıştı. Faş'ta bulunan Süleyman Paşa da Trabzon ve Sürmene ağalarını kendi yanına çekmiş ve Tuzcuoğlu'nun yalnız kalmasını sağlamıştı.²⁵³ 26 Ekim 1816'da Çeçenzâde Hasan Ağa Tirebolu civarını ele geçirdi. Kastamonu Mutasarrıfı Ali Paşa'nın da yardıma gelmesiyle karadan ve denizden asiler ateş altına alındı. Osmanlı kuvvetlerinin gücünü artırmak amacıyla tekrar Kemah, Gercanis ve Kuruçay'dan bin üç yüz kadar asker Süleyman Paşa'nın emrine verildi.²⁵⁴ Ayrıca II. Mahmud, Süleyman Paşa'nın asker masraflarına katkısı olması amacıyla kendisine elli bin kuruş gönderdi.²⁵⁵ Karşı koyamayan asiler iç kesimlere dağıldı ve Kasım 1816'da da Trabzon asilerin elinden kurtarıldı. Birliklerinin dağıldığını gören Tuzcuoğlu Memiş Ağa, damadı Kalcıoğlu'nun da kendisini terk etmesiyle Rize taraflarına kaçmak zorunda kaldı.²⁵⁶ Süleyman ve Ali paşaların kethüdaları Rize

²⁴⁹ BOA, **HAT**, 459/22607; 460/22614L.

²⁵⁰ Buralardan asker gönderilmesini istemekteki amacın isyanı desteklemeyi bırakmalarını sağlamak olduğunu söylemek mümkündür. BOA, **HAT**, 460/22614N

²⁵¹ Ahmed Paşa, Mehmed Emin Paşa'nın azledilmesinin ardından 1813 yılında Erzurum valisi olmuş, ancak ölümü üzerine yerine Pehlivan İbrahim Paşa'ya Erzurum valiliği tevcih edilmiştir. BOA, **HAT**, 1269/48790.

²⁵² Hopa'da sakın Memri? Mustafa oğlu Memiş Ağa: 500; Arhavi'de sakın Yordan? Oğlu Ömer Ağa: 600; Vize'de sakın Mustafa Paşazâde Mehmed Bey: 300; Hemşin'de sakın Hemşin Ağası Sapan Hacı Hüseyiz Ağazâde Mehmed Ağa: 1000; Hemşin civarında sakın İspir Ağası Memozâde: 1000; Gabara'da? sakın Haçin oğlu Ali Bey: 600; Atina Pazarı'nda sakın İbrahim Ağazâde Mustafa Ağa: 600; Kayseri'de sakın Kibar Ağazâde: 200 kişi göndermişlerdi. BOA, **HAT**, 460/22614M.

²⁵³ M. Bilgin, ...**Sarallar**, s. 80.

²⁵⁴ Kemah ve Gercanis Voyvodası'ndan 1000 ve Kuruçay voyvodasından da 300 olmak üzere toplam 1300 asker ve çukadar Ahmed Ağa vasıtasıyla Süleyman Paşa emrine gönderilmişti. BOA, **C.AS.**, 403/16638; BOA, **C.DH.**, 240/11968.

²⁵⁵ BOA, **C.ML.**, 547/22493.

²⁵⁶ M. Hacısalihioğlu, **aynı eser**, s. 94-96.

tarafına, Livâne askerleriyle Süleyman Bey ve Acara askerleriyle Acaralı Selim Paşazade Hüseyin Bey doğu tarafından Rize'ye ve Süleyman Paşa da arka taraftan Sürmene tarafına hareket ettiler.²⁵⁷ Burada da Memiş Ağa denizden tazyik edilmeye devam edildi.²⁵⁸ Süleyman Paşa kuvvetleri ve deniz gücünün karşısında tutunamayan Memiş Ağa Rize'den Of'a firar etmeyi başardı.²⁵⁹ Of'un dağlık ve kayalık doğası gereği Süleyman Paşa kuvvetleri daha ileri gidememişlerdi.²⁶⁰ Bu sebeple kendisine daha fazla yardımcı birlik gönderilmesini isteyen Süleyman Paşa bunun için Erzurum valisinin gönderilmesini Babıâli'den talep etmişti. Hatta bu askerlerin zahire ihtiyaçlarının da Bayburt'tan karşılanmasını öneriyordu.²⁶¹ Süleyman Paşa'nın bu isteğine karşılık Rauf Paşa, doğudaki Rus tehdidinden ve Selim Paşazâde Ahmed Bey meselesinin²⁶² henüz halledilemediğinden bahisle bölgenin savunmasız kalmasına sebebiyet vereceği için Erzurum ve Çıldır'daki kuvvetlerin buraya sevkini sakıncalı buldu. Ayrıca kış mevsiminin yaklaşması da askeri müdahaleyi güçleştiriyordu. Bu sebeple Rauf Paşa, Tuzcuoğlu ile anlaşma yoluna gidilmesi taraftarıydı. Tuzcuoğlu'na teslim olduğu takdirde affedileceği ve Of'ta iskân edebileceği Ali Paşa vasıtasıyla bildirildi. Mecliste yapılan müzakerelerde Sadrazam Rauf Paşa'nın teklifi kabul edildi. II. Mahmud da Rauf Paşa'nın anlaşma fikrini münasip buldu, ancak böyle bir teklifin halk tarafından duyulmasının bölgede kontrolü zorlaştıracığı endişesiyle teklifin gizliden yapılması hususunda emir verdi.²⁶³ Padişahın da onayı alındıktan sonra Ali ve Süleyman paşalar Tuzcuoğlu'na

²⁵⁷ Şânîzâde, II, s. 340.

²⁵⁸ BOA, HAT, 458/22572.

²⁵⁹ BOA, HAT, 459/22601.

²⁶⁰ BOA, HAT, 459/22601A.

²⁶¹ BOA, HAT, 460/22615B.

²⁶² Çıldır sabık valisi Maktul Selim Paşa'nın oğlu Ahmed Bey 1813'te Acara-i Ulyâ (Çıldır) kazası ve çevresinde bazı kaleler inşa etmiş ve isyan etmişti. Osmanlı Devleti Ahmed Bey üzerine Erzurum Valisi Pehlivan İbrahim Paşa'yı görevlendirerek meseleyi halletmek istemişti. Ancak Ahışa ocaklısından Ağzıaçık Mehmed'in Ahmed Bey'e destek vermesiyle isyan bir anda büyümüş, Batum ve civarı Ahmed Bey'e tabiyetlerini bildirmişti. Rauf Paşa isyanın daha da büyümesini engellemek için Ahmed Bey üzerine Trabzon Valisi Süleyman Paşa'yı Pehlivan Paşa'ya yardıma gönderdi. Ayrıca bu iki asi hakkında idam kararı çıkarılarak Pehlivan Paşa'dan hükmün yerine getirilmesi istenmişti. Pehlivan Paşa'nın birlikleri karşısında zor duruma düşen Ahmed Bey affını istedi. Çıldır Valisi Lütfullah Paşa'nın araya girmesi ayrıca hem Sırp meselesi hem de Tuzcuoğlu'nun isyan etmesi üzerine Ahmed Bey affedilerek mesele halledildi. BOA, HAT, 1329/51418; HAT, 1524/16; HAT, 632/31209A; HAT, 630/31168; HAT, 504/24838.

²⁶³ BOA, HAT, 1351/52810.

birer adamını göndererek teslim olmasını istediler.²⁶⁴ Ancak Of halkının desteğini alan Memiş Ağa'nın teslim olmaması üzerine Ali Ağa geri döndü. Bundan sonra Babîali Tuzcuoğlu'nu ikna etmek için Trabzon müftüsünü ve Gümüşhane emini kendisine gönderdi. Rauf Paşa Tuzcuoğlu'nu teslim olmaya ikna ederek büyük bir askeri gücü buraya sevk etmekten kurtulmayı planlıyordu. Böylece hem devletin askeri gücü korunacaktı hem de Rus tehlikesine karşı sınırlar savunmasız bırakılmayacaktı.²⁶⁵ Ancak Memiş Ağa kendisine gönderilen bütün teklifleri reddetmeye devam etti. Bunun üzerine Babîali, Of halkının direnci kırılmadıkça Memiş Ağa'nın ele geçirilmesinin mümkün olmayacağına karar verdi.²⁶⁶ Artık Of üzerine asker sevkinden başka çare kalmadığından²⁶⁷ Trabzon Valisi Süleyman Paşa'ya askerlerini Of üzerine göndermesi emredildi.²⁶⁸ Bolu ve Kastamonu Mutasarrıfı Ali Paşa da Süleyman Paşa'ya yardım edecekti.²⁶⁹ Ayrıca Erzurum, Maden, Sivas ve Amasya'dan da yardım istendi.²⁷⁰ Böylelikle Süleyman ve Ali paşaların kuvvetlerinin yanında Gönne, Livana (Artvin), Acara, Lazistan ve Batum'dan gelen birliklerle Of, denizden de olmak üzere dört tarafından kuşatıldı.²⁷¹ Yapılan muharebenin sonunda 26 Ekim 1817'de Tuzcuoğlu Memiş Ağa'nın ele geçirilerek idam edildiğini Bolu ve Kastamonu Mutasarrıfı Ali Paşa mutlulukla haber vermektedir.²⁷² Kesik başı Süleyman Paşa'nın Divan Kâtibi Hüseyin Efendi ile İstanbul'a gönderildi.²⁷³ Memiş Ağa'nın malları ise devlet tarafından müsadere edildi.²⁷⁴ Tuzcuoğlu meselesinde yararlılık gösteren yöneticiler çeşitli hediyelerle taltif edildi.²⁷⁵ Memiş Ağa'nın kesik başını getiren Hüseyin Efendi'ye Sadrazam

²⁶⁴ Ali Paşa adamlarından Silahşor Ali Ağa'yı, Süleyman Paşa da Başçavuşunu Memiş Ağa ile görüşmek üzere gönderdi. BOA, **HAT**, 459/22600A; M. Aktepe, **aynı makale**, s. 33-34.

²⁶⁵ BOA, **HAT**, 459/22600B.

²⁶⁶ BOA, **HAT**, 459/22600C.

²⁶⁷ BOA, **HAT**, 459/22600E.

²⁶⁸ BOA, **HAT**, 459/22600.

²⁶⁹ BOA, **HAT**, 459/22602G.

²⁷⁰ **Şânîzâde**, II, s. 342.

²⁷¹ BOA, **HAT**, 459/22602D; 459/22602G.

²⁷² BOA, **HAT**, 459/22592A.

²⁷³ BOA, **HAT**, 460/22614C; 459/22602C

²⁷⁴ Tuzcuoğlu Rize'den Of'a firarı sırasında mal ve eşyasının birazını yanında götürebilmiş ancak bir kısmını isyanı sırasında harcamıştı. Tuzcuoğlu'nun idamından sonra yanında olan eşyası ile başka yerlerdeki emlakını içeren muhalefatı Nüzul Emîni Hüseyin Efendi tarafından yazılmıştı. **Şânîzâde**, II, s. 348.

²⁷⁵ Süleyman Paşa'nın oğluna kapıcıbaşılık rütbesi verildi. BOA, **HAT**, 503/24701. Süleyman ve Ali paşalara baştanbaşa işlemeli kumaştan elbise ve samur kürk ile maiyetlerindeki kumandanlar kumandanlar ile

Rauf Paşa'nın huzurunda samur kürk giydirilerek kendisi hâcegânlıkla taltif edildi.²⁷⁶ Ayrıca Hazine-i Amire'den de 2100 kuruş ihsan edildi ancak bu paranın 350 kuruşu sonradan indirilerek kendisine 1750 kuruş verildi.²⁷⁷ Hüseyin Efendi ile birlikte kesik başı İstanbul'a götüren Ali Paşa'nın hazinedarına ise silahşorluk payesi tevcih edildi.²⁷⁸ Süleyman Paşa'nın Canik'e ve Ali Paşa'nın da donanmayla birlikte mansıbına dönmesi emredildi.²⁷⁹ Tuzcuoğlu isyanına katılan diğer asiler de son muharebe öncesinde Tuzcuoğlu'nu terk ederek dağılmışlardı. Her birinin saklandığı yer tespit edilince idamları için bölge yöneticilerine emirler gönderildi.²⁸⁰ Onların da yakalanıp bazılarının idam bazılarının ise sürgüne gönderilmesiyle mesele halledilmiş oldu.

1.4. Hâlet'in Hışmı: Sadaretten ve Gözden Düşüş

Daha önce bahsedildiği üzere Hâlet Efendi Sultan II. Mahmud üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Bu durum, II. Mahmud'un vesayet altında olduğu ilk on sekiz yıllık saltanatı süresince merkezileştirme politikası gereği taşrada kaybolan otoriteyi yeniden tesis etmek maksadıyla ayanlarla mücadelede Hâlet Efendi'den yararlanmasıyla yakından ilgilidir. Hatta Cevdet Tarihi'nde belirtildiğine göre Hâlet Efendi, Padişah ile olan özel görüşmesinde Bağdat'tan sonra Rumeli ve Anadolu'daki ayanların da haklarından gelineceği yönünde sözler söylemişti.²⁸¹ Bu da Hâlet Efendi ile II. Mahmud arasındaki bağı güçlendirmişti. Zamanla Padişah'ın güvenini kazanan Hâlet Efendi bu gücü korumak için her yolu deneyecek bir

gösterdikleri başarılarından dolayı başarı belgeleri (tahsîn ü âferîni havi evâmîr-i şerîfe) Dergâh-ı âlî görevlilerinden Mustafa Bey ile kendilerine gönderildi. **Şânîzâde**, II, s. 348.

²⁷⁶ BOA, **HAT**, 459/22602C, 503/24701. "*Trabzon vâlisi vezîr-i mükerrem Süleyman Paşa hazretlerinin Bolu ve Kastamonu mutasarrıfı vezîr-i mükerrem Ali Paşa hazretleri tarafından Tuzcuoğlu nâm şakînin ahz ve giriftini hâvî vürûd iden iki nefer Tatar ağalarına ve m'îyyetinde iki nefer Tatar huzur-ı sadâret-penâhîde elbâs buyurulan Tatar ağalarına i'lâ kantoş samûrun beheri bin altı yüz yirmi beş gurûşdan ve ma'îyyetinde Tatarlara telli şeritli kaputun beheri iki yirmi beşer gurûşdan aynen, frakların ve kaputların semeni olan üçbin altı yüz doksan gurûşun Hazîne-i Âmîre'den i'tâsı....*". BOA, **C. ZB.**, 50/2452.

²⁷⁷ BOA, **C.DH.**, 192/9562.

²⁷⁸ BOA, **HAT**, 461/22617.

²⁷⁹ BOA, **HAT**, 503/24701.

²⁸⁰ Hacısalihioğlu Ali'nin idamı için Trabzon Valisi Süleyman Paşa'ya, kardeşleri Pir Ali ve Tufan'ın sabık Erzurum Valisi merhum Ahmed Paşa'nın yeğeni Memiş Bey'in yanında olduğu anlaşılınca sabık Erzurum Valisi Pehlivan Paşa'ya ve diğer asiler Kalcıoğlu Osman, Serdar Mustafa ile Kuntizoğlu İbrahim'in Bayburt'ta olduğu öğrenilince sabık Erzurum Valisi Celalettin Paşa'ya emir gönderildi. BOA, **HAT**, 458/22563D.

²⁸¹ S.Y. Gürgen, **aynı eser**, s. 281-286.

karaktere sahipti. Hatta gücünü kaybetmemek adına yapılacak olan yeniliklere bile gizliden gizliye karşı çıkacaktı.²⁸² Yenilikçi devlet adamları ise en büyük rakipleriydi.

İyi bir istihbarat ağı oluşturan Hâlet Efendi, böylelikle olup bitenden haberdar olarak hamlelerini belirlerdi. Saraydaki en büyük haber kaynağı ise baş berber Ali Ağa idi. İkili arasında düzenli bir şekilde mektuplaşmalar olurdu. Öyle ki bu mektuplaşmalara Cevdet Tarihi'nde detaylıca yer verilmiştir.²⁸³ Ali Ağa ile Hâlet Efendi arasındaki bu mektuplardan biri bizim için oldukça dikkat çekicidir.

Hurşid Paşa'nın azil süreciyle birlikte sadarete kimin getirileceği herkesçe merak konusuydu. Özellikle de Hâlet Efendi için bu makama kimin geleceği ayrıca önemliydi. Bu nedenle Hâlet Efendi konuyu Ali Ağa'dan sormuş, o da kendisine Sultan'ın bu makama Defterdar Mehmed Emin Rauf Efendi'yi düşündüğünü söylemişti.²⁸⁴ Bu haberle birlikte Hâlet Efendi'nin Defterdar Rauf Efendi'yi göz hapsine aldığı şüphesizdir.²⁸⁵

Yeni Sadrazam hem yaptığı işler dolayısıyla hem de yenilikçi tavrıyla kısa zamanda Padişah'ın takdirini kazanmıştı. II. Mahmud'un Rauf Paşa'ya sık sık iltifatta bulunarak onu taltif etmesi²⁸⁶ efendisi Hâlet Efendi'nin gözünden kaçmayacaktı. Padişah'ın iltifatına mazhar olmak Hâlet Efendi ile rakip olmak

²⁸² Cevdet Tarihi'nde Hâlet Efendi'nin *beka-yı ikbalini korumak için evladı olsa feda eder* denilmektedir. Hatta gücünün kaynağı olan yeniçerilerin terbiyesinin tehiri için taşrada sorunlar çıkararak padişahın yeniçeriler üzerindeki dikkatini dağıttığı ifade edilir. **Cevdet**, X. s. 116. Abdurrahman Şeref de Cevdet Paşa ile aynı minvalde görüşler paylaşır ve Hâlet Efendi'nin Padişah'ın yeniçerilerin tedibini engellemek için "*aman efendim, ya ocaklı duyar başımıza bir fitne açar ise hafazan Allah ne yaparız*" diyerek Padişah'ın kuruntu ve korkusunu körüklediğini ifade eder. **Tarih Musahabeleri**, s. 33. Ancak Süheyla Yenidünya Gürgen eserinde Hâlet Efendi'nin suni gündemler yaratmadığını aksine II. Mahmud'la beraber planladıkları merkezi otoriteyi tesise yönelik adımları olduğunu ifade etmiştir. S. Y. Gürgen, **aynı eser**, s. 286.

²⁸³ **Cevdet**, X, s. 262-278.

²⁸⁴ "*Birkaç günler sadâretle meşihatın tebdilâtları efkâr-ı amika-i şâhâne olduğu fehm-i muhallis olduğundan ve fakat sadâret-i mezkûre defterdâr Mehmed Rauf Efendi ve meşihatın mezkûre Mekki Efendizâde Asım Molla Efendi'ye tevcihâtları musammem olmağla bu kadarcık bir havâdis taraf-ı raufîlerine Selim Efendi kullarıyla bâ-tezkere-i mahsusa terkîmine ictisâr kılınmıştır. Bâkî emr ü irâde.*" **Cevdet**, X, s. 264.

²⁸⁵ Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesinde Hâlet Efendi'nin teklifi olduğu yönündeki görüşlerin doğruluğu yukarıda tartışılmıştı.

²⁸⁶ Rauf Paşa özellikle İstanbul'daki kapıkulu askerlerinin maaşlarının ödenmesi konusundaki gayretleri için taltif edilmişti. BOA, **A.İDVNSMHH.**, Defter No: 236, s.2 ve s. 284; Defter No: 237, s. 5, **Tarih-i Enderun**, s. 119, 121,125 ve 128.

demekti. Ayrıca Rauf Paşa'nın yenilikçi anlayışı da Hâlet Efendi tarafından hoş karşılanmamış olmalıydı. Böylelikle Rauf Paşa ile Hâlet Efendi'nin yolu kısa zaman sonra kesişti.

Rauf Paşa'nın Hâlet Efendi ile arasında sürekli bir ihtilaf olduğu düşünülebilir. Ancak iki taraf da bu konuda oldukça tedbirli davranmıştı. Ne var ki Tepedelenli Ali Paşa meselesi ile bu ihtilaf görünür hale gelecekti.

1.4.1. Tepedelenli Ali Paşa Meselesi

Tepedelenli Ali Paşa 1750 yılında Arnavutluk'ta dünyaya gelmişti. Henüz 12 yaşındayken babasını kaybeden Ali Paşa sert bir mizaca sahip olan annesi Hamko tarafından yetiştirildi. Bundan sonra Kurt Paşa'nın himayesine giren Ali, Kurt Paşa ile arası açılında Delvine Mutasarrıfı Kaplan Paşa'nın himayesine girdi ve Kaplan Paşa'nın kızıyla yaptığı evlilikle gücünü pekiştirecekti.²⁸⁷

Tepedelenli'nin kurduğu akrabalık bağları ikbal basamaklarını teker teker çıkmasını sağladı. 1784'te Delvine, 1785'te Yanya mutasarrıflığına getirildi. Ancak bölgece Ali Paşa'nın Yanya valiliğinin onaylanmaması Yanya'dan el çektirilmesine neden oldu. Ali Paşa çok istediği Yanya mutasarrıflığı görevine ise ancak Kurt Paşa'nın ölümünden sonra sahip olabildi. 1787 yılı sonlarında derbendler başbuğu olan Tepedelenli²⁸⁸, 1789 yılı sonlarında derbend kazalarında zulümler yaptığı gerekçesi ile başbuğluktan azledildi.²⁸⁹ 1787-1792 Osmanlı-Avusturya-Rus savaşlarında yararlıkları görülen Ali Paşa, savaş sonrasında çıkan dağlı ve Pazvandoğlu'nun isyanlarının bastırılmasında önemli bir rol üstlendi ve kendisine üç tuğlu paşalık verildi.²⁹⁰ 1791'de oğlu Veli Paşa'yı, Rumeli Valisi ve Derbend Nazırı Mustafa Paşa kendisine vekil olarak Derbend nazırı tayin etti. Veli Paşa'nın Derbend nazırlığından sonra Tepedelenli Ali Paşa Derbend bölgesindeki kazalara, eşkıyalık

²⁸⁷ Tepedelenli Ali Paşa'nın yükselmesi İngiliz Seyyah Holland'ın ifadesiyle “Böyle karışık bir dönemde, çıkarıcılık ve hegemonya kurma savaşlarının Avrupa uluslarını sarstığı bir dönemde Tepedelenli Ali Paşa, bu sıkıntılı durumdan kendi hedefleri doğrultusunda yararlanarak topraklarını genişletiyordu.” şeklinde belirtilmiştir. Entela Muço, **Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlakı**, İstanbul 2010, s. 42.

²⁸⁸ Ali Paşa'nın derbendler başbuğuluğunu almak için dağlı eşkıyasını kışkırttığına yönelik gelen haberler de devletin merkezinde Ali Paşa'ya olan güveni sarsmıştı. BOA, C.DH, 41/2037.

²⁸⁹ Hamiyet Sezer Feyzioğlu, **Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı**, İstanbul 2017, s. 13-26.

²⁹⁰ BOA, HAT, 1154/45783.

olaylarını bahane ederek müdahale etmeye ve buralarda etkisini artırmaya başladı.²⁹¹ 1803'te Tırhala mutasarrıfı olmasıyla gücünü ve etki alanını iyice genişletti. 1812'de Derbend nazırlığı Ali Paşa'ya tekrar verildi ve 1816²⁹² yılına gelindiğinde Derbent Nazırlığı hala Ali Paşa'nın uhdesindeydi.

1806-1812 Osmanlı-Rus savaşı için kendisinden asker gönderilmesi istenen Ali Paşa, Avlonya Sancağı'nın kendisine ya da oğullarına verilmesi karşılığında oğlu Muhtar Paşa'yı göndereceğini söylemesiyle merkezden tepki görmüştü. Yine diğer oğlu Veli Paşa'yı güvenlik bahanesiyle Mora'da bırakmak istemesi, Tırhala mutasarrıflığından sonra etki alanını genişletmeye çabalaması, Sırp isyanında istenilen desteği vermesi karşılığında bazı şartlar ileri sürmesi²⁹³ Babıâli ve Padişah nazarında Ali Paşa'ya karşı olan güvensizliğin su yüzüne çıkmasına neden oldu.²⁹⁴ Aslında Ali Paşa'nın isyan etme niyetinde olan Rumlar üzerindeki baskısı, Venedik'in ortadan kalkmasıyla bölgede hâkimiyet kurmaya başlayan Fransızları tazyik etmesi²⁹⁵ ve devletin savaşlarda ihtiyacı olan malî ve askerî desteği sağlaması Osmanlı Devleti açısından göz ardı edilemeyecek konulardı. Ancak zamanla güçlenen ve bu durumun farkında olan Ali Paşa'nın bir hükümdar gibi davranmaya başlaması merkezle arasını açtı. Bu doğrultuda Ali Paşa, 1791 Osmanlı-Rus savaşı sırasında Ruslarla yakınlık kurmuş ve Yanya'da Rusların konsolosluk açmasına izin vermişti. Yine Fransa ve İngiltere ile silah satın almak için bazı anlaşma ve görüşmeler yapmıştı.²⁹⁶ Bütün bunların yanında Ali Paşa'nın çeşitli bahanelerle başına buyruk hareket etmesi ve civar bölgeleri ele geçirerek kendi hâkimiyetini

²⁹¹ BOA, **HAT**, 82/3405; 107/4207E.

²⁹² BOA, **C.DH.**, 211/10505.

²⁹³ Şartlar için bkz: H. S. Feyzioğlu, **aynı eser**, s. 23.

²⁹⁴ H.S. Feyzioğlu, **aynı eser**, s. 13-22.

²⁹⁵ Fransa sık sık Ali Paşa'yı Osmanlı Devleti'ne şikâyet ediyordu. Şikâyet konuları çoğunlukla Paşa'nın Fransız askerlerinin Arnavutluk'tan geçmesine izin vermediği, Fransızlara yiyecek satılmasına mani olduğu, İngilizlere yardım ettiği ve böylelikle tarafsızlık ilkesini ihlal ettiği ile Fransız gemilerini ele geçirdiği şeklindedir. BOA, **HAT**, 1194/46911A; 46911B; 46911Ç; 46911E; 46911F. Hatta Fransa, İstanbul'daki Fransız maslahat güzaru aracılığı ile Tepedelenli Ali Paşa'nın Osmanlı hükümeti tarafından tedip edilmemesi halinde Fransa'nın Ali Paşa üzerine asker göndereceğini bildiren bir nota vermişti. BOA, **TS.MA.e.**, 710/29.

²⁹⁶ Ali Paşa, Yanya konsolosu Ch. K. L. Pouqueville'in yardımları sayesinde Fransa ile ilişkilerini düzeltmeye çalışmış ve para ve silah yardımı görmüştü. Mühtedi Mehmed Efendi'yi bu sırada Tilsit'te Çarla görüşen Napolyon'a göndermesi Ali Paşa'nın bu konuyu ne derece ciddiye aldığını göstermektedir. İngiltere'nin de desteğini almak isteyen Ali Paşa, Yanya konsolosu William M. Leake vasıtasıyla irtibat kurmuş ve Seyyid Ahmed Efendi'yi silah satın almak için Londra'ya göndermişti. Kemal Beydilli, "Tepedelenli Ali Paşa", **TDVİA**, C. 40, İstanbul 2011, s. 477.

genişletmeye çalışması merkezle arasındaki gerilimi iyice artırdı. En son olarak Kigalık²⁹⁷ bölgesinin işlerine karışarak Mat ve Debre-i Zîr beylerini yanına çekmiş ve Debre-i Bâlâ'yı yağma ettirmişti. Debre ileri gelenlerinden Yusuf Bey, Ali Paşa'ya karşı koysa da başarılı olamamış ve Ali Paşa'yı İstanbul'a şikâyet etmişti. (1812).²⁹⁸ Bunun üzerine Serdar-ı ekrem tarafından kendisine gönderilen tenbihnâme'yi dikkate almayan²⁹⁹ Ali Paşa, Debre-i Zîr beyleri vasıtasıyla Kırçova'da bir ihtilal çıkardı. Ayrıca Dıraç taraflarına da karışmaktan geri durmayan Ali Paşa Ohri ve İlbasan'ı ele geçirdi.³⁰⁰ Böylece Ergiri ve Gardik³⁰¹ ile Debre³⁰² bölgelerinde hâkimiyet kuran Tepedelenli yönünü İşkodra'ya çevirdi.³⁰³ Yine Babıâli'nin onayı olmadan Avlonyalı İbrahim Paşa'nın üzerine giderek İbrahim Paşa'yı Avlonya'dan çıkaracak ve böylece bölgede kendisine rakip kimseyi bırakmayacaktı.³⁰⁴

Tepedelenli Ali Paşa'nın bu şekilde nüfuz alanını genişletmesi³⁰⁵ merkezden hoş karşılanmasa da devletin içinde bulunduğu durum nedeniyle Paşa'nın üzerine gidilmesi söz konusu değildi. Bu sebeple bazen nasihatnâmelerle, bazen görmezden gelinerek, bazen de Ali Paşa'nın durumu açıklamaya çalışan tavrı nedeniyle sorunlar halledilmeye çalışıldı. Böylece Osmanlı Devleti savaşlarda ihtiyacı olan askeri güce sahip oluyor, Ali Paşa da meşruiyetini koruyordu.³⁰⁶

Diğer taraftan bölgede yaşanan eşkıyalık olayları için Paşa'nın yardımına ihtiyaç vardı. Bu konuda Rauf Paşa, Tepedelenli Ali Paşa, oğlu Veli Paşa ve Yusuf

²⁹⁷ Kigalık Ohri, Elbasan, Dukakin, Prizen ve Üsküp sancaklarını içine alan Arnavutluk'un kuzey kısmıdır. Lütfi, **Tarih**, IV, s. 755. Arnavutluk'un iki bölgesinden biridir. Diğeri ise Toskalık'tır. Toskalık ise Arnavutluk'un orta ve güney kısmıdır. **Cevdet**, IX, s. 200.

²⁹⁸ BOA, **C. DH.**, 58/2852.

²⁹⁹ **Şânizâde**, III, s. 105-109.

³⁰⁰ BOA, **C. ML.**, 85/3904; 284/11675.

³⁰¹ BOA, **C. AS.**, 255/10624

³⁰² BOA, **HAT**, 401/21043.

³⁰³ **Cevdet**, C. XI, s.93.

³⁰⁴ BOA, **HAT**, 402/21093. Tepedelenli Ali Paşa'ya yaptığı saldırının sebepleri sorulduğunda İbrahim Paşa'nın Fransızların Arnavutluk'a yerleşmesine izin verdiğini ve Ruslarla ittifak teşebbüsünde olduğunu söyleyecekti. BOA, **TS.MA.e.**, 433/22.

³⁰⁵ Tepedelenli Ali Paşa'nın çiftliklerini genişletme siyaseti için bkz: Entela Muço, **aynı eser**, s. 31-63.

³⁰⁶ Dönemin en güçlü ayanlarından olan Tepedelenli Ali Paşa, savaş için tek seferde 500 bin kuruş fon sağlayabiliyordu. Bu durum ise Tepedelenli'nin bazı faaliyetlerinin devlet tarafından görmezden gelinmesinin en büyük sebeplerindendi. Suraiya Faroqhi, "Wealth and Power in the Land of Olives: The Economic and Political Actives of Müridoğlu Hacı Mehmed Ağa, Notable of Edremit (died in or before 1823)", **In Landholding and Commercial Argiculture in the Middle East**, Ed: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, Albany 1991, s. 93.

Ziya paşalara izbandit meselesine dikkat etmelerini ve bu meselenin bir daha tekrar etmemek üzere haline çalışmalarını emretti.³⁰⁷ Bu emrin akabinde Tırhala Sancağı Mutasarrıfı Veli Paşa Mora ve Selanik sahillerinde eşkıyalık edenleri yakalayarak idam etmişti.³⁰⁸ Tedavi için gittiği Ağraf'ta eşkıyalık yaptığını belirlediği on kadar Rum'u yakalayarak idam eden Tepedelenli Ali Paşa da Rumların kesik başlarını İstanbul'a gönderdi.³⁰⁹ Bölgedeki eşkıyalık olaylarının çözümünde Tepedelenli Ali Paşa ve oğullarının yardımı yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple Rauf Paşa Tepedelenli ailesinin tekrar aynı görevlerine tevcihlerinin uygun olduğu kanaatindeydi. Bu amaçla Sultan'a bu yönde telkinlerde bulunmuş ve Tepedelenli ile oğlu Veli Paşa yeniden Yanya ve Tırhala mutasarrıflıklarına getirilmişlerdi.³¹⁰

Tepedelenli'nin bölgede giderek güçlenmesi ve neredeyse tek adam haline gelmesi Sultan II. Mahmud'un kabul edebileceği bir şey değildi. Padişah'ın desteğini alan Halet Efendi ise Tepedelenli'yi yakından takip ediyordu.³¹¹ Merkezi idareyi güçlendirmek için Rumeli'de etkili olan Tepedelenli'nin ortadan kaldırılması gerekiyordu. Ancak Paşa üzerine asker sevki istenilen sonucu veremeyebilirdi. Bu amaçla Tepedelenli'nin rakipleri ile işbirliği yapılarak Paşa'nın yalnız bırakılması yönünde bir politika belirleyen Halet Efendi bu doğrultuda kulis çalışmalarına başladı.³¹²

Halet Efendi'nin etkisiyle Tepedelenli meselesini görüşmek üzere düzenlenen meşverette Reisülküttap Canib Efendi, Tepedelenli'nin Yanya'dan alınması halinde buralarda sorun yaşanacağı, hatta Rumeli'nin elden çıkmasına bile sebep olacağı yönünde görüş belirtmişti. Canib Efendi'nin fikirlerini diğer vekiller de onaylayınca Halet Efendi Tepedelenli'nin azli konusunda yalnız kaldı. Ancak o, bu fikrini

³⁰⁷ Şânîzâde, II, s. 269.

³⁰⁸ BOA, HAT, 508/24967; 751/35465; 508/24968; 508/24965.

³⁰⁹ BOA, HAT, 678/33051.

³¹⁰ BOA, C. DH., 45/2224.

³¹¹ Tepedelenli Ali Paşa'nın bir topçu birliği oluşturduğu haberini alan Halet Efendi bunun diğer bölgelerde örnek teşkil ederek devlete zarar vereceğini savunmuş ve bu teşebbüse Hurşid Ahmed Paşa aracılığıyla son vermişti. S. Y. Gürgen, *aynı eser*, s. 289.

³¹² Cevdet Tarihi'nde isyan niyetinde olan Rumların, Tepedelenli Ali Paşa'dan korktukları için buna cesaret edemediklerinden ve Halet Efendi'yi Tepedelenli'ye karşı kıskırtıklarından bahsedilmektedir. Fener mektebinden çıkma Halet Efendi de Rumların etkisinde kalarak Tepedelenli'ye kim besler. Ayrıca Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak isteyen II. Mahmud'un dikkatini başka bir yöne sevk ederek vakit kazanmaya çalışır. En son olarak Tepedelenli'den istediği rüşveti alamayan Halet Efendi onu ortadan kaldırmak istemiştir. *Cevdet*, XI, s. 94.

Padişaha kabul ettirmek için ısrarına devam etti. Halet Efendi'nin bu konudaki ısrarcı tavrı sonrası II. Mahmud, Sadrazam Rauf Paşa'yı saraya çağırarak baş başa bir görüşme yapmış ve bu konuda Paşa'nın fikirlerini de almıştı. Rauf Paşa'ya göre Tepedelenli'nin yaptıkları boyunu aşsa da şu an azledilmesi mümkün görünmüyordu. Üstelik Sırp isyanı henüz bastırılmıştı ve bölgede tam bir huzur söz konusu değildi. Rus tehdidi ise hala varlığını korumaktaydı. Üstelik Rusların Rumlar üzerindeki faaliyetleri de devletçe biliniyordu.³¹³ Bu sebeple Tepedelenli'nin azledilmesi zaten kanayan bir yara olan bölgede yeni sorunların teşkiline sebep olabilirdi.³¹⁴ Rauf Paşa'nın da fikrini alan Padişah, tekrar Canib Efendi'yi saraya çağırtdı. Canib Efendi konu hakkındaki düşüncelerini yineleyince Tepedelenli'nin azlinden vazgeçildi.³¹⁵

Bu sırada Kavala Çorbacısı Hüseyin Ağa ile oğlu Pravişte Ayanı Halil Ağa arasında mal taksiminden kaynaklı sorunlar yaşanmaktaydı. Hüseyin Ağa'nın Drama Nazırı'ndan yardım istemesi ile olayın boyutu değişti.³¹⁶ Drama Nazırı Mahmud Bey'in bu yardımı bahane ederek Pravişte ve Kavala'ya müdahale etmesiyle buralarda bir ihtilal çıkmıştı. Rauf Paşa'nın sadarete getiriliş zamanına rastlayan bu ihtilal Hurşid Ahmed Paşa tarafından bastırıldı.³¹⁷ Ancak Mahmud Bey'in bu adımı Tepedelenli Ali Paşa tarafından kendisi için bir tehdit olarak algılanmıştı.

Tepedelenli Ali Paşa'nın hasımlarından olan İsmail Paşo Bey'in³¹⁸ Tepedelenli'den kaçarak Drama Nazırı Mahmud Bey'e sığınması ise ikili arasındaki gerginliği iyice arttırdı. Tepedelenli Ali Paşa, Paşo İsmail'in kendisine teslim edilmesi için Babiâli'ye başvurmuş ve Babiâli de Mahmud Bey'e Paşo İsmail'in Tepedelenli'ye teslim edilmesini emretmişti.³¹⁹ Ancak Mahmud Bey'in Paşo İsmail'i

³¹³ BOA, TS.MA.e., 558/46.

³¹⁴ 2019 yılında tamamlanan Mehmed Emin Rauf Paşa adlı doktora tezinde, Rauf Paşa'nın Padişah'ı Tepedelenli Ali Paşa'nın güvenilir olmadığı yönünde uyardığı söylenmektedir. Ancak bahsi geçen telhis Rauf Paşa'ya değil sabık sadrazam Hurşid Ahmed Paşa'ya aittir. "... müşâriün-ileyh Ali Paşa kullarıyla sefer-i sâbıkda berâber ve Rum ili taraflarında me'mûriyetle bulunduğum hasebiyle..." ifadesi telhisin sahibinin Hurşid Ahmed Paşa olduğunun kanıtıdır. Rauf Paşa'nın Rumeli tarafında memuriyet görevi olmamıştır. Ayrıca bahsi geçen sefer-i sâbık da Miloş'un isyanı sonrasında Sırp lar üzerine yapılan seferdir ki orada görevli kişi de Rauf Paşa'nın önerisiyle Hurşid Ahmed Paşa olmuştur. BOA, HAT, 1262/48883; Mehmet Doğan, aynı tez, s. 46.

³¹⁵ Cevdet, XI, s. 94.

³¹⁶ BOA, HAT, 721/34370.

³¹⁷ BOA, HAT, 721/34370.

³¹⁸ Paşo İsmail ve Tepedelenli arasındaki ihtilaf için bkz: Esad Efendi, 22-23.

³¹⁹ BOA, HAT, 1262/48872.

korumaya çalışması ve teslime yanaşmaması Tepedelenli'yi daha çok kızdırdı. Bunun üzerine Paşo İsmail kaçarak İstanbul'a gelmiş ve Tepedelenli'nin en büyük düşmanı Halet Efendi ile iş birliği yapmıştı.³²⁰ Böylelikle Tepedelenli Ali Paşa'ya karşı İstanbul'da büyük bir muhalefet oluştu.³²¹ Halet Efendi'nin eline geçen bu fırsatı kullanacağı ise aşikârdır. Rauf Paşa her ne kadar ayanların gücünün kırılması gerektiğini düşünse de şu an zamanlamasının doğru olmadığı düşüncesiyle bu muhalefetin karşısında yer almakta ve Halet Efendi'nin tepkisiyle karşılaşmaktaydı. Ayanlara karşı bir politika içinde olan II. Mahmud zaten onların birer vesile ile güçlerinin kırılması gerektiğini düşünüyordu. Ancak bunun için şartların müsait olması gerekiyordu. Padişah'ın bu düşüncesini bilen Halet Efendi ise Tepedelenli'nin son zamanlardaki faaliyetlerini ona karşı kullanarak Padişah'ı ikna etmeyi amaçlıyordu. Tepedelenli'nin Paşo İsmail'e İstanbul'da bir suikast düzenlemesi ise II. Mahmud için kabul edilemezdi.³²²

1.4.2. Tepedelenli'ye Desteğin Bedeli: Sakız'a Sürgün

Tepedelenli'nin devletin merkezinde bir hasmına suikast yapacak kadar gözü kara davranması artık gücünün kırılması gerektiği manasındaydı. Halet Efendi'nin emellerine kavuşmasını sağlayan bu olay neticesinde Tepedelenli ortadan kaldırıldı. Halet Efendi amacına ulaşmıştı ancak bu süreçte kendisine destek verenlerle karşı çıkanları unutmadı. Tepedelenli meselesinde II. Mahmud'a Halet Efendi'nin tam tersi yönünde fikirlerini söyleyen Rauf Paşa ise Halet Efendi'nin yeni hedefi haline gelmişti. Ahmed Cevdet Paşa, Halet Efendi hakkında "*dilediğini sadr-ı a'zam etdirir*" şeklinde bahseder.³²³ Bu güce sahip Halet Efendi'nin Rauf Paşa'nın azlinde Tepedelenli meselesi dolayısı ile etkisi büyüktür.

³²⁰ Tepedelenli Ali Paşa meselesi bundan sonra başka bir boyut kazandı. Paşo İsmail ve Halet Efendi'nin birlikte yürüttükleri politika sonucunda Tepedelenli asi ilan edildi. Ancak biz burada Tepedelenli meselesine daha fazla yer ayırmayı konudan sapmamak adına uygun görmüyoruz. Tepedelenli'nin isyanı hakkında bkz: H. S. Feyzioğlu, **aynı eser**, s. 71- 88; S. Y. Gürgen, **aynı eser**, s. 290-300.

³²¹ Paşo İsmail bölgeyi bilmesi hasebiyle Tepedelenli'ye karşı olan muhalefetin göz bebeği konumundadır. Sadece Halet Efendi'den değil Sultan'ın kendisinden de itibar görmüş ve kendisine kapıcıbaşılık unvanı verilmiştir. S. Y. Gürgen, **aynı eser**, s. 291.

³²² Adolphus Slade II. Mahmud'un memleketin herhangi bir yerinde olan olaylara kayıtsız kalabilirken İstanbul'daki en küçük bir hadiseye tahammül edemediği söyler. Adolphus Slade, **aynı eser**, s. 209.

³²³ **Cevdet**, X, s. 235 ve XI, s. 38.

Rauf Paşa'nın Tepedelenli meselesinde Halet Efendi'den taraf olmaması ve onu yalnız bırakması şüphesiz Halet Efendi'nin tepkisini çekmişti. Bu meseleyle iki devlet adamı arasındaki rekabet ve çekişme artık gün yüzüne çıkmıştı. Ancak tek bir meselenin Rauf Paşa'nın azlinde etkili olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Burada Rauf Paşa'nın kişiliğinin de azlinde etkili olabileceğini söylemek mümkündür.

Rauf Paşa kişilik itibarı ile ilk sadareti zamanında oldukça sert bir karaktere sahipti. Onu iyice tanımak adına Rauf Paşa'ya atfedilen bir hikâyeden bahsetmek uygun olacaktır. Rauf Paşa, sadaretinin ilk zamanlarında tebdil-i kıyafetle Bayezid'de Okçularbaşı'nda yaya olarak geçmekte iken dükkânında müşterisini tıraş etmekte olan bir berber, Rauf Paşa'yı görmeyerek bir leğen dolusu sabunlu tıraş suyunu fırlatıp Paşa'yı baştan aşağı ıslatır. Bunun üzerine Rauf Paşa hemen "*Cellât*" diyerek emir verir. Geride gelmekte olan kethüdası bu emir üzerine "*aman efendim! Bu kabahati irtikâb eden berber daire-i devletimizin berberidir*" diyerek şefaet etmesini isteyince Rauf Paşa "*Mademki bir kere ağzımızdan çıktı, alt taraftaki berberin boynunu vursunlar.*" der.³²⁴ Bu hikâyenin doğruluğunu destekleyecek başka bir kaynağa ulaşılamasa da bize anlattığı şey oldukça mühimdir.³²⁵ Rauf Paşa ile Halet Efendi arasındaki çekişmede Paşa'nın bu kendinden emin, sert ve şiddetli duruşu da etkili olsa gerektir. Ayrıca Rauf Paşa'nın böyle bir mizaca sahip olması Halet Efendi'nin otoritesinin sarsılmasına ve yeniçerilerin tepkisine sebep olmuş olabilir. Burada gücünü ocaktan alan ve üzerlerinde büyük bir etkiye sahip Halet Efendi'nin yeniçerileri Rauf Paşa aleyhine kışkırtması da ihtimal dâhilindedir. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak istediğini bilen Halet Efendi, Padişahı bu yönde destekleyen yenilikçi Rauf Paşa'nın sert mizacının ocağı kaldırmakta etkili olacağını düşünmüş olmalıdır. Diğer bir ifadeyle Rauf Paşa'nın işlevini yitirdiğini düşündüğü Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmak konusundaki istekli tavrı Halet Efendi için

³²⁴ **Maruf Simalar**, s.21.

³²⁵ Bu hikâyenin bir benzeri Halet Efendi için de anlatılmaktadır. Cevdet Paşa Tarihi'nde Halet Efendi üzerinden anlatılmıştır. Halet Efendi'ye atfedilen hikâyede; Halet Efendi devletin aleyhinde yapılan dedikoduların önünü almak için "*Okçularbaşı'ndaki berberin başı kesilsin, başkalarına korku gelir ve uydurma dedikoduların arkası alınır*" der. Meclisteki vükeladan biri de bunun üzerine "*Aman o benim berberimdir*" deyince Halet Efendi "*ille o olsun demek değil, öte yandakinin boynu vurulsun, maksat elde edilir*" der. Ahmed Rasim, **Osmanlı'da Batışın Üç Evresi**, Haz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul 1987, s. 136.

bir tehdit oluşturabilirdi. Bu sebeple ki Padişah'a yeniçerilerin Paşa'dan rahatsız olduklarını telkin eder. Rauf Paşa'nın daha sadaretinin ilk anından itibaren özellikle yeniçerilerle ilişkileri konusunda dikkatli davranmasını emreden, maaşların ödenmesi gibi konularda ayrıca hassasiyet göstermesini bekleyen II. Mahmud, yeniçerilerin tepkisini çekmek istemeyecek ve çareyi Rauf Paşa'yı azletmekte bulacaktır.³²⁶ Her ne kadar Paşa'nın azlinde İstanbul'un zahire ihtiyaçlarını karşılayamadığı için halkı sıkıntıya soktuğu ve sınırların korunmasında başarılı olamadığı söylene de işin aslı başkadır.³²⁷

Öte yandan Rauf Paşa'nın da Halet Efendi'nin saraydaki nüfuzundan rahatsız olduğu düşünülebilir. Halet Efendi'nin alınacak kararlarda II. Mahmud'u etki altında bırakması Rauf Paşa'yı etkisiz gösterip otoritesini sarsmış olmalıdır. Kalem terbiyesi görmüş, yenilikçi Sadrazam, Halet Efendi gibi gelenekçi zihniyete sahip bir kişinin Padişah üzerindeki etkisini garipsemiş ve küçümsemiş olması da muhtemeldir. Ayrıca her konuda oldukça ihtiyatlı bir yapıya sahip, deyim yerindeyse kılı kırk yarararak hareket eden Rauf Paşa'nın, sadece kendi çıkarları uğruna devleti savaşa bile sokmaktan çekinmeyen Halet Efendi'yle anlaşması ihtimal dışıdır. Bu sebeple iki devlet adamı arasında Rauf Paşa'nın sadarete getirildiği andan itibaren görünmez bir rekabetin varlığından söz etmek mümkündür. İki zıt karaktere sahip bu kişiler arasındaki çekişmede; Halet Efendi üstün gelecek ve Rauf Paşa'nın azledilmesini sağlayacaktı. 6 Ocak 1818'de Rauf Paşa sadareten azledilerek Balıkhane'ye gönderilmiş ve burada istikbalini beklemişti.³²⁸

Aslında Halet Efendi'nin yönlendirmelerinin farkında olan Padişah, Rauf Paşa'nın bir suçu olmadığını bilmekteydi. Bu sebeple ustaca bir manevra yaparak,

³²⁶ BOA, **HAT**, 711/34024; BOA, **TS.MA.e.**, 860/63; **Şânîzâde**, II, s. 356; **Cevdet**, X, s. 235 ve XI, s. 38.

³²⁷ Derviş Mehmed Paşa'nın sadarete getirildiğine dair hatt-ı hümayunda "*Selefin Rauf Paşa umûr-ı mühime-i devlet-i aliyymi iltizâm etmeyüb ahire tahmîl kasdıyla cümlesinin emniyetlerini meslûb idüb celb kılıb muvaffak olamadığından bir iş lâıykıyla görülemeyerek ehem-i mehâmdan olan umûr-ı serhadât-ı müşevveş ve mesâlih-i ibâd dūçâr-ı akden te'hîr olduğundan mâ'âda irâdû's-saltanât-ı aliyemde sâkin ibâdullahın havâic-i zarûriyelerinden olan zahire ve erzâk-ı sâ'irenin celbine asla gayret itmeyüb fukarâ ve züafânın envâ'-ı ıztırâba dūçâr eylediğinden azli ve def'i lüzum görülmüşdür.*" diyerek Rauf Paşa'nın azledilmesindeki nedenler sıralanmıştı. BOA, **TS.MA.e.**, 860/63.

³²⁸ **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 13. Ancak bu tarih Hızır İlyas Ağa'da 5 Ocak olarak verilmiştir. Derviş Paşa'nın sadaret tarihi de 5 Ocak'tır. **Tarih-i Enderun**, s.135; Danişmend, **aynı eser**, s. 72.

kallavî³²⁹ hikâyesiyle hem Rauf Paşa'yı idamdan kurtaracak, hem de Halet Efendi'nin şiddetini azaltacaktı. Ayrıca Padişah'ın aklındaki ıslahatları destekleyen yenilik taraftarı devlet adamlarına ihtiyacı vardı. Bu sebeple Rauf Paşa gibi iyi eğitilmiş, azimli, çalışkan ve devletin ahvalini bilen bir adamını kaybetmek istemeyecekti. Bu sebeple Rauf Paşa'nın Sakız'a gönderilmesi en azından padişah için bir sürgünden ziyade Paşa'nın bir süreliğine istirahate çekilmesi demekti.³³⁰

Halet Efendi, Rauf Paşa'nın sevilen ve takdir edilen bir devlet adamı olduğunun farkındaydı. Bu sebeple “*döner dolaşır İstanbul'a gelir başıma bela olur*” düşüncesiyle, azledilmek üzere Balıkhane'ye³³¹ kaldırılan Rauf Paşa'nın sadece azledilmesini kabul etmeyip idamı için çabalasa da Padişah “*kallâvî ona çok yakışır, ben o başa kıyamam*”³³² diyerek Rauf Paşa'yı Sakız'da Mastaki Mukataası dâhilindeki çiftliklere dinlenmek üzere sürgüne gönderdi.³³³ Rauf Paşa'nın yerine Halet Efendi'nin adamlarından olan Derviş Mehmed Paşa getirildi.³³⁴ Halet Efendi, Paşa'nın idamına muvaffak olamasa da Dersaadet'te Rauf Paşa'nın herhangi bir

³²⁹ “Katli için Halet Efendi ısrâr eyleyerek fakat Paşa uzun boylu ve vecâHATli olmağın Sultân II. Mahmûd ‘Kallâvî başına pek yakışıyor, ben o güzel başa kıyamam’ deyu Sakız’a nefy ile iktifâ etmiş idi. İşte Meşhûr kallâvî hikâyesi budur.” **Tarih Musahabeleri**, s. 5.

³³⁰ “müşârîün-ileyhi azl buyurdular ise de, bilâ-müsâdere Sakız Adası’nda hissedârî oldukları Mastaki Mukâta’ası dâhilinde olan çiftliklerinde istirahat eylemek üzere irsâl...” **Şânîzâde**, II, 357.

³³¹ Balıkhane Kapısı, Topkapı Sarayı’na balık sağlayan Balıkhane Ocağı’nın yakınındadır ve sarayın Marmara Denizi’ne bağlantı noktasıdır. Ayrıca azledilen vezirlerin nihai olarak cezalarının bildirilmek üzere alıkonuldukları yerdi. Pakalın, **aynı eser**, I, s. 150-151. Buraya getirilen vezirlere kırmızı bardak ile şerbet getirilirse idam, beyaz bardakla şerbet getirilirse sürgün edileceklerdir. Rauf Paşa da akıbetini burada bekleyecek ve sonuçta şerbetini beyaz bardaktan içecektir. **Maruf Simalar**, s. 26. Cevdet Paşa o vakitler idam edilecek sadrazamların Balıkhane’ye gönderilmesinin adetten olduğunu söylese de Kemal Beydilli bu durumu destekleyen kanıtların bulunmadığını belirtmektedir. **Cevdet**, XI, s. 38; Kemal Beydilli, **Rauf Paşa**, s. 466. Netayicü’l Vukuat’ta sadrazamların Balıkhane’ye indirilmelerindeki sebep olarak çoğu kez Akdeniz’deki adalara gönderildikleri için oradan gemiye bindirildikleri söylenir. Ayrıca Balıkhane’de hiçbir sadrazamın idam edilmediği de belirtilir. **Netâyicü’l-Vukû’at**, IV, s.132.

³³² Mehmed Memduh Paşa dönemin vüzeranın başlarına beyaz sarık sardıklarını söyleyerek kallavi olarak bu sarığı kasteder. Ancak Pakalın kallaviyi vezir ve sadrazamların giydiği sivri koni şeklinde bir kavuk olarak ifade eder. Pakalın, **aynı eser**, II, s. 152. Rauf Paşa uzun boylu ve sevimli bir yüze sahiptir. O dönem vüzerâ başına beyaz bir sarık sarmaktadır. Sarık Rauf Paşa’nın siyah sakalları üzerinde aydınlık bir görüntü oluşturduğundan Paşa’ya hoş bir görüntü verir. Meşhur kallavi hikâyesi buradan gelmektedir. **Esvât-ı Südür**, s. 4; **Tarih Musahabeleri**, s. 1. Mustafa Nuri Paşa kallavi hikâyesinin Rauf Paşa tarafından uydurulmuş olduğunu söylemekle birlikte idam edilecek vezirlerin büyük işler yaptığını Rauf Paşa’nın ise tek arzusunun kendi ikbalini sağlamak olduğunu söyler. Buna kanıt olarak da Tanzimat’tan sonra da defaatle sadarete geldiğini, öldürülme korkusu kalmadığı halde bunu bahane ederek sakalını Serasker Rıza Paşa ve Maliye Nazırı Saffeti Paşa’ya bırakarak kendisinin vaktini hoşça geçirdiğini söyler. **Netâyicü’l-Vukû’at**, IV, s. 132-133.

³³³ **Şânîzâde**, II, s. 356.

³³⁴ **Şânîzâde**, II, s. 356; **Cevdet**, X, s. 235 ve XI, s. 38; **Kamil Paşa**, III, s. 53.

izin kalmaması için Paşa'nın yakınlarını ve ekibini tasfiye yoluna gitti. Kendisine muhalif herhangi bir harekete tahammülü olmayan Halet Efendi, Rauf Paşa taraftarı olan kişileri birer bahaneyle Payitaht'tan teker teker uzaklaştıracaktı. Bu kişiler arasında Şeyhülislam Zeynelabidin Efendi ile Kaptan-ı derya Hüsrev Paşa ve Tercüman Yakovaki Efendi de bulunmaktaydı.³³⁵ Rauf Paşa'nın adamlarını uzaklaştıran Halet Efendi böylelikle saraydaki gücünü korumuş oldu.

Rauf Paşa, Sakız'a müsadere uygulanmadan sürgün edilmiş, yanında sadık adamı Ömer Ağa ile birlikte Baruthane-i Amire'den yola çıkmıştı.³³⁶ Ne var ki mevsimin kış olması ve fırtınanın olması sebebiyle önce karadan Çanakkale'ye gitti. Oradan başlayan deniz yolculuğu fırtına sebebiyle zorlu olsa da otuz bir gün sonra Sakız'a ulaştı. Bu yolculuğu *"Sakız Cezîresi'ne mümâna'at-ı mevsim-i şitâ ve muhâlefet-i hava cihetiyle Sultaniye Kal'ası ve Suğra ve Kaloniye limânlarında lenger-endâz-ı ikâmet-i zarûri olarak Baruthâne-i Âmire'den hareket-i câkerinin otuz birinci cumartesi günü vusûl ve ikâmet ve evkât-ı hamse misillû uhde-i âcizâneme farz olan temâdi-i eyyâm-ı ömr ü şevket-i hazret-i cihandârî davatı tekrâr, yine iştigâl ve müvâzabet kılınmıştır."* şeklinde ayrıntılarıyla anlatacaktı.³³⁷ Sakız'a vardıktan sonra Paşa, yanında güvenilir isimlerin olmasına dikkat ederek Kapı Kethüdası Mehmed Ağa'nın da yanına gönderilmesi için izin istedi.³³⁸ Ayrıca ailesinden uzak olmak Rauf Paşa'nın üzerinde derin bir keder oluşturmuştu. Bu amaçla haremının yanına gönderilmesine izin verilmesi için Kapı Kethüdası Selim Sabit Efendi'ye yazarak Padişah'ın bu konuda izin vermesi halinde haremlerinin Sakız'a ulaşabilmesi için kendisine yardımcı olmasını isteyecektir. Selim Sabit Efendi de Rauf Paşa'nın bu isteğini II. Mahmud'a ileterek izni olduğu takdirde Sakız tarafına giden bir gemiyle haremelerini Paşa'nın yanına göndereceğini bildirir. II. Mahmud'un izin vermesiyle Rauf Paşa ailesine kavuşacaktır.³³⁹ Böylelikle Rauf Paşa

³³⁵ "otuz iki senesi evahirinde Rauf Paşa sadâretinde mültezim-i sadr-ı a'zâm olan terceman Yakovaki bilâ-sebep azl ile...", "Rauf Paşa müte'allikâtından Mektûbî-yi sâbık Atâ Efendi ve Beylikci-yi sâbık Sâ'ib Efendi nefy ü iclâ..." *Şânizâde*, II, s. 357 ve 409-410 ve 418; *Cevdet*, X, s. 240; "Kapudân-ı deryâ Hüsrev Paşa dahi Halet Efendi'nin çekisine gelmediğinden sadr-ı esbâk Rauf Paşa taraftarıdır deyü azl ile..." Yüksel Çelik, *aynı eser*, s. 130.

³³⁶ *Şânizâde*, II, s. 356.

³³⁷ BOA, *HAT*, 720/34024.

³³⁸ BOA, *HAT*, 670/32741.

³³⁹ BOA, *HAT*, 410/21301.

ailesinde de uzak kalmayacak ve Sakız'da olan sürgün günleri gerçekten de Paşa'nın dinlence zamanlarına dönüşecektir.

Sadrazam Derviş Paşa, Rauf Paşa Sakız'a giderken, Paşa'ya İzmir gümrüğü malından aylık beş kese maaş tahsis edilmesini II. Mahmud'dan istemişti.³⁴⁰ II. Mahmud'da bu isteğe olumlu karşılık vermiş ve Rauf Paşa'ya aylık 2500 kuruş maaş verilmesine hükmetmişti.³⁴¹ Bu ihsan karşılığında Rauf Paşa şaşkınlığını ve teşekkürlerini “şimdiye kadar min-gayr-i istihkâk nâ'il ve mazhar olduğum envâ'-i ni'am ve ihsân-ı bî-pâyân-ı aliyenin zerre-i şükrünü edâdan acz ve kusûrum nümâyân iken hakk-ı nâ-müstehâk-ı âcizânemde bu vechle dahi merhamet-efzâ-yı zuhur olan ni'met ve eltâf-ı seniyyenin ifâ-yı hakk-ı teşekkür ve mahmedeti hâric-i havsala-i imkân ve taraf-ı eşref-i âsîfânelerine kadîm ihlâs-ı senâverânem nezd-i vâlâ-yı muhlis-perverîlerinde müştefî-i kayd-ı beyân olmakdan nâşî mübahât-ı mezkûrede teksir-i sevâd ile tasaddî' ser-i âliden ictinâb ve ihtirâz merâsim-i adâb-ı bendegîden add u ittihâz olunmağla hemân evkât-ı hamse gibi uhde-i ubudiyetime farz bilüb rûz u leyâl müvâzebet ve iştigâl eylediğim ed'îye-i mahsusa-i veli-ni'meti tekrara müsâra'at ve ibtidâr birle Rabbim te'âla Hazretleri sebeb-i asâyiş kâffe-i âlemyân ve rûh-ı cism-i cihânyân olan şevketlü kerâmetlü mehâbetlü kudretlü veli-ni'metim veli-ni'met-i âlem-i pâdişâh-ı İskender-hadem ve şehinşâh-ı dârâ-yı haşem efendimize tükenmez ömür ve şevket ihsânıyla ilâ-âhiri'z-zamân revnak-bahşende-i taht-ı âlî baht-ı satvet ve cihânbanî ve zîbâ-müşeyyed-hende-i³⁴² serîr-i übbühet masîr-i şevket ve tâcidârî idüb zıll-ı zalil-i hümayûn-ı mülûkânelerini mefârik-i kâffe-i aceze-i bendegâna sâye-bân-ı merâhim ve ihsân .” diyerek ifade etti.³⁴³

³⁴⁰ “Sakız Cezîresi'nde ikâmete me'mûr sadr-ı esbâk Rauf Paşa dâmen-i mu'âlliyyenin şeref-yâbında sadr-ı a'zâm tarafından bâ-takrîr atabe-i ulyâ-yı mülûkâneme lede'l-arz müşârûn-ileyhe bir münâsib

mahalden mâhiye beşer kese akçe ma'âş tanzîm?() olmak mazmûnunda hatt-ı hümayûn-ı inâyet-makrûmî şeref-efzâ sahife-i sîdk olmağla” BOA, C.DH., 49/2410.

³⁴¹ “hakk-ı âcizânemde mehâsin-i tevcihât-ı muhlis-nüvâzîleri iktizâsından nâşî husûl-i esbâb-ı esâsî-i çâkerî menvî-i zamir hayriyet-semîr-i âsîfâneleri olmağın ihtilâs-ı vakt-i münâsib ile istihsâl-i müsâ'ade-i seniyye buyrularak çâker-i kerem-kesterlerine İzmir gümrüğünden şehriye iki bin beş yüz kuruş ma'âş tahsîsi ile iktizâ iden emr-i şerifi isdâr ve kethüdâ-yı bâb-ı çâkeri efendi kullarına teslîmen tisyâr buyrulduğu..” BOA, HAT, 749/35395.

³⁴²

³⁴³ BOA, HAT, 749/35395.

Rauf Paşa'nın bir seneden fazla kaldığı Sakız'da vaktini nasıl geçirdiği hakkında ulaştığımız bir bilgi bulunmamaktadır. Bu sebeple, bu süre zarfında Sakız'da nelerle meşgul olduğunu bilemiyoruz. Her ne kadar Paşa'nın sürgünden ziyade istirahatmiş gibi görünse de Sakız'daki zorunlu ikameti, Rauf Paşa'nın üzerinde derin etkiler bırakacaktır. Öyle ki tekrar İstanbul'a geldiğinde bu etki açıkça kendini gösterecektir. Ancak Rauf Paşa'nın çok sevdiği İstanbul'una kavuşmasına daha vakit vardır. Paşa'nın sürgün zamanları yaklaşık on dört ay sürecek ve sonrasında Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığına getirilerek tekrar devlet görevinde bulunacaktır. Böylece Rauf Paşa yaklaşık on beş yıl taşrada çeşitli valilik ve mutasarrıflık görevlerini ifa edecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

SÜRGÜNDEN AF: TAŞRADA HAYAT

2. Valilikleri ve Mutasarrıflıkları

2. 1. Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıflığı

2.1.1. Teke Sancağı

Bölgeye ismini veren Teke Bey'in 1300 yılında Antalya'da bağımsızlığını ilan etmesiyle Tekelioğulları Beyliği kurulacaktı.³⁴⁴ Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçmesi ise Yıldırım Bayezid zamanına rastlar. Bu dönemde Tekelioğulları üzerine iki sefer düzenlenmiş ve seferlerin ikincisinde Antalya ile Alanya arasındaki bölge Osmanlı topraklarına katılmıştı. Timur'un Yıldırım'ı yendiği Ankara Savaşı'ndan sonra tüm Anadolu'da olduğu gibi, burada da Osmanlı etkisi azaldı ve Antalya ile Alanya hariç diğer bölgeler Karamanoğulları nüfuzu altında kaldı. 1423'te II. Murad zamanında Teke bölgesinde tam bir Osmanlı hâkimiyeti sağlanabildi. Bundan sonra bölge sancak olarak teşkilatlandırılarak Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlandı.³⁴⁵ Sancak merkezi Antalya olan Teke Sancağı, 1530 tarihli tahririne göre Antalya, Karahisar-ı Teke, Elmalı, Kalkanlı ve Kaş kazalarından müteşekkildi.³⁴⁶ Yüzyılın sonlarına doğru Kızılkaya, Finike ve Germeği'nin kaza olmasıyla kaza sayısı sekize çıktı. XVII ve XVIII. yüzyıllarda idari yapısında önemli bir değişiklik yapılmayan sancak, XIX. yüzyıl başlarında hala Anadolu Vilayeti'nin bir parçasıydı.³⁴⁷

³⁴⁴ A. Latif Armağan, "Tarihsel Süreç İçinde Teke Yöresi", *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XX, S. 32, Ankara 2002, s. 1-9

³⁴⁵ Şenol Çelik, "Teke-İli", *TDVİA*, C. XL, İstanbul 2011, s. 345; Rıfat Özdemir, "Osmanlı Döneminde Antalya'nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 7, S.1 (1992), s. 134.

³⁴⁶ Behset Karaca, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı'nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu", *Dünden Bugüne Antalya*, Ed: Kerim Atılğan, Antalya 2010, s.118.

³⁴⁷ Tanzimat'ın ilanı ile birlikte yapılan düzenlemelerle 1850-1856 tarihleri arasında Karaman Eyaleti'ne dâhil edildi. Daha sonra 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Konya Vilayeti'ne bağlandı. Ş. Çelik, *aynı madde*, s. 345-346.

2.1.2. Hamid Sancağı

Anadolu Selçuklu idaresinin, Moğol baskısıyla sarsılmasından sonra Hamid Bey'in 1297 tarihinde Uluborlu merkez olmak üzere Isparta, Burdur, Eğirdir, Ağros, Gönen, Barla ve Keçiborlu'da bağımsızlığını ilan etmesiyle Hamidoğulları Beyliği kurulmuş ve adı geçen bu bölgeye de Hamid ili denilmiştir. Zamanla merkezi değişen beyliğin güçlü hükümdarlarından Dünder Bey, Antalya'yı ele geçirmiş ve kardeşi Yunus'u göndererek burada Tekeoğulları Beyliği'nin temellerini atmıştır.³⁴⁸ Hüseyin Bey zamanında, Eşrefoğulları Beyliği'nin 1326'dan sonra parçalanmasıyla bu beylik toprakları Karamanoğulları Beyliği ile Hamidoğulları arasında mücadelelere sahne oluyordu. Bu çekişmelerden kurtulmak isteyen Hüseyin Bey; Seydişehir, Akşehir, Beyşehir ve Karaağaç'ı Osmanlı Devleti'ne satmış, böylelikle Karamanoğulları'na karşı güçlü bir müttefik elde etmişti. I. Murad döneminde Karamanoğulları ile Osmanlı Devleti arasındaki mücadelede Eğirdir Osmanlı Devleti'nin kontrolüne geçti. 1391'de Hüseyin Bey'in ölümüyle de beylik toprakları tamamen Osmanlı hâkimiyeti altına alındı. Bölgedeki kati hâkimiyet ise II. Murad zamanında gerçekleşti.³⁴⁹ Osmanlı idarî taksimatında sancak olarak yerini alan bölge Anadolu Eyaleti içinde yer aldı. XVI. yüzyıl başlarında Eğirdir, Afşar (Barla ile), Ağlasun, Yalvaç, Uluborlu, Gönen, Keçiborlu, Isparta, İrle, Burdur, Karaağaç, ve Gölhisar kazalarına sahip sancakta zamanla kaza sayılarında değişiklikler olmuştur.³⁵⁰ XIX. yüzyılın ilk yarısında, Rauf Paşa'nın mutasarrıflık yaptığı dönemde, Hamid Sancağı Isparta, Eğirdir, Ağros, Afşar, Keçiborlu, Barla, Uluborlu, Karaağaç, Yalvaç, Pavlu, Ağlasun, İncir, Hoyran ve Gönen kazalarına sahipti.³⁵¹ Merkezi Isparta olan Hamid Sancağı, XIX. yüzyılın ilk yarısında genellikle Teke Sancağı ile birleştirilerek

³⁴⁸ Sait Kofoğlu, "Hamidoğulları", *TDVİA*, C. XV, İstanbul 1997, s. 471.

³⁴⁹ Feridun Emecen, "Isparta", *TDVİA*, C.XIX, İstanbul 1999, s. 196.

³⁵⁰ Zeki Arıkan, *XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı*, İzmir 1988, s. 40; Serkan Sarı, *XVI. Yüzyılda Hamid Sancağı Yer Adları*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2000, s. 26.

³⁵¹ Nuri Köstüklü, *1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye (182 Numaralı Isparta Şer'iyeye Siciline Göre)*, Konya 1993, s. 13; Hakan Öztürk, *186 Numaralı Şer'iyeye Siciline Göre Hamid Sancağı'nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı*, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003, s.62-63.

yönetilmiş, bazen de ayrı ayrı “vezir” rütbeli paşalara mutasarrıflık olarak verilmişti.³⁵²

2.1.3. Rauf Paşa’nın Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıflığı

Halet Efendi’nin etkisiyle Rauf Paşa sadaretten azledilerek Sakız’a sürgün edilmişti. Aslında II. Mahmud da Rauf Paşa’nın suçlu olduğuna inanmıyordu. Zaten meşhur “kallavi” hikâyesi de Padişah’ın Rauf Paşa’yı idam etmemek için bahanesiydi. Padişah II. Mahmud, Paşa’nın yeteneklerinden ve devlete olan bağlılığından emindi.³⁵³ Bu sebeple de vezareti kaldırılarak Sakız’a sürgüne gönderilen Rauf Paşa, yaklaşık bir sene sonra tekrar vezareti iade edilerek Sert Mahmud Paşa’nın³⁵⁴ yerine, 11 Nisan 1819’da Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı olarak görevlendirildi.³⁵⁵ Teke ve Hamid sancaklarının gelirleriyle birlikte sekiz adet mukataa da muhassıllık olarak Rauf Paşa’ya tevcih edildi.³⁵⁶ Böylece Rauf Paşa’nın yaklaşık iki sene sürecek olan birinci Teke ve Hamid sancakları mutasarrıflığı başlamış oldu.

2.1.3.1. Birinci Mutasarrıflık Dönemi:

Affedilmiş olmanın ve yeni görevin verdiği mutluluğu satırlara sığmayan Rauf Paşa, yeni görevi kendisine bildirildiğinde yola çıkmak üzere hemen hazırlıklara başlayarak her halde ve her şekilde, sadakatle ve elinden geldiğince iyi

³⁵² Rifat Özdemir, **aynı makale**, s. 134.

³⁵³ “... vezâreti ref’iyle mütekâ’iden Sakız’da ikâmete me’mûr iken bu def’a Teke ve Hamid sancakları ber-vech-i muhassıllık uhde-i istihâlâine tevcih ve ihsân olunan sadr-ı sâbık vezîrim Mehmed Rauf Paşaya hüküm ki; Sen ki vezîr-i müşârûn-ileyhsin. Mütekâ’iden Sakız’da ikâmete himmet üzere me’mûr isen de vüzerâ-yı i’zâmım beyninde kemâl-i sıdk u istikâmet ile ma’rûf ve gevher-i girân-bâhâ vüfur-ı rüşd ü rû’yet ile mevsûf olarak bu ana dek zuhûra gelen hüsn-i sülûk ve sadâkatle ve hidemât-ı mebrûre-i saltanat-ı seniyyemde ibrâz-ı mesâ’î-i cemîle ve izhâr-ı mesâ’î-i celîleye muvaffakiyetin nezd-i mekârim-vüfur-ı mülûkânemde ma’lûm...” BOA, **C.DH.**, 47/2314.

³⁵⁴ Edirne ileri gelenlerindendir. 1809 yılı sonlarında mîrmîrânlıkla Tutakan muhafızı, Kasım 1809’da Eskişehir mutasarrıfı olup 1810’da vezirlik verilmiştir. 1811’de vezirliği kaldırılarak iki yıl sonra iade edildi. 1827-28’de Balkanlar muhafızı oldu. Temmuz 1829’da Silistre’de esir düşerek Petesburg’a götürüldü. Esaretinden sonra 1830’da Edirne’ye döndü. Kısa bir süre sonra hastalanarak vefat etti. **SO**, III, s. 927.

³⁵⁵ “... Sakız’da ikâmete me’mûr sadr-ı sâbık atûfetlû Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine ber-vech-i muhassıllık Hamid sancağı ilhakıyla tevcih fî 15 C sene 234...” BOA, **A.{DVNSNŞT.d...}** (Atık Vüzera Defteri), No: 39, s. 48; BOA, **HAT**, 480/23509; 470/22983; 500/24507; BOA, C. ML., 758/30884; BOA, **TS.MA.e.**, 1128/73.

³⁵⁶ BOA, **C.ML.**, 597/24640; 758/30884; BOA, **HAT**, 480/23509; 470/22983. **Verdü’l-Hadâ’ik**, s. 12; **SO**, Haz: M. Keskin-A. Öztürk-R. Tosun, C. II, İstanbul 1996, s. 466; **SO**, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, **Rauf Paşa**, s. 466.

hizmette bulunacağını Padişah'a bildirecekti.³⁵⁷ Yeni görevi sırasında yanında güvendiği kişilerin olmasına dikkat ediyordu. Bu amaçla sürgüne giderken yanında götürdüğü güvenilir adamı ve hazinedarı Ömer Ağa'nın da kendisiyle birlikte Antalya'ya gelmesini istiyordu. Ne var ki kendisi için önemli olan bu isteği Padişah'a iletmeye cesaret edemiyordu. Padişah tarafından bu isteğine olumlu yanıt verilmesiyle içine su serpildi.³⁵⁸ Böylece hazırlıklarını tamamlayan Paşa, 22 Mayıs Cumartesi günü Sakız'dan yola çıkarak 30 Mayıs Cumartesi günü Antalya'ya vardı.³⁵⁹ Artık Rauf Paşa bütün gücüyle yeni görevine yoğunlaşmıştı ve biliyordu ki bu görev Padişah'ın gözüne girmek için iyi bir fırsattı.³⁶⁰ Bu amaçla kolları sıvayan Rauf Paşa, ilk iş olarak, donanma için büyük önem taşıyan ve yapımına Derviş Paşa³⁶¹ zamanında başlanan³⁶² ancak henüz bitirilemeyen şalopelerin³⁶³ inşası işine al attı.

Gemilerin yapımında ihtiyaç duyulan kerestelerin nereden temin edileceği konusu Rauf Paşa'nın önünde bir problem olarak durmaktaydı. Daha önce gemi

³⁵⁷ "...devâm-ı ömr ü şevket-i şâhâne du'âsına muvâzebet kılınarak lâzime-i me'mûriyetimizi ifâya kıyâm olunmağın inşallahü'r-rahmân zabt u rabt-ı memleket ve inha ve hıfz u himâyet-i ra'iyet ve fukarâ ve icrâ-yı ahkâm-ı şer'îye-i garrâ ve tenfiz emr ü irâde-i aliyye - ârâya vüs' u maktûr-ı âcizânem bezl ü sarf ile her halde tahsîl-i rızâ-yı âliye dikkat ve lâzımı'l-inhâ keyfiyâtın peyderpey ifâde ve iş'ârına müsâra'ât olunacağı beyanıyla...". BOA, **HAT**, 761/35962.

³⁵⁸ "... ehâletü-hazihi müşârün-ileyh bendeleri avâtıf-ı aliye-i mülûkânelerinden uhdesine tevcîh ve ihsân buyurulan Teke ve Hamid sancaklarına azîmet üzere olarak hazinedâr mûmâ-ileyhi berâber götürmeği istese bile zikr olunan irâde-i seniyyeye mebnî cesâret edemeyeceği sûret-i hâlden nümâyân olmakdan nâşî..." BOA, **HAT**, 500/24507; "... Sen ki vezîr-i müşârün-ileyhsin. Bundan akdem mesned-i sadr-ı ta'azzumun iktizâ etmekle Sakız'da ikâmete me'mûriyetinde hazinedârın dergâh-ı mu'allam kapıcı başlarından Ömer dâme mecdûhuyu dahi berâber istishâb etmek husûsu emr-i fermân-ı şâhânem muktezâsından olacağına binâ'en ol vechle hareket ve inâyet etmiş isen de el-hâletü hazihi ibkâ-yı vezâretle zikr olunan sancakların uhde-i sadâkatine tevcîhi vechiyle mûmâ-ileyhin itlâk ve sebîli tahliye olunması husûsuna müsâ'ade-i merâhim-âde-i tâcidârânem bî-dirîğ ve mebzûl buyurulub..." BOA, **C.DH.**, 265/13208.

³⁵⁹ BOA, **HAT**, 761/35962.

³⁶⁰ BOA, **C.DH.**, 47/2314.

³⁶¹ Mora-Anapalı Rüstem Ağa'nın oğludur. Moralı Salbaş Ahmed Paşa'ya mühürdar olduktan sonra mirmiranlığa kadar yükselmiş, balıkesir mutasarrıfı olmuştur. Bursa mutasarrıflığından sonra sadarete getirilmiş iki yıl sadarete kalmıştır. Anadolu, Şam ve Kudüs valilikleri yapmıştır. Sultan Abdülaziz devrindeki şair/Şair Nevres'in dedesidir. Bkz: **SO**, I, s. 416-417; İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. V, İstanbul 1971, s. 72.

³⁶² BOA, **HAT**, 1537/3.

³⁶³ Yelkenli harp gemilerindendir. Yirmi zirâ' boyunda, iki direkli ve sübye denilen iki düz yelkene sahiptir. Anbarsız olan bu gemi, Brik'ten küçük, ateş gemisinden büyüktür. On iki topla donatılmış olan bu gemide bir reis, iki reis muavini, bir yelkenci, bir kâtip, bir çavuş, bir kılavuz, beş humbaracı, yedi topçu ve kırk üç kalyoncu bulunmaktadır. Mehmet Zeki Pakalın, **aynı eser**, III, s. 307. Zira': Arşın adıyla da bililen bir uzunluk ölçü birimi olup dirsek ucundan orta parmağın ucuna kadar olan mesafe için kullanılır. M.Z. Pakalın, **aynı eser**, III, s. 663.

inşasında kullanılacak kerestelerin temini Alanya'dan istenmişti. Ayrıca bu kerestelerin Antalya iskelesine gönderilmesi de Alanya'nın görevleri arasındaydı. Halkın bu konuda zorluğa düşmesi sebebiyle hem Alanya halkı hem de Mutasarrıf Mehmed Fevzi Paşa kereste temini işinin sadece Alanya'ya yüklenmesine tepki göstermişti. Gelen tepkiler üzerine Rauf Paşa, kereste temininde Teke'den de yararlanılacağını ve bu işi yalnız Alanya'ya yüklemeyeceğini ifade etmesiyle mesele halloldu. Ancak kerestelerin Antalya'ya nakli konusu Alanya'nın sorumluluğuna bırakıldı.³⁶⁴ Bundan sonra gemi inşasında çalışacak marangoz ve kalfaların aylık ve tayinatlarının verilmesi meselesi ile ilgilenen Rauf Paşa, gemi yapımına nezaret eden Kaptan İnce Mehmed'den daha önce çalışanlara herhangi bir ücret ödenmediğini öğrendi. Ücretlerin Alanya ve Teke sancaklarına bağlı kazalardan imdad-ı seferiye³⁶⁵ ile karşılanmasını sağlayarak meseleyi kısa süreli olarak hallededildi.³⁶⁶

Teke ve Hamid sancaklarında imar faaliyetlerine girişen Rauf Paşa, sancakta bazı eksik ve yarım kalan işlerin tamamlanması ile ilgilendi. Bu amaçla Isparta'da yer alan paşa sarayının tamiri ve bazı yerlerinin yeniden yapılması işiyle meşgul oldu. Sarayın yapımı konusunda önceki mutasarrıf Mahmud Paşa zamanında yapılan çalışmada 113.523 kuruş masraf çıkarılmıştı. Rauf Paşa bu masrafın gerçekliğinden şüphe etmiş olacak ki önceki mimarı azlederek masrafların yeniden çıkarılmasını emretti. Tekrar yapılan keşifle masrafların abartıldığı, yapılacak olan tamirat ve inşaat işlerinin 25.000 kuruş noksanla halledilebileceği görüldü. Ayrıca Rauf Paşa, bu masrafların sadece Isparta'ya tevzi edilmesinin de hakkaniyete aykırı olacağı düşüncesiyle sancak kazalarına bölünmesinin uygun olacağı görüşündeydi. Paşa'nın

³⁶⁴ BOA, Cevdet Bahriye (Bundan sonra C.BH. olarak gösterilecektir.), 204/9516, 206/9641.

³⁶⁵ Osmanlı Devleti'nde XVII. yüzyılın sonlarından itibaren devletin içinde bulunduğu mali zorluğa atlatmak üzere savaş ve maaş harcamaları için alınmış vergidir. İlk başlarda iç borçlanma şeklinde ihtiyaç hâsıl olduğunda alınan bir vergi olmasına rağmen IV. Mehmed döneminden itibaren sürekli alınmaya başlanmıştır. Bkz: Defterdar Sarı Mehmed Paşa, **Zübde-i Vekayiât**, Haz: Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 221; Ahmet Tabakoğlu, "İmdâdiye", **TDVİA**, C.XXII, İstanbul 2000, s. 221-222; Fadimana Fidan; "İmdâd-i Seferiyye Vergisinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar: 1731 Osmanlı-Safevi Savaşı Örneğinde", **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 25(2020), s. 265-288.

³⁶⁶ BOA, **Bab-ı Defteri, Tersane Eminliği Defterleri** (Bundan sonra D.BŞM.TRE.d olarak gösterilecektir.), Defter No: 15520, sayfa No 2-3.

görüşü Divan-ı Hümâyûn'da kabul edilerek masrafların Hamid Sancağı kazalarından temin edilmesi kararlaştırıldı.³⁶⁷

Rauf Paşa, paşa sarayı dışında Telkelioğlu İbrahim'in isyanı sırasında hasar gören ve çok daha önceden tamirine başlanan Antalya kalesinin inşa süreciyle ilgilendi. Önceki bina emini İdriszâde Hüsni Ömer Ağa vefat edince onun yerine Kaş Ayanı Mehmed Ağa'yı kalenin tamir işiyle görevlendiren Rauf Paşa, tedbiri elden bırakmayarak tamir için gerekli olan masrafların yeniden tespitine çalıştı. Yapılan araştırmada önceki bina emini Ömer Ağa'nın zimmetine para geçirdiği anlaşılnca, kalenin tamiri için gerekli olan paranın bir kısmının Ömer Ağa'nın muhallefatından temin edilmesine karar verildi.³⁶⁸

Yukarıda da görüldüğü üzere Rauf Paşa mali işler konusunda oldukça hassastı. Yapılacak harcamaların tespiti, vergilerin hakkaniyetli bir şekilde kaza ahalileri arasında taksimi gibi meseleler öncelikleri arasındaydı. Ayrıca Evkaf-ı Hümâyûn'a bağlı ve Darphane-i Âmire tarafından yönetilen on iki adet çiftliğin işletilmesi Rauf Paşa'ya ihale olunmuştu. Bu çiftliklerden elde edilen gelirin Evkaf-ı Hümâyûn'a aktarılması, vergilerin düzenli bir şekilde alınmasını gerektiriyordu ki Rauf Paşa bu konuda oldukça titizdi.³⁶⁹

2.1.3.1.1. Tekelioğlu'nun Muhallefatı ve Devlet Toprağının Mülkleştirilmesi Meselesi

Rauf Paşa'nın daha önce sadareti sırasında halletmeye çalıştığı ancak çözüme kavuşturamadığı bir mesele vardı ki, Teke ve Hamid Mutasarrıfı olduğunda tekrar

³⁶⁷ BOA, HAT, 1547/8.

³⁶⁸ "... ale'l-hesâb olarak on beş bin guruş kaydından tezkiresi kaydı terkîn olunarak müteveffâ-yı mûmâ-ileyhin muhallefatı bedeli olan meblağ-ı mezbûr yirmi bin guruş kale-i mezkûre inşası mesârifine tahsîs kılınmağla...". BOA, C.AS., 575/24175.

³⁶⁹ "...İstanos kazâsına tâbi' İnhan ve Karkın ve Zivind ma'a mezra'a-i Mamatlu ve Manay ve Yuva ve Elmalu kazâsına tâbi' Çobanisa ve Kızılkaya kazâsına tâbi Kızılca Ağaç ta'bir olunur çiftlikler ile Hamid sancağında Burdur kazâsına tâbi' Hacılar ve Ağlasun kazâsına tâbi' Çeltükçi ve Avazköy ve Tefen kazâsına tâbi' Pınarbaşı ve Kemer-i Hamid kazâsına tâbi' diğer Pınarbaşı ta'bir olunur cem'an on iki küt'a çiftlikler..." "...sâlifü'z-zikr çiftlikler derûnunda mevcûd olan öküzler temürbaş olub ve vakf-ı hümâyûn malı olarak teleflerin vikâyesine ihtimâm u dikkat olunmak şartıyla sene-i merkûmeye mahsûben bir sene-i kâmile zabt u rabt ve idâre ve vâki' olan mahsûlât ve â'idât ve rûsûmât kânûn-ı kadîm üzere cem' ve tahsîl eyleyüb taraf-ı aherden müdâhale olunmamak üzere..." BOA, TS.MA.e., 1268/3.

karşısına çıkacaktı: Osmanlı Devleti'ni bir hayli uğraştıran Tekelioğlu³⁷⁰ Hacı Mehmet Ağa'nın muhallefati meselesiydi.

Tekelioğulları ailesi, Teke Sancağı'nda 1772'den itibaren yaklaşık kırk yıl boyunca idarecilik yapmıştı. Ancak ailenin, Osmanlı Devleti'nin emirlerini yerine getirmekte gevşek davranması, halka zulmetmesi, zorbalıkları ve sık sık isyan etmeleri gibi sebeplerle Osmanlı yönetimi nezdinde Tekelioğlu ismi pek makbul değildi. Aileye adını veren Hacı Osman, 1768–1774 Osmanlı-Rus savaşında kendisinden istenen askeri göndermemesi sebebiyle 1778'de öldürülmüştü. Oğlu Deli Bekir ise babasının intikamını almak için isyan etmiş ancak sonrasında affedilmişti. 1794'e gelindiğinde Deli Bekir'in emir dinlemez tavırları sebebiyle kendisinden mütesellimlik alınıp kardeşi Hacı Mehmet'e verildi. On dokuz yıl sürecek olan idareciliği böylece başlayan Hacı Mehmet, yaptığı yolsuzluklarla kısa sürede muazzam bir servete sahip oldu.³⁷¹ Konumunu koruyabilmek adına bölgedeki naip ve kadıları istediği gibi kullanan Hacı Mehmet Ağa, bu sayede halktan dilediği gibi vergi toplamaktaydı.³⁷² Keyfi idaresine daha fazla dayanamayan halk ise çareyi başka yerlere göç etmekte bulmuştu.³⁷³ Serveti sayesinde istediği orduya sahip olan Mehmet Ağa'ya karşı koymak neredeyse imkânsız hale gelmişti.

Halkın şikâyetleri yanında Hacı Mehmet Ağa'dan merkez de memnun değildi. Dedesi Hacı Osman ve abisi Deli Bekir gibi emir dinlemez bir tavra sahipti. Sırp ve Ruslara karşı kendisinden istenen askeri, sancaktan ayrıldığı takdirde abisi ve diğer rakiplerinin makamına el koyacağını bahane ederek göndermemişti.³⁷⁴ Ancak

³⁷⁰ Hacıosmanoğulları/Hacı Osman-zâdeler adıyla da anılmaktadırlar. Fahrettin Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", **XIII. Türk Tarihi Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.III, Kısım I, Ankara 2002, s.239.

³⁷¹ **Câbî Tarihi**, II, s. 840. Hacı Mehmet Ağa, halktan zorla aldığı haraçların yanın da Antalya limanına gelen mallarda da kendi payına düşeni almaktan geri durmuyordu. Mısır, Suriye ve Hindistan ticaretinin Antalya limanı ile Anadolu'ya transferi sayesinde Teke Sancağı oldukça hareketli bir ticari hayata sahipti. Dolayısıyla Hacı Mehmet Ağa ticaretle yakından ilgilenmişti. Süleyman Fikri Erten, **Tekelioğulları**, Antalya 1955, s. 10–11. Hacı Mehmet Ağa yaptığı zorbalıklar yanında Devlet'e ait bazı toprakları kendi tasarrufuna geçirmişti. Bunlardan biri Haremeyn-i Şerifeny'e bağlı olan Kankan kazasıdır. Fahrettin Tızlak, **aynı makale**, s. 6. Hacı Mehmet Ağa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Halaçoğlu, **Teke Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa ve Faaliyetleri**, Isparta 2001.

³⁷² Teke'de kendi çıkarları için kullanamayacağı kişilerin görev yapmasını engelleyecek kadar güçlü olan bu aileye zamanla devlet görevlileri ses çıkaramaz olmuşlardır. F. Tızlak, **aynı makale**, s. 5.

³⁷³ A. Halaçoğlu, **aynı eser**, s. 18–20.

³⁷⁴ **Câbî Tarihi**, I, s. 680–681.

Osmanlı Devleti içinde bulunduğu siyasi ortam sebebiyle bu mesenlin hallini sonraya bırakmıştı. Ne var ki Hacı Mehmet Ağa'nın son faaliyeti görmezden gelinemez türdendi. Şöyle ki; yeniçeriler, devletin merkezi İstanbul'da Nizam-ı Cedid hareketini güçlendirmek isteyen Alemdar Mustafa Paşa'ya karşı ayaklanmış, Alemdar'ın katledilmesiyle ıslahat yanlısı ve Nizam-ı Cedid ordusunun kuruluşunda büyük başarılar elde eden devlet adamları çareyi kaçmakta bulmuştu. Bu devlet adamlarından biri olan Kadı Abdurrahman Paşa³⁷⁵ da Kaptan-ı Derya Ramiz Paşa'yla³⁷⁶ birlikte Kırım'a Selim Giray'ın yanına gitmişlerdi.³⁷⁷ Bir süre sonra İstanbul'a dönen Kadı Paşa, daha sonra Alaiye mutasarrıfı olan oğlunun yanına sığındı.³⁷⁸ Kadı Paşa'nın Alaiye'de olduğu haberinin duyulması üzerine Teke Mütesellimi Hacı Mehmed Ağa, Kadı Paşa'nın takip edilmesi ve yakalanmasıyla görevlendirildi. Hacı Mehmed Ağa, Alaiye Kalesi'nde kuşattığı Kadı Paşa'yı sonunda yakaladı ve kesik başını İstanbul'a gönderdi.³⁷⁹ Bu sırada Kadı Paşa'nın ve oğullarının mal varlığına el koymayı ihmal etmeyen Hacı Mehmed, bütün serveti Antalya'ya taşıdı.³⁸⁰ Kendisinden bu mallar istense de İstanbul'a göndermeye yanaşmaması üzerine Babıâli, Hacı Mehmed Ağa üzerine bir sefer düzenlemeye karar verdi ancak Hacı Mehmed'in bu arada ölümüyle seferden vazgeçildi.³⁸¹ Hacı Mehmed Ağa'nın ölümünden sonra muhalefatının yazılması için ilk önce Mirahur-ı evvel İsmail Ağa memur olarak 28 Nisan 1812'de Teke'ye gönderildi. Babasının

³⁷⁵ Mevaliden Mehmed Efendinin oğludur. Alaiye'de doğdu. Eğitimini tamamladıktan sonra Kayseri kadısı oldu. Sonra mirimiranlıkla Maden-i Hümayun emini, 1803'te Sivas Mutasarrıfı ardından vezirlikle aynı yıl Konya Valisi oldu. 1808'de Anadolu Valisi oldu. Ardından İstanbul'a gitti. Oğlu Abdullah Bey önce Bozkır emniyeti, sonrasında Alaiye ve Beyşehir mutasarrıflığı yaptı. **SO**, I, s. 97. Ayrıntılı bilgi için bkz: İbrahim Hakkı Uzuzçarşılı, "Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa", **Belleten**, C. XXXV, S.138 (Nisan 1971), s.245-302; Tayyazade Atâ, **Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn**, Haz. Mehmet Arslan, C. III, İstanbul 2010, s. 107; Süleyman Can Nalbantoğlu, **Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008; farklı bir kaynak olarak bkz: Fikret Ünver, **Aydınlanmanın Şehit Başbuğu Kadı Abdurrahman Paşa**, Adana 2016.

³⁷⁶ Kırım hanının komutanlarından Seyid Feyzullah Bey'in oğludur. 1775'te İstanbul'a gelerek imtihanla müderris oldu. Ardından Mahmudpaşa'ya naip olarak atandı. Sonrasında Mısır ordusunda kadı naipliği yaptı. Humbarahane nazırlığı görevinden sonra 1806'da başmuhasebeci olmuştur. 1808'de vezirlikle Silistre valisi olup kaptan-ı deryalık yaptı. Aynı yıl azledilince Kırım'a kaçtı. 1813'te öldü. **SO**, IV, s.1349. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Ali Beyhan, "Ramiz Abdullah Paşa", **TDVİA**, C. 34, İstanbul 2007, s. 451-453.

³⁷⁷ **Câbi Tarihi**, I, s. 313-316; **Şânizâde**, I, s. 151-154.

³⁷⁸ **Câbi Tarihi**, I, s.336, 350-351; **Şânizâde**, I, s. 177-178.

³⁷⁹ **Câbi Tarihi**, I, s. 390-392; **Şânizâde**, I, s. 177-178.

³⁸⁰ **Câbi Tarihi**, I, s. 391; **Şânizâde**, I, s. 177.

³⁸¹ **Şânizâde**, II, s. 169; **Cevdet**, X, s. 147-148;

yerine Teke mütesellimi olmak isteyen İbrahim Bey³⁸² bu duruma karşı çıkarak muhallefatin yazılmasını engelledi.³⁸³ İbrahim Bey'in de öldürülmesiyle³⁸⁴ ailenin muhallefatinı yazma işine tekrar başlandı ve Tersane-i Âmire eski emini Seyyid Mehmed Vahid Efendi muhallefet meselesini halletmek amacıyla Teke'ye gönderildi.³⁸⁵ Ancak bu sırada tekrar bir isyan çıkma olasılığına karşı aile fertlerinin ülkenin çeşitli bölgelerinde iskân edilmesi gündeme geldi. Böylelikle muhallefet işlemi de kolaylıkla yapılabilecekti.³⁸⁶ Uzun yıllar devleti meşgul eden bu mesele Rauf Paşa'nın mutasarrıflığı döneminde de devam etti.

İşte Rauf Paşa Teke'ye geldiğinde 1812 yılından itibaren bir türlü çözüme kavuşmayan muhallefet meselesi ile karşı karşıyaydı. Hacı Mehmed Ağa'nın muhallefatiyla ilgili en son gönderilen memur Ahmed Kâşif Efendi sorunu halledemeyince muhallefatin bir de Teke ve Hamid Mutasarrıfı Rauf Paşa'nın huzurunda tekrarlanması gündeme geldi. Hacı Mehmed Ağa'nın el koyduğu mallar ile Ağa'ya borcu olanlar belirlendi. Hacı Mehmed Ağa'ya borcu olanlardan biri de Kalkanlı kazası ahalisiydi. Ahalinin toplam 44.122,5 kuruş olan borçlarının 4.122,5 kuruşu peşin ve kalanının da beşer binlik sekiz taksit halinde ödenmesine karar verildi. Böylelikle devleti uzun süre meşgul eden bir mesele de son buluyordu.³⁸⁷

³⁸²İbrahim Bey, Teke mütesellimi olmak için Kadı Paşa'nın muhallefet bedeli olarak iki bin kese akçe vermeyi teklif etmişti. Ancak Babîâli hem ücreti düşük bulmuştu hem de ailenin, sancakta daha fazla güçlenmesini istememişti. Bu sebeple Babîâli, Teke bölgesini Hacıosmanoğulları ailesine vermemek ve burada tekrar güçlü bir ayanın ortaya çıkmasını engellemek için bölgeyi mütesellimlikten çıkararak muhassıllık haline getirdi. Teke mütesellimi olmayı beklerken tekliflerinin reddedilerek Teke'nin başkasına verilmesi ile İbrahim Bey Antalya Kalesi'ne sığınarak isyan etti. Babîâli'yi bir hayli uğraştıran bu olay karşısında Tekelioğlu İbrahim'in üzerine Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın gönderilmesiyle isyan bastırıldı. Böylelikle Devlet otoritesini tanımayan ve sürekli şikâyetlere konu olan bir aile ortadan kaldırılmış oluyordu. İbrahim Beyin isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Câbî Tarihi**, II, s. 897–898, 937, 995–996; Yüksel Çelik, **aynı eser**, s. 105–124.

³⁸³**Câbî Tarihi**, II, s. 898.

³⁸⁴ 1814 yılı sonlarında İbrahim Bey'in bölgede ya da tutuklu kalmasının sorun yaratacağı düşüncesiyle Tekelioğlu İbrahim Bey idam edilmiş, kesik başı ise İstanbul'a gönderilmişti. Y. Çelik, **aynı eser**, s. 121.

³⁸⁵**Cevdet**, X, s. 148.

³⁸⁶ BOA, **HAT**, 670/32761. Aile fertleri Selanik, İstanbul ve İzmir'de iskân edilmesiyle Hacı Mehmed Ağa'nın muhallefati tekrar incelendi. Muhallefatla ilgili yapılan ilk incelemeler için bkz: Y. Çelik, **aynı eser**, s. 104–125; ayrıca Tekelioğlu ailesinin serveti hakkında bkz: Suraiya Faroqhi, "Anadolu'nun Güney Batısından Tahıl İhracaatı: Tekelioğlu Mehmed Ağa ve Ailesinin Güç ve Serveti", **Osmanlı İmparatorluğu'nda Taşra Elitleri**, Ed: A. Anastasopoulos, İstanbul 2021, s. 415–448.

³⁸⁷ BOA, **Ali Emiri/II. Mahmud** (Bundan sonra AE.SMHD.II olarak gösterilecektir.), 66/4718.

Tekelioğlu muhalefatı meselesi³⁸⁸, Rauf Paşa'nın hem sadareti sırasında hem de mutasarrıflığı zamanında karşısına çıkmış ve Paşa sonunda bir şekilde üstesinden gelebilmişti. Ancak Rauf Paşa'nın önünde halledilmesi gereken daha karmaşık meseleler vardı. Bu da bazı devlet topraklarının zamanla bazı kişilerce mülk haline getirilmesiydi ki, temeli XVII. yüzyıl başlarına dayanan bu meselenin halli giderek içinden çıkılmaz bir hal almıştı.³⁸⁹ Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin çözülmesiyle birlikte uygulanmaya başlanan malikâne sistemi çiftliklerin eyaletlerdeki zengin ve nüfuzlu kişilerin elinde toplanmasına sebep olmuştu. İdari suistimaller sonucu giderek yaygınlaşan bu durum, XVIII. yüzyılda artmış ve birçok tımar bölgedeki memurlar, ehl-i örf ve ayan tarafından ele geçirilmişti.³⁹⁰

İşte Hamid Sancağı'na bağlı Keçiborlu kazasında bulunan Sükker Çiftliği isimli mahalde de böyle bir durum gelişmişti. Bu doğrultuda Rauf Paşa'dan

³⁸⁸ Osmanlı Devleti sadece Hacı Mehmed Ağa'nın muhalefatı konusunda değil, Tekelioğlu ailesinden mütesellimlerin hepsinin muhalefatı meselesiyle bir hayli meşgul olmuştu. Muhalefatların ya belirlenmesi, ya da devlete aktarılması konusu oldukça uzun zaman almış; hatta bazen bu sebeple isyanlar çıkmıştı. Fahrettin Tızlak, "Antalya'da Bir Ayan Ailesi: Hacı Osman Hanedanı", **Antalya Kitabı Selçuklu'dan Cumhuriyet'e Sosyal Bilimlerde Antalya**, C.I, Antalya 2018, s. 96-105.

³⁸⁹ XVII. yüzyıl başlarında raiyyet çiftlikleri bazı kapıkulu ve saray mensupları tarafından ele geçirilmeye başlanmıştı. Yine aynı dönemde Anadolu'da yerlerini terk eden köylülerden kalan araziler de yeniçeriler ve diğer askeri sınıf tarafından üzerlerine tapulanarak kaydedilmişti. Bundan sonra çiftlikler, eyaletlerdeki zengin ve etkili kişilerin elinde toplandı. Böylelikle miri araziler zamanla kişi mülkiyetine geçmeye başladı. Halil İnalçık, "Çiftlik" **TDVİA**, C. VIII., İstanbul 1993, s. 313-314.

³⁹⁰ XVIII. yüzyılda ayanların nüfuzunun artmasında büyük çiftliklere sahip olmaları ve böylelikle ayanların kendi adlarına üretim faaliyetlerinde bulunmaları en önemli sebep olarak görülüyordu. Ancak ayanlar aynı zamanda devlet adına vergi toplayan memurlardı. Toprakların ele geçirilmesinin temelinde ise Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyıl ekonomik faaliyetlerin şekil değiştirmesi yatmaktadır. Daha önce Asya tipi bir üretime dayalı olan ekonomik faaliyetler bu yüzyıldan sonra Avrupa kapitalizminin etkisinde kalmıştır. Bu sebeple hem gelişen dış pazarın etkisi hem de bölgede gücü elinde bulunduran sınıfın güçlerini korumak için paraya ihtiyaç duyması miri arazilerin çiftlik olarak kullanılmasına neden olmuştu. Kayd-ı hayat şartıyla verilen mukataaların kayıtlarının düzgün yapılmaması, zamanla bu mukataaların belli kişilerin/ailelerin tasarrufunda kalmasıyla sonuçlandı. Bu durum ise devletin bu bölgelerde kontrolünü kaybetmesine neden olduğu gibi vergi gelirlerini de azaltmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İnalçık, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Ed: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, İstanbul 2010, s. 15-34; aynı müellif, "Çiftlik", **TDVİA**, C. VIII., İstanbul 1993, s. 313-314; Gilles Veinstein, "Çiftlik Tartışması Üzerine", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Ed: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, İstanbul 2010, s. 35-66; Ö. Lütfi Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (18589 Tarihli Arazi Kanunnamesi)", **Tanzimat I**, İstanbul 1999, s. 321-421; aynı müellif, "Çiftlik", **İslam Ansiklopedisi**, C. III, MEB., İstanbul 1988, s. 392-397; Mehmet Genç, **Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2009; Baki Çakır, **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVIII. Yüzyıl)**, İstanbul 2003; Osmanlı'da Asya tipi üretim tartışmaları için bkz: Sencer Divitçioğlu, **Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplum**, Kırklareli 1981; Suna Başak Avcılar, "Asya Tipi Üretim Tarzı'na Veda", **Bilgi**, S. 22(2002), s. 1-28; Yıldız Sertel, "Asya Tipi Üretim Tarzı Kavramı ve Osmanlı Tarihi ile İlgili Yorumlar", **Özgür İnsan**, S. 45 (Temmuz), s. 63-76.

beklenen, bu karışıklığın düzeltilerek vergilerin alınması ve bölgedeki devlet düzeninin sağlanmasıydı.

Adı geçen çiftlik 40.000 kuruş bedelle Çelik Paşa'nın babası Ahmed Bey'e verilmişti. Çelik Paşa'dan da oğlu Mehmed Reşid Bey'e intikal eden çiftliğin, maktul Tekelioğlu hesabında olduğunu iddia eden Keçiborlu Ayanı Hasan'ın buraya müdahaleleri söz konusuydu. Bu müdahalenin engellenmesi için emr-i şerif verilse de sonrasında yine Keçiborlu sakinlerinden olan Mehmed ve Hüseyin'in, Çelik Paşa'nın bölgeyi zabt ettiği yönündeki iddiaları gündeme gelmişti. Dahası Konya ve diğer mahallerde bulunan yirmi bir kıta yerin de Çelik Paşa tarafından çiftlik olarak zabt edildiğine dair şikâyetler bulunmaktaydı. Mehmed Reşid Bey ise adı geçen yerlerin Dedesi Ahmed Bey'e 40.000 kuruş bedelle verildiğini söylüyordu. Ancak bunla ilgili bir berat verildiyse de ortada yoktu. Bu şikâyetler sebebiyle çiftliğin kime ait olduğunun belirlenmesi, yazılan Tekelioğlu muhallefâtında da değişikliğe sebep olacağından Rauf Paşa, söz konusu yerlerin Tekelioğlu'na mı yoksa Çelik Paşa'ya mı ait olduğunun araştırılmasını emretti. Sükker Çiftliği, Hamid Sancağı'na bağlı olduğundan, Hamid Sancağı mütesellimini Teke'ye çağırarak çiftlikte bulunan ahalinin ellerindeki ilam ve hüccetler incelemeye başladı. Yapılan araştırma sonucunda Sükker Çiftliği denilen yerin Tekelioğlu'na ait olmadığı ortaya çıktı. Ancak mesele görüldüğünden daha karmaşıktı, çünkü Tekelioğlu muhallefâtında Sükker Çiftliği'nin kaydına rastlanmıştı. Bunun üzerine Rauf Paşa araştırmanın derinleştirilerek Hazine-i Amire'de bulunan defterlere bakılmasını istedi. Ancak defterlerde Sükker ismiyle bir çiftlik kaydı olmadığı, buranın altı adet avarız ve nüzul hanesiyle köy olarak kaydedildiği anlaşıldı. Divan-ı Hümâyûn'daki kayıtlar da incelendiğinde buranın "*hîn-i fetihden berü*" köy olarak kaydedildiği görülmüştü. Araştırma derinleştikçe Mehmed Reşid Bey'in Sükker Köyü'nü kanuna aykırı olarak kendi müstakil çiftliği haline getirdiği, bunu yaparken de tefecilere borcu olan bazı köy ahalisinden borçlarına karşılık mutasarrıfları oldukları emlak ve arazileri satın aldığı ortaya çıktı. Üstelik eskiden beri var olan vergileri de köy halkına yüklemişti. Rauf Paşa'nın yaptığı bu araştırmalar neticesinden kendisinden bu durumun

düzeltilmesi ve devlet düzeninin sağlanması istendi.³⁹¹ Ne var ki Rauf Paşa, hem zamana yayılmış, hem de oldukça karmaşık olan bu meseleyi halledemedi. Diyarbakır Valisi olarak görevlendirildi.³⁹²

2.1.3.2. İkinci Mutasarrıflık Dönemi:

Rauf Paşa ilk mutasarrıflık döneminde Osmanlı Devleti'nde uzun yıllardır var olan sorunlara çözüm getirmeye çalışmış ve bazı başarılar elde etmişti. Mutasarrıflığı süresince yaptığı işler Babî'î'de takdirle karşılandı. Bu sebeple Rauf Paşa'nın Teke ve Hamid mutasarrıflığından sonra Aydın ve Saruhan mutasarrıfı olarak tayin edilmesi düşünüldü.³⁹³ Ancak daha sonra Diyarbakır Valisi olarak görevlendirilmesi uygun bulundu. Ne var ki Rauf Paşa bu topraklara yıllar sonra tekrar gelecekti. Kastamonu ve Bolu-Viranşehir Mutasarrıflığı'ndan sonra 25 Mayıs 1827'de tekrar Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıfı olarak görevlendirildi. Bolu'dan Isparta'ya gelen Rauf Paşa, bu defa Antalya'ya gitmeyerek burada paşa sarayına yerleşti. Ancak

³⁹¹ "... Siz ki vezîr-i müşâr ve nâ'ib-imûmâ-ileyhümâsîz. Mîr-i merkûm Mehmed Reşid karye-i mezbûre toprağında tapulu ve temessüklü oldduğı arâzisini zabt ve zirâ'ate kanâ'at etmeyerek karye-i merkûme mütâkilen benim çiftliğimdür deyü karye-i merkûme ahâlisinin emlâkıyla tapulu ve temessüklü mutasarrıflar olup beher sene zabt ve zirâ'at eyledikleri arâzilerine fuzûlî müdâhale eylediği sûretde bu makûle müstakil karyenin çiftlik ittihâzıyla zabt olunması kânûna ve ber-vech-i muharrer sâdır olan emr-i şerîfe münâfiolduğuna binâ'en men' ü def'i husûsuna mübâderet olunmak lâzîmeden idüğü...". BOA, C.ML., 466/18971.

³⁹² Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyıldan beri var olan bu meseleyle şimdi uğraşması II. Mahmud'un merkezi otoriteyi güçlendirme politikası sebebiyleydi. II. Mahmud, Osmanlı tahtına geçtiğinde taşradaki ayanların ve yöneticilerin keyfi uygulamalarını sonlandırarak otoritesini güçlendirmek istiyordu. Bu amaçla ayanların ortadan kaldırılmasında bazı yöntemler uygulamaktaydı. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Hakkı Uzuçarşılı, "Ayan", **İslam Ansiklopedisi**, C. II, MEB, İstanbul 1979, s. 40-42; Fuat Köprülü, "Ayan", **İslam Ansiklopedisi**, C. II, MEB, İstanbul 1979, s.40-42; Yücel Özkaya, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık**, Ankara 1994; aynı mlf, "Merkezi Devlet Yapısının Zayıflamasının Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar", **Osmanlı**, C. VI, Ankara 1999, s. 113-167; aynı mlf, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", **Belleten**, Ankara 1978, C. XLII, S. 168, s. 667-723; Özcan Mert, "II. Mahmud Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası", **Türkler**, C. XIII, Ankara 1999, s. 720-730; Kemal H. Karpat, **Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev: Dilek Özdemir, Ankara 2006; Aybars Pamir, "Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak'ın Yeri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 53, S. 2 (2004), s. 61-82; Ejder Okumuş, "II. Mahmud Dönemi Yenileşme Çabaları", **Türkler**, C.XIV, Ankara 2002, s. 647-656; Bekir Sıtkı Baykal, "Ayanlık Müessesesinin Düzeni Hakkında Belgeler", **Belgeler**, Ankara 1954, C 1, S. 2, s. 221-225.

³⁹³ Şam Valisi Salih Paşa'nın görevden alınarak yerine Aydın ve Saruhan Sancakları Mutasarrıfı Süleyman Paşa tayin edilmek istendi. Buna karşılık boşalan Aydın ve Saruhan Sancakları Mutasarrıflığına da Rauf Paşa'nın getirilmesi düşünülmüştü. Ancak sonrasında bu mansıba Anadolu Valisi Hasan Paşa getirildi. "ve Aydın tarafı el-hâletü-hazihî hüsn-i sûreti kesb etmek mülâsebesiyle bulduğu hey'etle hakîmâne hüsn-i irâdeye muktedir Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı Rauf Paşa dahi münâsib olub..." BOA, HAT, 300/17832.

herhangi bir faaliyette bulunacak zamana sahip olamadan yaklaşık üç ay sonra Halep Valisi olarak tayin edildi.³⁹⁴

2.2. Diyarbakır Valiliği

2.2.1. XIX. Yüzyıla Kadar Diyarbakır

Osmanlı Devleti, İran'a karşı sınırlarını güvende tutma konusunda büyük bir öneme sahip olan Diyarbakır, 1515 yılında Yavuz Sultan Selim tarafından fethedildi. Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Beylerbeyiliği'ne atandığı Diyarbakır Eyaleti, Osmanlı Devleti'nin beşinci eyaleti idi.³⁹⁵ İran'a karşı yapılan seferlerde bir merkez üssü olarak kullanılan ve merkezi Diyarbakır olan eyalet, fetihten sonraki ilk zamanlarda Safevi etkisiyle bütün Doğu Anadolu'yu kapsayan oldukça geniş bir sınıra sahipti. Ancak Erzurum, Van ve Rakka eyaletlerinin oluşturulmasıyla Diyarbakır Eyaleti'nin sınırları küçüldü.³⁹⁶ Zaman içinde yeni düzenlemelerle idari taksimatı değişen Diyarbakır Eyaleti, Rauf Paşa'nın valilik dönemini de kapsayan 1820-1825 yılları arasında otuz dört sancaktan oluşuyordu.³⁹⁷

Bölgenin ticari yönden oldukça işlek olan Bağdat yolu üzerinde bulunması da önemini artırıyordu. Özellikle Keban ve Ergani madenlerinin idari açıdan Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı olması bölgenin ticari önemini arttıran en önemli faktördü. Keban ve Ergani'den çıkartılarak Diyarbakır kalhanesine getirilen madenler devletin önemli gelir kaynakları arasındaydı.³⁹⁸

³⁹⁴ 12 Eylül 1827'de İnebahtı Muhafızı Ali Namık Paşa'nın Teke ve Hamid Sancakları Mutasarrıfı olmasıyla Rauf Paşa'nın ikinci görev dönemi sona ermiştir. "... *sâbıkan ber-vech-i muhassıllık Kastamonu ve Bolu ve Viranşehir ve Kangırı sancakları mutasarrıfı sadr-ı esbâk atûfetlû Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine tevcih 28 L sene 246...*". BOA, A. {DVNSNŞT.d... (Atik Vüzera Defteri), no 39, s. 48. BOA, C.DH, 15/746; Lütüfî, **Tarih**, I, s. 236.

³⁹⁵ Nejat Göyünç, "Diyarbakır Beylerbeyliği'nin İlk İdarî Taksimatı", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.23, Yıl: Mart 1969, s. 24.

³⁹⁶ İbrahim Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840)**, Ankara 1995, s. 7-9.

³⁹⁷ Bu yıllardaki sancaklar şöyleydi: Amid, Beşir, Çapakçur, Çıska, Eğil, Harput, Karakeçilü, Mazgird, Palu, Salat, Sincar, Tercil, Atak, Birazi, Çemişgezek, Hani, Ergani, Hasankeyf, Kulb, Meyafârikin, Pertek, Savur, Siverek, Bakos, Cizre, Çermik, Çüngüş, Gence, Hazzo, Mardin, Mihrani, Sağman, Siirt, Telbisme. İbrahim Yılmazçelik, "XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması", **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 18, S. 29, s. 226.

³⁹⁸ Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısı...**, s. 15.

Diyarbakır'ın idari yapısındaki değişikliklerde en büyük etki Maden-i Hümâyûn'un³⁹⁹ varlığı idi. XVII. yüzyılda Palu, Çarsancak, Harput, Çermik, Eğil, Ergani ve Çüngüş kazaları Maden-i Hümâyûn merbûtâtından sayılarak mali açıdan Maden-i Hümâyûn'a bağlanmakla birlikte idari açıdan Diyarbakır Eyaleti'nin bir parçasıydı. Bu sebeple Diyarbakır valilerine 1780'den itibaren Maden-i Hümâyûn Emaneti de tevcih edilmeye başlandı.⁴⁰⁰ 1780 yılında Erzincan, Gercaniş, Kuruçay, Kemah, Eğin, Palu, Harput, Keban, Ergani, Çüngüş, Kâhta, Gerger, Ebu Tahir ve Hekimhan kazaları ile Çarsancak ve Arapgir sancakları Maden-i Hümâyûn'a bağlanmıştı.⁴⁰¹ Bu açıdan Diyarbakır valileri hem Diyarbakır Eyaleti'ni hem de maden nazırı olarak çevre madenleri yöneten kişi konumundaydılar.

2.2.2. Maadîn-i Hümâyûn Emaneti'nin Kurulması

Madenler, cevherin çıkarılması ve bu cevheri gerekli yerlere taşıyan işçiler ile madenlere odun-kömür temininde çalışanlara kadar pek çok kişiye sağladığı istihdam sebebi ile Osmanlı ekonomisinde büyük bir öneme sahipti. Bu açıdan Osmanlı Devleti, başlıca gelir kaynakları arasında yer alan madenlerin işletilmesi konusunda son derece hassas davranmıştır. Devlet, madenleri emanet, iltizam ve ihale sistemi ile yönetirdi.⁴⁰² Bölgenin yapısına uygun olarak seçilen bu yöntemler madenden madene farklılık gösterebilirdi. Bazen malikâne ama çoğunlukla emanet sistemiyle yönetilen madenlerde devlet bir maden emini tayin eder ve bu sayede üretimin devamlılığını sağlamaya çalışırdı.⁴⁰³ Serbestiyet usulünün benimsendiği madenlerde, maden emini

³⁹⁹ Keban ve Ergani madenleri ile bunlara bağlı madenler olan Uyum, Tefik ve Elbistan madenleri için kullanılan tabirdir. Kelime anlamı olarak padişaha ait madenler demek olan bu ifadenin diğer madenler için kullanılmadığı dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nin Keban-Ergani yöresine ayrıca önem verdiği izlenimi oluşmaktadır. Fahrettin Tızlak, **Osmanlı Döneminde Keban Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)**, Ankara 1997 s. 19.

⁴⁰⁰ Yılmazçelik, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısı...**, s. 131-132; aynı müellif, **Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı...**, s. 229.

⁴⁰¹ Fahrettin Tızlak, "XVIII. Yüzyılın Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarisında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", **Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu 23-25 Mayıs 2013**, Elazığ, s. 354.

⁴⁰² Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", **OTAM**, S. 29, Bahar 2011, s.127.

⁴⁰³ Bu konuda bkz: Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Maden İşletme Hukuku", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.I, S.2, Ankara 1943, s.118-126; Fahrettin Tızlak, **Osmanlı Döneminde Keban Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)**, Ankara 1997; Ahmed Refik Altınay, **Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri 967-1200**, İstanbul 1931; Özkan Keskin, "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", **OTAM**, S. 29, Bahar 2011, s.125-147; Fahrettin Tızlak, "XIX. yüzyılın İlk Yarisında Anadolu Madenleri", **Prof. Dr.**

geniş yetkilere sahiptir. Müstakil olarak Maadin-i Hümâyûn Emaneti'nin kurulması da serbestiyet usulünün devamı niteliğindedir.⁴⁰⁴ Belli bir ücret karşılığında tayin edilen maden emini, kendisine verilen ve gittiği madenin büyüklüğüne göre belirlenen sermaye akçesi ile madenin bütün giderlerini karşılardı.⁴⁰⁵

Devlet işlerinin aksamaması adına çeşitli idari ve hukuki yetkilere sahip olan maden eminlerinin en önemli görevi madenlerin işletilmesini sağlayarak üretimin sektöre uğramasını önlemektir. Bu amaçla madende çalışacak işçilerin belirlenmesi ve görev dağılımının yapılması maden emininin vazifelerindendir. Bu işçilerin cevher çıkarmakta ihtiyacı olan malzemelerin tedariki ve işçilerin ücretlerinin ödenmesi de yine eminin görevleri arasındaydı. Elde edilen cevherleri, devlet adına madencilerden satın almak ve cevheri gerekli yerlere ulaştırmaktan da maden emini sorumluydu. Maden emini, bölgenin imar edilmesinin sağlanarak buraları devamlı surette üretimde tutmakla mükellefti. Ayrıca madenin bulunduğu bölgenin güvenliğinden de maden emini birinci derecede yükümlü idi. Bu amaçla bölgede üretimi engelleyecek herhangi bir karışıklığa mahal vermemek adına gerektiğinde asker tertip etme yetkisine sahipti. Yine maden bölgesinden herhangi bir sebeple asker talep edildiğinde talep edilen askerlerin yerlerine ulaşmasını sağlamak da maden emininin görevlerindendir.⁴⁰⁶

Osmanlı Devleti, maden eminlerine verdiği yetki ve sorumluluklarla aslında tek bir şey hedefliyordu: Madenlerin işletilerek üretimin arttırılması. Bu amaçla elinde bulunan madenlerin yönetim sisteminde de zaman zaman değişiklikler yapardı.

Bayram Kodaman'a Armağan, Samsun 1993, s. 291-305; Donald Quataert, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Madencilik", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Çev. Ahmet Günlük, C. 4, İstanbul 1985, s. 914-916. Fahrettin Tızlak ve Neşet Çağatay'ın eserleri hakkındaki eleştiriler için bkz: Ömerül Faruk Bölükbaşı, **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 68 (2 numaralı dipnot).

⁴⁰⁴ Madenlerde serbestiyet usulünün benimsenmesiyle kadı dışında herhangi bir idari görevlinin madene müdahalesi önlenmeye çalışılmıştır. Böylelikle müstakil bir yönetime sahip olan madenlerde yüksek kapasitede üretimin devamlılığı sağlanırdı. Maden emini kendisine verilen yetkilerle çeşitli muafiyetlerle köy ve kazaları maden hizmetinde görevlendirebilirdi. Bkz: Ali Aslan, "Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi (II)", **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, S. 47 (Ocak 1989), s. 64-66; Ömerül Faruk Bölükbaşı, **aynı tez**, s. 69-70.

⁴⁰⁵ Özkan Keskin, ...**Maden Hukukunun Tekâmülü**, s.127.

⁴⁰⁶ Maden eminleri madencilik faaliyetleri işle ilgili görevlerinin yanında mütesellim atama, emanetteki her türlü idari faaliyetleri yürütme, güvenlik ve asayiş sağlamaya, hukukî alanda ise emr-i şerifle davalara bakmak gibi bulundukları bölgede sosyal ve ekonomik hayatın her alanını kapsayan görev ve yetkileri bulunmaktaydı. Ayrıntılı bilgi için bkz: Fahrettin Tızlak, **aynı eser**, s.64-82.

Dolayısıyla Keban ve Ergani yöresindeki madenlerin yönetilmesi ve işletilmesi ayrı bir değere sahipti.

Keban ve Ergani madenleri yukarıda anlatıldığı gibi idari bakımdan Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı idi. Emanet usulü ile yönetilen bu madenler, mali açıdan bazen Gümüşhane Maden Mukataası, bazen de müstakil olarak Darphane'ye bağlıydı. Ancak Keban ve Ergani madenlerinin Osmanlı Devleti için önemi büyüktü. Zira bu madenler sahip oldukları cevherlerin bolluğu sebebiyle devletin en önemli gelir kaynakları arasındaydı. Ayrıca Ergani madeni hâsılatı ceyb-i hümayûna mahsustu.⁴⁰⁷ Bu sebeplerle buralardaki üretimi dolayısıyla da devletin gelirini artırmak amacıyla Keban ve Ergani madenleri için ayrı bir yönetim anlayışı geliştirilmişti. Madenlerin idari yönetim açısından ayrı ayrı eminleri bulunurken 1775 yılına gelindiğinde adı geçen madenler birleştirilerek Maden-i Hümayûn Emaneti oluşturuldu.⁴⁰⁸ Emanetin merkezi ise Keban'dı.⁴⁰⁹

Önceleri Keban'da ikamet eden Diyarbakır valileri, daha sonra hem Keban'ın hem de Ergani'nin güvenliğini sağlamak için iki bölgenin ortasında yer alan Maden Kazasını ikamet yeri olarak tercih edeceklerdi. Madenlerin varlığı Diyarbakır'ın idari yapısıyla birlikte yönetimini de etkilemişti. Madenlerin güvenliği açısından aynı zamanda maden emini görevini de yürüten Diyarbakır valilerinin yerlerine mütesellim bırakarak Maden'de ikamet etmeleri merkezden de emredilmişti.⁴¹⁰ Rauf Paşa da valiliği süresince Maden'de ikamet edecek, Diyarbakır'da yerine mütesellim bırakacaktı.⁴¹¹

⁴⁰⁷ BOA, **Cevdet Darphane**, (Bundan sonra C.DRB. olarak gösterilecek), 12/552.

⁴⁰⁸ Bu madenler için kullanılan "mücessem ve muazzam mukataalar" ifadesi Osmanlı Devleti'nin buralara verdiği önemin göstergesidir. F. Tızlak, **Keban-Ergani Yöresinde Madencilik**, s. 14-16.

⁴⁰⁹ Enver Çakar, "19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler", **Fırat üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 11, Mart 2019, s.3.

⁴¹⁰ F. Tızlak, **aynı eser**, s. 36.

⁴¹¹ Diyarbakır mütesellimliği üç aile arasında değişmekteydi. Bunlar Gevranizadeler, Şeyhzadeler ve Hacı Seyfizadeler'di. Örneğin 1825-1826 yıllarında üç ayrı mütesellimin adına rastlıyoruz. Rauf Paşa'nın mütesellim olarak Diyarbakır'a ilk kimi bıraktığına dair bir bilgiye ulaşamadık ancak bu dönemde Gevranizade İsmail Bey, Şeyhzade Mehmed Bey ve Hacı Seyfizade Ömer Ağa'nın mütesellimlikleri bulunmaktadır. Bkz: İshak Sunguroğlu, **Harput Yollarında Seçmeler**, Ankara 1987.

2.2.3. Rauf Paşa'nın Diyarbakır Valiliği ve Maden-i Hümâyûn Eminliği

16 Ocak 1821'de Diyarbakır Eyaleti, Maden-i Hümâyûn Emaneti ve Bozok Sancağı'nın ilhakıyla birlikte Rauf Paşa'ya tevcih edildi.⁴¹² Gelir olarak da Darphane-i Âmire tarafından yönetilen Malatya, Harput ve Diyarbakır'da bulunan pamuk, tütün ve gümrük vergileriyle bazı mukataalar Rauf Paşa'ya bırakıldı.⁴¹³ Aslında Rauf Paşa'nın bu göreve seçilmesi bir tesadüf değildi. Rauf Paşa daha vezaret rütbesi almadan 1809/1810'da⁴¹⁴ Divan-ı Hümâyûn'da maden mukataacılığı görevinde bulunmuştu.⁴¹⁵ Madenler ile bazı vergilerin kayıt, kontrol ve takibi ile denetiminden sorumlu olan Paşa, madenlerin işleyişi ve yıllık gelirleri hakkında bilgi sahibi idi.⁴¹⁶

Maden eminleri değiştiğinde halef-selef ilişkisi içinde, eğer halef kabul ederse madendeki işlerin aksamaması için alacak ve borçların da devri yapılmaktaydı. Yani eski eminin zimmetinde kalan para ve alacakları tahsili mümkünse yeni eminin üzerine sermaye olarak kaydedilirdi. Tahsili mümkün görünmeyen bakayayı yeni emin kabul etmeyebilirdi.⁴¹⁷ Yeni emin bakayayı kabul etmediği takdirde borçlar, eski eminde kalır ancak alacakların toplanma işini yeni emin yerli yerinden

⁴¹²BOA, **HAT**, 1555/7; 1260/48760.; BOA, A.{**DVNSNŞT.d...** (Atik Vüzera Defteri), no 39, s. 16. **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 12; SO, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, **Rauf Paşa**, s. 466; **Şânîzâde**, III, s.150.

⁴¹³"...Darbhâne-i âmire'mden zabt ve idâre olunan maktu'ât-ı mîrîyeden hahsa-i voyvodalık-ı Malatya ve Bedel Sancağı livâ-i Malatya ve Hısn-ı Mansûr cânibi mukâta'alarıyla ve Ma'âdin-i Hümâyûn'a merbût kazâların duhân dönümü rûsûmu ile Harpurut ve sâ'ire kazâların resm-i penbesi ve Tekevler mezârî'î ve Bozok Sancağı muhâssılığı ve hassa-ı? Boynu İncelü ve cemâ'at-i ben-i Huneyn ve cemâ'at-i Kırık ve bazâr-ı hafta mukâta'alarıyla Bozok sancağı'nın rûsûmu ve Diyarbekir tevâbi'i voyvodalığı ve kethüdâlık-ı çavuşân-ı Diyarbekir mukâta'alarıyla resm-i dönüm ve gümrük-i duhân ve Diyarbekir mukâta'asıyla Diyarbekir kazâlarının resm-i penbesi iltizâmen ve Hısn-ı Mansûr kazâsının resm-i penbesiyle Malatya ve Behisni Sancağı kazâlarının resm-i penbeleri emânete iki yüz otuz altı senesine mahsûben...". BOA, **C.ML.**, 349/14325. BOA, **Cevdet Darphane** (Bundan sonra C.DRB olarak gösterilecektir.), 41/2033.

⁴¹⁴Hicrî 1224 yılı.

⁴¹⁵"... Ma'den Mukâta'acılığı Mehmed Emin Rauf Efendi'ye ibkâ...". **Şânîzâde**, I, s. 208; Şânî-zâde Mehmed Ataullah Efendi, **Şânîzâde Tarihi**, I, Haz: Ziya Yılmaz, İstanbul 2008, s. 223.

⁴¹⁶Maden Mukataası ile Maden-i Hümâyûn Emaneti farklı kurumlardı. Maden-i Hümâyûn Emaneti sadece Keban ve Ergani madenleri ile bunlara bağlı madenlerin işletilmesinden sorumlu iken, maden mukataası bürosu bazı vergilerden ve diğer madenlerden de sorumluydu. 1567 yılında başdefterdara bağlı olarak kurulan bu büro bazı maden gelirleri ile Eflak, Boğdan ve Kiptiyan cizyeleri, tütün ekim ve gümrük resimlerinin denetiminden sorumlu idi. Baki Çakır, **aynı eser**, s. 99; Mehmet Genç, "Mukâtaa", **TDVİA**, C.XXXI, İstanbul 2006, s. 130.

⁴¹⁷Ömerül Faruk Bölükbaşı, **aynı tez**, s. 70-71.

yapardı.⁴¹⁸ Rauf Paşa da kendisine verilen bu hak doğrultusunda selefi Seyyid Ahmed Paşa ile arasında olan devir teslim sırasında, Ahmed Paşa'nın madencilerden alacağı olan üç yük⁴¹⁹ 12.628 kuruşu kabul etmedi. Rauf Paşa, selefi Ahmed Paşa'nın söylediği alacak miktarının doğruyu yansıtmadığını düşünmekteydi. Defterlerin yeniden incelenmesi sonucunda gerçekten de iki tarafın gösterdiği alacak miktarı farklılık gösteriyordu. Ancak merkezden biran evvel iki emin arasında anlaşmaya varılması istenmişti. Vekiller aracılığıyla yapılan devir işlemlerinde antlaşma sağlanamayınca gecikmeler yaşandı. Bu gecikme sebebiyle Darphane ve aynı zamanda ceyb-i hümayûn gelirleri aksayınca bir fermanla bu işin hemen halledilmesi emredildi. Bundan sonra Rauf Paşa'nın kabul edip etmemesine bakılmaksızın Ahmed Paşa'dan kalan 312.628,5 kuruş alacak Rauf Paşa'ya, kalan 54.607 kuruş Ahmed Paşa'ya bırakıldı ve Darphane-i Amire defterlerine zimmet olarak kaydedildi.⁴²⁰ Böylelikle Rauf Paşa, Ahmed Paşa'dan kalan alacaklarla birlikte Maden'e doğru yola çıktı.

Madenler konusunda daha önceki tecrübelerinden de yararlanan Rauf Paşa görev yerine ulaşmaya çalışırken, Maden'e geldiğinde kendisini şehre sokmak istemeyen Eskişehir mahkeme başkâtibi Mehmed ile kardeşi Molla Ahmed adlı kişilerin engellemesiyle karşılaştı. Kısa süre sonra Mehmed ve kardeşi Molla Ahmed tutuklanarak Rodos'a sürgün edildiler.⁴²¹

12 Nisan 1821 tarihinde Maden'e ulaşan⁴²² Rauf Paşa ilk iş olarak Ergani madeninde çalışan Rumların sebep olduğu karışıklığın üzerine gidecekti.⁴²³

⁴¹⁸ Ali Aslan, **aynı makale**, s. 64. Sabit Bilgin, halef-selef ilişkisi içinde eski eminden kalan bakayanın yeni emin tarafından kabul edilmek zorunda olduğu söyler. Sabit Bilgin, **Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları**, İstanbul 2014, s. 193.

⁴¹⁹ Belgede "yük" olarak ifade edilen miktar 100.000 kuruş için kullanılmıştır. Aslında yük mali anlamda 100.000 akçeye karşılık kullanılsada kullandığımız belgede 100.000 kuruşu işaret etmektedir. Bkz: Ömer İşbilir, "Yük", **TDVİA**, C.44, İstanbul 2013, s.48; BOA, **C.DRB.**, 14/669-6.

⁴²⁰ BOA, **C.DRB.**, 14/669; Sabit Bilgin, **aynı eser**, s. 193.

⁴²¹ Bu engelleme girişiminin nedeni hakkında yaptığımız araştırmalar sonucunda herhangi bir bilgiye ulaşamasa da daha önce görülen bu tür girişim örneklerinden hareketle madencilikte yapılan yolsuzluklar sebebiyle olabileceğini düşünüyoruz. BOA, **Cevdet Zaptiye** (Bundan sonra C.ZB. olarak gösterilecektir.), 22/1086.

⁴²² "...işbu receb-i şerîfin dokuzuncu mübârek pencşenbe günü Ma'den-i Hümayûn'a vâsıl..." BOA, **HAT**, 789/36776.

⁴²³ Osmanlı Devleti'nde madende çalışanlar ve maden işletmecileri çoğunlukla Rumlardan oluşmaktaydı. Osman Köse, "XIX. Yüzyılda Gümüşhane Madenleri", **Trabzon ve Çevresi Sempozyumu**, Trabzon 2002, s. 292.

Rumların; maden için gönderilen sermaye akçesini aldıkları, ancak geri ödemedikleri yapılan tahkikat sonucu belirlenmişti. Rumların daha sonra maden hâsılatından ödemek üzere borç olarak aldıkları sermaye akçesini, bir buçuk senedir ödemedikleri Rauf Paşa'ya bildirilerek gereğinin yapılması istenmişti. Rauf Paşa yaptığı incelemelerde; bu paranın bir kısmının Rumların elinde olduğunu ve Rumlardan bazılarının ellerindeki parayı vermek istemediklerini, hatta maden hâsılatının iyi olmadığını söyleyerek usulsüzlük yaptıklarını öğrenmişti. Bu konuda kabahatleri belirlenen kişilerin cezalandırılacağını ve belirtilen meblağın tahsil edileceğini ifade eden Rauf Paşa, madendeki diğer meselelerle ilgilenmeye devam etti. Bu doğrultuda Keban madeninden çıkan hâsılatın nakliyle ilgilenen katırlı baltacıların⁴²⁴ zimmetinde olan 93.000 kuruşun tahsil etmeye çalıştı. Ancak baltacıların biriken borçlarının tamamını tahsil etmek şimdilik mümkün görünmüyordu. Borçların, baltacıların ellerindeki kömürle ödenmesi Rauf Paşa'nın önündeki seçeneklerden biriydi. Ancak baltacılar ellerindeki kömürün tamamını verseler bile Rauf Paşa'ya olan borçlarının bir kısmını ödeyebiliyorlardı. Borçlarının tamamını ödemeleri için ellerindeki katır ve eşyaya da el koymak gerekiyordu. Bu durumun maden işlerine sekte vuracağını düşünen Rauf Paşa, baltacıların borçlarını azar azar tahsil etmenin daha uygun olacağı kanaatindeydi. Ödeme şartlarının da Maden-i Hümayûn defterlerine kaydedilmesini istiyordu. Böylece ödemeleri takip etmek kolay olacaktı.⁴²⁵

Madendeki verimi arttırma niyetinde olan Rauf Paşa, bu amaçla daha önce yapımına karar verilen suyunun tamamlanması işine girişti. Ancak kendisinden önce su yolu masrafları için tespit edilen miktarı, gerçeğe uygun olmadığı gerekçesiyle reddedip miktarın yeniden gözden geçirilmesine karar verdi.⁴²⁶ Ergani

⁴²⁴ Maden görevlilerinden bir sınıftır. Görevleri maden ocaklarında çıkarılan cevherin eritilmesi için gerekli olan kömürü sağlamaktır. Bunu kendilerine gösterilen veya maden için tahsis edilen ormanlardan uygun meşe ağaçlarını bularak kestikten sonra onları yakıp nitelikli kömür haline getirerek yaparlardı. Genellikle Gümüşhanede'ki zimmiler arasından seçilseler de Arguvan, Çarşancak, Palu ve Keban taraflarında bazı kölerin ahalileri de baltacı olarak görevlendirilmişti. F. Tızlak, ...aynı eser, s. 116; Hasan Yüksel, **Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Mâdenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emni Defteri**, Sivas 1997, s. XXXJ.

⁴²⁵ BOA, TS.MA.e, 1217/14.

⁴²⁶ BOA, C.DRB, 36/1791.

madeninden çıkarılan 1234 senesi gelirine ait bakır fazlasından elde edilen gelirden 184.000 kuruş değerindeki altını Padişah’a iletmek üzere İstanbul’a gönderdi.⁴²⁷

Madenler konusuna oldukça önem veren Rauf Paşa, sadece madenin çıkarılmasıyla ilgilenmiyor aynı zamanda bu madenlerin işletildikten sonraki süreci de yakından takip ediyordu. Bu konuda gerekli yerlere bilgiler vererek emirler göndermekten geri durmuyordu. Zira Ergani madeninden çıkarılarak Tokat kalhanesinde⁴²⁸ işletilmiş olan 300.000 vukiyye⁴²⁹ bakırın Samsun İskeleyi’ne nakli için gerekli araba ve hayvan tedarikinin yapılması konusunda Sivas, Amasya, Tokat ve Canik sancaklarına gerekli tebligatları yapmış ve madenlerin güvenli iskeleye iletilmesini istemişti.⁴³⁰

Madenler Osmanlı Devleti’nin önemli gelir kaynakları arasındaydı. Bu sebeple madenlerdeki işlerin sürekliliği sağlamak büyük önem arz ediyordu. Ancak yaşanan savaşlar ve yöneticilerin halka zulmetmesi gibi çeşitli sebepler sonucunda özellikle maden bölgelerinde yaşayan reayanın toprağını terk etmesiyle hem üretim, hem de devletin vergi düzeni aksıyordu. Yerlerinden ayrılan reayanın kaydını tutmak bile başlı başına sorun olabiliyordu. Vergilerin düzenli olarak alınabilmesi bu kayıtların düzgün yapılmasına bağlıydı.⁴³¹ Bu sebeple sık sık merkezden valilere kayıt altında olan ve olmayan reayanın kontrol edilmesi ile ilgili emirler gelirdi. Bu noktada, aynı zamanda Bozok Mutasarrıfı olan Rauf Paşa’dan Haremeyn-i Şerifeyn mukataasına dâhil Bozok Sancağı’nda⁴³² yerleşik Pehlivanlı Aşireti’ne mensup kişilerden çeşitli

⁴²⁷ BOA, **Cevdet Saray** (Bundan sonra C.SM.. olarak gösterilecektir.), 95/4770.

⁴²⁸ Tokat kalhanesindeki bakır işletmesi için bkz: Mehmet Beşirli, “Tokat Bakır Kalhânesi Yönetimi (1793-1853)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, S.1, Elazığ(2004), s. 229-258.

⁴²⁹ Adına okka denilen vukiyye bir ölçü birimi olup şu eşitlik üzerine değerlendirilir: 1 okka = 4 litre = 6 ukiyye = 40 şer’i ukiyye = 400 dirhem. Ayrıntılı bilgi için bkz: Cengiz Kallek, “Okka”, **TDVİA**, c. 33, İstanbul 2007, s. 338-339.

⁴³⁰ BOA, **TS.MA.e**, 1216/79.

⁴³¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Halil İnalçık, **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, Ankara 1987, giriş kısmı; aynı müellif, “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsûmu”, **Belleten**, C. XXIII (1959), s. 575-610; Nuri Adıyeke, “Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, **OTAM**, S. 11 (2000), s. 769-807; Coşkun Çakır, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, İstanbul 2001; L. Fekete, “Türk Vergi Tahrirleri”, **Belleten**, Çev: Sadrettin Karatay, C. XI, S. 42, Nisan 1947, s. 299-328.

⁴³² 1831 yılında Bozok Sancağı, Maden-i Hümayûn Hazinesi’ne bağlanarak Darphane tarafından mutasarrıflıkla yönetilecekti. Bkz: Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı**, Ankara 1997, s.15.

sebeplerle⁴³³ yerlerini terk etmiş olup da on seneyi geçirmemiş olanlar ile başkasının defterli reayası olmayanların tespit edilerek kayıtlı oldukları eski yerlerine gönderilmeleri istenmişti. Ayrıca Pehlivanlı Aşireti'nin madenleri eşkıya saldırılarından koruması, madenlerin nakli için gerekli develerin temini ile madenlerin ihtiyacı olan odun ve kömürün buralara nakledilmesi gibi görevleri bulunmaktaydı. Bu aşiretin yerlerini terk etmesi madenlerdeki işin aksamasına da sebebiyet veriyordu. Bu amaçla Rauf Paşa Pehlivanlı Aşireti ile yakından ilgilenecek ve meseleyi halletmeye çalışacaktı.⁴³⁴

Madenlerin işletilmesi bölgenin güvenliğinin sağlanmasına bağlıydı. Ancak Osmanlı Devleti ile İran arasındaki savaş maden işlerinin aksamasına sebep oluyordu. Ayrıca Şark Seraskeri Hüsrev Paşa, İran gâilesi için Maden ve bağlı kazalardan asker tertip edilerek kendisine gönderilmesini istemişti. Rauf Paşa hem Hüsrev Paşa'nın istediği askerleri toplamanın hem de Maden'in güvenliğini sağlamanın bir arada mümkün olmayacağını düşünüyordu. Ancak merkezden gelen emir de açıktı. Bu amaçla önceliği Maden'in güvenliğine vererek Hüsrev Paşa'nın talep ettiği askerlerin bir kısmını Maden'e bağlı kazalardan bir kısmını da Gümüşhane taraflarından toparlayarak Hüsrev Paşa'nın emrine gönderdi.⁴³⁵ Bir taraftan kendi işiyle meşgul olan Rauf Paşa diğer taraftan da Osmanlı-İran savaşını yakından takip ediyordu. İran ile Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine ittifak yaptığı haberlerini aldığı anda beklemeden durumu merkeze iletecek ve “... *İranlu hîle ve hud'a ile me'lûf bir kavm-i leim olub dâ'imâ izhâr eyledikleri dostluklarına i'timâd olunmayarak her bir hareket ve mu'âmelâtlarına ihâle-i çeşm-i tabassur ile gâfil bulunmamak lâzımeden...*” ifadeleriyle İranlılara güvenilmemesi gerektiğini bu sebeple bu haberlerin doğru olabileceğini söyleyecekti. Paşa'ya göre bu haberler doğru ise Osmanlı Devleti'nin iki ateş arasında kalmaması için acil önlemler alınmalıydı.⁴³⁶

⁴³³ Bkz: Yalçın Bazna, “Bozok Sancağı'nda İskân Edilmiş Olan Pehlivanlı Aşireti Beylerinden Mahmud ve Oğlu Abdurrahman Beylerin Halka Zulümleri”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı**, C. I, Yozgat 2016, s. 410-418.

⁴³⁴ BOA, C.DH., 199/9927.

⁴³⁵ BOA, HAT, 789/36776.

⁴³⁶ BOA, C.HR., 106/5258.

Erzurum Valisi ve Şark Seraskeri Hüsrev Paşa'nın uygulamaları İran'a karşı koymakta yetersiz kalınca şark seraskerinin değiştirilmesi konusu gündeme geldi. Bu konuda diplomatik yönü kuvvetli olan Rauf Paşa şark seraskeri tayin edildi.⁴³⁷ İran'ın Osmanlı aleyhine Ruslarla işbirliği yaptığı yönündeki haberler üzerine merkezden Rauf Paşa'ya gerektiğinde derhal Erzurum'a gitmesi için hazırlıklı olması emredildi. Bu emir üzerine gerekli hazırlıklara başlayan Rauf Paşa, Maden bölgesindeki Kürt aşiretler ile asilerin Paşa'nın yaptığı hazırlıkları kendi üzerlerine yapılacak bir sefere yorarak bölgede isyan çıkarmasından endişeleniyordu. Bu amaçla hazırlıklarını sessiz ve gizlice yapmaya karar verdi.⁴³⁸ Bu sebeple önce Maden'in güvenliğini sağlamak niyetinde olan Rauf Paşa, buradaki mühimmat ve teçhizatı artırdı.⁴³⁹ Maden'e bağlı kazalardan tertip edilecek askerlerin hızlıca yazılması için bir asker sürücü tayin edilmesinin gerektiğini ifade ederek bu iş için uygun gördüğü beş kişinin isimlerini de Babiâli'ye bildirdi.⁴⁴⁰

Rauf Paşa asker toplarken Diyarbakır'daki bazı köylerin ahalisinin asker toplama işine karşı çıktıklarını görmüştü. İtiraz eden halkın etnik yapısı dikkate alındığında İran ile bir bağ kurmaları ihtimal dâhilindeydi. Bu da asker sevkiyatı işinin önemini artırıyordu. Toplanan askerlerin Erzurum'a güvenli bir şekilde ulaşması gerekiyordu. Sivas üzerinden yapılacak bir sevkiyatın bölgede bulunan aşiretler ve Kürtler sebebiyle güvenli olmayacağını düşünen Rauf Paşa, bu konuda başbuğları uyardı. Gelecek emirlere göre davranmalarını ve geçtikleri yerlerdeki halka karşı dikkatli olmalarını emretti.⁴⁴¹

Diyarbakır'ın güvenliği konusu Rauf Paşa için çok önemli idi. İran meselesi halledilmeden çıkacak herhangi bir isyan, durumu oldukça kötü yapabilirdi ve Diyarbakır'da isyan çıkmasına uygun bir ortam oluşmak üzereydi. Öyle ki daha önce 1819'da Diyarbakır Eyaleti, Rakka Valisi olan Behram Paşa⁴⁴² uhdesine verilmişti.

⁴³⁷BOA, C.HR., 16/752

⁴³⁸BOA, C.HR., 106/5258.

⁴³⁹BOA, C.AS., 795/33709.

⁴⁴⁰ Bu isimler dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından olup Kayseri'de bulunan Osman Ağa, Ayaş Müftü-zâdesi Esad Ağa, Cabbar-zâde Abbas Bey, Bostancıbaşı Behiç Ağa ve Kadri Ağa'dır. BOA, HAT, 818/37320A; 818/37320B.

⁴⁴¹BOA, HAT, 819/37342; 819/37342A.

⁴⁴² Behram Mehmed Paşa; Kapıcıbaşılık ve mirimiranlıktan sonra III. Selim devrinde vezir rütbesiyle bazı vilayetlere ve sonra Trabzon'a vali oldu. Eylül 1808'de ilk Diyarbakır valiliği görevini üstlendi.

Ancak Diyarbakır'da nüfuz sahibi olan ailelerden olan Şeyhzâde ailesinden Mehmed Bey, Müftü Mesud Efendi, şehrin ileri gelenlerinden Karahocaoğlu ve Serdar isimli şahıslar anlaşarak valinin Diyarbakır'da ikametini istememişlerdi. Bu sırada Behram Paşa da Van Kalesi'ni kuşatan asiler sebebiyle Erzurum Valisi'nin istediği bin askerin toplanması işiyle meşguldü. Mütessellimliği elde etmek amacıyla bu durumdan yararlanmak isteyen Mehmed Bey halkı ayaklandırmıştı. Behram Paşa kuvvetleriyle çarpışan isyancılar yakalanmış ve çeşitli yerlere sürgün edilmişlerdi⁴⁴³. Şimdi ise bu asilerden olan Müftü Mehmed Mesud ve oğlu Mehmed Raif ile eski naip Şerif Efendilerin Bağdat Valisi Davud Paşa'nın iltimasıyla affedilerek Diyarbakır'a gönderilmeleri gündeme gelmişti. Şark Seraskeri olan Rauf Paşa Diyarbakır'da rahat durmayacakları gerekçesiyle bu kişilerin hiç değilse İran meselesi halledilinceye kadar Diyarbakır'a gönderilmemelerini istedi.⁴⁴⁴

Şark seraskeri tayin edilse de aynı zamanda Diyarbakır Valisi de olan Rauf Paşa, Diyarbakır savunmasını ihmal edemezdi. Zaten İran ile Osmanlı Devleti'nin anlaşmazlık meselelerinden biri olan Haydaranlı Aşireti Diyarbakır'a doğru ilerlemekteydi. Onları takip eden İranlılar da bölge için tehlike arz ediyordu. Kaledeki mühimmat hakkında bilgi isteyen Rauf Paşa⁴⁴⁵, Diyarbakır Kalesi'nin savunmasında kullanılmak üzere merkezden top ve mühimmat talep etti. Rauf Paşa'nın talepleri üzerine önce acil görülen eksikliklerin giderilmesi için 600 kese akçe⁴⁴⁶, daha sonra da ihtiyaç olan top ve mühimmat gönderildi.⁴⁴⁷ Ancak Padişah II. Mahmud, Rauf Paşa'ya "...*heman Erzurum'a erişmeğe baksun. İşte İranlu*

1809'da Erzurum valisi olsa da azledildi. Sonra tekrar Diyarbakır, Rumeli ve Rakka valisi oldu. Sivas ve Aydın valiliğinden sonra vezareti alınarak Serfiçe'ye gönderildi. Birkaç ay sonra vezareti geri verilerek Maraş ve Rakka valisi tayin edildi. 1821'de Halep valisi olsa da azledilerek 1822'de tekrar Diyarbakır'a gönderildi. Sonrasında Sivas'a nakledildi. 1828'de vezareti geri verilerek Halep'e gönderildi. Buradan üçüncü defa azledilip sürgüne gönderildi. 1832/33 tarihinde vefat etti. **SO**, II, s.365.

⁴⁴³ Mustafa Korkmaz, **Şeriye Sicillerine Göre 1824-1834 Yıllarında Diyarbakır'da Sosyal İktisadî ve Kültürel Hayat**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988, s. 51.

⁴⁴⁴ BOA, **HAT**, 494/24628.

⁴⁴⁵ Rauf Paşa'ya yazılan arzda Diyarbakır Kalesi'nde 40 ve kale dışında 5 kıta top bulunmaktaydı. Bunlardan başka tamire muhtaç 3 ve karıncalanmış 7 kıta top daha vardı. Kale dışında olan toplarında bir an evvel ahaliden biri vasıtasıyla gönderileceği bildiriliyordu. BOA, **Diyarbakır Şeriye Sicili**, No: 351, s. 5/2.

⁴⁴⁶ BOA, **HAT**, 1314/51246. 1822'de 1 kese = 50.000 akçe = 416,65 kuruşa karşılık gelmektedir. Baki Çakır, "Kese", **TDVİA**, C. XIX, (Gözden Geçirilmiş 3. Basım –Ek 2) Ankara 2019, s. 42-43.

⁴⁴⁷ BOA, **C.AS.**, 411/17003.

memleketimize girmiş muhârebe edecek bunda ta'limâtlik iş yokdur." diyerek yeni görev yerine biran önce varmasını emretmekteydi.⁴⁴⁸ Bu emir karşısında Rauf Paşa, Maden'e vekil olarak güvendiği adamlarından Şakir Ağa'yı bırakarak 17 Kasım 1821'de Maden'den Erzurum'a doğru yola çıktı.⁴⁴⁹ Bundan sonra maden emniyeti görevini de ihmal etmeden şark seraskeri olarak İran meselesiyle ilgilenecek olan Rauf Paşa, Şakir Ağa aracılığı ile önce 226.360 dirhem⁴⁵⁰ daha sonra da 61.000 dirhem⁴⁵¹ gümüşü Darphane'ye gönderdi. Bu sırada Erzurum Valiliği görevini⁴⁵² de üstlenen Rauf Paşa ne kadar özen gösterse de ne Diyarbakır ile ne de Maden Emaneti ile istediği gibi ilgilenebiliyordu. Bu sebeple Babîâli'den bu görevlerden azlini istedi. İsteği makul bulunan Rauf Paşa'nın yerine Maden Emaneti'ne Çirmen Mutasarrıfı Salih Paşa⁴⁵³ atandı.⁴⁵⁴ Diyarbakır Eyaleti ise önce Gervanlızâde Mehmet Paşa'ya⁴⁵⁵ onun halka zulmetmesi sonucunda⁴⁵⁶ ise Kut Hüseyin Paşa'ya⁴⁵⁷ tevcih edildi.⁴⁵⁸ Ancak Hüseyin Paşa'nın yaşlılığı sebebiyle bölgedeki eşkıyayı kontrol edememesi

⁴⁴⁸ BOA, **HAT**, 1314/51246.

⁴⁴⁹ BOA, **HAT**, 818/37320.

⁴⁵⁰ BOA, **HAT**, 565/27718. Dirhem İslam toplumlarında kullanıldığı bölge ve zamana göre farklılık göstermekteydi. Şer'an ağırlık birimi olarak dirhem 70 tane orta boy arpanın ağırlığına denk gelmekteydi. Orhan Bey zamanında verilen bir kararla Osmanlı'da kullanılan dirhem şer'i dirhem 1/4'i olmuştur. Dirhem dört kısma bölünerek her kısmına denk, her denk dörde bölünerek her bir kısmına kırat adı verilmiştir. 1799'da Kahire'de 1 dirhem = 3,0884 gr iken 1845'te yapılan düzenleme ile 1 dirhem = 3,0898 gr'dır. Pakalın, **aynı eser**, I, s. 453-454, Halil İnalçık 1 dirhemi 16 kırat (1 kırat = 200mg) = 3,2 gr olarak ifade eder. H.İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle", **Belleten**, C. XV, S. 60 (1951), s. 677.

⁴⁵¹ BOA, **HAT**, 654/31972.

⁴⁵² BOA, **HAT**, 1559/8.

⁴⁵³ Salih Paşa; Tokat voyvodalığı, Kandiye Defterdarlığı ve Filibe Nazırlığı yapmıştı. 30 Nisan 1821'de vezaretle Edirne valisi ve 1823'te Rumeli Seraskeri maiyet memuru olup sonra Sivas'ta ikamet etti. Daha sonra maden emniyeti ve sonrasında Diyarbakır valisi olarak atandı. 1827'de ikinci kez Diyarbakır valisi oldu. 1828'de Erzurum valiliği ve şark seraskerliği sırasında Rusya ile olan savaşta (1829) Rusya'ya esir düşse de kurtuldu. 1830'da Boğaz muhafızı olup 1833'te azledildi. Azlinden hemen sonra vefat etti. **SO**, V, s. 1472.

⁴⁵⁴ BOA, **HAT**, 475/23301.

⁴⁵⁵ Ali Paşa'nın kardeşidir. Diyarbakır mütesellimi olup 1822'de mirimiranlıkla Diyarbakır valisi oldu. 1823'te azledildi. **SO**, IV, s. 1051.

⁴⁵⁶ BOA, **Diyarbakır Şer'iye Sicili**, No 351, s. 22/4.

⁴⁵⁷ Kut Hüseyin Paşa; Anapalı'dır. Hasekilikten yetişip bazı iltizamlarla Rumeli'de gezinip şöhet kazandı ve Edirne bostancıbaşı oldu. Dağlı eşkıyasının tedibinde başarıları görüldüğünden vezaretle Anapa muhafızlığına getirildi. On beş sene kadar Anapa muhafızlığından sonra Kars, Konya ve Diyarbakır valiliği yaptı. 1824'te Rakka valiliği ilave edildi. 1825'te vezareti kaldırılarak Bursa'ya sürüldü. Sürgün yerine giderken yolda vefat etti. **SO**, III, s. 724.

⁴⁵⁸ BOA, **HAT**, 483/23681.

bölge güvenliğini tehdit etmekteydi. Bu sebeple azledilen Hüseyin Paşa'nın yerine Diyarbakır Valiliği'ne Salih Paşa getirildi.⁴⁵⁹

2.3. Erzurum Valiliği ve Şark Seraskerliği

2.3.1. XIX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı- İran İlişkileri

1746 yılından XIX. yy başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin İran'la olan ilişkileri sınır ihlallerinden kaynaklı huzursuzluklara rağmen genelde barışa dayalı sürmekteydi. XIX. yüzyıla gelindiğinde İran'da hükümdar olarak Kaçar hanedanından Feth Ali Şah⁴⁶⁰ (1797-1834) bulunuyordu. Feth Ali Şah tahta çıktıktan sonra Cafer Kuli Han'ı Tebriz ve Hoy beylerbeyi olarak atamış, ancak Cafer Kuli Han isyan ederek Osmanlı Devleti'ne sığınmak istemişti. Bu durum Osmanlı ve İran arasındaki barışın devam etmesinde engel teşkil ediyordu.⁴⁶¹

Vahhabî hareketine mensup kişilerin 1802'de Hz. Hüseyin'in türbesine saldırımları ve yağmalamaları da Osmanlı-İran ilişkilerini olumsuz yönde etkileyen bir diğer mesele idi. İran, bu saldırganların Osmanlı topraklarından bölgeye geldiğini iddia etmiş, Osmanlı Devleti ise türbenin tamiri için yardım edeceğini söyleyerek İran'la iyi ilişkilerin devamını sağlamaya çalışmıştı.⁴⁶²

⁴⁵⁹ BOA, **HAT**, 475/23314.

⁴⁶⁰ Feth Ali Şah döneminde İran; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın rekabet sahasına dönüşmüştü. Bu rekabetten en çok faydayı İngiltere gördü. İngiltere 1801 yılında İran'la imzaladığı anlaşma ile hem kendisi için tehlike olarak gördüğü Afganları İran kontrolünde tutmayı başarmış hem de Fransa ve Rusya'nın bölgede etkili olmasını engellemiştir. Tahsin Yazıcı, "Feth Ali Şah", **TDVİA**, C. XII, s.451.

⁴⁶¹ Faruk Sümer, Ağa Muhammed Şah'ın Cafer Kuli Han'ı 1790'da ortadan kaldırdığını ifade etmektedir. Bkz: Faruk Sümer, "Ağa Muhammed Şah", **TDVİA**, C.I, İstanbul 1988, s.456. Biz "ortadan kaldırdı" ifadesinden öldürdüğü anlamını çıkarttık. Ancak yaptığımız araştırmalarda Cafer Kuli Han'ın yönetime isyan ettiği ve sonrasında 1799'da Abbas Mirza'ya yenilerek Bayezid'e firar ettiğini, bir yıl sonra da İran'ın Osmanlı Devleti'nden Cafer Kuli Han'ın iadesini istediğini tespit ettik. Ayrıca iki ayrı Cafer Kuli Han olma ihtimalini de düşünerek yaptığımız çalışmalar neticesinde böyle bir bilgiye rastlamadık. BOA, **HAT**, 160/6689; 161/6695;

⁴⁶² Bağdat valisi olarak atanan Ali Paşa, Baban Mehmet Paşa'yı yanına alarak 1803'te Vehhabiler üzerine gidip tekrar Bağdat'a döndü. Bu sırada Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa, ailevi sebeplerden ötürü Mehmet Paşa'yı öldürmüştü ancak herhangi bir ceza almamıştı. Hareketlerine göz yumulan Abdurrahman Paşa etrafa saldırıya başlayınca 1805'te üzerine Ali Paşa gönderildi. Kendilerine iltica eden Abdurrahman Paşa'yı kabul eden İran böylelikle duruma müdahil oldu. Bunun üzerine Bağdat Valisi Ali Paşa İran'a saldırdı ancak 1806'daki savaşta ağır bir yenilgi aldı. Bir taraftan Balkanlardaki isyanlarla uğraşan, diğer taraftan da Avusturya ve Rusya'yla savaş halinde olan Osmanlı Devleti, doğuda bir İran meselesiyle uğraşmak istemediğinden Bağdat Valisi'ne İran'la iyi ilişkilerin devam etmesini istediğini belirten bir emir gönderdi. Yılmaz Karadeniz, **İran Tarihi (1700-1925)**, İstanbul 2012, s. 300-302.

Eski İran topraklarını ele geçirerek nüfuz alanını genişletmek yönünde bir politika izleyen Feth Ali Şah, Osmanlı hâkimiyetindeki Baban paşalarını kendi yanına çekmeye çalışarak Şehrizar ve Bağdat'a müdahaleden geri durmuyor, Gürcistan ve Kafkasları işgal eden Rusları buralardan atmak istiyordu. Bu amaçla özellikle Avrupa'dan yardım almaya çalışan Şah, Fransa ile yakın ilişkiler kurmuştu. Napolyon ise, Rusya'yı güneyden sıkıştırmak için iki cepheli bir savaş açmak istemiş, bu amaçla da Osmanlı Devleti ve İran'a iki devlet arasındaki anlaşmazlıkların bir tarafa bırakılarak müşterek düşmana karşı işbirliği tavsiyesinde bulunmuştu.⁴⁶³ Napolyon Bonaparte'ın amacı, İran ve Osmanlı Devleti ile birlikte üçlü bir koalisyon oluşturarak hem Rusya'ya boyun eğdirmek, hem de bölgede kendi nüfuz alanını kurarak denizlerde üstünlük sağlayamadığı İngiltere'yi ekonomik açıdan yıpratıp, Orta Doğu'daki İngiliz etkisini yok etmektir.⁴⁶⁴ Ancak Fransa ve Rusya'nın 1807'de Tilsit'te, 1808'de Erfurt'ta İran ve Osmanlı Devleti aleyhine yaptığı anlaşmalar İran ve Osmanlı Devleti üzerindeki Fransız etkisini kırdı ve iki ülkeyi İngiltere'ye yaklaştırdı. Osmanlı Devleti ile 1809'da Kala-i Sultaniye (Çanakkale) Anlaşmasını, İran'la da bir dostluk anlaşmasını imzalayan İngiltere, Rusya ve Fransa karşısında Osmanlı Devleti ve İran'ın direnmesini sağladı. Böylece Hindistan yolunu güvence altına almak istemişti. Bu amaçla İngiltere'nin Tahran Büyükelçisi Harford Jones ve İstanbul'daki elçilik kâtibi Lord Canning aracılığı ile iki devlet arasında ittifak kurmaya çalıştı.⁴⁶⁵

Bu sırada devam eden Rus-İran savaşlarında istediği sonuçları alamayan Şehzade Abbas Mirza, müşterek düşmana karşı işbirliği yapmak istediğini Babiâli'ye İstanbul'da bulunan maslahatgüzarı Hacı Hüseyin Ağa aracılığıyla bildirmişti. Mektupta bir taraftan dindaş olmak hasebiyle yapılacak ittifakın önemi

⁴⁶³ Bu amaçla Osmanlı Devleti Seyyid Mehmed Vahid Efendi'yi Paris'e, Seyyid Mehmed Refi Efendi'yi de İran'a gönderdi. Kamil Paşa, **Tarih-i Siyasi-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, C.III, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1327, s.5; Erol Çağlar, **Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002, s. 43; Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara 2008, s. 204; Rifat Uçarol, **aynı esers**, 155.

⁴⁶⁴ Unat, **aynı eser**, s. 204; Uçarol, **aynı eser**, s. 155-156. İran, Fransa'nın bu çabalarının etkisiyle Rusya ile olan savaşında kendisine yardım etmesi için 1805/1806 (H.1220) yılında İstanbul'a elçi göndermiş ve İstanbul'daki Fransız elçisinin de etkisiyle Osmanlı Devleti İran'a mühimmat yardımında bulunmuştu. Ayrıca Fransa da İran'a asker yardımında bulunmuştu. **Câbî Târihi**, C.I, s. 54.

⁴⁶⁵ Y. Karadeniz, **aynı eser**, s. 303-304.

vurgulanırken, diğer taraftan da Trabzon Valisi Şerif Paşa'nın tavırlarından duyulan şikâyet iletiliyordu.⁴⁶⁶ Babiâli şikâyetleri ve ittifak isteğini makul bularak doğudaki valilerine İran'la dostluğu bozacak herhangi bir davranıştan kaçınmalarını emretti ve bu amaçla İran'la süregelen ihtilaflı konuları halletmek üzere Yasinci-zâde Abdülvahhab Efendi'yi elçi sıfatıyla İran'a gönderdi.⁴⁶⁷ 1811'de Feth Ali Şah ile görüşen Yasinci-zâde daha sonra Sadrazam Mirza Şefî' ile müzakerelere başladı. İngiliz elçisinin de hazır bulunduğu görüşmelerde İran'ın Baban idarecilerine müdahale etmemesi, Ahıska ve Kars taraflarındaki Osmanlı hudut memurlarına yardım edilmesi ve Rusya'ya karşı işbirliği konuları gündeme geldi.⁴⁶⁸ Ne var ki bu sırada Osmanlı Devleti'nin Rusya ile Bükreş Antlaşmasını⁴⁶⁹ imzalaması İran Şah'ının geri adım atmasına ve görüşmelerin olumsuz sonuçlanmasına neden oldu.⁴⁷⁰

Siyasi açıdan kendini yalnız hisseden Feth Ali Şah, Bağdat Valisi ile Baban Mutasarrıfı Abdurrahman Paşa⁴⁷¹ arasındaki anlaşmazlığı bahane ederek Bağdat'a bir ordu göndermiş ve bu bölgeyi yağma ettirmişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Celaleddin Mehmed Efendi'yi⁴⁷² sefaretle İran'a yollayarak bu saldırıdan dolayı meydana gelen hasarın karşılanması talebinde bulundu. İran'ın yağmalanan malları iadeyi ve Baban paşaları ile Şehrizar'a müdahale suçlamalarını da kabul etmemesi

⁴⁶⁶ İran'ın Şerif Paşa hakkındaki şikâyetleri için bkz: Sıtkı Uluerler, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)**, Fırat üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009, s. 209-214.

⁴⁶⁷ Yasinci-zâde Abdülvahhab Efendi, Abbas Mirza'ya hitaben "Cihet-i câmi'a-i islâmîyye iktizâsınca adıvıv-ı dînîmiz olan Moskovların ol-tarafda dahi kahr u istisâlleri emrinde lâzım gelen husûsâtın dahi sefir-i mûmâ-ileyh vesâtetîyle cânib-i devlet-i aliyyemize iş'âr ile teşvîd-i erkânı hulûs ve vedâda himmet kılınmak" fıkrasını içeren bir hatt-ı hümayunla gönderilmiştir. **Mufasssal**, V, s. 2866.

⁴⁶⁸ Y. Karadeniz, **aynı eser**, s. 305.

⁴⁶⁹ Antlaşma metni için Bkz: **Muahedat Mecmuası**, IV, s. 49; Nihat Erim, **aynı eser**, I, s. 241-254; **Şânîzâde**, II, s. 115-128. Şânîzâde'ye göre Osmanlı Devleti anlaşmayı imzalamak için acele etmişti. Oysaki biraz yavaş davranıp Rus-Fransız savaşında Fransa yanında yer alarak bu kadar ağır bir anlaşma imzalamayabilirdi. **Şânîzâde**, II, s. 11. Bu duruma Cevdet Paşa karşı çıkar. Cevdet'e göre Napolyon'a güvenmek mümkün değildir. Ona göre Osmanlı-Rus-Fransız ittifakı sağlanmışken Napolyon'un Rusya ile anlaşması Napolyon'un güvenilmez olduğunun kanıtıdır. **Cevdet**, X, s. 28-30.

⁴⁷⁰ **Mufasssal**, V, s. 2866. İran, bu durumu kendine ihanet olarak algılamıştır. Hâlbuki Osmanlı Devleti, İran'ın Rusya ile barış yapması için çalışmalarda bulunma isteğini içeren bir maddeyi anlaşma metnine koydurmuştu. Bkz: **Muahedat Mecmuası**, IV, s.49; **Şânîzâde**, II, s. 126; N. Erim, **aynı eser**, s. 254.

⁴⁷¹ Halid Paşa-zâde Mehmed Paşa'nın oğludur. Büyük kardeşi Osman Paşa'nın vefatıyla Baban mutasarrıfı oldu. 1796'da azledildi. Sonra Süleyman Paşa'nın yerine ikince kez getirildi. Güzel hizmetleri sebebiyle vezirlik verilmiş ve Süleymaniye mutasarrıfı olmuştur. 1813'te vefat etti. **SO**, I, s. 96-97.

⁴⁷² Babiâli'den yetişip hâcegândan olmuştur. 1813'te İran elçisi olsa da birkaç sene sonra dönmüştür. 1817'de vefat etmiştir. **SO**, II, s. 388.

üzerine Osmanlı heyeti İran'da daha fazla kalmanın bir yararı olmayacağı gerekçesiyle İran makamlarına haber vermeden İstanbul'a döndü.⁴⁷³ Bu durum iki devlet arasındaki gerginliği arttırsa da Rusya'ya yenilen İran'ın ağır şartlar içeren Gülistan Anlaşması'nı imzalaması ve ardından ülkede iç isyanların çıkması bir süreliğine daha ılımlı bir politika izlemesine neden oldu.⁴⁷⁴ Bu amaçla İran, 1813'te Mirza Rıza Han'ı elçilikle İstanbul'a gönderdi.⁴⁷⁵

1814 yılına gelindiğinde Bayezid Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın 60-70 kadar hanesiyle Bayezid'de kışlayan Zilanlı Aşireti'nin mallarını ve hayvanlarını gasp etmesi ve 100'den fazla Celali Aşireti mensubunu hapse attırması bölgedeki huzursuzluğu arttırdı.⁴⁷⁶ Yine bu sırada Çıldır valiliği yapan Maktul Selim Paşa'nın oğlu Ahmed Paşa'nın Çıldır yönetimini ele geçirmek amacıyla bölgede karışıklık çıkararak bazı kaleler inşa etmesi üzerine Baba Paşa olarak da bilinen dönemin Şark Seraskeri Pehlivan İbrahim Paşa asiler üzerine gönderilerek bölge kontrol altına alındı.⁴⁷⁷

Ancak İran sınırında işler durulacak gibi değildi. 1817 yılı haziranında Bayezid Mutasarrıfı İbrahim Paşa'nın daha önceki uygulamalarına devam etmesi tedirginlik yaratıyordu. Paşa'yla ilgili şikâyetlerin artması üzerine azledilen İbrahim Paşa çareyi İran'a kaçmakta buldu. Zaten daha önce Maktul Selim Paşa'nın küçük oğlu Abdullah da İran'a sığınmıştı. Dönemin sadrazamı Mehmed Emin Rauf Paşa, firari Abdullah'ın Osmanlı'ya iadesini Erzurum Valisi Celal Paşa aracılığıyla İran makamlarından istediye de⁴⁷⁸ İran, iadenin gerçekleşeceğini söylemesine rağmen bir türlü firariyi teslim etmedi. Bu sırada İbrahim Paşa'nın bazı Kürt aşiretlerin desteğini aldığı⁴⁷⁹ ve Köroğlu Kalesi'ni İran'ın yardımıyla tamir ettirerek oraya

⁴⁷³ Daha önceden İran'a giden Abdülvahhab Efendi Tebriz'i terk ederek İstanbul'a dönmüş, arkasından Celaleddin Efendi Erzurum Seraskeri Ahmed Paşa'yı görmek bahanesiyle Tebriz'den ayrılarak İstanbul'a gelmişti. **Mufasssal**, V, s. 2867.

⁴⁷⁴ Gülistan Anlaşması ile İran, Karabağ, Şeki, Şirvan, Derbent, Kuba, Bakü ve Talis hanlıklarının arazisini Rusya'ya bırakmış ve Hazar Denizi'nde savaş gemisi bulundurmayaacağını taahhüt etmiştir. **Mufasssal**, V, s. 2867.

⁴⁷⁵ Y. Karadeniz, **aynı eser**, s. 309.

⁴⁷⁶ Hakan Kaya, "XIX. Yüzyılın Birinci Yarısında Aşiretler ve Demografik Yapı: Bayezid Sancağı", **İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C.6, S.5 (2017), s. 2599.

⁴⁷⁷ Sıtkı Uluerler, **aynı tez**, s. 251-253.

⁴⁷⁸ BOA, **HAT**, 796/36910; **Şânizâde**, II, s. 338.

⁴⁷⁹ BOA, **HAT**, 796/36910; **HAT**, 1314/51257.

sığınacağı haberleri gelmekteydi. Bu haberler üzerine Bayezid Mutasarrıfı Behlül Paşa'ya⁴⁸⁰ Koroğlu Kalesi'nin kendisine bağlı olduğu ve muhafazasına dikkat etmesi konusunda emirler gönderildi. Bu emirlere karşılık Behlül Paşa, kalenin kendisine uzak olduğu gerekçesiyle müdahale etmedi. Sonuçta Celal Paşa'ya⁴⁸¹ seraskerlik verilecek ve İbrahim Paşa üzerine gönderilerek mesele halledilecekti.⁴⁸²

Tam da bu sırada Bağdat Valisi ile yerel yöneticiler arasındaki gerginlik iki devlet arasında bir savaş çıkması ihtimalini doğurdu. Dönemin etkili şahsiyetlerinden Halet Efendi'nin taşrada oluşturduğu sistemin sonucunda⁴⁸³ Bağdat Valisi Davut Paşa⁴⁸⁴ ile Baban Mutasarrıfı Mahmud Paşa arasında çıkan anlaşmazlıkta İran'ın Kirmanşah Valisi'nin, Baban paşasına yardım amacıyla Osmanlı sınırını geçmesi Osmanlı Devleti tarafından savaş sebebi sayılacak ve savaş hazırlıkları yapılacaktı.⁴⁸⁵ Osmanlı Devleti'nin bu tutumu karşısında İran'ın geri adam atarak 1817'de Muhib Ali Han'ı elçilikle İstanbul'a göndermesi olası bir savaşı engelledi. Muhib Ali Han ile ihtilafli konular görüşülerek İran adına taahhüt alındı.⁴⁸⁶ Yapılan görüşmeler

⁴⁸⁰ Kürt ayanındandır. Yurtluk suretiyle Bayezid kendisine verilmiş ve mutasarrıflık yapmıştır. **SO**, II, s. 365.

⁴⁸¹ Bozok Ayanı Süleyman Bey'in oğludur. 1805'te vezaretle Sivas valisi oldu. Sonrasında sırasıyla Diyarbakır, Halep, Erzurum ve Adana valiliği yaptı. 1821'de vezareti kaldırıldı. Sonrasında vezirliği geri verilerek Erzurum'da İran'la savaşta bulundu. 1827'de Maraş valisi olup Rusya savaşında bulundu. 1829'da Niğbolu muhafızı iken yine vezareti kaldırıldı ve Tekfurdağı'nda ikamet ettirildi. 1844'te haline merhameten mirimiranlık ile Sivas valisi ve 1845'de Maraş valisi oldu. 1846'da vefat etti. **SO**, II, s. 389.

⁴⁸² **BOA**, **HAT**, 796/36910; **Şânîzâde**, II, s. 339.

⁴⁸³ Hâlet Efendi, taşrada kendi taraftarı olan valilerin atanmasını sağlayarak bölgede gücünü korumak istemiştir. Örneğin Babiâli, Bağdat valiliği için Cidde Valisi Kavalalı İbrahim Paşa'yı atamayı düşünmüş ancak Hâlet Efendi'nin etkisiyle Davut Bey valiliğe atanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: S. Y. Gürgen, **aynı eser**, s. 245-254.

⁴⁸⁴ Bağdat valisi Süleyman Paşa'nın kölesi ve damadıdır. 1815'te vezaretle Bağdat ve Basra, 1833'te Bosna valisi olmuştur. 1835'te azlinden sonra 1838'de Şura-yı Babiâli Reisi, 1839'da Ankara valisiyken 1840'da azledildi. 1846'da şeyhülhareme olarak Nisan 1850'da azledildi. Kasım 1850'de ikinci defa şeyhülhareme oldu. 1851'de Medine'de vefat etti. **SO**, II, s.408.

⁴⁸⁵ Davut Paşa, Baban paşalarını İran etkisinden kurtarmak istiyordu. Bu amaçla Mahmud Paşa'ya Baban Sancağı yanında Köy ve Harir sancakları da tevcih edilmişti. Ancak Kirmanşah Valisi Muhammed Ali Mirza'nın tehditleri karşısında İran lehine bir politika yürütmüştü. Davut Paşa ise Mahmud Paşa'nın elinden Köy ve Harir sancaklarını alarak Mahmud Paşa'nın nüfuzunu kırmak istemiştir. Ancak Mahmud Paşa Muhammed Ali Mirza'dan yardım istemesi İran'la Osmanlı Devleti'ni karşı karşıya getirecektir. Uluerler, **aynı tez**, s.239-243.

⁴⁸⁶ Yapılan müzakerelerde İranlı hacılara kötü muamelenin son bulması ve el konan malların iadesi, iç işlerine müdahale, siyasi mültecilerin taraflarca iadesi ve sınır ihlallerine son verilmesi gibi konular görüşüldü. **Şânîzâde**, II, s.380; **Mufasssal**, V, s. 2867.

doğrultusunda Osmanlı Devleti, Erzurum ve Çıldır valilerine İran'dan kaçanların geri verilmesi ve İranlı tüccarlara iyi davranılmasını emretti.⁴⁸⁷

2.3.2. 1820-1823 Osmanlı-İran Savaşı⁴⁸⁸

2.3.2.1. İran'la Yaşanan Anlaşmazlık Sebepleri

İran Şahı her fırsatta Babiâli'ye var olan anlaşmalara uymak gerekliliğinden bahsetse de, esasen, Batıda önce Sırp isyanı ardından da Rus savaşı, Tepedelenli ve Rum isyanları ile meşgul olan Osmanlı Devleti'nin zor durumundan yararlanarak topraklarını genişletmek niyetindeydi. Babiâli, İran'ın niyetini anlamış ve doğudaki valilerine İran'la bir savaş haline girmenin mümkün olmadığını, bu nedenle ona göre davranılması gerektiğini emretmişti.

Babiâli'nin bütün bu titizliğine rağmen Osmanlı-İran hududunda yaşayan konar-göçer ve uyrukları ihtilaf konusu olan aşiretlerin her iki devletin topraklarına rahatça girip çıkması, bazen gittikleri yerlerdeki yağma ve eşkıyalığa varan hareketleri iki devlet arasında gerginliğin artmasına neden oldu.⁴⁸⁹ Bu aşiretlerin en önemlisi Haydaranlı⁴⁹⁰ ve Sebki⁴⁹¹ aşiretleriydi. Nüfus olarak kalabalık olan bu aşiretlerin iki devlet için ciddi bir güç olduğu yadsınamazdı. Hatta Rauf Paşa şark seraskeri olduğunda bu konuyu II. Mahmud'a anlatırken aslında bu aşiretlerin Osmanlı Devleti'ne meyilettiklerinden bahseder ve İran'ın bu durumu kabullenmek istemediğini belirtir. Hatta Rauf Paşa, bu aşiretlerin sanıldığı gibi yüz bin kadar olmadıklarını beş bin civarında olduklarını söyler. Buna karşılık II. Mahmud

⁴⁸⁷ Şânîzâde, II, s. 384; R. Uçararol, *aynı eser*, s. 157.

⁴⁸⁸ Osmanlı-İran savaşının tarihi ile ilgili çoğu kaynakta 1821 yılı gösterilmiş olsa da Eralp Yaşar Azap'ın hazırladığı doktora tezinde savaşın başlama tarihi olarak Eylül 1820 verilmektedir. Savaşın tarihi ile ilgili olarak yapılan tartışma için bkz: Eralp Yaşar Azap, **1820-1823 Osmanlı-İran Savaşı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021, s.3.

⁴⁸⁹ Kamil Paşa, III, s.75, *Cevdet*, XII, s. 4-5; Karadeniz, *aynı eser*, s. 309.

⁴⁹⁰ Haydaranlı Aşireti bin yüz elli haneden oluşmaktaydı. Bu aşiretin dört yüz kadar hanesi Bayezid Sancağı'nda, altı yüz hane kadarı da Van Sancağı'na bağlı Erciş Kazası'nda, yüz elli hane kadarı ise İran tarafında bulunmaktaydı. Mehmed Hurşid Paşa, *Seyahâhadnâme-i Hudûd*, Çev. Alaaddin Eser, İstanbul 1997, s. 263-266. Aslen Diyarbakır Eyaleti Meyyafârikîn Sancağı'nda yerleşik olan bu aşiret Şikâkî aşiretinin bir koludur. Şânîzâde, III, s. 128; *Cevdet*, XII, s. 5.

⁴⁹¹ Aslen Yezîdî bir aşiret iken bazı kabileleri İslam dinine geçerek Müslüman olmuş olan Sebikli/Sibikli ya da Sebikanlı/Sipkî Aşireti on sekiz kabileden oluşuyordu. İki yüz elli hane kadarı yaz-kış Eleşkird'e bağlı Ayıntab nahiyesinde iken üç yüz hane kadarı da Revan'daki yaylak ve kışaklarda bulunurlardı. *Seyahâhadnâme-i Hudûd*, s. 264.

Osmanlı tebaası olsalar da bu aşiretlerin konaklamalarında yaşanacak problemlerden dolayı Rauf Paşa'yı uyaracaktır.⁴⁹²

II. Mahmud'un da belirttiği gibi bu aşiretlerin iskânı meselesinde asayiş problemleri en önemli meselelerden biriydi. Bu aşiretleri birer güç kaynağı olarak gören yerel yöneticiler de aşiretlerden yararlanmak istiyorlar, hatta bazen yağma hareketlerine ön ayak oluyorlardı. Bu konuda Haydaranlı Aşireti'nden Kasım Ağa'nın, İran'dan Muş ve Malazgirt'e gelmesi İranlı yetkilileri kızdırmıştı.⁴⁹³ Şöyle ki Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın izniyle önce Haydaranlı Mahmud Ağa 500 hane ile Muş'a gelmiş, ardından da kardeşi Kasım Ağa, Muş ve Malazgirt'e gelerek yerleşmişti. Bu bilgileri daha sonra Rauf Paşa da teyid eder.⁴⁹⁴ Ancak Revan Serdarı ve Hoy Hanı, Kasım Ağa'nın İran'da doğup yetiştiğini bu nedenle de İran'a tabii olduğunu söyleyerek Kasım Ağa'ya İran'a dönmedikleri takdirde askeri müdahalede bulunacaklarını bildirmişlerdi.⁴⁹⁵ Yine o sırada göçebe aşiretlerden olan Yezidi Aşireti'nden⁴⁹⁶ Çobanoğlu Abdi Ağa ve kardeşi de Van civarından Muş'a gelmişti.⁴⁹⁷ İran, bu yer değiştirmelerde Selim Paşa'nın rolü olduğunu, Selim Paşa'nın Haydaranlı ve diğer bazı Kürt aşiretlerini ayartarak Muş'a gelmelerini sağladığını iddia ediyordu.⁴⁹⁸

⁴⁹² Rauf Paşa bu aşiretlerden bazıları hakkında detaylı bilgi verdikten sonra Silvanlı Aşireti'nin iki bin miktarı olduğu, Celali Aşireti'nin iki bin, Haydaranlı Aşireti'nden bir grubun üç yüz kadar, Cemadinli Aşireti'nin altı yüz kadar olduğunu söyler. BOA, **HAT**, 811/37227.

⁴⁹³ BOA, **HAT**, 1/18.

⁴⁹⁴ BOA, **HAT**, 811/37227.

⁴⁹⁵ Osmanlı Devleti de Haydaranlı Aşiretini kendi tebaası kabul ediyordu. Aslen Diyarbakır Eyaleti'nin Meyyâfârikîn Sancağı'nda sakin olan bu aşiret Muş, Malazgirt ve Erciş sancaklarına gelerek buralara yerleşmişti. Hatta Muş Mutasarrıfı müteveffa Murad Paşa zamanında bile on yılı aşkın süredir buraları kışlak olarak kullanıyorlardı. BOA, **HAT**, 1314/21256; 1/18; Uluerler, **aynı tez**, s. 272.

⁴⁹⁶ Van Eyaleti'nde Mahmudî Sancağı'nda Abaga Nahiyesi'nde sakinlerdir. Abaga Nahiyesi önceleri Van'a bağlı iken sonradan Hakkâri'ye bağlanmıştır ve bu nahiye'nin bir kısmı Osmanlı Devleti'ne tabi iken Bebecik ve Ovacık mahalleleri İran'a bağlıdır. **Seyahâhadnâme-i Hudûd**, s. 237-238; **Şânîzâde**, III, s. 129.

⁴⁹⁷ **Şânîzâde**, III, s. 127-128; **Cevdet**, XII, s. 5.

⁴⁹⁸ Muş Mutasarrıfı Selim Paşa nüfus yönünden hayli kalabalık olan Haydaranlı Aşireti'nin Osmanlı tebaası olduğunu söylüyordu. Hatta Haydaranlı Aşireti'nin Şafii olduklarını Şii olmadıklarını ifade etmişti. Bunu kanıtlamak için de Haydaranlı Aşireti'nin Şikaki Aşireti oymağından olup, aslen Diyarbakır Eyaleti'ne bağlı Meyafakirin Sancağı'nda sakin olan Kürt aşiretlerinden biri olduğunu oradan Muş, Malazgirt, Erciş ve Bayezid sancaklarına geldiklerini, kışlak olarak bazen İran'ın Hoy ve Çors bölgelerine gittiklerini söylüyordu. Selim Paşa'nın İran'la olan yazışmaları için bkz: BOA, **HAT**, 1/18K; 1/18L;

İran'la yaşanan anlaşmazlık sebeplerinden biri de İranlı tüccarların mallarına yönelik yapılan saldırı iddialarıdır.⁴⁹⁹ Bu konuda İranlı tüccar Ağa Mehmed'in bir kısmı Revan Serdarı'na ait olan mallarına Erzurum Valisi Hüsrev Paşa'nın⁵⁰⁰ el koyduğu, kendisini de hapse attırdığı yönündeki iddiaları İran tarafından gönderilen Ağa Mustafa aracılığı ile Babiâli'ye bildirilmişti.⁵⁰¹

Osmanlı Devleti'ne saldırmak için fırsat kollayan Abbas Mirza, İran hacılarından cerime⁵⁰² alınarak kendilerine zorluk çıkarıldığı iddiasıyla 1821 yılı içerisinde İranlıların hacca gitmeyeceklerini söylemiş, bununla da yetinmeyerek İran'dan Van'a gönderilen zahirenin artık verilmeyeceğini Erzurum'da bulunan memurları Ali Bey aracılığı ile Hüsrev Paşa'ya bildirmişti. Hüsrev Paşa ise bu durumu Babiâli'ye iletmiş, karşılığında İran'ın Ruslarla ittifak kurma ihtimaline karşılık dikkatli olunması emredilmişti.⁵⁰³

Derviş Paşa meselesi de bir diğer anlaşmazlık konusuydu. 1817 yılı başlarında Van Muhafızlığı yapan Derviş Paşa, İran'a bağlı bazı aşiretlerle Sebki Aşireti'nden Abdullah'ın oğlu Süleyman'ı Muş Bulanık'a gönderip o bölgeyi yağma ettirmiş, buna karşılık Muş Mutasarrıfı Selim Paşa da kendi himayesindeki Kürt askerleri Adilcevaz'a gönderip yağmalatmıştı.⁵⁰⁴ Ayrıca Derviş Paşa'nın sikke bastırdığı da gelen haberler arasındaydı. Yine Derviş Paşa memurlarının İran tarafından gasp ederek Van'a getirdikleri 12.000 koyun, İran elçisi tarafından defalarca istenmesine rağmen Derviş Paşa koyunları teslim etmemişti. Bu

⁴⁹⁹ Aslında Osmanlı Devleti, ülkesinde bulunan İran tüccarlarının mallarının korunması ve tüccarların sağ-salim İran'a dönmeleri konusunda hassasiyetle davranmış ve bununla ilgilenmesi için Kadı-zâde Mehmed Tahir Efendi'yi görevlendirmiştir. **Esad Efendi Tarihi**, s. 228; **Cevdet**, XII, s. 13.

⁵⁰⁰ Abazadır. Çavuşbaşı Said Efendi'nin kölesi olup Enderun'a girip çıkmıştır. Küçük Hüseyin Paşa'ya kaptanlığında mühürdarlık ve kethüdalık yapmıştır. 1801'de vezaretle İzmit valiliği, sonra sırasıyla Mısır, Diyarbakır, Bosna, Silistre, Selanik, Trabzon ve Erzurum valiliği yapmıştır. Kaptan-ı deryalık, Meclis-i Vala reisliği ve 1839'da sadaret görevlerini üstlenmiştir. 1855'te vefat etmiştir. Türbesi Eyüp'tedir. Makam düşkün, zengin, tedbirli bir kişiliğe sahiptir. Kölelerini eğiterek birçok devlet adamının yetişmesine yardım etmiş, askerî, idarî ve malî alanlarda düzenlemeler yapmıştır. *SO*, II, s. 682-683; Ayrıntılı bilgi için bkz: Yüksel Çelik, **Şeyhü'l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa**, Ankara 2013.

⁵⁰¹ Y. Çelik, **aynı eser**, s. 146.

⁵⁰² Yasal olarak para cezasını gerektirmeyen suçlarda ceza olarak alınan paradır. Pakalın, **aynı eser**, I, s. 281.

⁵⁰³ **Cevdet**, XII, s. 9.

⁵⁰⁴ **Şânîzâde**, III, s.4-5.

durum İran'la çatışmalara sebep olmuştu.⁵⁰⁵ Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Ocak 1819'da Derviş Paşa'yı Van muhafızlığından azletmiş, yerine İbrahim Yümni Paşa'yı tayin etmişti. Derviş Paşa'nın da yeni görev yeri Kırşehir olarak belirlenmişti.⁵⁰⁶ Ancak Derviş Paşa Kırşehir'e gitmek yerine Hoy taraflarına geçmiş ve Van'a altı saat mesafedeki Mahmudi adlı yerde konaklamıştı.⁵⁰⁷

Yeni muhafız İbrahim Yümni Paşa⁵⁰⁸ Van'daki Derviş Paşa nüfuzunu kırmakta başarılı olamamıştı. Bu durumun farkında olan Derviş Paşa daha sonra Hoy taraflarından topladığı askerle Van üzerine yürümüş, beklediği yardım gelmeyen ve Van halkı tarafından da yalnız bırakılan İbrahim Yümni Paşa ümitsizliğe düşerek cephaneyi patlatmış ve hayatını kaybetmişti.⁵⁰⁹ Bu haber üzerine Babîâli Haziran 1819'da Van Muhafızı Sert Mahmud Paşa⁵¹⁰ ve Erzurum Valisi Hafız Ali Paşa'yı⁵¹¹ Derviş Paşa üzerine göndermiş, mağlup olan Derviş Paşa kılık değiştirerek İran'a kaçmıştı.⁵¹² Ancak Temmuz 1819'da yakalanarak idam edildi.⁵¹³

Yine Bayezid Sancağı ve Behlül Paşa meselesi de İran'la olan anlaşmazlıklardan biridir. Daha önce Erzurum Valisi Celal Paşa, Beyazid Mutasarrıfı Behlül Paşa'yı asi İbrahim Paşa üzerine göndermek istemiş ancak Behlül Paşa çeşitli

⁵⁰⁵ Uluerler, **aynı tez**, s. 264.

⁵⁰⁶ **Şânîzâde**, III, s. 8.

⁵⁰⁷ **Şânîzâde**, III, s. 27; Uluerler, **aynı tez**, s. 267.

⁵⁰⁸ Mustafa Paşa'nın torunu olup Erzurum ileri gelenlerindendir. 1819'da mirimiran rütbesiyle Van muhafızı oldu. **SO**, III, s. 790.

⁵⁰⁹ **Şânîzâde**, III, s.46.

⁵¹⁰ Edirne ileri gelenlerindendir. 1809 sonunda mirmiranlıkla Tutakan muhafızı ve vezaretle Eskişehir mutasarrıfı oldu. 1811'de vezareti kaldırıldı. 1813'te tekrar vezaret verilerek Kars, İçel, Van, 1824'te tekrar Kars, Niğde, Beyşehir Kırşehir valisi oldu. 1827'de azledilip vezirliği kaldırıldı. 1828'de tekrar Balkanlar muhafızı olup 1829'da Silistre'de esir düştü ve Petersburg'a götürüldü. Esaretten döndüğünde hastalanıp 1830'da Edirne'de vefat etti. **SO**, III, s. 927.

⁵¹¹ Amasyalıdır. Kaleminden yetişme olduğundan hâcegan, küçük ruznameci ve 1807'de şehremini, 1810'da vezirlikle kaptan-ı derya oldu. 1811'de Hanya Valisi iken birkaç gün sonra Rumeli sürücüsü ve Tırnova Mutasarrıfı, 1812'de Silistre, Niş, 1816'da Şam Valisi, 1817'de Teke ve Hamid m Mutasarrıfı, Halep Valisi, 1818'de Çıldır, 1819'da Erzurum ve Kars, 1819/1820'de Ankara ve Kengiri, 1820/21'de Diyarbakır Valisi olmuş 1821/22'de azledilmiştir. Kasım-Aralık 1822'de Trabzon, Ocak-Şubat 1823'te Maraş, 1825'de Rakka, 1825/26'da Kayseri ve 1827/28'de Boğaz seraskerliğiyle Biga Mutasarrıfı oldu. Boğaz muhafızlığında emir almadan bazı asker firarilerine aracı olanların cezalandırılması yüzünden azledilerek Gelibolu'da ikamet ettirildi. Nisan 1829'da orada vefat etti. **SO**, I, s. 288.

⁵¹² **Şânîzâde**, III, 46-47.

⁵¹³ **Şânîzâde**, III, s. 29.

bahanelerle bu işi yapamayacağını söylemişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, Behlül Paşa'dan Celal Paşa'nın emirleri doğrultusunda hareket etmesini istemişti.⁵¹⁴

Beyazıd Mutasarrıfı Behlül Paşa'nın azledilmesi her ne kadar gizli sebep⁵¹⁵ olarak telaffuz edilse de bu emir tanımaz halleri azlinde etkili olmuş olmalıdır. Behlül Paşa yerine önce Toprakkale ileri gelenlerinden İbrahim Ağa atandı, ancak Behlül Paşa'nın kararı tanımayarak Bayezid'i terk etmemesi⁵¹⁶ üzerine Eleşkirt Beyi Abdülhamit'e Bayezid mutasarrıflığı tevcih edildi.⁵¹⁷ Ne var ki Behlül Paşa Bayezid'ı terk etmemekte kararlıydı. Bu işin halledilmesi için Erzurum Valisi Hüsrev Paşa devreye girdi. Ancak bu sırada Behlül Paşa'nın kışkırttığı Sebki Kürtleriyle Abdülhamit Paşa arasında Kara Kilise denen yerde meydana gelen savaşta Abdülhamit Paşa'nın yenilmesi Osmanlı yönetimini harekete geçirecekti. Hüsrev Paşa'ya derhal Behlül Paşa meselesinin halledilmesi emredildi. Neticede Behlül Paşa Osmanlı birliklerine mağlup olmuş ve tutuklanarak Erzurum'a götürüldü.⁵¹⁸

2.3.2.2. İran'ın Sınırlara Tecavüzleri

Bütün bu sebepler Osmanlı-İran arasındaki gerginliği arttırsa da asıl sebep İran'ın, Osmanlı Devleti'nin Batı'da yaşadığı sıkıntılı durumundan yararlanarak Ruslarla olan mücadelesindeki kayıplarını Osmanlı Devleti'nden toprak alarak gidermek istemesiydi.⁵¹⁹ Bu amaçla İran, sınır ihlallerini sonlandırmadığı gibi

⁵¹⁴ Şânîzâde, II, s. 340.

⁵¹⁵ Bu konuyu Şânîzâde "...Bâyezid Sancağı esbâb-ı kaviyyeden ma'dûd olmuş olan ba'zı esrâr-ı külliyye..." şeklinde ifade etmiştir. Şânîzâde, III, s. 147-148. Cevdet Paşada bu konuyu "...Bâyezid Sancağı esbâb-ı hafîyyeye binâen..." şeklinde ifade etmiştir. **Cevdet**, XII, s. 7.

⁵¹⁶ Behlül Paşa, İbrahim Ağa'nın kardeşi Hüseyin Ağa'nın Kürt aşiretlerinden birisinin lideri olması sebebiyle İbrahim Ağa'nın İran'a meyletme ihtimali olduğunu söyleyerek Bayezid'i terk etmemiştir. Şânîzâde, III, s. 148; **Cevdet**, XII, s. 7; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 152.

⁵¹⁷ İbrahim Ağa'nın İran'a meyletme ihtimali nedeniyle Bayezid bu sefer Abdülhamit Paşa'ya verilmiştir. Hâlbuki Abdülhamit Paşa da Zilanlı Aşireti reisi Hüseyin Ağa'nın kayınpederidir. Bkz: Y. Çelik, **aynı eser**, s. 154. Bir kısmı Revan'da olan bu aşiretin bir kısmı da Diyarbakır taraflarından Erzurum ve Kars bölgelerine gelmişler, bir süre Bayezid'de bulunduktan sonra Kağızman'a yerleşmişlerdir. **Seyahâhadnâme-i Hudûd**, s. 265

⁵¹⁸ Şânîzâde, III, s. 147-148. **Cevdet**, XII, s.8-9; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 155.

⁵¹⁹ Bu durumu Cevdet Paşa, "*İranlular Devlet-i Aliyye'nin eyyâm-ı meşgûliyetinden istifâde etmek üzere fırsat gözetmekde oldukları cihetle Rum fetretinden dolayı Devlet-i Aliyye'nin gavâ'ili artıkdca onların dahi hırs u tama'ları artmakda ve tavr u mu'âmeleleri tebeddül etmekte idi.*" şeklinde ifade eder. **Cevdet**, XII, s.3; Stanford J. Shaw – Ezel Kural Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Çev. Mehmet Harmancı, C. II, İstanbul 2010, s. 42-43.

Osmanlı Devleti'ni iki cephede birden savaşa sokmak istedi. İlk cephe olan Bağdat tarafındaki saldırılar Bağdat Valisi Davut Paşa'nın gayretleriyle bertaraf edilmişti.⁵²⁰

Osmanlı'nın Doğu sınırındaysa İran'ın sınır tecavüzleri devam etmekteydi. Daha önceleri İran Kürtlerinden bir grup eşkıya sınırı geçerek Kars'ta bulunan Köroğlu Kalesi'ne gelip yerleşmiş ve buradaki bazı köyleri yağmalamışlardı. Daha sonra Bayezid'e ve ardında da Diyadin Kazası'na tabi köylere saldıran bu eşkıyalar, Buncalı Köyü'nde Muş Mutasarrıfı Selim Paşa askeri ile savaşa tutuşmuşlar ve Selim Paşa'nın kaldığı Çevirme adlı yere bir buçuk saat mesafeye kadar ilerlemişlerdi. Bu durum karşısında Erzurum Valisi Hüsrev Paşa, Selim Paşa emrine asker ve mühimmat göndermiş, durumu da Babıâli'ye bildirmişti. Babıâli bunun üzerine Van Muhafızı Sert Mahmut Paşa ve Bayezid Mutasarrıfı Abdülhamit Paşa'yı eşkıyaları temizlemekle görevlendirdi. Ancak o sırada İran'ın, Hakkâri bölgesinde yer alan ve Van'a iki saat mesafedeki Cari Kalesi'ni kuşattığı haberi geldi. Sert Mahmut Paşa elindeki bütün askeri karşı gönderse de yarı yolda kale halkının İran'a geçtikleri haberini aldı.⁵²¹

Böylelikle İran'ın Doğu'daki saldırıları Hakkâri'ye bağlı Cari Kalesi'yle başlamış, kaleyi ele geçiren İran, yönünü Van ve Kars'a çevirmişti. Önemli bir direnişle karşılaşmayan İran askeri Ahlat, Adilcevaz ve Bitlis'i işgal etti. Van'a bağlı Mahmudî Kalesi'ne saldıran İranlılar, Kars'ın bazı kazalarını da talan ettiler. Bazı Kürt aşiretlerinin desteğini⁵²² alan İran ordusu Eleşkirt yakınlarında Hüsrev Paşa ordusunu bozguna uğratmış, Selim Paşa'nın ihanetiyle⁵²³ Bayezid ve Toprakkale'yi ele geçirmişti.⁵²⁴ Bu sırada İran'la ilişkilerin bozulmasında etkisi büyük olan

⁵²⁰ Azap, **aynı tez**, s. 209-234.

⁵²¹ 1817'de Hakkâri Beyi Mustafa Bey İran'a tabi olmuştu. İran'ın Hakkâri'ye saldırdığı sırada Mustafa Bey Van'a gelmiş, kendisine öğüt verildiyse de dinlememiştir. Cari Kalesi Beyi de Mustafa Bey'le akraba olduğundan İran'a tabii olmuştu. **Şânîzâde**, III, s. 146; **Cevdet**, XII, s.7.

⁵²² Bölgedeki bazı Kürt aşiretleri İran tarafına meyletmekteydi. Bunda Halet Efendi'nin taşrada uyguladığı politika etkili olmuştur. Şöyle ki, Halet Efendi taşrada ne kadar sözü geçen iş bitirici adam varsa bir bahaneyle ya öldürtmüş ya da sürgün ettirmiştir. Bu durum aşiret beylerini ve ağalarını ürkütmüş ve onlardan sınır boylarında olanlarını İran'a yanaştırmıştır. İran ise aşiret reislerine hediyeler göndererek onları kendine bağlamıştır. **Cevdet**, XII, s. 7.

⁵²³ Eleşkirt bozgunu sonucu ümitsizliğe düşen Selim Paşa'nın Ahlat Şeyhi Ahmet Efendi'ye söylediği *"Dünyayı tufan tuttu biz sefine-i Nuh'a girdik halâs olduk, sen dahi gel bu sefineye dâhil ol ki tufandan halâs olasın."* sözleri ihanetinin nedenini çok net bir şekilde açıklamaktadır. Y. Çelik, **aynı eser**, s. 169.

⁵²⁴ Y. Çelik, **aynı eser**, s. 160-165.

Haydaranlı Aşireti de o vakitlerde Rauf Paşa'nın valisi olduğu Diyarbakır'a gitmiş, İran askeri de geçtikleri yerleri yağma ederek onları takip etmişti.⁵²⁵

Erzurum Valisi Hüsrev Paşa ılımlı bir siyaset izleyerek İranlıların sınır tecavüzlerini engellemeye çalışsa da,⁵²⁶ İranlıların saldırılarına ve yağma hareketlerine engel olamadı. 1821 sonlarına doğru İran ordusu Muş, Bitlis, Erciş ve Bayezid'a kadar ilerlemişti.⁵²⁷

2.3.2.3. Rauf Paşa'nın Şark Seraskerliğine Atanması

Babîâli, Bayezid'in savaşılmadan kaybedildiği, Abbas Mirza'nın Erzurum'a saldırma amacıyla 300.000 kadar askerini Tebriz'den yola çıkardığı ve Hoy Hanı'nı da Van'a gönderdiği haberini alınca yardımların yapıldığı halde Hüsrev Paşa'nın gerekli tedbirleri alamayıp İran ordusuna karşı koyamadığını söyleyerek Hüsrev Paşa'yı şark seraskerliğinden azletti.⁵²⁸ Yerine 26 Ekim 1821'de şark seraskeri olarak Hüsrev Paşa'dan daha ehil olduğuna ve bölgeyi daha iyi tanıdığına inanılan Diyarbakır Valisi ve Maden-i Hümâyûn Emîni Mehmed Emin Rauf Paşa şark seraskeri olarak atandı.⁵²⁹

Rauf Paşa'nın şark seraskerliğine atanmasında şüphesiz diplomatik yönünün etkisi büyüktür. Bu konudaki hatt-ı hümâyûnda "...*Hâlâ Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni atûfetlî Rauf Paşa hazretleri usûl-i devlet-i aliyyeye ârif ve maslahât-ı vakt ü hâl ve îrâniyân ile tarîk-i muhârebe ve mukâveleye muktedir ve vâkıf olduğuna mebnî şark seraskerliği müşârûn-ileyh Hüsrev Paşa kullarından sarf ü tahvîl ve müşârûn-ileyh Rauf Paşa hazretlerine tefvîz...*"denilerek Rauf Paşa'ya olan güven ve tayin sebebi net bir şekilde belirtiliyordu.⁵³⁰ Çünkü bu sırada Batı'da gün geçtikçe büyüyen bir Rum isyanı ile uğraşan Babîâli'nin İran üzerine büyük bir ordu gönderemeyeceği açıktı. Bu nedenle yapılan görev değişikliği ile İran'la olan gerginliğe son verilmek

⁵²⁵ Cevdet, XII, s. 11.

⁵²⁶ Paşa'nın bu konudaki faaliyetleri hakkında bkz: Y. Çelik, *aynı eser*, s. 140–170.

⁵²⁷ Cevdet, XII, s. 11.

⁵²⁸ BOA, HAT, 815/37282G.

⁵²⁹ Cevdet Paşa, Rauf Paşa'nın aynı zamanda Erzurum valisi olarak tayin edildiğini söylemektedir. Ancak arşiv belgeleri incelendiğinde Rauf Paşa'nın önce şark seraskerliğine tayin edildiği 15 Aralık 1821'de bu görevine ilaveten Erzurum valisi olarak atandığını görmekteyiz. BOA, C.HR, 60/2979;58/2858; Cevdet, XII, s. 11; Esad Efendi Tarihi, s. 45.

⁵³⁰ BOA, HAT, 815/37282G.

istenmişti. Yine Rauf Paşa'nın şark seraskeri olarak tercih edilmesindeki diğer bir sebep, Paşa'nın görevleri hakkında bilgi sahibi olmak noktasındaki çabasıdır. Nitekim merkez tarafından Paşa'nın bu görevinde de her bir ayrıntıya vakıf olması takdirle karşılanacaktır.⁵³¹

Hüsrev Paşa'nın Erzurum halkı ve ocaklılarıyla anlaşamayarak halkın kendisine karşı isyan etmesi ve Abbas Mirza'nın Hüsrev Paşa'nın kendisini başlı başına savaş sebebi sayarak ondan intikam almak için büyük bir ordu topladığı haberleri de azledilmesinde etkili olmuştu.⁵³² Nitekim Babiâli'nin bu hamlesi İran tarafından da olumlu karşılandı ve Rauf Paşa'yla görüşmesi için Zeynelabidin Bey Erzurum'a gönderildi. Yine İran kaymakamı tarafından Rauf Paşa'ya hitaben kendisinin serasker olmasından duyulan memnuniyeti içeren Farsça bir mektup gönderilecekti. Bu mektubun tercümesi de İngiliz elçisi aracılığı ile Babiâli'ye iletildi.⁵³³

Babiâli, kış mevsiminin yaklaşmasıyla Tebriz'e dönen Abbas Mirza'nın baharda tekrar saldıracağına dair haberler üzerine, Rauf Paşa'ya yardım göndermeleri hususunda Karahisar-ı Şarki ve Canik sancaklarıyla diğer çevre sancak ve kazalara emirler gönderdi. Şark ordusunun güçlenmesi amacıyla Rakka ve Maraş valileri de Rauf Paşa'nın maiyetine verildi.⁵³⁴

Erzurum'a gelirken vüzera arasındaki çekişmelerden haberdar olan Rauf Paşa güvendiği adamlarını yanında tutmak niyetindeydi. Bu amaçla, Babiâli'den Maadin-i Hümayûn Eminliği yaptığı sürede hizmetinde bulunan Mehmed Emin Ağa, Hicabî Efendi ve Şakir Ağa'nın rütbelerinin yükseltilmesini istedi. Bundaki sebebi de şöyle belirtiyordu: "... hiçbir şeyde ser-i âliyi tasrî' etmeğe ale't-tahkîk tecvîz etmem ve

⁵³¹ "... Rauf Paşa hazretlerinin şark cânibi seraskerliğine me'mûriyeti vukû'unda müşâriin-ileyh hazretleri gerek avân-ı sadâretlerinde ve gerek işbu me'mûriyetle ol havâliye vusûllerinde her bir maddeye tahsîl-i vukûf etmiş olduğuna mebni...". BOA, **HAT**, 4/96.

⁵³² BOA, **C.HR.**, 16/752; 10/477; BOA, **HAT**, 1314/51246; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 171.

⁵³³ "...İran devleti tarafından feth-i bâb-ı müvâlât zımında Zeynelabidin Bey gönderilmiş...". BOA, **HAT**, 4/96.

⁵³⁴ Daha önce Erzurum Valisi emrindeki Musul Valisi Bağdat Valisi maiyetine verilmiştir. BOA, **HAT**, 798/37004; Maraş ve Rakka valileri de Rauf Paşa maiyetine verilmiştir. BOA, **HAT**, 815/37282G; BOA, **C.HR.**, 16/752. BOA, **DVNSMHH.**, defter no: 239, s.240-241. Maraş Valisi'ne gönderilen başka bir emirle de 500 askeri muktedir bir başbuğ ile birlikte Bağdat Valisi maiyetine göndermesi istenmişti. BOA, **C.HR.**, 135/6711.

hatta ba'zı me'mûrînde bulunanlar şunu bunu iltimâs etdikce levm ider idim. Meğer ki icâb ve iktizâ hasebiyle ederler imiş. El-hâletü hazihî Erzurum'da olan vüzerâ-yı izâm hazerâtının ekser hademelerinin ve Erzurum vücûhunun ve gelen asker başbuğlarının çoğu birer rütbe ve dirlik ashâbından olub dâ'ire-i çâkerânım müte'allikâtı pek sade ve çıplak olduğundan..."⁵³⁵. Bu istek Babîâli tarafından makul bulunarak Hicabî Efendi'ye Erzurum naipliği ve divan kâtipliği, Maden Vekili Şakir Ağa'ya ise kapıcıbaşılık ve silahşorluk tevcih edildi.⁵³⁶

2.3.2.4. Rauf Paşa'nın Yaptığı Hazırlıklar

Sabık Serasker Hüsrev Paşa, Abbas Mirza'nın Tebriz'e dönerken nevrüzda tekrar geleceğini söylediğini ve üç buçuk ay gibi az bir zamanları kaldığını, bu nedenle Rauf Paşa'nın asker tertibiyle uğraşmadan hemen Erzurum'a gelmesini ve yapılacak işler hususunda görüşmeleri gerektiğini Babîâli'ye bildirmişti.⁵³⁷ Ayrıca İran'ın Osmanlı Devleti aleyhine Rusya ile ittifak yaptığı haberleri⁵³⁸ de Babîâli'yi endişelendirmekteydi. Bu iki durum karşısında Babîâli, Rauf Paşa'nın olabildiğince asker tertip edip⁵³⁹ biran evvel Erzurum'a gitmesini istedi.⁵⁴⁰ Ancak Rauf Paşa, yaptığı askeri hazırlıklar etraftaki bazı Kürt aşiret ve asilerin kendi üzerlerine düzenlenecek bir sefer olarak algılamasından ve bu nedenle de Maâdin-i Hümâyûn'a saldırmak buradaki işlerin sekteye uğramasından endişeleniyordu. Buna imkân vermemek için hazırlıklarını olabildiğince yavaş yaparak etrafa hissettirmemeye çalışıyordu. Dolayısıyla bu durum Paşa'nın Erzurum'a hareketini de geciktirmişti.⁵⁴¹ Ayrıca Maden kazasından asker tertibinin vekil ile mümkün olmayacağını⁵⁴² düşünen Rauf Paşa, faydası olacağını düşündüğü nüfuzlu beş kişiyi sürücü olarak merkeze tavsiye etti.⁵⁴³

⁵³⁵ BOA, **HAT**, 496/24364A.

⁵³⁶ BOA, **HAT**, 481/23550; 464/22709; 645/31592.

⁵³⁷ BOA, **HAT**, 816/37298İ.

⁵³⁸ BOA, **C.HR**, 106/5258.

⁵³⁹ Diyarbakır ve Maden'den tertip edilecek askerlerdir. BOA, **HAT**, 798/37004; 819/37342.

⁵⁴⁰ BOA, **HAT**, 819/37342B; 1314/51254.

⁵⁴¹ BOA, **C.HR**, 106/5258.

⁵⁴² BOA, **HAT**, 818/37320A.

⁵⁴³ Bu isimler dergâh-ı âli kapıcıbaşılardan olup Kayseri'de bulunan Osman Ağa, Ayaş Müftüsü-zâde Esad Ağa, Cabbar-zâde Abbas Bey, Bostancıbaşı Behiç Ağa ve Kadri Ağa'dır. BOA, **HAT**, 818/37320B.

Bir taraftan hazırlıklarını yapan Rauf Paşa diğer taraftan da Abbas Mirza'nın bir grup askerini Hınıs üzerine gönderdiği ve kendisinin de Erzurum üzerine yürüdüğü haberlerine dayanarak bölgenin askeri olarak güçlendirilmesine çalıştı. Bunun için çevre bölgelerden yardıma gelecek askerlerin güvenilirliği konusunda oldukça titizdi. İran askerinin ekseriyetle İran'a tabi aşiret ve Kürtlerden oluştuğunu bilen Rauf Paşa, özellikle Sivas ve civarından gelecek askerlerin Kürt ve Kızılbaş olmaları sebebiyle İran'a karşı koymada yeterince güvenilir olmadıklarını düşünmekteydi. Bu civarda yaşayanların İran'la mezhep birliği sebebiyle yakınlık kurmasından çekinen Rauf Paşa, buralardan toplanacak askerlerin eyaletli asker olmasını istiyordu.⁵⁴⁴ Bu düşüncesinde de haklı çıkacaktı. Kars savunması için Sivas ve çevresinden istenen askerlerin yarısından fazlası firar edecek; kalanlar ise Kars'a saldırarak yağma hareketlerinde bulunacaklardı.⁵⁴⁵ Aslında Rauf Paşa'ya göre kazalardan tertip edilen askerlerden ziyade maaşlı askerler İran'a karşı koyabilirdi. Bu nedenle merkezden sık sık maaşlı piyade asker istedi.⁵⁴⁶

17 Kasım 1821'de Maadin-i Hümayûn'dan Erzurum'a doğru yola çıkan Rauf Paşa, Osmanlı ve İran ordusunun durumu hakkında bilgi sahibi olmanın ne kadar değerli olduğunu farkındaydı. Bu amaçla bölgedeki durum hakkında Hüsrev ve Celal paşalardan ve diğer bölge yöneticilerinden raporlar istedi. Ayrıca İran'ın hareketlerini daha önceden bilmenin kendisine fayda sağlayacağı düşüncesiyle istihbarat faaliyetlerine de önem verdi.⁵⁴⁷ Paşalardan gelen raporlara göre İran, Selim Paşa ile anlaşarak Muş'tan çekilmiş ancak yönünü Harput'a çevirmişti. İranlıların Harput üzerinden ilerlemesi ise Erzurum'un güvenliğinin tehdit altında olması demek olacağından Rauf Paşa bu yolun emniyetini sağlamak için merkezden acilen asker ve mühimmat talep etti.⁵⁴⁸ Ayrıca Celal Paşa'nın da yardım için bir an evvel Erzurum'a gelmesini⁵⁴⁹ ve Muş tarafından dönen İran askerlerinin Van'a saldırma ihtimali nedeniyle Hafız Ali Paşa'nın da hazırlıklı olmasını emretti.⁵⁵⁰

⁵⁴⁴ BOA, **HAT**, 821/37382N.

⁵⁴⁵ BOA, **HAT**, 819/37342A; 821/37382.

⁵⁴⁶ BOA, **HAT**, 1314/51254; 821/37382.

⁵⁴⁷ BOA, **HAT**, 806/37166.

⁵⁴⁸ BOA, **HAT**, 818/37320.

⁵⁴⁹ Celal Paşa bu emre karşılık yazdığı yazıda Siverek üzerinden geçmelerinin buralardaki bazı Kürt eşkıyalarının İran tarafına meyletmeleri sebebiyle bazı sakıncalar doğuracağını bu nedenle Kemah ve

Bu sırada İran'ın Rusya ile birlikte Kars ve Van'a saldıracağı haberleri Rauf Paşa'ya da ulaştı. Asker temininde oldukça zorlanan Rauf Paşa, Kars'a acilen eğitilmiş piyade askeri gönderilmesini merkezden istedi. Çünkü daha önce civardan Kars için istenen askerlerin çoğu firar etmiş ancak yarısı Kars'a gelebilmişti. Rauf Paşa'ya göre Kars kadar önem arz eden bir diğer serhat de Van'dı ve bu iki serhat bahar mevsimi gelmeden gönderilecek asker ve mühimmatlarla güçlendirilmeliydi.⁵⁵¹ Aksi takdirde bahar mevsimi geldiğinde eldeki bu askerlerle İran ve Rusya'ya karşı koymak mümkün değildi. Ne var ki kış şartları ve yolların güvenli olmaması sebebiyle imkânlar sınırlıydı. Tam da bu sırada Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın İran tarafına meylettiği haberleri gelmeye başladı. Bu haberlerle endişesi ve telaşı artan Rauf Paşa'nın güç kaybına tahammülü yoktu. Bunun için, Selim Paşa'nın İran tarafına geçmesine engel olunmalıydı. Bu da ancak Devlet-i Aliyye'nin buralarda askeri gücünü hissettirmesiyle mümkün olabilirdi. Bu düşünceyle mühimmat yardımının Erzurum cephanelerinden karşılanmasına ve cephanelerin irsali işiyle de Selim Paşa'nın ilgilenmesine karar verdi. Buna göre kiralanmış hayvanlar aracılığıyla olmak üzere 200 varil barut, 50 sandık fişek ve 200 adet tüfek, Van sabık Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa'ya teslim edilerek Van'a gönderildi.⁵⁵²

2.3.2.5. Rauf Paşa'nın Erzurum Valiliğine Atanması

Yukarıda belirtildiği üzere Hüsrev Paşa'nın seraskerlik görevinde yetersiz olduğunun düşünülmesi, ayrıca Erzurum halkının kendisine karşı isyanı ve İran'ın Hüsrev Paşa'yı başlı başına savaş sebebi sayması nedeniyle Hüsrev Paşa seraskerlik görevinden azledilmişti. Ancak Erzurum valiliği görevi devam etmekteydi. Rauf Paşa şark seraskerliği görevine atanınca işlerin daha hızlı ve etkin yürütülmesi için Erzurum valiliğinin de kendisine tevcihi lüzumu vardı. Bu nedenle Hüsrev Paşa'ya

Refahiye üzerinden Rauf Paşa'ya katılmalarının mümkün olacağını ancak bu durumun kendilerini geciktireceğini söylemiştir. BOA, HAT, 818/37320C.

⁵⁵⁰ BOA, HAT, 818/37320.

⁵⁵¹ BOA, HAT, 820/37869;821/37382.

⁵⁵² BOA, HAT, 821/37382.

yeni bir görev yeri arandı. Bu sırada Trabzon Valisi Salih Paşa'nın halka zulmettiği haberlerinin gelmesi üzerine Hüsrev Paşa Trabzon valiliğine atandı.⁵⁵³

Erzurum valiliği de “*Hâlâ Diyarbekir Vâlisi ve Ma’âdin-i Hümâyûn Emîni ve Şark cânibi Seraskeri sadr-ı esbâk atûfetlü Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine ber-vech-i ilhâk tevcîh.*” denilerek 15 Aralık 1821’de Rauf Paşa’ya verildi.⁵⁵⁴ Erzurum Gümrüğü’ne bağlı olan Erzurum kahve resmi mukataası ile Erzurum cizye ve avarızı da gelir olarak Paşa’ya bırakıldı.⁵⁵⁵

2.3.2.6. Savaş İçin Yapılan Hazırlıklar

Şark Seraskeri olarak 12 Aralık’ta Erzurum’a ulaşan⁵⁵⁶ Rauf Paşa, İran’a karşı koyabilmek için gerekli olan asker, mühimmat ve zahire ihtiyacının belirlenmesine çalıştı ve bunların karşılanması için çevre kazalara emirler gönderdi.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Yüksel Çelik, Cevdet Tarihi’nden iletği üzere Rauf Paşa’nın aynı anda hem şark seraskeri hem de Erzurum valisi olarak tayin edildiğinden bahsetmektedir. Ancak şark seraskerliği ile Erzurum valiliğine tayini arasında yaklaşık iki aylık bir süre bulunmaktadır. ; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 171; **Cevdet**, XII, s. 11; **Esad Efendi Tarihi**, s. 45. Rauf Paşa’nın Erzurum valiliğine tayini konusunda Kemal Beydilli’nin maddesinde “1821’de Şark seraskerliği rütbesiyle Erzurum valiliği kendisine verildiyse de buraya mütesellim yolladı. İran savaşı sebebiyle azledilip yerine Alâeddin Paşa gönderildi.” şeklinde söylenmişse de biz yaptığımız çalışmalarda böyle bir bilgiye rastlayamadık. Sözü geçen maddede referans olarak gösterilen Esad Efendi Tarihi’nde Alaaddin Paşa’nın gönderildiği yer Diyarbakır valiliği olarak belirtilmektedir. Rauf Paşa, Erzurum valisi olarak atandığında hala uhdesinde Diyarbakır valiliği ve Maden-i Hümâyûn eminliği bulunmaktaydı. BOA, **HAT**, 653/31926. Erzurum valiliği ile görevlendirilince Diyarbakır ve Maden-i Hümâyûn’da yerine mütesellim bırakmıştı. Ancak İran meselesi nedeniyle Diyarbakır, Maden ve çevresinin güvenliğinin sağlanmasının zorluğu sebebiyle kendisinin de isteği üzerine hem Diyarbakır Eyaleti hem de Maden Eminliği kendisinden alınmış ve Maden-i Hümâyûn eminliği Salih Paşa’ya tevcih edilmiştir. Bkz: BOA, **HAT**, 475/23301. Kemal Beydilli’nin referans aldığı Esad Efendi Tarihi’nde Diyarbakır valiliğinin Alaaddin Paşa’ya tevcih edildiği söylene de İbrahim Yılmazçelik’in makalesinde Rauf Paşa’dan sonra valiliğe atanan kişi Gervanlı-zâde Mehmed Paşa olarak belirtilmiştir. Alaaddin Paşa ise Rauf Paşa’nın selefidir. Bkz: **Esad Efendi Tarihi**, s. 57; Kemal Beydilli, **aynı madde**, s. 466; İbrahim Yılmazçelik, “Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, S. 1, Elazığ (2000), s. 235.

⁵⁵⁴ BOA, **A.İDVNSNŞT.d...** (Atik Vüzera Defteri), no.39, s. 17; BOA, **HAT**, 1559/8. **Verdü’l-Hadâ’ik**, s. 12; SO, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, **Rauf Paşa**, s. 466.

⁵⁵⁵ BOA, **C. ML**, 278/11430; BOA, **C.DRB**, 33/1639.

⁵⁵⁶ Rauf Paşa şiddetli kış nedeni ile her üç menzilde bir gün konaklamak zorunda kalmış bu sebeple Erzurum’a ulaşması uzun sürmüştü. BOA, **HAT**, 826/37437; 825/37418A.

⁵⁵⁷ BOA, **HAT**, 825/37418; 821/373820; 811/37232. Canik, Maraş, Erzincan, Kastamonu, Bolu, Viranşehir ve Gümüşhane’ye bağlı kazalardan gönderilen asker sayıları için bkz: BOA, **C.AS**, 262/10885; 372/15410; 417/17253; 66/3122; 748/31475; 955/41500. Ordu için gerekli olan beygir ve deve ihtiyacı Saruhan, Hamiteli ve Halep’ten karşılanmıştır. Bkz: BOA, **C.AS**, 12/474; 144/6344; 458/19106. Ordunun zahire ihtiyacı için Kiğı, Sivas, Kayseri ve Rakka gibi kazalara yazılar

Şark Ordusunun asker ve zahire bakımından güçlendirilerek Van ve Kars kalelerinin takviye edilmesi gerektiğini düşünen Rauf Paşa, derhal önlemler almaya başladı.⁵⁵⁸ Muş, Bayezid⁵⁵⁹ ve Erciş zaten İran'a tabiiyetini sunmuştu. Van ve Kars'ın da aynı akıbete uğramasından korkan Rauf Paşa, Toprakkale ve Bayezid'i kurtarmak için bir dizi önlem aldı. Bu amaçla Maraş Valisi Celal Paşa'yı çarhacı⁵⁶⁰ tayin ederek⁵⁶¹ Toprakkale ve Bayezid üzerine, Hafız Ali Paşa'yı Hasankale tarafına, Hüsrev Paşa'yı Kars tarafına, Beyazid Mutasarrıfı Hasan Paşa'yı Micingird tarafına gönderdi. Rauf Paşa; Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'yı da Celal Paşa'nın maiyetine vererek Devlet-i Aliyye'ye sadakatini göstermesini istedi. Ancak Selim Paşa'nın emirlere uyması konusunda çekinceleri olacak ki, Babîâli'ye Selim Paşa'nın memuriyetine dair ferman yazılmasının gerekli olduğunu söylemişti.⁵⁶² Bir başka emirle de Hüsrev Paşa'ya, Kars Muhafızı Osman Paşa⁵⁶³ ile birlikte hareket etmesinin lüzumundan bahsediyordu. Çünkü Osman Paşa, Kars savunması için Hüsrev Paşa'nın görevlendirilmesinden pek memnun değildi, ancak yine de karara saygı duymuş ve Hüsrev Paşa'nın talimatları doğrultusunda hareket edeceğini bildirmişti. Bu konuda Rauf Paşa “...*Osman Paşa, Hüsrev Paşa'nın azîmetleri sûretine pek temâyül etmemişse de kat'iyen cerh dahi etmeyüb...*” diyerek durumdan merkezi haberdar etmişti.⁵⁶⁴

Gerçekten Hüsrev Paşa'nın Kars'a gelişiyle birlikte Hasan Han, Mayıs 1822'de Nahçıvan'a doğru geri çekilmeye başladı.⁵⁶⁵ Stratejisinin işe yaradığını gören Rauf Paşa bundan sonra Hüsrev Paşa'yı İran'ın Revan kolunu vurmakla

yazılmıştır. Bkz: BOA, C.AS, 522/21813; 1070/47092;249/10433. Mühimmat ihtiyacı için bkz: BOA, C.AS, 403/16664; 411/17003; 596/25113; 657/27627; 657/27634; 795/33709.

⁵⁵⁸ BOA, HAT, 824/37400İ.

⁵⁵⁹ Bayezid Mutasarrıfı Behlül Paşa, Bayezid'i kurtarmak üzere şehre girdiğinde İranlıların da şehre girdiğini ve İranlılar karşısında çaresiz kaldığı için şehri teslim ettiğini söylemiştir. Behlül Paşa'nın ifadeleri için bkz: BOA, HAT, 752/35514A.

⁵⁶⁰ Osmanlılarda sayıları 4-5bini bulan keşif hizmetlerinde kullanılan atlı öncü birliklerdir. Abdülkadir Özcan, “Çarhacı”, TDVİA, C. VIII, İstanbul 1993, s. 229-230.

⁵⁶¹ Cevdet, XII, s.11.

⁵⁶² BOA, HAT, 820/37353.

⁵⁶³ Erzurum ayanından silahşor olup kapıcıbaşı oldu. 15 Mart 1825'te Çıldır Valisi sonra Kars Muhafızı olup 1826/27'de Erzurum'da ikamete memur oldu. 1828/29'da şark ordusuna sevk memuru olarak Kars muhafızı tayin edildi. 1829/30'da orada iken Rusya'ya esir düştü. Dönüşünde memleketinde ikamete tabi tutuldu ve orada vefat etti. SO, IV, s. 1301.

⁵⁶⁴ BOA, HAT, 822/37389G; 822/37389İ; Y. Çelik, aynı eser, s. 174.

⁵⁶⁵ BOA, HAT, 823/37392; 823/37397.

görevlendirdi. Böylelikle İran ordusuna güç kaybettirmeyi amaçlıyordu. Bu doğrultuda Celal Paşa da Hüsrev Paşa'ya yardım edecekti.⁵⁶⁶

Diğer taraftan Selim Paşa, Hasan Han'ın Van üzerine saldıracağına dair haberler aldığını Rauf Paşa'ya bildirmekteydi.⁵⁶⁷ Ancak Rauf Paşa, İran'ın Van'a saldıracağı konusunda şüpheliydi. Ona göre İran, Erzurum üzerine bir saldırı planlıyordu ve bunu da Muş veya Kars üzerinden yapacaktı. Selim Paşa'ya pek güvenmeyen Rauf Paşa, bu haberleri diğer paşalardan da sordu.⁵⁶⁸ Mahmud Paşa'dan aldığı haberlerin de bu doğrultuda olduğunu gören Rauf Paşa, Van savunmasına yardım etmesi için Silahşör Osman Bey'i Mahmud Paşa'ya yardıma gönderdi.⁵⁶⁹

Van savunması için hazırlıklar devam ederken Kars Muhafızı Osman Paşa da, İran ordusunun baharın gelişiyle birlikte harekete geçeceğine ve Revan Serdarı'nın kardeşi Hasan Han'ın büyük bir orduyla Kars'a saldıracağına dair kendisine gelen haberleri Rauf Paşa'ya iletmişti. Bu haberler üzerine Rauf Paşa da Kars'ın savunması için alınacak tedbirler konusunda Erzurum'da bulunan vüzera ile müzakerelerde bulunmuş, yapılan müzakereler sonucu Kars'a, çevre kazalardan gelen askerlerin gönderilmesine ancak yine de bunların yeterli olmayacağına karar vermişti.⁵⁷⁰ Bu nedenle Çıldır Valisi Ahmed Paşa'dan Kars'a asker göndermesi istenmiş, Ahmed Paşa verdiği cevapta elinde bulunan askerlerle ancak Çıldır'ı savunabileceğini bu yüzden asker göndermesinin mümkün olamayacağını söylemişti.⁵⁷¹

Bölgedeki vüzera, savunma konusunda ellerinden geleni yaptıklarını söylese de Rauf Paşa'ya gelen haberler tam tersi bir durumu işaret ediyordu. Haberlere göre İran ordusu Şüregel Nahiyesi'ni ve Magazberd Kalesi'ni zapt etmişti. Bu durumda yapılacak şey, Kars savunmasını güçlendirerek İran'ın ilerleyişine engel olmaktır. Bu amaçla Rauf Paşa imkânlarını zorlayarak Hüsrev Paşa'ya süvari asker ve mühimmat takviyesi yaptı.⁵⁷² Çünkü Rauf Paşa'ya göre Kars'ın düşmesi Erzurum'un, dolayısıyla da Doğu Anadolu'nun kaybedilmesine neden olacaktı. Bu sebepten, Kars

⁵⁶⁶ BOA, **HAT**, 767/36140G.

⁵⁶⁷ BOA, **HAT**, 771/36180.

⁵⁶⁸ BOA, **HAT**, 515/25171.

⁵⁶⁹ BOA, **HAT**, 771/36180R.

⁵⁷⁰ BOA, **HAT**, 821/37383D.

⁵⁷¹ BOA, **HAT**, 824/37400.

⁵⁷² BOA, **HAT**, 824/37400İ; 824/37400R; 793/36834O; 820/37367F; 748/31475.

savunması konusunda Hüsrev Paşa'dan özenli davranmasını istiyordu. Rauf Paşa'nın emriyle hareket eden Hüsrev Paşa, Hasan Han'ı 15.000 askeriyle Revan'a doğru püskürttüğünü ancak tekrar asker toplayıp geri geleceğinden şüphesi olmadığını belirten bir raporu Rauf Paşa'ya gönderdi.⁵⁷³

Bölgede olup bitenle ilgili her türlü bilgiye ulaşmaya çalışan Rauf Paşa, bölge yöneticilerinden İran ordusu hakkında bilgi toplamalarını emretmişti. Buna göre, Hasan Han Magazberg'de 50-60 kadar asker bırakıp Revan'a dönmüştü. Zilanlı'da Oğuz Aşiretine ait 800 kadar atlı bulunmaktaydı. Yine Hatunoğlu Mustafa Bey birkaç yüz adamıyla Magazberd'in karşısındaki bir köydeydi. Diğer birkaç birlik ise Hacıbayram'da konuşlanmıştı. İran'ın ramazanın 15'inden sonra büyük bir kuvvetle Osmanlı üzerine geleceği de duyumlar arasındaydı.⁵⁷⁴

Haberlerin doğruluğu konusunda emin olmak isteyen Rauf Paşa, durumu Celal Paşa'dan sormuş; Celal Paşa da, Kağızman Voyvodası Rüstem Ağa'dan aldığı haberlere göre Hasan Han'ın Zidegan Boğazı'ndan geçerek Eleşkirt'e doğru ilerlediğini ve amacının savaşmak olduğunu casuslardan öğrendiğini bildirmişti. Ayrıca Kars ordusunun düşman üzerine giderek onları yıpratması için Hüsrev Paşa'ya talimat verilmesi gerektiğini de raporunda belirtiyordu.⁵⁷⁵ Bu haberlerle Rauf Paşa, Eleşkirt ordusunun takviyesine çalıştı.⁵⁷⁶ Zaten orduya asker bulmakta zorlanan Rauf Paşa, diğer taraftan da nefir-i âmm⁵⁷⁷ olarak tabir edilen askerlerle uğraşıyordu. Celal Paşa'dan Rauf Paşa'ya gelen haberler, her gün on-on beş kişinin ordudan firar ettiğini söylüyordu. Firar eden bu askerlerden bir fayda elde

⁵⁷³ BOA, HAT, 823/37391İ.

⁵⁷⁴ BOA, HAT, 823/37391C; Ahmet Yüksel, **II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı**, İstanbul 2013, s. 275.

⁵⁷⁵ BOA, HAT, 793/36833F; 793/36834K

⁵⁷⁶ Rauf Paşa'nın yaşadığı para sıkıntısını gidermek amacıyla Babıâli Celal Paşa'ya 250 kese, Mahmud Paşa'ya 100 kese ve Şark Defterdarı Ata Efendi'ye da 350 kese akçe gönderecekti. BOA, HAT, 767/36140; 789/36789.

⁵⁷⁷ Genel seferberlik anlamına da gelen nefir-i âmm, savaş sırasında silah kullanmayı bilen halktan oluşan ve kadı, naip ve imamlar aracılığı ile cepheye gönderilen birliklere de verilen isimdir. Gönüllülük esasına dayanarak oluşturulan bu birlikler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu malî sıkıntılar sebebiyle Babıâli'nin gözdesiydi. Ancak bu birliklerden daha yolda firar olması nefir-i âmm askerinin aslında gönüllü olarak bu birliklere katılmadıklarının bir göstergesiydi. Fatih Yeşil, **İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)**, İstanbul 2016, s. 158; Murat Tuğluca, "Osmanlı'da Nefir-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması", **Belleten**, C. LXXX, S. 289 (2016), s. 773-796.

edemeyeceğini bilen Rauf Paşa, yerlerine ulufeli asker istihdam etmek için para ve zahireye ihtiyacı olduğunu merkeze bildirdi.⁵⁷⁸ Ancak ulufeli asker temini Osmanlı Devleti'ne fazladan yük demektir. Her nefere otuz beş kuruş aylık verilse dahi 1.000 nefer için ihtiyaç duyulan miktar yetmiş keseydi. Bu durumu hazinenin karşılaması neredeyse imkânsızdı. Bu sebeple merkez, ulufeli asker yerine civar kazalardan toplanan askerler ile bu işin halledilmesini söylüyordu.⁵⁷⁹ Buna karşılık Rauf Paşa, nefir-i âmm askerlerine yapılan masrafların boşa gittiğini, zaten savaş meydanından ya kaçtıklarını ya da savaşmayarak diğer askerlerin de moralini bozduklarını ifade ediyordu.⁵⁸⁰ Bu sebeple İran'la mücadelede aylıklı askere ihtiyaç vardı. Aslında Rauf Paşa, 40.000 kişilik orduya ihtiyaç duyulduğunu, bunun 30.000'ninin Anadolu'dan karşılandığını 10.000 kadarının ise Rumeli'nden gelecek olan eğitimli birlikler olması gerektiğini de Babiâli'ye yazmıştı. Ancak Babiâli, Rum isyanı ile uğraşırken bu isteklerin hemen karşılanamayacağını belirtiyordu.⁵⁸¹ Rauf Paşa ise buna karşılık olarak “... Rumeli'nde olan Rum gâ'ilesinden bu İran maslahatı dahi Anadolu'da pek aşağı fessâd ve gâ'ile değildir.” diyerek İran'la olan bu savaşın en az Rum isyanı kadar önemli olduğunu ve ciddiye alınması gerektiğini söyleyecekti.⁵⁸² Paşa'ya göre İran'ın eğitimli muntazam ordusuna karşılık verebilmek, Anadolu'dan temin edilecek aylıklı askerle değil de ancak Rumeli'den gelecek “*yiğit*” sergerdeler sayesinde olabilirdi.⁵⁸³ Bu yüzden hiç olmazsa 5.000 askerin Kırcaali ve Arnavutlardan tertip edilerek cesur sergerdeler kumandasında Trabzon yoluyla gönderilmelerini istemişti. Bu talebe karşılık Paşa'ya gelen cevapta Rumeli'den olsa olsa 2.000 asker gönderilebileceği ifade ediliyor,⁵⁸⁴ Paşa'nın Anadolu'dan gelen askerlere razı olması isteniyordu. Ancak Rauf Paşa'ya göre; gönderilecek 2000 Arnavut askeri yetersizdi. Üstelik bu askerlerin Anadolu'dan tedarik edilen aylıklı askerlerle uyum

⁵⁷⁸ BOA, HAT, 793/36833İ; 771/361800.

⁵⁷⁹ BOA, HAT, 1314/51246.

⁵⁸⁰ BOA, HAT, 823/37391Z; 793/36833İ.

⁵⁸¹ BOA, HAT, 1315/51261.

⁵⁸² BOA, HAT, 818/37317B.

⁵⁸³ BOA, HAT, 819/37338.

⁵⁸⁴ BOA, HAT, 1315/51261C; 818/37321; 818/37321A. Her ne kadar Rauf Paşa Kırcaali'den asker talep etse de Salih Paşa Rum isyanı için asker gönderdiğini elinde ancak kendisini savunacak kadar asker olduğunu söylüyordu. Üstelik Erzurum gibi uzak bir memlekete Rumeli askerinin gönüllü olarak gitmek istemeyeceğini söyleyen Salih Paşa, asker in cebren oraya gönderilmesinin de bir fayda sağlamayacağını ifade ediyordu. Yine Erzurum'un uzak olmasının da asker sevkîyatında problemlere sebep olacağından bahseden Salih Paşa'nın bu ifadeleri Babiâli tarafından da haklı bulunacaktı. BOA, HAT, 818/37321; Azap, aynı tez, s. 97-98.

sağlamayacakları da aşikârdı. Ayrıca Anadolu'dan gelen askerlerin İran gailesinde gösterdikleri yarar ortadaydı ve bu sebeple Rumeli'nden asker gönderilmesi savaşın gidişatı açısından çok önemliydi.⁵⁸⁵

Ordunun asker ihtiyacını karşılamaya çalışan Rauf Paşa, bir taraftan da parasızlıktan yakınmaktaydı. Bu konuda merkeze yazdığı yazılarda sürekli olarak bu konunun halledilmesini istiyordu. Aynı zamanda Maden-i Hümâyûn Emmini olan Rauf Paşa hem Maden'deki masrafları, hem de İran gailisinin giderlerini karşılamakta zorlanmaktaydı. Bu konuda ne yapacağını bilemediğini söyleyen Rauf Paşa Maden'de bıraktığı vekili Şakir Ağa'nın masraflarının bile senelik beş yüz kese olduğundan bahsediyordu. Diyarbakır kalhanesinde olan mallar ise Darphane'ye ait olduğundan onları kullanmaya cesaret edemediğini belirten Rauf Paşa, bu duruma çare olarak bir öneri sunmaktaydı. Erzurum gümrüğü öteden beri valilere verilmekteydi. Bu gümrükten elde edilen gelire, merkezden gönderilen yardımlar da eklendiğinde askerlerin giderlerini karşılamakta yeterli oluyordu. Bu sebeple hiç değilse Erzurum gümrüğünden artan miktarın kendisine atıye olarak bırakılmasını istiyordu. Bu isteği kabul edilmediği takdirde vekiliyle birlikte Maden'e gitmesine izin verilmesini talep ediyordu.⁵⁸⁶ Rauf Paşa'nın bulunduğu bu çözüm karşısında merkezden gelen emir Erzurum'dan ayrılmasına izin verilemesine mümkün olmadığı yönündeydi. Bu cevaba karşılık Rauf Paşa idarede zorlandığını bu sebeple hiç değilse Maden'deki görevlerinin kendisinden alınmasını talep etti. Rauf Paşa'nın talebi üzerine Maden Eminliği Rauf Paşa'dan alınarak yerine Salih Paşa Maden Emmini olarak görevlendirildi.⁵⁸⁷

Aslında Rauf Paşa merkezin bu önerileri kabul etmeyeceğini tahmin etmekteydi.⁵⁸⁸ Bu sebeple başka arayışlara yönelmişti. Bu sefer Diyarbakır ve Tokat kalhanelerinden Darphane'ye gönderilen poliçelerin bedellerinin gönderilmesi üç ay kadar vakit aldığından bahsederek Darphane'den borç olarak 1000 kese verilmesini

⁵⁸⁵ BOA, **HAT**, 819/37338. Rauf Paşa'nın Rumeli'den asker gönderilmesinde ısrar etmesinin sebebi, buradakilerin Anadolu'dakilere nazaran daha üstün olmasındandı. F. Yeşil, **aynı eser**, s. 162. Gültekin Yıldız, **Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset Ordu ve Toplum (1826-1839)**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s. 159.

⁵⁸⁶ BOA, **HAT**, 672/32893.

⁵⁸⁷ BOA, **HAT**, 475/23361.

⁵⁸⁸ "...el-hâsıl bir taraftan ümid ve murâdım olmayub...". BOA, **HAT**, 672/32893.

ve borcun poliçelerden tahsil edilmesini önerdi.⁵⁸⁹ Ancak gerekli olan paranın Darphane'den gönderilmesinin mümkün olmadığı yönünde gelen cevaplar⁵⁹⁰ sebebiyle Rauf Paşa çareyi bölgedeki tüccarlardan borç almakta buldu. Erzurumlu bir tüccar olan Mamas'tan askerlerin iâşesi için kırk bin kuruş borç alarak para sıkıntısını kısa süreli de olsa halledebildi.⁵⁹¹

Her ne kadar borç para teminiyle maddî noktada bir süreliğine rahatladıysa da hem para hem de eğitilmiş asker talebi gerçekleşmeyen Rauf Paşa iyice köşeye sıkışmıştı. Elindeki askerle düşmanı alt edemeyeceğini bilen Rauf Paşa istihbarat çalışmalarına ağırlık vermiş, böylelikle bölgeyi kontrolü altında tutmayı hedeflemişti. Hatta istihbarat faaliyetlerine o kadar önem vermişti ki kendisinden habersiz hiçbir kişinin bölgede dolaşmasına izin vermiyordu. Öyle ki Basra Mütesellimi Ebubekir Ağa'nın hazinedarını İran casusu zannederek tutuklatmıştı. Daha sonra hazinedarın üzerinden çıkan evraklardan Mütesellim Ebubekir Ağa'nın, hazinedarını Bağdat havalisiyle ilgili meseleleri bildirmek üzere İstanbul'a gönderdiği anlaşıldı.⁵⁹² Yapılan bu istihbarat çalışmaları Rauf Paşa'nın işini oldukça kolaylaştırıyordu. Bu doğrultuda Rauf Paşa'ya gelen haberlerin en dikkat çekicisi Hasankale zabitindendi. Hasankale zabitinin Pazı tarafına gönderdiği casustan alınan bilgiye göre İran ordusunda bir hastalık ortaya çıkmıştı. Yine casusun verdiği bilgiye göre Hasan Han Toprakkale'de 300 kadar atlısı ile ikamet ettiği sırada cephanelikleri ansızın ateş almış ancak bütün mühimmatları yok olmamıştı. Ayrıca Abbas Mirza ve Hasan Han komutasındaki İran ordusu Toprakkale'den Aşağı Sengök tarafına hareket etmişlerdi. Bu haberlerle biraz olsun rahatlayan Rauf Paşa böylelikle Osmanlı ordusunun yükünün hafifleyeceğine ve İran karşısında avantajlı bir konuma geldiklerine inanıyordu.⁵⁹³

Osmanlı ordusu İran'la karşılaşmaya hazırlanırken ilginç bir durum yaşandı. İran sabık elçisi Mustafa, İran tarafından Kaymakam İsa Han ile Osmanlı tarafından Rauf Paşa'nın iki devlet arasında barışı tesis edebileceği yönünde bir mektubu

⁵⁸⁹ BOA, **HAT**, 771/36180B.

⁵⁹⁰ BOA, **C.ML.**, 489/19927.

⁵⁹¹ BOA, **C. AS.**, 393/16219.

⁵⁹² BOA, **HAT**, 390/20710A.

⁵⁹³ 15 Haziran 1822 tarihli belge İran ordusundaki salgın hastalıktan bahseden ilk evraktır. BOA, **HAT**, 792/36826B.

Babîali'ye gönderdi.⁵⁹⁴ Bu esnada esirlerin mübadelesi konusunda iki taraf arasında görüşmeler devam etmekteydi. İran'ın bu hamlesi karşısında şaşkınlığa düşen Rauf Paşa bu görüşmelerde dikkatli ve sakin kalmanın yararlı olacağı konusunda diğer paşaları uyarak bu konuda gelecek emirlere göre hareket edilmesini istedi.⁵⁹⁵

2.3.2.7. Eleşkirt Bozgunu

Nevruzun girmesiyle birlikte İran ordusunun tekrar hareket edeceği haberini alan Rauf Paşa, ordunun kuvvetlendirilmesi gerektiğini biliyordu.⁵⁹⁶ Hasan Han kumandasındaki İran ordusu Eleşkirt'e çekilmiş ve burada Şehzade'yi beklemeye başlamıştı. Abbas Mirza da Haziran 1822'de 30.000 kişilik ordusuyla Hoy'dan gelerek İran ordusu ile Eleşkirt'te birleşti.⁵⁹⁷ Artık iki ordu arasında savaş kaçınılmazdı.

Rauf Paşa'nın planı İran ordusunun birleşmesinden önce saldırarak İranlılara güç kaybettirmektir. Selim Paşa da casuslardan İran'ın Hasan Han ordusuna yardım için büyük bir ordu gönderdiğini öğrenmiş ve bunu Rauf Paşa'ya bildirmişti.⁵⁹⁸ Selim Paşa'dan aldığı haberler de Rauf Paşa'nın planının doğruluğunu gösteriyor ve uygulamak için bir an evvel hareket etmesi gerekiyordu. Plana göre Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'yı Kars'a göndererek Kağızman ve Micengird taraflarına destek olmak ve İran ordusunun Revan kolunu vurmakla görevlendirdi.⁵⁹⁹ Bu talimat doğrultusunda Hüsrev Paşa, Revan'a doğru hareket edecek ve sınır başı olan Kuşaveng denilen mevkiye ordugâhını kuracaktı.⁶⁰⁰ Celal Paşa birlikleri de takviye edilerek Eleşkirt üzerine sevk edilecekti. Ayrıca Selim Paşa⁶⁰¹ ve Van Muhafızı Mahmud Paşa da Celal Paşa'ya yardım edecekti.⁶⁰²

⁵⁹⁴ BOA, HAT, 769/36168G.

⁵⁹⁵ BOA, HAT, 769/36168.

⁵⁹⁶ BOA, HAT, 821/37383.

⁵⁹⁷ BOA, HAT, 788/36762.

⁵⁹⁸ BOA, HAT, 767/36140G.

⁵⁹⁹ BOA, HAT, 821/37383.

⁶⁰⁰ Y. Çelik, *aynı eser*, s. 175.

⁶⁰¹ Selim Paşa, yardım emrine karşılık bulunduğu bölgede kışın yaklaşması sebebiyle işlerinin hayli çok olduğunu ancak Eleşkirt kalesinin savunulması için elinden geleni yapacağını söylemiştir. BOA, HAT, 767/36140H.

⁶⁰² BOA, HAT, 767/36140.

Planlanan bu stratejinin başarıya ulaşması Rauf Paşa için çok önemliydi. Çünkü Paşa, asker, mühimmat ve zahire eksikliğini tamamlamakta zorlanıyordu. Ayrıca paşalar arasındaki çekişmeler de işin cabasıydı.⁶⁰³ Babîâli de bölgedeki yöneticilerin birbirleri aleyhindeki şikâyetlerden o kadar bunalmıştı ki Rauf Paşa'nın şark seraskeri olarak tam yetkili olduğuna dair emirler göndermişti.⁶⁰⁴ Yaşanan bu zorluklar sebebiyle Rauf Paşa, hem bölgedeki olaylardan merkezi haberdar etmek, hem de ilerde olası bir yenilgide kendisinin suçlanmasını önlemek için bu konuda, bazen diğer paşalardan gelen istek ve şikâyetleri herhangi bir ekleme olmaksızın direkt merkeze gönderiyordu.⁶⁰⁵ Ancak bu durum Padişahı rahatsız etmişti. II. Mahmud bu konudaki rahatsızlığını “... müşârûn-ileyh ne vechle tedbîr etmiş ve ne vechle idecek yazmayub etraftan kendüye gelen kağıdları gönderüb işte keyfiyet böyle ne haliniz varsa görün gibi yazub zımnen câ-be-câ derfterdârı tavsiye eder. Bu emr-i esâsîm ne vechle görülecek bilemiyorum.” şeklinde ifade etmişti.⁶⁰⁶ Ayrıca Rauf Paşa'ya Erzurum'da sarayda oturarak düşmanı yenemeyeceğini söyleyen Padişah, İran'dan intikam alınmasını istiyordu.⁶⁰⁷ Sultan'ın şüphesi üzerine Rauf Paşa, kendi askerleri hakkında bilgi⁶⁰⁸ verdikten sonra düşmanın durumunu öğrenmek için etrafta casuslar görevlendirdiğini söyleyerek Padişah'ın güvenini kazanmaya çalıştı.⁶⁰⁹

Oluşturulan bu strateji doğrultusunda Celal Paşa ordusu İran üzerine yürüdü ve iki ordu Eleşkirt'te karşılaştı. Ancak daha önce Celal Paşa ile görüşerek Eleşkirt üzerine hücumda müşterek karar veren Selim Paşa, savaş başladığında Celal Paşa'yı yalnız bırakarak askerlerini harbe sokmadı.⁶¹⁰ Bu durum diğer askerler arasında

⁶⁰³ Hüsrev Paşa'nın Kağızman ve Micingird taraflarına görevlendirilmesi Osman Paşa tarafından hoş karşılanmamıştı. BOA, **HAT**, 821/37383.

⁶⁰⁴ BOA, **HAT**, 1314/51254

⁶⁰⁵ BOA, **HAT**, 767/36134; 767/36140; 766/36125;

⁶⁰⁶ Aynı zamanda Batı'da da mücadeleye devam eden Babîâli Hüsrev Paşa ordusunu takviye için piyade, topçu, top arabacı ve çok sayıda mühimmat, göndermenin yanında peksimet ve zahire de göndermiştir. BOA, **HAT**, 767/36134; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 174.

⁶⁰⁷ BOA, **TS.MA.e.**, 860/67.

⁶⁰⁸ Rakka, Maraş ve Bolu Viranşehir'den şark ordusu için gönderilen asker, teçhizat ve zahireler için bkz: BOA, **C. AS.**, 1070/47092; 262/10885; 426/17689.

⁶⁰⁹ BOA, **HAT**, 791/36817M.

⁶¹⁰ Eleşkirt'te Osmanlı ordusunun bozulmasına sebep olan Selim Paşa'nın ihaneti artık açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. BOA, **HAT**, 789/36789; 791/36816.

bozguna sebep oldu ve Osmanlı ordusu Hasankale'ye çekilmek zorunda kaldı.⁶¹¹ Yine nefir-i âmm askerlerinin savaşmakta isteksiz davranmaları da savaşın kaybedilmesinin nedenleri arasındaydı. Bu bozgun karşısında Rauf Paşa adeta kendini aklamak istercesine merkeze yazdığı raporunda *“Şehzâde Abbas ve Hasan Han orduları birleşib Eleşkird üzerine hücum ile Celal Paşa ve me'mûrîn-i sâ'ire mukâbelelerine ibtidâr etmişlerse de delîl ve hayta neferâtıyla Erzurum ocaklusu muhârebeye sarılmış ise de nefer-i âmm askerinin adem-i sebâtı ve Selim Paşa takımının gavgaya bulaşmaması cihetiyle bi-hikmetillahi te'âla perişânlık ârız olarak bu kadar top ve mühimmât terk ile avdet etmiş olduklarına, dünkü Pazar günü zahîre hamûlesiyle Eleşkird ordusuna gönderilmiş olan hayta askerimiz bölükbaşı, esnâ-yı râhde vâkıf olarak tarafımıza bir sekbân irsâliyle ihbâr...”* diyerek Eleşkirt bozgununun sebeplerini Sadaret'e bildirecekti.⁶¹²

Eleşkirt'in düşmesiyle Kars ve Erzurum İran saldırılarına açık hale gelmişti. Ayrıca Hüsrev Paşa ordusunun kuşatılarak Şark ordusuyla bağlantısının kesilmesi ihtimali de bulunmaktaydı. Rauf Paşa bu tehlikeli duruma mahal vermemek adına Hüsrev Paşa'ya Kars'a çekilmesini ve dikkatli olmasını emretti.⁶¹³

Rauf Paşa Eleşkirt hezimetini sonrası orduyu toparlamaya çalışırken bir de karşısına İran saldırılarından kaçan halkın herhangi bir kargaşaya sebep olmadan münasip mahallere iskân edilmesi meselesi çıktı. Bu konuda Van Muhafızı Mahmud Paşa da Rauf Paşa'dan gelecek emirleri bekliyordu. Çünkü bu meseleyi daha önce Paşa'ya sormuş ancak herhangi bir cevap alamamıştı. İşin aslı Rauf Paşa da ne yapacağını bilemiyordu. Paşa'nın çekincesi İran saldırılarından kaçanların Kürtlerden oluşmasıydı. Saldırılarından kaçanların gittikleri mahallerdeki halkla uyum içinde olması gerekiyordu. Konuyla ilgili merkeze fikirlerini soran Rauf Paşa,

⁶¹¹ İran ordusu bir saatten az bir sürede Osmanlı ordusunu yenmiş, Osmanlı ordusu ağırıklarını bırakarak geri çekilmişti. İran birlikleri Osmanlı askerini iki gün kadar takip ettiyse de yorgunluk ve hastalık sebebiyle Tebriz'e geri dönme kararı almıştı. **The Times**, 23 December 1822. Kaybedilen ordu ağırlıkları için bkz: BOA, **HAT**, 791/36817G; 791/36817C.

⁶¹² BOA, **HAT**, 791/36817C. Selim Paşa'nın bu ihaneti devlet tarafından affedilmemiş ve unutulmamıştır. Galip Paşa'nın Erzurum valiliği sırasında ihanetinin bedeli olarak idam edilmiştir. **Cevdet**, XII, s. 12.

⁶¹³ BOA, **HAT**, 791/36817C; Yüksel, s. 175.

meselenin halli için münasip mahalleri Seraskerin belirlemesi gerektiğine dair cevap aldı.⁶¹⁴

Rauf Paşa içinde bulunduğu duruma çareler ararken Şehzade Abbas, Hacı Kasım adında bir elçisini Erzurum'a yolladı. Hafız Ali Paşa ve Hüsrev Paşa zamanına kadar bütün Erzurum valilerinden hoşnut olduğunu söyleyen Şehzade, Rauf Paşa'dan var olan durumu görüşmek üzere bir memur göndermesini istedi.⁶¹⁵ Bunun üzerine Rauf Paşa, İran'ın Erzurum'a 10 saatlik uzaklıkta bulunmasını ve Kars'a saldırma ihtimallerini de göz önüne alarak ordunun takviyesi için zaman kazanmak maksadıyla Hicabi Efendi'yi Şehzade'yle görüşmek üzere görevlendirdi.⁶¹⁶

Şehzade Abbas'ın neden böyle bir istekte bulunduğu ise daha sonra anlaşılacaktı. Daha önce İran ordusuyla ilgili istihbaratlara ek olarak İran'a esir düşüp sonrasında Erzurum'a gelen birkaç askerden alınan bilgilere göre İran ordusunda çıkan bir “marazdan” dolayı askerlerinin çoğu ölmüştü. Bütün haberleri temkinli bir şekilde değerlendiren Rauf Paşa İran'a hiçbir suretle güvenilmeyeceğini düşünüyordu.⁶¹⁷ Bu konunun araştırılması için Hasankale zabıtine emir göndererek bu konuda gözü açık davranmasını ve her türlü bilgiyi değerlendirmesini emretti.⁶¹⁸

İran ordusu hakkında edinilen bu bilgi oldukça önemliydi. Rauf Paşa konuyla ilgili Osman Paşa'dan da bilgi istedi. Osman Paşa, casuslardan ve İran ordusundan kaçan iki Rus kazağından öğrenilen bilgilere göre orduda veba başladığını, hatta bir gecede 1080 askerin vebaya yakalandığını, Şehzade'nin bu nedenle Hoy'a doğru yola çıktığını ancak Hoy halkının bulaşıcı hastalık nedeniyle kendilerini şehre almadıklarından Hoy ile Bayezid arasında bir mevkide konuştandığını haber veriyordu. Hatta Kağızman'dan gönderilen casuslar, ölen askerlerin cesetlerinin meydanlarda olduğunu ve kendilerinin de vebaya yakalandığını söylemişlerdi.

⁶¹⁴ Bu konuda II. Mahmud “*Bu kendiünün bileceği hâl iken niye bu tarafa re'y ve takrîr göstermeyerek tahrîri acâyibdir.*” diyecektir. BOA, **HAT**, 766/36125.

⁶¹⁵ BOA, **HAT**, 793/36838.

⁶¹⁶ BOA, **HAT**, 789/36797.

⁶¹⁷ Rauf Paşa daha önce bu konudaki düşüncelerini “*..İranlu hîle ve hud'a ile me'lûf bir kavm-i leim olub...*” şeklinde ifade etmişti. BOA, **C.HR.**, 106/5258.

⁶¹⁸ BOA, **HAT**, 789/36797.

Haberlerin doğruluğu noktasında Rauf Paşa'nın hassasiyetini bilen Osman Paşa bu haberlerin doğruluğundan emin olduğunu da ayrıca belirtiyordu.⁶¹⁹

2.3.2.8. Kars Savunması ve Hüsrev Paşa'dan Şikâyet

İran yöneticilerine güvenmediğini her fırsatta dile getiren ve ihtiyatı elden bırakmayan Rauf Paşa, İran ordusunun Bayezid'e geldiği ve Van'a saldırıp⁶²⁰ Pasin üzerinden Erzurum tarafına geleceği haberlerine rağmen, İranlıların Kars'a saldırma ihtimallerinin daha yüksek olduğunu düşünerek bu bölgenin hızlı bir şekilde takviye edilmesi gerektiğine inanıyordu. Bu konuda yaptığı plan dâhilinde Hüsrev Paşa'yı uyarıp Celal Paşa'yı da Hüsrev Paşa'ya yardım etmekle görevlendirdi. Plana göre Hüsrev Paşa, İran Kars'a saldırmadığı takdirde kendisi saldırıya geçerek İran'ın Revan kolunu vuracak ve böylelikle İran ordusuna büyük bir zayıflık verilecekti.⁶²¹ Rauf Paşa, Hüsrev Paşa ile Osman Paşa arasındaki husumetten dolayı işlerin aksamasını önlemek için planı Osman Paşa'ya da bildirerek gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Kars savunmasında dikkatli olmalarını ve gerektiğinde İran ordusuna saldırarak İran ordusunu yıpratmalarını emretti.⁶²² Ancak Selim Paşa'nın ihaneti sebebiyle Osmanlı ordusu yenilerek geri çekildi.

Eleşkirt bozgunu sonrası İran ordusu Temmuz 1822 sonlarında Kağızman önlerine gelmiş ve Kağızman da İran'a tabiiyetini bildirmişti. Osman Paşa, Kağızman'daki mağlubiyetin suçunu üstünden atmak istercesine Rauf Paşa'ya yazdığı raporlarda Hüsrev Paşa'yı hedef gösteriyordu. Kars savunması için 2.000 kadar piyadeye ihtiyacı olduğundan bahisle bu durumu Hüsrev Paşa ile defalarca müzakere ettiğini, Hüsrev Paşa'nın durumu bildiği halde askerlerini geri çekmesi sebebiyle Kağızman'ı kaybettiklerini ifade ediyordu. Zaten Erzincan askerleri firar etmekteydi, buna ek olarak Hüsrev Paşa da daha önce Kağızman savunması için gönderdiği 500 askeri geri çekmişti. Bunu fırsat bilen Kağızman ileri gelenlerinden Ahmet Efendi ve Polat Bey adındaki İran yanlısı kişiler, durumu İran'a haber vererek tabiiyetlerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine Hasan Han, Ağa Mirza adındaki bir

⁶¹⁹ BOA, HAT, 770/36179R.

⁶²⁰ BOA, HAT, 795/36863.

⁶²¹ BOA, HAT, 789/36797; 767/36134B.

⁶²² BOA, HAT, 767/36134.

adamını Kağızman'a göndermişti. Halkın da durumu kabullenmesi üzerine Voyvoda Rüstem Ağa Kağızman'ı terke mecbur olmuş ve Kars'a gitmişti.⁶²³

Kağızman'ın İran eline geçmesine çok sinirlenen Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'ya ithafen yazdığı yazıda “... *Kağızman ordugâh-ı müşîrlere yedi sekiz sa'at mahalde vâki' ve lüzûmı mikdâr askeriyle muhâfazasına himmet buyurulmak uhde-i destûrîlerine muhavvel olub mukaddemce enmele-pirây-ı vürûd olan tahrîrât-ı müşîrlerinde dahi beşyüz piyâde irsâl olunub üçyüz dahi gönderilmek üzere idüğü muharrer ve mezkûr ve bu sûretle himmet-i destûrîleri masrûf iken Subatan'a teşrîflerinde zikr olunan piyâdeler celb ile Kağızman muhâfazası terk olunarak iki hizmetkârlı bir İranlu'nun vusûl ve tasarrufunu hazz ve tecvîz...*” diyerek Paşa'yı bu yenilgide görevini yerine getirmemekle suçlamıştı. Ayrıca bu kadar askere rağmen Kağızman'ı bir İran ağasına bırakmayı nasıl içine sindirdiğini de Paşa'ya sormadan edememişti. Eleşkirt vakası sonrası kimsenin İran'la olan mücadeleye sekte vurmaya hakkı olmadığını vurgulayan Rauf Paşa, bu hayıflanmadan sonra Hüsrev Paşa'ya birkaç küçük birlikle Kağızman'ı tekrar ele geçirmesini ve devamında İran'ın Revan kolunu vurmasını emretmişti. Böylelikle hem İran'a karşı bir zafer elde edilecek hem de Hüsrev Paşa Kağızman vakasındaki suçunu affettirecekti.⁶²⁴

Kağızman'ın elden çıkması Rauf Paşa'yı oldukça endişelendirmişti. Kars'ın dolayısıyla da Erzurum'un güvenliğinin sağlanması için Kağızman'ın tekrar ele geçirilerek güvenli bir hat oluşturulması gerekiyordu.⁶²⁵ Ancak Hüsrev Paşa ve Osman Paşa arasındaki anlaşmazlık nedeniyle savunmanın gereği gibi yapılamayacağını düşünen Rauf Paşa, Osman Paşa'nın ordusunun yetersiz olduğunu söyleyerek Kars muhafazası için Osman Paşa'nın yerine Beyazıd Mutasarrıfı Hasan Paşa'nın tayin edilmesini istemiş, ancak Meclis-i Şûrâ'da görüşülen talep kabul edilmemişti. Bunun yerine Meclis, Osman Paşa'nın ordusu için 4-5 bin piyade asker gönderilmesine karar vermişti.⁶²⁶

⁶²³ BOA, HAT, 770/36179P.

⁶²⁴ BOA, HAT, 770/36179L.

⁶²⁵ BOA, HAT, 768/36137;797/36959A.

⁶²⁶ BOA, HAT, 406/21190.

Esasında Rauf Paşa, Hüsrev Paşa ve Osman Paşa arasında olan husumetten dolayı zor durumda kalmıştı ve iki paşa arasındaki husumetin Osmanlı aleyhine sonuç vermesinden çekinmekteydi. Daha önce bahsedildiği üzere Rauf Paşa, Osman Paşa'ya Hüsrev Paşa'nın Kars'a atanması ile ilgili görüşlerini sormuş; Osman Paşa da bu durumdan memnun olmadığını, ancak yine de Hüsrev Paşa'nın emirlerini yerine getireceğini ve takdir ne ise kabul edeceğini bildirmişti.⁶²⁷ Ne var ki sonraları ortak hareket etme yönündeki karara rağmen Hüsrev Paşa'nın, Osman Paşa'yı yok saydığı ve Hüsrev Paşa askerinin emirleri dinlemediği, köylerdeki ahaliye karşı saldırıya varan zorbalıklarda bulundukları ve halkın bunlardan dolayı huzursuz olduğu yönündeki şikâyetlerini de Rauf Paşa'ya iletmekten geri durmamıştı.⁶²⁸

Hüsrev Paşa tarafında da durum farklı değildi. O da Osman Paşa'nın emirlerine itaat etmediğinden ve kendisine bozuk erzak gönderdiğinden şikâyetçiydi. Hatta Osman Paşa'nın gönderdiği bu kalitesiz yiyecekler sebebiyle askerinin birkaç defa isyan ettiğinden bahsediyordu.⁶²⁹

Bu sırada Hüsrev Paşa'nın bazı deli askerlerinin⁶³⁰ harçlıklarını kestiği ve bu askerlerin Kars köylerini yağmalayarak halkı perişan ettiği haberleri Rauf Paşa'ya ulaşmaktaydı.⁶³¹ Bu askerlerin ortalıkta başıboş bir şekilde dolaşmaları ve niyetlerinin tam bilinmemesi⁶³² bölge halkı arasında tedirginliğe sebep olmaktaydı.⁶³³

⁶²⁷ BOA, **HAT**, 822/37389G; 822/37389İ

⁶²⁸ Şikâyetler için bkz: BOA, **HAT**, 511/25081.

⁶²⁹ Y. Çelik, **aynı eser**, s. 174.

⁶³⁰ Belgelerde çoğunlukla *delil askerleri* olarak geçen deli askerleri Osmanlı Devleti'nde eyalet askerleri kategorisindedirler. İlk kez Rumeli'de oluşturulan hafif süvari askerlerine verilen addır. İlk olarak XV. yüzyıl sonlarında Rumeli Beylerbeyi maiyetinde oluşturulan bu sınıf daha sonra Anadolu'da da oluşturuldu. Silah olarak eğri palaları, mızrakları ve kalkanları ile atlarının eyerlerine takılı bozdoğanları bulunmaktaydı. XVIII. yüzyılda bu teşkilatta olan bozulmalar III. Selim'e sunulan layihalarda da belirtilmişti. Avrupa usulü eğitim görmemeleri savaşlarda ateşli silahlara karşı başarısız olmalarına sebep oluyordu. Deliler genellikle iri yapılı, cesur ve gözü kara kişilerden oluşurdu. Kıyafetleri ile de göz korkutucu olan deliller genelde serhat bölgelerinde görevlendirilirdi. II. Mahmud döneminde Mansure ordusu kurulunca yayınlanan bir fermanla kaldırıldı. Pakalın, *aynı eser*, I, s. 420-422; Mehmet Ali Ünal, **Paradigma Osmanlı Tarih Sözlüğü**, İstanbul 2011, s. 189; deliler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Abdullah Turhal, **Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri: Deliler**, İstanbul 2011; Musa Çadırcı, **aynı eser**, s.63-72.

⁶³¹ Bu konudaki şikâyetler için: BOA, **HAT**, 793/36835G; 793/36835İ; 789/36799A; 770/36179P; 511/25081.

⁶³² "üç dört yüz atlı Kars'ın Soğanlı Dağı tarafında olan Benlü Ahmed nâm karyeye doğru gittiler. Niyetleri tağı aşub gitmek yâhûd yine köylerde gezmek midir ma'lûm değil..." BOA, **HAT**, 802/37099A.

⁶³³ BOA, **HAT**, 802/37099A.

Köylerdeki halk yerlerini bırakarak Kars'a göç etmiş, bu durum da Kars'ta kargaşaya ve zahire sıkıntısına sebep olmuştu.⁶³⁴ Bundan Hüsrev Paşa'yı sorumlu tutan Kars halkı, Hüsrev Paşa ve maiyetine yerleşmeleri için konak vermemiş, askerlerini Kars'ta istememişlerdi. Hatta Hüsrev Paşa'ya ve askerlerine erzak ve zahire verme konusunda ısrar ederlerse Kars'ı terk edeceklerini söylemişlerdi. Bu durum karşısında zor durumda kalan Hüsrev Paşa ise Erzurum'a gitmek istediğini Rauf Paşa'ya bildirmişti.⁶³⁵

Hüsrev Paşa'nın Erzurum'a gelme fikrine sıcak bakmayan Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'nın Kars halkının bu şikâyetlerini birer bahane olarak sunduğunu düşünüyordu. Çünkü bu durumun asıl sebebi zaten Hüsrev Paşa'nın kendisiydi. Üstelik Hüsrev Paşa'nın bütün ihtiyaçları karşılanmıştı. Kars'ı terketmesi ise mümkün değildi. Ancak Hüsrev Paşa'nın emir dinlemez tavrı sebebiyle kendisinin değil de merkezden yazılacak bir emrin daha çok işe yarayacağını düşünmüştü. Bu sebeple Hüsrev Paşa'nın bütün isteklerinin karşılandığını,⁶³⁶ ancak daha önce birçok kez emredildiği halde⁶³⁷ çeşitli bahanelerle Revan kolunu vurmaya yanaşmadığını, bu nedenle “...müşârün-ileyh hazretleri vüzerâ-yı izâmdan olmak hasebiyle taraf-ı âcizânemden kaleme alınmak teeddüben tecvîz olunamaz...” diyerek Hüsrev Paşa'nın merkezden yazılan bir “tembihname” ile uyarılmasını istemişti.⁶³⁸

Rauf Paşa'nın Hüsrev Paşa'nın emirleri dinlemediği yönündeki şikâyetleri üzerine II. Mahmud “...Hüsrev Paşa ile beynleri uyuşamadığından dâ'ima ona azv-i kusûr eder. Kendüsü ise etrâfından gelen kağıdları buraya göndermekten gayrı bir tedbîr ve hareket etmez...” diyerek Rauf Paşa'yı eleştirmiş,⁶³⁹ Rauf Paşa'nın daha fazla gayet göstermesini herhangi bir bahaneye sığınmaması gerektiğini söylemişti.⁶⁴⁰

⁶³⁴ BOA, **HAT**, 793/36835H; 793/36835İ.

⁶³⁵ BOA, **HAT**, 794/36841G.

⁶³⁶ BOA, **HAT**, 515/25176; Rauf Paşa, Hüsrev Paşa'nın zahire talebi için 12.500 kuruş tedarik edilerek Zahire Nezaretinden Osman Ağa ile kendisine göndermiş, ayrıca yüz parça çadır temin etmiş ve Amasya, Ordu, Kayseri kazalarından asker teminine çalışmıştır. BOA, **HAT**, 767/36140; 515/25176. Ayrıca Hüsrev Paşa'ya bin kadar mirili asker gönderilmiştir. BOA, **HAT**, 797/36956İ.

⁶³⁷ BOA, **HAT**, 767/36134.

⁶³⁸ BOA, **HAT**, 804/37128.

⁶³⁹ BOA, **HAT**, 795/36863O.

⁶⁴⁰ BOA, **TS.MA.e.**, 1412/15.

Hüsrev Paşa yüzünden Padişah'ın eleştirilerine maruz kalan Rauf Paşa, Eleşkirt savunması sırasında Hüsrev Paşa'nın Celal Paşa'ya sağlayacağı asker ve mühimmatları göndermemesine de ayrıca kızmıştı. Diğer taraftan Hüsrev Paşa, Osman ve Selim paşalara ihtiyaçlarından çok daha fazla asker, mühimmat ve para gönderildiğini, bu durumun diğer paşalar arasındaki iktidarını sarstığını iddia etmekteydi. Rauf Paşa ise bu iddialara karşılık hepimiz *“Padişahın kulu ve kölesiyiz, kimseye ihtiyacından fazla bir şey gönderilmedi, bu durum mansıp meselesi değildir”* diyerek cevap vermişti. Ayrıca kimsenin İran maslahatına bir zarar vermesine izin vermeyeceğini, Celal Paşa zor durumda iken Hüsrev Paşa'nın Trabzon'un güvenliğini bahane ederek asker göndermemesinin kabul edilemez olduğunu ve herkese ihtiyacı olan askerin zaten gönderildiğini belirterek böyle münakaşalara gerek olmadığını söylemişti.⁶⁴¹

Rauf Paşa'nın Kağızman vakasında açıkça kendisini sorumlu tutması üzerine Hüsrev Paşa hazırladığı planla askerlerini saman ve ot getirmeye giden kervan kılığında Kağızman'a gönderdi. Bu plan çerçevesinde Ağa Mirza ve adamları gafil avlanarak Kağızman tekrar ele geçirildi.⁶⁴²

Kağızman halkının İran'a meyiletmesi Rauf Paşa'yı diğer bölge halklarının da İran'a tabiiyetlerini bildirmesi konusunda endişelendirmişti. Özellikle de Erzurum ve Kars ahalisinin İran'ın propagandalarından etkilenmesi Osmanlı Devleti için geri dönüşü çok zor olacak sonuçlar doğurabilirdi. Bu endişe üzerine Erzurum kazasının, halk üzerinde oldukça etkili olan Bağdat Kadısı Behisnili Hicabi-zâde Es-Seyyid Hüseyin Efendi'ye tevcih edilmesinin uygun olacağını düşünüyordu. Rauf Paşa'nın bu teklifi Padişah tarafından onaylanarak Üsküdar payesiyle Kadı Hüseyin Efendi Erzurum'da görevlendirildi.⁶⁴³

İran'la savaşta bir diğer cephe olan Bağdat tarafında da işler karışıyordu. İranla mücadelede önemli başarıların elde edilmesini sağlayan Baban Mutasarrıfı Mahmud Paşa'nın İran tarafına geçmesiyle Bağdat Valisi Davud Paşa İran karşısında zor durumda kalmıştı. Ayrıca Davud Paşa'nın aldığı haberlere göre İran nevrusta

⁶⁴¹ BOA, HAT, 793/36834S.

⁶⁴² Y. Çelik, *aynı eser*, s.177.

⁶⁴³ Esad Efendi Tarihi, s. 66.

Bağdat üzerine büyük bir saldırı planlıyordu.⁶⁴⁴ Davud Paşa'nın bu haberlerini Rauf Paşa da doğruluyordu. Ocak 1823'te Kağızman'daki aylıklı askerlere ulufelerini götüren Cebeci Mustafa Ağa dönüş yolunda rastladığı kişilerden şüphelenerek onları tutuklatmıştı. Bu kişilerden birinin üzerinden çıkan kâğıtlardan Babanzâde Mahmud Paşa'nın Şehzade Muhammed Mirza tarafından Davud Paşa üzerine gönderileceği anlaşılıyordu.⁶⁴⁵ Hem Rauf Paşa tarafından gönderilen haberler hem de Davud Paşa'nın yazdığı tahriratlar üzerine Bağdat'ın yeni bir saldırı karşısında İran'a üstünlük kuramayacağı düşüncesiyle II. Mahmud, Erzurum taraflarından İran üzerine yapılacak saldırıların Bağdat üzerindeki baskıyı kaldıracağını düşünüyordu.⁶⁴⁶ Ancak Rauf Paşa bu işin o kadar kolay olmayacağı kanaatindeydi. Hoy ve Revan taraflarına yapılan çapullarla İran ordusu yıpratılsa da Rauf Paşa istediği başarıyı bir türlü elde edemiyordu. Rauf Paşa'ya göre İran askeri içindeki hastalık sebebiyle İran'dan intikam alabilecekken ellerinde bulunan bu şansı nefir-i âmm askerlerinin firar etmesi sebebiyle kullanamamışlardı. Bunun yanında elindeki ulufeli askerlerin de yeni bir saldırıya tahammülü olmadığından İran üzerine bir ordu göndermenin doğru olmadığını düşünmekteydi.⁶⁴⁷

Rauf Paşa İran'ı sıkıştırmanın yollarını ararken bir taraftan da Rusya ile İran arasında olan gelişmeleri takip ediyordu. Bayezid muhafızı aracılığı ile elde ettiği haberlere göre İran ile Rusya arasında gerginlik yaşandığını öğrenmişti. Rusya tarafından İran'ın Rus balyozuna bir fenalık yapacağı haber alınmış, bunun üzerine Rus balyozu bir İranlı kılığında Tebriz'i terkederek Tiflis'e gitmişti. Bu haber Osman Paşa tarafından da doğrulanıyordu. Bunun üzerine Rusya ile İran arasında olacak gelişmeler Osmanlı Devleti'ni de etkileyeceğinden Rauf Paşa gelişmeleri yakından takip edecekti.⁶⁴⁸

⁶⁴⁴ Mahmud Paşa'nın ihaneti hakkında bkz: Azap, **aynı tez**, s. 230-232.

⁶⁴⁵ BOA, **HAT**, 390/20170A.

⁶⁴⁶ II. Mahmud'un Davud Paşa hakkındaki şüpheleri için bkz: BOA, **HAT**, 390/20170.

⁶⁴⁷ BOA, **HAT**, 794/36860.

⁶⁴⁸ Bayezid Mutasarrıfı konuyu Rauf Paşa'ya bildirirken "*bakalm Rusya ve Acem ne vechle karar verirler. Acemlû Rusyalu'ya bir mikdâr akçe ise itmâ' mı iderler yahûd Rusyalu Acemden bir mikdâr yerlerini isteyüb alurlar mı yahûd bozuşub gavgâ mı ederler.*" diyordu. BOA, **HAT**, 806/37168. Osman Paşa' da Abbas Mirza'nın İngilizlerin yardım vaadi üzerine suni bir gündem oluşturmak için Rus balyozunu şehirden kovduğunu, balyozun inat etmesi üzerine kardeşi ve iki yüzbaşısının öldürüldüğünü, bu sebeple Rusların harbe hazırlandıklarını haber vermektedir. BOA, **HAT**, 820/37352A.

2.3.2.9. İran'ın Anlaşma Teklifleri ve Erzurum Antlaşması'nın İmzalanması

1820–1823 savaşında iki taraf da birbiri üzerinde büyük galibiyetler sağlayamamıştı. Bu durumu Esad Efendi “...*el-harbü sicâlun vefkince, tarafeynde gâh gâlibiyet ve gâh mağlûbiyet nümâyân olmuş idi...*” şeklinde izah eder.⁶⁴⁹

İki devlet arasında savaş hali devam ederken diğer taraftan hem barışın sağlanması hem de ele geçirilen esirlerin mübadelesi için ara ara görüşmeler yapılmaktaydı.⁶⁵⁰ Bu görüşmelerden beklediği sonuçları elde edemeyen Rauf Paşa, İran tarafına güvenmediğini bu nedenle dikkatli davranılmasını söyleyerek bölge yöneticileri uyarılmıştı. Özellikle Kağızman Voyvodası Rüstem Ağa'nın hareminin iadesi konusunda İran yöneticilerinin isteksiz davranması ve mübadele edilen esirler arasında bunların bulunmaması İran'a karşı olan güvensizliği arttırmaktaydı.⁶⁵¹

Tedbiri elden bırakmayan Şark Seraskeri, bir taraftan Kars savunması için hazırlıklarını yaparken, diğer taraftan da düşmanın durumu hakkında bilgi toplayarak stratejisini belirlemeye çalışıyordu. Buna göre daha önceleri casuslardan ve bölge yöneticilerinden edindiği İran ordusunda baş gösteren salgın hastalık⁶⁵² haberlerinin doğruluğunu teyit eden Rauf Paşa, sevincini merkeze “...*Allahu te'âlâ Eleşkird vak'asında kolayca dest-res olduğu fırsat-ı bâzuı istikbâr ü ihânetlerine medâr-ı takviyet olarak inân-ı tasallutlarını Erzurum ve Kars semtine mağrûrâne tecâvüz*

⁶⁴⁹ Esad Efendi Tarihi, s.228.

⁶⁵⁰ BOA, HAT, 770/36179; 768/36167; 773/36221;36221A; 773/36221B;

⁶⁵¹ BOA, HAT, 770/36179M.

⁶⁵² BOA, HAT, 792/36826B; 770/36179R. Bir gecede 1080 askerin bu hastalıktan öldüğünden bahseden 15 Haziran ve 21 Ağustos 1822 tarihli bu belgelerde İran ordusunda ortaya çıkan hastalığın veba olduğu söylenmektedir. Ancak bazı kaynaklarda hastalığın ismi kolera olarak verilmektedir. Bkz: Cevdet, XII, s. 12; Şükrü Kamil, “Kolera İstilaları”, Maarif. C. V, no: 124 (28 Ca 1311/07.12.1893), s. 310; Y. Çelik, aynı eser, s. 175 ve 178; Cevdet Küçük, “Erzurum”, TDVİA, C. XI, İstanbul 1995, s. 324; Efdal As, “XVI. YY’dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü”; Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S. 46, Güz 2010, s. 227; Sıtkı Uluerler, “Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza’nın Rolü (1800-1833)”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 22, S. 2, Elazığ 2012, s. 315; Selda Kılıç, “I.Balkan Savaşı Döneminde Sağlık Hizmetleri ve Koşulları (Kolera Salgını), IX. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Genelkurmay Yayınları, Ankara 2005. Mesut Uyar, Osmanlı Devleti’nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895), İstanbul 2007, s. 9; The Times, 23 December 1822. Charles Issawi Suriye ve çevresinin kolera ile tanışmasının ilk kez 1832’de hacılar vasıtasıyla olduğunu söyler. Bkz: Charles Issawi, The Fertile Crescent 1800-1911, New York 1988, s. 52. Bu görüşü destekleyen bir diğer çalışma ise Daniel Panzac’a aittir. Daniel Panzac 1824’ten sonra veba hastalığının doğal bir gerilemeye girdiğini söylemektedir. Bkz: Daniel Panzac, aynı eser, s. 52-54.

etmişler iken, müeyyed min-indallah olan Devlet-i Aliyye-i Osmaniye hakkında Cenâb-ı Bârî'nin mahz-ı avn ü inâyet ve vikâyet-i samedâniyesi olarak hamden el-vâhibü'l-atâya kuvve-i tâli'-i hümayûn-ı mülûkâne ile bağteten içlerine hastalık düşüb râbîta-i cem'iyetleri müteferrik ve perîşân ve Şehzâde Hoy semtine ve Hasan Han Revân kurbuna ric'ate şitâbân olmağın..." sözleriyle aktarmaktaydı.⁶⁵³ Beklenmedik bu gelişme Osmanlı Devleti'ni avantajlı bir konuma geçirse de Osmanlı ordusunun İran ordusu üzerine hâkimiyet kurması, içinde bulunduğu koşullardan ötürü pek mümkün değildi.

Öte taraftan İranlılar hiçbir telaş emaresi göstermiyorlardı. Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmak niyetinde olduklarını her fırsatta bildirmelerine rağmen saldırılar devam ediyordu. Bu doğrultuda İran sabık elçisi Babîâlî'ye yazdığı bir mektupla aralarındaki anlaşmazlığı çözecek kişilerin İran tarafından İsa Han, Osmanlı tarafından ise Rauf Paşa olduğu söylemekteydi.⁶⁵⁴ İsa Han da Rauf Paşa'ya gönderdiği mektupta kendinden önceki Erzurum valilerinin özellikle de Hüsrev Paşa'nın kötü yönetimi sebebi ile işlerin bu hale geldiğinden ve kendisinin şark seraskerliğine atanmasıyla barış umutlarının yeşerdiğinden bahsetmekteydi. Ayrıca İsa Han, Hüsrev Paşa'nın İranlı tüccarlara yaptıkları haksızlıklardan bahisle Rauf Paşa ile birlikte bütün bu haksızlıkların sona ereceğini umduklarını da sözlerine eklemekteydi.⁶⁵⁵ Bu sırada Revan Serdarı Hüseyin Han da İsa Han'ın iddialarını tekrarlayarak⁶⁵⁶ Hüsrev Paşa'nın Revan tüccarlarına yaptığı haksızlıklar sebebiyle zararlarının karşılanmasını Rauf Paşa'dan istemişti.⁶⁵⁷

Bütün bu iddialar karşısında Rauf Paşa, Revan serdarına yazdığı cevapta İranlıların saldırdıkları köylerin, hudud-ı padişahîden olması nedeniyle onları koruyup kollamakla yükümlü olduklarını ve buraya saldırmakla iki devlet arasındaki barışı kendilerinin bozduğunu dile getirdi. Ayrıca Padişah'ın ehl-i İslam olmaları sebebiyle başta savaşa izin vermediğini ancak buna mecbur bırakıldıklarını ifade etti. Yine İran'ın aşiretlerden oluşturduğu askerleri halk üzerine gönderip köyleri yağma

⁶⁵³ BOA, HAT, 797/36956K.

⁶⁵⁴ BOA, HAT, 769/36168G.

⁶⁵⁵ BOA, HAT, 769/36168C; 769/36168H; 4/96.

⁶⁵⁶ BOA, HAT, 769/36168B.

⁶⁵⁷ BOA, HAT, 818/37328.

ettirdiklerini hatırlattıktan sonra bu yağma hareketlerinin kendilerinin düşündüğü gibi bir başarı olarak kabul edilmediğini söyledi. İranlı tüccarlar hakkındaki iddiaların da asılsız olduğunu belirten Rauf Paşa, bu konuların Padişah'ın emri ne ise öyle halledileceğini de sözlerine ekledi. Selim Paşa konusunda da İran'ı uyaran Rauf Paşa oldukça ayrıntılı bir değerlendirme yaparak Osmanlı Devleti'nin düşmandan intikam alacak güce sahip olduğunu anlattı.⁶⁵⁸ Rauf Paşa'nın bu cevabı karşısında İranlı yetkililer iyi niyetlerinin göstergesi olarak Zeynelabidin Bey'i Erzurum'a gönderdiklerini ancak Rauf Paşa'nın geri adım atmamasına şaşırıldıklarını ifade etmekten geri durmayacaklardı.⁶⁵⁹

İki devlet arasındaki savaştan en çok zarar gören gruplardan biri olan İranlı tüccarlar da işlerinin aksadığından bahsederek biran evvel anlaşma yapılması için İran tarafına baskı yapıyordu. Osmanlı Devleti'nin bu süre içinde kendilerine haksızlık yapmadığı gibi kendilerini Osmanlı tüccarından daha iyi koruduğunu belirterek, Batı'da bir Rum eşkıyasıyla uğraşan devlete, ikisinin de İslam olması sebebiyle yardım etmelerinin dini bir gereklilik olduğuna dair isteklerini Şah'a iletmişlerdi.⁶⁶⁰

Diğer taraftan İran ve Osmanlı devletlerinin savaş halinde olması İngiltere'nin de işine gelmiyordu. İngiltere iki devletin bir an evvel anlaşıp Rusya'ya karşı birleşmesi taraftarıydı.⁶⁶¹ Bu amaçla İran'da bulunan İngiliz elçisi Babiâli'ye İran'la anlaşmalarının gerekliliğinden bahseden bir mektup yazmıştı.⁶⁶²

Şehzade Abbas tarafında da işler yolunda gitmiyordu. Parasızlık yüzünden savaşın giderlerini karşılayamadığından yakınan Abbas Mirza, merkezde kendisine karşı yürütülen propagandalarla zor durumda kalmıştı. Öyle ki Abbas Mirza'nın Şah'tan para sızdırmak için savaş çıkardığı yönündeki dedikodular Şehzade'nin barışa meyletmesine sebep olmaktaydı. Öte yandan Feth Ali Şah, Şehzade'nin Rus

⁶⁵⁸ BOA, HAT, 768/36167C.

⁶⁵⁹ “İran devleti tarafından feth-i bâb-ı muvâlât zımında Zeynelabidin Bey gönderilmiş iken ser-asker-i müşârin-ileyh tarafından dahi asâr-ı müsâlemet zuhûr etmemesi İran vükelâsını hayret-ber-hayret irâs eylediği...” BOA, HAT, 4/96.

⁶⁶⁰ Cevdet, XII, s. 13; Esad Efendi Tarihi, s. 228.

⁶⁶¹ İngiltere'nin amacı iki devletin Rusya'ya karşı birleşmesini sağlayarak böylelikle Rusya'nın bölgede güçlenmesine engel olmaktır. Karadeniz, aynı eser, s. 312.

⁶⁶² Elçi mektubunda esirlerden, İranlı hacıların ve tüccarların durumundan bahsetmektedir. BOA, HAT, 769/36168; 781/36594; 781/36593; 782/36599; 1316/51290; 1316/51299.

etkisinde kaldığını düşünüyordu. Bütün bu sebepler Abbas Mirza'yı savaşı bitirerek barış yapmaya zorluyordu.⁶⁶³

Bu gelişmelerle birlikte Şehzade Abbas Mirza da, Rauf Paşa'ya gönderdiği Hacı Kasım adındaki elçi aracılığı ile her zamanki iddialarını tekrar ederek durumu görüşmek istediğini bildirmişti. Eleşkirt bozgununun hemen sonrasına tesadüf eden bu istek Rauf Paşa'yı oldukça şaşırtmıştı. Savaş meydanında zafer elde eden İran'ın barış sağlanması için görüşme teklifi alışılagelmişin dışında bir davranıştı. Bu sebeple Rauf Paşa her zamanki ihtiyatkâr haliyle davranmış⁶⁶⁴ ve Ağustos 1822'de Hicabi-zâde Hüseyin Efendi'yi Abbas Mirza'yla görüşmek üzere görevlendirmişti.⁶⁶⁵ Hicabi-zâde ile birlikte Rauf Paşa'yla görüşmek üzere Abbas Mirza tarafından gönderilen Mirza Mehmed Taki, Rauf Paşa'ya Şehzade'nin şikâyetlerini bildirmişti. İran elçisinin daha önce İran'ın şikâyetlerini yinelediği bu görüşmede Rauf Paşa İran'ın suçlamaları karşısında, barışı bozan tarafın İran olduğunu, Osmanlı Devleti'nin kendisini savunmaktan başka bir şey yapmadığını söyleyecekti. İranlı hacılarla ilgili şikâyetleri de kabul etmeyen Rauf Paşa, İranlılara kendi hacılarına nasıl davranılıyorsa öyle davranıldığını, Devlet-i Aliyye'nin onlara farklı bir muamelede bulunmasının söz konusu olamayacağını ifade etti. İran Elçisi Taki'nin Abdülhamid Paşa'nın Bayezid ve Eleşkirt'i İran yardımları ve akçeleri sayesinde aldığını söylemesi ise Rauf Paşa'nın sabrını taşıracaktı. Bu sözler üzerine Rauf Paşa, bahsi geçen yerlerin Osmanlı toprağı olduğunu ve İran işgal ettiği yerlerden çekilmedikçe barışın mümkün olmayacağını ifade etti. Ayrıca İran'ın verdiği zararı karşılamasını ve yağma ettiği malları da iade etmesini istedi. Görüşmelerde aşiretler konusunda da anlaşmazlık yaşanmıştı. İran elçisinin İran tebaası olan aşiretleri Osmanlı Devleti'nin sahiplendiğini söylemesi üzerine Rauf Paşa, daha önce de ifade ettiği üzere bu aşiretlerin zaten Osmanlı tebaası olduğunu söyleyerek, İran'ın bu aşiretleri kışkırttığı ve baskı altına almak istemesinin bu savaşa sebebiyet verdiğini

⁶⁶³ Azap, **aynı tez**, s. 236-237.

⁶⁶⁴ Rauf Paşa, İran'a karşı duyduğu bu güvensizlik konusunda haklı çıkacaktı. Nitekim Abbas Mirza sadrazama yazdığı mektubunda parasızlık yüzünden "*Osmanlı'nın uşağı*" olarak bahsettiği Rauf Paşa'ya elçi göndermek zorunda kaldığını söylemektedir. Azap, **aynı tez**, s. 236.

⁶⁶⁵ BOA, **HAT**, 789/36797; 793/36838.

belirtti.⁶⁶⁶ Böylelikle birkaç gün süren bu görüşmeler neticesinde barışı sağlamak adına olumlu bir gelişme yaşanmadı.⁶⁶⁷

Bundan sonra Şehzade Abbas, Rauf Paşa'ya bir mektup yazarak Osmanlı Devleti'nin İran'ın barış çabalarını boşa çıkarmaması temennisinde bulunarak bir an evvel tekrar görüşmelerin başlamasını istemişti.⁶⁶⁸ İran kaymakamlarının da Rauf Paşa'ya yazdığı mektuplarda bir an evvel barışın tesis edilmesi gerektiği üzerinde duruluyordu.⁶⁶⁹ İran tarafı görüşmelerin sonuçsuz kalmasının Osmanlı Devleti'nin isteksiz davranması nedeniyle olduğunu söyleyerek,⁶⁷⁰ Rauf Paşa'yı gönderdikleri mektuplara cevap vermemekle suçladılar.⁶⁷¹

İranlıların barış için bu kadar ısrar etmeleri şüphesiz orduda baş gösteren salgın hastalık nedeniyleydi. Osmanlı Devleti bu durumdan yararlanarak İran üzerine büyük bir başarı elde etmek istese de istenilen sonucu bir türlü alamamıştı. Bu konuda yavaş hareket etmekle suçlanan Rauf Paşa, Babiâli'ye yazdığı cevapta asla rehavete kapılmadığını, her ne suretle olursa olsun bu işin Osmanlı Devleti adına iyi bir şekilde sonuçlanması için çalıştığını ve bunun için fazladan çaba harcadığını söyleyecekti. Ayrıca hem Osmanlı ordusunun hem de İran tarafının durumunu dikkatlice incelediğini, düşmanın durumuna ilişkin etraflıca bilgi toplayarak işini gerektiği gibi yaptığını ve bilerek bir kusur işlememediğini ifade ediyordu. Bütün bu işleri arasında gerekli gördüğü her şeyi merkeze bildirdiğini, bütün haberleri detaylıca araştırarak yalan ve gerçekleri ayırt edip ona göre merkezi bilgilendiğini söyleyen Rauf Paşa, ihtiyacı olmayan hiçbir şeyi merkezden istemediğini, merkezi kandırmak gibi bir şey yapmadığı ve bunun zaten kişiliğine aykırı olduğunu belirtiyordu.⁶⁷²

⁶⁶⁶ BOA, HAT, 795/36871.

⁶⁶⁷ BOA, HAT, 801/37089.

⁶⁶⁸ BOA, HAT, 798/36991D.

⁶⁶⁹ BOA, HAT, 798/36991C.

⁶⁷⁰ BOA, HAT, 801/37089 İ.

⁶⁷¹ BOA, HAT, 801/37089 L; 801/37089M.

⁶⁷² "...Hüdâ- âlimdir ki umûr-ı me'mûriyet-i çâkerânemde zerre mikdarı rehâvet ve betâ'et etmeyerek her sûretle hüsn-i intâc maslahatı müstelzim esbâbın icrâsına dikkat ve ihtimâmda kusûr etdiğim yokdur." "...mehâmm-ı mevkûle-i mevdûa'-i bendegânem hüsn-i rüyet ve temşiyetinde levâzım-ı gayret ve hamiyet irâziyla bu tarafın usûlü ne hâl üzere dir ve a'dâ cânibi ne keyfiyettedir... Hüdâ bilür aklım ererek kusûrum olmayub..." "...yalan gerçek her şeyi ifâde etmek ve tahrîre şâyân olmayan maddeleri kâl u kaleme alarak ve i'zâm-ı maslahat eyleyerek karaltı yaymak ve aslı

Her ne kadar Rauf Paşa, İran'a güvenmediğini "... İranlı kız u dürûğ ile me'lûf..."⁶⁷³ diyerek belirtse de merkezin bu sert tutumu karşısında diplomatik temaslara ağırlık vermiş ve İran'a kendisinin anlaşma yapmak amacıyla yetkili olduğunu bildirmesiyle İran ile Osmanlı Devleti arasında bir anlaşma zemini oluşturmuştu.⁶⁷⁴ Ne var ki Rauf Paşa, İran'a olan güvensizliği sebebiyle tedbiri elden bırakmıyordu. Bu sebeple Sivas Valisi Hakkı Paşa'yı ve Kars Muhafızı Osman Paşa'yı Erzurum'a çağırarak ve burada güvenliğin sağlanması için kendilerinden yardım istemişti.⁶⁷⁵ Böylelikle Rauf Paşa İran'ın herhangi bir saldırısına karşı belirlediği stratejiyle karşı koyacaktı. Buna göre hazırlıklarını yapan Rauf Paşa yaklaşık 15.000 kişilik bir orduyla savunma halindeydi. Ayrıca Hafız Ali Paşa da Erzurum ovasında bulunuyordu. Yine Hakkı ve Alaaddin paşalar herhangi bir saldırıya karşı ordusuyla beklemeydiler. İşini şansa bırakmak istemeyen Rauf Paşa, Alaaddin, Hafız Ali, Osman ve Hakkı paşaları defterdar efendi ve Erzurum ulemasından bazı kişilerle bölgeyi keşfetmekle görevlendirmişti. Yine Trabzon'dan temin edilecek mühimmat da peyder pey gelmekteydi. Paşalarla yapılan toplantı sonrasında mevcut askerin yarısı Eleşkirt tarafından Hoy üzerine diğer yarısı da Kars üzerinden Revan'a gönderilecekti.⁶⁷⁶ Barışın sağlanamaması ihtimaline karşı Hasankalesi'nin ve Kars taraflarının savunmasının güçlendirilmesi amacıyla Erzurum Ovası'nda bulunan Hafız Ali Paşa ve beraberindekileri bölgeye göndererek olası savaş halinde hazır olmalarını emretti.⁶⁷⁷ Böylece Rauf Paşa hem barış görüşmelerine, hem de olası bir İran saldırısına karşı hazırlıklıydı. Ayrıca Rauf Paşa'ya göre bu planla İran'dan intikam almak da mümkündü. Bununla birlikte Rauf Paşa'nın İran'dan barış görüşmeleri için bir memur istemesi ile İran, Osmanlı Devleti ile anlaşma yapmak üzere Azerbaycan Defterdarı Mehmed Ali Mirza'yı murahhas tayin etti. Bu gelişmeyle tek başına karar almaktan çekinen Rauf Paşa, herhangi bir teklif karşısında elçiye ne yönde cevap vermesi gerektiğini Padişah'a sorması üzerine II. Mahmud "...bu kavmin muktezâ-yı mizâcları dâ'ima hileden ibâret olmağla

olmayarak iş göstermek ve gösteriş yapmak ve hilâfî irtikâb etmek mizâc-ı bendegânem olmadığı Allah'a ma'lûmdur." BOA, HAT, 798/37012.

⁶⁷³ BOA, HAT, 798/36991.

⁶⁷⁴ BOA, HAT, 781/36595A.

⁶⁷⁵ BOA, HAT, 798/36991.

⁶⁷⁶ BOA, HAT, 798/36993.

⁶⁷⁷ Esad Efendi Tarihi, s. 230.

elbette bu taraftan desise yolunu tutmak iktizâ ider.” şeklinde cevap vermişti.⁶⁷⁸ Böylelikle 27 Haziran Perşembe günü Rauf Paşa ile Mirza Mehmed Ali Erzurum’da valiler için tahsis edilen hükümet konağında görüşmelere resmen başladı. Görüşmede Şark Defterdarı Hacı Said Efendi ile İran elçisinin maiyetinde olan Mirza Hacı Emin ve Mirza Mehmed Ali’nin kethüdası Mirza Ahmed de hazır bulundular.⁶⁷⁹

Sınırların belirlenmesi, yaylak-kışlak meselesi, sınır ihlallerinin engellenmesi, İranlı hacılar ile tüccarların durumu, aşiretlerin toprak mevzusu, esirler ve firariler meselesi ile tazminat gibi konular görüşüldü. Ancak Mirza Mehmed Ali’nin, savaşın sebeplerinden sayılan Haydaranlı ve Sebikli aşiretleri özelinde diğer Kürt aşiretlerin de İran tebaası olduğu yönündeki ısrarları görüşmeleri kopma noktasına getirdi.⁶⁸⁰ Bunun üzerine Nadir Şah zamanında yapılan anlaşmayı⁶⁸¹ hatırlatan Rauf Paşa, Devlet-i Aliyye’nin ne bir neferinden ne de sahip olduğu bir araziden vazgeçeceğini, Osmanlı Devleti’nin bu konudaki tavrının net olduğunu ifade etti. Ancak elçinin, Nadir Şah döneminde yapılan anlaşma hakkında bir bilgisi olmadığını ve Abbas Mirza’nın aşiretler konusunda kendisini kati suretle uyardığını söylemesi üzerine bir an önce durumu çözüme kavuşturmak isteyen Rauf Paşa ahidname suretini elçiye gösterdi. Elçi ise bu konuda yetkili olmadığını ve Şehzade’ye danışmadan bir karar veremeyeceğini söyleyerek,⁶⁸² maiyetinde bulunan Cafer Han’ı Şehzade’ye gönderdi ve İran’ın bu konudaki görüşlerini beklemeye başladı.⁶⁸³

⁶⁷⁸ BOA, **HAT**, 795/36881; **Esad Efendi Tarihi**, s. 229, **Kamil Paşa**, III, s.86; **Cevdet**, XII, s. 77. Esad Efendi Tarihi ve Cevdet Tarihi’nde elçinin olmalı Erzurum’a geliş tarihi olarak 25 Haziran 1823 verilmiştir.

⁶⁷⁹ **Cevdet**, XII, s. 77; **Esad Efendi Tarihi**, s. 229; **Kamil Paşa**, III, s.86.

⁶⁸⁰ BOA, **HAT**, 1315/51273. **Esad Efendi Tarihi**, s. 229-230.

⁶⁸¹ 1742-1746 Osmanlı-İran savaşı sonucunda imzalanan Kerden Antlaşması’yla 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması’nın maddeleri istisnasız olarak aynen kabul edilmişti. Bu antlaşmadan farklı olarak Nadir Şah’ın tebaasına hacca gitme izni verildi. Nicola Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. IV, İstanbul 2009, s. 371; Kasr-ı Şirin Antlaşması’nın ilgili maddeleri ise şöyleydi: a.) Bağdat Eyaleti’nden Hassan, Bedre, Mendelicin, Derne-Dertenek ile Semeneled’k’e kadar olan sahralar ve Caf aşiretinin Ziyaüddin ve Harunî kabileleri ve yerleşim merkezleri Osmanlı Devleti’nde kalacak. b.) Zencir Kalesinin batı tarafında olan köyler ve Şehrizar yakınındaki Zalim-Ali kalesinin yukarısında olan dağların bu kaleye bakan tarafları ile Şehrizar’a çıkan tarafları ve Kızılcaale ile ona bağlı yerler Osmanlı Devleti’ne ait olacak. Ahıska, Kars, Van, Şehrizar, Bağdat ve Basra’nın içinde olan kaleler, ülkeler, nahiyeler, araziler, dağlar ve tepelere Şah asla taarruz etmeyecek. Ayrıntılar için bkz: Mustafa Naimâ Efendi, **Naimâ Tarihi**, C. III, Çev: Zuhuri Danışman, İstanbul 1968, s. 1471.

⁶⁸² BOA, **HAT**, 806/37180; **Esad Efendi Tarihi**, s. 230.

⁶⁸³ 4 Temmuz’da yola çıkan Cafer Han 22 Temmuz’da Erzurum’a dönmüştür. BOA, **HAT**, 806/37170; 798/36991.

Rauf Paşa, görüşmeler tıkandığında aşiretler konusunun anlaşma imzalandıktan sonra iki devlet arasında dostane bir şekilde halledilmesini teklif etmişti. Bunun sebebi aşiretler meselesi nedeniyle anlaşma ortamının yok olmasından çekinmesiydi. Çünkü Paşa'ya göre bu anlaşma sağlanırsa Osmanlı Devleti Rum isyanını halletme konusunda vakit kazanacaktı.⁶⁸⁴

İran tarafının görüşmeye devam edip etmeyeceği beklenirken Rauf Paşa yetkisinin sınırlarının netleşmesi noktasında kendisinin anlaşma yapmak için yetkili olup olmadığını sadarete sormuş⁶⁸⁵ ve Rauf Paşa'nın savaşa ve barışa karar vermede tam yetkili olduğu kendisine ve İranlılara bildirilmişti.⁶⁸⁶ Cafer Han 22 Temmuz'da⁶⁸⁷ Erzurum'a döndü ve görüşmelere kalındığı yerden devam edildi. Osmanlı heyeti bu sefer Sebikli Aşireti'nin Osmanlı tarafında ve Haydaranlı Aşireti'nin İran tarafında bırakılmasını teklif etti. Ancak bu teklif de İranlılar tarafından kabul edilmedi. Bunun üzerine bütün çabalara rağmen İran tarafının aşiretler konusundaki ısrarları karşısında sinirlenen Rauf Paşa eğer savaş devam ederse bunun sorumlusunun İran olacağını *"Pek güzel! Takdîr-i lem-yezel ne ise ol zuhûr eder, lâkin harbe bâ'is yine sizin bî-hûde ısrârınız olacak..."* diyerek tepki gösterdi.⁶⁸⁸

Aşiretler konusu görüşmeleri o kadar tıkamıştı ki İran heyetinden Cafer Han iki tarafın da kendi görüşlerince ısrarcı davranmaları sebebiyle anlaşma zemininin ortadan kalkmasından endişelendiğini belirtmişti.⁶⁸⁹ Daha sonra Osman Paşa ve Cafer Han devreye girerek aşiretler konusunda ara bulucu oldular ve görüşmelere diğer konularla devam edildi.⁶⁹⁰ Ancak bu sefer de tazminat konusu görüşmeleri sıkıntıya düşürdü. İran'ın Osmanlı Devleti'nden tazminat talebine Rauf Paşa *"... bilâ-sebeb İraniyân tarafından mahall-i Mahrûse-i Devlet-i Aliyye'ye tecâvüz, ahâli ve sekenesine bunca hasâret ile noksân ahd ve ilân-ı harb olunmağın, Devlet-i Aliyye*

⁶⁸⁴ BOA, HAT, 806/37170; 1315/51273; Esad Efendi Tarihi, s. 230.

⁶⁸⁵ BOA, HAT, 783/36612.

⁶⁸⁶ BOA, HAT, 782/36598; BOA, HAT, 798/36991A; BOA, A{DVNS.NMH.d., 10/386; Cevdet, XII, s. 88

⁶⁸⁷ Esad Efendi Tarihi, s. 231.

⁶⁸⁸ Esad Efendi Tarihi, s. 231.

⁶⁸⁹ *"Aşiret maddesinde Elçi Bey ta'liki kabûl etmez, siz dahi reddi tecvîz etmezsiniz. İki murahhas inâdlarına böyle musır olarak şu maslahat-ı hayriyeyi fevt edeceksiniz."* Esad Efendi Tarihi, s. 232.

⁶⁹⁰ Esad Efendi Tarihi, s. 232.

dahi mukâbele-i bi'l-misl ile mu'âmeleye mecbûr olarak pek çok mesârif e zarûrî dûçâr oldu. İran devletinin mesârif i var ise kendi i'tiyâdıyla olmuştur..." şeklinde cevap vererek tazminat maddesinin kabul edilemez olduğunu belirtti.⁶⁹¹

Bir diğer mesele olan İranlı tüccarların durumu da yine görüşmelerdeki temel konulardan biriydi. İranlı tüccarların yaşadığı sıkıntıların giderilmesi için Osmanlı Devleti ile ticaret yapan Avrupalı tüccarlara uygulanan gümrüğün İranlı tüccarlara da uygulanmasına karar verildi. Ayrıca Osmanlı ülkesinde ölen İranlı tüccarların mallarına el koyulmayacağı da garanti ediliyordu.⁶⁹²

Görüşmeler sırasında Rauf Paşa İran'ın dört halife ve sahabilere yapılan hakaretlerini de gündeme getirdi. Bu konuda İran'ın özür dilemesi gerektiğini ve bunun anlaşma metninde yer almasının şart olduğunu söylüyordu. Yine Rauf Paşa daha önce Nadir Şah zamanında bu meselenin anlaşma maddesi olarak belirlendiğini de ifadelerine ekliyordu. Ancak İran elçisinin bu maddenin varlığının İran'ın "*sû'-i i'tikâd*"a sahip olduğu kanatine sebep olacağından, Feth Ali Şah'ın kabul etmeyeceğini yönünde cevap vermesi üzerine Rauf Paşa, bu maddenin anlaşmanın ön şartı niteliğinde olduğunu, İran'ın böyle bir özür maddesiyle inancının zedelenmeyeceğini ancak kabul edilmediği takdirde kendilerinden şüphe duyulacağını söyleyecekti. İran elçisinin bu maddeyi bir türlü kabul etmemesi üzerine Rauf Paşa bu sefer de özür maddesinin sadece tasdiknamelerde yer almasını teklif etti. Ancak daha sonra Nadir Şah zamanından itibaren Caferiliği beşinci mezhep olarak kabul ettirmek isteyen İran'ın bu konuyu tekrar gündeme getirme ihtimaline karşı ısrarından vazgeçti.⁶⁹³ Aslında Rauf Paşa, İran'ın Rusya'yla arasındaki gerginlikten dolayı biran evvel Osmanlı Devleti ile anlaşma imzalamak istediğini görmüştü ve İran'ın içinde bulunduğu bu durumdan yararlanmak niyetindeydi.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ HAT, 806/37170; 1315/51273.

⁶⁹² BOA, HAT, 1315/51273.

⁶⁹³ Esad Efendi Tarihi, s. 233. Anlaşma metnine bakıldığında böyle bir madde yoksa da maddelerden önceki eski anlaşmaların yürürlükte olan kısımlarının tekrar edildiği yerde "*tarziye*" kelimesiyle bir bakıma İran'a kabul ettirilmiştir. BOA, A[DVN.DVE.d., 43/1, s. 3. Azap, aynı tez, s. 248.

⁶⁹⁴ "Anlaşıldığına göre bunların Rusyaludan vehimleri ziyâde olarak Devlet-i Aliyye ile dostluklarını bir gün evvel tasdiknâmeler mübâdelesiyle dahi Rusyaludan i'lân garazı olmak melhûz olub zîrâ arâzi

Görüşmelerde sona gelinmişken İran elçisi Şehzade Abbas Mirza'nın da adının anlaşma metninde yer almasını istedi. Rauf Paşa, elçinin bu isteğine bu konuda herhangi bir cevap vermeyeceğini ancak bu isteği Sadrazam'a iletceğini ve kabul edilmesinin mümkün göründüğünü söyleyecekti.⁶⁹⁵

İran'la çoğu madde üzerinde anlaşma sağlanmış olsa da aşiretler konusunun hallinde oldukça zorlanan Rauf Paşa, bu durumu merkeze açıklarken oldukça çekingendir. İran elçisinin bu konuda hem ısrarcı olduğunu hem de Osmanlı Devleti tarafından kati bir cevap beklediğini söylemekle beraber, İran heyetinde olan Cafer Han ile mirzaların ve Osmanlı tarafından da Osman Paşa ile Defterdar Said Efendi'nin araya girmesiyle bir ara yol bulunduğunu ifade eder. Bulunan ara yol daha sonra anlaşma metninde de yer alacaktır. Buna göre; aşiretlerden Osmanlı Devleti tarafında olanlar Osmanlı topraklarında yaşamaya devam edecek ve İran tarafına tecavüzleri Osmanlı memurları tarafından engellenecekti. Ancak kendi rızalarıyla İran tarafına geçerlerse Osmanlı Devleti buna engel olmayacaktı. İran tarafına geçtikten sonra bu aşiretlerin Osmanlı'ya saldırıları da her şekilde İran Devleti tarafından engellenecekti.⁶⁹⁶ Bundan sonra diğer maddeler konusunda da ortak bir karara vardıklarını ifade eden Rauf Paşa, böylelikle anlaşma için herhangi bir pürüz kalmadığını merkeze iletir.⁶⁹⁷

Zaman zaman iki tarafın da ısrarcı yaklaşımları sebebiyle görüşmeler tıkanma noktasına gelse de sonuç olarak 1746 antlaşması⁶⁹⁸ esas alınarak 28 Temmuz 1823'de barış imzalandı.⁶⁹⁹ Murahhaslar arasında imzalanan anlaşma suretlerinin Padişah tarafından da onaylanması ile İran galesi ortadan kalkmış oldu. İran'la yapılan anlaşmadan duyulan memnuniyeti II. Mahmud “...*İran musâlahasının*

tesliminin te'hîrini kâle almayub tasdiknâmelerin mübâdelesinde ta'cîl olunuyor”. BOA, HAT, 766/36129.

⁶⁹⁵ **Esad Efendi Tarihi**, s. 234. İran elçisinin böyle bir teklifte bulunmasında daha önce Rusya ile yapılan Gülistan ve Türkmençay antlaşmalarında Abbas Mirza'nın adının veliaht olarak geçmesinden dolayı. Anlaşmalara Abbas Mirza'nın böyle kaydedilmesindeki amaç naibüs-saltanat olan kendisinin meşruiyetini diğer devletlere de göstermekti. Azap, **aynı tez**, s. 248.

⁶⁹⁶ BOA, HAT, 766/36129; **Esad Efendi Tarihi**, s. 232.

⁶⁹⁷ BOA, HAT, 766/36129.

⁶⁹⁸ Nadir Şah zamanında imzalanan antlaşma hakkında bilgi için bkz: **Muahedat Mecmuası**, II, s. 319-320; **Netayicü'l-Vuku'at**, III, s. 49-50; **İOTK**, IV, s. 32; **Esad Efendi Tarihi**, s.229, Karadeniz, **aynı eser**, s. 298.

⁶⁹⁹ Anlaşma Metni için Bkz: BOA, **AE.SMHD.II**, 122/10042; **Muahedat Mecmuası**, III, s. 1-5; **Cevdet**, XII (Zeyiller Kısmı), s.228-234.

lillâhi'l-hamd ve'l-minne sûret-i gâlibiyetde mün'âkid olması Devlet-i Aliyyemizin öteden berü mazhar olduğu te'yidât-ı ilâhiyeden olub mutlaka Cenâb-ı Hakk'ın fazl u keremidir ve bundan böyle dahi nice nice füyûzât-ı ilâhiyeye mazhar olmamız eltâf-ı ilâhiyeden mes'ûl ve müsted'âdır... ” sözleriyle ifade etmektedir.⁷⁰⁰

Bundan sonra imzalanan anlaşmanın tasdiknamesini⁷⁰¹ iletmek üzere Osmanlı Devleti, Anadolu Muhasebecisi Mehmed Necib Efendi'yi orta elçi sıfatıyla Erzurum'a gönderdi.⁷⁰² İran tarafında da Kasım Han elçi olarak tayin edilmişti.⁷⁰³ 19 Ağustos'ta Erzurum'a ulaşan Necip Efendi burada Rauf Paşa'nın Abbas Mirza'ya yazdığı mektupları da alarak Tebriz'e doğru yola çıktı.⁷⁰⁴ Necip Efendi ile Kasım Han'ın ellerinde bulunan tasdiknamelerin mübadele edilmesiyle⁷⁰⁵ İran sorunu resmi olarak sona erecekti.

Anlaşmanın imzalanmasına ve ilan edilmesine rağmen İran ordusu işgal ettiği yerlerden çekilmeyi reddedip bazı küçük kasabaları yağma etti.⁷⁰⁶ Bunun üzerine Rauf Paşa İranlı yetkililere mektuplar yazarak anlaşma hükümlerine uymalarını istedi.⁷⁰⁷ Gönderdiği mektuplara cevap alamayan Rauf Paşa, İran'a olan güvensizlik nedeniyle Şark canibinde bulunan ordunun tahliyesi için yavaş hareket ederek etrafta bulunan askerlerin Erzurum'a celbi için kış mevsimini beklemeyi uygun gördü.⁷⁰⁸

Rauf Paşa'nın bu hamlesi İranlıların işgal ettikleri yerlerden çekilmesini sağladı. Bundan sonra Paşa, anlaşma hükümlerinin yerine getirilmesiyle meşgul oldu. Bu amaçla Haydaranlı Aşireti'ne kışlak verilmesine⁷⁰⁹ ve Selim Paşa'nın daha önce Erciş civarında yağma ettiği malların iadesine çalıştı.⁷¹⁰

⁷⁰⁰ BOA, HAT, 282/16816.

⁷⁰¹ Tasdikname sureti için bkz: **Esad Efendi Tarihi**, s. 233-234.

⁷⁰² BOA, HAT, 802/37100C; **Esad Efendi Tarihi**, s. 235; **Cevdet**, XII, s. 78.

⁷⁰³ BOA, HAT, 802/37100D.

⁷⁰⁴ BOA, HAT, 804/37126.

⁷⁰⁵ BOA, HAT, 806/37178B, 786/36678.

⁷⁰⁶ İran ordusu Baban Sancağı'na gelip yerleşmiş ve burayı terk etmek istemişti. Ayrıca Kürdistan'da işgal ettikleri yerleri de terk etmemişler ve Mendelcin'i yağma ederek halkı zor durumda bırakmışlardı. BOA, HAT, 808/37196G, 802/37106.

⁷⁰⁷ BOA, HAT, 808/37196K; 808/37196O; 808/37196Ö.

⁷⁰⁸ BOA, HAT, 802/37100.

⁷⁰⁹ BOA, HAT, 814/37264; 810/37220;

⁷¹⁰ BOA, HAT, 814/37264B; 814/37264C; 814/37264E.

Rauf Paşa böylelikle çok zor bir görevin üstesinden gelmişti. Rauf Paşa'nın başarısı Dersaadet'te de sevinçle karşılanmış, II. Mahmud, bu işteki başarısından dolayı Rauf Paşa'yı "...doğrusu Rauf Paşa güzel muvaffak oldu, fazl-ı ilâhî olduğundan şüphe yoktur..." sözleriyle takdir etmişti.⁷¹¹ Hüseyin Paşa'nın görevden alınarak Rauf Paşa'nın İran gâilesi üzerine gönderilmesi kararının ne kadar yerinde olduğunu düşünen Padişah II. Mahmud, gösterdiği gayret ve başarılarından dolayı hem Rauf Paşa'yı hem de Şark Ordusu Defterdarı Said Efendi'yi ödüllendirecekti. Rauf Paşa'yı, gönderdiği hatt-ı hümayûnla taltif eden Padişah, ayrıca Paşa'ya olan güvenini göstermesi amacıyla kendisine ait olan hançerlerden birini ve 15.000 kuruş değerinde olan baştanbaşa iğne ile işlenmiş samur kürk ile mücevherlerle süslenmiş bir kılıç ihsan etti.⁷¹²

Erzurum Antlaşması, meydana kaybedilen bir savaşın diplomasi arenasında kazanca dönüşmesiydi. Osmanlı Devleti Kermen Antlaşması'nın bir tekrarı niteliğinde olan bu antlaşmayla toprak kaybetmeden bu işi sonlandırmıştı. Buradaki başarı şüphesiz Rauf Paşa'ya aitti ve onun diplomatik yeteneği sayesinde olmuştu. Serasker olarak askerî bir geçmişe sahip olmayan⁷¹³ Rauf Paşa, devletin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle askerî harekâtta hedeflediği başarıyı elde edememiş olsa da istediği antlaşma şartlarını İran'a kabul ettirebilmişti. The Times Gazetesi'nde bu başarı Rauf Paşa'ya atfedilerek onun hünerleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin komşusuna karşı avantajlar elde ettiğinden bahsediliyor, Rauf Paşa zamanının en yetenekli devlet adamı olarak belirtiliyordu.⁷¹⁴ İran ise Rauf Paşa'nın kibrinden ne

⁷¹¹ BOA, HAT, 768/36167.

⁷¹² "...Doğrusu hakkında olan hüsn-i i'tîmâd ve tevcihât-ı şahânemi te'yîd ve tasdik ile güzel muvaffak oldun. Mutlaka feyz ü ihsân-ı âlâ olduğunda istibâh olmamağla dâ'imâ tevfik-i âlâ yâverin olub berhûrdâr olasın. Resmen irsâl olunan teşrifât-ı hümayûnumdan başka hakkında olan mezîd-i i'tîmâd-ı mülûkânemi isbât ve i'lân için zât-ı hümayûnuma mahsûs olan hançerlerden bir kabza hançer-i hûrşîd-manzar dahi efrâz ve baş çukâdâr ağa kulu ile irsâl olunmakla vusûlünde teşrifât-ı mülûkânemi hatavât-ı ta'zîm ve i'câl ile istikbâl ve merâsim-i ubûdiyet ve ihtisâsı icrâ ve ikmâl iderek hakkında olan mezîd-i tevcihât ve iltifât-ı şahânemin ifâ-yı levâzım-ı teşekkürü zımında ba'd-ezîn dahi hidemât-ı mebrûre ve mesâ'i-i meşkûre ibrâzına ikdâm u dikkat ve bezl ü say' ve mukadderet eyleyesin. Hakk-ı te'âlâ her hâlde muvaffak eyleye. Amin." BOA, TS.MA.e.,1412/14; Esad Efendi Tarihi, s. 283.

⁷¹³ Tarih Musahabeleri, s. 6.

⁷¹⁴ The Times, 1 September 1823.

Tahran ne de Tebriz'e bir elçi gönderdiğini ancak galibi mağluba çevirecek yeteneğe sahip olduğunu söylemekteydi.⁷¹⁵

2.3.2.10. Selim Paşa Meselesi

Osmanlı-İran savaşı içinde büyük öneme sahip olan bir konu da Selim Paşa'nın ihaneti mevzuudur. Osmanlı Devleti için büyük bir öneme sahip olan İran maslahatı konusunda Rauf Paşa da oldukça titiz davranmış ve önceliği İran konusunun halledilmesine vermiş, bir taraftan savaş için hazırlıklarla ilgilenirken diğer taraftan da Selim Paşa'nın ihanetiyle ilgili haberlerin tetkiki ile ilgilenmiştir. Selim Paşa meselesini kısaca hatırlamak gerekirse;

Şark Seraskerliğine atanan Rauf Paşa, Erzurum cephanesinden Kars ve Van'a gönderilecek olan mühimmatların irsali için Selim Paşa'yı görevlendirmişti. Bu konuda Padişah ise “...Allah vere Erzurum'dan gönderdiği mühimmât ve akçeye Muş mutasarrıfı bir hıyânet etmeyüb sâlimen vâsıl ola. Berî-i Cenâb-ı Bâri selâmet vere...” diyerek Selim Paşa'ya itimat etmediğini belirtmişti.⁷¹⁶

II. Mahmud'un Selim Paşa'ya olan güvensizliği şüphesiz önceye dayanmaktaydı. Şöyle ki; Rauf Paşa'nın görevlendirmesinden önce, İran saldırıları başladığında, sabık Erzurum Valisi Hüsrev Paşa, Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'ya samur kürk göndererek O'na “Bayezid Seraskeri” unvanı vermiş ve Haydaranlı Aşiret güçleriyle birlikte İran'a karşı koymasını emretmişti. Bundan kısa bir süre sonra da Selim Paşa'dan İran ordusuna büyük kayıplar verdirildiğine dair tahrirler almıştı.⁷¹⁷ Ancak Selim Paşa'nın gönderdiği bilgilerin yanlış olduğu diğer paşaların gönderdiği tahrirlerle ortaya çıktı.⁷¹⁸ Selim Paşa'nın ihaneti kabul etmeyen beyanları üzerine Babiâli ihanet konusunu Rauf Paşa'dan da sormuştu. Paşa verdiği cevapta; Selim Paşa'nın İran'a tabiiyetinden şüphesi olmadığını söyleyerek Selim Paşa'nın, “İranlu altmış-seksen bin askerle geldi, bu nedenle tâbi' olmak zorunda kaldım” demesinin gerçeği yansıtmadığını, elindeki 15.000 askerle karşı koyabilecek güçteyken ihaneti seçtiğini söylemişti. Yine Selim Paşa'nın Osmanlı tarafından bir

⁷¹⁵ Azap, **aynı tez**, s. 258.

⁷¹⁶ BOA, **HAT**, 821/37382.

⁷¹⁷ Y. Çelik, **aynı eser**, s. 167-168.

⁷¹⁸ Van Muhafızı Mahmut Paşa, Selim ve Behlül paşaların İran'la anlaştığına dair bilgiler göndermiştir. Bkz: Y. Çelik, **aynı eser**, s. 168.

yardım görmedikçe sözüne ve yardımına güvenilmeyeceği, hatta sıkıştırılırsa Muş'u İran askerine teslim edeceğine dair haberleri de raporuna eklemişti. Ayrıca Rauf Paşa, Erzurum'a vardığında konuyu iyice araştıracağını ve Selim Paşa'yı ikna etmeye çalışacağını söylemişti. Rauf Paşa'nın bu cevabı üzerine II. Mahmud *"...Selim Paşa'nın bütün bütün İrâniyâna tâbi' olub Devlet-i Aliyyemize meyli muhâl idüğü kağıdlarından ve her bir kelimesinden ma'lûm. Bu makûleleri celbe say' etmek hayâliyle uğraşmak bî-hûdedir. Şark tarafına kuvvet vermeye bakmalı, sözle bitmez."* diyerek konuyu kısa süreliğine kapatmıştı.⁷¹⁹

Yine Selim Paşa'nın, Abbas Mirza'nın Eleşkirt'te Hasan Han'a yardıma geldiği askeriyle ilgili verdiği sayının diğer raporlarda belirtilenden çok daha az olması, Selim Paşa'nın bilerek yanlış bilgi verdiği izlenimine sebep olmuştu.⁷²⁰ Bu nedenle Rauf Paşa, Selim Paşa'dan gelen her bilgiyi ayrıca tahkik ettirmekten geri durmamıştı. Bu bilgilerden biri de Şehzade Abbas Mirza'nın vefat ettiği ve Eleşkirt'te kimse olmadığı haberidir. Bu konuyu merkeze bildiren Rauf Paşa, Selim Paşa'ya güvenmediğini bu nedenle bu haberin doğruluğunu araştıracağını söylemişti. Bu habere karşılık II. Mahmud'un *"...Şehzâdenin fevti haberi Selim Paşa tarafından ihbâr olmağla, pek de i'timâd şâyân olmayub..."* diyerek verdiği cevap merkezden Selim Paşa'ya duyulan itimadın derecesini bildirmesi açısından önemlidir.⁷²¹

Selim Paşa'nın, Celal Paşa'nın maiyetine girmemesi ve Kars savunması sırasında maiyetindeki aşiretlerin İranlılar tarafında yer alarak şark ordusuna yardım etmemesi, üzerindeki ihanet iddialarını güçlendirmişti.⁷²² Bu konuda Kars Muhafızı Celal Paşa, Rauf Paşa'ya, Hasan Han'ın büyük bir ordu ile Eleşkirt'e doğru geldiği apaçıkken Selim Paşa'nın bundan haberinin olmadığını söylemesinin gerçeği yansıtmadığını söylüyordu. Zirâ herkesin bildiği bu haber karşısında Selim Paşa'nın

⁷¹⁹ BOA, **HAT**, 825/37414.

⁷²⁰ Maraş Valisi Celal Paşa, Hafız Ali Paşa ve İbrahim Paşa'dan aldığı bilgiler doğrultusunda Abbas Mirza'nın 30.000 askeri olduğundan bahsederken, Selim Paşa bu sayıyı yedi sekiz bin olarak bildirmişti. İki miktar arasındaki farkın bu kadar fazla olması Rauf Paşa'nın dikkatinden kaçmadı. Selim Paşa ya casuslarından yanlış bilgi almıştı ya da İran lehine sayıyı bilerek yanlış aksettiriyordu. Gelen diğer raporlar göz önüne alındığında ikinci seçeneğin daha yüksek bir ihtimale sahip olduğu düşünülmekteydi. Bkz: BOA, **HAT**, 791/36817A; 767/36134B; 772/36209A.

⁷²¹ BOA, **HAT**, 771/36183.

⁷²² BOA, **HAT**, 824/37400R.

gizli bir takım tedbirler almış olması ihtimalinnin de olduğunu düşünen Celal Paşa, herşeyin birkaç gün içinde netleşeceğini Rauf Paşa'ya haber veriyordu.⁷²³

Selim Paşa'nın Eleşkirt'te İran ordusuyla çarpışmayarak Osmanlı ordusunun bozulmasına sebep olması, Celal Paşa'yı şüphelerinde haklı çıkardı.⁷²⁴ Ayrıca Hasan Han'ın Selim Paşa'ya gönderdiği bir adamını yakalayan Celal Paşa, durumu anlatan bir yazıyı Rauf Paşa'ya ilettili.⁷²⁵ Selim Paşa'nın ihanetinden daha önce emin olan Rauf Paşa ise bu konuda Sadaret'e yazdığı yazıda; Selim Paşa'nın iki taraflı oynadığını, savaşı hangi taraf kazanırsa o tarafa yöneleceğini ve ihanetinin çok net olduğunu, ancak şu an devletin başına çiban olmaması için bu durumun şimdilik görmezden geldiğini söylemekteydi.⁷²⁶ Hatta Rauf Paşa, İran'la barış görüşmeleri gündeme geldiğinde Hasan Han'a hitaben yazdığı mektubunda; Selim Paşa hakkında İran'ı uyarmaktan geri durmayacaktı. Bu konudaki fikrini "...*üç yüz seneden berü sâyesinde nân u nimet ve şan u şöhrat sahibi olduğu devletine hıyânet birle, o kadar in'âm u ihsânı bir gün zarfında hebâen mensûr eden kimesneden sadâkat me'mûl olunur mu, üç yüz senelik devletine hâin olan beş günde İran devletine sâdık olur mu?...*" sözleriyle ifade ediyordu.⁷²⁷

İhanet suçlamaları kendisinden sorulan Selim Paşa kendisine iftira atıldığını söyleyerek durumu kesinlikle kabul etmemişti. Hatta biraz daha ileri giderek durumun araştırılması için güvenilir bir kişinin gönderilmesini talep etmişti.⁷²⁸ Rauf Paşa'nın ihaneti görmezden gelen bu tavrı nedeniyle Selim Paşa ihanetini gizlediğini düşünmüş ve bu amaçla İran tarafına düzenlediği bazı saldırılarda eline geçirdiği

⁷²³ "... vürûd-ı arzuhalimde beyân olunduğu vechle Hasan Han asâkir-i vefîre ile Eleşkird'e doğru geldiği derkâr iken pâşâ-yı mûmâ-ileyh bendelerinin; haberim yok deyü cevap etmesü pek ağreb şey. Zirâ havâdisin misillü ezher-i i'câm ile meyânelerinde esrâr olarak bir nev'i tedbirleri var ise maazallah-u te'âla madde gayet fenâ bir şey olur. Allah etmeye Hasan Han'ın bu vechle seyr-i serî ile gelmesi dürlü dürlü ma'nâya meşmûl bir şey. Herşey ne ise bir iki güne kadar cümlesi ma'lûm olur..." BOA, HAT, 793/36834K.

⁷²⁴ BOA, HAT, 791/36817C.

⁷²⁵ Belgede "Karakola ta'yîn olunan askerimiz, muhârebeden çend-rûz akdem Hasan Han'ın Selim Paşa'ya giden bir nefer âdemini tutub yedinde bir kut'a kâğıdı zuhûr ve me'âli ma'lûm-ı bendegânem oldukda, paşa-yı mûmâ-ileyhin muvâza'a ve Acem ile ittifâka nihânisi olduğu nümâyân ise de dehşetini mûcib olmaması için kâğıd-ı mezbûrundan ve bir kut'a sûreti alunub hâkpâ-yı devletinize gönderilmiş olmağla, mûmâ-ileyhin hıyâneti kâğıd-ı mezkûrun sûreti mütâla'asından dahi ma'lûm-ı devletleri olacağı iş'âra bâdî olmuştur..." denmektedir. BOA, HAT, 791/36817A.

⁷²⁶ BOA, HAT, 793/36838B.

⁷²⁷ BOA, HAT, 768/36167C.

⁷²⁸ BOA, HAT, 791/36817H.

birkaç İranlı esir ve kesilmiş başı Rauf Paşa'ya göndermişti. Ancak daha önce de belirtildiği gibi Selim Paşa ile sonradan ilgilenilecekti. Bu nedenle Rauf Paşa meseleyi şimdilik kapatmak adına kendisine bir kürk ve at gönderdi.⁷²⁹ Hatta Selim Paşa'yı Osmanlı tarafında tutmak için Selim Paşa'nın rütbesinin yükseltilmesini bile isteyecekti.⁷³⁰

Selim Paşa'nın Rauf Paşa'yı ve merkezi rahatsız eden tavırları bunlarla sınırlı değildi. Daha savaş devam ederken aşiretler için kışlak bulma konusunda Selim Paşa, Adilcevaz ve Erciş taraflarını düşünmüş ve Van Muhafızı Mahmud Paşa'yı buraları kışlak olarak vermeye zorlamıştı. Mahmud Paşa, İran saldırıları nedeniyle nüfus olarak hayli kalabalık olan bu aşiretler için yeterli yeri olmadığını söylese de savaşın seyri içinde kabul etmek zorunda kalmıştı.⁷³¹

Mahmud Paşa ile Selim Paşa arasında aşiretler yüzünden olan gerilim giderek artmaktaydı. Hatta Mahmud Paşa, kışlak meselesinde Selim Paşa'nın aşiretler üzerindeki etkisinden dolayı Rauf Paşa'ya, gerekirse Selim Paşa ile savaştan kaçınmayacağını söylüyordu. Rauf Paşa ise; İran ile olan görüşmeler devam etse de henüz savaşın bitmediğinden bahisle, bu işin maslahata zarar vereceğini ifade ediyordu. Rauf Paşa'nın tüm çabalarına rağmen Mahmud Paşa, biraderi İbrahim Paşa'yı Erciş'te kışlayan aşiretler üzerine göndermişti. Selim Paşa da buna karşılık olarak kendi birliklerini Erciş'e gönderdi. Böylelikle devletin iki paşası arasındaki gerginlik had safhaya ulaştı. Hala Şark Seraskeri konumunda olan Rauf Paşa'nın ısrarları neticesinde İbrahim Paşa geri çekildi ve konu şimdilik kapatıldı.⁷³²

Rauf Paşa ise İran maslahatında sürekli paşaların arasındaki gerilimden yakınmaktaydı. Bu konuda Selim Paşa; olaylarda kendisinin bir dahli olmadığını söylese de hâkimiyet alanını genişletme çabaları Rauf Paşa'nın gözünden kaçmıyordu. Hatta bu konuda Selim Paşa'dan şikâyet eden Mahmud Paşa'ya biraz daha sabırlı davranmasını tavsiye ediyordu.⁷³³ Diğer taraftan artık Selim Paşa'nın ihanetinden şüphe duymuyordu. Son olarak Selim Paşa'nın, Sebikli ve Haydaranlı

⁷²⁹ BOA, **HAT**, 795/36863S; 795/36870.

⁷³⁰ BOA, **HAT**, 795/36863N.

⁷³¹ Azap, **aynı tez**, s. 38.

⁷³² Azap, **aynı tez**, s. 39.

⁷³³ BOA **HAT**, 814/37264F.

aşiretlerini yağmaya teşvik etmesi Rauf Paşa'nın sabrını taşırdı. Selim Paşa'dan yağma edilen malların derhal iadesini isteyen Rauf Paşa, Selim Paşa'ya bir daha Van toprağına saldırmamasını söyleyerek sert bir şekilde uyardı.⁷³⁴ Ancak daha önce de belirtildiğı gibi Rauf Paşa, Selim Paşa işinin İran meselesinin hallinden sonraya bırakılmasının daha doğru olduğı kanaatindeydi. Rauf Paşa'nın bu düşüncesi devletin merkezinde de kabul görmüştü. Bu sebeple İran meselesi sonra erdikten sonra Selim Paşa'nın çaresine bakılacaktı. İran galesi bitip Rauf Paşa'nın yerine Galip Paşa Erzurum Valisi olunca Selim Paşa meselesi tekrar gündeme geldi. Galip Paşa'nın Selim Paşa hakkında yazdığı yazılar, Sadrazam tarafından o sırada Bolu Mutasarrıfı olarak görev yapan Rauf Paşa'ya da iletilmiş, Selim Paşa hakkındaki görüşleri sorulmuştu. Ancak Rauf Paşa, verdiği cevaplarda Galip Paşa'nın yazdıklarını onaylasa da Selim Paşa'nın idam edilmesini tavsiye etmemişti. Yine de Selim Paşa yaptıklarından dolayı affedilmedi ve idam edildi.⁷³⁵

2.4. Bolu-Kastamonu ve Viranşehir Sancakları Mutasarrıflığı

2.4.1. Bolu Sancağı

Osmanlı hâkimiyetine tam olarak ne zaman geçtiğine dair kesin bir bilgi olmasa da Bolu ve civarının, Aşıkpaşazade'de Orhan Gazi'nin komutanlarından Konuralp tarafından ele geçirildiğı belirtilmektedir. Bölgenin tam hâkimiyeti ise Fatih'in 1459'da Amasra'yı fethetmesiyle oldu. Fethinden kısa bir süre sonra Anadolu Eyaleti'ne bağlanan sancak, 1692 yılına kadar bu eyaletin sınırları içinde kaldı.⁷³⁶ XVI. yüzyılda Bolu Sancağı, Bolu sancak merkezi, Çağa, Mudurnu, Taraklıborlu (Safranbolu), Gerede, Mengen, Bendereğli (Karadeniz Ereğlisi), Kıbrıs (Kıbrıscık), Konrapa (Konuralp), Dodurga (Akyazı ve Geyve civarındaki bölge), Yenice, Hızırbeyili (Çaycuma ve Devrek) Ulus (Bartın-Ulus, Amasra ve Kurucaşile), Yedidivan, Onikidivan ve Viranşehir (Çankırı'nın Ovacık ve Eskipazar ilçeleri) olmak üzere on altı kazadan oluşmaktaydı.⁷³⁷ Bu tarihten sonra voyvodalıkla yönetilmiş, zaman içinde idari olarak yapılan bazı düzenlemelerle kaza ve nahiye

⁷³⁴ BOA, HAT, 814/37264G.

⁷³⁵ Lütü, **Tarih**, I, s. 288; **Cevdet**, XII, s.12.

⁷³⁶ Kenan Ziya Taş, **Osmanlı'nın Arka Bahçesi Bolu Sancağı**, İstanbul 2017, s. 55-56.

⁷³⁷ Hanefi Bostan, **Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz'de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı**, İstanbul 2012, s. 352.

sayısı değişmişti. 1811’de II. Mahmud’un voyvodalığı kaldırmasıyla Viranşehir Sancağı ile birleştirilerek tekrar mutasarrıflık haline geldi.⁷³⁸ 1864 Vilayet Nizamnamesi ile de Kastamonu Vilayeti’ne bağlı bir mutasarrıflık oldu.⁷³⁹ Jeopolitik konumu nedeniyle Osmanlı yönetimi için büyük bir öneme sahip olan Bolu Sancağı, sahip olduğu ormanlar sebebiyle de ülkenin kereste ihtiyacını karşılaması açısından değerlidir.

2.4.2. Kastamonu Sancağı

1392’de Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı topraklarına katılan Kastamonu, Ankara Savaşı ile tekrar Candaroğulları Beyliği hâkimiyetine geçti. Fatih Sultan Mehmed’in 1461’de Candaroğulları’na son vermesiyle tam olarak Osmanlı toprağı oldu.⁷⁴⁰ Bundan sonra Anadolu Eyaleti sınırları içinde yer alan Kastamonu Sancağı’nın XVI. yüzyılda Araç, Boyabad, Baday (Daday), Devrekânî, Durağan, Göl, Kastamonu, Küre, Sinop ve Taşköprü olmak üzere on adet kazası bulunmaktaydı.⁷⁴¹ XVIII. yüzyılda bu kazalara Eflani, Yörükân-ı Araç, Saray, Hoşalay, Sahil (İstefan), Sırt, Cide, Akyürek, Mergüze, Gerze, Akkaya, Sorgun, Zarı, Çiğlene, Ayandon, Çanlı, Ginolu, İnebolu, Güney, Azdavay ve Boyalı eklenmiş, Küre’nin ise Küre-i Hadid ve Küretü’n-nühas olarak ikiye ayrılmasıyla kaza sayısı artmıştı.⁷⁴² 1756’da kaza sayısı otuz üçtü.⁷⁴³ 1846’ya kadar Anadolu Eyaleti dâhilinde kalan Kastamonu Sancağı, bu tarihten itibaren müstakil bir eyalet oldu. Kastamonu merkez, Bolu, Kocaeli, Viranşehir ve Sinop Kastamonu Vilayeti’nin sancaklarıydı.⁷⁴⁴ Kastamonu Sancağı ise Kastamonu merkez, Safranbolu, İnebolu,

⁷³⁸ Zekai Konrapa, **Bolu Tarihi**, Bolu 1964, s. 422; “Bolu Tarihi”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul 1982, s. 1470.

⁷³⁹ K. Z. Taş, **aynı eser**, s. 52; Cengiz Orhonlu, “Bolu”, **TDVİA**, C. VI, İstanbul 1992, s. 277-278.

⁷⁴⁰ İlhan Şahin, “Kastamonu”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 587-588.

⁷⁴¹ Ayşe Tosunoğlu, **XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984, s. 33.

⁷⁴² Ömer Döşemetaş, **Şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750)**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2019, s. 19-20.

⁷⁴³ Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000**, Kastamonu 2001, s. 3-4.

⁷⁴⁴ İlhan Şahin, **aynı madde**, s. 587-588.

Taşköprü, Tosya, Araç ve Daday kazalarına sahipti. 1877’de Cide ve İskilip de Kastamonu Sancağı’na eklendi.⁷⁴⁵

2.4.3. Mehmed Emin Rauf Paşa’nın Mutasarrıflık Dönemi

İran gâilesini alınının akıyla bitirdikten sonra İstanbul’a daha yakın bir yerde görev almak isteyen Rauf Paşa, 27 Şubat 1825’te Kastamonu mutasarrıfı olarak tayin edildi.⁷⁴⁶ 22 Mayıs’ta Kastamonu’ya ek olarak Bolu ve Viranşehir de muhassıllık olarak kendisine verildi.⁷⁴⁷ Bu yeni görevinden oldukça memnun olan Rauf Paşa, Erzurum’da işleri yeni vali Galip Paşa’ya teslim etmeden Kastamonu’ya gidemeyecekti. Bu sebeple Rauf Paşa gelene kadar burada işleri yürütmesi için Dergâh-ı Ali Kapıcıbaşlarından Ahmed Himmet Ağa mütesellim olarak atandı.⁷⁴⁸ Bu sırada Erzurum valiliği zamanında kendisine yardımları dokunan Erzurum Ayanı Osman Ağa vezaretle Çıldır Eyaleti Valisi olmuştu. Bu konuda fikri sorulan Rauf Paşa, durumdan oldukça memnun olduğunu bildiren bir arizayı Padişah’a gönderdi.⁷⁴⁹ 2 Haziran’da Galip Paşa’nın Erzurum’a gelmesiyle birlikte bir an evvel yeni görev yerine gitmek için hazırlıklarını tamamlayan Rauf Paşa, 7 Haziran’da Erzurum’dan yola çıktı.⁷⁵⁰ Yolculuğu yaklaşık bir ay süren Paşa, 18 Temmuz’da Bolu’ya vardı. Adet olduğu üzere Bolu’ya ulaştığı haberini buraya bağlı kazalara bildiren Rauf Paşa, halkın huzuru ve emniyeti için çalışacağını söylüyordu. İstanbul’a biraz daha yakınlaşmış olmanın verdiği mutlulukla teşekkür üzerine teşekkür eden Rauf Paşa’nın, yeni mansıbı için olan sözleri üzerine II. Mahmud “...müştârün-ileyh yeni baştan dünyâyâ gelmiş gibi olduğundan bu bâbda olan teşekkürü sahîh olduğuna iştibah yok” diyerek karşılık vermişti. Ayrıca Padişah’ın daha önceki tecrübelerine dayanarak Rauf Paşa’dan bölge halkının devlete olan bağlılığını artırması yönünde beklentisi bulunmaktaydı.⁷⁵¹

⁷⁴⁵ Döşemetaş, aynı tez, s. 20.

⁷⁴⁶ BOA, HAT, 1566/7. BOA, A.{DVNSNŞT.d... (Atik Vüzerâ Defteri), no: 39, s. 52. **Verdü’l-Hadâ’ik**, s. 12; SO, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, **Rauf Paşa**, s. 466; **Esad Efendi Tarihi**, s. 388.

⁷⁴⁷ BOA, A.{DVNSNŞT.d... (Atik Vüzerâ Defteri), no: 39, s. 54. BOA, C.DH., 73/3606; **Verdü’l-Hadâ’ik**, s. 12; SO, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, **...Rauf Paşa**, s. 466.

⁷⁴⁸ BOA, C.DH., 261/13028; **Esad Efendi Tarihi**, s. 406.

⁷⁴⁹ BOA, HAT, 723/34438.

⁷⁵⁰ BOA, HAT, 674/32974.

⁷⁵¹ BOA, HAT, 672/32913.

Bu sırada Küre bakır madeni ile İnebolu ve bağlı kazaların mukataası iltizam olarak ihale ediliyordu. Buraların gelirlerine talip olan Rauf Paşa'ya, zamanında aynen ve nakden ödemesi şartıyla 21.500 kuruş bedel ile İnebolu ve bağlı kazaların mukataası ile bakır madeninin 12.000 vukıyyelik geliri bırakıldı.⁷⁵² Tersâne-i Âmire tarafından işletilen derya kalemi tımarlarından olan ve Kastamonu sancağında bulunan 13 adet tımar, 900 kuruş bedelle Rauf Paşa'ya iltizam edildi.⁷⁵³ Yine Tersâne-i Âmire'nin eski ocaklıklarından olan Bolu kürekçileri avarız mukataası da 1.475 kuruş bedel ile Rauf Paşa'ya verilmişti.⁷⁵⁴ Ayrıca Rauf Paşa'nın selefleri olan İsmail ve İbrahim paşalardan da alacağı olan 8.725 kuruşluk hisse bedelinin tahsil edilmesi kararlaştırıldı.⁷⁵⁵

Görev yerine, çeşitli gelirler tahsis edilerek yerleşen Paşa'nın ilk işi Bendereğli'de yapılan firkateyni Tersane'ye göndermek oldu. Ancak firkateynin Tersane'ye güvenli bir şekilde ulaştırılması gerekiyordu. Bu konuda merkezden gelen emir doğrultusunda firkateyne top ve sair mühimmat yerleştirilecekti.⁷⁵⁶

İdarî işlerle ilgilenen Rauf Paşa, bir taraftan da çocuklarının sünnet düğünü için Padişah'tan izin istemişti. Elli yaşına yaklaşan ve çocuklarının mürüvvetini görmek isteyen bir baba olarak oldukça heyecanlı olan Rauf Paşa, istediği izni almıştı ancak daha sonra hem düğün için gelen davetlilerin ağırlanması noktasında hem de bölge halkının düğün hediyesi konusunda sıkıntı çekeceklerini düşündüğünden, düğün fikrinden vazgeçti. Ancak çocuklardan birinin sünnet vaktinin geçmekte olduğunu belirterek sünnetin sessizce yapılmasına karar verdi.⁷⁵⁷

⁷⁵² "... bir sene-i kâmile zabt u rabt ve i'mâl ve idâre eylemek üzere der-uhde ve iltizâmına tâlib ve râğıb olan hala Kastamonu Mutasarrıfı vezir-i mükerrem Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine bâ-irâde-i seniyye-i sâbıkı üzere ma'a mal ve kaleme ve harc-ı aklâm ve fâ'iz, mukâta'a-i mezkûre yalnız yirmi bir bin beş yüz gurûş bedel-i iltizâm ve on iki bin vukıyye aynî nühâs ile der-uhde iltizâm olunub...". BOA, C. ML, 336/13787.

⁷⁵³ BOA, AE.SMHD.II., 56/3741.

⁷⁵⁴ BOA, C.DH., 122/6072.

⁷⁵⁵ BOA, C.DH., 771/3507.

⁷⁵⁶ BOA, HAT, 579/28401.

⁷⁵⁷ "... çâkerleri elli yaşına yaklaşub hikmet-i Hüdâ şimdîye dek bir evlâd mürüvveti görmediğinden gözüm görerek hutân etdirmek arzu ve hevesine düşmüş...". BOA, HAT, 636/31366.

2.4.3.1. Bir Hayırlı Olay: Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılması ve Rauf Paşa'nın Faaliyetleri

1826 yılına gelindiğinde İstanbul'da Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştı. Ocağın kaldırılmasıyla Anadolu'da da bir dizi tedbir alındı. İşte Rauf Paşa bu görevi sırasında henüz gerçekleşen bu olay hasebiyle ortaya çıkacak asayiş problemleriyle ilgilenecekti.

1768'den beri yapılan savaşların kaybedilmesi, Osmanlı Devleti'nde büyük toprakların elden çıkmasını da beraberinde getirmişti. Ayrıca 1789 ihtilalinden sonra ortaya çıkan milliyetçilik akımının etkisiyle isyanlar artmaktaydı. Hem isyanlarda hem de savaşlarda yarar sağlamayan Yeniçeri Ocağı'nın en son Rum isyanında da varlık göstermemesi artık bu ocağın ömrünü tamamladığının işaretiydi. II. Mahmud, daha önce yapılan bütün askeri yenilikleri bilen birisi olarak amcasının oğlu III. Selim'in hatalarına düşmemek için ocağın kaldırılması konusunu sessizce yapmaya karar vermişti. Bu amaçla bazı görevlere güvendiği adamlarını getirmiş ve ilerde yapılacak bir operasyonda daha önce görülen direnişlerin olmamasını sağlamaya çalışmıştı. Böylelikle ulema ile diğer devlet kadrolarının ve halkın desteğiyle Yeniçeri Ocağı 17 Haziran 1826'da ortadan kaldırıldı.⁷⁵⁸ Bundan sonra yeniçerilikle ilgisi olan her şeyin yok edilerek “*yeniçerilik namının eserinin bile*” kalmaması amaçlanmıştı.⁷⁵⁹

⁷⁵⁸ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ilgili bkz: Şirvânî Fatih Efendi, **Gülzâr-ı Fütûhât**, Haz. Mehmet Ali Beyhan, İstanbul 2001; Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, Haz. Mehmet Arslan, İstanbul 2005; Mehmet Ali Beyhan, “Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler, Vak'a-yı Hayriyye”, **Osmanlı**, C. VII, Ankara 1999, s. 258-272; Tuncer Baykara, “Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.X, S. 1(1995), s.1-11; Şamil Mutlu, **Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Daniş Bey ve Eserleri**, İstanbul 1994; Hamiyet Sezer, “Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S. 30 (1997), s.215-238; Yücel Özkaya, “Anadolu'daki Yeniçerilerin Düzensizliği İle İlgili Belgeler ve İzmir'de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge”, **Ankara Üniveristesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 23, S. 1-2 (1965), s. 78-90.; ayrıca bkz: Orhan Sakin, **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, İstanbul 2011.

⁷⁵⁹ Bu doğrultuda yeniçerilikle ilgisi olduğu düşünülen aşçı, ırgat, hamal ve kayıkçılar takibe alınarak herhangi bir olaya karışmayanlar memleketlerine gönderildi. Kahvehaneler, yeniçerilerin ve muhaliflerin toplandığı yer olarak görüldüğünden kapatıldı. Sonrasında buralarda yapılan berberlik işlerinin aksaması üzerine berber gedikleri açıldı. Yine Bektaşî tekkeleri türbeleri kalmak kaydıyla kapatıldı. Bektaşî kitapları yakıldı. Tulumbacı Ocağı kaldırıldı. **Tarih-i Enderun**, s.371; Lütfi, **Tarih**, I, s. 149-150, **Üss-i Zafer**, s. 78; **Gülzâr-ı Fütûhât**, s. 19.

Yeniçeri Ocağı'nın ilgası haberi geldiğinde durumun hassasiyetinin farkında olan Rauf Paşa, büyük bir titizlikle işe koyuldu. İlga haberini alır almaz çevre sancak ve kazalara bildiren Rauf Paşa, nazik durumun farkında olunmasını ve gelecek olan emirlere göre davranılmasını istedi. Aslında merkezden henüz bu konuyla ilgili nelerin yapılacağına dair henüz bir emir gelmemişti. Ancak Rauf Paşa konunun önemine binaen kazalara bu haberi vermeyi uygun gördü. Emir gelmeden böyle bir haberi ilettiğini de *“bâb-ı âlide sohbeti geçer ise ifâde buyurulur”* diyerek merkeze bildiriyordu.⁷⁶⁰

Yeniçeri Ocağı'nın ilgasıyla birlikte ocakla bağlantısı olan her şeyin ortadan kaldırılmasına karar verilmişti. İstanbul'da asayişin sağlanması adına, ocakla ilgisi tespit edilen ancak herhangi bir olaya karışmayan hamalların ellerine mürur tezkeresi verilerek memleketlerine gitmeleri emredildi. Bu konuda yerel yöneticilerden bu kişilerin yollarda oyalanmadan memleketlerine dönmelerinin sağlanması ve firari yeniçerilerin, hamalların arasına karışarak izlerini kaybettirme ihtimaline karşı dikkatli olmaları isteniyordu. Rauf Paşa da mutasarrıfı olduğu bölgede asayiş ve düzeni korumak için fazladan zabıtlar görevlendirdi. Yapılan tahkikatta elinde mürur tezkeresi olan bazı kişilerin memleketlerine dönmediği, yolda oyalanarak tekrar İstanbul'a dönmeye niyetlendikleri anlaşıldı. Hatta bazı köylerin ahalileri de bu kişilerle birlikte İstanbul'a gideceklerdi. Bu haber üzerine gerekli tedbirleri alan Rauf Paşa, otuz üç kişinin mürur tezkeresinin sahte olduğunu tespit etti. Bu kişilerden on biri ise kaçaktı. Kanun gereği bu on bir kişi idam edildi. Diğer kalanların ise İstanbul'a gitmeleri engellendi.⁷⁶¹

Merkezden gelen emirlerden biri de yeniçerilere ait eşyaların mahkemelere teslim edilmesiydi. Bu konuda Kastamonu Mütesellimi Şakir Ağa aracılığı ile yeniçerilere ait yiyecek ve eşyalara el konularak Kastamonu mahkemesine teslim edildi. Şakir Ağa daha sonra durumun kontrol altında olduğunu ve herhangi bir olaya fırsat vermemek için etrafa casuslar gönderdiğini, yeniçerilerin kılık değiştirerek halkın arasına karışmalarını ve böylece kaçma girişimlerinin de engellendiğini Rauf

⁷⁶⁰ BOA, **HAT**, 295/17517C.

⁷⁶¹ BOA, **HAT**, 295/17517J.

Paşa'ya bildiriyordu.⁷⁶² Böylelikle Kastamonu ve civarında yeniçerilikle alakalı çıkabilecek bir güvenlik sıkıntısının önüne geçilmişti.

Bu sırada Rauf Paşa ile II. Mahmud'un arasını bozacak bir aksilik yaşandı. Rauf Paşa'nın, ocağın kaldırılışından sonra merkeze yazdığı yazıların bir kısmı kaybolmuştu. Konu ile ilgili yazıların padişaha ulaşmaması, II. Mahmud'un Rauf Paşa hakkında şüpheye düşmesine sebep olacaktı. Öyle ki II. Mahmud, Rauf Paşa'nın bu tavrını *"Şimdiye değin vüzerâ ve sâ'ir mahallerden gelen tahrîrâtlarında izhâr-ı memnûniyâtıyla teşekkür etmektedirler. Bu böyle iken Rauf Paşa'dan âdî şeklinde böylece sâde tahrîr etmek vürûdî garîb keyfiyettir. Acaba bizim hatırımıza gelmeyen aher gûne Rauf Paşa'nın bir mütâla'ası mı var? Bu böyle ise aklî olub şer'î olmamak lâzım gelür. Bâ-husûs mutasarrıf olduğu sancaklarda cümleden ziyâde mukaddemlerden kalma mu'Allem neferât bulunmak iktizâ ider iken hiç onlardan bahs itmiyor."* diyerek eleştirmişti.⁷⁶³ Padişahın bu hattı üzerine yapılan hatanın farkına varılarak Rauf Paşa'nın gönderdiği raporlar II. Mahmud'a sunuldu.⁷⁶⁴ Durumun anlaşılması üzerine II. Mahmud, durumun hassasiyetini şu sözlerle ifade edecekti: *"...meğer böyle, Allah bilür Rauf Paşa'nın fart-ı zekâsına yakıştıramadığımdan hakkında in'fi'âl-i şâhânem mûcib olacak idi."*⁷⁶⁵

Padişahla arasında olabilecek bir gerginlikten son anda kurtulan Rauf Paşa, bundan sonra daha dikkatli davranacaktı. Özellikle asayişin sağlanması noktasında, İstanbul'dan mürur tezkeresiyle memleketlerine gönderilen kişilerin yollarda oyalanmalarının ve İstanbul'a dönmelerinin engellenmesi için naiplerini bir kez daha uyardı. Rauf Paşa, kaçakları yakalamak ve halkın isyanına sebebiyet vermeden güvenliği sağlamak için büyük gayret gösteriyordu.⁷⁶⁶ Paşa'nın bu çabasının farkında olan Padişah, Rauf Paşa'ya Çankırı Sancağı'nı ihsan edecekti. Ayrıca senelik 600 kese maaş tahsis etmişti.⁷⁶⁷ Rauf Paşa'nın yeni tevcihe ve maaşa olan teşekkürüne ise

⁷⁶² BOA, HAT, 295/17517F.

⁷⁶³ BOA, HAT, 294/17502.

⁷⁶⁴ Rauf Paşa'nın raporlarının II. Mahmud'a bildirilmemesi aklımıza bu işin kasten yapılmış olabileceğini getirmekle birlikte bu konuyla ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır. Ancak II. Mahmud'un tepkisi ve ardından Rauf Paşa'nın konuyla ilgili Dersaadet'e yazdığı yazılar neticesinde raporların ortaya çıkması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

⁷⁶⁵ BOA, HAT, 294/17508.

⁷⁶⁶ BOA, HAT, 291/17402B.

⁷⁶⁷ Lütfi, Tarih, I, s. 230.

Padişah, “*Gerek müşariin-iley gerekse İzmir Muhâfızı; usûl-i devlet nedir, tahsil-i rıza ne vechle olur, buraları gözedebilür mücerreb olduklarına binâ’en, haklarında bu vechle ihsân olundu. Anlar dahi bu inâyetin şükrünü bilerek rızâ-yı Bârî ve rızâ-yı hümmâyûnumu bir kat dahi tahsile sa’y etdikleri halde dua-yı hayriyye-i pâdişâhâneme mazhar olacakları bî-iştibâhdır.*” diyerek karşılık verecekti.⁷⁶⁸

II. Mahmud, yeniliklerin önünde bir set olarak duran Yeniçeri Ocağı’nı kaldırdıktan sonra yeni ve eğitilmiş modern bir ordu kurma çalışmalarına hız verdi. Bu anlamda ordunun asker ihtiyacının bir an evvel giderilmesi gerekiyordu. Bu sebeple eskiden talim görmüş askerlerden istekli olanlardan yüzer kişilik takımlar tertip edilerek İstanbul’a gönderilmesi emredildi. Ancak Rauf Paşa sadece eğitilmiş askerlerden bu takımı oluşturamayınca Mansure ordusu kanunnamesi gereğince⁷⁶⁹ asker yazılmaya gönüllü olan 15 yaşından 25 yaşına kadarki kişilerden de işe yarar olanlarını seçip İstanbul’a gönderdi.⁷⁷⁰ Bu sırada merkezde Asakir-i Mansure’nin İstanbul dışında da teşkilatlanmasına yönelik çalışmalar yapılmaktaydı. İlk etapta Anadolu ve Rumeli’nin çeşitli vilayet ve sancaklarında toplam on bir tertip oluşturulmasına karar verildi. Bu tertiplerden biri de Rauf Paşa’nın mutasarrıf olduğu Bolu, Kastamonu, Viranşehir ve Çankırı sancaklarıydı.⁷⁷¹ Bu amaçla Rauf Paşa’ya, bölgesinde yeni ordunun bir tertibi oluşturulacağı söylendi ve bunun için gerekli hazırlıkları yapması emredildi. Bunun için ilk adım olarak bir kışlaya ihtiyaç vardı. Bolu’da daha önce bir yeniçeri kışlası bulunduğundan, kışlanın Bolu’ya yapılması kararlaştırıldı. Bu amaçla 1826 senesinin ekiminde hazırlıklara başlayan Rauf Paşa, birkaç problemle karşılaşacaktı. Bu problemlerden ilki gelecek askerlerin iskânıydı. Nitekim Rauf Paşa kış mevsiminin yaklaşması sebebiyle kışla inşasına şu an başlamanın uygun olmayacağını düşünüyordu. Ancak toplanan askerlerin de bir yerde iskânı şarttı. Askerlerin iskânı için önce paşa sarayı düşünüldü. Ancak Rauf Paşa’nın kendi kapı halkını bile sığdıramadığı saraya, sayısı 1000’i geçen askeri

⁷⁶⁸ BOA, **HAT**, 736/34912.

⁷⁶⁹ Ahmet Yaramış, Mehmet Güneş, **Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)**, Ankara 2007, s.45.

⁷⁷⁰ BOA, **HAT**, 295/17517G.

⁷⁷¹ Edirne’de iki, Silistre’de bir, Vidin ve Selanik’te birer; Kocaeli, Hüdavendigar, Menteşe ve Karasi’de bir, Kütahya, Karahisar-ı Sahib ve Sultanönü’nde bir, Aydın, Teke, Hamid, Suğla ve Saruhan’da bir, Konya’da bir, Erzurum’da bir ve son olarak Kastamonu, Bolu, Viranşehir ve Çankırı’da bir olmak üzere toplam on bir adet tertip kurulacaktı. Yaramış, Güneş, **aynı eser**, s.66.

sığdırması pek mümkün görünmüyordu.⁷⁷² Problemin hemen halledilmesi için en pratik çözümse Bolu'daki bazı hanların Mansure ordusuna tahsisiydi. Bolu'daki beş adet han, kiralari kasım ayında sancak tevziinden verilmek üzere askerlere tahsis edildi. Böylelikle ilk problem çözüme kavuşmuştu.

Rauf Paşa'nın karşılaştığı ikinci problem, yapılacak olan kışlanın yerinin belirlenmesi ve inşası için gerekli masrafların çıkarılmasıydı. Bu konuda detaylı bir araştırma yaptıran Rauf Paşa, yeni kışlanın saraya yakın bir yerde yapılmasının uygun olacağını düşünüyordu. Kışla eski yerine yapıldığı takdirde şehrin bir tarafında saray, diğer tarafında kışla kalacaktı. Eğer kışlanın yeri değiştirilirse de Rauf Paşa'nın karşısına bu sefer başka bir problem olarak saraya yakın arazilerin tarım arazisi olması çıkıyordu. Burada tarım yapan halkın elinden bu toprakların alınması karşılığında yeni bir yer vermek gerekiyordu. Rauf Paşa, bunun için eski kışlanın arazisini düşünmüştü. Ancak buranın da Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa tarafından Mısırlıoğlu adlı kişiye ziraat yapması için bedelsiz olarak verildiğini öğrendi. Rauf Paşa'ya göre yeni kışla için eğer saraya yakın bir yer tercih edilecek olursa, buralardaki araziye karşılık Mısırlıoğlu'na verilen yerler talibine verilebilirdi. Sonuçta burası devlete aitti. Bu sebeple ziraat işleri başlamadan bir an önce mimar halifesinin Bolu'ya gelip kışlanın yerini ve büyüklüğünü belirlemesi gerekiyordu.⁷⁷³

Kışla yapımında karşılaşılan bir diğer problem, inşaatta kullanılacak malzeme ve çalışanların teminiydi. Bolu her ne kadar kereste memleketi olsa da şu an kereste fiyatlarının düşmesi sebebiyle ahali dağlardan kereste getirmiyordu. Öyle ki daha önce Bolu sarayı yapıldığı vakit, ağacına göre arşını 24-25 para olan kereste şimdilerde 13-14 para olmuştu. Kışla binası miri bina olduğundan, kereste için münasip bir miktar belirlenmeliydi. Ayrıca gönüllü amele bulmak da çok zordu. Sarayın inşası sırasında Bolu'ya bağlı köylerden üç takım amele tertip edildiğinden bahseden Rauf Paşa, yine daha önce saray inşasında verilen yevmiyelerden örnek veriyordu. Rauf Paşa, daha önce saray inşaatında erbabına göre onar-on beşer para

⁷⁷² Rauf Paşa İstanbul'dan gelen Asakir-i Mansure görevlileriyle birlikte önce yaklaşık yedi yüz kadar asker toplamıştı. Bu askerleri saraya yerleştirebileceğini düşünen Rauf Paşa sonradan toplanan asker sayısının 1154 olduğunu hâlâ da asker toplamaya devam ettiğini ifade ediyordu. BOA, HAT, 595/29197.

⁷⁷³ Aynı belge.

yevmiye verildiğinden bahisle, amele bulmakta zorlanıldığının da dikkate alınarak yevmiye konusunun layıkıyla belirlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Kışla inşasında kullanılacak olan, Bolu ve çevresinden temin edilecek kerpiç, taş ve kiremit gibi malzemelerin miktarı da belirlenmeliydi. Ayrıca Mudurnu'dan temin edilecek demirin ve çivinin bu senelerde fiyatının artması sebebiyle demirin ya İstanbul'dan ya da İzmir'den karşılanması daha uygun olacaktı. Bütün bunların halledilmesi için bir an evvel mimar halifesinin ve bina emininin tayin edilmesi gerekiyordu. Böylelikle gerekli olan levazımata teminine başlanabilirdi. Bütün bunların yapımında ahaliye *gadr u ta'addi* de bulunmamak şartı aranıyordu.⁷⁷⁴

Bolu sarayının yetersizliğinden yukarıda bahsedilmişti. Aslında Rauf Paşa Erzurum'dan geldiğinde kapı halkından ancak 60 kadar adamını saraya alabilmiş, geride kalan asker ve bazı adamlarını hanlara yerleştirmek zorunda kalmıştı. Dışarda kalan adamlarının saray içine alınması lüzumu vardı. Kışla inşası işi çıktığında çok masraflı olacağını düşünerek saraya yeni bir kısmın inşasından vazgeçmişti.⁷⁷⁵ Ancak neredeyse bir yıl sonra Nisan/Mayıs 1827'de sarayın selamlık odalarından bazıları sarayda çıkan yangında tahrip olunca yeniden yapılması icap etti. Yapılan incelemede odaların yapımı için yaklaşık 40.000 kuruş gerekmektedir. Ancak gündemde kışlanın yapımı vardı ve Rauf Paşa'ya göre iki binanın kereste, amele ve diğer malzemeler bir araya geldiğinde kışlanın inşası aksayacaktı. Ayrıca zaten daha Rauf Paşa'dan önce sarayın bazı yerlerinin yapımı için halktan 50.000 kuruş alınmıştı. Şimdi hem kışlanın hem de sarayın yapımı halka çok ağır gelecekti. "*Takdîmü'l-ehemm ale'l-mühimm*"⁷⁷⁶kaidesince kışlanın tamamlanmasına öncelik veren Rauf Paşa, sarayın selamlık odaları için gerekli olan 40.000 kuruşu kendisinin ödeyeceğini açıkladı. Böylelikle hem yanan kısımlar tamir edilecek hem de selamlık kısmına birkaç ekleme yapılarak Paşa halkından hanlarda olan kişiler saray içine alınabilecekti.⁷⁷⁷

Rauf Paşa'nın mutasarrıf olarak bir diğer görevi bölgesindeki tımarların hâsılatlarının takibini yapmaktı. Bu amaçla Amasra Kalesi dizdar ve muhafızlarına

⁷⁷⁴ Aynı belge.

⁷⁷⁵ BOA, HAT, 595/29197.

⁷⁷⁶ Pek mühim olanı önemliye tercih etme anlamında kullanılan tabirdir. M.A.Ünal, *aynı eser*, s.664.

⁷⁷⁷ BOA, HAT, 595/29194.

daha önce tahsis edilen otuz altı adet tımarın hâsılatlarını Viranşehir mütesellimine tahkik ettirdi. Tahkikat sonucunda kale dizdarı Yakup Ağa ile kale kethüdası ve diğer neferatın Safranbolu'ya çağırılmasına ve araştırmının orada devam etmesine karar veren Rauf Paşa, burada mahkemece tekrar yapılan soruşturma sonrasında tek tek bütün zahire ile ilgili hâsılatın kaydının tutulduğu defteri merkeze gönderdi.⁷⁷⁸

Bu sırada Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın yeğeni Abdülfettah Bey, amcasının elinden firar ederek Diyarbakır ve Maden üzerinden Bolu'ya gelmişti. Daha önce de amcasının zulmünden kaçarak o zamanın Erzurum Valisi olan Rauf Paşa'dan yardım istemiş ve kendisine kapıcıbaşılık ihsan edilmişti. Selim Paşa'nın isyanıyla birlikte değişen durumlardan dolayı Rauf Paşa, Fettah Bey'le ilgili ne yapacağını bilemiyordu. Fettah Bey'in amcası gibi asi olmadığı kanaatinde olan Rauf Paşa'nın gönlü Fettah Bey'in ağır bir ceza almasına da razı değildi. Durumu ayrıntılarıyla merkeze bildiren Rauf Paşa, Fettah Bey'in Bolu'da kalmasındansa İstanbul ya da Rumeli tarafında münasip bir yere gönderilmesinin daha uygun olacağını düşündü. Rauf Paşa'nın bu düşünceleri doğrultusunda Fettah Bey'in daha sonra Edirne'ye gönderilmek üzere İstanbul'a irsali istendi.⁷⁷⁹

Bolu ve Kastamonu Mutasarrıfı olarak İstanbul'a biraz daha yaklaştığını düşünürken 25 Nisan 1827'de tekrar Teke ve Hamid Mutasarrıfı olarak görevlendirilen Rauf Paşa, çocukluğunun geçtiği, çok sevdiği şehirden, İstanbul'dan biraz daha uzaklaşacaktı.⁷⁸⁰ Bir an evvel İstanbul'la kavuşma hayali kuran Rauf Paşa, Hamid Sancağı'na geleli henüz birkaç ay olmuştu ki, bu sefer Halep valisi olarak görevlendirildi.⁷⁸¹

⁷⁷⁸ "...gereği gibi keyfiyeti anlaşılmak ve etrafiyla tahkik olunmak için kal'a-ı merkûme dizdârı Yakub Ağa ve kal'a kethüdâsı ve sâ'ir neferât Zağferânborlu'ya celb olunarak ma'rîfet-i şer' ve cümle ma'rîfetiyle kendülere ve sâ'ir erbâbdan su'âl ve tahrîr ile yegân yegân zahire ihrâc ve tahkik olunub...." BOA, **HAT**, 604/29557; 604/29557A; tımarların kaydı ve hâsılat miktarları için BOA, **HAT**, 604/29557B

⁷⁷⁹ BOA, **HAT**, 1229/47497; 1229/47497A; 514/25145.

⁷⁸⁰ BOA, **A.{DVNSNŞT.d...}**(Atik Vüzera Defteri), No: 39, s. 48.

⁷⁸¹ Rauf Paşa tekrar Teke ve Hamid Mutasarrıfı olarak görevlendirilince Bolu'dan Isparta'ya gelmiş, burada paşa sarayına yerleşmişti. Ancak yaklaşık iki ay gibi kısa bir zaman sonra Halep Valiliği kendisine tevzi edildi. Bu kısa süre zarfında Paşa'nın Isparta'da herhangi bir faaliyeti olmamıştı.

2.5. Halep Valiliği

2.5.1. Halep Eyaleti

1516'da Yavuz Sultan Selim'in Osmanlı topraklarına kattığı Halep Doğu-Batı ticaretinin önemli bir merkeziydi. Şehrin fethinden sonra oluşturulan Halep Beylerbeyiliği'nin başına Karaca Ahmet Paşa getirilmişti.⁷⁸² Her ne kadar ayrı bir beylerbeyilik olsa da Halep, bu dönemde Şam Beylerbeyiliği'nin etkisi altında kaldı. Zaten Osmanlı yönetimi de Şam ve Halep'i bir bütün olarak görüyordu.⁷⁸³ Ancak Yavuz'un ölümü ve yerine Kanuni'nin geçişiyle Şam Beylerbeyi Canberdi Gazali'nin çıkardığı isyana Halep halkı ve yönetiminin destek vermemesi Halep'le Şam'ın yollarını ayırdı.⁷⁸⁴ Bundan sonra Şam'a alternatif olarak Halep Eyaleti'nin idari taksimatı zaman içinde değişti. XVII. yüzyılda Halep Eyaleti, paşa sancağı olan Halep ile Adana, Kilis, Birecik Ma'arra, Aziz Balisi, Münbic, Türkman ve Azaz'dan oluşan dokuz sancaktan ibaretti.⁷⁸⁵ Daha sonra yapılan değişikliklerle Halep Eyaleti, Halep, Kilis, Birecik, Ma'arra, Azaz Balisi, Antakya, Mudiyk ve Ulu Türkman sancaklarından oluşan idari yapısını XIX. yüzyıla kadar koruyacaktı. 1811 yılında Halep Eyaleti on altı kaza ve on iki nahiyeden oluşmaktaydı. Ancak 1813'te ortaya çıkan bir karışıklık neticesinde var olan düzeni ve emniyeti korumak amacıyla 1815'te bir düzenleme yapıldı. Buna göre İskenderun, Payas, Üzeyr ve Arsus kazaları Halep'ten ayrıldı. Bu karışıklık sırasında mali anlamda sıkıntıya düşen Halep valilerin mansıplarını korumak amacıyla Antep geçici bir süre Halep'e bağlandı. 1819'da tekrar Maraş'a bağlanan Antep, Rauf Paşa'nın Halep Valiliği'nden hemen sonra 1829'da tekrar Halep'e dâhil olacaktı.⁷⁸⁶

⁷⁸² Bu konuda farklı iki görüş vardır. İlk görüş Halep Eyaleti'nin fetihten hemen sonra oluşturulduğu yönündedir. Bkz: Solakzade Mehmed Hemdenî Çelebî, **Solakzade Tarihi**, C. II, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s. 56; Hilmi Bayraktar, **XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadî Vaziyeti**, Elazığ 2004, s.14; Remzi Kılıç, **Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı**, İstanbul 2011, s. 126. İkinci görüş Şam Beylerbeyi Canberdi Gazali'nin isyanından sonra Halep ve Şam adı altında iki Beylerbeyilik oluşturulduğudur. Bruce Masters, "Halep" **TDVİA**, C. XV, İstanbul 1997, s. 245; aynı müellif, "Halep: Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti", **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Ed: Edhem Eldem vd., İstanbul 2010, s. 27.

⁷⁸³ Bu dönemde Halep'e bağlı sancakların Şam Eyaleti'ne bağlı olarak kaydedilmesi bunun kanıtıydı. Enver Çakar, **XVI. Yüzyılda Halep Sancağı(1516–1566)**, Elazığ 2003, s.64.

⁷⁸⁴ Bruce Masters, **aynı madde**, s. 245.

⁷⁸⁵ Koçi Bey, **Koçi Bey Risalesi**, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Ankara 1985, s.136.

⁷⁸⁶ Hilmi Bayraktar, **aynı eser**, s. 15.

Halep'in idari yapısındaki değişikliklerde siyasi meselelerin olduğu kadar bir ticaret merkezi olmasının da etkisi büyüktü. Doğu-Batı ve Kuzey-Güney ticaret yollarının kesiştiği noktada yer alan Halep, büyük bir ticari potansiyele sahipti. Kuzeyde Antep, Urfa ve Diyarbakır'a, güneyde de Suriye, Filistin, Mısır ve Arabistan'la bağı olan Şam'a ulaşan yolların kavşak noktasıydı. Doğu'da İran'dan, Çin'den ve Orta Asya'dan gelen mallar Halep'te toplanıyordu. Yine Hindistan'dan gelen malların Avrupa'ya taşınması Halep'ten yapılıyordu. İskenderun ve Süveydiye limanları, Halep'te toplanan ve üretilen malların dağıtımını sağlıyordu. Halep, sadece bir yerden gelen ticaret mallarının başka bir yere gönderildiği bir transfer merkezi değildi. Buradaki esnaf, temin ettiği hammaddeyi kendi küçük dükkânlarında işleyerek büyük bir üretim faaliyeti içindeydi. Çanak çömlekten ayakkabıya, mücevherattan ipekli dokumalara kadar pek çok eşya üretiliyordu. Üretilen bu eşyalar İstanbul gibi büyük şehirlere ihraç ediliyordu. Ayrıca Avrupalıların Halep'te açtıkları konsolosluklar Halep'in ticari hayatını destekleyici nitelikteydi. Yoğun bir kervan trafiğine de sahip olan kent bu özellikleri ile diğer Ortadoğu kentlerinden ayrılıyordu.⁷⁸⁷

Halep'in ticaret kapasitesinin yüksek olmasının doğal bir sonucu olarak bölge yoğun göç almaktaydı. Müslümanlar, Ermeniler, Rumlar, Süryaniler, Maruniler ve Yahudiler birbirleriyle çok yakın bir ilişki içinde olmasalar da birlikte huzur içinde yaşayabiliyordu. Yönetimde Türklerin olması, idari ve askeri nüfusun Türklerden meydana gelmesi sonucu bölgede Türk nüfusu da artmıştı. Ayrıca ticari faaliyetlere zarar veren Aneze Aşireti'nin saldırıları karşısında bölgenin güvenliğini artırmak için bölgeye Türkmen ve Çerkez nüfus yerleştirilmişti. Ticarî faaliyetler için şehre gelen Avrupalı tüccarlar da şehir nüfusunun bir parçasıydı. Osmanlı Devleti, Şam'ın aksine, buraya Avrupalı tüccarların yerleşmesine izin veriyordu. Yine bölgede gayrimüslim nüfusun varlığı misyonerleri de bölgeye çekiyordu. Bütün bu demografik çeşitlilik, Osmanlı Devleti açısından güvenlik ve otoritenin

⁷⁸⁷ Abraham Marcus, **Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep**, Çev: Mehmet Emin Baş, İstanbul 2008, s. 189-192.

sağlanmasında bazı sıkıntılara sebep olsa da ticarî faaliyetlerin varlığı sebebiyle halk yönetimle ters düşmüyordu.⁷⁸⁸

2.5.2. Rauf Paşa'nın Halep Valiliği

Teke ve Hamit Sancakları Mutasarrıfı iken Halep Valisi Sirozî Yusuf Paşa'nın halka zulmetmesi ve eğlenceye düşkün kişiliği, mukataa gelirlerini kullanmaktaki beceriksizliği⁷⁸⁹ bölge halkında rahatsızlık yaratmış ve merkeze yaptıkları şikâyetler üzerine görevden alınmasına karar verilmişti. Ayrıca Yusuf Paşa'nın halktan topladığı vergileri de telef ettiği gelen şikâyetler arasındaydı. Yusuf Paşa'nın yerine, şikâyetlere konu olan mukataaları tasarruflu kullanabilecek ve bölgedeki yerel halkın hassasiyetlerini anlayacak bir yönetici arayışına girilmişti. Bu konuda karakteri gereği daha önceki görevlerinde başarılı olan Rauf Paşa en uygun adaydı. Böylece 30 Ağustos 1827'de Rauf Paşa, Yusuf Paşa'nın yerine Halep Valisi olarak atandı.⁷⁹⁰ Rauf Paşa görev yerine gelene kadar bölgedeki işlerle ilgilenmesi için Katar Ağası İbrahim Paşa-zâde Ahmed Bey mütesellim tayin edildi. Yeni görev yerine bir an evvel varması istenen Rauf Paşa, 22 Eylül'de Isparta'dan Halep'e doğru yola çıktığında Maraş Valisi'nden de Halep savunması için Mütesellim Ahmed Bey'e yardımcı olması için beş yüz kadar asker göndermesini istedi.⁷⁹¹

Yaklaşık bir aylık yolculuk sonrası 27 Ekim Cumartesi günü Halep'e ulaşan Rauf Paşa, bir gün dinlendikten sonra Pazartesi günü divanı toplayarak çalışmalarına başladı. Yolculuğunu ayrıntılı bir şekilde merkeze bildiren Paşa, ihtimaldir ki kendisine bu görev verilirken selefi Yusuf Paşa'nın hatalarından ders alması ve özellikle halka iyi davranması yönünde yapılan uyarılar sebebiyle, yolculuğu

⁷⁸⁸ Bruce Masters, ...**Kervan Kenti**, s. 44-55.

⁷⁸⁹ "Haleb vâlisi atûfetlû Yusuf Paşa bendelerinin bir müddetden berü Haleb ahâlisine aşurı zulm ve ta'addîsi ve emvâl-i mukâta'anın telef ve teşettütü cihetiyle eyâlet-i mezkûre müşârün-ileyh uhdesinden sarf ve tahvîl..." BOA, **HAT**, 735/34876; Lütfi, **Tarih**, I, s. 263.

⁷⁹⁰ "Sâbikan ber-vech-i muhassıllık Teke ve Hamid sancakları mutasarrıfı sadr-ı esbak Mehmed Emin Rauf Paşa Hazretleri'ne tevcîh fî 7 Safer sene 243." BOA, **A. {DVNSNŞT.d...}** (Atik Vüzera Defteri), No: 39, s. 11; BOA, C.DH. 209/10418; **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 12; Lütfi, **Tarih**, I, s. 263; **SO**, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, ...**Rauf Paşa**, s. 466.

⁷⁹¹ BOA, **HAT**, 735/34876.

sırasında konakladığı yerlerde bütün yem ve yiyecekleri kendi cebinden karşıladığını ve fukarayı gözettiğini belirtmeden geçemedi.⁷⁹²

2.5.2.1. 1828–1829 Osmanlı-Rus Harbinin Halep’e Yansıması

Rauf Paşa Halep Valisi olarak atandığı sıralarda, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Rum meselesinden dolayı gerginlik yaşanıyordu. 20 Ekim 1827’de Osmanlı donanmasının Navarin’de yakılmasından sonra İngiltere, Fransa ve Rus elçileri İstanbul’u terk ettiler. Elçilerin ülkelerine dönmesiyle Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş kaçınılmaz hale geldi.⁷⁹³ Ancak Osmanlı Devleti an itibarıyla savaşa girmeye müsait bir konumda değildi.⁷⁹⁴

Osmanlı Devleti bu sıralarda köklü değişikliklerin yapıldığı bir süreçten geçmekteydi. Devlet’in en eski askeri birliklerinden olan Yeniçeri Ocağı kaldırılmış⁷⁹⁵ yerine Asakir-i Mansûre-i Muhammediye ordusu kurulmuştu.⁷⁹⁶ Bu

⁷⁹² BOA, **HAT**, 766/36121.

⁷⁹³ Ruslar, 1820’den itibaren süregelen Yunan meselesi, Eflak ve Boğdan ile Sırlara tanınan imtiyazlar gibi konuları içeren Akkerman Antlaşması’nın gereğini yerine getirmediği bahanesiyle Osmanlı Devleti’ne sürekli baskı yapıyordu. Temmuz 1827’de İngiltere, Fransa ve Rusya’nın oluşturduğu ittifak, ara buluculukla bu işin halledilmesini istediye de Osmanlı Devleti kabul etmeyecekti. Bunun üzerine Avrupalı devletler Yunanistan’ın bağımsızlığını kabul etmesini, aksi takdirde Rumlara yardım ederek Osmanlı’yı fiili bir baskı altında tutacaklarını söylemişlerdi. Navarin olayı sonrası İstanbul’da neredeyse devletin bütün ricalinin yer aldığı geniş katılımlı bir toplantı yapıldı. Meşverette birkaç devlet adamı dışında herkes Rusya ile savaşa girilmesi kararındaydı. Şüphesiz bu kararda Pertev Paşa’nın savaşa ikna ettiği Padişah’ın görüşü de etkilidir. Basiretli birkaç kişi dışında diğerleri bu savaşın kazanılacağı, hatta Kırım’ın bile geri alınacağı kanaatindeydi. Yapılan görüşmeler neticesinde 20 Mayıs’ta Rusya ile savaş kararı meşverette alındı. **Mufassal**, V, s. 2901–2909; Robert Mantran, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. II, İstanbul 2010, s. 37-38.

⁷⁹⁴ Uçarol, **aynı eser**, s. 146-149.

⁷⁹⁵ Ocağın kaldırılışını halk nazarında meşrulaştırmak amacıyla yayınlanan fermana yüz seneden beri gaza ve cihatta bir işe yaramadıkları, nice Müslüman toprağını gavura verdikleri, boyunlarında haç taşıdıkları, ağa ve paşa kapılarını yağmalayarak burada “*Mushaf-ı şerifleri bıçak ile parçaladıkları*” söylenmektedir. Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması ile ilgili olarak bkz: Şirvanlı Fatih Efendi, **Gülzâr-ı Fütûhât**, Haz: Mehmet Ali Beyhan, İstanbul, 2001, s. XXIV-XXVII; Esad Efendi, **Üss-i Zafer**, Haz: Mehmet Arslan, İstanbul 2005; s. 54-62; Lütfi, **Tarih**, I, s. 136-157; **İOTK**, IV, s. 109-111; **Mufassal**, V, s. 2900-2901.

⁷⁹⁶ Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla birlikte ıslahatlar ivme kazanmıştı. Bu yeni ordunun ilk komutanı Ağa Hüseyin Paşa idi. Ancak Hüseyin Paşa’nın yeni askeri yöntemleri benimseyememesi nedeniyle seraskerliğe daha önce Mısır’da İngiliz ve Fransız ordularını görerek modernleşmeyi benimseyen Mehmed Hüsrev Paşa getirildi. Kurulan bu yeni ordu Fransız ordusu örnek alınarak oluşturulmuştu. Hazırlanan kanunnameye göre İstanbul’da kurulacak olan ordu 12.000 kişiden oluşacak, her biri 1.526 kişiden ve başlarından birer binbaşı bulunan sekiz tertipten meydana gelecekti. Her tabur birer kolağası kumandasında sağ ve sol kol olarak ayrılıyor, kollar ise saflardan oluşuyordu. Mansure ordusu için bkz: Yaramış, Güneş, **aynı eser**; 45-51. Virginia H. Aksan, **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700–1870**, Çev: Gül Çağalı Güven, İstanbul 2010, s. 343–356; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 251–344; Shaw, Kural Shaw, **aynı eser**, II, s.49-55.

ordu için devletin bütün mahallerinden asker yazılması gündemdeydi. Ayrıca yeni ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere bir takım tedbirler alınmalıydı.

Bu kargaşa içinde bir de Rusya ile savaş hali ortaya çıktı.⁷⁹⁷ Devlet tam bir seferberlik halindeydi ve Halep'in de bu seferberliğe katılımı bekleniyordu. Bu amaçla Rauf Paşa'dan henüz yoldayken Halep Eyaleti'nden 1000 kese akçe bedelinin gönderilmesi istenmişti.⁷⁹⁸ Bu konuyu Halep'e vardığında Mütesellim Ahmed Bey ile müzakere eden Rauf Paşa, Halep'in sınırlara olan mesafesinden dolayı asker, araba ve sair şeylerin gönderilmesinden 1000 kese akçe bedelinin gönderilmesinin daha uygun olduğunu belirtti. Ancak Ahmed Bey'den aldığı bilgilere göre; kıtlık, pahalılık ve birkaç sene önce geçirilen salgın hastalık⁷⁹⁹ sebebiyle özellikle fakir halk, kazan tencere evde ne varsa satacak hale gelmişti. Zaten yeni ordunun masraflarını karşılamak üzere konulan ihtisap vergisi de Halep'te yeni uygulanmaktaydı ve halk bu konuda iyice gerilmişti. Bu sırada halk arasında çıkan Bağdat'tan alınan bedelin Halep'ten de alınacağı yönündeki dedikodular karışıklığa sebebiyet vermişti. Bu sebeple Rauf Paşa ancak 600/700 kese toparlayabileceğini yine de 1000 kese bedelinin karşılanması için elinden geleni yapacağını söylüyordu.⁸⁰⁰ Rauf Paşa bu bedelin iki taksit halinde ödenebilmesini önerdi. Ayrıca idaresi altındaki sancakların yöneticilerinden üzerlerine düşen miktarın zamanında ödenmesi için bu konuda özenli davranmalarını istedi.⁸⁰¹

Rauf Paşa istenen bedeli topladı toplamaya ama Rus savaşının etkisinin giderek artmasıyla tüm memleketten Rus harbine katılmak üzere asker yazılması emredilecekti. En başta Halep'ten merkeze uzak bir yerde olması sebebiyle

⁷⁹⁷ Meşverette alınan karara itiraz eden Hekimbaşı Behçet Efendi ile ricalden bazı kişiler Keçeci-zâde İzzet Molla'yı Rami kıışlasında olan Padişah'a göndererek Rusya ile savaşın mevsimi olmadığını, Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ederek şerhleri def etmek gerektiğini söylemişlerdi. Böylelikle hem askerî eksiklikler hem de diğer ıslahatların tamamlanmasının uygun olacağını düşünmekteydiler. Ancak Rusya ile savaşa ikna olan II. Mahmud bu haberi getiren İzzet Molla'yı Sivas'a bu layihayı yazan Hacı Ömer Rasim Efendi'yi de Rodos'a sürgün etti. Lütfi, **Tarih**, I, s. 293; Shaw, Kural Shaw, **aynı eser**, II, s. 58-59.

⁷⁹⁸ BOA, **HAT**, 1092/44312A.

⁷⁹⁹ 1826 yılından itibaren Doğu Akdeniz'de görülen veba salgını Suriye ve Halep'te ağır sonuçlara sebep olacaktır. Öyle ki 1827 yılında vebanın ölüm oranı Halep'te %25'e ulaşır. Bu oran büyük kayıpların verildiği 1791 salgınından sonra bölgede görülen ikinci büyük salgındır. Daniel Panzac, **aynı eser**, s. 185, 199.

⁸⁰⁰ BOA, **HAT**, 1092/44312.

⁸⁰¹ BOA, **Antakya Şer'iyye Sicili** (Bundan sonra AŞS olarak gösterilecektir.), No: 19, Sayfa: 8, Hüküm: 13-15.

istenmeyen asker de böylelikle isteniyordu. Rauf Paşa'ya gelen emirde 12 yaşından 70 yaşına kadar herkesin savaş için hazır olması emrediliyordu. Doğu ve batıdaki sınırlara gönderilen askerlerin yetersizliğinden bahisle Halep'ten başbuğunu Katar Ağa-zâde Ahmed Beyin belirlemesi şartıyla 500 kişilik asker sevkini bir an önce tamamlanması istendi.⁸⁰² Bu işin İslam dinine hizmet olması hasebiyle diğer meselelerle kıyas edilemeyeceğinden, bu işe yarar sağlayanların iki cihanda mükâfat elde edeceği belirtilmişti.⁸⁰³ Ancak savaşın doğu cephesinde şiddetini arttırmasıyla şark cephesi için Halep'ten 1000 kişilik seçme askerin bölgeye sevkı söz konusu oldu. Her ne kadar emirde 1000 kişi dense de Halep halkı bu konuda çok istekli değildi. Sonuçta Rauf Paşa 500 kişilik bir asker sevk edebildi. Geri kalanlar içinse her bir asker için 250 kuruştan 125.000 kuruş toplanırsa bu vazifeden muaf tutulacakları bildirildi.⁸⁰⁴ Belirlenen bu miktar iki taksit halinde ödenebilecekti.⁸⁰⁵

Savaş giderek Osmanlı Devleti'ni daha çok zorluyordu. Öyle ki halkın elinde bulunan silah ve harp eşyalarına bile el konulmaktaydı. Halep halkının elinde silah bulunduğu ihbarı üzerine merkezden Rauf Paşa'ya gerekirse bütün halkın teker teker incelenerek ellerindeki silahların alınması emredildi. Ele geçirilen silahlar bir deftere kaydedilerek güvenli bir yerde toplanacak ve İstanbul'a gönderilecekti. Bölgedeki ayan ve voyvodaların da ellerinde bulunan silahları göndermeleri konusu da ayrıca belirtilmişti.⁸⁰⁶ Emir üzerine Rauf Paşa, çevre mütesellimlere haberler göndererek birer mübaşir tayin etmelerini ve merkezin istediği şekilde bu işi sonuçlandırmalarını istedi.⁸⁰⁷

Rauf Paşa, hem Rus Savaşı hem de Mısır ve Sayda valilerinin bölgede tahkimat yaptığı haberleri dolayısıyla bölgenin güvenliğinden endişeliydi. Paşa, Halep Valiliği tevcih edildikten sonra yola çıktığında, Adana ve Antakya'da birer

⁸⁰² BOA, AŞS, No: 19, Sayfa: 23, Hüküm: 41.

⁸⁰³ BOA, AŞS, No: 19, Sayfa: 23, Hüküm: 41; Mehmet Yıldırım, **1827–1829 (H.1243) Tarihli Antakya (Hatay) Şeriye Sicilleri Transkripsiyon/Değerlendirme**, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1999, s.53–55.

⁸⁰⁴ Adem Kara, “1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu’da alınan Tedbirler”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8, S.14, s. 127–128; Mehmet Yıldırım, **aynı tez**, s. 68–71.

⁸⁰⁵ BOA, AŞS, No: 19, Sayfa: 8, Hüküm: 13-15.

⁸⁰⁶ BOA, AŞS, No: 19, Sayfa: 5, Hüküm: 9.

⁸⁰⁷ Rauf Paşa'nın bu emriyle Antakya Mütesellimi İbrahiç Ağa, Peşkirici Ahmed Ağa'yı mübaşir tayin ederek halkın elinde bulunan silahları toplayacaktı. BOA, AŞS, No: 19, Sayfa: 5, Hüküm: 10.

gece konaklamış ve bölgeyle ilgili bilgi edinme imkânı bulmuştu.⁸⁰⁸ Bölgenin batıya açılan kapısı olan Süveydiye⁸⁰⁹ ve Keseb⁸¹⁰ iskelelerinin muhafazası için bizzat kendisinin yaptığı incelemelerde; iskelelerdeki 5 adet tabyanın, beşerden 25 adet topa ihtiyaç duyduğunu belirlemiş ve bu durumu İstanbul'a rapor etmişti. Bu tabyaların inşası içinse Halep'in ileri gelenlerinden Abdülbaki ve Ahmed adlı kişileri görevlendirmişti.⁸¹¹ Halep'teki topların başlıkları uymayacağından, buraya ya İstanbul'dan top gönderilmesini ya da Ergani'den bakır getirtilerek Antakya'da top döktürülmesini teklif etti. Ancak bu teklifler masraflı olacağı gerekçesiyle reddedildi ve Halep'teki toplardan bu eksikğin giderilmesi söylendi.⁸¹² Hatta Rauf Paşa'nın bu teklifleri karşısında, adeta otoritesini hissettirmek isteyen Serasker Hüsrev Paşa böyle afakî istekler yerine yanına elli altmış süvari alarak bölgeye gidip görmesini ve daha doğru tespitlerde bulunmasını Rauf Paşa'dan istemişti.⁸¹³

2.5.2.2. Halep'te Mansure Ordusunun Teşkili

Osmanlı Devleti'nde merkezdeki yöneticiler, yeni kurulan ordunun asker ihtiyacını karşılamaya çalışıyordu. Bu noktada Rauf Paşa'dan da Halep yolculuğu esnasında yeni kurulacak ordu için asker toplama noktasında yardımları istenmişti. Yeni bir ordu kurma fikrinin ne kadar isabetli olduğunu belirten Rauf Paşa, zaten Anadolu'daki asker taifesinin yetersizliğinden şikâyetçiydi. Daha önce Erzurum valiliği sırasında da bu konudaki fikirlerini sık sık dile getiren Paşa, şimdi de bu düşüncesini, *"Anadolu tarafında istihdâm olunan tüfenkci ve sekbân, Rumeli'ye bile benzemeyüb çörekci ve seyis makûlesinden olarak alet-tahkîk, on neferinden bir iki neferinde lede'l-iktizâ hizmet ve gayret me'mûl olunur ise kûsûru bir akçeye yaramayub beyhûde galabalıktan ibâret ve bu cihetle yem ve yiyecek ve aylıklarına sarf olunan akçe denize atılmak nev'inden ve delîl ta'îfesi dahi bunlardan berbâd olmağla, bunların def'iyle asâkir-i mansûre tahrîr ve tanzîmi Hüdâ bilür mahzâ*

⁸⁰⁸ BOA, HAT, 766/36121.

⁸⁰⁹ Bugünkü Hatay Samandağı'dır. Tahir Sezen, **Osmanlı Yer Adaları Sözlüğü**, Ankara 2006, s. 474.

⁸¹⁰ Hatay Yayladağı ile sınırdır. Osmanlılar döneminde Antakya Sancağı'na bağlı olan Keseb, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasıyla Suriye sınırlarında kalmıştır. Yaşar Demir, "Keseb Nahiyesi'nin Toplumsal Yapısı ve Fransız Manda İdaresince Antakya'dan Koparılması", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 12, S. 31(2015), s. 257-271.

⁸¹¹ Mehmet Yıldırım, **aynı tez**, s.101-102.

⁸¹² BOA, C. AS., 484/20190.

⁸¹³ BOA, HAT, 303/17964.

isâbet ve kerâmetdir.” şeklinde yineliyordu. Rauf Paşa’ya göre yeteneksiz askerler için harcanan her akçe denize atılmışçasına boşa gidiyordu. Bu amaçla Mansure ordusu için elinden geleni yapmaya hazırdı. Konunun hassasiyetinin farkında olan Rauf Paşa, kurulacak yeni ordunun sağlam temellere sahip olmasının güvenilir kişilerin askere yazılmasıyla mümkün olacağını farkındaydı. Ancak henüz yolda olduğundan Halep’in ahvalıyla ilgili herhangi bir bilgisi olmadığını, bu sebeple de şimdi yazılacak askerlerin uygun kişiler olup olmayacağı konusunda tereddütleri bulunduğunu ifade ediyordu. Halep’e vardıktan sonra bir süre bölgeyi tanımanın ve ona göre bir yol belirlemenin daha münasip olduğunu düşünen Rauf Paşa, bu konuda kendisine iki ay kadar süre verilmesini talep etti. Böylece asker yazımında daha isabetli kararlar alacaktı. Ayrıca vakit kaybını önlemek ve Mansure ordusu için düzenlenen usullere aykırı olmamak adına askeri kıyafetlerden örneklerle askerlerin eğitimleri için yüzbaşı gönderilmesini istiyordu.⁸¹⁴

Halep’te Mansure ordusu için iki tabur asker yazılacak ve bu yazılan askerler civardaki kalelerde görevlendirilecekti. Bu konuda çekinceleri olan Rauf Paşa, konuyu merkeze bildirirken selefi Yusuf Paşa’ya gönderilen emirleri de referans gösteriyordu. Tertip edilen askerlerin güvenilir kişilerden seçilmesi ve yeniçeri takımından olmaması emredilmişti. Rauf Paşa’ya göre bu şartlar sağlansa bile Halep halkına hemen güvenmek ihtiyatı elden bırakmak demektir. Hele ki bu toplanacak askerleri kaleler gibi önemli muhafaza yerlerine yerleştirmek sonradan tamiri mümkün olmayan yaralar açabilirdi. Bu sebeple Rauf Paşa’nın önerisi bu iki tabur askerin bir taburunun Halep halkından diğer taburunun ise civardaki Türklerden oluşturulmasıydı. Bu öneriyi verirken de Şam’ı örnek gösteriyordu. Şam için Adana, Sivas, Maraş ve Bağdat taraflarından toplanan askerler olduğunu hatırlatan Rauf Paşa, Halep için de giderleri ihtisap hazinesinden karşılanmak üzere Karaman Eyaleti’nden, Teke ve Hamid sancaklarından asker yazılabileceğini ifade ediyordu. Böylece Halep’ten yazılan askerlerin zamanla tecrübelerine ve sadakatlerine bakılır, yapılan talim ve imtihanlarla güven ve emniyet sağlanabilirdi. Eğer böyle bir şey yapılmayacaksa en azından güvenlik sağlanana kadar hayta ve deli askerleri bir süre

⁸¹⁴ BOA, **HAT**, 1091/44297.

iş başında kalabilirdi.⁸¹⁵ Bu durumun devlete ekstra maddi külfet getireceğinin farkında olan Rauf Paşa, tedbirli olmanın faydalı olacağını savunuyordu.⁸¹⁶ Ayrıca iki tabur askerin masraflarının karşılanması da mümkün değildi. Rauf Paşa, içinde bulunduğu mali sıkıntıdan bahsederken selefi Yusuf Paşa'nın da zimmetine para geçirdiğini, bu sebeple hazinesinin neredeyse boş olduğunu ve bölgeden gelecek vergilerin de ancak bir tabur askerin masrafını karşılayacağını ifade ediyordu. Bahsi geçen yerlerden toplanacak askerler ile hem kale ve kapılar güvenilir ellere bırakılacak, hem de hayta ve deli askerlerinin aylıkları dâhil birçok masraftan kurtulunacaktı. Ayrıca buralardan gelen askerlerle masraflar düşeceğinden ikinci bir tabur oluşturulabilecekti.⁸¹⁷ Rauf Paşa'nın bu teklifleri; özellikle Karaman, Teke ve Hamid yöresinden asker toplama fikri, zaten buralardan fazlaca asker yazıldığı gerekçesiyle serasker tarafından reddedildi. Ancak Paşa'nın yazılacak asker sayısı ile ilgili görüşleri kabul görmüş olacak ki Halep'ten istenen asker sayısı Rauf Paşa'nın önerileri doğrultusunda bir tabura düşürüldü.⁸¹⁸

Halep'ten istenen asker bir tabura düşürülmüştü düşürülmesine ama Rauf Paşa, Halep halkının daha önceki serbest hayatlarını aradıklarını ve bu sebeple askere yazılmak istemediklerini görmüştü.⁸¹⁹ Zorla askere yazılmaları ise bir yarar sağlamıyordu. Antakya ve Kilis'ten yazılan 100 kadar gönüllü askerin neredeyse yarısı Halep'e gelmemişti. Nitekim Rauf Paşa öngördüğü gibi Halep'ten ancak 400 kadar piyade ve 100 kadar da süvari askeri toplayabildi. Ancak bu askerleri disipline etmekte zorlanıyordu. Askerler halktan para topluyor, esnaftan alışveriş yapıp parasını vermiyorlardı. Hatta birkaç asker kahvede Hurşit Paşa zamanındaki isyana karışan Kasap Canduşoğlu Ahmed ve Kasap Ebu Meriş adlı iki kişiyle tartışmışlardı. Bu tartışmadan casusları vasıtasıyla anında haberdar olan Rauf Paşa hemen olaya

⁸¹⁵ Hayta, deli ve sekban gibi bir takım askerî birlikler yararları görülse de nizamsız halleri sebebiyle güven telkin etmiyorlardı. Ayrıca nizamsız birliklere para harcamak şuan için mümkün değildi. Lütüf, **Tarih**, I, s. 252.

⁸¹⁶ BOA, **HAT**, 302/17952B.

⁸¹⁷ BOA, **HAT**, 302/17952B.

⁸¹⁸ BOA, **HAT**, 1058/43502; "... Haleb'de tahrîr olunacak asâkir-i mansûrenin Karaman Eyâleti'yle Teke ve Hamid sancaklarından mukaddemâ asker tertîb ve celb olunmuş olub tekrâr Haleb'e asker tertîbi uyamaması cihetiyle Haleb'in şürefâ ve kurevisinden tahrîri irâde buyurulmuş..." BOA, **HAT**, 1058/43502A.

⁸¹⁹ "...şimdiki ahâli-i Haleb'in ekseri ve belki hemân cümlesi mezâka ve hevâsına tâbi' ve evvelki serbestliklerinin lezzeti el-yevm dimağlarında bâkî olmağın..." BOA, **HAT**, 1058/43502.

müdahale etti. Olayın olduğu gece şahıslar evlerinde yakalanıp tutuklandılar. Sonrasında vakanın çok fazla dallanıp budaklanmasına izin verilmeden Şeyhbekir ile Şeyhbarak arasında bir yerde idam edildiler. Olaya karışan altı asker ise ellerinden silah ve elbiseleri alınarak Mazik Kalesi'nde hapsedildi.⁸²⁰

Firar edenlerle birlikte Rauf Paşa'nın elinde 320 kadar asker kalmıştı. İşin sonunda Rauf Paşa, her şekilde ancak 500'e kadar asker toplayabilecekti ama yine de istenenden oldukça azdı.⁸²¹ Çünkü merkezden her biri 800 neferden oluşan iki tabur asker oluşturulması istenmişti.⁸²² Halep'ten bu kadar asker toplayamayacağını seraskerlik makamına her fırsatta bildiren Rauf Paşa, sonunda buradan 500 asker toplanması konusunda II. Mahmud'u ikna etti. Ancak bu topladığı 500 askerden de neredeyse her gün firarlar olmaktaydı.⁸²³ Buna rağmen elinde kalan askerlere talimlerini yaptırmayı ihmal etmeyen Rauf Paşa, talimli bu askerleri İstanbul'a sevk etmeye hazır olduğunu mutluluk içinde bildiriyordu. Ayrıca eksik kısmın tamamlanması için de gerekli gayreti gösterecekti.⁸²⁴

Bu arada Babıâli, Mansure askerinin teşkili için Anadolu ve Rumeli'de tımarlı sipahilerin kullanılmasına karar vermişti. Böylelikle tımar gelirleri kullanılarak devlet ekstradan harcama yapmayacaktı. Aslında kâğıt üzerinde gayet mantıklı görünen bu fikrin uygulanmasında bazı sakıncalar mevcuttu. Halep'te de uygulanmasına karar verilen bu sistem hakkında bilgi sahibi olmayan Rauf Paşa, Serasker Hüsrev Paşa'dan konuyla ilgili detaylı bir bilgi istiyordu. Rauf Paşa, Maraş Eyaleti'nin zeamet ve tımarlarının kimlerin üzerine olduğu ve bu kişilerin yeni nizama dâhil olabilecek kabiliyette olup olmadıklarının iyice araştırılması gerektiğini savunuyordu.⁸²⁵ Konuyla ilgili Erzurum'da bir uygulama içinde olan Galip Paşa'dan da bilgi alan Rauf Paşa'nın aklı karışıkta. Paşa'ya göre; bu tımarlı sipahilerin yeni sisteme adaptasyonu sürecinde Halep'te toplanacak olan Halep, Şam ve Maraş sipahilerinin arasında sosyolojik farklılıklardan dolayı ortaya çıkacak huzursuzluk

⁸²⁰ BOA, HAT, 1058/43502.

⁸²¹ BOA, HAT, 1058/43502.

⁸²² "... Haleb'de usûl-i cedîd üzere beheri sekiz yüz bu kadar neferden ibâret olarak iki tabur asâkir-i mansûre tahrîr ve idâresine kâfi görünmüş...". BOA, HAT, 302/17952B.

⁸²³ "...on dokuz nefer çıkarılıb yetmiş iki nefer dahi firâr etmeğin..." BOA, HAT, 303/17964.

⁸²⁴ BOA, HAT, 303/17964.

⁸²⁵ Maraş'ın idarî bakımdan bağlı olduğu eyalet zaman zaman değişmekteydi. Bu sırada ise Halep Eyaleti'ne bağlıydı. Bu sebeple Rauf Paşa Maraş'ın tımarlarını soruyordu.

büyük bir probleme neden olurdu. Bu amaçla her bir tımar sahibinin iyice araştırılması gerekiyordu. Defterde 1800 kadar kayıt mevcut ise de bunların gerçekten varlığından emin olunmalıydı. Dahası yaşlı ve çocuklar üzerinde kayıtlı olan tımarların belirlenmesi ve tımarların bu kişilerin ellerinden alınarak devletin bu yükten kurtarılması gerekirdi. Ayrıca fazladan verilen bir görev hem adaletsizliğe hem de huzursuzluğa yol açardı. Bu nedenle Rauf Paşa, Şam halkının hac işleri ile ilgilenmesi dışında üzerinde başka bir yükümlülük olup olmadığını seraskerden sormayı da ihmal etmeyecekti.⁸²⁶

Anadolu ve Rumeli’de olduğu gibi bu sistemin Halep’te de uygulanmasına karar veren Babiâli, Halep’te yedinci alayı oluşturmak istiyordu. Ancak Halep’te Şam ve Maraş askerleri de dâhil olmak üzere dört bölük asker toplanabilmişti. Kalan iki bölüğün tamamlanması için Diyarbakır’ın Halep’e yakın bölgelerindeki tımarlı askerlerinin buraya kaydedilmesine karar verildi. Yaşlı olanlar Mansure ordusu nizamnamesine göre emekli edilerek memleketlerine gönderilecek ve geri kalanlar yedinci alayı oluşturmak üzere Halep’te kalacaklardı. Ancak bu kadar sayıda askeri bir arada uyum içinde tutmak, maaşları ve diğer giderlerini karşılamak Rauf Paşa’nın karşısında büyük bir problem olarak duruyordu.⁸²⁷ Rauf Paşa bu sorunu aşmak için bölgeden toplayabileceği vergi miktarına ilişkin yaptığı incelemeler sonunda selefi Yusuf Paşa’nın belirlediği miktarın yarısının bile mümkün olmadığı kanaatine varmıştı. Bu konuda ayrıntılı bir bilgi veren Rauf Paşa, birkaç yıllık gelirin bile hem askerlerin masrafları hem de kendi dairesinin masraflarını karşılamaya yetmeyeceğini ifade ediyordu.⁸²⁸ Aslında Rauf Paşa’nın elinde uygulayabileceği ihtisap gibi bir vergi vardı. Babiâli, Mansure ordusunun masraflarını karşılamak üzere önce İstanbul’da daha sonra da Edirne ve İzmir’de uygulamaya koyduğu

⁸²⁶ BOA, HAT, 804/37133.

⁸²⁷ BOA, HAT, 603/29510.

⁸²⁸ “*el-hâletü-hazihi Haleb’de tahrîrine mübâşeret olunan süvâri ve piyâde beş yüz nefer asâkir-i mansûrenin; aylık ve melbûsât ve me’külât-ı sâ’ire levâzımâtı senevîsi gayr-ı ez-bâhâ-i şa’ir dört yük yetmiş beş bin yedi yüz altmış sekiz gurûş ve bi’l-icâb el-yevm mevcûd ve dâ’ire-i çâkerî olan bin otuz üç nefer hayta ve delil ve tüfenkci neferâtının günlük arpa ve samanından ma’âda aylık ve ta’yinâtlarıyla dâ’ire-i çâkerî enderûn ve birûn ta’yinât ve mesârifâtı ve matbah ve ahur ve sâ’ir mesârif-i perâkende-i zarûriyeye el-hâletü-hazihi mâhiye olan mesârifden kıyâsen bir senede on bir yük altmış dört bin iki yüz kırk gurûş ki, cem’an üç bin iki yüz seksen keseye resîde*” ve “...halbûki Haleb’in mecmû’-ı mukâta’ât ve mu’ayyen irâdâtı bir senede iki bin altı yüz yirmi iki kese akçe olmağın...” BOA, HAT, 302/17952B.

ihtisap rüsumunu Halep'te de uygulamaya karar vermişti. Ancak Rauf Paşa, Halep halkının bu konuya nasıl tepki vereceğın kestiremiyordu. İhtisap emınlığine atanan Dergâh-ı Âli kapıcıbaşılarından Naim Ağa ile müzakere ederek halkın tepkisini çekmeden bu miktarı toplamaya çalışacaktı.⁸²⁹

Bu sırada Rauf Paşa'nın daha Halep yolundayken talep ettiğı binbaşı, kaymakam ve kolağalarının Enderun'dan gönderilmesine karar verildi. Bu askerlerin maaşları Mansure nizamınca belirlenen oranda şimdilik mukataat hazinesinden verilmesi uygun görüldü.⁸³⁰ Diğer giderlerin karşılanması için terk edilmiş ve boş kalmış tımarlar kullanılacaktı. Yine saman, arpa gibi tayınatlar ile silah ve elbiseler de Devlet-i Aliyye tarafından karşılanacaktı.⁸³¹ Daha önce elbiseler konusunda birer örnek gönderilmesini isteyen Rauf Paşa, örnekleri incelediğinde elbiselerin kumaşlarının Halep iklimine uygun olmadığını gördü.⁸³² Bu sebeple buradaki askerlerin elbiseleri için yine nizamaya uygun renklerde ancak pamuktan dokunan bir kumaş olan kirpastan⁸³³ yapılmasını talep etti. Aslında Rauf Paşa'nın yeni nizamnamenin uygulanabilirliği konusunda şüpheleri vardı. Nizamnamedeki maddeler genelde İstanbul ve Rumeli baz alınarak koyulmuştu. Ancak güneyde, Halep ve civarında, işler hiç de İstanbul'dan görüldüğü gibi değildi. Askerlerin rütbelerinden maaşlarına, konaklayacakları yerlerden elbise ve silahların belirlenmesine kadar bir sürü konu belirsizlik içindeydi. Halep'in sosyo-kültürel yapısını iyi bilen Rauf Paşa, Kürt ve Araplardan oluşan askerlerin en küçük meselede kargaşa çıkaracaklarını biliyordu. Bir kargaşaya sebep olmamak adına bu konuda tek başına hareket etmek yerine merkezden gelecek emirlere göre hareket edeceğini bildirmekteydi.⁸³⁴

⁸²⁹ BOA, **HAT**,302/17952B.

⁸³⁰ Buna göre binbaşı için 750 kuruş, binbaşı kaymakamı için 500 kuruş ve kolağaları için 250 kuruş maaş belirlenmişti. BOA, **HAT**, 298/17693A; 804/37125; Yaramış, Güneş, **aynı eser**, s.52.

⁸³¹ BOA, **HAT**, 298/17693A; 804/37125; 804/37133.

⁸³² Düzenlenen kanunnameye göre neferlerin kıyafetleri sade şubara (yuvarlak tepeli, dilimli çuha başlık), talim abası, çuha (ince, sık dokunmuş, tüysüz yün kumaş) kısa entari, çuha yelek, kuşak, şayak (kaba dokunmuş bir tür yün kumaş) sıkma, gömlek, gömlek içi ve serhadli ayakkabı olarak belirlenmişti. Yaramış, Güneş, **aynı eser**, s. 58.

⁸³³ Osmanlı ordusunda kirpasın kullanımı ile ilgili bkz: Burak Kocaoğlu, "Osmanlı Kara Ordusunda Kirpas Kullanımına Dair Genel Bir Bakış" **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Nisan 2019, s. 33-41.

⁸³⁴ BOA, **HAT**, 1058/43502.

Rauf Paşa'nın önündeki problemlerden biri de toplanan askerlerin nerelerde talim yapacakları ve konaklayacaklarıydı. Çünkü Şam, Maraş ve Halep sipahileri ile Malatya müstahfızları⁸³⁵ da Halep'te eğitim göreceklerdi. Sadece Halep'ten toplanacak askerlerin eğitimleri, konaklamaları bir mesele iken, diğer yerlerden gelen askerlerle birlikte bu mesele daha da içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Merkezden bu askerler için yeni bir kışla yapmak yerine, çevrede bulunan mağaraların ve Şeyhbarak Tekkesi'nin kullanılması emredilmişti.⁸³⁶ Şam, Maraş, Malatya, Diyarbakır ve Halep'ten yazılan askerlerin farklı sosyo-kültürel yapıları düşünüldüğünde, bütün bu askerlerin bir arada kalabilmesi çok zordu. Her şeyden öte konuştukları diller bile farklıydı. Beraber talim görmeleri gerçekten çok zor olacaktı. Nitekim eğitime başlanıldığında büyük bir kargaşa ortaya çıktı. Merkezden gönderilen Avrupalı eğitmen Türkçe bilmediğinden talimler tercümanlar aracılığı ile yapılıyordu. Ancak talim gören askerin Türkçe bilmemesi meseleyi daha karmaşık hale getirdi. Öyle ki talimler Frenkçeden Türkçeye, Türkçeden Arapçaya çevrilerek askerlere veriliyordu. Bu durum ise talimlerden istenen sonucun alınmasını engellemektedir.⁸³⁷ Rauf Paşa'ya göre; çözüm bu dil bilmeyen muallimlerin İstanbul'a çağırılarak yerlerine Türkçe bilen muallimlerin gönderilmesi idi.⁸³⁸ Serasker Hüsrev Paşa'nın bu konuda yapabileceği bir şey yoktu. Talimler için Avrupa'dan gelen eğitmenler görevlendirilmişti.⁸³⁹ Bu konuda İstanbul'da bile

⁸³⁵ Kelime anlamı koruyan, muhafaza eden demek olan müstahfız terimi Osmanlı döneminde kale kumandanının emrindeki askerler için kullanılmıştır. Bkz: DİA, "Müstahfız", TDVİA, C. XXXII, İstanbul 2006, s.109.

⁸³⁶ BOA, HAT, 298/17693A.

⁸³⁷ "Der-aliyye'den gelen mu'allimlerden piyade mu'allimleri biraz Türkçe bilüb pek güçlük oluyor ise de süvâri mu'allimi Türkçe lisân bilmediğinden ve asâkir dahi Türkçe anlamadığından mu'allim-i mersûm kendü tercümânına frenkce ve tercümân-ı mersûm Arabî tercümânına Türkce ve o dahi askere Arapça ifâde ederek ta'lîme dâ'ir mevâdd, lisândan lisâna nakl idüp tefhîm ve tefehhümde su'ûbet ve bu cihetle ta'lîmlerinde betâ'et derkâr idüğü..." BOA, HAT, 1058/43502.

⁸³⁸ "... mu'allimler lisâna âşinâ olmadığından, asâkiriye ta'lîmci tefhîmde külfet olub tevkîfleri bî-hûde olduğu halde i'âdelerine ibtidâr olunmak..." ve "... piyâde mu'allimi kabiliyetli olub süvârinin hiç Türkçesi olmadığından tefhîm ve tefehhümde su'ûbiyet derkâr ise de, hasbe'l-îmkân ta'lîm metruk olmamağla yine terk olunmamak bi-mennihi Te'âlâ ahire geldikten sonra mersûm i'âde kılınmak üzere Türkî lisâna âşinâ ve yâhûd Türk uşağından yalnız bir nefer süvâri mu'allimi ta'yîn ve irsâli..." BOA, HAT, 303/17964.

⁸³⁹ II. Mahmud'un yeni kurulan orduyla ilgili olarak en büyük beklentisi talimli askerler olmasıydı. Daha önceki ordu kurma denemelerinde en büyük eksiklik ise talim subaylarının yetersizliklerinden kaynaklanıyordu. Bu sebeple bu yeni ordu için Avrupalı subayların istihdamı ise en pratik çözüm olacaktı ancak meşverette bu fikre şiddetle karşı çıkıldı. Efrenc taifesinin orduda yer alması zaten yeniçeriliğin kaldırılmasıyla hassaslaşan durumu tetikleyeceğinden II. Mahmud Mısır'dan Mansure ordusu için 12 eğitim subayı göndermesini istedi. Gönderilen bu subayların Türk uşağı ya da Arap

Türkçe bilen eğitmen bulunamazken Halep'e böyle bir eğitmen gönderilmesi imkânsızdı. Rauf Paşa'ya başının çaresine bakmasını söyleyen Serasker Hüsrev Paşa, Padişahı da durumdan haberdar etmekteydi.⁸⁴⁰ Serasker, Rauf Paşa'nın sıkıntısını II. Mahmud'a ilettiğinde karşılık olarak "...binbaşı vesâ'ir zâbitân bu taraftan tertîb ve gönderilecek olduğundan başkaca mu'allim irsâl olunması iktizâ etmez." şeklinde bir cevap almıştı.⁸⁴¹ Bu cevapla talimlerde Türkçe bilen muallim sorunu bir çözüme kavuşamamış oluyordu. Ancak ısrarlı yazışmalar sonrasında Rauf Paşa'nın endişelerini anlayan II. Mahmud "...bu taraf askerinden süvâri tabûrundan bir münâsibi ayurub müşârûn-ileyhe gönderelim..." diyerek Rauf Paşa'ya bir süvari talimci gönderilmesini emretti.⁸⁴²

Aslında Rauf Paşa'ya göre Halep'ten Mansure askeri yazılması doğru bir strateji değildi. Bu konuda daha önce de sık sık belirttiği üzere bura halkının serbest bir hayat sürme alışkanlıkları devam ediyordu ve herhangi bir şekilde disipline edilmeleri neredeyse imkânsızdı. Bu konuda Serasker Hüsrev Paşa ile görüş ayrılığı yaşayan Rauf Paşa, II. Mahmud'un nazarında yalnız kalmamak adına Halep'teki diğer memurların da görüşlerini ifade etmekten geri durmuyordu. Rauf Paşa'nın askerin nizamsızlığı ve diğer konular hakkındaki şikâyetleri Padişah tarafından eleştirilse de daha sonra yaşanan olaylar Rauf Paşa'nın haklılığını bir kez daha kanıtlayacaktı.

Rauf Paşa valilikten ayrıldıktan hemen sonra Halep'ten toplanan 400 askerden 270 kadarı Şeyhyaprak isimli mahalde yaptıkları aşırılıklarla halk içinde huzursuzluğa sebep olacaktı. Halep'te halktan para toplayan bu askerlerin

kökenli olması özellikle talep edilmişti. Ancak Mısırdan gelen cevapta Mısır ordusu için bulunan talimcilerin hepsinin *Efrenk tâ'ifesi* olduğu söylenmişti. Bu sırada Hüsrev Paşa'nın kendi maiyetindeki askerlere Fransız subay eşliğinde eğitim verdiğini duyan II. Mahmud, Hüsrev Paşa'nın eğitiminden etkilenmiş ve kendisini seraskerliğe getirmişti. Her geçen gün büyüyen orduya talimci bulmak amacıyla olan Hüsrev Paşa'nın çabalarıyla Piyemonteli Giovanni Timoteo Calosso İstanbul'a gelerek süvari baş talimcisi unvanıyla askeri eğitimler başlamıştı. Böylelikle Mansure ordusunda Fransız usulü piyade ve süvari eğitimi vermeye başlandı. Fransızların yanında Almanlar da Mansure ordusunda eğitim subayı olarak görev yapmışlardı. Lütfi, **Tarih**, I, s. 196-197; **Saray Tarihi (Ata Tarihi)**, s. 146-149. Yüksel Çelik, "Asâkir-i Mansûre Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S 19(2008), s. 87-118.

⁸⁴⁰ BOA, **HAT**, 303/17964A.

⁸⁴¹ BOA, **HAT**, 301/17910.

⁸⁴² BOA, **HAT**, 303/17964.

kıyafetleri de kanunnameye uygun değildi. Üstelik bu askerler yerli halktan meydana geldikleri için kışla yerine kendi evlerinde kalıyorlardı. Nizamnameye tamamen aykırı davranan bu askerlerle ilgili şikâyetler o kadar artmıştı ki, bu askerlerin ya azilleri ya da hiç değilse sürgünleri isteniyordu. Tercüman meselesi de hala ilk günkü tazeliğini koruyordu. Bu meselenin halledilmesi için askerlerin ihtiyacı olan muallim ve zabitanın İstanbul'dan gönderilmesi önerisi yineliyordu.⁸⁴³

Diğer taraftan Rauf Paşa'nın başka problemleri vardı. Mansure askerlerin masraflarını karşılamak için toplaması gereken vergileri tahsil etmekte güçlük çekiyordu. Daha önce Yusuf Paşa zamanında bu işin askerle zor kullanılarak halledildiğini söyleyen Rauf Paşa, işleri *şamatasızca* halletmek istiyordu. Ancak Kürtdağı'nda bu iş Rauf Paşa'nın istediği gibi sessizce olmadı. Tahsilâta karşı çıkan halk "*mahsûlât vakti değil, mahsûlât vakti tamâmen edâ olunur*" diyerek vergileri vermeyi reddettiler. Bu konuda daha dirayetli birinin başarılı olacağını düşünen Rauf Paşa, mevcut serçeşmeyi⁸⁴⁴ azlederek yerine yenisini tayin etti. Ancak yeni serçeşme ile arasında daha önceden husumet bulunan Döşoğlu Zeydan adlı kişi yanına avanelerini alarak isyan etti. Bunun üzerine Rauf Paşa, Kürtdağı serçeşmesine yardım etmesi için sergerdelerden İnce Ağazâde Mehmed Ağa'yı bölgeye gönderdi. Asilerin saklandıkları köyde yakalanarak idam edilmesiyle Rauf Paşa meseleyi halletmiş oldu.⁸⁴⁵ Bu sırada daha önce nizama aykırı hareketleri sebebiyle Kütahya'ya sürgün edilen eski Kilis Müftüsü Hacı Fazlı ihtiyarladığı gerekçesiyle affını istemişti. Bu konuyu Padişah'a soran Rauf Paşa, Hacı Fazlı'nın Kilis halkı ile olan anlaşmazlığını göz önüne alarak eski müftünün affedilerek Halep'te ikamet etmesinin uygun olacağı görüşündeydi. Ayrıca Hacı Fazlı'ya affedilmesi için Kilis'e dair hiçbir işe karışmamasını ve Kilis'e ayak basmamasını şart koşmuştu. Bu şartlarla affedilebileceğini söyleyen Rauf Paşa, Kilis'le herhangi bir bağı kalmaması

⁸⁴³ BOA, **HAT**, 302/17959A; Bu şikâyetler sadece Rauf Paşa tarafından dillendirilmemektedir. Aynı zamanda Halep kadısının da aralarında bulunduğu diğer memurlar tarafından da İstanbul'a şikâyetler iletilmiştir. BOA, **HAT**, 302/17959B.

⁸⁴⁴ Süvari, sekban gibi askerlerin başındaki kişilerdir. Eyaletlerde oluşturulan askeri birliklerden her elli altmış kişi bir bayrak altında bulunurdu. Bu birlikler delilbaşı adı verilen bir zabitanın kumandasında olurdu. Birkaç delilbaşılığın birleştirilmesinden oluşan teşekkülün başına da alay beyi ya da serçeşme adı verilirdi. Bkz: Pakalın, **aynı eser**, III, s. 177-178.

⁸⁴⁵ BOA, **HAT**, 298/17677; 303/17964.

için çocuklarının da Halep'e çağırılmasını istemişti. Padişah'ın da onayı ile Hacı Fazlı affedildi ve Halep'e geldi.⁸⁴⁶

Görüldüğü üzere Mansure ordusu konusunda işler Halep'te çok yolunda gitmedi. Rauf Paşa'nın bütün gayretlerine rağmen istenen düzeyde asker toplanamamıştı. Gerçekte ise Rauf Paşa yine öngörülerinde haklı çıkmıştı. Rauf Paşa, Halep halkını iyi analiz eden bir yönetici olarak buradan Mansure ordusu için asker toplamanın istenildiği gibi olamayacağını hemen her yazısında İstanbul'a bildirmekten geri kalmamıştı. Yalnız bir aralık asker toplama işinde istenen rakama ulaşılabilceğini ve işlerin yolunda gideceğini düşünmüş olmalı ki, bu durumu şu ifadelerle Babiâli'ye bildirmişti. "...yazılmakda olan asâkir-i mansûre târîh-i âriza-i çâkerânemde iki yüz yetmiş nefere bâliğ olub beher yevm dahi rızâ ve hâhişiyle gelenler tahrîr olunmakda ve piyâdeler ta'lîmci ma'rifetiyle her gün ta'lîm edilmekde ve inşâ-allahü'r-rahmân bir gün evvel tekmîl-i tertîbine...".⁸⁴⁷ Belki de Rauf Paşa çok karamsar bir tablo çizerek Padişah'ın tepkisini çekmekten korkmuştu. Bunu bilemiyoruz ancak Rauf Paşa'nın, bu konuda bulduğu çözüm önerilerinin çoğu seraskerlik makamı tarafından kabul edilmemişti. Rauf Paşa biliyordu ki işler İstanbul'dan görüldüğü gibi değildi. Kâğıt üzerinde gayet mantıklı görünen fikirler uygulama esnasında hiçbir işe yaramamıştı. Taşranın durumunu bilmeden İstanbul'dan bakarak olaylara çözüm bulmak mümkün değildi. Bu sebeple sık sık Halep halkının durumunu anlatan ayrıntılı raporlara yer vermekteydi.⁸⁴⁸ Ancak emirler net ve kesindi. Bu sebeple sorumluluğu, tek başına üstlenmek yerine seraskerliğe sürekli yazdığı yazılarla paylaşma niyetindeydi. Herhangi bir başarısızlıkta II. Mahmud'un hışmına uğramaktan çekinen Hüsrev Paşa, Rauf Paşa'ya asker toplama işinde ve diğer meselelerde akıl vermek yerine verilen

⁸⁴⁶ BOA, HAT, 504/24797.

⁸⁴⁷ BOA, HAT, 302/17952B.

⁸⁴⁸ "...tertîb olunacak asâkir-i mansûre Haleb'in derûn ve bîrûnunda kâ'in kal'aları muhâfaza edeceğinden, asâkir-i merkûmenin nefs-i Haleb'den ya'ni ahâlisinin öteden berü meşhûd olan uygunsuz mizâclarına nazaran bunlardan tahrîrinde bir güne mahzûr olub olmadığı..." BOA, HAT, 302/17952B; "Haleb'in esnâf ve kazâ ve kurâ ahâlisinden ma'âdâ şehirlünün tevzî' vermek mu'tadları olmadığından bundan akdem eyâlât-ı merkûmeden Bağdad'a müretteb asâkir mesârîfinin kesretine mebnî vürûd-ı şehirde beher hâtîme tevzî' olunmuş ise de kıl u kâl olmuş ve ekser fakir makûlesi bayağı kazan ve tencere ve hassalarını te'diyeye muhtâc olarak tahsîlinde su'ûbet çekilmiş idüğünü ve husûsâ birkaç seneden berü vâki' olan kaht ü galâ ve illet veya mûcib-i perişâniyet olmuş..." BOA, HAT, 1092/44312.

emirlerin gereğini yapmasını söylüyordu.⁸⁴⁹ Bunu söylerken de daha önce Rauf Paşa'dan mansure askerleri için istediği nişanların numunesini göndermediğini hatırlatıyordu.⁸⁵⁰

Halep valilerinin bir diğer görevi de hac yolunun güvenliğini sağlayarak buraya gelen hacıları güvenle Şam'a göndermektir. Rauf Paşa bu sebeple Şam Valisi Salih Paşa ile haberleşmeye önem veriyordu. Daha sonra Şam valiliği döneminde sık sık karşılaşılabilecek bir problem olan Aneze eşkiyasıyla da Halep valiliği sırasında tanışmış oldu. Rauf Paşa sadece kendi bölgesi ile değil çevre bölgeler ile de yakından ilgilenen bir vali profili çiziyordu. Etrafa sürekli gönderdiği casuslar sayesinde olup bitenle ilgili bilgi sahibi olan Rauf Paşa, Hama'dan Hums'a giden surre-i hümayûna ve hacılara Aneze eşkiyasının saldırdığını öğrenmiş ve bu durumu da Şam Valisi'ne bildirmişti. Eşkiyanın saldırısına Hama Mütesellimi Hüseyin Bey'in karşılık vermesiyle çok fazla zarara uğramadan Hums'a vardıklarını da Babiâli'ye yazmıştı.⁸⁵¹

Vali olarak bölgesinin güvenliği sağlamakla sorumlu olan Rauf Paşa, Halep'e ulaştığında Halep'te müderrislerden Cabiri-zâde Mehmed Efendi'nin tavırlarını beğenmemişti. Bu sebeple Cabiri-zâde ile arasına mesafe koymuştu. Daha sonra Cabiri-zâde'nin Rauf Paşa'ya yakın kişiler ile yaptığı sohbetlerden isyankâr konuşmaları olduğunu öğrenen Rauf Paşa, Cabiri-zâde'nin asker toplama üzerine yaptığı konuşmaların halk üzerinde etkili olacağını düşünerek Halep'te kalmasının sakıncalı olduğuna karar verdi. Halep'in güvenliği açısından Cabiri-zâde'yi Kilis'e sürgün eden Rauf Paşa, durumu İstanbul'a da bildirerek Cabiri-zâde'nin asker toplama işleri bitene kadar Halep'ten uzak tutulmasının iyi olacağını ifade etti.⁸⁵²

Halep'te Rauf Paşa düzeni sağlamaya çalışırken, bu sırada Şam'da halk Vali Salih Paşa'dan oldukça şikâyetçiydi. İstanbul'a gelen şikâyetlerin artması bölgede valinin değişmesi lüzumunu ortaya çıkardı. II. Mahmud, Salih Paşa'nın yerine en uygun adayın Rauf Paşa olduğunu düşünüyordu. Rauf Paşa'nın uzlaşmacı yönetim

⁸⁴⁹ BOA, **HAT**, 1058/43502A

⁸⁵⁰ BOA, **HAT**, 303/17964.

⁸⁵¹ BOA, **HAT**, 732/34767A.

⁸⁵² BOA, **HAT**, 517/25231; 517/25231A

anlayışı sebebiyle Şam'da tansiyonu düşüreceğinden emin olan Padişah, Salih Paşa'nın yerine Şam valiliğine Rauf Paşa'yı atadı.⁸⁵³ Yeni görevinin kendisine bildirilmeye Rauf Paşa, Halep'te yerine Mütesellim Ahmed Bey'i bırakarak Şam'a doğru yola çıktı.

2.6. Şam Valiliği

2.6.1. Şam (Suriye) Eyaleti

İlkçağlardan itibaren jeopolitik konumu nedeniyle önemli bir yerleşim ve ticaret merkezi olan ve Arapça kaynaklarda daha önceleri Dimaşk olarak geçen Şam, daha sonraları bütün Suriye bölgesini ifade etmek için kullanılan bir terim oldu.⁸⁵⁴ Bölge hem ticaret yolları üzerinde olması hem de Anadolu ve Arap Yarımadası'na hâkimiyet konusunda önemli bir noktada bulunması nedeniyle sık sık el değiştirdi.

Babil, Grek ve Roma hâkimiyetinde kalan bölgede, daha sonraları Bizans hâkim olmuştu. İslam fetihlerinden önce Sasaniler tarafından işgal edilen Şam sonrasında tekrar Bizans yönetimi altına girdi.⁸⁵⁵ Hz. Ebu Bekir döneminde kapılarını Müslümanlara açan Şam şehri, Emeviler döneminde başkent olmasıyla siyasi açıdan güçlenerek büyük bir imar faaliyetine sahne oldu.⁸⁵⁶ Abbasilerin yönetimi ele geçirmesiyle devlet merkezi değişmiş ancak Şam önemini korumaya devam etmişti.⁸⁵⁷

Şam, daha sonraları Fatımi, Selçuklu ve Eyyubilerin hâkimiyeti altına girdi. Fatımiler döneminde duran imar faaliyetleri Selçuklularla birlikte tekrar başladı ve bölge yeniden ticari açıdan geliştirildi.⁸⁵⁸ Bağdat'ın Moğol hâkimiyetine girmesiyle Şam'da Moğol devri başlamış oldu. Ancak Memluk Sultanı Kutuz'un Moğolları

⁸⁵³ *Verdü'l-Hadâ'ik*, s. 13; *SO*, IV, s. 1362; Lütü, *Tarih*, II, s. 136; Kemal Beydilli, *aynı madde*, s. 466; *Mufasssal*, V, s. 2937.

⁸⁵⁴ R. Hartmann, "Şam", *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, C. XI, İstanbul 1979, s. 298-299.

⁸⁵⁵ Cengiz Tomar, "Şam", *TDVİA*, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 311.

⁸⁵⁶ A. Engin Bektaş, "Emeviler", *TDVİA*, C. XI, İstanbul 1995, s. 106

⁸⁵⁷ Şerare Yetkin, "Abbasiler", *TDVİA*, C. I, İstanbul 1988, s. 49.

⁸⁵⁸ Tomar, *aynı madde*, s. 312.

Aynicalut'ta yenmesi üzerine şehir Kahire'ye bağlandı.⁸⁵⁹ Osmanlı Sultanı I. Selim'in Mısır seferi sırasında ise Osmanlılara tabi oldu.

2.6.2. Osmanlı Hâkimiyeti Altında Şam (Suriye)

2.6.2.1. Şam'ın İdari Yapısı

Osmanlı taşra idaresi içinde tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerden olan Şam, Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık zaferi sonrası Osmanlı hâkimiyetine girmişti.⁸⁶⁰ Mîrî rejim kapsamında itibar gören bölgenin yönetimi için merkezden atanan valiler, beylerbeyi statüsünde görevlendiriliyordu. Bu kapsamda Şam, önce Yahşi oğlu Ahmed Paşa'ya verildi, ancak 1517 Ridaniye savaşı sonrasında Osmanlılara tabiiyetini bildiren Memlukların Dımaşk Valisi Canberdi el-Gazali'ye bırakıldı.⁸⁶¹ Ancak Gazali'nin 1520'de isyan etmesi üzerine Şam Beylerbeyiliğine Ayas Paşa getirildi.⁸⁶²

Bundan sonra bölgeyi tanımak amacıyla idari taksimatı yapılan Şam (Suriye) Beylerbeyiliği, ilk olarak on beş sancaktan oluşturuldu. Ancak 1549'da Halep Beylerbeyiliği'nin ihdasıyla daha önce Şam Beylerbeyiliği'ne ait bazı sancaklar Halep Beylerbeyiliği'ne verilmiş, böylelikle Şam Beylerbeyiliği sekiz sancaktan müteşekkil olmuştu. 1579 yılında ise bu defa Trablusşam Beylerbeyiliği ihdas edilerek Şam Beylerbeyiliği'nin sınırları daha da küçültülmüştü.⁸⁶³ XVII. yüzyıla geldiğimizde Şam'a bağlı bir sancak olan Sayda da bir eyalet halini almıştı.⁸⁶⁴

XVIII. yüzyılın ilk yarısında (1700–1740) Şam Eyaleti'ne bağlı sancak sayısı yediydi.⁸⁶⁵ 1831 yılında eyaletlere bağlı sancaklarda bazı değişiklikler yapıldı. Buna göre Şam eyaleti; Şam-ı Şerif, Gazze, Kudüs-i Şerif, Nablus, Lecun, Aclan, Tedmur

⁸⁵⁹ Tomar, **aynı madde**, s. 314.

⁸⁶⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C. II, Ankara 1983, s. 286

⁸⁶¹ Taş, **aynı makale**, s. 78.

⁸⁶² Enver Çakar, "XV. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdari Taksimatı", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XIII, S. I (2013), s. 358-359.

⁸⁶³ Çakar, **aynı makale**, s. 357-363.

⁸⁶⁴ Andre Raymond, "Arap Eyaletleri (XVI ve XVIII. Yüzyıllar)", **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, Ed. Robert Mantran, Çev: S. Tanili, İstanbul 2012, s. 424.

⁸⁶⁵ Şam, Mîr-i Hacılık-ı Şam-ı Şerif, Kal'a-i Kerek, Kudüs-i Şerif, Gazze, Laccun ve Ba'albek Şam Eyaleti'ne bağlı sancaklardır. Bkz: Remzi Kılıç, **Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye**, İstanbul 2011, s.107.

olarak sancaklara ayrıldı. Halep Eyaleti ise Liva-i Haleb'den ibaretti.⁸⁶⁶ Tanzimatın ilk yıllarında Suriye bölgesi Şam, Halep ve Sayda olmak üzere üç eyalete ayrılarak, Şam Eyaleti; Şam, Humus, Hama ve Hacıyevm sancaklarından oluşmaktaydı.⁸⁶⁷

2.6.2.2. Şam'ın Ekonomik Yapısı ve Güvenliği Meselesi

Şam'ın idari taksimatı zaman zaman değişse de şehir, Osmanlı hâkimiyeti boyunca idarî, askerî, ticarî ve kültürel açıdan bölgenin merkezi konumundaydı. Bu açıdan bölgenin güvenliği ayrı bir öneme sahipti ve yöneticiler güvenliği sağlamak için büyük çaba sarf ediyorlardı. XVI. yüzyılın son dönemlerinden itibaren başlayıp XVII. yüzyıl boyunca devam eden savaşlar ve iç isyanlar şehri olumsuz yönde etkilemişti. Ancak 1724'te çıkan bir isyan sonucu; devlet otoritesini yeniden sağlamak amacıyla İsmail Paşa el-Azm'in Şam Beylerbeyliği'ne atanmasıyla bölgede uzun sürecek bir istikrar dönemi başladı.⁸⁶⁸ İstikrarla birlikte bölgede ticarî hayat canlanmış, buna bağlı olarak da mimarî faaliyetler artmıştı. Ayrıca Şam'ın hac güzergâhı üzerinde bulunması, şehrin ve çevresinin ekonomisinin ivme kazanmasında önemli bir etkiye sahipti. Yaklaşık üç ay süren bu hac yolculuğu büyük bir ticarî faaliyeti de beraberinde getiriyordu. Hacıların ihtiyacı olan erzak ve malları temin etmeleri için kurulan pazarlar, Kahire ve Halep'in de dâhil olduğu ama en çok Şam'ın kazanç elde ettiği ekonomik etkinliklerdendi.⁸⁶⁹ Yine hac kervanlarının ve bedevilerin iâşesi için tahılın, hayvanlar için de arpa üretiminin zorunlu kılınması Şam'ın Suriye bölgesindeki önemini ve gücünü artırmaktaydı.⁸⁷⁰

Hicaz bölgesine giden kervan yolları, Memluklar döneminde farklılık gösterse de Osmanlılar zamanında merkezileştirilerek biri Mısır, diğeri Şam olmak üzere iki ana hat üzerine tanzim edildi. Özellikle Şam'dan çıkan kervanların, kutsal beldelere götürülmek üzere, İstanbul ve Suriye'nin vakıf gelirlerinden oluşan hazineye, yani "*mahmûl-i şerîf*" e ve yolda hacılara yönelik saldırılara engel olması

⁸⁶⁶ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat", **Belleten**, C. XV, S. 60, Ekim 1951, s. 624.

⁸⁶⁷ R. Kılıç, **aynı eser**, s. 107.

⁸⁶⁸ İsmail Paşa ile birlikte bölgede uzun süre devam edecek olan Azmzâdeler dönemi başlamıştır. Tufan Buzpınar, "Şam", **TDVİA**, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 315-316.

⁸⁶⁹ Andre Raymond, **Osmanlı Döneminde Arap Kentleri**, Çev: Ali Berktaş, İstanbul 1995, s. 22.

⁸⁷⁰ Faruk Tabak, "Bereketli Hilal'in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emegın Kontrolü (Yak. 1700-1850)", **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Ed: Ç. Keyder-F.Tabak, İstanbul 2010, s. 158.

amacıyla bedevilere ödenen urban surresini taşıması nedeniyle önemi Mısır kervan yolundan daha büyüktü. Ayrıca hanedan üyeleri ve bazı Osmanlı ileri gelenleri de hac yolu olarak Şam'ı tercih etmekteydi. Bahsedilen bütün bu sebepler nedeniyle yıllık hac organizasyonlarının başarılı ve istikrarlı bir şekilde gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti bazı politikalar geliştirmişti. Bunlardan ilki Mekke'nin siyasi liderleri ile anlaşarak buralarda Osmanlı idaresini güçlendirmek, ikincisi ise hac organizasyonunu idari, lojistik ve mali olarak düzenlenmekti.⁸⁷¹

Şam kervanı konusunda sorumluluk, aynı zamanda *Emirü'l-Hac* ünvanını taşıyan Şam valilerindeydi.⁸⁷² Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde, güvenliğin sağlanması konusunda Şam'ın önemi artmış ve XVIII. yüzyıldan itibaren bölgede zayıflayan devlet otoritesini tekrar güçlendirmek ve hac yolunun güvenliğini sağlamak konusu Şam valilerinin sorumluluğuna verilmişti.⁸⁷³

Hacıların güvenliği için Şam ve Arap yarımadası arasında uzanan yol boyunca var olan hisar ve garnizonlar tahkim edilerek ya da yenileri yapılarak hacılara askeri refakat sağlanır ve hacıların yol boyunca su ve yiyecek tedarikine önem verilirdi.⁸⁷⁴ Ayrıca hacıları, bedevilerin yağmalarından korumak için Osmanlı padişahları bedevilere düzenli olarak para ve erzak göndermekteydiler.⁸⁷⁵ Yine bu dönemde hac kervanlarının kendi topraklarından geçmelerine izin verdikleri için bedevilere dağıtılan surrenin dağıtım işi de Mısır ve Şam valilerinin görevleri arasındaydı. Buna ek olarak, hac kervanlarının korunması için gerekli olan askeri

⁸⁷¹ Richard Van Leeuwen, **Bir Osmanlı Şehri Şam**, İstanbul 2012, s. 116-117.

⁸⁷² 1708'de Nasuh Paşa'nın Şam valiliğine atanmasıyla birlikte artık Şam valilerine hac kervanına komuta etme görevi de verilmiş, hac kervanının korunması için gerekli olan askeri düzenlemelerden Şam valileri sorumlu olmuştur. Suraiya Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Çev: Ö. Türesay-G. Ç. Güven, İstanbul 2008, s. 273; A. Raymond, **Osmanlı Döneminde...**, s. 21.

⁸⁷³ Abdul-Karim Rafeq, "Farklı Bir Güç Dengesi: 18 ve 19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu", **Ortadoğu Tarihi**, Haz: Youssef M. Choueiri, İstanbul 2012, s. 277.

⁸⁷⁴ Andre Raymond, **Osmanlı Döneminde...**, s. 21; Suraiya Faroqhi, **Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)**, Çev: G. Ç. Güven, İstanbul 2008, s.5; Selda Güner, "On Sekizinci Yüzyıl Şam'ına Dair Bazı Gözlemler", **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1 (2011), s. 135; Leeuwen, **aynı eser**, s.117.

⁸⁷⁵ Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında...**, s. 268. Aynı Müellif, **Hacılar...**, s. 62-66.

düzeni sağlamak ve kervan giderleri için ayrılan vergileri toplamak da Şam valisinin görevlerindendi.⁸⁷⁶

Burada bahsetmeden geçilemeyecek bir konu da Şam'daki nüfusun çeşitliliğidir. Şam'da Müslüman Arapların yanı sıra Rum, Melkit, Maruni, Ermeni ve Süryaniler de bulunuyordu. Bu durum devlet açısından bölgede kontrolü güçleştirmekteydi.⁸⁷⁷ Şam'ın eyalet merkezi olması, özellikle de ticaretin gelişmesi çevre bölgelerden buraya olan göçün artmasına neden oluyordu. Hatta ticaretin canlanmasının etkisiyle Avrupalı tüccarlar dahi buraya yerleşmek istemiş, ancak Osmanlı Devleti, Şam'ın kutsal toprakların kapısı konumunda olması nedeniyle bunun doğru olmayacağını kararlaştırmıştı.⁸⁷⁸

2.6.3. Rauf Paşa'nın Şam Valiliğine Atanması ve İlk Faaliyetleri

XIX. yüzyılda Balkanlarda ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri bir tarafa, doğuda Rusya ve İran'la yaşanan anlaşmazlıklar da bu dönemde Osmanlı Devleti'ni uğraştıran sorunların başında geliyordu. Osmanlı Devleti açısından savaşlarla ve isyanlarla geçen bu dönem hac yolu güvenliğinin sağlanmasının önemini arttırmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde yukarıda da anlatıldığı üzere Şam önemli bir konuma sahipti ve buraya atanacak olan valiler, hac yolunun güvenliğini sağlamak gibi önemli görevleri de yerine getirmeliydi. Bu durum, bölgeye atanan valilerin halka karşı tutumlarında daha nazik bir tavır takınmalarına sebep olmaktaydı.

Halka zulmettiği gerekçesiyle Salih Paşa Şam valiliğinden azledilerek yerine; Kudüs ve Nablus sancakları⁸⁷⁹ ve Emirü'l-Hacık ilavesiyle 7 Ekim 1828 tarihinde Halep Valisi Rauf Paşa atandı.⁸⁸⁰ Rauf Paşa'dan boşalan Halep valiliğine ise Tulça

⁸⁷⁶ Faroqhi, **Osmanlı Dünyasında...**, s. 274.

⁸⁷⁷ **Osmanlı Belgelerinde Suriye**, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, s. 44.

⁸⁷⁸ **Aynı eser**, s. 249.

⁸⁷⁹ BOA, **HAT**, 1583/14.

⁸⁸⁰ "... sâbikan Halep vâlisi sadr-ı esbak atüfetlü Es-Seyid Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine Kudüs sancağı ilhakıyla tevcih 27 Ra sene 244..." BOA, **A.{DVNSNŞT.d...}** (Atik Vüzera Defteri), no. 39, s. 16; BOA, **HAT**, 654/31996; 1579/16; **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 13; **SO**, IV, s. 1362; Lütüfî, **Tarih**, II, s. 136; Kemal Beydilli, **aynı madde**, s. 466; **Mufasssal**, V, s. 2937.

Muhafızı İbrahim Paşa getirilerek mütesellimle idare olunmasına karar verildi ve Katar Ağasızade Ahmed Bey Halep mütesellimi oldu.⁸⁸¹

Rauf Paşa, Halep'ten ayrılmadan mütesellim olarak atanan Ahmed Bey'in hazineye ait mukatalar için İstanbul'da bir sarraf tayin etme konusuna yardımcı olmuş ve kapı kethüdasına yazdığı bir takrirdi; Ahmed Bey'in sarraf atama gücü olmadığından⁸⁸² ve hatta sarraf atama işi para gerektirdiğinden, bu meselenin İstanbul'da bulunan Halep tüccarlarından Yasef Hacar'a yazılarak bu konuyla mansıb sahibinin, yani İbrahim Paşa'nın ilgilenmesini istemişti.⁸⁸³ Daha sonra yine şehrin idaresi ve güvenliği ile ilgili olarak Halep'in etrafı aşiretler ve kabilelerle çevrili olduğundan, idaresinin yerli askerlerle olmayıp bunun için Türk askerlere ihtiyaç duyulduğunu “...*Haleb eyâleti idâresi beher hâl yabancı Türk uşağı askere muhtâc olub yerlüsüyle idâre-i mesken olmayacağından, iç kal'a ve Şeyh-Bekir ve Şeyh-Berrak tâbiyeleriyle kal'a kapuları muhâfızları aylıklı askere muhtâc olub ma'a-hazâ Haleb etrafı aşâir ve kabâil ile mahlût olduğundan her halde askere muhtâc olacağı....*” ifadeleriyle kapı kethüdasına söylenmişti.⁸⁸⁴

Bundan sonra Halep'i Ahmed Bey'e bırakan Rauf Paşa, 10 Kasım 1828'de Halep'ten Şam'a hareket etmiş,⁸⁸⁵ birkaç gün Hama'da kaldıktan sonra⁸⁸⁶ Şam'a 24 Kasım 1828 tarihinde ulaşmıştı.⁸⁸⁷ Şam'a ulaştıktan sonra ilk iş olarak Salih Paşa zamanında Şam hazinesi sarraflığından ihraç edilen Sarraf Rafail'in, yeniden tayinini isteyerek vergileri toplama meselesini halletmeye çalıştı.⁸⁸⁸ Sarraf Rafail'in, Şam gelir ve giderleri arasındaki dengeyi halka zulmetmeden kurduğunu yazan Rauf Paşa, şehrin ileri gelenlerinin de sarraftan memnun olduklarını ve göreve iadesine olumlu baktıklarını söylüyordu. Ayrıca bu konuyu Salih Paşa ile de görüşmüş ve Salih

⁸⁸¹ BOA, HAT, 654/31996; Lütüf, **Tarih**, II, s. 136.

⁸⁸² Bu konu belgede “....*Mûmâ-ileyh kullarının bir sarraf tedârik eylemesi lazım gelüb sarraf tedâriki dahi evvelki gibi darbhâne ve kapu kethüdalari ma'rifetiyle olmayub sarrafa muhtâc olanlar, beher hâl kendüleri tedârik ve te'mîn ve iskân etmek iktizâ-yı irâde-i seniyyeden ve bunun husûlî dahi külliyyetli akçe irsâline mütevakkıf mevâridden olmağla...*” şeklinde belirtilmiştir. BOA, HAT, 641/31517A.

⁸⁸³ Aynı belge.

⁸⁸⁴ BOA, HAT, 641/31517B.

⁸⁸⁵ BOA, HAT, 654/31996.

⁸⁸⁶ BOA, HAT, 635/31324A

⁸⁸⁷ BOA, HAT, 635/31339;

⁸⁸⁸ BOA, HAT, 365/31339A; 635/31324.

Paşa'nın sarrafın azli konusunda pişman olduğunu görmüştü. Hac mevsimi yaklaşırken içinde bulundukları ekonomik dar boğazdan sarrafın sayesinde kurtulacaklarına inanan Rauf Paşa, paşa sarayının mutfağında bile bir şey kalmadığını söyleyerek⁸⁸⁹ Padişah'ın bu konuda kendisine destek olmasını talep etmekteydi. II. Mahmud Rauf Paşa'nın isteğine kayıtsız kalmamakla birlikte, Rauf Paşa'nın Şam'a varır varmaz şikâyetle başlamasını Paşa'nın aklına yakıştıramadığını söylemekteydi. Ayrıca Padişah, Rauf Paşa'nın Şam maliyesi hakkındaki şikâyetlerinin sebebini bu işin üstüne kalmasından korktuğu için olduğunu düşünmekteydi.⁸⁹⁰ Şam maliyesi bu kadar acziyet içindeyken ve Rauf Paşa bu duruma çareler ararken Babîâli; Paşa'dan, Şam'dan daha önceleri Dersa'âdet'e gönderilen kabuksuz fıstık, Şam kayısı, üzüm, zeytin gibi bazı ürünlerin birkaç senedir gönderilmediğini, bu ürünlerin bir an evvel gönderilmesi işinin de hallini istiyordu.⁸⁹¹

Paşa Şam'daki maddi sorunlarla nasıl başa çıkacağını düşünse, şehirde halk arasında dolaşan bazı dedikodular daha şehre yeni geldiği sıralarda kendisine kadar ulaşacaktı. Buna göre Salahiye'de bulunan eizze türbelerinde bazı gizemli olaylar oluyordu ve bu olaylar büyük bir zaferi işaret ediyordu.⁸⁹² Bu dedikodulara kayıtsız kalamayan Rauf Paşa, olayın araştırılmasını istedi. Yapılan araştırmalar sonucunda, kabirlerden birinden bazı seslerin duyulduğu ve bu gelen seslerin halk arasında böyle yorumlandığı öğrenildi. Dedikoduların çıkış sebebi ve burada işaret edilen zaferin ne olduğu ise daha sonra anlaşılacaktı.⁸⁹³

2.6.3.1. Ordu İçin Asker Toplama Meselesi

1828–1829 Osmanlı-Rus savaşı sebebiyle memleketin bütününden, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye asker toplanması için bölge yöneticilerine emirler

⁸⁸⁹ “...el-hâletü hazihi hazinede bir gurûş yokdur, Kılâr eminine su'âl olundukda daha tahsilât vakti değıldir şöyledir, böyledir diyerek verdiği cevâba kana'ât gelmediğinden ale't-tahkîk zihnim almıyor...” BOA, HAT 635/31339A.

⁸⁹⁰ BOA, HAT, 635/31324.

⁸⁹¹ BOA, **Cevdet Saray** (Bundan sonra C.SM olarak gösterilecektir.), 77/3883. Bunların miktarları belgede şu şekilde belirtilmiştir: 120 kutu nebat-ı hamevi, 12 kutu kabuksuz fıstık, 14 sandık üzüm, 14 sandık şam kayısı, 28 kova kuş zeytin, 30 kova eşribe-i rîbâs ve anber.

⁸⁹² Dedikodularda belirtilen büyük zafer, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Suriye üzerine yapacağı sefer dolayısı ile kazanacağı zaferdi. Bu dedikodular Paşa'nın seferler öncesinde Suriye ve Anadolu'daki propagandalarından biri olarak örneklendirilebilir. BOA, HAT, 1018/42585.

⁸⁹³ BOA, HAT, 1018/42585B.

gönderilmişti.⁸⁹⁴ Bu emirler doğrultusunda yerel yöneticiler, ellerinden geldiğince emirleri uygulamaya çalışıyordu. Ancak bu uygulamalar sırasında bazen bölgenin yapısı gereği bazen de toplanan askerlerden kaynaklı sıkıntılarla karşılaşılmaktaydı.

Bu sıkıntılardan biri; Suriye bölgesinin nüfus yapısındaki çeşitlilikten ileri gelmekteydi. Rauf Paşa'dan Hama, Humus ve Mara bölgelerinden 1.000 asker toplaması isteniyordu. Bu emir karşısında Rauf Paşa, bölgeden asker toplamaya çalışmış ancak bölgenin hassas durumunu ifade ederek Raşîya, Hasbiya ve Baalbek kasabalarının nüfuslarının genel olarak Dürzi olduğunu ve bu nedenle buraların, Mansure askeri toplamak için uygun olmadığını belirten bir yazı ile İstanbul'u bilgilendirmişti.⁸⁹⁵ Yine aynı şekilde Rauf Paşa, Şam halkının askere yazılmak konusunda isteksiz olduğunu ve ayrıca buradaki insanların rençber olması dolayısıyla genelinin, askerlikte ehil olmadıklarını, bu sebeple de 40–50 günlük yolda, sert hava şartlarına tahammül edemeyeceklerini belirtmişti. Ancak yine de emri yerine getirmek için çaba sarf edecekti. Böylelikle Rauf Paşa, 1.000 asker istenmesine karşın 451 asker toplayabildi.⁸⁹⁶ Ayrıca daha önce Halep'te karşılaşılan tımarlıların talimi için binbaşı, kaymakam ve kolağası gönderilmesinden, Rauf Paşa'nın bölgenin askeri eğitime uygun olmaması ve toplanan askerlerin Türkçe bilmemesi gibi nedenlerle talimlerin verimli olmayacağı yönündeki tavsiyesi sonucunda vazgeçilmiş ve toplanan askerlerin bir an önce İstanbul'a gönderilmesi kararlaştırılmıştı. Rauf Paşa, Şam'da da bu karar dâhilinde “*erbâb-ı tımarın*” talim görmesi için İstanbul'a sevklerinin uygun olacağını yineledi.⁸⁹⁷ Ancak Rauf Paşa, toplanan askerlerin maddi zorluklarını göz önüne aldığı anda, bunun hemen yapılamayacağından endişe ediyordu. Bu sebeple Serasker Paşa'ya yazdığı tahriratta; askerlerin sefalet içinde olduklarını belirtmekle birlikte, bu askerlere hiç olmazsa beş on kuruş tayinat verilmesinin şevklerini artıracığından bahsetmekteydi. Öte yandan bazı köy ahalisinin Padişah'ın rızasına aykırı olarak bu askerler için ikişer üçer yüz kuruş harçlık ile elbiseler için para verdiklerini de ifadelerine eklemekteydi.⁸⁹⁸

⁸⁹⁴ BOA, HAT, 716/34198.

⁸⁹⁵ BOA, HAT, 302/17954.

⁸⁹⁶ BOA, HAT, 302/17930.

⁸⁹⁷ BOA, HAT, 716/34198C.

⁸⁹⁸ BOA, HAT, 302/17930.

Toplanan askerlerin elbise vesair masrafları için Rauf Paşa'nın paraya ihtiyacı vardı. Bu konuda Serasker Hüsrev Paşa ile sürekli irtibatta olan Rauf Paşa'nın, bütün raporlarına rağmen merkezden askerler için talep ettiği para gelmedi. Bunun üzerine Rauf Paşa, büyük sıkıntılar içinde topladığı bu askerleri kendi elbiseleriyle İstanbul'a göndermeye karar verdi. Şam'da bulunan mevcut askerlerden yüzbaşı, birkaç zabıt ve yetmiş kadar askerle birlikte topladığı 451 mansure askerini yolda zabt edilmelerine yardım etmesi için hal ve lisanlarına aşinalığı sebebiyle Şamlı Muhiddin Ağa ile birlikte Mübaşir Ahmet Ağa maiyetinde Dersa'âdet'e göndermek için hazırlıklara başladı.⁸⁹⁹

Rauf Paşa askerlerin yol hazırlıkları ile meşgul olurken Şam bölgesinden toplanan bu askerlerin yaptığı aşırılıklar şehirde kargaşaya sebep oldu. Dersa'âdet'e gönderilmek üzere yola çıkan bu askerlerden bazıları, Şam'a geldiklerinde daha önce şehirde huzursuzluğa sebep olan sabık Mütesellim Hasan Ağa'yı hapisten çıkararak yolda denk geldikleri halkı gasp edip dükkânları yağmaladılar. Olayların artması üzerine soruşturma başlatan Rauf Paşa, tahkikat sonrasında bu işte elebaşılık yaptığı görülen Şamlı Muhiddin'in sürgün edilmesini istedi.⁹⁰⁰ Serasker Hüsrev Paşa'yla yapılan görüşmeler neticesinde hem Şamlı Muhiddin hem de Ahmet Ağa kürek cezasına çarptırıldı.⁹⁰¹ Ancak Rauf Paşa'nın Şamlı Muhiddin'in bu işteki rolü konusunda şüpheleri vardı. Bu nedenle tahkikatın derinleştirilerek detaylı bir şekilde yapılmasını istedi. Yapılan araştırmada Şamlı Muhiddin'i tahrik edenin eski Mütesellim Hasan Ağa olduğu anlaşılabaktı.⁹⁰² Tahkikat devam ederken kürek cezasına çarptırılan Şamlı Muhiddin ailesinin içinde bulunduğu zor durum sebebiyle cezadan affını istemişti. Tahkikat tamamlandığında da olayları başlatanın Hasan Ağa olduğunun anlaşılmasıyla Rauf Paşa, Şamlı Muhiddin'in affedilmesinin münasip olduğunu düşündü. Bu konuda aradan geçen zaman içinde Şamlı Muhiddin'in uslandığını, bu sebeple kürekten affını Padişah'tan istese de “...işte bunun için halk

⁸⁹⁹ BOA, HAT, 302/17930.

⁹⁰⁰ BOA, HAT, 302/17930.

⁹⁰¹ BOA, HAT, 499/24442A.

⁹⁰² BOA, HAT, 716/34198B

tenbîh olmazlar, varsun bir müddet dahi kürekde dursun.” diyen Padişah bu isteği kabul etmeyecekti.⁹⁰³

2.6.3.2. Hac Yolunun Güvenliği ve Tamiri Meselesi

Yukarıda da anlatıldığı üzere; Arabistan Yarımadası ile Anadolu ve Kafkaslar’ı birbirine bağlayan güzergâh üzerinde bulunması nedeniyle Şam (Suriye), önemli bir konuma sahipti ve bu bölge yöneticileri için hac yolu güvenliğini sağlamak oldukça önemliydi. Anadolu ve Kafkaslar’dan gelen hacıların toplanma yeri, Şam’ın 30 km güneyinde yer alan Muzayrib Ovası idi. Buraya genellikle zilkade ayı başında gelen hacılar, burada yolculuk için gerekli olan gıda, hac malzemeleri gibi ihtiyaçlarını karşılayıp yolculuğa devam ederlerdi.

Aynı zamanda Emirü’l-hac olan Şam valisi, İstanbul’dan gelen surre emini başkanlığındaki hac kafilesini Hama’da karşılar ve Şam’da diğer bölgelerden gelen hac kafileleriyle birleştirirdi. Hacıların güvenle Medine-i Salih ve Ülâ’ya varmasıyla Şam valisi sorumluluğunu Hicaz yetkililerine bırakırdı.⁹⁰⁴

Rauf Paşa da Emirü’l-hac unvanıyla hac yolunun güvenliği meselesiyle ilgilendi. Özellikle Mısır ve Sayda valilerinin tahkimat yaptığı dedikoduları halkı tedirgin etmekteydi. Bu konuda daha Halep Valisi iken Süveydiye ve Keseb iskelelerindeki tamir meselesini İstanbul’a yazmış ama olumlu cevap alamamıştı. Şimdiyse hem hac yolunun güvenliği hem de Mısır ve Sayda valileri arasındaki gerginlik sebebiyle tekrar bu konuyu merkeze yazarak bu meselenin önemini anlatacaktı.⁹⁰⁵

Aynı zamanda Şam’a gelen hac kafilesıyla ilgilenen Rauf Paşa, İstanbul’dan gelen surre-i hümayûnun ve hacı kafilesinin güvenle Hicaz’a ulaşmaları için yanlarına asker verilerek kafilede bulunanların eksikliklerinin giderilmesine çalışmıştı.⁹⁰⁶ Ayrıca hem güvenliğini sağlayan askerlerin masrafları, hem de kiler-i hac ve yolculuk boyunca karşılaşılan bir takım tamir işleri gibi meselelerin üstesinden

⁹⁰³ BOA, **HAT**, 311/18346; 499/24442A.

⁹⁰⁴ Faruk Doğan, “ 18 ve 19. Yüzyıllarda Şam-Medine Hac Yolu ve Güvenliği: Cerde Başbuğluğu”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 6, S. 15, Eylül 2013, s. 128-129.

⁹⁰⁵ BOA, **C. AS.**, , 484/20190.

⁹⁰⁶ BOA, **HAT**, 554/27439.

gelebilmek için vergi toplama işine ayrıca ihtimam göstermişti.⁹⁰⁷ Bunun için yazdığı yazılarla Şam hazinesinin ihtiyaçları konusunda Sadaret'i bilgilendirmişti. Bu konuda oldukça dertli olan Rauf Paşa, Şam Eyaleti'nin masraflarının çokluğundan bahisle; 1828–1831 yıllarına ait olan ve hazineye ödenmesi gereken Hama ve Hums mukataalarının meblağının kendisine ihsanını, ya da hiç olmazsa bunları ödeyebilmesi için kendisine birkaç sene mühlet verilmesini hassaten istemekteydi. Çünkü bu kazalardan toplanan mukataa bedelleri, askerlerin aylıkları ve hac masrafları için yeterli olmadığından, Şam Hazinesi açık veriyordu. Bu sebeple Paşa'ya göre bahsi geçen mukataaların Şam Hazinesi'ne bırakılması gerekli idi.⁹⁰⁸ Rauf Paşa, maddi sıkıntılara çareler ararken, bu sırada Şam Eyaleti'ne bağlı Nablus, Kudüs ve Lecun sancakları Mansure askerinin masraflarını karşılamak noktasında yardımcı olması amacıyla Sayda Eyaleti'ne ilhak edilmişti.⁹⁰⁹ Rauf Paşa'nın kiler-i hac masraflarını karşılamakta zorlandığını bilen Babıâli, Paşa'yı daha zor bir duruma sokmamak adına Şam ve Sayda mukataa gelirlerinin Rauf Paşa marifetiyle tahsil edilmesine karar verdi.⁹¹⁰ Hacı kafilesinin ihtiyaç duyduğu bazı eşya ve yiyecek teminiyle ilgilenen bu sancakların, Rauf Paşa'nın maiyetinden çıkmasıyla Paşa, buralar için Şam Hazinesi'nden karşılanan meblağların ve eşyanın yazılı olduğu defteri Sayda Valisi'ne gönderdi. Böylece hem Şam hazinesinden karşılanan giderlerin, hem de bu sancaklara karşılık kendisinin taahhüt ettiği miktarın Şam hazinesine teslim edilmesini sağladı.⁹¹¹ Bu tevcihler üzerine Rauf Paşa, tevcihlerin ve Şam valisinin değiştirilmesi konusunda bir değerlendirme yapacaktı. Rauf Paşa, Şam valisinin değişmesinin diğer eyaletlere benzemediğini, vakitsiz bir değişimin olması halinde eyaletin gelirlerine yeni valinin el koyduğunu ve böylelikle selefin elinde bir şey kalmadığından şikâyetçiydi. Hatta bu durumu yazarken sadece kendini düşünmediğini, bundan sonraki valilerin de bu durumdan zarar göreceğini

⁹⁰⁷ BOA, C.ML., 354/14524.;154/6532; 154/6546.

⁹⁰⁸ BOA, HAT, 1319/51444A.

⁹⁰⁹ Etki alanını genişletmek isteyen Sayda Valisi Abdullah Paşa, bölge halkının fesada meyilli olduğundan bahisle Nablus ve Kudüs sancaklarının kendisine tevcihini istemişti. Bu amaçla Kudüs ve Nablus sancaklarının kiler-i hac mürettebatını Şam hazinesine teslim etmeyi ve Mansure ordusu masraflarına yardımı olması için bin beş yüz kese akçe vermeyi teklif ediyordu. Ayrıca senelik yedi yüz elli kese Şam hazinesine ve iki bin kese de mukataat hazinesine vermeyi taahhüt ediyordu. BOA, HAT, 555/27452B.

⁹¹⁰ BOA, C.ML., 354/14524.

⁹¹¹ BOA, HAT, 554/27425.

ifade ediyordu. Rauf Paşa'ya göre bu haksız uygulama, halef ve selef arasında hizmet sürelerine göre yapılacak hakkaniyetli bir paylaşım ile sona erdirilebilirdi.⁹¹²

Yukarıda bahsi geçen tevcihat değişikliklerine kendince çareler arayan Rauf Paşa, diğer taraftan da hacılara refakat etme görevini yerine getiriyordu. Bu doğrultuda hacılarla birlikte 9 Nisan 1830'da⁹¹³ yola çıkan Rauf Paşa, Sadaret'e yazdığı bir yazıda 1830 senesinde Mekke'ye gelen İranlı hacıların sayısının geçen senelere göre çok daha fazla olması sebebiyle Arapların deve tedarikinde zorlandıklarını ve bu durumun hacılar arasında endişe yarattığını görmüştü.⁹¹⁴ Her güzergâhta⁹¹⁵ dinlenerek devam edilen hac yolunda Rauf Paşa, çukadarları vasıtasıyla yol güvenliği ve hacılar ile surrenin durumu hakkında Babiâli'ye sık sık bilgi veriyordu.⁹¹⁶

Hacıların karşılaştığı sıkıntılardan biri su sıkıntısıydı. Rauf Paşa, imkânları dâhilinde özellikle Mekke'de meydana gelen sel nedeniyle tahrip olan suyollarının tamirine çalışmışsa da bu yeterli olmamıştı. Ayrıca Rauf Paşa'nın belirttiğine göre; bu sırada Mekke'ye, özellikle deniz yolunu kullanarak gelen hacıların bazıları su sıkıntısı nedeniyle hayatlarını kaybetmişti. Yine Mina ve Arafat'ta aralarında Mekke ve Medine kadıları ile Cidde muhafızlarının ve Rauf Paşa'nın kendi maiyyetindeki halkın da bulunduğu bir kısım hacı su kıtlığının sebep olduğu hastalıklar nedeniyle ölmüştü. 1830 senesinde bölgeye çok fazla hacının gelmesi ve denizden gelen hacıların da dönüş yolu olarak karayı kullanmaları nedeniyle suyollarının tamirinin hızlıca yapılması gerekmektedir.⁹¹⁷ Bu amaçla Rauf Paşa Dersaadet'e yazdığı raporlarda hacıların yaşadığı sıkıntıların biran evvel halledilmesi gerektiğini söylüyordu.

⁹¹² BOA, HAT, 555/27452A.

⁹¹³ BOA, HAT, 725/34507; 556/27490.

⁹¹⁴ BOA, HAT, 714/34079.

⁹¹⁵ Müzeyrib'ten başlayan bu güzergâh sırasıyla Sahra-ı Mina, Mafarrak, Ayn-ı Zerka, Balata, Belka, Nüşür, Azir, Katran Kalesi, Tabut Korusu, Aren, Aneze, Maan Kalesi, Akabe başı, Cuğeyman, Eşmeler (Kala-i Zatü'l-Hicce), Kazık Tutmaz, Asi Hurma, Meğayir, Haydar Kalesi, Bürke-i Muazzama, Şakku'l-Acuz, Medayin-i Salih, Ülâ, Bir-i Ğanem, Mataran, Bir-i Zümürüd, Şiabü'l-Ahmer, Şiabü'n-Niam, Hediye Eşmesi, Fahleteyn (Selam Kayası), Vadiü'l Kurra ve Medine. Bkz: **Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları**, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Yayınları, Ankara 2010, s. 4; Münir Atalar, **Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları**, Ankara 1991, s. 131-144; Faruk Doğan, **aynı makale**, s. 129.

⁹¹⁶ BOA, HAT, 710/34000; 542/26772; 543/26854; 546/26958 bu duruma örnek belgelerdendir.

⁹¹⁷ BOA, HAT, 554/27423.

Rauf Paşa'nın hac süresince ilgilendiği bir diğer konu ise Mekke ve Medine'de bulunan bazı yapıların tamiri meselesidir. Bunlardan ilki Kuba Mescidi'nin tamiridir. Mescidin tamiri için gerekli olan yüz bin kuruşu Surre Emîni Derviş Bey vasıtasıyla bina eminine teslim eden Rauf Paşa, bu konuda gördüğü bazı eksiklikleri “... surre-i hümâyûn emîni Derviş Efendi bendeleriyle gönderilen yüz bin guruşun müteveffâ binâ emîni efendilerin yerine ma'rifet-i çâkerânemle bir münâsibi bi'l-intihâb binâ emîni nasb u ta'yîn kılınarak kendüye teslîm ile mukaddemâ mahallinden takdîm olunan keşf-i evvel defterinde, makâmât-ı mübârekenin keyfiyeti ve edevât-ı lâzîmesinin kıymeti tahrîr olunmuş ise de, bahâ ve mesârifleri tasrîh olunmamış idüğünden...” diyerek anlatmaya çalışmış ve bu nedenle şimdiye kadar yapılmış ya da yapılacak olan binaların imarları için gerekli olan araç ve masrafların doğru olarak mabeyn defterine yazılması için tekrar belirlenerek yazılması gerektiğini ifade etmişti. Ancak bu işleri yapacak ehil bir kişinin bulunmaması sebebiyle İstanbul'dan bir mimar halifesinin gönderilmesini Padişah'tan talep etti.⁹¹⁸ Bu sırada Hz. Muhammed'in türbesinin etrafının genişletilmesi çalışmalarını inceleyen Rauf Paşa, türbenin etrafındaki evlerden yer verme konusunda bazı kişilerin rızası olmaması nedeniyle türbenin genişletme çalışmalarının mihrabın sol tarafından yapılmasının uygun olduğunu söyleyerek bu konuda bina eminini tembihledi.⁹¹⁹

Bir diğer tamir işi de Sultan I. Abdülhamid'in Medine'de inşa ettirdiği medrese ve kütüphanenin tamiriydi. Paşa, yapının medrese kısmının büyük bir tamire ihtiyacı olmadığından bahisle, dış duvarları ve dersane odalarının sıvasının dışında başka kısımlarda bir sıkıntı olmadığını görür. Kütüphane kısmında kadim kitaplardan sadece bir Buhârî-i şerîf⁹²⁰ kaldığını, geri kalanının sebebi bilinmeksizin zayi olduğunu belirtir. Yine de kütüphanede 503 cilt kitap bulunduğundan bahseder. Ayrıca buralarda oldukça fazla miktarda bulunan bakır kap-kacakların bakımının ve temizliğinin düzenli yapılması konusunda hizmetlileri uyardığını da sözlerine

⁹¹⁸ BOA, HAT, 554/27417.

⁹¹⁹ BOA, HAT, 554/27417.

⁹²⁰ Hadis derslerinde okutulan kitaptır. Bilgin Aydın- İsmail E. Erünsal, “Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII-XX. Yüzyıllar)”, **Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans**, Ed: F. Aydın-M. Zengin-K. Cevherli-Y. Kaymaz, İstanbul 2019, s. 108.; Mefail Hızlı, “Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: 17, S: 1, 2008, s. 30.

eklemektedir. Rauf Paşa, kütüphane ve medresenin durumu hakkında detaylı bir bilgi verdikten sonra tamir için gerekli olan 11.500 kuruş parayı Bina Emini Vahid Efendi'ye teslim ettiğini ve bu konuyla hac dönüşünde etraflıca ilgileneceğini belirtir.⁹²¹

Güvenle Mekke'ye ulaşan hacıların hac görevlerini yerine getirmesinden sonra yine aynı şekilde güvenle sağ salim dönmelerini sağlamak yine Emirü'l-Haccın görevidir. Bu nedenle Rauf Paşa, başta su problemi olmak üzere yolda hac yolu güzergâhında gerekli olan güvenlik önlemlerinin alınmasında büyük ihtimam göstermekteydi. Özellikle Mekke'ye deniz yoluyla gelen hacıların yaşadıkları sıkıntılar sebebiyle dönüşte kara yolunu tercih etmeleri, yollardaki kabilelerin sayısını arttırmış, güvenlik endişesini de hat safhaya ulaştırmıştı. Rauf Paşa, bu sorunu özellikle Cerde kuvvetlerinin yardımıyla atlatabildi.⁹²² Hatta daha sonra Sayda Valisi Abdullah Paşa'ya, Cerde Başbuğu Süleyman Ağa'nın hizmet ve sadakatinden son derece memnun olduğunu bildiren bir mektup yazdı.⁹²³

Rauf Paşa hacılarla yaptığı bu yolculukta, bölgede olup bitenlerle ilgili bilgiler toplayarak istihbarat çalışmaları da yapıyordu. Bu sırada ulaştığı bilgilerden en önemlisi Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın Suriye ve Şam üzerine bir sefer hazırlığında olduğuna dair istihbaratdır. Bu istihbaratı ile Babîâli'yi uyaran ilk yerel yönetici⁹²⁴ olan Rauf Paşa, 1247 senesi Saferinin evailinde (12-21 Temmuz 1831) Haremeyn'den Şam'a dönerken Mehmet Ali Paşa'nın Akka'yı alarak Şam, Halep ve Arabistan'a nizam vermek amacıyla büyük bir sefer düzenleme hazırlığında olduğunu söylüyordu.⁹²⁵ Bunun için denizden ve karadan saldırmak üzere asker, mühimmat ve savaş gemisi tedarik ettiğinden bahseden tahriratında, önlem olarak Sayda valisinin uyarılmasını ve Şam Kalesi'nin muhafazası için askerî gücün çarçabuk artırılmasını istemektedir.⁹²⁶ Paşa'ya göre; eğer Akka, Mısır valisinin eline geçerse önce Şam, sonrasında bütün Suriye ve Arabistan bölgesi tehlikeye girecekti.

⁹²¹ BOA, **HAT**, 555/27457C.

⁹²² BOA, **HAT**, 672/32915A. Cerde Kuvvetleri, hacıların korunması için oluşturulan birliklere verilen isimdir. Bkz: Faruk Doğan, **aynı makale**, s. 131.

⁹²³ BOA, **HAT**, 556/27476.

⁹²⁴ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 33-34; Ahmet Yüksel, **aynı eser**, s. 371.

⁹²⁵ BOA, **HAT**, 358/20037F; 365/20166İ; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 34.

⁹²⁶ BOA, **HAT**, 358/20037F; 365/20166İ.

Halk arasında da Mısır valisi ile Sayda valisinin yaptıkları hazırlıklara dair dedikodular dolaşmaktaydı. Ancak İşkodra meselesi, Babîâli'nin dikkatini bu konuya tam olarak verememesine sebep oldu. Yine de Babîâli Rauf Paşa'nın uyarıları doğrultusunda Sayda valisini uyarmış ve Mısır valisine de nasihatname göndererek meseleyi sulh yoluyla halletme yoluna gitmişti.⁹²⁷

2.6.3.3. İhtisâb Vergisinin Şam'da Uygulanmaya Konulması

İslam dünyasında Hz. Peygamber döneminden itibaren varlığı bilinen hisbe⁹²⁸, Hz. Ömer zamanında müessese haline gelmişti.⁹²⁹ “*Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker*” esasına dayanan⁹³⁰ ihtisap⁹³¹ müessesesi, Osmanlılar zamanında da Osman Gazi döneminden itibaren uygulanmaya başladı.⁹³² İhtisab görevini yürütmek üzere görevlendirilen kişi olan *muhtesib* (*İhtisab Ağası* veya *İhtisâb Emini*) İslam'ın hoş karşılamadığı her türlü çirkinliği ortadan kaldırmakla görevli kişi olarak, İslam'ın ilk yıllarından itibaren geniş yetkilerle donatılmış bir müfettiş şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle muhtesip olarak seçilecek kişilerin akıllı, zeki ve ilim sahibi olmalarına dikkat edilmekteydi. Osmanlılar zamanında da kadının yardımcısı olarak karşımıza çıkan muhtesip, ihtisap vergisini toplamının yanı sıra çarşı-pazardaki nizamı sağlayan, böylelikle sanat ve ticaret

⁹²⁷ BOA, **HAT**, 358/20037F.

⁹²⁸ Hisbe kelime anlamı olarak sevap manasına gelmekte ise de İslam hukukunda devlet muhasebesi anlamındadır. Bkz: Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara 2001, s. 373.

⁹²⁹ Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul 1987, s. 13.

⁹³⁰ İyiliği emretmek, kötülükten sakınmak esasıdır. Pakalın, **aynı eser**, II, s. 40.

⁹³¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz: Osman Nuri Ergin, **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, C. I, İstanbul 1995; Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, İstanbul 1987; aynı mlf, **Osmanlı'da Vergi Sistemi**, İstanbul 2005; aynı mlf, “Hisbe Osmanlı Devleti”, **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 143-145; Yusuf Ziya Kavakçı, **Hisbe Teşkilatı**, Ankara 1975; Robert Mantran, “Hisba”, **The Encyclopedia of Islam**, C.III, Leiden-London 1970; s. 484-490; Özer Ergenç, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, **Belleten**, C. LII, S. 202-205, Ankara 1988, s. 527-259; Mübühâ Kütükoğlu, “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisabı Muhasebeleri”, **Tarih Enstitüsü Dergisi** (Prof. Dr. Münir Aktepe'ye Armağan), S.15 (1997), s. 49-144; İbrahim Erdoğan, “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, **OTAM**, S. 11, Ankara 2001, s. 123-145; Hülya Taş, “İhtisâb Mukâta'ası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 13 (2007/2), s. 409-436.

⁹³² Kazıcı, **İhtisab Müessesesi**, s.32.

hayatını düzenleyen bir görevli olarak Osmanlı toplumunda şehir hayatının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur.⁹³³

Muhtesibin iltizam usulüyle topladığı ve genellikle “*İhtisâb Rûsûmu*” adı verilen vergi grubu damga resmi, mizan resmi, yevmiye-i dekâkin, bac-ı pazar ve çeşitli adlarla kurulan panayır ve pazarlarda satılan eşyadan başlangıçta kırkta bir oranında alınmış, sonraları ise bu oran değişmiştir.⁹³⁴

XIX. yüzyılda işler oldukça bozulmuş, ihtisab kanunları yürüyemez hale gelmiş, bu yolla devlet hazinesine giren gelir de azalmıştı.⁹³⁵ Bu nedenle müesseseyi işler hale getirmek ve aslında yeniçeriliğin ortadan kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere⁹³⁶ 1826’da yeni bir düzenlemeye gidildi.⁹³⁷ “*İhtisâb Ağalığı*” kurularak geleneksel vergiler dışında “*İhtisâb Rûsûmu*” adıyla yeni bir vergi konuldu. Önce İstanbul’da uygulanan vergi, 1827’den sonra bütün memlekette uygulamaya başlandı.⁹³⁸ Yeni ihtisap vergisi, tüccar ve zanaatkârlar dâhil, şehir ve kasabalarda faaliyet gösteren bütün iş kollarını kapsayan ve kentten kente, esnafın gücüne göre değişen oranlarda görevliler tarafından belirlenip toplanan bir vergiydi.⁹³⁹

Osmanlı vergi uygulamaları düşünüldüğünde; Şam halkı Kiler-i Hacc-ı Şerife⁹⁴⁰ bağlı olduğundan, ihtisap maddesinin uygulanması için halkın rızası

⁹³³İbrahim Erdoğan, **aynı makale**, s.134. Muhtesibin esnaf kontrolü, iş yeri açma ruhsatı, vergi toplama, mürûr tezkirelerinin kontrolü, küçük çocukların esnafın yanına yerleştirilmesi gibi sosyal ve ekonomik hayattaki düzenlemeyi içeren görevlerinin yanında, kadının yardımcısı olarak mahkeme hükümlerinin uygulanması gibi adli görevleri ve dini ahlakın bozulmamasını sağlamak, halka açık yerlerde din ve geleneklere uygun olmayan davranışları engellemek gibi dini hayatı düzenleyen görevleri de mevcuttu. Ayrıca vazifesi ile ilgili konularda şahit, delil veya ispat aramaksızın hüküm verebildiği ve bazı durumlarda kadının emrini beklemek zorunda olmadığı için bazı konularda kadından daha geniş yetkilere sahipti. Kazıcı, **İhtisab Müessesesi**, s. 68-228; ayn.mlf., **Osmanlı’da Vergi Sistemi**, s. 165.

⁹³⁴ Musa Çadircı, **aynı eser**, s. 119.

⁹³⁵ Mübühâ Kütükoğlu, **aynı makale**, s. 481.

⁹³⁶ M. Kütükoğlu, “Asakir-i Mansure-i Muhammediye Kıyafeti ve Malzemesinin Temini Meselesi”, **Doğumunun Yüzüncü Yılında Mustafa Kemal’e Armağan**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981, s. 595.

⁹³⁷ Mustafa Bıyıklı-İbrahim Bakırtaş, “Şam İhtisab Vergisi Bağlamında Osmanlı Egemenliğinin Zayıflaması”, **Bilgi**, Sayı 62 (2012), s.26.

⁹³⁸ Çadircı, **aynı eser**, s. 120-121; Erdoğan, **aynı makale**, s. 142.

⁹³⁹ Çadircı, **aynı eser**, s. 132.

⁹⁴⁰ Genelde hacı adayları kendi ihtiyaçları kendileri karşılarken maddi gücü yetersiz olan hacıların bakımını ve ihtiyaçlarını hac emirinin adamları üstlenirdi, ayrıca asker ve memurların ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanırdı. Bu masraflar için Kiler-i Hacc-ı Şerif adıyla bir büro kurulmuştur. Şam

gerekmekteydi. Ancak XIX. yüzyıl başlarında eski bazı vergilerin arttırılması yanında yeni vergilerin de konulmasının asıl sebebi, Mansure ordusunun ulufe ve masraflarını karşılamak olduğundan, II. Mahmud ihtisap vergisinin Şam'da da yürürlüğe girmesi konusunda ısrarcıydı.⁹⁴¹ Bunun üzerine ihtisap vergisinin Şam'da uygulanması için dönemin Şam valisi olan Salih Paşa'ya emir verilmişti. Ancak Salih Paşa'nın halka kötü muamelesi sonucu azledilmesiyle yerine Rauf Paşa atanmış; ihtisap maddesini uygulamak üzere, gerekli çalışmaları yapması için de Şam Eyaleti'ne, Rauf Paşa'nın idaresinde birkaç sene tecrübe kazanmış olan kethüda kalemi hulefasından Emin Bey, bir fermanla ihtisap emini tayin edilmişti.⁹⁴² Emin Bey Şam'a ulaştıktan sonra Rauf Paşa gizlice Şam'ın ileri gelenleriyle görüşmüş, halkın ihtisap vergisini kabul etmeyeceğini ve bu konuda şiddete meyilli olduklarını öğrenmişti.⁹⁴³ Ancak II. Mahmud'un ısrarlı emri gereği ihtisap resmi 23 Ocak 1831 Pazar günü halka ilan edildi.⁹⁴⁴

İhtisap resminin ilanıyla Şam halkı, Rauf Paşa'nın sarayının önünde toplanıp durumu protesto etti ve esnaf dükkânını iki gün kapattı.⁹⁴⁵ Hatta protestolar sırasında çıkan çatışmalarda birkaç kişi hayatını kaybederken Rauf Paşa, sarayın önüne top koyarak olayların önünü almaya çalıştı.⁹⁴⁶ Bu sırada Şam'ın ileri gelenleri de İstanbul'a iletmesi için Rauf Paşa'ya verdikleri dilekçede Şam-ı şerifin "*Belde-i tayyibe, Bâbü'l- Kâbe, Enbiyâlar ve evliyâlar beldesi ve Haremeyn-i muhteremeyn mülkü*" olduğunu belirterek hac mevsiminin yaklaştığını, halkın hac işleriyle meşgul olması nedeniyle ihtisab konusunda Şam'ın affedilmesini istiyorlardı.⁹⁴⁷

Rauf Paşa ihtisab uygulama emrinin kendisine hac yolculuğuna çıkmadan iki gün önce ulaştığını belirterek meselenin hac dönüşüne bırakılmasının münasip olacağını düşünmekteydi. Ayrıca Paşa'ya göre; Şam'daki bu huzursuzluğun kısa

defterdarına da kervanlara erzak sağlama konusunda merkeze sormadan fazladan para harcama yetkisi verilmiştir. Abdülkadir Özcan, "Hac", **TDVİA**, C. XIV, İstanbul 1996, s. 402.

⁹⁴¹ Mustafa Bıyıklı, "Şam Vakası (1831) ve Sonuçları", **Türkler**, C. XII, Ankara 2012, s.731; Bıyıklı-Bakırtaş, **aynı makale**, s. 27.

⁹⁴² BOA, **HAT**, 404/21152C; Lütü, **Tarih**, III, s. 204.

⁹⁴³ BOA, **HAT**, 404/21116.

⁹⁴⁴ BOA, **C.ML.**, 91/4113; BOA, **HAT**, 403/21139B; Lütü, **Tarih**, III, s. 204.

⁹⁴⁵ BOA, **HAT**, 404/21152C; 404/21152B; Lütü, **Tarih**, III, s. 204.

⁹⁴⁶ BOA, **HAT**, 403/21139B; Lütü, **Tarih**, III, s. 205.

⁹⁴⁷ BOA, **HAT**, 404/21152A; 404/ 21152C.

sürede bastırılabilmesi mümkün değildi. Bu yüzden vergi konusunda ısrar etmenin hac mevsiminin yaklaşması nedeniyle hacılara zarar vereceğini düşünerek çıkan olaylarda parmağı olanların cezalandırmasını ve konunun hallini hac dönüşüne bırakmıştı.⁹⁴⁸ Ayrıca Paşa, hiç olmazsa Şam'dan alınan ihtisap miktarının diğer memleketlerden alınan miktardan daha az olmasını talep etmişti.⁹⁴⁹ Dahası Rauf Paşa, ticaretle uğraşan ulemanın esnaf üzerinde büyük bir etkisi olduğundan bahisle, Padişah tarafından bu ulemaya gereğince bir mektup yazılırsa halkın tepkisinin azaltılmasına yardımcı olacaklarını düşünüyordu.⁹⁵⁰

Konuyu hac dönüşüne erteleyen Paşa, ihtisap vergisinin alınmasının uygun olmayacağı yönündeki görüşlerini⁹⁵¹ merkeze iletse de, görüşleri Padişah tarafından kabul görmedi ve ihtisap maddesinin Şam'da uygulanması konusunda kararlı olunması istendi.⁹⁵² Zaten Şamlı tüccarlar daha önce de Rusya'ya verilecek tazminatın ianesine de itiraz etmişler, ancak itirazları kabul edilmemişti.⁹⁵³ İhtisap maddesi Şam'da uygulanmak istense de bir kere başlayan olayların önünü almak hiç de kolay olmayacaktı. Bu sebeple Babiâli, Rauf Paşa'ya ardı ardınca yazılar

⁹⁴⁸ "...ihtisâb maddesi Dersa'âdet'te ve sâ'ir memâlikde icrâ kılınmış ve Şam'a muhtesib gönderildiği dahi her tarafa münteşir olmuş olduğuna mebnî, şimdi adem-i icrâsı takdîrinde sâ'ir yerlere dahi sirâyet eylemesi melhûz olarak Şam ahâlisinin, bu maddede zuhûra gelen isâ'etleri yanlarına bırakılmamak üzere kendülere izhâr-ı şiddet ve her ne sûretten olur ise şu ihtisâb nîzâmının istikrârı esbâbının istihsâline mübâderet olunmak lâzımeden ise de, inhâ-yı câkeri vechile cânib-i Hicaz'a azîmet mevsimi olub bu husûs ise böyle teng vakitte fi'le getirilemeyeceği cihetle avdet-i hacda iktizâsına bakılmak münâsib olacağı..." ve "... işbu evâmîr-nâme-i sâmi-i asîfâneleri Şam-ı Şerîfden hareket-i câkeriden iki gün mukaddem vürûd etmiş ve surre-i hümayûn emini Efendi-i mûmâ-ileyh bendelerine mahfiyyen irâ'e ve mütâlâa olunarak iki gün zarfında bu husûsun vücûh ile müzâkere ve icrâsı mümkün olamayub şâyed maslahat kapatılarak mevsimsiz bir kıl ü kâl hudûsuna sebep verilmek melhûz olduğundan hasbe'l-vakt ve'l-hâl işbu matlûbât inşallâhü te'âla avdet-i hacda icrâsına teşebbüs olunmak üzere..." BOA, **HAT**, 1319/51444B.

⁹⁴⁹ "... memâlik-i sâ'ire beş kuruş alınır ise Şam'a üç ve yahûd iki kuruş alınmak üzere bir mikdâr rûsûm-i ihtisâb tahsiline râbîta verilmek..." BOA, **HAT**, 1319/51444B.

⁹⁵⁰ BOA, **HAT**, 1319/51444B.

⁹⁵¹ Bu konuda dönemin Surre Emini Necib Efendi ile İhtisab Emini Emin Beyler de Rauf Paşa'nın görüşüne katılarak konunun hac dönüşünde icrasının ancak mümkün olacağını bu nedenle uygulamanın şimdilik ertelenmesini Padişah'tan istemişlerdir. BOA, **HAT**, 319/18708.

⁹⁵² Rauf Paşa, Necip ve Emin Efendiler ile Şam halkının mahzarlarına karşılık cevaben gönderilen emirde "... bu ihtisâb husûsu mahal-i sâ'irede icrâ olunmuş ve olunmakda bulunmuş olmağla şimdi ahâli-i Şam'ın mahzarları üzere terk olunmak lâzım gelse sirâyeti derkâr ü âşikâr olmağla bir vechle tecvîz olunur hâlâtdan olmadığı zâhirdir..." "... bu Şam ve havâlisi her ne kadar mahal-i mübârek ise de ekser ahâlisi bî-âr ü hayâ ve şerîr oldukları dahi zâhirdir. Hevl ü kuvvet-i bârî ile hadlerini bilerek edeblerini takınırlar inşâallah." denilerek ihtisab resminden vazgeçilmediği gibi Şam halkı da tutumlarından dolayı uyartılmaktadır. BOA, **HAT**, 404/21152C; Lütfî, **Tarih**, III, s. 205.

⁹⁵³ Şamlı tüccarlar hac masraflarından dolayı kendilerine merhamet edilmesini ve bu ianenin beratlı tüccarlardan alınmasını istemişlerdi. BOA, **HAT**, 1042/43130.

göndererek konunun araştırılmasını ve olup bitenler hakkında İstanbul'un haberdar edilmesini isteyecekti.

İhtisap vergisinin ilan edildiği gün çıkan olaylarda, Rauf Paşa'nın hizmetinde odabaşılık ve tüfenkçibaşılık yapan Kerküklü Mehmet Ağa'nın, yedi-sekiz asiye öldürmesinden sonra ölenlerin yakınları Rauf Paşa ile görüşmek istemişti. Ancak Mehmet Ağa'nın engeli ile karşılaşınca olaylar daha da alevlendi. Asiler istirahat için geldiklerini, Mehmet Ağa'nın gereksiz yere kendilerini engellediğini söyleseler de Rauf Paşa, Mehmet Ağa'ya kin besleyen isyancıların, suçu Mehmet Ağa'ya atmak isteyeceklerini düşündüğünden buna pek itibar etmedi. Ancak olayları yatıştırmak için Mehmet Ağa'yı azletti. Bununla yetinmeyen asiler, Mehmet Ağa'nın hanesine saldırarak oradan kardeşlerinin bulunduğu hana vararak buradaki birkaç kişinin tencere, sahan, yorgan gibi eşyalarını yağmaladılar. Aslında asiler "*bunlar burada durur ise denk geldiğimiz üzere*" diyerek tehditkâr bir tutum sergiliyorlardı. Olayların önünü almak isteyen Rauf Paşa, isyancıların elebaşlarından olan Şamlı ile görüşerek Şam'dan çıkmalarını tavsiye etti. Şehirden çıkmamaları halinde iş büyüyecekti, Şamlı da bu tavsiyeye uyarak beş-altı gün sonra bazı asilerle birlikte Şam yakınlarında bir köye gitti. Ancak gerginlik devam ediyordu. Şam'da kalan asilerden olan ve ihtisabın ilanında çıkan olaylarda babası ölen Güzellerin Abdürrezzak denen kardeşler, kendilerine ait olan iki şalın Tüfenkçibaşı Yasin Ağa tarafından çalındığı iddiasıyla Ağa'nın evi önünde taşkınlık çıkardılar. Bu sırada şehre dönen Şamlı olayları zar zor sakinleştirebildi.⁹⁵⁴ Olayların kontrolden çıkma ihtimali ve bununla birlikte hac mevsimin yaklaşması üzerine Rauf Paşa Şam'ın ileri gelenleri ile bir toplantı yaptı. Nitekim Şam halkından isyana katılmayan, hala devlete bağlı olan kısmı, var olan karışıklıktan bıkmıştı. Toplantı sonucunda çıkan anlaşmaya göre; taşkınlık çıkaran, silahla dolaşan her ne millettense olsun tutuklanacaktı.⁹⁵⁵

Bu anlaşmaya güvenen Rauf Paşa, ortalığın yatıştığını düşünerek Şam valisinin aslî görevlerinden biri olan hac vazifesini ifa etmek üzere, 9 Nisan 1830'da yola çıktı.⁹⁵⁶ Paşa'nın Şam'dan ayrılmasıyla olaylar yeniden alevlendi; asiler "*kâr ve*

⁹⁵⁴ BOA, HAT, 403/21148B.

⁹⁵⁵ BOA, HAT, 403/21148B.

⁹⁵⁶ BOA, HAT, 725/35568.

irâd sahibi olamıyorlar, kaht ediyorlar, şöyle böyle oluyor” diyerek kahvehanelerde, çarşı ve pazarda yaygaraya başladı. Hatta silahlı bir gurup, bölgedeki bazı Kürt zümrelerine saldırdılar. Kürt, Mağribi ve Havarilerin yaşadıkları Sûk-ı Saruca Mahallesi’nde çıkan arbeye sonucu on beş-yirmi kişi katledildi.

İsyanın başlamasında ekonomik sebepler başrolü oynasa da olaylar daha sonra şekil değiştirerek Türk ve Osmanlı düşmanlığına dönüşmüştü. Şam’daki Osmanlı varlığından memnun olmayan bazı yerli Şamlılar, önce Türkmenleri daha sonra da Şam’da yaşayan diğer unsurları Şam’dan çıkarmak istiyorlardı. Rauf Paşa, bu konuda “...tekevvün eden fesadda ahali-i Şam’dan bir takım kendini bilmez eşhas⁹⁵⁷...” diyerek olayları çıkaranları küçümsemişti.⁹⁵⁸ Zaten Rauf Paşa’ya göre; olaylar gençler arasında çıkan bir sokak kavgasından ibaretti ve söylendiği gibi bir katl-i nüfus söz konusu değildi.⁹⁵⁹ Kavgaya karışanlar Mütesellim Osman Paşa tarafından cezalandırılacakken Cerde Başbuğ Vekili Süleyman Ağa’nın ricası üzerine serbest bırakılmışlardı.⁹⁶⁰

Durumu ayrıntılarıyla anlatan Rauf Paşa, olayların büyüyeceğine ihtimal vermemişti. Paşa, Şam’daki güven ortamının; “...inşaallhu teâlâ Şam-ı Şerîf’de yine asâyiş hâsıl olacağı ve ihtisâb maddesi dahi suhûletle birleşeceğin bî-iştibâh idüğü...” diyerek tekrar sağlanacağını söylüyordu. Zaten Paşa’ya göre; asiler hepi topu 300 kişi kadardı. Bunlardan bazıları ile de anlaşılmıştı. Ancak burada Cerde Başbuğu Süleyman Ağa’nın ısrarının karşısında Mütesellim Osman Paşa’nın yetersiz kalmasının asileri cesaretlendirmiş olması muhtemeldir.⁹⁶¹

⁹⁵⁷ BOA, **HAT**, 403/21148B.

⁹⁵⁸ Mustafa Bıyıklı-İbrahim Bakırtaş’a ait makalede kendini bilmez şahısların Musul ve Kerküklü olduğundan bahsedilmektedir. Ancak durum bunun tam tersidir. Çünkü referans verilen belgede “Şam-ı Şerîf’de ihtisâb maddesinden dolayı tekevvün eden fesâdda ahali-i Şam’dan bir takım kendini bilmez eşhâs, Musul ve Kerküklü olup Şam’da tatavvun eden bir iki bin nüfûsu tard ve ihrac etmiş oldukları misillü...” denilmektedir. BOA, **HAT**, 403/21148B. Buradan hareketle olayları çıkaranlar değil, olaylara maruz kalanlar Musul ve Kerküklüdür. Yani kendini bilmez Şamlılar, Şam’da oturan Musul ve Kerküklüleri kovmuşlardır.

⁹⁵⁹ BOA, **HAT**, 403/21148B.

⁹⁶⁰ BOA, **HAT**, 403/21148B.

⁹⁶¹ Tahir Tomata’ya ait yüksek lisans tezinde oldukça yanlış bilgiler verilmiş, yanlış çıkarımlarda bulunulmuştur. Bu konuyla ilgili suçluların idam edilmeyip sadece hadım edildiğinden ve Süleyman Ağa’nın Osman Paşa’yı esir aldığından bahseder. Ancak referans gösterdiği belgede (BOA, **HAT**, 403/21148B) “...Sûk-ı Saruca’da bir oğlan nizâ’ıyla birkaç edepsiz beyninde kavgâ hudûsıyla tutulub kaleye habs olunarak i’dam olunacak iken, Cerde başbuğu vekili Süleyman Ağa sahâbet ve iltimâs ile

Şam'daki olaylar devam ettiği sırada kırsalda yağma akınları yapan Aneze Aşireti,⁹⁶² Humus ve İki Kapılı denen yer arasında Balıkesir kervanına saldırmış ve bin beş yüz keselik mal ve eşyayı yağmalamıştı. Bu yağmadan zarar gören tüccarların, terazi gibi bazı eşyaları Haleb ve Hama taraflarından karşılanarak zararları giderilmeye çalışıldı. Halep valiliği sırasında bu aşiretle tanışan Rauf Paşa, tüccarların aslında şehirden çıkarken görevlilerden izin almaları ve kervanın varlığından haberdar etmeleri gerektiğini, böylelikle güvenlik konusunda tedbir alınabildiğini söyleyerek tüccarların habersiz Şam'dan çıkıp gittiklerini, bu nedenle de yanlarına güvenliklerini sağlayacak birlik veremedikleri için bu olayın gerçekleştiğini söylemekteydi.⁹⁶³

Bu karışıklıktan faydalanan Humus Mütesellimi Hasan Bekir'in kardeşi ise, sahte bir buyruldu ile Humus'a girmiş ve Şam askerini tard ederek kardeşi Hasan Bekir'i katletmişti. On gün süreyle Humus'ta kalan asi, iki-üç yüz kese akçe alıp tekrar geldiği mahale döndü. Rauf Paşa'ya göre bu iki olayın Şam'daki karışıklıkla bağlantısı yoktu, durum sadece mevcut karışıklıktan yararlanmaya çalışanların çıkardığı bir kargaşaydı.⁹⁶⁴

Bu sırada Halep'e bağlı Birecik kazasında da bir isyan çıktı. İsyanın bastırılması için Halep Kaymakamı Mehmet Paşa, kethüdası Kamil Efendi'yi görevlendirmiş ancak Kamil Efendi halktan para alarak sulh yapmıştı. Kamil

bi'l-ısrâr tahliye-i sebiline mütesellim Paşa kullarını mecbur edib maiyetiyle götürmüş ve esvâkda niza' edenlerden birkaçının hanesine hedm olunmuş..." denilerek Süleyman Ağa'nın suçluları maiyetiyle birlikte götürdüğünden bahsedilmiştir. Ayrıca "*hedm (yıkma-harap etme) olunmuş*" ifadesi tezde hadım edilmek olarak yorumlanmıştır, yine Süleyman Ağa savaş zamanı komutanı olarak tanıtılmaktadır. Yine belgede geçen "*kâr ve irâd sahibi olamıyorlar, kaht ediyorlar, şöyle böyle oluyor*" ifadesini "*mübarek insanların memleketinde Türk çocukları doldu. Bize hakaret ediyorlar, sorun çıkarıyorlar, hırsızlık yapıyorlar, şöyle böyle oluyor, biz bunları istemiyoruz*" şeklinde yorumlamıştır. Bkz: Tahir Tomata, **1831 Şam Vakası**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2011, s. 52.

⁹⁶² Halep, Suriye, Ürdün, Irak, Hicaz, Nusaybin, Necid, Musul, Habur ve Ifrikiyye'de (Kuzey Afrika) mensupları bulunan, çok geniş bir coğrafyada varlık gösteren bir kabiledir. Ana vatanları Yemame'dir. Osmanlı Devleti bu aşiretin saldırıları önlemek amacıyla bölgeye Türk birlikleri yerleştirse de başarılı olamamıştır. Özellikle XIX. yüzyılda ortaya çıkan otorite boşluğu sebebiyle saldırıları artmış ve tehlikeli bir hal almıştır. Abdülkerim Özaydın, "Aneze", **TDVİA**, C. III, İstanbul 1991, s. 196. Mehmed Hurşid Paşa, Aneze aşireti ile ilgili şunları söylemektedir. "...*gâh dostluk sûretiyle lâzım olacak zâd ve zehâiri satun alub esb ve kısrak satarlar ve gâhice yağma ve talana düşüb ortalığı yakar yıkarlar. Bu cihetle vâliler bunlara dâimâ mudârâ etmekden hâlî kalmazlar...*". **Seyahâhâdnâme-i Hudûd**, s. 229.

⁹⁶³ BOA, **HAT**, 403/21148B.

⁹⁶⁴ BOA, **HAT**, 403/21148B.

Efendi'nin Birecik'ten çıkması üzerine isyan tekrar başlamış, bunun üzerine Rauf Paşa'nın adamlarından olan Kapıcıbaşı Şakir Ağa isyanı bastırmak üzere görevlendirilmişti. Şakir Ağa Birecik'te sükûneti sağlasa da Şam'daki olaylar nedeniyle Birecik'in üzerinde fazla durulamadı.⁹⁶⁵

Rauf Paşa her ne kadar ihtisab meselesiyle ilgili gerekli uyarıları yapsa da merkez tarafından bu uyarılar dikkate alınmamıştı. Sonuçta da Şam'da çıkan olaylar giderek zaptedilemez hale geldi. Aslında Rauf Paşa, yaşanan bütün olaylara rağmen itidalli davranıyor, şiddet yoluyla bu işin çözülemeyeceğini düşünüyordu. Ona göre; ulemaya yazılacak bir mektupla bu iş halledilebilir, ihtisab maddesi hac sonrasına ertelenebilirdi. Ancak İstanbul böyle düşünmüyordu. Merkeze göre olayların bu hale gelmesinde Rauf Paşa'nın gevşek davranması etkili olmuştu⁹⁶⁶. Her ne kadar Rauf Paşa; *"bu işte kusurum yoktur"* dese de 19 Temmuz'da hacdayken azledilecek, yerine Halep tarafında bulunan Selim Mehmet Paşa Şam valisi olarak atanacaktı.⁹⁶⁷ Ancak valiliği, Rauf Paşa'nın itibarına gölge düşmemesi adına hacdan dönmesinden sonra ilan edilecekti.⁹⁶⁸ Rauf Paşa ise kendisine uygun bir mansıb olmadığından, ref-i vezaretle Bursa'da ikamete gönderildi.⁹⁶⁹ Bunun üzerine 14 Ağustosta yola çıkan⁹⁷⁰ Rauf Paşa 23 Eylül'de Bursa'ya ulaştı.⁹⁷¹

Rauf Paşa'nın Şam'dan ayrılmasıyla yeni vali Selim Mehmet Paşa ihtisab maddesini uygulamaya koydu. Ancak henüz bir ay olmuştu ki, Şam'da büyük bir isyan patlak verdi. Halk saraya yürüyerek Vali Mehmet Paşa'yı kaleye sığınmak zorunda bıraktı. Yeni Şam Valisi, bu zor durumdan Sayda Valisi'nin yardımını istemek zorunda kaldı.⁹⁷² İhtisab kanunu konusunda ısrarcı bir tavır sergileyen

⁹⁶⁵ Lütfi, **Tarih**, III, s. 177. BOA, **HAT**, 404/21155.

⁹⁶⁶ Lütfi Efendi, Rauf Paşa'nın bu vesile ile yakasını Şam'dan kurtardığını söylemektedir. Lütfi, **Tarih**, IV, s.34.

⁹⁶⁷ BOA, **HAT**, 404/21161; Lütfi, **Tarih**, III, s. 206.

⁹⁶⁸ BOA, **HAT**, 404/21161.

⁹⁶⁹ BOA, **HAT**, 403/21151B.

⁹⁷⁰ BOA, **HAT**, 404/21161.

⁹⁷¹ BOA, **HAT**, 494/24265.

⁹⁷² BOA, **HAT**, 403/21153. Yeni vali her ne kadar Halep ve Sayda valilerinden yardım istese de Şam'da çıkan isyanda sarayı yakılacak ve kendisi de bu yangında canından olacaktı. Mehmed Selim Paşa ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Hüseyin Selçuk, **Sadrızam Benderli Mehmed Selim (Sırrı) Paşa Hayatı, İdari ve Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul 2022.

merkez, bu isyanla aslında Rauf Paşa'nın halkın nabzını ne derece iyi ölçtüğünü ve ihtisab konusundaki görüşlerinin haklılığını anlayacaktı.

2.7. Karahisar-ı Sahip ve Menteşe Sancakları Mutasarrıflığı

2.7.1. Menteşe Sancağı

Tarihi oldukça eskiye dayanan Menteşe yöresinin Türklerle tanışması XI. yy'da oldu. Menteşe Beyliği de diğer beylikler gibi Yıldırım zamanında Osmanlı hâkimiyetine girmiş, ancak 1402 mağlubiyetinden sonra elden çıkmıştı. Beyliğin, tam olarak Osmanlı toprağı olması ise II. Murad zamanındadır. Bundan sonra bir sancak olarak teşkilatlandırılan bölgede ciddi bir faaliyet görülmedi. Sancağın merkezi Muğla idi.⁹⁷³ XVII. yy'da muhassıllar, XVIII yy'da mütesellimler ve XIX. yy'da mutasarrıflar tarafından yönetilen sancak, 1530'larda Peçin, Çine, Balat, Bozöyük, Muğla, Milas, Marin, Tavas, Meğri, Isralovos, Köyceğiz ve Pınaz kazalarına sahipti.⁹⁷⁴ XVIII yy'la gelindiğinde kaza sayısı 36'ya çıktı.⁹⁷⁵ XIX. yy'da ise Tavas, Subıca, Köyceğiz, Milas, Dalaman, Eşen, Saruluz, Düğer, Bozöyük, Mandalyat, Meğri, Karova, Mazun, Kirkez, Kerme, Ağirdos, Muğla, Mesevli, Tarahya, Dadya, Yerkeseği, Üzümlü, Ula, Gökâbâd, Bodrum ve Eskihişar olmak üzere kaza sayısı 26'ydı.⁹⁷⁶ Zamanla idari taksimatında değişiklik olan sancak, 1864 nizamnamesiyle Aydın Vilayeti'ne dâhil edildi.⁹⁷⁷

2.7.2. Karahisar-ı Sahip Sancağı

XIII. yy başlarından itibaren Türklerin hâkim olduğu bölge, bir müddet Sahipoğulları'nın hükmü altında kaldıktan sonra Germiyanogulları Beyliği'nin eline geçti. Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kuran Yakup Bey'in vasiyeti ile 1428'de Osmanlı hâkimiyetine girdi.⁹⁷⁸ Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak olan Karahisarısahip'in XV. yy'da 8 kazası vardı. Zamanla yapılan idari değişikliklerle

⁹⁷³ Mübühâh Kütükoğlu, **Menteşe Sancağı 1830**, Ankara 2010, s. 11-15.

⁹⁷⁴ Zekai Mete, "Menteşe", **TDVİA**, C. XXIX, Ankara 2004, s. 151-152.

⁹⁷⁵ Bu kazalar Mazun, Subice, Mandaca, Yalı, Sarulus, Berbaz, Peçin, Kerme, Felekan, Muğla, Üzümlü, Köyceğiz, Kerayış, Çine, Şahin, Mesevli, Kupuzlu, Talma, Mandalyat, Bakılı, Yerkeseği, Eskihişar, Dalaman, Eşen, Döğer, Tavas, Bakı, Ula, Bozöyük, Gökabad, Balat, Karova, Bodrum, Menteşe, Meğri'dir. "Muğla", **Yurt Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul 1983, s. 5868.

⁹⁷⁶ Kütükoğlu, **aynı eser**, s. 28.

⁹⁷⁷ Besim Darkot, "Menteşe", **İslam Ansiklopedisi**, C. VII, MEB, İstanbul 1988, s. 722-724.

⁹⁷⁸ Feridun Emecen, "Afyonkarahisar", **TDVİA**, C. I, İstanbul 1988, s. 444.

XVIII. yy'da sancağın Karahisar, Sandıklı, Sincanlı, Çay, Çola-âbâd, Şuhud, Bolvadin, Karamık, Barçınlu ve Nevahi-i Barçınlu olmak üzere 10 adet kazası ve 31 mahallesi bulunmaktaydı.⁹⁷⁹ XIX. yy başlarında da bu konumunu korudu.⁹⁸⁰ 1839 yılına gelindiğinde merkezi Kütahya olan Hüdavendigâr Eyaleti'ne dâhil edildi.⁹⁸¹ Bölge konumu itibariyle kavşak durumunda olduğundan; önceleri Karamanoğulları, Hamitoğulları ve Dulkadiroğulları gibi beyliklerle yapılan mücadelelerde sonrasında ise İran seferleri ve Mehmet Ali Paşa ile olan mücadelede askeri bir üs görevi görmüştür.⁹⁸²

2.7.3. Rauf Paşa'nın Menteşe ve Karahisar-ı Sahip Mutasarrıflığı

Bursa'da kendisine yeni bir görev verilmesini bekleyen Rauf Paşa'ya sonunda uygun bir mansıp bulunmuş ve vezareti iade edilerek 12 Kasım 1831'de Karahisar-ı Sahip ve Menteşe Mutasarrıfı olarak görevlendirilmişti.⁹⁸³ Bu kadar kısa sürede yeni bir görev beklemeyen Rauf Paşa bu mansıpla o kadar mutlu olmuştu ki duygularını Padişah'a yazdığı kaimede şöyle ifade etmişti: “...avâtıf-ı bî-nihâye-i hazret-i cihân-bânîden Karahisâr ve Menteşe sancâklarının bu kullarına tevcih ve ihsanıyla ez ser-i nev ihyâ-yı çâkerânem tebşîri şâmil, vâsıl-ı ayâdî-i ibtihâcım olan mektûb-ı sâmi-i veliü'n-ni'amîlerinden karîn-i utlâ'-ı âcizânem oldukda, Rabbim bilür bir derecelerde şâd u handân ve mesrur olmuşumdur ki ta'rîfi mümkin olmayub....”⁹⁸⁴ Bundan sonra daha önceki memuriyetlerinde olduğu gibi bu memuriyetinde de bütün gücüyle görevini en iyi şekilde yerine getirmeye çalışacağını söyleyen Rauf Paşa, en

⁹⁷⁹ M. Zahit Yıldırım, **Karahisar-ı Sahip Sancağı'nın İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)**, Ankara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 41-49.

⁹⁸⁰ Zübeyde Tiryakioğlu Kazak, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Şer'îye Sicillerine Göre Karahisar-ı Sahip Sancağı**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 34-35.

⁹⁸¹ Emecen, **aynı madde**, s. 444; Naci Şahin, **XIX. Yüzyılda Karahisar-ı Sahip Sancağı**, İstanbul 2007, s. 92.

⁹⁸² Yıldırım, **aynı tez**, s. 32.

⁹⁸³ “Sâbikan Şam-ı Şerîf vâlisi ve mîr-i hac, sadr-ı esbâk Es-Seyyid Mehmed Emin Rauf Paşa hazretlerine rütbe-i vâlâ-yı vezâretle ibkâsı ve Menteşe Sancağı ilhâkıyla tevcih. 6 C. 247. Kemâkân ibkâ 4 L. 247. Bervecî-i muhassillik Anadolu eyâleti ilhâken tevcih. 17 Ra. 248”. BOA, **A.İDVNSNŞT.d...** (Atik Vüzera Defteri), no 39, s.49 ve 54; BOA, **HAT**, 1586/3; **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 12; **SO**, IV, s. 1362; Kemal Beydilli, **Rauf Paşa**, s. 466.

⁹⁸⁴ BOA, **HAT**, 715/34147.

kısa sürede Karahisar'a ulaşmak için hazırlıklarına başladı.⁹⁸⁵ 29 Kasım 1831'de Bursa'dan hareket eden⁹⁸⁶ Rauf Paşa 8 Aralık'ta Karahisar'a ulaştı.⁹⁸⁷

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin başında, öncesinde Rauf Paşa'nın da uyardığı üzere, Mehmet Ali Paşa belası bulunuyordu. İbrahim Paşa, topladığı birliklerle Suriye'yi kontrol altına almış ve yönünü Anadolu'ya çevirmişti. İlk başta durumun iki vali arasındaki bir mücadeleden ibaret olduğunu düşünen ve Mehmet Ali Paşa'yı ciddiye almayan Osmanlı Devleti, durumun vehametini anlayarak derhal harekete geçti. Karaman ve Antalya taraflarına piyade ve süvari askerlerin sevk edilmesine karar verildi. Bu amaçla oluşturulan birliklerin uygun yerlerde toplanması öngörüldü. Konumu itibariyle bu yerlerden biri de Karahisar'dı. Bu doğrultuda Dilaver Paşa komutasındaki askerlerden iki tabur Kaymakam Reşit Bey maiyetinde 20 Nisan'da, Miralay Mustafa Bey komutasındaki iki tabur 22 Nisan'da, Kaymakam Hüseyin Bey maiyetindeki iki tabur 24 Nisan'da ve Dilaver Paşa'yla birlikte Miralay Mehmed Bey komutasındaki iki tabur ise 27 Nisan'da Karahisar'a geldiler.⁹⁸⁸ Rauf Paşa bölgesinde toplanan askerlerle ilgilenirken bu sırada Karahisar-ı Sahip ileri gelenlerinden Süleyman Ağa da Karaman ve Antalya'ya gönderilen asakir-i hassa ve mansure alaylarının ihtiyacı olan hayvanları idare ve istihdam etmek üzere, sarban ve mekkaribaşılık unvanıyla Konya'ya görevlendirilmişti.⁹⁸⁹ Ancak Anadolu'dan gönderilen bu hayvanların orduya naklinde yetersiz kalan Süleyman Ağa, merkeze yazdığı yazıda Rauf Paşa'dan bu konuda yardım beklediğini söylüyordu. Bu yazıdan Süleyman Ağa'nın, Rauf Paşa tarafından yalnız bırakıldığı izlenimine kapılan Padişah II. Mahmud "... liva-i mezkûrun tasarrufu Rauf Paşa olmağla bu maslahat-ı cesimeye açıktan seyirci gibi mi bakacak. İşte ağa-yı mûmâ-ileyh liva-i mezkûrun vücûhundan olmak mülâsebesiyle müşârûn-ileyh kendüye düşen mu'âvenet-i lâzîmenin icrasına gayret etse olmaz mı?... "diyerek Rauf Paşa'yı seyirci kalmakla

⁹⁸⁵ BOA, HAT, 715/34147.

⁹⁸⁶ BOA, HAT, 715/34146.

⁹⁸⁷ BOA, HAT, 658/32155.

⁹⁸⁸ "... asâkir-i hassa-i şâhânedan sa'âdetlü Dilaver Paşa hazretlerinin zîr-livâsından olan alayların iki taburu Kâ'im-makâm Reşid Bey ma'iyetiyle fi 19 Zil-ka'de sene 7 yevm-i cum'a ve iki taburu Miralay Mustafa Bey kumandasıyla fi 21 Zi'l-ka'de sene 7 yevm-i Pazar ve iki taburu Kâ'im-makâm Hüseyin Bey ma'iyetiyle fi 23 Zil-ka'de sene 7 yevm-i salı cum'a ve iki taburu Miralay Mehmed Bey kumandasıyla ve paşa-yı mûmâ-ileyh bendeleri ile fi 26 Zi'l-ka'de sene 7 yevm-i cum'a Karahisa'a ...".BOA, HAT, 358/20034A.

⁹⁸⁹ BOA, HAT, 363/20137A.

suçladı.⁹⁹⁰ II. Mahmud için önemli olan ordunun ihtiyaçlarının biran evvel karşılanması ve bu konuda herhangi bir engele müsaade edilmemesiydi. Süleyman Ağa da idarî olarak Rauf Paşa'ya bağlı olduğundan, konu direkt olarak Paşa'yı ilgilendirmektedir. Ancak Rauf Paşa hali hazırda Karahisar'a gelen askerlerin iâşe ve ibadesi gibi meselelerle uğraşıyordu. Bu görevle birlikte sorumluluğu iyice artan Rauf Paşa, bir taraftan da malî sıkıntıları aşmaya çalışıyordu. Bu konuyu da merkeze bildirmişti. Bu sırada Serdar Ağa Hüseyin Paşa'nın, Anadolu'dan geçişini kolaylaştırmak ve ordunun lojistik ihtiyaçlarını karşılamak üzere Rauf Paşa orduya memur tayin edildi. Paşa'nın bu göreve seçilmesindeki sebep; Paşa'nın akil, dirayetkâr ve istişareye açık yapısına ek olarak Arabistan ahvalini bilmesi gösteriliyordu.⁹⁹¹

Ne var ki bu yeni görev Rauf Paşa'nın masraflarını iyice arttırmıştı. Zaten Karahisar'a gelen ordunun ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken Rauf Paşa'nın maddi durumu iyice kötüleşti. Bu sırada Menteşe mütesellimliğine de yeni adaylar çıkmıştı. Üstelik daha önce mütesellimliğe tayin edilen Tavaslı Osman Ağa'nın verdiği bedelin iki katını teklif etmişlerdi. Maddi meselelere çare bulmaya çalışan Rauf Paşa'nın kapı kethüdası İbrahim Bey de mütesellimliğin Osman Ağa'dan alınarak başkasına ihale edilebilmesi için Padişah'tan izin istedi. İbrahim Bey buna dayanak olarak da Rauf Paşa'nın ordudaki görevi sebebiyle masraflarının artmasını gösteriyordu. Ancak Padişah II. Mahmud bu fikre, halka zulüm olacağı düşüncesiyle sıcak bakmadı.⁹⁹²

Bu arada Mısır kuvvetleri Suriye'den sonra Beylan'da yapılan savaşta Osmanlı kuvvetlerini yenerek Adana'da karargâh kurmuşlardı. Beklenmedik bu yenilgi karşısında Serdar Ağa Hüseyin Paşa, ordu ağırlıklarını Konya'ya göndermeye karar verdi. Ordunun düzenini de Rauf Paşa'ya emanet etti.⁹⁹³ Bu durum karşısında yeni tedbirler alan Osmanlı yönetimi ise Rauf Paşa'nın derhal Konya'ya gitmesini

⁹⁹⁰ BOA, **HAT**, 363/20137.

⁹⁹¹ "... Müsârûn-ileyh Rauf Paşa bendeleri âkil ve dirâyetkâr ve Arabistan ahvâline vukuflu bendeleri olarak istişâre-i umura şâyan ve husûsıyla mesned-i vekâlet-i mutlakadan münfasıl olması cihetiyle...". BOA, **HAT**, 366/20230.

⁹⁹² BOA, **HAT**, 724/34460.

⁹⁹³ BOA, **HAT**, 368/20340.

emredecekti.⁹⁹⁴ Yenilginin faturası ise Serdar Ağa Hüseyin Paşa'ya çıkarılmıştı. Azledilen Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine Sadrazam Reşid Mehmed Paşa tayin edildi. Ancak Arnavutluk'ta olan Sadrazam, ordunun başına gelinceye kadar ordudaki işlerin halledilmesi için Silistre Valisi Giridî-zâde Mehmed Paşa ordu seraskerliğine, Rauf Paşa da ordu kaymakamlığına getirildi.⁹⁹⁵

2.8. Anadolu Valiliği ve Ordu Kaymakamlığı

2.8.1. Mehmet Ali Paşa Olayı ve Mısır Meselesi

2.8.1.1. Mehmet Ali Paşa Öncesi Mısır'ın Durumu

Uzun bir süre Kölemen⁹⁹⁶ hâkimiyetinde kalmış olan Mısır'ın, Osmanlı Devleti sınırları içine dâhil olduktan sonra da idarî, ekonomik ve sosyal yapısında esaslı değişiklikler yapılmayarak var olan yapısı büyük ölçüde korundu. Osmanlı idaresinde “Eyalet-i Mümtaze”den olan Mısır'da Yavuz ve Kanuni dönemlerinden itibaren hüküm süren kuruluş şu şekildedir: Merkezden gönderilen vezir rütbesinde bir “vali”, valinin kabinesi anlamında bir “Küçük Divan”, olağan işleri görüşmek için toplanan ve devlet memurları ile Mısır'ın ileri gelenlerinden oluşan bir “Büyük Divan”, ayrı ayrı görevleri bulunan “Yedi Askeri Ocak” ve mülki idareyi elinde tutan “Şeyhü'l-Beled”⁹⁹⁷ unvanıyla “Kölemen”ler.⁹⁹⁸

⁹⁹⁴ BOA, **HAT**, 352/19844.

⁹⁹⁵ BOA, **HAT**, 365/20170.; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 19; Muhammed H. Kutluoğlu, **The Egyptian Question**, İstanbul 1998, s. 78; Nicolea Jorga, **aynı eser**, V, s. 307; Musa Çadircı, **aynı eser**, s. 14; **İOTK**, IV, s. 117-118.

⁹⁹⁶ Çerkes kölelerinden ve bunların neslinden bir aralık Mısır'da ve Trablusgarp'ta teşkil edilen asker hakkında kullanılan bir tabirdir. Tarihlerde Kölemenler, Memlûk diye geçer. Pakalın, **aynı eser**, II s. 302; İsmail Yiğit, “Memlûkler”, **TDVİA**, C. XXIX, İstanbul 2004, s. 90-97.

⁹⁹⁷ Stanford Shaw, *Ottoman Egypt in the Eighteenth Century: The Nizamnâme-i Mısır of Cezzâr Ahmed Pasha* adlı kitabta “Şehrin Başkanı” (s. 4) ve “Memluk Lideri” (s. 28) olarak tanımlamış ve ilk Şeyhü'l-Beled'in İbrahim Kethüda (Kahya) olduğunu ifade etmiştir. Bkz: Ahmed Cezzâr Pasha, **Ottoman Egypt in the Eighteenth Century: The Nizamnâme-i Mısır of Cezzâr Ahmed Pasha**, Haz. Stanford J. Shaw, Harvard University Press, 1962, s. 4-28; Yine Jane Hathaway, Şeyhü'l-Beled'i “Kahire'nin Başı” olarak tanımlamıştır. Bkz: Jane Hathaway, **Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları: Kazdağlıların Yükselişi**, Çev: Nalan Özsoy, İstanbul 2002, s. 34.

⁹⁹⁸ Atilla Çetin, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Mısır Valiliği**, İstanbul 1998, s. 13; Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud “Mısır Eyaletinde Osmanlı Nizâmının Kuruluşu”, **Osmanlı**, C. I, Ankara 1999, s. 289-307; a.mlf., “Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır'ın Yeri”, **Türkler**, C. X, Ankara 2002, s. 159-171.

XVII. yüzyılın sonlarına kadar valiler ile ocak ağaları arasındaki mücadelelere Kölemenler'in de katılmasıyla⁹⁹⁹ şiddetlenen nüfuz mücadelelerine sahne olan Mısır'da, XVIII. yüzyılda iktidar artık Kölemenler, ocak ağaları ve merkezden gönderilen valiler arasında sürekli el değiştiriyordu. Bu mücadele sonunda Kölemenler'in galip gelmesiyle merkezi otoritenin Mısır üzerindeki nüfuzu yok denecek kadar azaldı.¹⁰⁰⁰

Mısır'ın bu karışık dönemlerinde, irsaliye¹⁰⁰¹ İstanbul'a senelerce gönderilmiyor ve bazen de valiler, Kölemen beylerinin nüfuzu altına giriyordu.¹⁰⁰² Böylece nüfuzu artan Kölemen beyleri sık sık isyan hareketlerine girişiyordu. XVIII. yüzyılda ortaya çıkan en önemli Kölemen isyanı Bulut-Kapan Ali Bey'in isyanıydı.¹⁰⁰³ Güçlkle bastırılan isyan sonrası Mısır'da sular durulmamış, önceleri "Muhammediyye" ve "Aleviyye", sonra ise "Kasımiyye", "Fıkariyye" ve "Kazdağlıyye" adlarıyla nüfuz mücadelesi veren Kölemenler yüzünden kaos ortamı devam etmişti.¹⁰⁰⁴ Sonuçta Cezayirli Gazi Hasan Paşa ve Rakka Valisi Abdurrahman Paşa Mısır'a gönderilerek durum kontrol altına alınmaya çalışıldı.¹⁰⁰⁵

Osmanlı Devleti Mısır'da kargaşalığa son vermeye çalışırken Avrupa, Napolyon'la birlikte yükselen Fransız tehlikesiyle karşı karşıyaydı. İtalya ve Avusturya'yı dize getiren Napolyon imzaladığı Campo Formio Antlaşması'yla Devlet-i Aliyye ile komşu oldu.¹⁰⁰⁶ Bu komşuluktan endişe duyan Babiâli, Mora

⁹⁹⁹ Cevdet, VII, s. 132.

¹⁰⁰⁰ J.H. Kramers, "Mısır", *İA*, C. VIII, İstanbul 1979, s.244.

¹⁰⁰¹ Mukataa bedelleriyle hükümet merkezine gönderilen diğer paralar hakkında kullanılan tabirdir. Pakalın, *aynı eser*, II, s. 81.

¹⁰⁰² Emirü'l-hac İsmail Bey'in tagallübünü artırarak Vali Receb Paşa'yı mevkiinden uzaklaştırması ve bütün Mısır idaresini eline alarak kâşifliklere kendi adamlarını getirmesi bu durumun bir örneğidir. Kramers, *aynı madde*, s.245.

¹⁰⁰³ Darendeli Hasan İzzet, *Ziyânâme*, Haz: İlkin Erkutun, İstanbul 2009, s.231; Bulutkapan Ali Bey, ilk defa 1758'de Mısır Beyleri tarafından Kahire Şeyhü'l-beledliği'ne seçilmiştir. Bkz: Feridun Emecen, "Ali Bey Bulutkapan", *TDVİA*, C. II, İstanbul 1989, s. 383.

¹⁰⁰⁴ Jane Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları: Kazdağlıların Yükselişi*, İstanbul 2002, s. 100-108; Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Kazdağlıyye", *TDVİA*, c. XXV, İstanbul 2002, s. 143-144; a.mlf., "Kasımiyye", *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 552-553.

¹⁰⁰⁵ Necmi Ülker, XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın Mısır Seferi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. IX (1994), s. 19; *Ziyânâme*, s. 232.

¹⁰⁰⁶ 18 Ekim 1797 yılında imzalanan antlaşma ile Avusturya, Belçika'yı ve Ren nehrinin sol kıyısına kadar olan toprakları Fransa'ya verdi. Venedik Devleti ortadan kaldırılarak toprakları iki devlet arasında paylaşıldı. Avusturya, Dalmaçya ve Venedik'in bazı kıyılarını, Fransa ise buna karşılık olarak Yedi Ada'yı aldı. Böylece bu iki devlet Dalmaçya kıyılarına yerleşerek Balkanlara

valisinden sık sık durumlar hakkında raporlar istiyordu. Fransa'nın, Yunanlılar arasında milliyetçilik propagandası yaptığı haberleri ise durumun vahametini artırıyordu.¹⁰⁰⁷ Fransa'nın bu tutumu Rusya¹⁰⁰⁸ ile Osmanlı Devleti'ni birbirine yaklaştırmıştı. Akdeniz'de herhangi bir karışıklığa mahal vermek istemeyen İngiltere de Hindistan sömürge yolunu emniyet altında tutmak amacıyla Osmanlı Devleti yanında yer alacaktı.¹⁰⁰⁹

Aslında Fransa Avrupa'da güçlü bir konuma gelmiş olsa da hala bir kara devletiydi. Buna son vermek için Doğu Akdeniz'de hâkimiyet kurmak niyetindeydi. Böylelikle hem bir deniz devleti olacak hem de İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğünü yok edecekti. Bu amaçla Napolyon 19 Mayıs 1798'de Tulon limanından Mısır'a doğru yola çıktı.¹⁰¹⁰

Bonapart, 1 Temmuz 1798 tarihinde İskenderiye önlerine geldi.¹⁰¹¹ Kendilerine verilen garanti sebebiyle böyle bir hamle beklemeyen Osmanlı Devleti, İngiltere'nin de yardımını alarak Fransızlarla mücadele etmek için karadan Sadrazam Yusuf Ziya Paşa'yı¹⁰¹² ve denizden de Küçük Hüseyin Paşa'yı¹⁰¹³ bölgeye gönderdi.¹⁰¹⁴ Hüseyin Paşa kendisine bağlı bulunan Kavala Çorbacısı Hüseyin Ağa'ya mektup göndererek, becerikli ve yetenekli bir subay ile iki yüz kadar seçkin

sokulmuşlardı. Bu da Avrupa'nın iki güçlü devletinin Osmanlı Devleti ile komşu olmasına sebep olmuştu. Uçarol, **aynı eser**, s. 21.

¹⁰⁰⁷ Bu esnada Bonapart'ın Tulon'da donanma ve asker donatmak için uğraştığı haberleri alınmış ve Babiâli, Paris'teki Fransız elçisi Es-Seyyid Ali Efendi'ye bu havadislerin soruşturulmasını emretmişti. Yapılan araştırmalar sonucu Fransa hükümeti Osmanlı Devleti üzerine bir sefer hazırlığı içinde olmadığını garantisini verdi. Karal, **aynı eser**, V, s. 27-29.

¹⁰⁰⁸ Rusya, Küçük Kaynarca Antlaşması ile Ortadoks tebaa üzerinde himaye hakkı kazanmıştı. Fransa'nın Mora'da Yunan milliyetçiliğini körüklemesi, Rusya'nın Çar I. Petro döneminden beri uyguladığı siyaseti başkasının üstlenmesi ve böylelikle Doğu Akdeniz'de Rusya'nın çıkarlarının tehlikeye düşmesi demektir. Karal, **aynı eser**, V, s. 28.

¹⁰⁰⁹ Osmanlı Devleti 23 Aralık 1798'de Rusya ile 5 Ocak 1799'da da İngiltere ile ittifak anlaşmaları yapmıştır. Karal, **aynı eser**, V, s. 31-36; Uçarol, **aynı eser**, s.84-87.

¹⁰¹⁰ Uçarol, **aynı eser**, s. 80.

¹⁰¹¹ Bonapart Mısır'a çıkışının din ve devlet aleyhinde olmadığını söylemiş ve: "Bizim dîn-i Muhammedî hakkında ve Padişah-ı Âl-i Osman hilafına alçakça bir hareket sevdasında olmadığımız, Devlet-i Aliyye'nin müttefiki olduğumuz ma'lûmdur." demektedir. Ziya Nur Aksun, **Dört Muzdarip Padişah**, İstanbul 2011, s. 65.

¹⁰¹² Kemal Beydilli, "Yüsuf Ziyâ Paşa", **TDVİA**, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 34-37; William Wittman, **Osmanlı'ya Yolculuk (1799-1800-1801)**, Ankara 2011, s. 73-74.

¹⁰¹³ Nejat Göyünç, "Hüseyin Paşa, Küçük", **TDVİA**, C. XXIX, İstanbul 1999, s. 6-8; Wittman, **aynı eser**, s. 37-38.

¹⁰¹⁴ Ragıb Raif-Rauf Ahmed, **Babiâli Hariciye Nezareti Mısır Meselesi**, Yay. Haz: M.Öztürk-S. Özer, Elazığ 2011, s.5; **Ziyânâme**, s. 110.

askerden oluşan bir birlik istedi. Hüseyin Ağa da yeğeni Mehmet Ali Ağa'yı Hüseyin Paşa'nın emrine verdi. Bu sefer sırasında Mehmet Ali Ağa, okuma yazması olmadığı halde becerikliliği, yönetim işindeki yeteneği ve ileri görüşlü bir subay olması nedeniyle "serçeşmelik" yani bütün başıbozuk askeri sergerdelerinin başkanı oldu.¹⁰¹⁵

2.8.1.2. Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da Nüfuz Kazanması ve İsya Giden Yol

Fransa'nın işgali sonrasında Mısır'da kalan Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın içinde bulunduğu karışıklıktan yararlanarak Mısır Valisi Hüsrev Paşa'yı¹⁰¹⁶ ve ardından Hurşid Paşa'yı¹⁰¹⁷ saf dışı bırakarak Mısır'a vali oldu.¹⁰¹⁸ Bundan sonra ilk iş olarak yönetimini sağlamlaştırmak için İngiliz ve Kölemenlerin üzerine gitti. Kölemenleri etkisi altında tutan İngilizleri İskenderiye'de yenerek Mısır'dan çıkardı. Kölemenleri de 1811'de verdiği ziyafette öldürttü.¹⁰¹⁹ Böylelikle yönetim kargaşasına son vererek Mısır'daki tek hâkim oldu.¹⁰²⁰

¹⁰¹⁵Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vukuat**, Yay. Haz. Neşet Çağatay, C. III-IV, Ankara 1992, s. 265; Ragıp Raif-Rauf Ahmed, **aynı eser**, s.6.

¹⁰¹⁶ Bkz: Y. Çelik, **aynı eser**, s. 19-65.

¹⁰¹⁷ Bkz: Cevdet Küçük, "Hurşid Ahmed Paşa", **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 395-396.

¹⁰¹⁸ Ayrıntılar için bkz: **Câbî Târihi**, I, s. 91; Çetin, **aynı eser**, s. 111; Muhammet Hanefi Kutoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", **TDVİA**, C.XXV, İstanbul 2002, s. 62;

¹⁰¹⁹ Ziyafet sonrası Kölemen beylerinin kesik başlarını etrafındaki adamlarına ve İstanbul'a hediye olarak göndermiştir. Mehmet Ali Paşa'nın Kölemen beylerine verdiği ziyafet hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: **Câbî Tarihi**, II, s. 736-737 ve 139; Cevdet Paşa, ziyafetten kaçmayı başararak Mısır içlerinde saklanan bazı Kölemenlerin casusluk çalışmaları sonucu yakalanıp idam edildiklerini, pek azının ise tebdil-i kıyafetle kaçabildiklerini söylemektedir. **Cevdet**, IX, s.301-303. Hatta Hızır İlyas Ağa, Padişah'ın katliamdan kaçan bir Kölemenden Harem'de bulunan kız kardeşi vasıtasıyla haberdar olduğunu ve "*kılina zarar verilmesin*" diyerek adamı Mısır'dan getirtip Enderun'da Kiler odasına aldıklarını söylemektedir. **Tarih-i Enderun**, s.100. Aslında Kölemenleri bir ziyafet sırasında ortadan kaldırma planı daha önce III. Selim ve Babiâli'nin izniyle Kaptan-ı derya Küçük Hüseyin Paşa tarafından uygulanmış ancak plan başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Sonuçta İngilizlerin desteğini alan Kölemenler Mısır'dan tasfiye edilemedi. Planın ayrıntıları ve uygulanışı hakkında bkz: Yüksel Çelik, "III. Selim Devrinde Mısır'da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)", **Nizâm-ı Kâdîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi**, Ed: Seyfi Kenan, İstanbul 2010, s. 353-356.

¹⁰²⁰ Mehmet Ali Paşa'nın kısa zamanda ulaştığı başarıyı Ali Fuad; "...Kavala Çorbacısı Hüseyin Ağa'nın yeğeni olan Mehmed Ali Ağa bir iki yüz nefer gönüllüye başbuğ olarak gitmişken dört beş sene zarfında vezâretle Mısır'a vali olmuştur. Bu harikulade muvaffakiyetin esbâbına gelince: şühbesiz kuvvet-i tâli', zaman ve muhit ve kâbiliyet-i şahsiyesidir." şeklinde ifade etmektedir. Bkz: Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa", **Türk Tarihi Encümeni Mecmuası (TTEM-TOEM)**, C. XVII, S. 19(96), s. 64; Uçarol, **aynı eser**, s. 168; Karal, **aynı eser**, V, s. 126.

Mehmet Ali Paşa; Mısır'da askerî, tarım, eğitim, bayındırlık ve ticaret gibi konularda yaptığı reformlar ile gücüne güç kattı.¹⁰²¹ Paşa'nın ıslahatları ile birlikte giderek zenginleşen Mısır, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinden göç almaya başlamıştı. Bu göçlerin sebeplerinden biri, zengin Mısır'da iş bulma düşüncesiyle diğeri II. Mahmud'un merkezileştirme politikası gereği uyguladığı baskı neticesinde bazı Osmanlı ricalinin merkezden uzaklaşma isteğiydi. Bu konuda dönemin sadrazamı Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa'ya 21 Temmuz 1816 tarihli bir mektup göndermiş ve merkezin Mısır'ın bu kişileri kabul etmesinden hoşnut olmadığını söylemişti. Böylece Mısır'da subaylardan ve bürokratlardan oluşan yeni bir yönetici sınıfı oluşmaya başlamıştı.¹⁰²²

Mehmet Ali Paşa'nın yayılmacı bir siyaset izlediği, dahası Mısır'da küçük bir Topkapı Sarayı ve Babıâli yaratma çabaları Dersaadet'in gözünden kaçmıyordu.¹⁰²³ Bu doğrultuda Mehmet Ali Paşa'nın Şam valileri ile arasında zaman zaman baş gösteren gerginlikler de Babıâli'yi huzursuz ediyordu. Örneğin Rauf Paşa, ilk sadareti sırasında 1817 yılında Mehmet Ali Paşa'yı, Şam Valisi Hafız Ali Paşa ile arasında olabilecek gerginlikler sebebiyle uyarmış, özellikle de Vahhabilerin iki valinin arasını açmak için hileye başvurabileceği yönünde duyumlar aldığını ifade etmişti.¹⁰²⁴

Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın müstakil bir devlet kurmaya yönelik gizli niyetine dair bazı dedikoduların olduğunu, Paris Maslahatgüzarı Nikolaki Efendi 22

¹⁰²¹Bkz: Ali Suavi, "Merhum Mehmed Ali Paşa Zamanında Mısır Maarifi", **Ulûm Gazetesi**, 10 **Ramazan 1286**, Sayı 11, s. 671-672; Sabahattin Samur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi", **Bilimname**, Sayı XIII, 2007/2, s. 131-138; Khaled Fahmy, **Paşanın Adamları Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır**, Çev: Deniz Zarakolu, İstanbul 2010; Ahmed Rasim, **aynı eser**, s. 182-183; Mustafa Nuri Paşa, **aynı eser**, s.87; İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul 1999, s. 54; Arthur W. A. Pollock, **The United Service Journal and Naval and Military Magazine**, volume 31, 1839 London, s. 290-299.

¹⁰²² Bu konuyla ilgili Rauf Paşa 25 Şaban 1231/21 Temmuz 1816 tarihli mektubunda Alavneli Hasan Paşa'nın oğlu Mehmet Bey'in Mısır'a gidip İbrahim Paşa'nın ordusuna katıldığı ve kendisiyle birlikte Mısır'a giden devlet adamlarının olduğundan bahsetmektedir. Rauf Paşa Mehmet Bey'in ya İstanbul'a gönderilmesini ya da Mısır'da idam edilmesini Mehmed Ali Paşa'dan istemekteydi. Bkz: Asad J. Rustum, **El-Mahfûzâtü'l-Mülkiyeti'l-Mısriye (A Calendar of State Papers from the Royal Archives of Egypt Relating to the Affairs of Syria)**, Vol. I, The American Press, Beyrut 1940, s. 16, madde: 46.; Butrus Abu-Manneh, "Mehmet Ali Paşa and Sultan Mahmud II: The Genesis of Conflict", **Turkish Historical Review**, Volume 1(2010), Leiden-Boston, s.7.

¹⁰²³ S Y. Gürgen, **aynı eser**, s. 278.

¹⁰²⁴ Rustum, **aynı eser**, s.17, madde 51.

Ağustos 1817 tarihinde Rauf Paşa'ya bildirmişti. Yine Mehmet Ali Paşa'nın Avrupa ile bazı ticarî anlaşmalar yaptığı ve Avrupa'dan top ve gülle gibi mühimmatların teminine çalıştığı, harp gemilerinin üretimine dair bilgiler edindiği de gelen haberler arasındaydı.¹⁰²⁵ İşin garip olan tarafı ise Mehmet Ali Paşa'nın bunu Osmanlı Devleti adına yaptığı izlenimini vermesiydi. Mısır valisinin silah teknolojilerini takip etmesi ve gerekli mühimmatın satın alınması için Avrupa'ya gönderdiği İsmail Kaptan'ın, Osmanlı elçilerine mahsus nişan ve kıyafetle Osmanlı elçisiymiş gibi önce Paris'e sonrasında Stockholm ve Kopenhag'ta çeşitli faaliyetlerde bulunması merkezin tepkisine sebep olmuştu.¹⁰²⁶ Sadrazam Rauf Paşa, Mısır valisine gönderdiği 20 Eylül 1817 tarihli yazıda bu durumu kendisinden sormuş, İsmail Kaptan'ın Avrupa'dan yaptığı silah alışverişinin *dedikodulara* sebebiyet verdiğini, bu sebeple durumun bir an evvel düzeltilerek İsmail Kaptan'ın geri çağırılmasını istemişti.¹⁰²⁷

Bütün bu sebeplere karşın Osmanlı Devleti'nin halledemediği Mora¹⁰²⁸ ve Vahhabi sorununu ortadan kaldırmasıyla¹⁰²⁹ Mısır'a ek olarak kendisine Hicaz ve Habeş valilikleri verilmiş, böylelikle bölgede güçlü bir yönetim oluşturmuştu. Ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın güçlü bir donanma oluşturmak için yaptığı faaliyetler de II. Mahmud'un nazarı dikkatindeydi.¹⁰³⁰ Mehmet Ali Paşa'nın bu denli güçlenmesi ve

¹⁰²⁵ BOA, **HAT**, 1274/49420.

¹⁰²⁶ BOA, **HAT**, 1282/49685; Yüksel Çelik, "Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın Bâbîâli'ye Karşı Tutumu ve 1836'da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S: 20, 2009 Bahar, s. 75.

¹⁰²⁷ Mehmed Ali Paşa yanlış anlaşılmanın İsmail Paşa'nın kıyafetinden kaynaklandığını söylemiş olmalı ki buna karşılık Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa'ya gönderdiği yazıda İsmail Paşa'nın giydiği kıyafetin bir öneminin olmadığını belirtmekle birlikte, kendisinin Avrupa'dan aldığı silahların dedikodulara sebebiyet verdiğini bu sebeple Sultan'ın bu durumu onaylamadığını söyler. A. J. Rustum, **aynı eser**, s. 18, madde 56; BOA, **HAT**, 343/19591

¹⁰²⁸ **Cevdet**, XII, s. 107. Kaptan-ı Derya Hüsrev Paşa ile Mehmet Ali Paşa arasında eskiye dayanan bir husumet bulunmaktaydı. Mora isyanı sırasında Mısır donanmasının Hüsrev Paşa'nın emri altında olması Mehmet Ali'nin hoşuna gitmemişti. İkili arasındaki gerilimde Mehmet Ali Paşa, Hüsrev Paşa'nın görevden alınmasını Bâbîâli'den istemiş ve sonuçta Mehmed Ali Paşa'nın istediği olarak Hüsrev Paşa kaptan-ı deryalıktan azledilmişti. 1827'ye gelindiğinde Navarin'de Osmanlı donanmasıyla birlikte Mısır donanmasının da yok olma tehlikesiyle karşılaşması ise Mehmet Ali Paşa'ya İskenderiye'de bağımsız bir donanma kurma girişimlerini beraberinde getirdi. Fahmy, **aynı eser**, s. 57-59.

¹⁰²⁹ **Netâyicü'l-Vukû'at**, IV, s.88-89; **Câbî Tarihi**, I,s.685.

¹⁰³⁰ Donanma oluşturmak amacıyla Mehmet Ali Paşa zengin kereste kaynaklarına sahip bölgeleri ele geçirmeye çalışıyordu. Özellikle Mora isyanında yardım etme karşılığında Meis Adasını istemesi, Taşoz, Girit ve Rodos adaları üzerindeki emelleri Paşa'nın donanmasını oluşturmakta izlediği stratejiler olarak karşımıza çıkar. Y. Çelik, **Suikast Planı**, s. 76; Ali Fuat Örenç, "Some New Considerations on The East Mediterranean Policy of Mehmed Ali Pasha, Governor of Egypt", **Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. XVIII (2005), s. 143-145.

nasihat dinlemez tavırları, merkezi otoriteyi güçlendirmek isteyen Sultan'ı oldukça rahatsız etmekteydi. Sarayın rahatsızlığı; Mehmet Ali Paşa'nın Mora isyanını bastırması karşılığindeki istekleri¹⁰³¹, Osmanlı-Rus harbi sırasında gerekli yardımı yapmaması gibi olaylar sonucunda artık iyice artmış ve saray tarafından bu durum artık görmezden gelinemez haldeydi.¹⁰³²

Neticede Mehmet Ali Paşa ile merkez arasındaki bu gerginlik Paşa'nın Suriye üzerine sefer hazırlığı yapmasıyla iyice alevlendi. Bu hazırlıktan Şam valiliği sırasında hac görevini ifa edip dönerken haberdar olan Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın Akka, Şam, Halep ve Arabistan'a denizden ve karadan saldıracağı konusunda Babiâli'yi uyarmıştı. Rauf Paşa, Babiâli'ye 18 Temmuz 1831 tarihli bir tahrirat göndererek, Mehmet Ali Paşa'nın Şam, Halep ve Arabistan'ı nizama sokmak amacıyla¹⁰³³ Akka'ya yapacağı sefer için büyük bir hazırlık içinde olduğunu ve bunun için çok sayıda asker ve savaş gemisi tedarik ettiğini, sefer için fırsat kolladığını bildirdi. Rauf Paşa bu tahriratıyla Dersaadet'i uyaran ilk yerel yönetici olacak ve bu istihbaratı ileri görüşlülüğünü kanıtlayacaktı.¹⁰³⁴

Rauf Paşa'ya göre Mısırlıların Akka'yı alması halinde, Şam ve çevresi de tehlikeye girecekti. Bu nedenle Babiâli'den Sayda valisinin uyarılmasını ve teyakkuzda olması gerektiğinin bildirilmesini, Şam Kalesi'nin askeri gücünün bir an evvel artırılmasını istemişti.¹⁰³⁵ Babiâli ise bu sırada Rumeli'de İşkodra meselesi yüzünden Mısır sorununun üzerine yeterince gidemeyeceği için Mehmet Ali Paşa'ya nasihatle bulunmakla yetinmiş ancak yine de Sayda valisinin teyakkuzda olmasını emretmişti.¹⁰³⁶ Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın tavrı sebebiyle çıkabilecek bir

¹⁰³¹ Mora İsyanındaki yardımları karşılığında Mehmet Ali Paşa Suriye'yi istemiş ancak kendisine zaten "*fethettiği*" Girit adası verilmişti. Paşa bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve Navarin baskınının ardından donanmasını geri çekerek oğlu İbrahim'in sağ salim Mısır'a dönmesi için Avrupalı devletlerle anlaşma yapmıştı. Paşa'nın bu başına buyruk hareketi ise II. Mahmud'la arasının iyice açılmasına neden oldu. Fahmy, **aynı eser**, s. 60. Navarin'deki bu baskını Mehmet Ali Paşa'nın tezgâhladığını ileri süren Mustafa Nuri Paşa, iddiasını Namık Paşa'ya dayandırmaktadır. **Netâyici'l-Vukû'ât**, IV, s. 91. Bu iddiayı destekleyen bir başka görüş ise Navarin baskınında filo komutanı olan Çengelöğlu Tahir Paşa'dır. Tahir Paşa, İbrahim Paşa'nın tüm uyarılara rağmen limandan çıkmayarak donanmanın yok olmasına sebebiyet verdiğini söyler. **Tarih Musâhabeleri**, s.21.

¹⁰³² Karal, **aynı eser**, V, s.128.

¹⁰³³ BOA, **HAT**, 365/201661.

¹⁰³⁴ A.Yüksel, **aynı eser**, s. 371.

¹⁰³⁵ BOA, **HAT**, 358/20037F; 365/201661; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 34.

¹⁰³⁶ BOA, **HAT**, 358/20037G.

karışıklığın doğuracağı sonuçlar konusunda endişelerini dile getirirken, Babıâli, Şam'da uygulanacak olan ihtisab vergisi meselesinin halledilmesi noktasında Rauf Paşa'ya kesin emir vermişti. Rauf Paşa ise bölgeyi iyi tanıyan bir yönetici olarak ihtisab uygulamasının zaten Mısır tehdidi altında olan Şam'da karışıklığa yol açacağını farkındaydı. Bu sebeple vergi toplama işini hac dönüşüne ertelemişti. Ne var ki Mansure askerinin masraflarını karşılamak noktasında oldukça sert bir tutum içinde olan Sultan, O'nun bu tavrını gevşekliğine yormuş ve Şam valiliğinden azletmişti.¹⁰³⁷

Ancak Babıâli Rauf Paşa'nın uyarısından sonra bölgedeki istihbarat çalışmalarını artırdı. Bu konuda civardan gelen haberler Rauf Paşa'nın ihbarını doğrular nitelikteydi.¹⁰³⁸ Ayrıca İngiliz Elçisi Canning aracılığı ile elde edilen bilgiler de bu yöneydi.¹⁰³⁹

2.8.2. Mehmet Ali Paşa'nın İsyanı ve Rauf Paşa'nın Ordu-yı Hümâyûn'a Memur Edilmesi

Suriye'yi ele geçirmek için uzun zamandır planlar yapan Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim'in komutasında 24.000 kişilik bir orduyu Akka Valisi Abdullah Paşa üzerine gönderdi. Harekât denizden de desteklenince¹⁰⁴⁰, Mehmet Ali Paşa kısa bir süre içinde bütün Suriye'yi hâkimiyeti altına aldı.¹⁰⁴¹ Hüsrev Paşa'nın Padişah'ı, eskiden düşman olduğu, Mehmet Ali Paşa'ya karşı kışkırtması sonucunda Şeyhülislam ve diğer ulema tarafından da onaylanan fetva ile Mehmet Ali Paşa asi kabul edildi. Ağa Hüseyin Paşa¹⁰⁴² serdar-ı ekrem ve vali unvanıyla Mısır'a gönderildi,¹⁰⁴³ Karahisar-ı Sahib ve Menteşe Mutasarrıfı Rauf Paşa ise daha önce Halep ve Şam valiliği yaptığından dolayı bölgeye vakıf olması sebebiyle serdar-ı ekreme yardımcı olması amacıyla Takvîm-i Vekâyi'de de "*Hâlâ Karahisar-ı Sâhib*

¹⁰³⁷ Lütfi Efendi, Rauf Paşa'nın bu vesile ile yakasını Şam'dan kurtardığını söylemektedir. Lütfi, **Tarih**, IV, s. 34; A. Yüksel, **aynı eser**, s. 371.

¹⁰³⁸ BOA, **HAT**, 365/20166B.

¹⁰³⁹ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 36-37.

¹⁰⁴⁰ 23 harp ve 17 nakliye gemisi ile destekleniyordu. Şinasi Altundağ, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841**, Ankara 1988, s.53.

¹⁰⁴¹ Mehmet Kocaoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı", **OTAM**, Sayı 6, 1995, s.200; Karal, **aynı eser**, V, s.129

¹⁰⁴² Bkz: Abdülkadir Özcan, "Hüseyin Paşa, Ağa", **TDVİA**, C. XIX, İstanbul 2013, s. 3-4.

¹⁰⁴³ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 14-15.

ve Menteşâ sancâkları mutasarrıfı sadr-ı esbâk devletlû Mehmed Emin Rauf Paşa hazretleri âkil ve müdebbir vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden olduğundan ma'âda mukaddemâ bir müddet Haleb ve mu'ahharan birkaç sene Şam vâliliği ve mirü'l-hâclık hatb-ı cesminde¹⁰⁴⁴ bulunarak ahâli-i Şam ve Hicaz ile hüsn-i muâşeret ve ol-havâli ahvâline kesb-i ittılâ' ve vukûf etmesi cihetiyle Anadolu cânibi serdâr-ı ekremi devletlû Hüseyin Paşa hazretleriyle umûr-ı mülkiye ve harbiyenin istişâre ve icrâsına birlikte himmet eylemek üzere..." şeklinde ifade edildiği üzere Ordu-yı Hümâyûna memur edildi.¹⁰⁴⁵ Serdarın Anadolu'dan rahatça geçebilmesi, araba, beygir ve zahire gibi ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla Rauf Paşa görevlendirildi¹⁰⁴⁶ ve Paşa, Karahisar'a gelen ordunun zahire ihtiyaçlarını belirleyerek ordunun kumandanlarıyla birlikte sağ salım Konya taraflarına varmalarına muvaffak oldu.¹⁰⁴⁷

Bundan sonra Rauf Paşa ordunun zahire ihtiyaçlarının giderilmesi konusunda gelen emirler gereği¹⁰⁴⁸ oldukça hassas davranmış ve mümkün mertebe bu meseleyi halletmeye çalışmıştı. Bunun için ilk iş olarak Konya'da bulunan ordunun zahire ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla daha önce Hüseyin Paşa tarafından Rodos ve civarından istenen zahirenin Gilindire¹⁰⁴⁹ ve Silifke iskelelerine çıkarılmasını istemişti. Bunların muhafazası için uygun yer olup olmadığını, varsa uygun yerlerde muhafaza edilmesini emretti. Buralardan artan zahirenin İzmir ve Antalya'daki iskelelere çıkarılmasını ve gerektiğinde bu zahirelerin orduya hangi yollardan gönderileceği konusunda da bölge yetkililerinden bilgiler istemişti.¹⁰⁵⁰ Yine Rauf Paşa'nın isteği üzerine Konya'daki ordunun zahire ihtiyacı için 2.000 kese para verilmesi Meclis-i Şûrâ'da görüşüldü.¹⁰⁵¹ Görüşmeler sonrasında Karahisar, Kütahya, Ankara, Çankırı ve Bozok sancaklarından temin edilecek zahirelerin tertiplerine göre gerekli olan yeterli derecede akçe, Kütahya ve Karahisar zahireleri

¹⁰⁴⁴ Mühim işte devam etmek.

¹⁰⁴⁵ **Takvim-i Vekâyi**, Def'a 35; BOA, **HAT**, 366/20230; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 15.

¹⁰⁴⁶ BOA, **HAT**, 357/20013

¹⁰⁴⁷ BOA, **HAT**, 358/20034A.

¹⁰⁴⁸ BOA, **HAT**, 365/20184.

¹⁰⁴⁹ Bugün İçel Aydıncık bölgesidir. Bkz: Nuri Akbayar, **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, İstanbul 2001, s.60.

¹⁰⁵⁰ BOA, **HAT**, 351/19825.

¹⁰⁵¹ BOA, **HAT**, 365/20171.

için Zahire Nazırı Arif Bey'e, diğer sancaklar zahireleri için de mütesellimlerine verilerek Ordu-yı Hümâyûn'a gönderildi.¹⁰⁵²

Valilikleri sırasında bölge halkının nabzını tutan Rauf Paşa, bu görevi sırasında da halkın tutumunu iyi biliyordu. İaşe meselesinde halkın çok zorlandığının farkında olan Rauf Paşa, masrafların çoğunun hazineden karşılanmasını ve halkın çok zorlanmaması taraftarıydı. Bu konuda emrindeki memurların da dikkatli olmasını istiyordu.¹⁰⁵³ Ne var ki hazinenin de yapacakları sınırlıydı. Bu sebeple merkezden gönderilen cevapta ordunun ihtiyacı olan arpa, buğday, peksimet gibi yiyeceklerin Ankara, Çankırı, Kütahya, Karahisar, Gümüşkan, Bozok, İzmir ve Antalya taraflarından gönderilmesi istendi.¹⁰⁵⁴ Rauf Paşa, buralardan gelen yardımların ordunun, tam ihtiyacını karşılayamayacağını düşünüyor, bu sebeple de kışın perişan olmasından endişe ediyordu. Çünkü Rauf Paşa'nın tahminine göre Konya'da toplanacak asker sayısı yaklaşık 75.000'di.¹⁰⁵⁵ Bu sayıda askerin iaşesi kadar barınma ihtiyaçları da Rauf Paşa'nın önünde duran meselelerdendi. Zira yaklaşan kış mevsimi çok sayıda çadır ihtiyacını da gündeme getirmişti. Bu konuda Rauf Paşa sık sık raporlarında Babîâli'ye bilgi veriyordu.¹⁰⁵⁶ Daha önce İstanbul'dan gönderilen 700 kadar çadır yeterli olmadı.¹⁰⁵⁷ Bunun üzerine Ankara, Çankırı, Kütahya, Karahisar, Bozok, Gümüşkan, İzmir ve Antalya'ya emirler gönderildi.¹⁰⁵⁸ Rauf Paşa gelen çadırların naklinde herhangi bir aksama olmaması adına bu işlerle ilgilenmeleri için Kıbrıs Muhassılı ve Antalya Muhafızı'nı görevlendirdi.¹⁰⁵⁹

Bir taraftan Mısır'la savaş devam ederken diğer taraftan da sosyal hayatın bir parçası olan ticaretin devam etmesine özen gösterilmekteydi. Örneğin Erzurum Valisi, Babîâli'ye ve Rauf Paşa'ya yazdığı bir yazıda Konya'daki ordu için istenen

¹⁰⁵² BOA, **HAT**, 351/19834;365/20173; **Takvim-i Vekâyi**, Def'a 39.

¹⁰⁵³ BOA, **HAT**, 353/19867.

¹⁰⁵⁴ BOA, **HAT**, 366/20224.

¹⁰⁵⁵ BOA, **HAT**, 351/199827.

¹⁰⁵⁶ BOA, **HAT**, 367/20257.

¹⁰⁵⁷ BOA, **HAT**, 365/20171.

¹⁰⁵⁸ BOA, **HAT**, 366/20236.

¹⁰⁵⁹ BOA, **HAT**, 349/19780. Rauf Paşa askerlerin ihtiyaçlarını temin etme yönünde çok fazla çaba gösterse de Konya savaşına katılan askerlerden olan Zarif Paşa'nın anılarından anlıyoruz ki ihtiyaçlar tam anlamıyla karşılanamamıştır. Çünkü Zarif Paşa hatıratında Reşid Paşa ile Ahmed Paşa'dan başka kimsede çadır olmadığını, kendisi ve diğer askerlerin karı kazarak açtıkları çukurlarda uyuduklarını anlatır. Ayrıntılar için bkz: Enver Ziya Karal, "Zarif Paşa'nın Hatıratı", **Belleten**, C. IV, Sayı: 16 (1940), s. 453.

koyunlar gönderildikten sonra kalan koyunların Şam ve Arabistan tarafından gelen tüccarlara satılması için izin istemektedir. Her ne kadar Rauf Paşa bu isteği makul bulsa da Babıâli cevabında, ordunun ihtiyacı büyük olduğundan dolayı Erzurum'daki koyunların Mısır'ın eline geçmemesine de dikkat ederek tamamının orduya verilmesini emredecekti.¹⁰⁶⁰

2.8.3. Mısır Ordusunun İlerlemesi, Rauf Paşa'nın Anadolu Valiliği ve Ordu Kaymakamlığı

1832 yılı başlarında Mısır kuvvetleri, Akka'nın kuşatmasını daha da sıkılaştırmış; altı aylık kuşatma sonrasında şehir düşmüştü.¹⁰⁶¹ Arkasından İbrahim Paşa Şam'ı almak için kuzeye doğru ilerlemiş ve 15.000 kişilik düzensiz birliklerin başında olan Mehmet Paşa, İbrahim Paşa'ya Humus yakınlarında yenilmişti.¹⁰⁶²

Osmanlı kuvvetlerinin vaziyetine göre işler iyi gitmiyordu. Bu sırada Rauf Paşa Kozan ve diğer aşiretlerin devlete olan sadakatlerini ve hizmetlerini temin etmek amacındaydı. Bu amaçla Ulukışla civarına giderek aşiret reisleriyle görüşüp reislerin Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını sağladı. Ancak reislere tam olarak güvenmeyen Paşa, bu aşiret beylerine emirnameler yazılmasının sadakatlerinin temini için gerekli olduğunu bir yazıyla Babıâli'ye bildirdi.¹⁰⁶³ Böylelikle aşiret reislerinin desteğini alan Osmanlı Devleti, bölgenin güvenliğini sağlamak konusunda daha güçlü olabilecekti. Tam da bu sıralarda Şam'dan Antakya taraflarına gelen İbrahim Paşa ile Hüseyin Paşa Beylan Köyü önünde savaşa tutuşmuşlar ve İbrahim'in ordusu büyük bir zafer kazanmıştı. Bu savaşta Osmanlı ordusu yaklaşık

¹⁰⁶⁰ Erzurum Valisi yazdığı yazıda bölge halkının bazı huzursuzluklarına da yer vermiştir. Şöyle ki daha önce Dersaadet'e her bir sürüsü 800 olmak itibarıyla 10.400 baş ağnam gönderildiğinden şimdi tekrar ordu için ağnam göndermeyi bölge halkının istemeyeceğini; ordunun Konya'da bulunması ve bu bölgenin ağnam açısından oldukça elverişli olması sebebiyle ordunun ihtiyacının Konya'dan karşılanmasının uygun olacağını söylemiştir. Ayrıca Erzurum'a gelen tüccarların her sene bölgeye gelmesi sebebiyle halkın koyunlarını bu tüccarlara satmak istediklerini bu nedenle de ya hayvanlarının ederinin devlet tarafından peşinen ödenmesini ya da Arabistan ve Şam taraflarından gelen tüccarlara satılmasına izin verilmesini istediklerini söylemiştir. BOA, HAT, 351/19833.

¹⁰⁶¹ Kamil Paşa, III, s. 126.

¹⁰⁶² Kamil Paşa'nın aktardığına göre Osmanlı kuvvetleri burada 2000 ölü, 3000 esir vermiş, 12 topunu da savaş meydanında bırakmıştır. Kamil Paşa, III., s. 131. Marshal Marmont, **The Present State of The Turkish Empire**, London 1839, s. 277.

(<https://archive.org/details/dli.granth.36527/page/n2/mode/1up> Erişim Tarihi: 24.11. 2017, 14:08)

¹⁰⁶³ BOA, HAT, 355/19963.

1.000 askerini kaybetmiş, 1.900 askeri ise esir edilmiş, ayrıca 20 top da¹⁰⁶⁴ Mısır kuvvetlerinin eline geçmişti.¹⁰⁶⁵ Bunun üzerine Hüseyin Paşa, ordu ağırlıklarını Antalya ve İzmir üzerinden Konya'ya göndermiş, ancak Mısır ordusunun bu durumdan yararlanmasını engellemek için de ordunun düzenini Rauf Paşa'ya emanet ederek¹⁰⁶⁶ meydana gelecek karışıklığı önlemek istemişti. Hüseyin Paşa'nın beklenmeyen bu yenilgisi ve ardından da ordu ağırlıklarını Konya'ya gönderme kararından sonra Babıâli, Rauf Paşa'ya hızlı bir şekilde Konya'ya gitmesini emretti.¹⁰⁶⁷ Mısır ordusu bu sıralarda Urfa ve Maraş taraflarını da ele geçirerek Anadolu yollarına hâkim olmuş,¹⁰⁶⁸ Adana'ya ilerlemiş, burada karargâh kurarak Mısır'dan gelecek olan emirleri beklemeye başlamıştı.¹⁰⁶⁹

Bu yenilgiler üzerine II. Mahmud, telaşlanmış olsa da iradesini kaybetmeyip Rus yardımını reddedecekti. Ancak bir taraftan tedbir olarak İngiliz desteğini alabilmek için Namık Paşa'yı¹⁰⁷⁰ Londra'ya göndermiş¹⁰⁷¹, diğer taraftan da ordunun durumunu Hüseyin Paşa'nın başarısızlığına yorarak Hüseyin Paşa'yı azledip yerine, Bosna ve Arnavutluk gâilesini bitirmiş olan Sadrazam Reşid Mehmet Paşa'nın Mısır üzerine gönderilmesine karar vermişti.¹⁰⁷² Bu sırada orduda oluşacak kargaşayı önlemek için bir dizi atama yapıldı. Sadrazam Arnavutluk'tan gelene kadar Karahisar Mutasarrıfı Rauf Paşa'yı¹⁰⁷³ 8 Ağustos 1832 tarihinde Anadolu Eyaleti mansıbyyla ve üç bin kese

¹⁰⁶⁴ Marmont bu sayıyı 25 olarak belirtmiştir. Marshal Marmont, **aynı eser**, s. 280.

¹⁰⁶⁵ Virginia Aksan, **aynı eser**, s.391-392; Fahmy, **aynı eser**, s. 63. Kamil Paşa Osmanlı kaybını 2.000 esir, 25 top olarak belirtmektedir. **Kamil Paşa**, III., s. 132.

¹⁰⁶⁶ **HAT**, 368/20340.

¹⁰⁶⁷ BOA, **HAT**, 352/19844.

¹⁰⁶⁸ Altundağ, **aynı eser**, s. 63.

¹⁰⁶⁹ Marshal Marmont, **aynı eser**, s. 280; Fahmy, **aynı eser**, s.65.

¹⁰⁷⁰ Konyalıdır. Küçük yaşlarda İstanbul'a gelip Nizamiye ordusunun kuruluşunda asker olmuştur. Yüzbaşı ve binbaşı olduktan sonra 1246'da miralay, 1248'de mirliva, 1250 başlarında Londra sefiri olmuştur. 1251'de ferik olup bahriyede yer aldıktan sonra 1259'da vezir rütbesiyle Arabistan müşiri olmuştur. Daha sonraları Bağdad, Hüdavendigar, Kastamonu ve Cidde valiliği, Tophane Müşirliği yapmıştır. 1269'da Ticaret Nazırı iken Paris'e gitmiştir. 1310'da vefat etmiştir. Mezarı Karacaahmet'tedir. Arapça'ya vakıf, Fransızca ve İngilizceyi iyi bilir, cesur, sadık ve akıllı bir zattır. **SO**, IV, s. 1227.

¹⁰⁷¹ BOA, **HAT**, 362/20106; Altundağ, **aynı eser**, s.63; Nicoleta Jorga, **aynı eser**, V, s. 309; Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, Ankara 2008, s. 210.

¹⁰⁷² Lütü, **Tarih**, IV, s. 18.

¹⁰⁷³ **Tarih Musahabeleri**, s. 6. Abdurrahman Şeref Rauf Paşa'nın bu göreve getirilişini "hiçbir askeri deneyimi olmamasına rağmen" diyerek aslında bir harp veziri olmadığından bahisle eleştirse de daha önce Erzurum'da şark seraskerliği yaptığını unutuyordu.

ihşan-ı hümâyûnla¹⁰⁷⁴ ordu kaymakamlığına, Silistre Valisi Giridizade Mehmed Paşa da ordu seraskerliğine getirildi.¹⁰⁷⁵ Böylelikle Rauf Paşa, serasker gelene kadar ordu işleri üzerinde tam yetkili olarak görüş bildirebilecekti. Encümen-i Şura'ca kaymakamlığına karar verilen Rauf Paşa'nın, bu göreve getirilmesinde savaş veziri olmamasına rağmen, âkil ve dirayetkâr bir karakterinin olması şüphesiz etkili olmuştu. Ayrıca Rauf Paşa'nın aldığı kararların ne kadar yerinde olduğu daha önce İran'la yapılan savaşta tecrübe edilmişti. Üstelik Paşa'nın çok önem verdiği istihbarat çalışmaları sebebiyle Mısır ordusu hakkında bilgi edinilebilirdi. Bütün bu sebepler bir araya geldiğinde Rauf Paşa'nın bu göreve getirilmesi tesadüf değildi.

Babîâli, Osmanlı ordusunda oluşabilecek herhangi bir yetki karmaşasını önlemek adına Mehmed Paşa ile Rauf Paşa'nın görev ve sorumluluklarını ayırmıştı. Buna göre Silistre Valisi Mehmed Paşa zahire temini, halktan ordunun asker ihtiyacının karşılanması gibi temel askeri meselelerle, Rauf Paşa da genel askeri konular ve savunma hatları gibi harp meseleleriyle ilgilenecekti. Bu görev paylaşımı sonrası Rauf Paşa tıpkı Erzurum valiliğinde olduğu gibi tekrar askerî bir karaktere bürünmüştü.¹⁰⁷⁶

Rauf Paşa'nın diğer vezirler üzerindeki etkisini artıracak düşüncesiyle¹⁰⁷⁷ beyaz üzerine yazılan bir Hatt-ı Hümâyûnla da Paşa'ya olan güven; “*Sen ki ordu-yı hümâyûnum kaim-makâmı vezîrim Rauf Paşa'sın. Şimdiye değin me'mûr ve müstahdem olduğun mesâlih-i cesîme-i Devlet-i Aliyyemde ibrâz-ı hüsn-i hidmete muvaffakiyetle tahsîl-i nîk-nâm etmiş vüzerâ-yı celîlü'l-i'tibârımdan olarak işbu ordu-yı hümâyûn kaim-makâmlığına liyâkat ve ehliyetin nezd-i şâhânemde ma'lûm ve mütehakkık olduğuna mebnî karîha-i mülûkânemden seni bu maslahat-ı mu'tenâya me'mûr eyledim. Göreyim seni...*” şeklinde ifade edilerek pekiştiriliyordu.¹⁰⁷⁸

¹⁰⁷⁴ BOA, HAT, 366/20211.

¹⁰⁷⁵ BOA, HAT, 365/20170 (11 Rebiülevvel 1248); Lütfi, **Tarih**, IV, s.19; **SO**, IV, s. 1362; Muhammed H. Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 78; Nicolea Jorga, **aynı eser**, s. 307; Musa Çadırcı, **aynı eser**, s. 14.

¹⁰⁷⁶ BOA, HAT, 365/20170.

¹⁰⁷⁷ BOA, HAT, 367/20264; 367/20281.

¹⁰⁷⁸ BOA, HAT, 348/19760; 365/20204; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 19; **Takvim-i Vekâyi'**, Def'a 36.

Artık Hüseyin Paşa'nın elindeki mühimmatı ordu komutanı olan Rauf Paşa'ya teslim etmesinin zamanı gelmişti. Hüseyin Paşa bu işlerle ilgilenirken Rauf Paşa da ordunun eksikliklerini tespit etmeye çalışıyordu. Bunun için orduda ne kadar top, silah ve mühimmat kaldığına dair paşalardan raporlar istedi. Özellikle orduda çadır ve zahire eksikliği çok fazlaydı. Durumu Babıâli'ye bildiren Rauf Paşa, zahire konusunda Zahire Nazırı Arif Efendi'nin görevlendirildiğini öğrendi. Bu sırada Babıâli'ye gelen haberler arasında Konya civarında başıboş askerlerin dolaştığı bilgisi vardı. Bu askerlerin Mısır askerine katılmaları ihtimaline karşı Rauf Paşa'ya bu askerlerle ilgili gerekenin yapılması emredildi. Yine yorgun askerlerle Mansure askerinin karıştırılmamasına dikkat etmesi ayrıca isteniyordu.¹⁰⁷⁹

Rauf Paşa, görevini yerine getirmek için 18 Ağustos 1832 tarihinde Karahisarısahip'ten Ulukışla'ya doğru yola çıktı ve 23 Ağustos 1832 tarihinde orduya katıldı,¹⁰⁸⁰ beş gün sonra da Konya'ya vardı.¹⁰⁸¹ Bundan sonra Rauf Paşa, diğer paşalar hakkında bilgi edinmeye çalıştı. Verilen emir gereği Hüseyin Paşa'nın Ereğli'de kaldığını ve Gülek Boğazı'na yakınlığı dolayısıyla Konya savunmasında stratejik önemi büyük olan Ulukışla'nın savunmasına yardım etmek amacıyla görevlendirilen Aliş Paşa'nın da yolda olduğunu bildiren bir arizayı Babıâli'ye gönderdi.¹⁰⁸² Bundan sonra Rauf Paşa'dan Ordu-yı Hümâyûn için 200 kadar aylıklı asker toplaması istendi. Bu askerlerin silah ve beygirlerinin memleket tarafından verilmesi şart koşuldu. Ancak Rauf Paşa İstanbul'a asker toplama işinin kolay olmayacağını bildiriyordu. Paşa eskisi gibi aylıklı asker bulunmadığını, zaten her biri 1.000'er kuruştan 200.000 kuruş masrafın halka tevzi edilmesine İshaklı halkının razı olmayacağını, bu sebeple halkın istenilenleri vermesinin güç olduğunu ve hatta bu konuyla ilgili halkın huzursuz olduğuna dair bazı söylentilerin başladığını kaydediyordu.¹⁰⁸³ Tam da bu sıralarda Kıbrıs Muhassılı Mehmed Ağa'nın gönderdiği

¹⁰⁷⁹ BOA, HAT, 365/20170.

¹⁰⁸⁰ BOA, HAT, 928/40298; *Takvim-i Vekâyi'*, Def'a 38.

¹⁰⁸¹ BOA, HAT, 364/20152D.

¹⁰⁸² BOA, HAT, 347/19739.

¹⁰⁸³ BOA, HAT, 347/19739A. Salih Kış, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hadisesinde Konya Muharebesi* adlı yüksek lisans tezinde İshaklı halkından asker isteyen Rauf Paşa olduğunu söylemiştir. Ancak belge incelendiğinde Rauf Paşa'nın böyle bir isteği olmadığı gibi yöre halkının bu konudaki görüşlerini İstanbul'a bildirmiştir. Zaten İshaklı halkından istenilen asker değil askerlerin masraflarının karşılanmasıdır. Bkz: Salih Kış, *Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hadisesinde Konya Muharebesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004, s. 23.

raporda; Mısır komutanlarından Abbas Paşa'nın Kıbrıs için tehlike oluşturduğunu bildirmesi üzerine Rauf Paşa, aynı zamanda mutasarrıfı olduğu¹⁰⁸⁴ İçel'in dahi muhafazasının elzem olduğunu, bu nedenle de İçel'den talep edilen askerlerden de vazgeçilmesini istedi.¹⁰⁸⁵ Kıbrıs tehlikesi haberleri üzerine yapılan tahkikat sonucunda İçel mutasarrıfı unvanıyla Rauf Paşa¹⁰⁸⁶, Halep Valisi Mehmed Paşa'ya gönderdiği yazıda İçel'in muhafazası için Hacı Ali Paşa'nın bir an evvel İçel'e giderek savunmaya yardım etmesini ve Gülek'in tahkimi için de asker ve mühimmatın süratle buraya gönderilmesi emretti.¹⁰⁸⁷

Adana'ya ulaşan Mısır askerini engellemek için tabi bir set olan Gülek'in takviyesi çok önemliydi. Bu konuda İstanbul'dan gelen emre¹⁰⁸⁸ karşılık Konya'da bulunan Rauf Paşa yazdığı cevapta; Ulukışla'da bulunan askerle Menemenci takımının toplamda 1.500 askerden oluştuğunu ve asakir-i nizamiyeden ibaret olan Konya askerinin ise bölgeden ayrılamayacağını, ayrıca mevcut topların da tamire muhtaç olduğunu,¹⁰⁸⁹ bu nedenle savunmada zorlanacaklarını söylemişti. Konya'nın savunulması konusunda çekinceleri olan Rauf Paşa'ya göre en iyi yöntem ordunun ağırlıklarıyla birlikte Konya'ya göre daha korunaklı bir bölgeye çekilmesi idi. Ancak bu fikir hem çok erken bir adım gibi görüldüğünden hem de düşmana cesaret vereceğinden Babiâli'ce kabul edilmedi.¹⁰⁹⁰

Konya'nın coğrafi özellikleri nedeniyle işgale açık olduğu görüşünde hemfikir olan Babiâli, Rauf Paşa'nın geri çekilme fikrine karşılık Konya etrafına tabyalar yapılarak bölgenin savunma hattının güçlendirilmesini istedi. Bunun üzerine Rauf Paşa beraberindeki paşalarla birlikte bir keşfe çıkarak istenilen büyüklükte ve uzunlukta¹⁰⁹¹ tabya ve hendek yapılmasının, Konya'nın coğrafi şartları göz önüne alındığında Osmanlı ordusuna herhangi bir faydası olmaması sebebiyle bu fikirden

¹⁰⁸⁴ BOA, **HAT**, 353/19867.

¹⁰⁸⁵ BOA, **HAT**, 353/19878A. Ancak bu istek Dersaadet tarafından kabul edilmemiş ve İçel'den 500 asker ordu-yı hümayûna gönderilmiştir. Bkz: BOA, **HAT**, 348/19760.

¹⁰⁸⁶ BOA, **HAT**, 354/19885B.

¹⁰⁸⁷ BOA, **HAT**, 354/19885B.

¹⁰⁸⁸ BOA, **HAT**, 1236/48097.

¹⁰⁸⁹ BOA, **HAT**, 354/19897.

¹⁰⁹⁰ BOA, **HAT**, 365/20184.

¹⁰⁹¹ Babiâli tarafından Konya'nın dört tarafına 30.000 zirâ'a yani yaklaşık 2.700 km tabya ve hendek yapılması istenmişti. BOA, **HAT**, 349/19778. Zirâ'a=75-90 cm arası uzunluk ölçüsüdür. Bkz: Ferit Devellioğlu, **aynı eser**, s. 1188.

vazgeçilmesini, bunun yerine orduyu güçlendirmek için asker, mühimmat ve zahire gönderilmesinin daha uygun olacağını ifade etti.¹⁰⁹² Ayrıca bu tabya ve hendeklerin yapımı için büyük miktarda amele, paraya ve zamana ihtiyaç duyulmaktaydı. Kısa sürede bütün bunların üstesinden gelmek mümkün değildi. Bu nedenle Konya için istenen istihkâmların yapılmasının şu an için mümkün olmadığını anlayan Rauf Paşa, yeni istihkâmlar yerine var olanların tamirinin daha uygun olacağını İstanbul'a bildirdi.¹⁰⁹³

Paşa, ayrıca bölgenin tahkimi için çevre kazalara yazılar yazılarak mevcudu olanlardan süvari ve piyade asker tertip etmelerini,¹⁰⁹⁴ Maraş taraflarından istenen mühimmatın yolların güvenliği yetersiz olduğundan, Sivas Valisi Osman Paşa'ya gönderilmesini emretti.¹⁰⁹⁵ Anadolu'nun güvenliğini sağlamak noktasında Boğaz'ın müdafaasının ne kadar önemli olduğunu bilen Rauf Paşa, Gülek'in muhafazasının Menemencioğlu ve Kozan Beyine bırakılması konusunda Hüseyin Paşa'yı uyarıyordu. Çünkü Rauf Paşa, özellikle Menemencioğlu'nun Mehmet Ali Paşa taraftarı olduğundan şüpheleniyordu.¹⁰⁹⁶ Ancak Hüseyin Paşa, ordunun Konya tarafında toplanmasıyla maiyetinde kendi kapı halkından başka askerin kalmaması ve

¹⁰⁹² BOA, **HAT**, 349/19778.

¹⁰⁹³ BOA, **HAT**, 349/19778; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 43. Salih Kış adı geçen tezinde 150 tabyadan ve 30.000 askerden bahsetmektedir. Ancak referans olarak gösterdiği belgede böyle bir bilgiye rastlamadık. Belgede tabyaların adedinden bahsedilmediği gibi 30.000 zirâ'a olarak kaydedilen bilgi tezde 30.000 asker olarak yazılmıştır. Bkz: Salih Kış, **aynı tez**, s. 21.

¹⁰⁹⁴ Rauf Paşa, Hadim Kazası Başbuğu Emin Ağa, Maden Emmini Halil Bey ve Dula (Musul-Kerkük) Ayanı'ndan asker ve Menemencioğlundan asker mevcudu hakkında bilgi istemiştir. BOA, **HAT**, 382/20593A. Rauf Paşa daha sonra Serasker'e yazdığı arizada Hadim'den daha önce asker tertib edildiği için yeniden asker göndermeye gücü yetmeyeceğini ancak Bozkır'dan asker alabileceklerini söylemektedir. BOA, **HAT**, 348/19769.

¹⁰⁹⁵ BOA, **HAT**, 908/39779.

¹⁰⁹⁶ BOA, **HAT**, 347/19748B; Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 78; aynı konuda Ahmed Lütfi Efendi de "...Gülek'in muhafazası Menemenci oğlu ve Kozan beyine hasr olunmayub çünkü bunların ikisine de emniyet caiz olmadığından..." demektedir. Lütfi, **Tarih**, IV, s. 44. Bu konuda Songül Ulutaş Rauf Paşa'nın Gülek Boğazı savunmasında düzenli birliklerden ziyade başıbozuk askerlerin kullanılması taraftarı olduğunu ve bunun için Menemencioğlunun boğaza yerleşmesini istediğini söylemektedir ancak buna kanıt olarak herhangi bir referans göstermemiştir. Ne var ki biz hem arşiv belgeleri hem de Lütfi Tarihi'ndeki bilgiler ışığında Rauf Paşa'nın tam aksi yönde bir kararı olduğunu görmekteyiz. Bkz: Songül Ulutaş, "Tarsus Şeriye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşiretinin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti'ne İkili Yardım Faaliyetleri", **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s.369–392; yine aynı şekilde Efkân Uzun, "Mehmed Ali Paşa'nın Anadolu'ya Saldırısının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri" isimli makalesinde Rauf Paşa'nın Menemencioğlu'nu Gülek savunması için görevlendirdiğini Songül Ulutaş'ı referans göstererek söylemektedir ki bu bilginin doğruluğu tartışması yukarıda yapılmıştır. Bkz: Efkân Uzun, "Mehmed Ali Paşa'nın Anadolu'ya Saldırısının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri", **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks (ZfWT)**, Vol. 4, No.2, s. 149-166.

ayrıca yöreyi tanımları sebebiyle, bölgenin korunması için düzenli birliklerden ziyade başıbozuk askerlerin kullanılmasının daha münasip olacağını söyleyerek Menemencioğlu Habib Bey'e kapıcıbaşılık ve atiyeler göndermiş, Boğaz'ın korunmasında Habib Bey'den yardım alınmasını dahi istemişti.¹⁰⁹⁷

Gülek Boğazı'nın savunması konusunda görüş ayrılığı içinde olan Rauf ve Hüseyin paşalar arasında herhangi bir gerginlik yaşanması en son istenilecek durumdu. Ancak Hüseyin Paşa hakkında Sadrazam Reşid Paşa'nın da bazı şüpheleri vardı. Bu sebeple Sadrazam Reşid Paşa, seraskerlik görevi kendisine tebliğ edildiğinde Rauf Paşa'dan Hüseyin Paşa'nın ordu maiyetinde bulunmasının sakıncası olup olmadığını sormuştu. Bu soruya cevaben Rauf Paşa, Hüseyin Paşa'yı tanımadığını bu sebeple Paşa hakkında kesin bir hüküm verememekle birlikte halka zulmettiğinden dolayı, halkının kendisinden nefret ettiğini söylemişti. Ayrıca Hüseyin Paşa'nın yetkilerinin elinden alınmasının da kendisine ağır geleceğini, bu sebeple orduda istihdam edilmesinin uygun olmadığını Reşid Paşa'ya iletmişti.¹⁰⁹⁸ Yine İbrahim Paşa'nın, bölgenin bazı ileri gelenlerinin taraftarlığını kazandığını ve bunun Ordu-yı Hümâyûn için tehlike arz ettiğini, Sadrazam'ın bir an önce gelmesinin orduda moralleri yükselteceğini söyledi.¹⁰⁹⁹

Mısır tehdidi belirdiğinde Karaman Valisi Aliş Paşa, Hüseyin Paşa'ya yardıma gönderilince Adana muhafızlığı da Sadık Paşa'ya tevcih edilmişti. Menemencioğlu'na güvenmediğini her fırsatta ifade eden Rauf Paşa, bu yeni tevcihle Gülek Boğazı savunmasının Sadık Paşa gibi becerikliliği ile meşhur olmuş birine verilmesinin gerekliliğinden bahseden bir yazıyı İstanbul'a gönderdi. Ayrıca eğer böyle bir tevcih yapılacaksa bunun Hüseyin Paşa ile müzakere edilerek ifa edilmesinin önemli olduğunun altını çiziyordu. Böylelikle Seraskerlik görevinden azledilen Hüseyin Paşa'nın gönlü alınmış olacaktı. Ayrıca merkezden yazılacak bir yazıyla Menemencioğlu ve Tarsus Ayanı Yakub Ağa'nın sadakati temin edilebilirdi.¹¹⁰⁰

¹⁰⁹⁷ BOA, **HAT**, 906/39740; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 44.

¹⁰⁹⁸ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 43-44.

¹⁰⁹⁹ BOA, **HAT**, 908/39766; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 44.

¹¹⁰⁰ BOA, **HAT**, 353/19867.

Bölgenin savunması konusunda titiz davranan Rauf Paşa, bir taraftan Gülek Boğazı savunmasının önemini vurgularken diğer taraftan da Babıâli ve Reşid Paşa'ya yazdığı bir mektupta Haydar Paşa Livası'ndaki 3.000 askerden başka dinç asker kalmadığından bahsediyordu. Mısır askeri Konya tarafına gelecek olduğu takdirde, onları bertaraf etmenin, dolayısıyla da Anadolu'nun müdafaasının hayli zor olacağını bu sebeple Rumeli'den gelecek askerlerin bir an evvel orduya katılmaları gerektiğini yazmıştı.¹¹⁰¹ Ayrıca Saruhan ve Aydın beylerine emirler yazılarak buralardan zeybekler temin edilmesini istiyordu. Bu isteği olumlu bulan Babıâli, Saruhan Beyi Kara Osmanzade Mehmed Ağa ile Aydın Beyi Eyüb Ağa'ya 1.500 kuruş maaşla zeybek tedarik etmelerini emretti.¹¹⁰²

Rauf Paşa'nın savunma konusunda sürekli Merkez'e gönderdiği yazılarda işin zorluğundan ve imkânsızlıklardan bahsetmesi II. Mahmud'u sinirlendirmişti. Üstelik Paşa'nın geri çekilme fikri de Padişah tarafından kabul görmemişti. Hal böyle olunca II. Mahmud *"yine feryâd edeyor"* diyerek Rauf Paşa'ya olan kızgınlığını ifade etmişti.¹¹⁰³

Gülek savunması konusunda Sadrazam Reşid Mehmed Paşa da Rauf Paşa'yla aynı fikirdeydi. Bölgedeki bütün komutanlara kendisi Konya'ya gelene kadar Gülek Boğazı'nın ne olursa olsun tutulması emretti. Rauf Paşa başkanlığında yapılan meşverette Hüseyin ve Aliş paşalar boğazın savunmasıyla görevlendirildi. Ordunun boğaza hangi yoldan gideceği ve nasıl konuşlanacağı da toplantıda görüşülen konulardandı. Necib Efendi'nin yönlendirmesiyle ordunun, yolun uzak düşmesi sebebiyle Karaman üzerinden değil de Ereğli üzerinden boğaza gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak Aliş Paşa bu emre uymayarak Karaman üzerinden yola çıktı.¹¹⁰⁴ Hem Sadrazam Reşid Paşa'nın hem de Rauf Paşa'nın bu konuda oldukça hassas davranmasına rağmen, Menemencioğlu Habib Bey'in kardeşi Ahmed'in Mısır kuvvetlerine katılmasıyla Gülek Boğazı Mısır kuvvetlerinin kontrolüne geçti.¹¹⁰⁵

¹¹⁰¹ BOA, **HAT**, 351/19818; 394/20839; Lütü, **Tarih**, IV, s. 44.

¹¹⁰² BOA, **HAT**, 349/19793.

¹¹⁰³ BOA, **HAT**, 365/20201.

¹¹⁰⁴ Lütü, **Tarih**, IV, s. 50-51.

¹¹⁰⁵ Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 78. Menemencioğlu Ahmed Bey, Menemencioğulları Tarihi adlı eserinde bu dönemle ilgili *"...birâder-i mûmâ-ileyhe İbrahim Paşa 1500 gurus ma'aş tahsis edüb ve her vechle taltif eylemekte idi. Beylan'da Paşa-yı müşârün-ileyhden birâder-i mûmâ-ileyhe bir kağıd gelüb*

Gülek Boğazı'nda tutunamayan Osmanlı kuvvetleri, Mısır ordusunun iki gruba ayrılarak bir grubunun Nemrud, diğer grubunun da Çiftehan'a doğru ilerlemesi sonucu Ereğli taraflarına çekilmek zorunda kaldı.¹¹⁰⁶ Ordunun Ereğli'ye çekilmesiyle Hüseyin Paşa Ereğli'de kalarak ordu ağırlığını Karapınar'a, Aliş Paşa da ağırlıkları Konya'ya gönderdi. Ancak bu durum orduda kargaşa ve kaygıya sebep oldu.¹¹⁰⁷ Ordudaki kargaşayla ilgilenen Rauf Paşa'ya göre; Boğaz'ın kontrolünün kaybedilmesinin sebebi, Hüseyin Paşa ve diğer paşaların yeteri kadar askeri güce sahip oldukları halde gerekli gayreti göstermeyip bu konuda gevşek davranmalarıydı. Hatta bu durumu İstanbul'a şu sözlerle bildiriyordu:

*“...Gülek Boğazının elden çıkması paşaların gevşekliğinden ve boğaz-ı mezkûr gibi sa'bü'l-mürûr ve muhâfazası elzem ve âsân olan mahalli bırakub kimi Ulukışla'ya ve kimi Ereğli'ye çekilerek boğazı Menemencioğlu gibi ecnebî ve sadâkati meşkûk âdeme ısmarlamalarından neş'et itmiş olmağla, asıl güce giden ve bâ'is-i teessüf olan, li'llahi'l-hamd ve'l-minne boğaz-ı mezkûru muhâfaza idemeyecek derecede âcizleri yoğ iken şöylece havene-i Mısriyyeye zabt itdirmiş olmaları kaziyyesi olub...”*¹¹⁰⁸

Menemencioğlu konusunda haklı çıkan Rauf Paşa, Gülek'in kontrolü kaybedildikten sonra Mısır askerleri Gilindire ve Silifke iskelelerine asker çıkardıklarını bu nedenle Osmanlı kuvvetlerinin Ereğli'de kalmaları gerektiğine karar verdi.¹¹⁰⁹ Rauf Paşa'nın bu kararını uygun bulan II. Mahmud, Ereğli'de kalınarak hiç olmazsa Konya'dan geriye ricat edilmemesine gayret edilmesini¹¹¹⁰ ve Mehmed Reşid Paşa Konya'ya gelene kadar Rauf Paşa'nın emirleri doğrultusunda hareket etmelerini paşalara emrediyordu. Böylece Rauf Paşa sadece ordunun iâşe ve cephane gibi gerekli malzemeleri teminden sorumlu olan kişi değil, aynı zamanda

'Antakiyye'de tarafımıza gelesin. Bir vakit konuşalım.' ta'biriyle yazmış. *Birâder-i mûmâ-ileyh dahi: 'Eğer beni Arabistan'a götürür ise bir daha bu memleketi göstermez.'* deyü vesvese ederek kimseyi ifşâ etmeksizin 5-10 atlu ile Konya cânibine savuşmuş...”demektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Menemencioğlu Ahmed Bey, **Menemencioğulları Tarihi**, Haz: Yılmaz Kurt, Ankara 1997, s. 125.

¹¹⁰⁶ Marmont, **aynı eser**, s. 282.

¹¹⁰⁷ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 44.

¹¹⁰⁸ BOA, **HAT**, 366/20213.

¹¹⁰⁹ BOA, **HAT**, 907/39747A.

¹¹¹⁰ BOA, **HAT**, 355/19964.

askeri stratejisini belirleyen bir komutan oluyordu.¹¹¹¹ Ancak bu emre rağmen Hüseyin Paşa ve diğer paşalar¹¹¹² daha sonra Konya'ya sekiz dokuz saat mesafedeki İsmil Köyü'nde¹¹¹³ konuşlandılar ve Gülek'in kontrolünü kaybettikleri haberini Rauf Paşa'ya ilettiler. Bu yönde aldığı mektuplar sonrasında Konya'da bulunan Rauf Paşa¹¹¹⁴, İsmil'de kalmalarının bir şey ifade etmediğini, Konya'daki ordunun güvenliği açısından Konya'ya gelmelerini kendilerine emretti ve ordunun tehlikede olduğunu tekrar İstanbul'a bildirdi.¹¹¹⁵ Nitekim bu emir üzerine Hüseyin Paşa ve diğer paşalar maiyetlerindeki askerlerle birlikte Konya'ya geldiler.¹¹¹⁶ Bu sırada Aliş Paşa'nın vezareti kaldırıldı.¹¹¹⁷ Aliş Paşa'nın askeri Konya'da kalmakla birlikte kendisinin artık Konya tarafında işi kalmadığını düşünerek Gelibolu tarafında ikameti emredilmişti. Aliş Paşa Gelibolu tarafına doğru yola çıkarken uhdesinde bulunan Karaman Eyaleti, bölgeyi tanınması hasebiyle Rauf Paşa'ya tevcih edildi.¹¹¹⁸ Ancak Rauf Paşa'nın sorumluluk alanının büyük ve Karaman Eyaleti'nin de hali hazırda ihmal edilemeyecek kadar mühim bir konumda olması nedeniyle, Mısır ordusu Adana'yı ele geçirdiği sırada, Adana valisi olan Şehla İbrahim Paşa'ya tevcih edildi ve maiyetindeki askerler Rauf Paşa emrine verildi.¹¹¹⁹ Böylece Rauf Paşa'nın emrindeki asker sayısı artmış oldu.¹¹²⁰

¹¹¹¹ BOA, **HAT**, 370/20372M.

¹¹¹² Arabistan Seraskeri Mehmed Paşa, Hacı Ali Paşa ve Aliş Paşa. BOA, **HAT**, 362/20117A.

¹¹¹³ Günümüzde Konya ili Karatay ilçesine bağlı mahalledir.

¹¹¹⁴ BOA, **HAT**, 371/20376B.

¹¹¹⁵ BOA, **HAT**, 362/20117A.

¹¹¹⁶ BOA, **HAT**, 362/20117.

¹¹¹⁷ Aliş Paşa halka zulüm yapması sebebiyle azledilecekti. Şöyle ki Aliş Paşa kendisinden asker toplaması istendiğinde 5.000 kadar aylıklı asker yazdığını daha önce merkeze bildirmişti. Bu askerlerin aylıkları ise ahaliden toplanıyordu. Şikâyetler üzerine merkezden Necip Efendi konuyu araştırmakla görevlendirildi. Yapılan tahkikatta Aliş Paşa'nın bildirdiği gibi 5.000 asker yazmadığı ancak ahaliden olmayan bu askerlerin aylıklarını topladığı ortaya çıkmıştı. Hatta Aliş Paşa Gülek savunmasında görevlendirildiği sırada askerlerinin aylıklarını toplayamadığını, bu sebeple askerlerinin Gülek'e gitmek istemediğini belirterek askerlerin aylıklarını hazineden alıp alamayacağını Rauf Paşa'dan sormuştu. Rauf Paşa ne kadar askeri olduğunu sorduğunda ise 4.000 kadar olduğunu söyleyecekti. Oysaki Aliş Paşa'nın yanında 150 kadar asker bulunmamaktadır. Burada Lütü Paşa, Rauf Paşa'nın bu sayıyı tekzip etmeyip hazineden bu parayı istemesini eleştirecektir. Lütü, **Tarih**, IV, s. 49-51.

¹¹¹⁸ BOA, **HAT**, 908/39768A.

¹¹¹⁹ BOA, **HAT**, 657/32124. Lütü, **Tarih**, IV, s. 44.

¹¹²⁰ Osmanlı Devleti 1832 Temmuz ve Ekim ayları arasında, düzenli ve başıbozuktan oluşan toplam 80.000 kişilik ordu toplamıştı. Bu ordu dört kısımdan oluşmaktaydı: İlk kısım Sadrazam Mehmed Reşid Paşa komutasındaki 20.000 Arnavut ile Asakir-i Mansure ordusu; ikinci kısım Trabzon Valisi Osman Paşa komutasında Erzurum civarından toplanan 20.000 kişilik ordu; 10.000 kişilik olan ve Adana'daki Mısır kuvvetlerine karşı koyan Süleyman Paşa komutasındaki üçüncü kısım ve Hüseyin

İlerlemeye devam eden Mısır Ordusu 12 Kasım'da Ereğli'yi de işgal etmiş¹¹²¹, Ereğli'nin işgali sonrasında çevredeki bazı kasabalar İbrahim'in gücü karşısında kendisine boyun eğmişti. Ereğli'de ordusunun ihtiyaçları karşılamak için bir süre mola veren İbrahim Paşa, gerek din adamlarına yazdığı mektuplar, gerek para vererek ve hatta Yeniçeri Ocağı'nı yeniden açacağına dair vaatleriyle halkı yanına çekmek için çeşitli propaganda faaliyetlerine başlayarak etki alanını genişletmek istiyordu.¹¹²²

İbrahim Paşa'nın buradan Konya üzerine geleceği haberini alan Rauf Paşa da diğer paşalar ve komutanlarla ordunun Konya'da kalıp kalmaması meselesini görüşmekteydi. Rauf Paşa, Mısır ordusu ile karşılaşıldığı takdirde komutaları altında ne kadar asker olduğunu paşalara tek tek sorarak Osmanlı ordusunun asker sayısını hesaplamaya çalıştı. Lütfi Paşa, Rauf Paşa'nın emri altındaki komutanların ellerinde bulunan asker sayılarını sormasını; *"su'âl eden hâricden biri zannolunmasın ordu ka'im-makâmıdır"* diyerek eleştirmektedir. Ancak Rauf Paşa'nın asker sayılarını sormasının sebebi farklı idi. Rauf Paşa'ya bildirilen asker sayıları komutanların emri altındaki bütün askerlerdi. Ancak bunların çoğunun savaş tecrübesi yoktu. Bu sebeple Konya'da bir savaş olursa nasıl sonuçlanacağını bilmek açısından işe yarar asker sayısını öğrenmek önemliydi. Nitekim Giridlioğlu Mehmed Paşa, elinde 3.000'den fazla asker olduğunu ancak bunun 400 kadarının işe yarayacağını söyleyecekti. Diğer paşaların durumu da Mehmed Paşa'dan farklı değildi. Örneğin Hacı Ali Paşa'nın elinde Şamî Abdülkerim Ağa ve 150 kadar asker bulunmaktaydı. Yine İbrahim Paşa'nın Karaman Eyaleti'nin kendisine tevcih edilmesi halinde taahhüt ettiği 15.000 askeri toplamadığı görülür. Hatta Rauf Paşa ile İbrahim Paşa arasında Konya savunması üzerine çıkan tartışmada Rauf Paşa İbrahim Paşa'ya; *"yanınızda yüz elli kadar âdem bile yok, aşiretten on beş bin âdem taahhüt etmiş ve*

Paşa ordusundan geriye kalan 20.000–30.000 kişilik Rauf Paşa komutasında Konya'da konuşlanan dördüncü kısım. Mısır kuvvetlerine oluşturulan bu ordu ile karşı konulmaya çalışılmıştır. Aksan, **aynı eser**, s. 392-393; Fahmy, **aynı eser**, s. 66. Bu bilgiler ışığında dördüncü kısmı oluşturan ve Rauf Paşa komutasındaki askerlerin sayısı Osmanlı ordusu içinde en büyük kısım olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak ordudan her gün firarların yaşandığı ve bazı paşaların taahhüt ettiği askeri toplamadığı görülecektir. Mesela Alish Paşa'nın tam da savaş sırasında azledilmesinin sebebi bu idi. Yine aynı şekilde Şehla (Kör) İbrahim Paşa'nın da belirttiği kadar asker toplamadığı görülür. Dolayısıyla belirtilen bu rakamlar toplanması taahhüt edilen askerlerdir.

¹¹²¹ Marmont, **aynı eser**, s. 282.

¹¹²² Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 78-80; Altundağ, **aynı eser**, s. 65-70.

*İstanbul'a yazmış idiniz. Biraderiniz ise zor ve hile ile yetmiş kadar getirip onlar da firar etmekte” demişti.*¹¹²³

Yapılan toplantıda eldeki askerlerin daha önce Mısır karşısında bozguna uğradığından dolayı morallerinin düşük olduğu, bu nedenle de Konya'nın muhafazasının mümkün olamayacağı görüşü dile getirildi. Toplantıda bu fikre karşı çıkan Karaman Valisi İbrahim Paşa ile Rauf Paşa arasındaki konuşma dikkate şayandır. İbrahim Paşa Rauf Paşa'ya; “*Ben Konya'yı düşmana vermem. Sen kalemi bilirsin ben cengi bilirim*”¹¹²⁴ diyerek Konya'da kalmakta ısrar edecekti. O'na göre Mısır askerinin Konya üzerine geleceği haberleri yalandan ibarettir. Bu konuşma üzerine Rauf Paşa, İbrahim Paşa'nın amacının bozgunculuk olduğunu söyleyerek Paşa'yı bu konuda uyaracak ve tartışmayı kapatacaktır.¹¹²⁵ Şehla İbrahim Paşa'nın bu sözü Rauf Paşa'nın diğer paşalar üzerinde hâkimiyet sağlayamadığı konusunda bizlere açık bir fikir vermektedir. Rauf Paşa'nın ordu kaymakamlığı görevine getirilişi belli ki diğer paşalar tarafından hoş karşılanmamıştı. Rauf Paşa'nın kalemiyeden yetişmesi sebebiyle harp işlerinden anlamadığı düşünülmüş olmalıdır ki, Gülek muhafazasında Rauf Paşa'nın talimatlarına bu sebeple uyulmaması ihtimal dâhilindedir. Yine merkezden sürekli olarak Rauf Paşa'nın emirlerine itaat edilmesine yönelik hatların sebebinin de Rauf Paşa'ya karşı oluşan bu tavır olması muhtemeldir.

Kamil Paşa, Rauf Paşa'nın Mısır askerine karşı koymamasının sebebini Sadrazam gelinceye kadar büyük bir sorumluluk almak istemediği düşüncesinden ileri geldiğini ifade etmektedir.¹¹²⁶ Ancak Rauf Paşa için ordunun tahripten korunması, herhangi bir kayıp vermemesi en önemli meseleydi ve bu amaçla Mısır ordusuyla açıktan savaşa girmekten kaçınmıştı.¹¹²⁷ Sonuç olarak Rauf Paşa'nın yönlendirmesiyle elde var olan askerle Mısır'a karşı konulamayacağına karar verildi

¹¹²³ Lütü, **Tarih**, IV, s. 53.

¹¹²⁴ Lütü, **Tarih**, IV, s. 54.

¹¹²⁵ Lütü Paşa'nın Esad Efendi'den aktardığına göre daha sonra sadrazam olan Rauf Paşa'nın Bursa'ya sürgün edilen İbrahim Paşa'dan bu sözü nedeniyle intikam aldığı rivayet edilmektedir. Lütü, **Tarih**, IV, s. 54.

¹¹²⁶ **Kamil Paşa**, III, s.136.

¹¹²⁷ Kutluoğlu Rauf Paşa'nın ordusunun İbrahim'in ordusuna karşı koyabilecek güçte olduğunu ancak yine de Paşa'nın bunu göze almayarak Konya'yı boşalttığını söylemektedir. Bkz: Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 80.

ve ordunun Akşehir'e çekilmesi uygun görüldü.¹¹²⁸ Zaten ordu Konya'dan çekildikten kısa bir süre sonra, 17 Kasım'da Mısır askeri herhangi bir mukavemet olmaksızın Konya'ya girecekti.¹¹²⁹ Böylelikle orduda herhangi bir kayıp olmadan Mehmed Reşid Paşa'nın ordusuyla birleşildi. Ordunun Akşehir'e çekilmesi fikri Padişah tarafından da takdirle karşılanmış ve bu durum Takvim-i Vekâyi'de durum, Rauf Paşa'nın orduyu ve ağırlıklarını korumayı başardığı şeklinde aktarılmıştı. Gazetede Akşehir'e çekme kararı sonrasında Mısır ordusu bir süre Osmanlı ordusunu takip ettiği şeklinde belirtiliyordu. Ayrıca Rauf Paşa'nın bu kararının savaş tekniği açısından oldukça yerinde olduğu ifade edilmekteydi. Böylelikle ordu herhangi bir zaiyat vermemişti. Gazetede geri çekilme üzerine, bazı devlet adamlarının konuya hâkim olmadıkları halde Rauf Paşa'nın bu kararının yanlış olduğuna dair II. Mahmud'u etkilemeye çalışsalar da; II. Mahmud'un, Rauf Paşa'nın daha önceki tecrübeleri ve eğitimine güvenmesi sebebiyle Paşa'nın bu kararını onayladığından bahsedilmekteydi.¹¹³⁰

Rauf Paşa, Hacı Ali Paşa'yı ordu mühimmatıyla birlikte Akşehir'e göndermiş, Kör İbrahim Paşa ile Giritlioğlu Mehmed Paşa'yı da Hacı Ali Paşa'yı yani mühimmatı korumakla görevlendirmişti. Ancak İbrahim Paşa, Ilgın yakınlarında bir köyde konaklayan Hacı Ali Paşa'yı ve topları korumak yerine Sadrazam Mehmed Reşid Paşa'nın yanına gidip “*Ben Konya'ya düşmanı sokmaz idim, sâ'irleri cebânet ettiler.*” diyerek Sadrazam'a şikâyetle bulundu. Bunun üzerine Reşid Paşa, Rauf Paşa'nın vezaretini kaldırarak Karahisar'a göndermek istedi.¹¹³¹

¹¹²⁸ BOA, HAT, 366/20224; Takvim-i Vekâyi, Def'a 47; Lütü, Tarih, IV, s. 52; Kutluoğlu, aynı eser, s. 80.

¹¹²⁹ Marmont, aynı eser, s.283; Kutluoğlu, aynı eser, s. 80.

¹¹³⁰ “*Asâkir-i Mısriyenin Konya'ya takarrüblerinde Rauf Paşa hazretleri hâ'iz olduğu ka'im-makamlık rütbesinden nâşî ol mahalde bulunan kesirü'l-mikdâr top ve külliyyetlü mühimmâtı ve cüz'î kalan Asâkir-i nizâmiyeyi heyet-i mecmû'alarıyla Akşehir'e kadar geriye çekmiş ve ol hengâmda Mısır süvârisi her ne kadar verâsından ta'kiben sarkıntılık etmiş ise de nizâmına kat'a halel getirmeyerek hakimâne ve müdebbirâne geriye çekilmesi fenn-i muhârebe usûlünce doğrusu şâyeste-pesend ve sitâyiş olmuş mevaddan olup, ancak bu dakikalara vukûfu olmayan ba'zı erbâb-ı ağrazın ta'rîfine nev'an serrişte ittihâz olunmuş ise de, şevketlü Sultan Mahmud Han Hazretlerinin her bir hususta ve be-tahsis fînûn-ı behiyye-i nizâmiyede derkâr olan ma'lûmât-ı Aliyye ve ittîlâ'-ı kâmilelerinden nâşî müşârün-ileyhin işbu hareketi mücib-i hoşnûdî-i şâhânesi olmuştur.*” Takvim-i Vekâyi, Def'a 54.

¹¹³¹ Lütü, Tarih, IV, s. 53. İbrahim Paşa'nın ordunun Konya'dan çekilmesi meselesinde gerek paşalarla yapılan toplantıdaki tavrı, gerekse Rauf Paşa'yı Sadrazam Reşid Paşa'ya şikâyet etmesi iki

Tarihler 20 Aralık'a geldiğinde İbrahim Paşa ordusunu savaşa hazırlarken, Mehmed Reşid Paşa da ordusuyla Konya'ya doğru ilerlemişti. Osmanlı ordusu sayıca üstün olmasına¹¹³² rağmen Mısır kuvvetlerine göre düzensiz, eğitimsiz ve kalitesizdi.¹¹³³ 21 Aralık'ta meydana gelen yoğun sis iki tarafında hareketini gizlemiş, taraflar birbirlerine 500 metreye kadar yaklaşmıştı.¹¹³⁴ Bu arada Reşid Paşa, yoğun sis nedeniyle kendi askerleri zannıyla Mısır kuvvetleri arasında kalmış ve esir edilmişti.¹¹³⁵ Reşid Paşa'nın esir edildiği haberi üzerine Osmanlı ordusu bozulup ağırlıklarını bırakarak geri çekildi.¹¹³⁶

Bizzat kendisinin eğitim verdiği bu ordunun Mısır kuvvetleri karşısında yenilmesi II. Mahmud'u oldukça üzmüştü. Bu konuda komutanların beceriksizliğinden şikâyet eden Padişah, işini layıkıyla yaptığına inandığı Rauf Paşa'yı Konya yenilgisinin ardından orduyu toparlamakla görevlendirdi. Padişah II. Mahmud, Rauf Paşa'dan askerlerin yeniden tertip ve düzenlerini almasında hızlı olmasını ve bu askerlerin iâşesi gibi konularda da oldukça hassas davranmasını bekliyordu. Padişah, Rauf Paşa'dan özellikle aylıklı askerlerle nefir-i amm askerlerinin Mansure askerlerine karıştırılmamasını ve bu konuda dikkatli olunmasını istemişti. Bu düzenlemeleri yaparken Hassa Feriki Ahmed Fethi Paşa'yla irtibat halinde olmasını ve kendisine durumu sürekli olarak bildirmesini emretti.¹¹³⁷ Bundan sonra Rauf Paşa, Mısır ordusunun Akşehir'e altı saat mesafedeki Argıt Hanı'nda olduğunu ve Akşehir'e doğru ilerlediğini haber aldı.¹¹³⁸ Ayrıca Defterdar

paşa arasında gerginliklere sebep olacaktı. Rauf Paşa'nın otoritesini sarsan bu durum Rauf Paşa tarafından affedilmeyecek sadarete geldiğinde İbrahim Paşa sürgün edilecekti. Lutfi, **Tarih**, IV, s. 52

¹¹³² Ordu-yu Hümâyûn yaklaşık 60.000, Mısır ordusu yaklaşık 30.000 kişi civarındaydı. **Kamil Paşa**, III, s. 136. **Takvim-i Vekâyi**, Def'a 47.

¹¹³³ Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 81.

¹¹³⁴ Altundağ, **aynı eser**, s.364.

¹¹³⁵ **Kamil Paşa**, III, s. 136; **Takvim-i Vekâyi**, Def'a 49; Altundağ, **aynı eser**, s. 64; Marmont, **aynı eser**, s. 289; Karal, **aynı eser**, V, s. 131; Nicolae Jorga, **aynı eser**, C. V., s.308

¹¹³⁶ Kamil Paşa, Osmanlı ordusunun 20 top bıraktığı savaş alanında 500 zaiyat verdiğini, Mısır ordusunun kaybının ise 200 civarı olduğunu söylemektedir. **Kamil Paşa**, III, s. 136-137; Virginia Aksan ise Osmanlıların 92 top, 10.000 esir, 3.000 zaiyat verdiğini, Mısırlıların 262 ölü ve 530 yaralı dışında kayıpları olmadığını ifade etmektedir. Aksan, **aynı eser**, s. 394. Aksan'ın verdiği rakamların aynısı Fahmy tarafından da tekrarlanmaktadır. Fahmy, **aynı eser**, s. 66.

¹¹³⁷ II. Mahmud Konya yenilgisinde açıkça Seraskeri suçluyordu. "... Arabistan âb u hevâsına alışmamış asâkiri sür'atle ilerüye sevk ettirmek su'i tedâbiriyle bunca senelerden berü bi'n-nefs kendüm yanlarında bulunarak ta'lîm ve ta'allüm ettirmiş olduğum bu kadar alayların dağılmasına sebeb oldu..." "... asâkir-i şahânemi evlâdın gibi hoşça tutarak zahîre ve sâ'ireden dolayı hiçbir gûne zahmet çekirtmemeye ikdâm-ı tâm ve sa'y-yî mâ-lâ-keîlâm eyleyesin...". BOA, **HAT**, 366/20216.

¹¹³⁸ BOA, **HAT**, 391/20760.

Efendi ve Necib Efendi'den öğrendiği kadarıyla Boşnak ve Arnavut askerler başıboş bir şekilde ortalıkta dolaşıyordu. Yine bozgun esnasında Arnavut askerler ile Mısır askerleri arasında olan sohbetten de hoşlanmamıştı. Bu askerlerin her ne kadar şimdilik uygunsuz hareketleri olmasa da güvenilemeyeceğinden bahisle, Akşehir'deki hazinenin ve bütün ordunun ağırlıklarıyla Kütahya taraflarına çekilmesi için merkezden izin talep etti.¹¹³⁹ Kapı kethüdasına yazdığı yazıyla bu çekilmenin nasıl yapılacağını izah ediyordu. Buna göre; Mollazâde Süleyman Ağanın mümkün olduğunca çok süvariyle Akşehir'e gönderilmesini istiyordu. Ayrıca Kütahya Mütesellimi'nin de bu konuda yardım etmesi için görevlendirilmesi gerekiyordu.¹¹⁴⁰ Rauf Paşa'nın kendisi de Karahisar'a geçti. Kış burada geçirmeye karar veren Rauf Paşa, burada ordu için asker toplamaya, ordunun hayvan ve araba ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştı. Ne yazık ki imkânları kısıtlıydı. Hatta topladığı askerlerin kahvehanelerde kaldıklarından büyük bir kısmının da açıkta olduğundan yakınıyordu. Kalacak yer konusundaki sıkıntı o kadar büyüktü ki, bu sırada Karahisar'a gelen Ustoliçalı Ali Paşa da hiç değilse bazı hatırlı askerlerine kalacak yer konusunda Molla Süleyman Ağa'dan yardım isteyecek, ancak Karahisar'da Paşa'nın talebine olumlu cevap vermek mümkün olmayacaktı.¹¹⁴¹ Bu sebeple Rauf Paşa, Ustoliçalı Ali Paşa ve beraberindeki mirimiran ve askerleri Eskişehir'e göndererek onların kalacak yer sıkıntısını şimdilik halledebildi.¹¹⁴²

Rauf Paşa, bir taraftan tüm bu imkânsızlıklara çareler ararken bir taraftan da istihbarat çalışmalarını aksatmamaya gayret ediyordu. Bu doğrultuda Âşıklar Köyü'ndeki bir ihtiyarın köyde bazı yabancı kişiler gördüğü bilgisini edinmişti. İlgin müftüsünden de alınan haberler, düşmanın yaklaştığı yönündeydi.¹¹⁴³ Kış Karahisar'da atlatmak isteyen Rauf Paşa, Mısır ordusunun Anadolu'daki şöhreti ve propagandası sonucu Karahisar halkının tavırları değiştiğinden¹¹⁴⁴ burada kalmanın kendisi için tehlike arz edeceğini düşünüyordu. Bu sebeple Eskişehir'e gitmek üzere

¹¹³⁹ BOA, HAT, 367/20261.

¹¹⁴⁰ BOA, HAT, 358/20023A.

¹¹⁴¹ BOA, HAT, 348/19752L.

¹¹⁴² BOA, HAT, 348/19752L.

¹¹⁴³ BOA, HAT, 348/19752P.

¹¹⁴⁴ BOA, HAT, 371/20378D.

Müşir Paşa'dan¹¹⁴⁵ izin istedi; Müşir Paşa, bu konuyu Reşid Paşa'ya danışmasını tavsiye etmekle birlikte yerinde kalmasının daha uygun olacağı görüşündeydi.¹¹⁴⁶ Bunun üzerine Reşid Paşa'nın İbrahim Paşa'nın gözetiminde olmasından dolayı ondan sağlıklı bir bilgi almanın mümkün olmadığını düşünen Rauf Paşa, Babîâli'ye başvurdu.¹¹⁴⁷ Babîâli, Rauf Paşa'nın isteğini makul buldu; ancak Serasker Reşid Paşa'nın Isparta Valisi hakkındaki şikâyetleri ve Karahisar'ın savunmasız kalmasının sakıncalı olduğu yönündeki görüşleri sebebiyle Eskişehir'e yolculuğunu ertelemek zorunda kalacaktı.¹¹⁴⁸ Kısa bir süre sonra Karahisar'dan ayrılmasına izin verilen Rauf Paşa, Mollazâde Süleyman Ağa'yı mütesellim bırakarak¹¹⁴⁹ Kütahya'ya gitti.¹¹⁵⁰ Kütahya'da bulunan Dürzi ve Şamlı askerlerin de Bursa'ya gönderilmesi emredilmişti.¹¹⁵¹ Rauf Paşa bu askerlerin düzenli bir şekilde Bursa'ya gönderilmesini sağladıktan sonra Eskişehir'e geçecekti.¹¹⁵²

Konya zaferi sonrası yoluna devam eden İbrahim Paşa, Kütahya'ya kadar ilerlemiş, babasından gelen emir üzerine de burada beklemeye başlamıştı. İbrahim Paşa'nın Kütahya'ya ilerlemesi nedeniyle Rauf Paşa ve Kütahya Mütesellimi Halil Kamil, Eskişehir'den çıkarak Bursa'ya yöneldiler.¹¹⁵³ Bu sırada Rauf Paşa'nın babasıyla ilgili ortalıkta dolaşan bazı dedikodular, bir an için Paşa'yı telaşlandırdı. Buna göre; Karahisar halkı Rauf Paşa'nın babasını alıkoyarak eziyet ediyordu. Yapılan tahkikat sonucu haberlerin asılsız olduğu anlaşıncı Rauf Paşa da rahat bir nefes alabildi.¹¹⁵⁴

Kütahya ve Eskişehir'de toplanan ordunun zahire ve barınma ihtiyacı konusunda da büyük sıkıntı çekilmekteydi. Ayrıca ordudan firarlar da başlamıştı. Bu

¹¹⁴⁵ Hassa Müşiri Ahmed Fevzi Paşa. BOA, **HAT**, 346/19727; **Takvim-i Vekâî**, Def'a 56.

¹¹⁴⁶ BOA, **HAT**, 348/19752N.

¹¹⁴⁷ BOA, **HAT**, 348/19752L.

¹¹⁴⁸ BOA, **HAT**, 348/19752N.

¹¹⁴⁹ BOA, **HAT**, 348/19752L.

¹¹⁵⁰ BOA, **HAT**, 371/20378B; 371/20378E; 358/20023D; 907/39743.

¹¹⁵¹ BOA, **HAT**, 371/20278D.

¹¹⁵² BOA, **HAT**, 371/20378A.

¹¹⁵³ BOA, **HAT**, 360/20077A.

¹¹⁵⁴ BOA, **HAT**, 348/19768B. Bu dedikodunun çıkması hayli gariptir. Çünkü Rauf Paşa 3 yaşındayken babası vefat etmişti. Bu sebeple baba olarak nitelendirilen kişi Çavuşbaşı Mehmed Said Ağa olmadığı aşîkârdır. Burada bahsi geçen babanın kayınpeder olması ihtimal dâhilindedir. Ne var ki Rauf Paşa'nın bu dedikodular karşısında telaşlanması bu ihtimali kuvvetlendirir.

açidan buralarda daha fazla beklemek orduya daha fazla zarar verebileceğinden,¹¹⁵⁵ ordunun ne şekilde idare edileceği ve sevkini ne şekilde olacağı konusunun kesinlik kazanması gerekiyordu. Ordunun bütün ağırlıkları ile birlikte İznikmid ve Bursa üzerinden Dersaadet'e gönderilmesi emredildi. Ayrıca yaralı askerlerin Bursa'ya nakli uygun görülmüştü.¹¹⁵⁶ Daha sonra Rauf Paşa'nın kendisi de Bursa'ya doğru yola çıkacaktı.

¹¹⁵⁵ BOA, **HAT**, 907/39743A.

¹¹⁵⁶ BOA, **HAT**, 907/39743B.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DERSAADET'E KAVUŞMAK

3. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın İkinci Sadaret Dönemi

Osmanlı kuvvetlerinin Konya'da yenilmesinin ardından Rauf Paşa önce Karahisar'a, ardından halkın Mısır Paşası İbrahim'e sempati beslemesi üzerine Kütahya üzerinden Eskişehir'e çekilecekti. Buradan Bursa'ya doğru yola çıkan Rauf Paşa'ya yoldayken Kadıköyü'ne gelmesi emredildi.¹¹⁵⁷ Böylelikle Rauf Paşa çok sevdiği İstanbul'una on beş sene süren hasretten sonra kavuşacaktı. Rauf Paşa'nın taşradayken söylediği *"Eğer bir gün İstanbul'a gidersem bir daha çıkmamak üzere gideceğim"*¹¹⁵⁸ sözünden de anlaşılacağı üzere artık İstanbul'dan ayrılmayacak, ömrünün sonuna kadar burada kalacaktı.

İstanbul'a dönme emri Rauf Paşa'ya ulaşır ulaşmaz Paşa, hemen harekete geçti. İstanbul'a vardığında karşılaştığı siyasi konjonktür hiç iç açıcı değildi. Rauf Paşa'nın karşısında Mısır ordusuna kaybedilen savaşın yol açtığı gerilim ve bu gerilimden bir an evvel kurtulmak üzere çareler arayan bir Babîâli bulunuyordu.

3.1. Kütahya Barışı ve Mısır Meselesinde İkinci Aşama:

Rauf Paşa ordu kaymakamı olarak ordusunun ikmaline çalışmış ve Mısır ordusunu durdurmak için stratejiler belirleyerek bütün gayretiyle orduyu, sadrazamın ordusuyla geleceği güne hazırlanmıştı. Mısır'ın, Anadolu üzerindeki bütün propaganda ve ilerleyişine rağmen sadrazamın Rumeli'den gelerek Mısır ordusunun hakkından geleceğine olan güçlü inancı, hem Rauf Paşa'yı hem de orduyu ayakta tutan yegâne sebepti. Ancak Konya savaşında sadrazamın Mısır ordusu karşısında çok kısa sürede yenilmesi, üstelik ordu komutanı olarak esir düşmesi Osmanlı ordusunun dağılmasına neden oldu. İşte Rauf Paşa bundan sonra idareyi ele alarak ordudaki bu dağılmayı bir an önce durdurmak ve geriye kalanları korumak için en

¹¹⁵⁷ BOA, HAT, 369/20365.

¹¹⁵⁸ Maruf Simalar, s. 21.

uygun seçeneğin geri çekilmek olacağına karar verdi. Çünkü Rauf Paşa, İbrahim Paşa'nın Konya'da kalmayacağını, ilerlemeye devam edeceğini düşünüyordu. Nitekim Rauf Paşa öngörüsünde haklı çıktı. İbrahim Paşa babasından aldığı izinle 20 Ocak'ta Konya'dan ilerlemeye başladı. Kütahya yakınlarında anlaşma sağlamak üzere Tophane Müşiri Halil Rıfat Paşa ile Âmedci Mustafa Reşid Bey'in Mısır'a gönderildiği haberleri üzerine burada beklemesi emredildi.¹¹⁵⁹

Orduyla birlikte ilk olarak Akşehir'e¹¹⁶⁰ sonra da Karahisar'a çekilen Rauf Paşa, burada ordu için yeterince kalacak yerin olmaması ve Mısır ordusunun ilerleme ihtimaline karşı Kütahya'ya çekildi. Diğer paşaların Eskişehir'de olmaları ve Kütahya'nın da yeterince güvenli olmaması gibi sebeplerle Eskişehir'e gitmek istese de kendisine izin verilmediğinden Kütahya'da beklemeye başlayan Rauf Paşa, burada bir savaş ihtimaline karşı tedbir almaya başladı. Rauf Paşa elinde kalan birliklerle nasıl bir yol izleyeceğine karar verirken Babıâli de bu meseleden bir çıkış yolu bulmak niyetindeydi. Sultan güvendiği ve bizzat kendisinin eğitim verdiği askerlerin yenilgisinden büyük üzüntü duymakla birlikte iradesini kaybetmemişti. II. Mahmud, Konya yenilgisindeki asıl sebebinin askerlerden ziyade Mehmed ve Ağa Hüseyin Paşa'nın bir türlü birleşemeyerek Mısır ordusunun ilerlemesine bir nevi yardım etmesinden ve nihayetinde Reşid Paşa'nın beceriksizliğinden kaynaklandığını düşünmekteydi.¹¹⁶¹

Osmanlı Devleti, valisi üzerine sevk edeceği son ordusunu da komutanı dâhil olmak üzere Konya savaşında kaybetmişti. Ancak bu savaştan çok önceleri Hüseyin

¹¹⁵⁹ **Takvîm-i Vekâî***, Def'a 58; Şinasi Altundağ, **aynı eser**, s. 78; M. Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa", **TDVİA**, C. XXV, Ankara 2002, s. 62-65. Âmedci Reşid Bey ile Halil Rıfat Paşa 21 Ocak'ta İskenderiye'ye ulaştılar. Halil Rıfat Paşa'ya merkezden verilen talimata göre; Mehmet Ali Paşa'ya Mısır, Girit ve Cidde eyaletleriyle ilgili memuriyeti teyit edilecek, Sayda, Trablus-Şam eyaletlerinin, Kudüs ve Nablus sancakları yeniden tevcih edilecekti. Eğer Mehmet Ali Paşa bunlarla yetinmeyip Şam ve Halep eyaletlerinin idaresiyle Adana ve çevresinde kereste kesme ve nakletme hakkını isterse bu talepler savuşturulacaktı. İsteklerinde ısrarlı olduğu takdirdeyse merkeze bildirilerek ona göre bir tavır sergilenecekti. Ayrıca Mısır'da bulunan Reşid Mehmed Paşa diğer harp esirleriyle birlikte ele geçirilen gemiler, silahlar, teçhizat İstanbul'a iade edilecekti. Harp dolayısıyla ortaya çıkan masraflar tanzim edilecek, biriken vergiler ve Girit'le ilgili borç ödenecekti. Mekke şerifliğine Muhammed bin Avn'ın yerine Şerif Abdülmuttalib getirilecek, Muhammed bin Avn İstanbul'a gönderilecekti. M. Hanefi Kutluoğlu, "1833 Kütahya Antlaşması'nın Yeni Bir Değerlendirmesi", **Osmanlı Araştırmaları**, C. XVII, S. XVII, 1997, s. 271-272.

¹¹⁶⁰ Rauf Paşa'nın orduyu Akşehir'e geri çekmesine **Takvîm-i Vekâî**'de "*şâyeste-pesend ve sitâyîş olmuş*", denilerek Paşa'nın aldığı kararın ne kadar yerinde olduğu vurgulanmıştı. **Takvîm-i Vekâî***, Def'a 54.

¹¹⁶¹ BOA, **HAT**, 368/20339.

Paşa'nın Beylan'da Mısır kuvvetlerine yenilmesinin ardından Osmanlı Devleti, Avrupa'da güçlü bir destekçi bulma arayışlarına başlamıştı. Mısır ordusu ve donanmasının kurulmasında Fransız subayların bilgisinden yararlanıldığından Fransızlar ile Mısır'ın manevi bir yakınlığı vardı. Yine Mehmet Ali Paşa Mısır'da yaptığı yeniliklerde Fransız usulünü benimsemişti. Ayrıca İngilizlerin Doğu Akdeniz'deki varlığının kısıtlanması adına Mehmet Ali Paşa, Fransa için eşsiz bir dosttu. Bu nedenle Fransa, Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinden Mehmet Ali Paşa'nın varlığını tercih etmekte ve bu desteği açıkça belirtmekteydi.¹¹⁶² Rusya ise ilk başta isyana kayıtsız kalmakla birlikte Mehmet Ali Paşa'nın başarılarının ardından General Mouraviev'i Mısır'a elçi olarak göndermiş ve *"Konstantinople üzerine yürümede ısrar etmesi durumunda deniz ve kara kuvvetlerini kullanarak karşılık vereceklerini"* Mehmet Ali Paşa'ya iletmişti.¹¹⁶³ Ancak Osmanlı Devleti Rusya'ya güvenmediğinden Ruslardan yardım alma konusunda çekimserdi. Bu doğrultuda en uygun devlet İngiltere idi. Hindistan güzergâhı üzerinde bulunan Akdeniz'in güvenliği İngilizler için oldukça mühimdi. Bunun farkında olan Osmanlı Devleti, İngilizlerin desteğini sağlamayı planlıyordu.¹¹⁶⁴ Bu amaçla II. Mahmud, Yunan devletinin kurulması girişimleri için İstanbul'a gelen İngiliz Elçisi Stratford Canning'le 7 Ağustos'ta yaptığı görüşmede kendisine Mehmet Ali'ye karşı İngiliz-Osmanlı ittifakını teklif etti. Teklif Reis Efendi tarafından da tekrarlandı ancak Canning bu teklife herhangi bir cevap vermeyi uygun bulmuyor, yine de Sultan'ın teklifini kendi hükûmetine ileteceğini belirtmekten geri durmuyordu. İngiliz desteğini sağlamak için Babîâli, önce Avusturya'daki Osmanlı elçisi Maurojeni'yi, ardından da Namık Paşa'yı Londra'ya göndererek destek bulma arayışlarına devam etti.¹¹⁶⁵ Namık Paşa, Viyana üzerinden Paris'e ardından da Londra'ya giderek Avrupalı devletlerin Mehmet Ali Paşa meselesi karşısında Osmanlı Devleti yanında yer almalarını sağlamaya çalıştı.¹¹⁶⁶ Babîâli, İngiliz desteğini alarak Mehmet Ali Paşa'nın deniz gücünü yok etmeyi planlasa da istediği destek bir türlü gelmiyordu. Namık Paşa Londra'da temaslarına devam ederken bir taraftan Halil Paşa barışı

¹¹⁶² Enver Ziya Karal, **aynı eser**, s. 132.

¹¹⁶³ Khaled Fahmy, **aynı eser**, s. 68.

¹¹⁶⁴ BOA, **HAT**, 423/21774.

¹¹⁶⁵ Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 83-85.

¹¹⁶⁶ **Netâyîcü'l-Vukû'ât**, IV, s. 90.

sağlamak üzere Mehmet Ali Paşa ile görüşmelerde bulunuyor, diğer taraftan İbrahim Paşa komutasındaki Mısır ordusuyla savaş devam ediyordu. Bu sırada Mehmed Reşid Paşa Mısır ordusu karşısında başarısız olması sonucu esir düşmesiyle sadareten azledildi. Yerine ise II. Mahmud'un çok güvendiği adamlarından Mehmed Emin Rauf Paşa, 18 Şubat 1833'te ikinci kez sadarete getirildi.¹¹⁶⁷ II. Mahmud'un Rauf Paşa'yı tekrar sadarete getirmesinde kuşkusuz Mısır kuvvetleriyle olan mücadelede uyguladığı politika ve aldığı kararlar etkiliydi. Üstelik Mısır meselesine vakıf olmasından dolayı asi Mısır valisi ile yapılacak olan görüşme ve anlaşmalarda etkili olabilirdi. Bu sebeple Rauf Paşa'nın memleketin ahvalini bilmesi ve iyi bir diplomat olması da bu kararın sebepleri arasındaydı. Özellikle Rauf Paşa'nın diplomatik başarılarının bu kararda ne derece etkili olduğunu hatt-ı hümayûndaki *"saltanat-ı seniyyemle düvel-i mütehâbbe beyninde müte'akkid ve mü'esses bulunan mevâsîk-i mu'âhedâtımızın kemâ-yenbagî hıfz u bekâsı"* ibaresinden anlaşılmaktadır. Yine reformlara özellikle önem veren II Mahmud'un kendisiyle aynı fikirde olan devlet adamlarının desteğine ihtiyacı olduğu muhakkaktı. Bu doğrultuda ıslahat yanlısı Rauf Paşa'nın, Sultan'ı yapacağı yenilikler konusunda destekleyeceği şüphesizdi. Özellikle Sultan'ın çok önem verdiği askeri yenilikler konusunda Sultan'la Rauf Paşa aynı fikirdeydi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından Rauf Paşa'nın ocağın miadını çoktan doldurduğu yönündeki ifadeleri II. Mahmud'u ayrıca memnun etmişti. Bu bakımdan Sultan II. Mahmud yeni askerî birliklerin ve donanmanın durumunda yapılacak olan iyileştirmelerle, bu birliklere kabul edilecek kişilerin usulüne uygun şekilde alımının gözetilmesini yeni sadrazam Rauf Paşa'dan istemekteydi. Tabii ki öncelikli hedef *karışıklık çıkaran* Mısır Valisi ve oğlu

¹¹⁶⁷ "Sen ki sadr-ı a'zam-ı sûtûde-şiyem ve vekîl-i mutlak sadâkat-alem Mehmed Emin Rauf Paşa'sın. Seni bi'z-zât selâm-ı selâmet-encâm-ı şâhânemle taltif ve tebcil eylediğimden sonra ma'lûm-ı hamîyyet-melzûmun olsun ki selefin Reşid Paşa'nın hasbe'l-kader vukû'a gelen me'mûriyet-i âhiresinde adem-i muvaffâkiyet ve makâmından mehcûriyeti cihetiyle azl ü tebdili lâzım gelmekle azl olunup sen öteden berû hidemât-ı saltanat-ı seniyyemde istihdâm ile mukaddemden dahi rûtbe-i sadâreti ihrâz ve ba'dehû ihâle eylediğim eyâlet ve elviye hükûmetlerinde dahi rızâ-yı hümayûnuma muvafık mesâ'î-i meşkûre ibrâz ederk hâsılı devlet-i aliyyemin dekkâyık-ı umûr u mesâlihine vâkıf ve her halde sadâkat ve istikâmet ile mecbûl ve muttasıf bulunduğundan bu kere dahi kariha-i sabîha-i şâhânemden seni sar-ı a'zam nasb ve ta'yîn ve vekâlet-i mutlakam hidmet-i celîlesini uhde-i liyakatine ihâle ve tefviz eyledim." BOA, HAT, 1587/38, BOA, Bab-ı Asâfi, Nâme-i Hümayun Defterleri (bundan sonra A.{DVNSNHM.d... olarak gösterilecektir.) 11/5, v. 15; BOA, A.{DVNSNHM.D..., 11/87-4; Lütfi, Tarih, IV, s. 77-78. Takvîm-i Vekâyi', Def'a 52.

hakkında gereken tedbirlerin alınmasıydı.¹¹⁶⁸ Bundan başka Rumeli taraflarındaki asayiş ve güvenliğin sağlanmasına dikkat edilmesi ve Mısır gailisinin bitmesiyle Anadolu ve Arabistan'daki hâkimiyetin yeniden ihdas edilmesi de Rauf Paşa'dan beklenenler arasındaydı.¹¹⁶⁹ Ayrıca iki senedir surre-i hümayûn gönderilememişti. Bu durumdan son derece üzgün olan II. Mahmud, Rauf Paşa'dan surrenin bu sene gönderilmesi hususuna gerekli dikkat ve özeni göstermesini istiyordu.¹¹⁷⁰ Beyaz üzerine yazılmış bir hatt-ı hümayûnla Sultan, bu konudaki emirlerini Hassa Müşiri Ahmed Fevzi Paşa aracılığı ile Rauf Paşa'ya bildirdi.¹¹⁷¹

Devletin merkezinde bu gelişmeler yaşanırken diğer taraftan Konya zaferi sonrası İbrahim Paşa İstanbul'a ilerleyerek II. Mahmud'un yerine şehzade Abdülmecid'i tahta geçirmenin kendileri adına daha iyi olacağını babasına söylüyordu.¹¹⁷² Üstelik bunun için esir sadrazam Reşid Paşa'yı da ikna etmişti. İbrahim Paşa'nın Kıbrıs da dâhil olmak üzere Akdeniz'deki önemli merkezleri ele geçirerek bağımsızlıklarını ilan etmek istemesi ve bunu Payitaht'ta iktidar değişikliği yaparak sağlamayı düşünmesi sarayda büyük bir endişeye sebep oldu.¹¹⁷³ İbrahim Paşa'nın zahire sıkıntısını bahane ederek Bursa'ya ilerleme isteği de paniği

¹¹⁶⁸ BOA, **TS.MA.e.**, 1412/17.

¹¹⁶⁹ İbrahim Paşa'nın Anadolu'daki ilerleyişi ve propagandaları etkili olmuştu. Kastamonu'da Tahmiscioğlu Hacı Mustafa, İbrahim Paşa'ya iltihak etmek için isyan çıkaracaktı. Onunla birlikte Osmanlı ordusunda görev yapan bazı binbaşı ve yüzbaşılar da birlikleriyle beraber isyana destek vereceklerdi. BOA, **HAT**, 689/33398F; Yine Sivas Mütessellimi Said Ağa, İbrahim Paşa'ya tabiiyetini bildirmişti. BOA, **HAT**, 688/33377; Yozgat ve civarında Pehlivanlı Halid Bey daha önce yolsuzluk sebebiyle tutuklanacak ancak Hicaz'a firar etmişti. İbrahim Paşa'nın Şam'a saldırıları sırasında İbrahim Paşa'ya giderek hizmetine girmişti. Daha sonra Çankırı ve Bozok mütessellimi unvanıyla Yozgat'a gelerek burada isyan çıkaracaktı. BOA, **HAT**, 907/39746H; BOA, **HAT**, 657/32120; Mücteba İlgürel, "Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid Bey'in İsyanı", **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 23(Mart 1969), s. 13-22. Yine daha önce belirtildiği üzere Menemencioğlu da İbrahim Paşa'ya katılmıştı. Kayseri İbrahim Paşa'ya bağlılığını bildirmişti. Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 78-79. Konya yenilgisinin ardından da Anadolu'daki ayan ve eşraf İbrahim Paşa'ya hizmet etmek için adeta sıraya girmişti. Bu durumdan faydalanan İbrahim Paşa bölgeye yöneticiler atıyordu. Bu durum ise merkezin taşradaki otoritesini ve hâkimiyetini tamamen ortadan kaldıracaktı. Mısır askerinin Karaman'a girmesinden sonra buraya bağlı kazalar Larende Müftüsü Hasip Efendi'nin kışkırtmasıyla İbrahim Paşa'ya bağlılıklarını bildirmişlerdi. İçel ayanı da propagandaların etkisinde kalarak yerine Halim oğlu Mehmed adında birini mütessellim tayin etmiş ve Mısırlılara meyletmişti. **Kamil Paşa**, III, s. 141; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Tarafından Saruhan, Aydın ve İzmir'in İşgaline Dair Vesikalar" **Belleten**, XLVII/185, Ocak 1893, s. 1-29; Ali Fuad, "Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa", **TTEM**, sayı 19/96 (1928), s. 64-147. Şinasi Altundağ, **aynı eser**, s. 69.

¹¹⁷⁰ BOA, **HAT**, 1587/38.

¹¹⁷¹ **Takvîm-i Vekâyi'**, Def'a 53.

¹¹⁷² Sinoué, **Son Firavun**, s. 305. Bu konuda bir başka mektubun tercümesi için bkz: Yüksel Çelik, **...Suikast Planı**, s. 84.

¹¹⁷³ Altundağ, **aynı eser**, s. 77; Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 92.

artırmıştı.¹¹⁷⁴ Nitekim Babıâli'nin bu endişesi yersiz değildi. Halil Rıfat Paşa da gönderdiği tahriratlarda Mehmet Ali Paşa'nın hedefinin Dersaadet olduğunu belirtiyordu.¹¹⁷⁵

Mısır meselesi Osmanlı yönetiminde gündemin ilk sıralarında yerini korurken Avrupalı devletlerden özellikle de İngiltere'den beklenen destek gelmemişti. Dahası Metternich de Namık Paşa ile yaptığı görüşmede II. Mahmud'un Suriye'yi Mehmet Ali Paşa'ya vermeyi düşünmesini tavsiye etmişti.¹¹⁷⁶ İbrahim Paşa ise Kütahya'ya kadar ilerlemiş ve burada babasından gelecek haberleri beklemekteydi. Bu sırada Karadeniz'de Sultan istediği takdirde yardıma hazır olduklarını belirten bir Rus filosu bulunmaktaydı.¹¹⁷⁷ İbrahim Paşa'nın Anadolu'nun içlerine ilerlemesi ihtimaline karşılık Babıâli, Rus yardımını kabul etmek zorunda kaldı.¹¹⁷⁸ Rus filosunun 20 Şubat'ta İstanbul Boğazı'ndan içeri girerek Büyükdere önlerinde demirlemesi¹¹⁷⁹ İngiltere ve Fransa'nın Mehmet Ali Paşa meselesindeki politikalarında büyük bir değişikliğe yol açmamakla birlikte Mehmet Ali Paşa'ya anlaşması yönünde baskı yapmasını sağlayacaktı.¹¹⁸⁰ Ancak Mehmet Ali Paşa baskılara direnerek Suriye ve Adana'nın kendisine verilmesini istedi. Bu isteğe karşılık II. Mahmud, Rusya'dan askeri destek alarak Mehmet Ali Paşa'yı anlaşmaya mecbur bırakmak istiyordu.¹¹⁸¹ Bunun üzerine Babıâli mart ayı sonlarında Rusların kara ordusunun getirilmesine karar verdi. 5 Nisan'da 5.000 kişilik Rus ordusu Beykoz'a çıktı.¹¹⁸² Bu durum devletlerarasında yeni bir buhran yarattı. Hatta II. Mahmud bir aralık Rus askerini Kütahya'ya sevk etmek istese de buna karşılık Fransızların Mehmet Ali Paşa'yı desteklemek için asker gönderme ihtimalinin olması

¹¹⁷⁴ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 29.

¹¹⁷⁵ Ali Fuat, **aynı makale**, s. 93.

¹¹⁷⁶ Altundağ, **aynı eser**, s. 89; Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 85.

¹¹⁷⁷ BOA, **HAT**, 356/19998.

¹¹⁷⁸ II. Mahmud'un Rus yardımını kabul etmesi üzerine İngiliz elçisi Ponsonby bu yardımın tehlikelerine dikkat çekmiş, buna karşın II. Mahmud bunun karşılığında a *"denize düşen yulana sarılır"* demişti. Tarihler 3 Şubat'ı gösterdiğinde İstanbul'daki Rus elçisi Bouteneff aracılığı ile Mehmet Ali Paşa'ya karşı Rus yardımı resmen istenecekti. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990, s. 60-61.

¹¹⁷⁹ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 54.

¹¹⁸⁰ Akdes Nimet Kurat, **aynı eser**, s. 59-61; Cemal Tükin, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1999, s. 159

¹¹⁸¹ İbrahim Paşa Rusların Büyükdere'ye gelmesinden endişeye kapılmakla birlikte sakinliğini korumaktaydı. Hatta Babıâli'ye gönderdiği mektupta *"Kütahya'dan ben kalkar giderim lâkin Fransa ve İngiltere ve Moskof ile muharebe edecektir. Rusların Dersa'âdet'e asker ve donanma irsâli dostluk değildir, gözü boğazdadır."* diyecektir. BOA, **HAT**, 357/20020A.

¹¹⁸² Kemal Beydilli, "Hünkar İskeleyi Antlaşması", **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 488.

ve bu durumun işleri iyice karıştırarak sorunun büyümesine yol açacağı endişesiyle bu düşüncesinden vazgeçecekti.¹¹⁸³ Rusların dost sıfatıyla da olsa İstanbul Boğazı'na yerleşmesi İngiltere ve Fransa'nın Mehmet Ali Paşa üzerindeki baskılarını artırmasına neden oldu. Sonuçta iki devletin baskısına dayanamayan Mehmet Ali Paşa anlaşmayı kabul etti. II. Mahmud da 3 Mayıs'ta Adana'nın muhassıllık olarak İbrahim Paşa'ya verilmesini onaylıyordu. Bu hususta hazırlanan ferman 5 Mayıs 1833'te Kütahya gönderildi.¹¹⁸⁴ Böylelikle Babıâli ve Mehmet Ali Paşa arasında mutabakat sağlanmış oldu.¹¹⁸⁵ Mehmet Ali Paşa'ya Mısır ve Girit valiliklerine ek olarak Halep, Şam, Akka, Trablus, Beyrut, Sayda, Kudüs ve Nablus; İbrahim Paşa'ya da Cidde ve Mekke valiliği verildi.¹¹⁸⁶ Mehmet Ali Paşa'nın zengin kereste kaynaklarına sahip olması nedeniyle istediği Adana, başta Sultan'ın özel mülkiyeti haline getirilmişti. Ancak sonra Adana vergi toplama yoluyla idaresi muhassıllık olarak İbrahim Paşa'ya bırakıldı.¹¹⁸⁷ Bunlara karşılık Mehmet Ali Paşa da eskiden olduğu gibi vergilerini vermeyi ve ordusunu Anadolu'dan çekmeyi kabul etti.¹¹⁸⁸ Böylece Mısır sorununun ilk aşaması bitmiş oluyordu.

Bu antlaşma her iki taraf için de tatmin edici nitelikte değildi. Antlaşmadan daha çok bir ferman niteliği taşıyan bu belgenin Osmanlı Devleti'ni koruyan hiçbir bağlayıcılığı yoktu. Mehmet Ali Paşa da isteklerine tam olarak ulaşamamıştı. Yani Mısır ordusu tekrar Anadolu'ya bir saldırıda bulunabilirdi. Fransa daha çok *asi paşa* yanında yer aldığından ve İngiltere de Osmanlı taleplerine cevap vermediğinden II. Mahmud böyle bir durumda onlara güvenemeyeceğinin farkındaydı. Bu sebeple kendisini güvence altına almak ve Mehmet Ali Paşa'ya karşı bir cephe oluşturmak için Ruslarla anlaşma yoluna gitti. Nisan ortalarında Ahmed Fevzi Paşa, Rus Elçisi Bouteneff'e Sultan'ın Ruslarla aralarında olan mevcut ittifakın bir anlaşma ile belirlenmesi arzusunda olduğunu bildirdi. Buna karşılık Ruslar yaptıkları yardımlar neticesinde Osmanlı Devleti'ne 23 Aralık 1798'de yapılan anlaşmaya¹¹⁸⁹ benzer bir ittifak teklif edeceklerdi. 5 Mayıs'ta Rus olağanüstü elçisi Alexej Orlov (Aleksey

¹¹⁸³ Yüksel Çelik, **aynı makale**, s. 87.

¹¹⁸⁴ Kutluoğlu, **aynı madde**, s. 86.

¹¹⁸⁵ Rifat Uçarol, **aynı eser**, s. 172-173.

¹¹⁸⁶ BOA, **TS.MA.e.**, 712/19; Lütfi, **Tarih**, IV, s. 57.

¹¹⁸⁷ Ali Fuat Örenç, **aynı makale**, s. 150.

¹¹⁸⁸ Rifat Uçarol, **aynı eser**, s.173.

¹¹⁸⁹ Rusya ile yapılan antlaşma metni için bkz: Nihat Erim, **aynı eser**, s. 197-200.

Orlof) bu konuda görüşme yapmak için İstanbul'a geldi.¹¹⁹⁰ İlk esasları Orlow ile Hassa Müşiri Ahmed Fevzi Paşa arasında belirlenen ve daha sonra Serasker Hüsrev Paşa ve Reisülküttap Akif Efendi ve Rus Elçisi Bouteneff'in de katıldığı görüşmeler neticesinde iki devlet arasında anlaşmaya varıldı. Adını Rusların karargâh kurdukları yerden alan Hünkâr İskeleyi Anlaşması 8 Temmuz 1833'te imzalandı.¹¹⁹¹ Sekiz yıllık bir ittifak anlaşması mahiyetinde olan bu antlaşmanın bazı gizli maddelerinin¹¹⁹² boğazlarda Rusya'yı diğer Avrupalı devletler karşısında üstün duruma getirmesi, İngiltere ve Fransa'nın tepkisine neden oldu. İki devlet savaş gemilerini Akdeniz'e göndererek Babıâli'yi protesto ettiler. Avrupa diplomasisinde büyük ses getiren bu kriz Metternich'in arabuluculuğu ile çözüldü.¹¹⁹³ İngiltere ve Fransa'nın bu hamlesi Rusya'yı telaşlandıracaktı. Hatta yapılan antlaşmaya ve gizli maddeye sadık kalarak iki devletin savaş gemilerini Boğazlardan geçirmemesini Osmanlı Devleti'nden istemişti.¹¹⁹⁴ Rusya'nın yaşadığı bu telaş, İngiltere ve Fransa karşısında kendisine yeni müttefikler aramasına ve sonuç olarak Avusturya ve Prusya ile yakınlaşmasına neden oldu. Rusya; Avusturya ve Prusya ile 18 Eylül 1833'te imzaladığı Münchengratz Antlaşması'yla İngiltere ve Fransa karşısında üçlü bir blok yarattı. Antlaşmaya göre Rusya, Avusturya ve Prusya ihtilaller karşısında birlikte hareket

¹¹⁹⁰ Lütfi, **Tarih**, IV, s. 106; Orlow'un gönderilme amacı Babıâli'nin Rusların yardımına güvenmesini sağlamak, İngiltere ve Fransa'nın İstanbul'daki nüfuzunu kırmak, Avusturya'nın yardımını sağlamak ve Rusların Osmanlı Devleti'nin bekasını sağlamaktan başka niyetleri olmadığını ispat etmek. Bu konuda Avusturya elçisi Stürmer'den de destek ve yardım görüyordu. Altundağ, **aynı eser**, s. 147-148.

¹¹⁹¹ Kemal Beydilli, **aynı madde**, s. 488. Lütfi, **Tarih**, IV, s. 146.

¹¹⁹² Bahsi geçen gizli madde: "Bu defa Saltanât-ı Seniyye ile Rusya devlet-i fehimesi beyninde akd ve temhîd olunan ittifâk-ı tedâfî'î mu'âhede-i celîlesinin evvelki maddesinin şurûtunun biri mûcibince tarafeyni fehimeyn-i mu'âhideyn memleketlerinin emniyetiçün mütekâbiletin imdâdât-ı maddiye ve ziyâde mü'essir mu'âvenetin ifâsına müte'ahhiddirler ma'amâfih haşmetlü Rusya İmparatoru cenâbları Devlet-i Aliyye'yi imdâd-ı maddiden terettüb idecek bâr ve tekâlûfden vikâyeten vakt ve halden nâşi Devlet-i Aliyye i'tâyâ mecbur olduğu halde işbu imdâdî taleb itmeyeceğinden ahid-nâme-i cedide usûl-i tekâbü'l iktizasınca lede'l-icâb taraf-ı saltanât-ı seniyyeden olunacak i'ânete bedel olmak üzere Devlet-i Aliyye Rusya Devleti lehine Akdeniz Boğazını sed itmek ya'ni hiç ecnebi cenk sefinesinin her kangı bahâne ile duhulünü tecviz eylemeye hasr itmek gerekdirişbu madde-i münferide-i mektûme akd olunan tedâfî'î ittifâkın ahid-nâme-i celîlesinde harf beharf münderiş olmuş gibi mer'î ve mu'teber tutula deyü tarafeyn murahhasları beyninde mübâdele olunan sened-i münferid-i hafide mezkûr ve mastûrdur." Bu madde Ruslarla savaş halindeki devletlere Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazı'nı kapatmasını ve Rus gemilerinin Akdeniz'e inmesine müsaade edilmesini öngörüyordu. N. Erim, **aynı eser**, s. 298-299.

¹¹⁹³ Kemal Beydilli, **aynı madde**, s. 488-499.

¹¹⁹⁴ BOA, **TS.MA.e.**, 712/31. Diğer taraftan Rusya'nın Mehmet Ali Paşa meselesinde Osmanlı Devleti yanında yer alması Osmanlı Devleti için oldukça önemliydi. İki devlet arasındaki dostluk ilişkilerinin devam etmesi amacıyla Hassa Müşiri Ahmed Fevzi Paşa büyükelçi unvanıyla Rusya'ya gönderilecekti. BOA, **TS.MA.e.**, 712/28.

edecekti. Böylelikle Avrupa diplomasisinde güç kazanan Rusya, *şark meselesini* kendi çıkarlarına göre şekillendirebilecekti.¹¹⁹⁵

Hünkâr İskeleyi Antlaşması Avrupa'daki güç dengesi açısından önemliydi. İngiltere Osmanlı Devleti'nin varlığının devamının kendisi için ne derece öneme sahip olduğunu anlamıştı. Rusların bu antlaşmayla elde ettiği güç İngiltere'nin Akdeniz'deki varlığını tehlikeye sokabilirdi. Diğer taraftan Osmanlı Devleti ve Rusya yapılan antlaşmanın sadece bir ittifak antlaşması olduğunu, Avrupalı devletlerin endişelenmesini gerektirecek bir madde olmadığını söylemeleri durumu değiştirmedii. İngiltere ve Fransa elçileri Ponsonby ve Roussin aracılığıyla Osmanlı Devleti'ni protesto ettiler.¹¹⁹⁶ İngiltere için Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığını ve bütünlüğünü korumak önemli bir hale gelmişti. İngiliz Dış İşleri Bakanı Lord Palmerston, Mehmet Ali'nin galibiyetinin Fransa'nın işine yarayacağını düşündüğünden¹¹⁹⁷ bir an evvel Mehmet Ali'ye baskı yapılarak Fransa'nın herhangi bir kazanım elde etmesini önlemek niyetindeydi.¹¹⁹⁸ Fransa'nın ise Mehmet Ali

¹¹⁹⁵ Fransa'ya karşı oluşturulan Metternich sistemiyle Avrupa'da kalıcı bir barış sağlama niyetinde olan Meternich 1815 protokolüne uygun davranacağını söylemekteydi. Ne var ki Rusya'nın bu protokolü bozarak Osmanlı Devleti'ne yardım etmesi ve bir antlaşma imzalaması Metternich'i politikasında esnemeye yöneltti. Öte yandan Metternich sisteminin devamlılığını sağlamak noktasında Rusya önemli bir ortaktı. Üstelik bu ortaklık sayesinde Rusya'nın yayılmacı politikası kontrol altında tutulacaktı. Bir başka açıdan Metternich, Fransa'nın Anadolu'da bir Arap devleti kurmak niyetinde olduğunu düşünmekteydi. Bkz: İlber Ortaylı, "Tanzimat Bürokratları ve Metternich", **Prof. Dr. Fehmi Yavuz'a Armağan**, Ankara 1983, s. 364. Bu sırada Avusturya'yı antlaşmaya ikna etmeye çalışan Rusya'nın Viyana Büyükelçisi Tatis-çef (Tatisscheteff) Avusturya devletine gizli bir nota verecekti. Tatis-çef bu notada Mehmet Ali Paşa'nın Sultan'ı tahttan indirerek yerine Şehzade Abdülmecid'i geçirmek istediğini ifade etmiş, hanedandaki bu değişikliğin Osmanlı Devleti'nin dağılmasına sebep olacağını söylemişti. Buna karşılık Metternich, Mehmet Ali'nin büyük bir Arap devleti kurmasının önlenmesini, eğer Osmanlı Devleti yıkılırsa onun yerine tek bir devlet değil de küçük prensliklerin teşkilini istemektedir. Bu açıdan Osmanlı Devleti'nin dağılması ne Rusya'nın ne de Avusturya'nın çıkarlarına uygundu. Bu sebeple bir bakıma Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve hanedanın meşruiyeti Avusturya ve Rusya'nın garantörlüğü altına alınmıştı. Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu: 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, Çev: İdil Eser, İstanbul 2001, s. 44-48. Hüner Tuncer, **Metternich'in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Ümit Yayıncılık Ankara 1996, s. 130; Şinasi Altundağ, "Münchengratz Muahedesi", **A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.IV (1943), s. 55; Hüner Tuncer, **aynı eser**, s. 95-96.

¹¹⁹⁶ G.H. Bolsover, "Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)", **The Slavnic and East European Review**, Vol.13, no:37 (1934), s.101.

¹¹⁹⁷ Lord Palmerston, Osmanlı Devleti ve Rusya'nın yakınlaşmasında İngilizlerin Osmanlı'nın yardım talebine kayıtsız kalmasının neden olduğunu düşünür. Hatta ona göre İngiliz tarihinin hiçbir döneminde Lord Grey kabinesinin düşüğü bu hatanın bir benzeri yoktur. R.L. Baker, "Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelesi", **The English Historical Review**, vol: 43, no. 169 (1928), s. 84.

¹¹⁹⁸ İngiltere'nin bu yaklaşımındaki temel sebep Akdeniz'deki güç dengesinin korunması ve bunu bozacak herhangi bir girişimi engellemek olarak karşımıza çıkar. Hindistan yolunun güvenliği açısından Osmanlı Devleti İngiltere için önemli bir savunma hattı konumundaydı. Özellikle Boğazlar

tarafarlılığı aşıkârdı. Avusturya'ya gelince Osmanlı Devleti'nin dağılmasının bölgede Rusya'yı güçlendireceğinden endişeleniyordu. Üstelik batıda Fransız tehlikesi olduğundan iki ateş arasında kalacaktı. Rusya, ne Mehmet Ali'nin ne de Osmanlı Devleti'nin bir zafer kazanmasını istiyordu. Kısacası Fransa hariç diğer devletler bölgedeki var olan durumun devamlılığından yanaydı.¹¹⁹⁹

Mehmet Ali Paşa cephesinde ise işler istediği gibi olmamıştı. Kütahya Anlaşması ile sadece bir süreliğine barış ilan edilmişti. Sultan; Mehmet Ali Paşa'yı affetmiş, Paşa'nın zaten elinde olan valilikleri kendisine iade etmiş ve görev süresini yıllık yenilemek şartıyla Suriye Valiliği'ne atamıştı. Sözlü bir antlaşmadan başka bir şey olmayan Kütahya Antlaşması'yla Mehmet Ali Paşa, teoride her an iptal edilebilecek bir pozisyonda kaldı. Bu bakımdan zaten pamuk ipliğine bağlı olan ilişkiler Sultan II. Mahmud'un Mehmet Ali Paşa'dan 1832-1833 yılları için geciken borçlarını talep etmesiyle tekrar gerildi.¹²⁰⁰ Mehmet Ali Paşa bu isteğe sadece haraç vereceğini söyleyerek karşılık verdi ve 1834'ten itibaren ise ödemesi gereken vergi miktarında kesintiye gitti.¹²⁰¹ Bu arada İbrahim Paşa Gülek Boğazı ve civarındaki surları tahkim etmeye, Rakka ve Urfa taraflarına asker yerleştirmeye başlamıştı. Antakya'yı ise karargâh olarak belirledi. Buna karşılık II. Mahmud, Sivas'ta büyük bir ordu toplanmasını emretmiş, ordunun başına eski sadrazam Mehmed Reşid Paşa'yı getirmişti. Bu ordunun toplanma amacı doğudaki eski feodallerin canlanmasını engellemek gibi görünse de asıl amaç İbrahim Paşa ve ordusunu gözlem altında tutmaktı.¹²⁰² Diğer taraftan Mehmet Ali Paşa artık eskisi gibi sadece

bu savunma hattının ilk ayağıydı. Bu sebeple Rusya'nın ya da herhangi başka bir devletin burada söz sahibi olması İngiltere'nin çıkarlarını zedeleyecekti. Bu amaçla İngiltere, Akdeniz'de yeni bir güç odağı istemeyecek ve Osmanlı Devleti'nin devamlılığını sağlamak yönünde politikalar geliştirecekti. İngiltere'nin bu yöndeki politikaları için bkz: R.W. Seton-Watson, **Britain in Europe 1789-1914: A Survey of Foreign Policy**, New York: Macmillan Company 1945, s. 178.

¹¹⁹⁹ Kral IV. William Parlamento açılışında yaptığı konuşmada Osmanlı Devleti'nin gelecekteki istikrar ve bağımsızlığını etkileyecek ve güç dengesini bozacak herhangi bir şeye izin vermeyeceklerini söylemekteydi. Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 111.

¹²⁰⁰ Mehmet Ali Paşa yapılan antlaşma gereği ödemesi gereken senelik 80.000 kese verginin bir kısmının affedilmesini isteyecek ancak merkez tarafından bu istek kabul görmeyecekti. BOA, **TS.MA.e.**, 712/13.

¹²⁰¹ Mehmet Ali Paşa'nın, Babıâli ile yaptığı antlaşma hükmünce Osmanlı Devleti'ne Berr-i Şam için senelik 6 milyon kuruş vergi ödemesi gerekiyordu. Bu miktar Mısır maliyesini olumsuz etkileyince Suriye'de halktan yeni vergiler alınmaya başlanacak, bazı kalemlerin işletmesi de Mısır'ın tekeline alınacaktı. Ancak bu durum Suriye'de halkın İbrahim Paşa ve Mehmet Ali Paşa'ya karşı isyan etmesine sebep oldu. Sebahattin Samur, **aynı eser**, s. 48-88.

¹²⁰² Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 112.

ailesinin geleceğini sağlamak amacı gütmüyor, bağımsızlık niyetinde olduğunu ifade ediyordu.¹²⁰³ Yine Mehmet Ali Paşa'nın Lübnan ve Haremeyn'i işgal ederek hilafeti tekrar Mısır'a nakledeceği yönündeki söylentiler İstanbul'da ciddi olarak endişeye sebep olmaktaydı.¹²⁰⁴ Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'da uyguladığı propagandalar da Osmanlı yönetimini rahatsız etmekteydi. Şöyle ki Mehmet Ali Paşa'nın, Sultan'ın Rusya yardımını kabul ederek Müslümanları kâfir Rusya'nın boyunduruğuna soktuğu ancak kendisinin bu duruma bir son vermekte kararlı olduğu yönündeki propagandaları reaya üzerinde etkili oluyordu. Hatta Mehmet Ali Paşa Avrupa'da da propagandaya başlayacaktı. Devrin önemli gazetelerini kullanmak ise propagandasındaki en önemli unsurdu.¹²⁰⁵ Ayrıca Mısır tarafından gelen haberlerde Mehmet Ali Paşa'nın İskenderiye'de bulunan İngiliz ve Fransız konsololarla çeşitli anlaşmalar yaptığı, ordusunu ve donanmasını güçlendirmeye çalıştığı bildiriliyordu.¹²⁰⁶

Mehmet Ali Paşa'nın bu propagandaları ve hazırlıkları karşısında Babiâli de kendisine ittifak arayışlarını sürdürüyordu. İngiltere her ne kadar Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana olsa da Hünkâr İskelesi Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yakınlaşmasından rahatsız olmuş ve Petersburg etkisi altındaki bir sultandansa Mehmet Ali'yi tercih edeceğini söylemişti.¹²⁰⁷ Bu politika gereği İngiliz elçisi Lord Ponsonby Osmanlı Devleti'nin Mısır'a saldırması halinde kendilerine hiçbir şekilde yardım etmeyeceklerini söylüyordu. Benzer bir yaklaşım Fransa için de geçerli idi. Rusya da yapılan Hünkâr İskelesi Antlaşmasının bir savunma ittifakı olduğunu bu sebeple Mısır'a saldırı olması halinde Babiâli'ye yardım edemeyeceğini açıklamıştı.¹²⁰⁸

¹²⁰³ Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 115-120.

¹²⁰⁴ Karal, **aynı eser**, V, s. 140.

¹²⁰⁵ Fransa'daki Currier de Français ve Times isimli gazetelerde Mehmet Ali Paşa lehine birçok makale yayınlanmaktaydı. Diğer taraftan Mehmet Ali Paşa'nın Anadolu'daki propagandalarına II. Mahmud "*Mehmet Ali habisi bütün bütün Fransaluya bakarak bu derece isyanını artırmakta ise de ne çare bizim bir takım koyun akıllı halkımızı da günâgün dek ve desîse ile izlâl ve iğfâl etmektedir.*" diyerek propagandaların etkisini kabul etmekteydi. Râgıb Raif-Rauf Ahmed, **aynı eser**, s. 14-15.

¹²⁰⁶ BOA, **TS.MA.e.**, 578/33.

¹²⁰⁷ Bolsover, **aynı makale**, s. 102.

¹²⁰⁸ Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 116.

Yaşanan bu gelişmeler karşısında Rauf Paşa yeni bir yön bulmaya çalışıyordu. Özellikle İngiltere ve Fransa'nın uyguladıkları politikalar Paşa'yı endişelendiriyordu. Mehmet Ali Paşa meselesinde İngilizlerin desteğini kazanmanın ne derece büyük öneme sahip olduğunun bilincinde olan Paşa, bu konuyla ilgili net bir görüş elde etmek için büyükelçi unvanıyla Paris'te bulunan Mustafa Reşid Bey'den ayrıntılı bir rapor istedi. İngiltere ve Fransa'nın Mısır valisinden ne gibi bir menfaatleri bulunduğunu öğrenmesini emreden Rauf Paşa, bu devletlerin desteğini almanın önemini vurguluyordu. Mustafa Reşid Bey'in (Paşa) gönderdiği raporlardaki tutarsızlıklar ise Rauf Paşa'nın aklını iyice karıştırmıştı. Paris'teyken Fransa'nın Osmanlı'ya destek vermek istediğini ancak İngilizlerden çekindiklerini söyleyen Mustafa Reşid Bey, sonrasında İngiliz vükelasıyla görüşmek üzere Londra'ya gittiğinde bu sefer de İngilizlerin Babıâli'ye yardım edeceğini ancak Fransızların buna karşı çıktığını bildiriyordu. Raporlardaki bu tutarsızlığı soran Rauf Paşa'ya cevaben Mustafa Reşid Bey, Paris'ten Londra'ya gidene kadar Fransız devlet adamlarının fikirlerinin değiştiğinden bahsetmekteydi. İngiltere'de de durum aynı şekildeydi. Bu sebeple ne İngiltere'ye ne de Fransa'ya güvenmek doğru değildi.¹²⁰⁹ Diğer taraftan Avrupa basınında Mehmet Ali Paşa ve oğlunun Osmanlı birlikleri karşısındaki başarısı dolayısıyla Mısır ve Suriye'nin artık Osmanlı Devleti'nden bağımsız bir devlet olarak kabul edilebileceğine dair haberler Babıâli ve Rauf Paşa'yı zor durumda bırakıyordu.¹²¹⁰

Bu sırada Mısır Valisi'nin Bağdat'ı ele geçirmek niyetiyle Halep ve civarından asker topladığı ve İbrahim Paşa'nın bazı yerleri zapt ettiği haberleri gelmekteydi.¹²¹¹ Ne var ki asker toplama, halkın elindeki silahların alınması ve ek vergiler sebebiyle İbrahim Paşa yönetimindeki halk isyan etmişti. İbrahim Paşa isyanlarla boğuşurken Babıâli de bu durumdan yararlanmak niyetindeydi. Bu

¹²⁰⁹ "Paris'den Londra'ya teşrifinize kadar Fransa politikası değişmiş ise bu sûretde İngiltere vükelasını uydursanız bile Londra'dan dahi Paris'e gelinceye kadar İngiltere politikası değişecek böylelikle bunların politikasından tevcihle emniyet itmeği ne mâni' iş'ârınız var ise bârî bir resmî takrir olub ve yâhûd hiç olmazsa siz bir kavî söz virüb bakalım Paris'den geçerken Fransa vükelasıyla söyleşerek onları dahi imâle idebilür müyüm denilerek fi'l-hakîka bir sağ söz alınabilür ise Fransa vükelasından dahi siz mukaddem muvaffakât üzere idiniz şimdi bütün mugâyeret gösteriyorsunuz deyü üzerlerine varub hilekârlık Fransaluda mı İngilterelüde mi sıhhati üzere zâhire ihrâc ile buraya doğrucası niçün yazılmıyor." BOA, TS.MA.e., 713/83.

¹²¹⁰ The Times, 26 April 1834.

¹²¹¹ BOA, HAT, 377/20477D; 377/20477H.

doğrultuda İbrahim Paşa yönetiminden kaçan Dürzî şeyhlerinin Harput'a yerleştirilmesi gündeme geldi. Rauf Paşa bu konuda Sivas Valisi Reşid Paşa'nın fikrini önemsiyordu. Reşid Paşa'nın Dürzîlerin Harput'a yerleştirilmesinin Mehmet Ali Paşa'yı kuşkulandırarak dikkatini buradaki orduya çekeceğini söylemesi üzerine bu kişilerin İzmir, Bursa ve Karahisar gibi yerlerde ikameti uygun görüldü.¹²¹²

Diğer taraftan Rauf Paşa'nın önünde 1829 Edirne Antlaşması'yla Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ödemek zorunda olduğu tazminat meselesi bulunmaktaydı.¹²¹³ Bu sebeple Mehmet Ali Paşa'nın ödemediği vergilerin tahsili büyük önem taşıyordu. Bu konuda Rauf Paşa, Mısır valisi ile görüşmek ve ödemeleri bir düzene koymak için Hariciye Müsteşarı Rifat Paşa'yı¹²¹⁴ Mısır'a göndermişti.¹²¹⁵ Mısır yönetimi borçları ödeyeceğini taahhüt etmiş, yapılan protokole göre 1836-1838 senesine ait borçlar dört taksite bölünmüştü. Ancak ilk taksit dışında diğerleri ödenmemişti.¹²¹⁶ Aynı şekilde Mehmet Ali Paşa'ya ihale edilen Girit'e ait hâsılattan da herhangi bir ödeme yapılmamıştı.¹²¹⁷ Rauf Paşa bu vergilerin ödenmesi için Mehmet Ali Paşa'ya baskı yapılmasının uygun olacağı kanaatindeydi. Böylelikle Mehmet Ali Paşa malî olarak baskı altına alınacaktı. Rauf Paşa'nın vergilerin ödenmesi konusundaki ısrarı sonuç verdi ve Mehmet Ali Paşa ödemesi gereken taksitlere karşılık 15.639 kese akçeyi ödemesi için sarrafına gönderdiğini sadarete bildirdi.¹²¹⁸ Taksitlerin zamanında ödenmesi noktasında oldukça titiz davranan Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın ne kadar borcu kaldığına dair Darphane-i Amire'den bilgi istedi.¹²¹⁹ Böylelikle hem Osmanlı maliyesi için gerekli olan bu ödemeler takip edilmiş olacak,

¹²¹² BOA, **HAT**, 637/31417B.

¹²¹³ Osmanlı Devleti imzaladığı Edirne Antlaşması hükmünce Rusya'ya savaş tazminatı olarak sekiz milyon Macar altını ödeyecekti. Bunun iki milyonu ödenmiş, kalanının ise eşit olarak altı yılda ödenmesine karar verilmişti. **Mufasssal**, V, s. 2916.

¹²¹⁴ Lütüfî, **Tarih**, VI, s. 47.

¹²¹⁵ Şubat 1837'de İstanbul'a dönen Rifat Paşa ayrıntılı bir raporu Rauf Paşa'ya sunmuştu. Vergiler hususunda ödenmesi için Mısır, Beriyyetü's-Şam gelirlerine ait iki taksit ve Girit için toplam 25 bin keselik poliçe hazırlamıştı. Mehmet Ali Paşa ise Avrupalıya ödediği borçları olduğunu, hali hazırda 250.000 frank borcu kaldığını söyleyerek taksitleri zamanında ödeyeceğini bildirdi. Bu konudaki görüşmeler için bkz: **Muharrerât-ı Nâdire**, Yay. Haz: Ali Aktan, Ankara 2018, s. 379.

¹²¹⁶ Ödenmeyen taksitlerin miktarı 24.959 kese idi. BOA, **HAT**, 528/25999A; Mehmet Ali Paşa'nın ödediği sekiz bin kese akçeye dair bkz: BOA, **HAT**, 529/26089; 529/26089A. Ödenen dört bin kese akçeye dair bkz: BOA, **HAT**, 532/26200C.

¹²¹⁷ Hâsılattan gerekli payın alınmadığını söyleyen Mısır Kapıkethüdası Nazif Efendi, Rauf Paşa'ya Girit'in hangi şartlarla Mehmet Ali Paşa'ya ihale edildiğini sormuştu. BOA, **HAT**, 530/26132A.

¹²¹⁸ BOA, **HAT**, 528/25999C.

¹²¹⁹ BOA, **HAT**, 528/25999A.

hem de Mehmet Ali Paşa malî olarak baskı altında tutulacaktı. Ancak Rauf Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın sadece malî olarak baskı altına alınmasının yeterli olmadığını düşünmekteydi. Bu sebeple Paşa üzerinde tahakküm kurmanın başka yollarını ararken hiç beklemediği bir teklifle karşılaşacaktı.

3.1.1 Mısır Meselesinde Farklı Alternatifler: Mehmet Ali Paşa'ya Suikast Düşüncesi

Yukarıda bahsedildiği üzere Rauf Paşa ve Babîâli bir taraftan Mehmet Ali Paşa'yı malî ve askerî yönden sıkıştırmaya, diğer taraftan da Avrupalı devletlerin desteğini almaya çalışıyordu. Ancak istenilen sonuç bir türlü alınamamıştı. Bu sırada Kaymakam Reşid Bey'den Sadrazam Rauf Paşa'ya gelen bir mektup işin gidişatını etkileyebilecek nitelikteydi. Rauf Paşa'yı oldukça heyecanlandıran bu mektupta Paris'te eğitim için bulunan Asakir-i Mansure Kaymakamı Reşid Bey, eğer izin verilirse Mehmet Ali Paşa'yı öldürebileceğini söylemekteydi. Rauf Paşa gelen mektuptan hemen Sultan II. Mahmud'u haberdar etti. Sultan'ın onayı olmadan herhangi bir işe kalkışmayacağını belirten Rauf Paşa, konunun Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey'e (Paşa) açılıp açılmamasını da Sultan'a soruyordu. II. Mahmud ise konunun Hariciye Nazırı'na bahsedilmesi hususunda kararı Rauf Paşa'ya bıraktı.¹²²⁰ Bunun üzerine Rauf Paşa tedbiri elden bırakmayarak Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey'e konuyu açtı. Buradaki amacı Londra'da bulunan Mustafa Reşid Bey ile Kaymakam Reşid Bey'in bir görüşme yapmasını sağlamak ve burada Reşid Bey'in gizli maksadını bir de sözlü olarak ifade etmesini görmek olmalıydı. Bundan sonra Mustafa Reşid Bey Londra'dan İstanbul'a dönerken Kaymakam Reşid Bey ile Paris'te bir görüşme gerçekleştirdi. Burada ikili arasındaki sohbette Kaymakam Reşid Bey, eğer kendisine hamisi Hüsrev Paşa'dan iki satır mektup gelirse Mehmet Ali Paşa'yı bir suikast sonucu öldürebileceğini ifade etti.¹²²¹ Mustafa Reşid Bey böyle bir şey uygun görülür de yapılırsa mansıp ya da başka ne dilerse padişah tarafından kendisine ihsan edileceğinden emin olduğunu söyledikten sonra bu konuşmanın şimdilik olmamış gibi gizli kalmasını istedi. Daha sonra İstanbul'a dönen Mustafa Reşid Bey durumu önce Hüsrev Paşa ile paylaştı. Hüsrev Paşa'nın bu

¹²²⁰ BOA, TS.MA.e., 640/54-1. Yüksel Çelik, aynı makale, s. 92.

¹²²¹ BOA, TS.MA.e., 713/81; Y. Çelik, aynı makale, s. 92.

fikre sıcak bakması üzerine konu Rauf Paşa'yla görüşüldü.¹²²² Rauf Paşa'nın konuyla ilgili oldukça heyecanlandığı ortadaydı ancak meselenin ciddiyeti gereği tedbiri elden bırakmak istemediği de açıktı. Bu konuda Padişah'a sunduğu arzda Mustafa Reşid Bey ve Hüsrev Paşa ile birkaç kez kendi aralarında gizlice müzakere ettiklerini belirtiyordu. Konunun hassasiyeti gereği Kaymakam Reşid Bey'in güvenilir ve becerikli olup olmadığı da mühimdi. Bu konuda Rauf Paşa, II. Mahmud'a Reşid Bey'in *"Fransızca'yı kemâliyle tahsilden başka fûnûn-ı askeriyede gereği gibi kesb-i mahâret iderek bayağı Fransa cenerâlleri gibi ma'lûmât istihsâl itmiş bir râbitali âdem idüğü ve gayet gayur ve hubûr olarak cesâreti dahi boş boşuna nefsinin telef ider hoyrâd bahadırılık kabilinden olmayub ve hem akıllı ve hem cerî olduğu"* nu ifade etti.¹²²³

Mustafa Reşid Bey, Sadrazam Rauf Paşa ve Hüsrev Paşa bu *"madde-i hafîye"*ye dair birkaç kez müzakerede bulunmuşlar, sonunda bu işin olabileceği kanaatine varmışlardı. Hatta Rauf Paşa durumu Sultan'a iletirken *"bu ümniyyenin husûlû arzusunu zihn-i acizânemizden çıkmayarak"* diyerek bu gizli maddenin gerçekleşmesini ne kadar arzuladıklarını ifade ediyordu.¹²²⁴ Bundan sonra bu işin nasıl yapılması gerektiği üzerine düşünen zevat öncelikle Kaymakam Reşid Bey'in istediği gibi Hüsrev Paşa tarafından mektup yazılmasına karar verdi. Hüsrev Paşa'nın ağzından yazılacak mektupta bu işte başarılı olduğu takdirde vezaret, mansıb ya da gönlünden geçen her ne ise kendisinden esirgenmeyeceği bildirilecekti. Ancak yapılan müzakerelerde hem Rauf Paşa hem de diğer devlet adamları bu türden bir mektubun açıktan yazılmasını riskli ve tehlikeli buldular. Bu sebeple öncelikle mektubun bir müsveddesi hazırlanacak, bu müsvedde eğer II. Mahmud tarafından uygun görülürse bir şifreyle Kaymakam Reşid Bey'e gönderilecekti. Onaylanan mektup Mustafa Reşid Bey tarafından kaleme alınacak ve şifreli olarak Paris maslahatgüzarı Talat Bey aracılığıyla Reşid Bey'e iletilecekti. Şifreli bir mektup gönderme fikri ortaya çıkınca şifreleri çözebilen birkaç devlet adamından biri olan Talat Bey'in de bu gizli işten haberi olacaktı.¹²²⁵ Yapılan bu ilk plana göre eğer

¹²²² BOA, TS.MA.e., 713/81; Y. Çelik, aynı makale, s. 92.

¹²²³ BOA, TS.MA.e., 713/81.

¹²²⁴ BOA, TS.MA.e., 713/81.

¹²²⁵ BOA, TS.MA.e., 640/54-2; Y. Çelik, aynı makale, s. 92.

Kaymakam Reşid Bey yakalanır ya da bu tertip duyulursa, Hüsrev Paşa Mısır valisi ile olan husumetinden dolayı böyle bir işe kalkışmış diye etrafa cevap verilecekti.¹²²⁶

Mektupta Hüsrev Paşa, Kaymakam Reşid Bey'i bu iş için gösterdiği cesareten dolayı tebrik ediyordu. Mehmet Ali Paşa'yla arasında olan düşmanlığın “*cân u ciğerine*” işlediğini, bu sebeple bu “*herif*”in ortadan kaldırılmasından memnun olacağını söyleyen Hüsrev Paşa, Kaymakam Reşid Bey'in yetişmesi için birçok masraf yaptığını, bu görev ile ne kadar sadık bir kul olduğunu ispat ettiğini ve emekleri boşa gitmediğinden dolayı memnuniyet duyduğunu belirtiyordu. Yine bu konuda kendisine tam yetki verdiğini ve eğer başarılı olursa gönlünden geçen ne ise kendisine ihsan edileceğini söylüyordu. Hüsrev Paşa mektupta bu işin iyi planlanması gerektiğini vurguladıktan sonra eğer başka istekleri varsa bunları Talat Bey aracılığı ile merkeze iletmesini istiyordu. Ayrıca bu işin gizliliği konusunda da Reşid Bey'i uyarıyordu.¹²²⁷

Rauf Paşa yazılan mektubu o kadar beğenmişti ki “*devletlü Nâzır Bey Efendi pek güzel kaleme alub*” diyerek mektup müsveddesini Padişah'a sunmuştu. II. Mahmud da yazılan mektubu beğenmiş ve “*müşârün-ileyhe tezkire-i hafiye ile gönderilerek hurûf ile tahrîr ve tesyîri husûsuna*” emir vermişti.¹²²⁸

Yapılan plana göre Paris'ten İstanbul'a gelen Kaymakam Reşid Bey efendisinin azliyle İstanbul'da beklediği itibarı göremeyecek, o da bu duruma gücenerek Mehmet Ali Paşa'nın hizmetine girecekti. Burada fırsatını bulduğunda suikastı gerçekleştirecekti. II. Mahmud plandan haberdar olunca, Rauf Paşa aracılığı ile bu işi bilen devlet adamlarını dikkatli davranmaları ve bu işin gizli tutulması noktasında uyardı.¹²²⁹

Rauf Paşa'nın da suikast tertibinin gizliliği noktasında endişeleri bulunuyordu. Şöyle ki; Hüsrev Paşa bu çok gizli meseleden Serasker Halil Rıfat Paşa'ya bahsedebilirdi. Çünkü Hüsrev Paşa sabırsız ve kendisini övmeyi seven bir

¹²²⁶ BOA, TS.MA.e., 713/81.

¹²²⁷ BOA, TS.MA.e., 640/54-3. Mektupta Hüsrev Paşa, Kaymakam Reşid Bey'e “oğlum” diye hitap etmişti. Y. Çelik, *aynı makale*, s. 94.

¹²²⁸ BOA, TS.MA.e., 640/54-2.

¹²²⁹ BOA, TS.MA.e., 713/81.

kişiliğe sahip olmasının yanında ihtiyarlığı buna sebep olabilirdi. Devletin seraskerinden böyle bir şeyin saklanması ise seraskere itimat edilmediği izlenimi vereceğinden Rauf Paşa böyle bir olay karşısında zor durumda kalmak istememişti. Aynı zamanda Halil Rıfat Paşa, Sultan'ın damadıydı. Bu sebeple kendisine bu işin söylenip söylenmemesi noktasında II. Mahmud'un görüşlerini sormuştu. Bu girişimi Hüsrev Paşa ağzından kaçırıp da birilerine söylerse devletin zor durumda kalacağını belirten Rauf Paşa, bu endişeleri sebebiyle Reşid Bey'e yazılan mektubu göndermeye cesaret edemediğini de belirttikten sonra, II. Mahmud'un vereceği karara muhtaç olduğunu söyleyerek onun vereceği emre göre mektubu göndereceğini belirtiyordu. Rauf Paşa ayrıca Mehmet Ali Paşa'nın sahip olduğu casusluk ağı sayesinde bu durumdan haberi olursa işin "*fiyasko*"yla sonuçlanacağını, üstelik bunun, Osmanlı Devleti'ni Avrupalı devletler karşısında zor durumda bırakacağını söylüyordu.¹²³⁰

II. Mahmud'un Halil Rıfat Paşa'ya konudan bahsedilmesini uygun görmesiyle Rauf Paşa "*madde-i hafiye*"den Serasker Paşa'yı bilgilendirdi. Daha sonra Rauf Paşa ile Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Bey, Seraskerin konağına giderek burada gizli bir toplantı yaptılar. Toplantıda Kaymakam Reşid Bey'e yazılı bir mektup göndermenin durdurulması meselesi görüşüldü. Toplantıya katılanların endişesi Kaymakam'a gönderilecek mektubun birilerinin eline geçerek "*iş*"in ortaya çıkmasıydı. Böyle bir riske girmemek adına ne Hüsrev Paşa'dan ne de Hariciye Nazırı'ndan yazılmış bir mektup gönderilmemesine, bunun yerine Kaymakam Bey'e bunun şifahen iletilmesine karar verildi. Buna karşılık Kaymakam Bey'den kendi el yazısıyla efendisine hizmetini yerine getirmeye "*say u gayret*" edeceğine dair imzalı bir mektup alınacaktı. Ayrıca Kaymakam Bey'in yakalanma riskine karşı Babıâli'yi Avrupa ve Mehmet Ali Paşa karşısında zor durumda bırakmamak için kendisinden başka bir mektup daha yazması istenecekti. Bu mektupta Kaymakam Bey İstanbul'daki eski bir dostuna efendisinin azlinden sonra İstanbul'a geldiğinde kendisine itibar edilmediğinden Avrupa'ya tekrar döndüğünü ancak burada serseri gibi dolaşmaktan bıktığını ve kendisine Napolyon'u örnek göstererek nasıl ki Napolyon neferlikten krallığa yükseldiyse kendisi de Mısır'a gidip, "*herif*"i öldürüp, iklim-i Mısır'ı zapt edeceğini yazacaktı. Eğer emeline ulaşamazsa hiç değilse şöhreti

¹²³⁰BOA, TS.MA.e., 640/54-4; Y. Çelik, aynı makale, s. 95.

dillere destan olacaktı. Böylelikle planın uygulanmasında herhangi bir engelle karşılaşılırsa ya da Kaymakam Bey yakalanır da konuşmaya mecbur bırakılırsa Osmanlı Devleti'nin sorumluluğundan çıkarılacaktı.¹²³¹

Bundan sonra Kaymakam Bey'den alınan mektupların nasıl ve kimlerin aracılığı ile merkeze getirileceği konusu toplantıda görüşüldü. Bu konuda ilk alternatif Londra Sefaret Sır Katibi Şevket Bey ya da Sarim Efendi'nin Kaymakam Bey ile görüşmesiydi. Bir diğer seçenek ise merkezden Paris'te eğitim gören öğrencileri denetlemek ve bazı taltifatları yerine getirmek üzere gizli görevle bir memur gönderilmesiydi. Ancak bu memurun kim olacağı konusu etraflıca düşünülse de bu göreve uygun bir isim bulunamamıştı. Bu nedenle Viyana'ya gitmek üzere olan Rıfat Bey'in bu işi halletmesi istenecekti. Rıfat Bey, Avrupa'ya giden elçilerde adet olduğu üzere seyahat amacıyla Paris'e giderek orada Kaymakam Reşid Bey ile görüşecek sonrasında etrafa renk vermemek için Londra'ya gidecekti. Ancak Rıfat Efendi'nin Viyana'da birkaç ay kalması icap ettiğinden ve bu işin de bir an önce halledilmesi lazım geldiğinden bu seçenekten de vazgeçildi. Böylelikle Rauf Paşa, Mustafa Reşid Bey ve Serasker Halil Rıfat Paşa başka bir seçenek düşüneceklerdi ki, o da Berlin Sefiri Kamil Paşa aracılığı ile bu işi gerçekleştirmekti. Bu amaçla Kamil Paşa ile Kaymakam Reşid Bey'in buluşabilmesi için Hüsrev Paşa'nın Seraskerlikten azlinden önce Kaymakam Reşid Bey'e Prusya'da topçuluk üzerine eğitim alması yönünde gönderdiği emrin yeni Serasker Halil Rıfat Paşa tarafından tekrarlanmasına karar verildi. Böylelikle Prusya'da ikili bir araya gelebilecekti. Ayrıca Kaymakam Reşid Bey'in bu uğurda *"fedâ-yı nefis iderek kendiliğinden bu hizmet-i haseneye hâhiş göstermesi"* takdir ediliyor ve muvaffak olursa Şam veya Halep ya da herhangi bir istediği eyaletin kendisine vezaretle tevcih edileceği garanti ediliyordu.¹²³²

Toplantıda alınan kararlar incelendiğinde her bir ayrıntının düşünüldüğü görülmektedir. Öyle ki Kaymakam Reşid Bey'in İstanbul'u terk edip Mısır'a gittiği gazetelerde haber yapılarak bir kamuoyu oluşturulacaktı.¹²³³

¹²³¹ BOA, TS.MA.e., 713/79. Y. Çelik, aynı makale, s. 96-97.

¹²³² BOA, TS.MA.e., 713/79. Y. Çelik, aynı makale, s. 97-99.

¹²³³ BOA, TS.MA.e., 713/81.

Sadrazam Rauf Paşa yapılan bu gizli toplantıdan Sultan'ı haberdar edecekti. II. Mahmud kararları beğense de dikkatli olmaları yönünde Rauf Paşa'yı uyardı. Bundan sonraki adımlar toplantıda planlanan gibi oldu. Serasker Paşa tarafından Kaymakam Reşid Bey'e topçuluk eğitimi alması için Prusya'ya gitmesini söyleyen bir emir gönderildi. Ancak Kaymakam Reşid Bey Prusya'ya gitmeyecek, eğitimi Paris'te tamamladıktan sonra İstanbul'a dönecekti.¹²³⁴

1838 yılına gelindiğinde suikast hala daha yapılmamıştı. Babiâli'nin bu konuda oldukça tedbirli davrandığı açıktır. Ancak bu ihtiyatlı tavır suikast teşebbüsünün gecikmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle Mustafa Reşid Bey imzalı bir başka belgede Kaymakam Reşid Bey'in Mısır'a firar yoluyla gönderilmesinin yanında başka bir alternatiften daha bahsedilmektedir. Şöyle ki Kaymakam Reşid Bey Mısır'a İstanbul'dan firar yoluyla gittiğinde Mehmet Ali Paşa bu durumdan şüphelenebilir ve Reşid Bey'i sınamak gibi bir yola başvurabilirdi. Bu sınama işini ne şekilde yapacağı ise belli değildi. Bu sebeple Reşid Bey'i firar yoluyla göndermek yerine suikast Reşid Bey'e bağlılığı aşikâr olan Fransız vatandaşlarına yaptırılabilirdi. Ancak Fransızlar bunu para için yapacağından yüklü bir miktar para gerekiyordu. Suikast için bir diğer yol ise Reşid Bey'i Fransa'da öğrendiği bilgileri tatbik edebilmesi için Trablusgarp'ın kendisine tevcih edilmesiydi. Böylelikle hem Trablusgarp Eyaletinde işleri yoluna koyacak ve gizli görevi için buradan Mısır'a geçmesi kolay olacaktı, hem de böyle bir şey mümkün olmadığı takdirde yani Mısır'a geçememesi durumunda Trablus tarafından göndereceği adamlar aracılığıyla Mehmet Ali Paşa'nın askerleri arasında isyan çıkarma, donanmasına zarar verme gibi faaliyetlerde bulunabilecekti.¹²³⁵ Oldukça uzun bir sürece yayılacak olan bu planla ortaya çıkacak karışıklıklar iki vali arasındaki anlaşmazlık olarak gösterilecekti. Böylelikle Mısır Valisi öldürülemese bile kendisi Kaymakam Reşid Bey tarafından oluşturulacak olan sorunlarla meşgul edilecekti. Rauf Paşa'nın bu planı nasıl karşıladığı konusunda elimizde kesin bir bilgi olmamakla birlikte Paşa'nın ihtiyatlı

¹²³⁴ BOA, TS.MA.e., 640/54-5, Y. Çelik, **aynı makale**, s. 99. Reşid Bey'in neden Prusya'ya gitmediği merakı cezbeder. Arşivde yapılan çalışmalarda konu hakkında başka belgeye rastlamamakla birlikte bu kadar yoğun olarak üzerinde düşünülen, planlar yapılan bir girişimin iptal edilmesindeki sebebin Yüksel Çelik'in bahsettiği gibi Babiâli'nin asi bir valinin tedibi olarak yansıtılan olayda kendisini haksız konuma düşürecek herhangi bir girişimden çekinmiş olması ihtimaldir.

¹²³⁵ BOA, TS.MA.e., 701/37.

yapısı gereği desteklediğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Ancak uzun vadede böyle bir planın uygulanmasının kolay olmayacağı da açıktır. Sonuç olarak Kaymakam Reşid Bey'e yukarıda bahsedildiği türden bir mansıp verilmemesi de bu planın geçersiz kılındığını göstermektedir.

Bütün bu girişimlerin ertelenmesinde Mehmet Ali Paşa'nın İstanbul'a gelmek istediği yönündeki haberlerin de etkisinin olduğu muhakkaktır. Böyle bir tertibin arifesinde Mısır valisinin II. Mahmud'un yanına gelmek istemesi şüphesiz Rauf Paşa ve diğer devlet adamlarını endişelendirmişti. Bu haberler üzerine II. Mahmud haberlerin doğru olup olmadığının araştırılmasını Rauf Paşa'dan isteyecekti. Rauf Paşa daha önce memuriyetle Mısır'a gönderilen Mehmed Bey'den bu haberlerin doğruluğuna dair bilgi istedi. Mehmet Ali Paşa'nın ne niyetle İstanbul'a gelmek istediğini soran Rauf Paşa durumu reisülküttap ile müzakere edecekti.¹²³⁶

Her ne kadar suikast girişimi gündemde olsa da bir taraftan da Mehmet Ali Paşa'yla olan ilişkiler normalleştirilmeye çalışılıyordu. Bu sebeple Rauf Paşa, Mısır Valisi ile olan ilişkinin herhangi bir nedenle bozulmamasına gayret ediyordu. Oldukça hassas olan durumun daha da karışmasının Avrupalı devletlerle olan ilişkiye de zarar vereceğinin farkında olan Rauf Paşa, Sultan'la valisinin arasını bozacak herhangi bir teşebbüse izin vermek niyetinde değildi. Bu doğrultuda Şerif Abdülmuttalib'in¹²³⁷ Sultan'ı, Mehmet Ali Paşa'ya karşı kışkırtıcı tavırları Rauf Paşa'nın dikkatinden kaçmamıştı. Şerif Abdülmuttalib, Rauf Paşa'nın Şam Valiliği sırasında Mekke Şerifi Muhammed bin Avn'a karşı isyan etmiş, ancak Rauf Paşa'nın

¹²³⁶ BOA, TS.MA.e., 1412/10.

¹²³⁷ Mekke Emiri Şeyh Galib'in oğlu olan Şerif Abdülmuttalib, babası 1813'te azledilince babası ile birlikte Selanik'te iskân etmiştir. Bir süre sonra tekrar Mekke'ye giderek Emir Yahya b. Sürûr'un yerine vekâlet etmişti. Mehmet Ali Paşa'nın kendisinin emirliğini istememesi üzerine Mekke emiri olarak Şerif Muhammed b. Avn tayin edildi. Bundan sonra kardeşleriyle birlikte Şerif Muhammed'e karşı isyan etmiş, uğradığı yenilgi üzerine Asir'e kaçmıştı. Mehmet Ali Paşa'nın kendisine suikast yapması ihtimali üzerine Anadolu üzerinden İstanbul'a geldi. Bir müddet Bursa'da zorunlu ikamete tabi tutuldu. 1832'de Mekke Emirliğine getirildiyse de Mehmet Ali Paşa isyanı sebebiyle görev yerine gidemedi. Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra 1851'de Mekke Emiri tayin edildi. 1855'te azledilerek Selanik'e gönderildi. Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya gönderdiği bir mektup üzerine İstanbul'a geldi ve 25 yıl İstanbul'da kaldı. 1880'de tekrar Mekke emiri olduysa da 1882'de azledilerek önce Taif'e sonra Mekke'ye getirildi ve ölümüne kadar burada konağında gözetim altında tutuldu.. DİA, "Abdülmuttalib b. Galib", TDVİA, I, İstanbul 1988, s. 273; Ayrıntılı bilgi için bkz: İ. H. Uzunçarşılı, **Mekke-i Mükerreme Emirleri**, Ankara 1984, s. 128-137.

arabuluculuğu sayesinde affedilip Mekke’de kalmasına izin verilmişti.¹²³⁸ İşte Şerif Abdülmuttalib, Mehmet Ali Paşa’dan ve Mekke Emiri’nden eziyet gördüğünü söyleyerek¹²³⁹ Mehmet Ali Paşa’nın Hicaz’ı işgalinden sonra kendisine yapılacak suikast endişesiyle buradan kaçıp İstanbul’a sığınacaktı. Rauf Paşa ordu kaymakamı olarak Kütahya’da bulunduğu sırada Kütahya’ya gelen¹²⁴⁰ Şerif Abdülmuttalib, Bursa’da ikamet ettirilmişti.¹²⁴¹ Hatta Şerif’in ve kardeşinin geçimlerini sağlaması için kendilerine maaş tahsis edildi.¹²⁴² Daha Kütahya’da iken Sultan’a Hicaz’ı Mehmet Ali Paşa’nın elinden kurtarmanın kolay olduğuna dair tahriratlar¹²⁴³ yazan Şerif Abdülmuttalib, İstanbul ziyaretleri sırasında da Sultan’ı Mehmet Ali Paşa’yı yenerek tekrar Arabistan’da hâkimiyet kurabileceğine dair ikna etmeye çalışıyordu. Hatta II. Mahmud, Şerif Abdülmuttalib’in verdiği önerilerin mecliste müzakere edilmesini istemişti.¹²⁴⁴ Şerif Abdülmuttalib İstanbul’a gelince Sultan tarafından sık sık saraya davet ediliyor ve burada II. Mahmud ile görüşmeler yapıyordu. Bu görüşmelerde ortak düşman Mehmet Ali Paşa’ya karşı Sultan’ı kışkırtma gayreti içindeydi. Öyle ki Kütahya Antlaşması öncesi uzlaşma için gönderilen Halil Rıfat Paşa’ya Mehmet Ali Paşa’ya iletmesi için bildirilen isteklerden biri Şerif Abdülmuttalib’in Mekke şerifliğine getirilmesi vardı.¹²⁴⁵ Şerif Abdülmuttalib’le tanışıklığı eski zamanlara dayanan Rauf Paşa sadarete getirilince sabık Mekke Şerifi’nin niyetini anlamış ve Sultan’la olan görüşmelerinden rahatsızlık duymuştu. Bu konuda Şerif’in, Sultan’ın Mehmet Ali Paşa’ya karşı olan hiddetini artırarak Mısır meselesine zarar vereceği kanaatindeydi. Bu durumu ise Mabeyn Müşirine bildirerek Şerif Abdülmuttalib’in Sultan’la olan görüşmelerinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve bir an önce kendisinin “*nüvâziş ve iltifât-ı şâhâne ile savuşturulması*”nı istemişti. Mabeyn müşiri ise Rauf Paşa’nın bu endişesini yerinde bulmuştu. Paşa’ya yazdığı cevapta Şerif Abdülmuttalib’in Mısır meselesi hakkında herhangi bir şekilde görüş belirtmediğini ifade etti. Ayrıca Şerif Abdülmuttalib’e

¹²³⁸ Uzunçarşılı, **aynı eser**, s.128.

¹²³⁹ BOA, **HAT**, 555/25461; 555/27461-D.

¹²⁴⁰ BOA, **HAT**, 352/19851.

¹²⁴¹ BOA, **HAT**, 655/32039B.

¹²⁴² Şerif Abdülmuttalib’e 15.000 ve kardeşi Şerif Ali’ye 5.000 kuruş maaş verilmesine karar verilmişti. BOA, **C.ML.**, 444/17927

¹²⁴³ BOA, **HAT**, 367/20257.

¹²⁴⁴ BOA, **HAT**, 367/20257; 366/20217.

¹²⁴⁵ Kutluoğlu, **aynı makale**, s. 272.

25.000 ve biraderlerine de 15.000 kuruş atıyye verilerek gönlü hoş bir şekilde İstanbul'dan ayrılması sağlandı.¹²⁴⁶

3.1.1.2. Mısır Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkileri ve Rauf Paşa

3.1.1.2.1. Churchill Olayı ve Osmanlı-İngiliz Gerilimi

Rauf Paşa ve Babîâli, Avrupalı devletlerle olan ilişkilerin ne denli önemli olduğunu biliyordu. Ancak bazı münferit olaylar ilişkilerin gerilmesine neden olmaktaydı. 1836 yılında bir Fransız gencin anne ve babasının haberi olmaksızın din değiştirmesi üzerine Fransa elçisi gencin kendilerine iadesini istemişti. Babîâli'nin kendi isteği ile din değiştirdiğinden böyle bir şeyin mümkün olmayacağı yönünde cevap vermesiyle iki devlet arasındaki ilişkiler gerilse de sonrasında Fransız elçinin konu üzerinde ısrarlı davranmamasıyla olay kapanmıştı. Yine başka bir olay da Türk hastanelerinin birinde çalışan Prusyalı bir doktorun hastalara kötü muamele ettiğine dair şikâyetler üzerine tutuklanmasıyla olmuştu. Bu olayın ardından doktorun bir arkadaşının Kaptan Paşa'ya hakaret etmesi ve bu defa onun da tutuklanmasıyla Prusya elçisi ve Babîâli karşı karşıya geldi. Gerilen ilişkiler Akif Paşa'nın¹²⁴⁷ orta

¹²⁴⁶ “Seniyyü'l-himemâ devletlü atüfettü oğlum efendim hazretleri. Bugün sa'ât beş karârlarında siyâdetlü Şerif hazretlerinin mâbeyn-i hümayûna azîmet eylemesi tarafına ihbâr olunmuş olduğu mesmû' hulûsverî olmuş ve müşârün-ileyhin celbi hakkında iltifât-i seniyye şâyân buyurulmuş. Murâd-ı âlîsine mebnî idüğü rütbe-i bedâhetde bulunmuş ise de müşârün-ileyh mukaddemlerde mâbeyn-i hümayûna azîmet etdikce sadeden hâric ba'zı lakırdılara girişdiğinden mevsimsiz söz söylemesi ve husûsiyle Mısır maslahatına dâ'ir lakırdı karışdırması melhûz olduğuna ve bu dahi ser-i şevket-i efser-i şâhâneyi tasdî' demek olacağına binâ'en hâkpâ-yı hümayûn-ı mülûkâne ile şeref-yâb olduğunda yalnız nüvâziş ve iltifât-ı şâhâne ile savuşturulması muvâfık-ı hâl ve maslahat idüğüünün ihtârına ibtidâr olunduğu ma'lûm-ı müşîrileri buyuruldukda irâde efendimizindir.”. BOA, C.DH., 144/7176; Uzunçarşılı, **aynı eser**, s. 135. İ. H. Uzunçarşılı eserinde Şerif Abdülmuttalib'in Kütahya Antlaşması öncesi II. Mahmud'un kafasını karıştırdığını söylese de referans olarak kullandığı belge 1839 tarihlidir. Yani Mehmet Ali Paşa'nın isyanının ilk aşamasında değil de sonraki seferi sırasında olan görüşmelerdir.

¹²⁴⁷ Devrin kadılarından olan Ayıntabizâde Mehmed Efendi'nin oğludur. 1787 Yozgat doğumludur. Yozgat ayanı Cabbarzâde Süleyman Ağa'nın kâtipliğini yapmış, onun ölümüyle İstanbul'a gelmiştir. Bu sırada Reisülküttap olan amcası Mustafa Mazhar Efendi'nin yardımıyla 1814'te Divan-ı Hümayun Kalemî'ne girdi. 1825'te Amedci, 1827'de Beylikçi ve 1832'de Reisülküttap oldu. 11 Mart 1836'da bu dairenin adı Umur-ı Hariciye Nezareti'ne çevrilince “efendi” unvanı, müşîrlik-vezirlik rütbesiyle ilk Hariciye Nazırı oldu. Kısa bir süre sonra Churchill vakası sebebiyle hastalığı bahane edilerek azledildi. Bir yıl sonra rakibi Pertev Paşa Mülkiye Nazırlığı'ndan azledilince onun yerine Mülkiye Nezareti'ne getirildi. Bu nezaretin adını Dâhiliye Nezareti olarak değiştirdi. Altı ay sonra azledildi. 1839'da Kocaali Mutasarrıfı oldu. Halkın şikâyetleri üzerine 1840'ta azledilerek Edirne'ye sürgün edildi. 1844'te hac dönüşü yolda vefat etti. Abdullah Uçman, “Âkif Paşa”, **TDVİA**, C.II, İstanbul 1989, s.261-262; Taha Niyazi Karaca, **Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa'nın Anıları (İbret)**, İstanbul 2004, s. 9-11.

yolu bulmasıyla normalleşti. İşte bu olaylardan biri de Sadrazam Rauf Paşa'ya kadar yansıyan Churchill¹²⁴⁸ hadisesiydi.

İngiliz tüccar Churchill 8 Mayıs 1836 günü bir arkadaşı ve oğluyla Kadıköyü'nde ava çıkmıştı. Ava yasak bölgede avlanan Churchill, Defterhane kâtiplerinden Necati Efendi'nin küçük oğlunu vurmasıyla ortalık bir anda kalabalıklaşmış ve Churchill orada tartaklanmıştı. Daha sonra Churchill Üsküdar'da kadı karşısına çıkarılmış, av mevsimi olmadığı halde üstelik de ava yasak bir bölgede avlandığı, şehir nizamını bozduğu ve bir çocuğu yaraladığı gerekçesiyle tutuklanmıştı. Churchill, İngiliz vatandaşı olması sebebiyle var olan ahitname gereği konsolos mahkemesinde yargılanmak istedi. Bunun üzerine kadı Churchill'i, Üsküdar'dan Hariciye Nazırı Akif Paşa'ya gönderdi. Babıâli tomruğuna kapatılan Churchill, geceyi burada geçirdi. Ertesi gün de Tersane zindanına atıldı. Bundan sonra elçilik tercümanları derhal Churchill'i zindandan çıkarmaya gelecekti. Ancak Kaptan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşa'nın Churchill'i, Hariciye Nazırı'ndan herhangi bir resmi yazı olmaksızın çıkarmalarına izin vermemesi elçilik tercümanlarıyla tartışma yaşanmasına neden oldu.¹²⁴⁹

Churchill'in serbest bırakılmaması üzerine İngiliz Elçisi Ponsonby, Avrupa vatandaşının hukukuna tecavüz edildiği gerekçesiyle durumdan Osmanlı makamlarını sorumlu tutarak bundan sonra Akif Paşa'yı muhatap almayacağını Sadrazam Rauf Paşa'ya bildirdi.¹²⁵⁰ Elçinin bu tavrıyla birlikte basit bir asayiş meselesi siyasi bir krize dönüşmüştü. Elçi Ponsonby, bir İngiliz vatandaşının dövülüp zindana atılmasının İngiltere'ye yapılan bir hakaret olduğunu söyleyerek bunun telafi edilmesini Sadrazam Rauf Paşa'dan istedi.¹²⁵¹ Bu sırada diğer Avrupalı devletlerin elçileri, her ne kadar Ponsonby'nin basit bir vakayı büyüttüğünü düşünseler de bir Avrupa vatandaşının böyle bir muamele ile karşılaşmasının kabul

¹²⁴⁸ 1797'de Londra'da doğan William N. Churchill'in 1816-1822 yılları arasında Türkiye'ye (İzmir) geldiği düşünülmektedir. 1831-1833 yılları arasında İstanbul'da Amerikan diplomatik temsilciliğinde görevlidir. Daha sonra gazetecilik yapmaya başlamıştır. Osmanlı belgelerinde müstemmen tüccar olarak karşımıza çıkar. Churchill hadisesi için bkz: Nedim İpek, "Churchill Vak'ası (1836)", **Belleten**, C.59, S. 226 (Aralık 1995), s. 661-715; Orhan Koloğlu, **Miyop Çörcil Olayı**, Ankara 1986; T. N. Karaca, **...İbret**, İstanbul 2004.

¹²⁴⁹ BOA, **HAT**, 1231/47896B.

¹²⁵⁰ BOA, **HAT**, 1231/47986Ç.

¹²⁵¹ BOA, **HAT**, 1231/47986Ç.

edilemeyeceğini söyleyerek Ponsonby'e destek verdiler.¹²⁵² Burada Rus elçisinin Rauf Paşa'ya yazdığı yazı dikkat çekmektedir. Rus elçisi Bouteneff diğer elçilerle müştereken yaptığı bu protestonun sadece kapitülasyonlara riayet edilmesini sağlamak amacıyla olduğunu, başka bir niyet beslemediğini belirtiyordu.¹²⁵³ Diğer taraftan olayın Londra gazetelerine yansımaları Babiâli'yi dolayısıyla Rauf Paşa'yı zor duruma düşürmüştü.¹²⁵⁴ Meselenin daha fazla büyümesini istemeyen Rauf Paşa, olaydan II. Mahmud'u haberdar etmiş ve Churchill serbest bırakılmıştı.¹²⁵⁵ Ancak Ponsonby meselenin kapanmasına izin vermedi. Ponsonby, olayda sorumluluğun Ahmed Fevzi Paşa ve Hariciye Nazırı Akif Paşa'ya ait olduğunu söyleyerek ancak onların azli halinde ilişkilerin düzeleceğini söylüyordu.¹²⁵⁶ Bunun üzerine Rauf Paşa meselenin hallini Mülkiye Nazırı Pertev Paşa'ya¹²⁵⁷ havale etti.¹²⁵⁸ Yapılan görüşmelerden bir netice elde edilemeyince Londra'ya gönderilmek üzere bir rapor hazırlandı. Raporda Rauf Paşa, Ponsonby'nin görevden alınmasını Londra elçisi olarak görevlendirilen Mustafa Reşid Bey (Paşa) aracılığıyla Londra hükümetinden istedi.¹²⁵⁹ Böylece Babiâli, Osmanlı-İngiliz ilişkilerini olumsuz etkileyen bu olaya karşı atak yapmıştı.¹²⁶⁰ Ancak Babiâli'nin beklediği cevap gecikmişti. Pertev

¹²⁵² Elçilerin tutumları hakkında bkz: İpek, **aynı makale**, s. 115-116.

¹²⁵³ Buradan anlaşılıyor ki Rus elçi Osmanlı devlet adamları üzerindeki etkisini devam ettirmek amacındaydı. BOA, **HAT**, 950/40834F.

¹²⁵⁴ BOA, **HAT**, 675/32988C; BOA, **TS.MA.e.**, 713/30. **The Times**, 16 Haziran 1836.

¹²⁵⁵ Bu olaydan en karlı çıkan isim Churchill'dir. Olay sebebiyle kendisinden özür dilenerek, tutukluluk tazminatı olarak kendisine pırlanta bir nişan ile on bin kantarlık zeytinyağı ihraç etmesine hak tanıyan bir ferman ve gazete çıkarma imtiyazı verilir. O. Koloğlu, **aynı eser**, s. 125-126.

¹²⁵⁶ BOA, **HAT**, 954/40958L; BOA, **TS.MA.e.**, 713/29.

¹²⁵⁷ Pertev Efendi 1820'de ameldik, 1824'te beylikçiliğe ve aynı yıl reisülküttaplığına getirildi. 1830'da sadaret kethüdalığına yükseldi. 11 Mart 1836'da kethüdalığın Umur-ı Mülkiye Nezareti'ne çevrilmesiyle Mülkiye Nazırı oldu. "Tuğsuz padişah" olarak anılan Pertev Paşa yakınlarını ve kendi adamlarını yüksek makamlara getirerek devrin etkili devlet adamlarından olmuştur. Kendisi ve himayesindeki adamları "*İngiliz hizbi*" olarak anılmıştır. Bkz: Carter Vaughn Findley, "Pertev Mehmed Said Paşa (1785-1837)", **TDVİA**, C.34, İstanbul 2007, s. 233-235.

¹²⁵⁸ Lütfi, **Tarih**, V, s. 908.

¹²⁵⁹ Eylül 1836'da Londra ve Paris elçileri yer değiştirecekti. Londra Elçisi Nuri Efendi Paris elçiliğine, Paris elçisi Mustafa Reşid Bey ise Londra elçiliğine tayin edildi. BOA, **HAT**, 1180/46614; **Takvim-i Vekâyi**, Def'a 135.

¹²⁶⁰ Hükümetin bu isteğinde Rus elçisi Bouteneff'in baskısı etkili olmuştur. Lord Ponsonby ise Londra hükümetinden bu konuda kendisinin arkasında durulmasını isteyecekti. Aksi takdirde İngilizlerin ne saray ne de Babiâli üzerinde etkisi kalmayacaktı. Ahmet Dönmez, **Osmanlı Modernleşmesinde İngiliz Etkisi Diplomasi ve Reform (1833-1841)**, İstanbul 2014, s. 156; Bolsover, **aynı makale**, s.110.

Paşa'nın ve tercüman İstefanaki'nin¹²⁶¹ belirttiğine göre Londra Hükümeti Ponsonby'yi görevden almak gibi bir karar vermeyecekti.¹²⁶² Bu sebeple iki devlet arasındaki ilişkilerin iyice gerilmesini önlemek amacıyla Akif Paşa hastalığı bahane edilerek azledildi.¹²⁶³ Akif Paşa'nın yerine müşirlik rütbesiyle Ahmed Hulusi Paşa Hariciye Nazırı oldu ve Rauf Paşa'nın huzurunda kendisine nazırlık nişanı takdim edildi.¹²⁶⁴

Rauf Paşa'nın bu görevi Pertev Paşa'ya vermesi düşündürücüdür.¹²⁶⁵ Pertev Paşa'nın İngilizlere yakınlığı bilinmektedir. Öyle ki "İngiliz hizbi"nin başını çektiği söylenir. Rauf Paşa bir açıdan, Mısır meselesinde İngiliz desteğinin sağlanması noktasında böyle bir adım atmış olmalıdır. Nitekim Babıâli üzerinde büyük bir etkisi

¹²⁶¹ Akif Paşa, İngiliz elçisiyle işbirliği yaptığından şüphe ettiği İstefanaki'nin tercüman olarak görevlendirilmesini istememektedir. Bu sebeple rakibi Pertev Paşa'nın İstefanaki'yi ısrarla yanında tutmasında kasıt arar. Akif Paşa'nın İstefanaki ve Pertev Paşa hakkındaki görüşleri için bkz: T. N. Karaca, ...**İbret**, İstanbul 2004.

¹²⁶² Mustafa Reşid Bey, Ponsonby'nin görevden alınmasına dair Londra hükümetine verilen dilekçenin Rusya'nın baskısıyla olduğunu görmüş ve bu konuda inisiyatif alarak Londra hükümetiyle herhangi bir görüşme yapmamıştı. A. Dönmez, **aynı eser**, s. 222.

¹²⁶³ Lord Ponsonby'nin Akif Paşa ve Ahmed Fevzi Paşa'yı azlettirmek istemesindeki temel neden iki ismi Rusya ile yapılan Hünkâr İskelesi Anlaşması'nın mimarlarından olarak görmesiydi. Bu antlaşmayla Ruslar avantajlı konuma geçmişti. İki ismin azledilmesiyle "*Rus hizbi*" dağıtılmış olacak ve böylece Rus etkisi de azaltılacaktı. Ancak Akif Paşa'nın yerine getirilen Hulusi Ahmed Paşa, Akif Paşa'nın akrabasıdır bu da Akif Paşa'nın Hariciye Nezareti'nde etkisinin devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca Churchill'in elde ettiği imtiyazları 1840 yılına kadar kullanamaması da bu teoriyi destekler niteliktedir. Bkz: O. Koloğlu, **aynı eser**, s. 103-104. İngiliz gazeteleri meselenin en başından itibaren Churchill olayı ile yakından ilgilenmişti. The Age gazetesi Akif Paşa'nın hastalık bahanesiyle görevden alınmasını da Türk kurnazlığının görkemli bir örneği olarak ifade edilerek böylece yabancı bir gücün baskısına boyun eğmenin doğuracağı küçük düşmenin de önüne geçildiği kanaatindeydiler. Ayrıca Akif Paşa'nın her ne kadar görevden alınsa da etkinliğini yitirmediği ve kısa bir süre sonra tekrar önemli bir mevkiye getirileceği de aynı gazetede bahsedilmişti. A. Dönmez, **aynı eser**, s. 154.

¹²⁶⁴ BOA, **TS.MA.e.**, 713/82.

¹²⁶⁵ Pertev ve Akif Paşaların rekabeti oldukça eskiye dayanır. İkisinin hamileri olan Mazhar ve Galip paşalar da rakiplerdi. Amedî Kaleminde görev yaptıkları zamanlarda ortaya çıkan kıskançlık ve rekabet, Akif Paşa'nın reisülküttaplık, Pertev Paşa'nın sadrazam kâhyası olduğu 1830'ların ortasına gelindiğinde doruk noktasına ulaşmıştır. Pertev Paşa, sağlam mevzilere sahip bir hizbin başındaydı. Buna karşılık Akif Paşa da Pertev Paşa'nın muhalifleriyle ortak bir noktada buluşmayı biliyordu. Pertev Paşa'nın gücü aynı zamanda kendisine bağlı kişilerin sağlam mevkilerde bulunmasına bağlıydı. Damad Vassaf Bey, mabeyn kâtibiydi ve Padişah'ın güvenini kazanmıştı. Bu durum Pertev Paşa'ya sarayda olup bitenle ilgili haberdar olma imkânı sağlıyordu. İstanbul'daki elçiler bile Vassaf Bey'in aracılığı olmadan padişahla iletişim kuramıyordu. Yine Pertev Paşa'nın kardeşi Emin Bey, mühimmat-ı harbiye nazırıydı. 1826'dan sonra yapılan askerî reformlar düşünüldüğünde oldukça stratejik bir mevkiydi. Yine Akif Paşa'nın idaresi altındaki Hariciye Nezareti'nde Pertev Paşa himayesindeki kişilerin sayısı hiç de azımsanacak derecede değildi. Pertev Paşa'nın hizip bağlantısı, padişahla ile Ponsonby arasında gizli bir iletişim bağı olarak hizmet eden Sisam Beyi İstefanaki Vogorides'in aracılığıyla Fenerli Rumlara kadar gitmektedir. C.V. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye**, s. 74-75.

olan Lord Ponsonby'nin Pertev Paşa ile gizli bir işbirliği içinde olduğu söylenmektedir.¹²⁶⁶ Ancak diğer taraftan Pertev Paşa'nın, İngiliz elçisiyle problem yaşayan ve "Rus hizbi" olarak anılan grubun bir üyesi olan Akif Paşa'nın meselesinde arabulucu olarak görevlendirilmesi, Akif Paşa'nın olayın en başında, tabir caizse gözden çıkarılmış olması ihtimalini kuvvetlendirir. Yine Pertev Paşa'nın tesiriyle Rus hizbinin etkinliğini kaybetmesi, bu hizbin içinde kabul edilen Hüsrev Paşa'nın da etkisini azaltacaktır. Nitekim Akif Paşa'nın ardından Hüsrev Paşa'nın da seraskerlikten azledilmesi bu durumu desteklemektedir.¹²⁶⁷

Bir nazırın azliyle sonuçlanan bu olay Rauf Paşa'yı dış politikada daha temkinli ve dengeli olmaya yöneltmişti. Rauf Paşa, İngiltere'nin desteğini özellikle Mısır meselesinin halledilmesi noktasında oldukça önemsiyordu. Ne var ki bu sefer de İngiliz eğitimci meselesi Rauf Paşa'nın karşısına çıktı. Daha önce Nuri Efendi'nin Londra elçiliği sırasında Osmanlı subaylarının eğitimi için İngiltere'den istenen eğitimci, İngiltere ile olan ilişkilerde gerilim yaratmakla birlikte Churchill olayının gerisinde kalmıştı. Bir şekilde çözüme kavuşan Churchill olayının akabinde İngiliz eğitimci meselesi tekrar gündeme geldi. Bu sırada İngiltere'den talep edilen bu subayların, Osmanlı ordusuna komuta etmek için mi, yoksa sadece eğitim vermek amacıyla mı istendiği tartışma konusuydu. İngiliz yetkililer Osmanlı ordusuna komuta etmek amacındaydı. Bu konuda Osmanlı bürokratlarının desteğini almak için

¹²⁶⁶ Lütfi, **Tarih**, V, s. 157-158, T.N. Karaca, **aynı eser**, s. 47-48.

¹²⁶⁷ Hüsrev Paşa'nın seraskerlikten azli büyük şaşkınlık yaratmıştı. Paşa'nın seraskerlikten azlinde Halil Rıfat ve Said paşaların etkili olduğu düşünülmesine karşın Pertev Paşa'nın etkisi olduğu muhakkaktır. Kendi kadrosunu kurmaya çalışan Pertev Paşa'nın bu konuda kendisine rakip ve engel olarak gördüğü Hüsrev Paşa'nın azline çalışması normaldir. Ancak Hüsrev Paşa gibi güçlü bir devlet adamının sadece kişisel menfaatlerle azledilmiş olması mümkün değildir. Mısır valisine karşı ordunun büyük yenilgiler alması tabii olarak Serasker Hüsrev Paşa'nın itibarını zedelemişti. Diğer taraftan İngilizlerin Osmanlı bürokrasisi üzerinde etkili olma çabaları da Paşa'nın azlinde etkili olmalıdır. Şöyle ki, İngilizlerin, Osmanlı ordusuna komuta etmek amacıyla Paşa'yla yaptıkları görüşmelerde Paşa'nın olumsuz bir tavır sergilemesi zaten "*Rus hizbi*"nin bir üyesi olarak anılan Hüsrev Paşa'ya karşı İngiliz elçinin tepkisine sebep olmuş olmalıdır. Detaylı bilgi için bkz: Y. Çelik, **Şeyhül-Vüzerâ**..., s. 339-344; Findley, **aynı madde**, s. 233-235. Diğer taraftan Hüsrev Paşa'nın azlinde Pertev Paşa'nın etkin bir rolü olduğunu savunan Ubucini'nin verdiği bilgiler ilgi çekicidir. Pertev Paşa, Mustafa Reşid Paşa Londra'dayken kendisine yazdığı bir mektupta "*Hüsrev İstanbul'daki konağında tek başına oturmuş nargilesini içiyor ve dün, üzerinde uyuduğu minderde ben oturuyorum.*" dedikten sonra "*Sadrazam oldum ve oğlum Reşid dışişleri vekilidir. Kâfirlerin ülkesinden acele dönsün ve yanıma gelsin.*" der. Pertev Paşa'nın sadarete gelmemiş biri olarak "sadrazam oldum" demesi hayli ilginçtir. Bu cümleden hareketle kendi kadrosunu kurmaya çalışan Pertev'in, Sadrazam Rauf Paşa'yı da etkisi altına aldığı söylemek yanlış olmayacaktır. F.H.A. Ubucini, **1855'te Türkiye**, Çev: Ayda Düz, C. I, İstanbul 1977, s. 126.

İstanbul'a gelen Albay Considine, Serasker Hüsrev Paşa ile görüştü. Bu görüşmede Hüsrev Paşa, Considine'a bu güne kadar Osmanlı ordusuna hiçbir Hristiyan komutanın kumandanlık yapmadığını, bundan sonra da böyle bir şeye izin verilmeyeceğini, hatta böyle bir şeye Sultan'ın dahi cesaret edemeyeceğini söyleyecekti. Ayrıca şimdi böyle bir yenilik yapılsa bile İngiliz subaylara karşı bir isyan çıkabileceğini, bu durumda da kendilerinin can güvenliğinin sağlanmasında zorlanacaklarını ifade etmekten çekinmeyen Hüsrev Paşa, Considine'in komuta etmek üzere geldikleri konusunda ısrarı üzerine Nuri Efendi'nin asker kökenli olmadığından talim ile komuta etmeyi karıştırmış olabileceğini belirtti. Considine'le olan görüşmesinin ayrıntılarını Sadrazam Rauf Paşa'ya bildiren Hüsrev Paşa, Nuri Efendi'nin bu talepte bulunurken tam olarak ne söylediğinin anlaşılmadığını da sözlerine ekliyordu. Tıpkı Hüsrev Paşa gibi Rauf Paşa da İngilizlerin sadece eğitim vermek amacıyla Osmanlı ordusunda yer alabileceğini düşünmekteydi. Bu doğrultuda Rauf Paşa, kararın Lord Ponsonby'e bildirilmesini emretti.¹²⁶⁸ Bu arada Rauf Paşa, Rus General Mouraviev'le Emirgan'daki Osman Paşa Yalısı'nda bir görüşme gerçekleştirmişti.¹²⁶⁹ Görüşmenin içeriği tam olarak bilinmese de Lord Ponsonby, Rusya'nın etkisiyle Osmanlı yöneticilerinin böyle bir tepki verdiği kanaatindeydi.¹²⁷⁰ Ancak İngilizlerin Osmanlı ordusunda komutan olarak görev almasına ne Rauf Paşa ne de Serasker Hüsrev Paşa sıcak bakıyordu. Üstelik Ponsonby'nin Churchill olayı sebebiyle Osmanlı devlet adamları arasında etkisi azalmıştı. Bu durumun farkında olan Lord Palmerston krizin büyümesine engel olmak için Considine'e Türkiye hakkında bilgi edinmesini sağlamak amacıyla Anadolu'da bir seyahate çıkmasını emretti. Bu konuda gerekli izinleri alması için de Ponsonby görevlendirildi. Rauf Paşa ile arasında geçen görüşmede Ponsonby, Considine'in Osmanlı ordusunu da ziyaret etmesi için ısrarcı olacaktı. Yapılan görüşme neticesinde Rauf Paşa, orduda bulunmasına açıkça izin vermedi ancak Considine'i Diyarbakır'da Osmanlı ordusunun başında bulunan Hafız Mehmed Paşa'ya tavsiye ettiği bir mektubu Ponsonby'e ilettili.¹²⁷¹ Artık Considine bir eğitmen olarak Osmanlı ordusu içinde yer alamasa da ordu hakkında bilgi sahibi olabilirdi.

¹²⁶⁸ A. Dönmez, **aynı eser**, s. 169.

¹²⁶⁹ BOA, HAT, 1604/96.

¹²⁷⁰ A. Dönmez, **aynı eser**, s. 157-159

¹²⁷¹ A. Dönmez, **aynı eser**, s. 170.

Rauf Paşa bu hamlesiyle Ponsonby'nin eğitimci konusundaki ısrarının azaltmasını sağlamış oldu. Her ne kadar Considine bu işten çok memnun olmasa da kendisinin İstanbul'dan uzaklaştırılmış olması Rauf Paşa'yı rahatlatmıştı.

Aslında Rauf Paşa, İngiltere ile olan ilişkilerde olumlu bir imaj çizmenin Mısır meselesinde faydalı olacağı kanaatindeydi. Rauf Paşa'ya göre İngiltere'nin donanmasından faydalanarak Mehmet Ali Paşa'ya karşı üstünlük sağlanabilirdi. Rauf Paşa, bu konuda Reis Efendi'nin İngiliz elçisiyle yaptığı görüşmelerle yetinmek niyetinde değildi. Bu sebeple elçi ile bir kez de kendisi görüşmek istedi. Yapılan görüşmede Rauf Paşa İngiliz donanmasıyla Osmanlı donanmasının Midilli ve Sakız adası açıklarında birleşmesini ve böylece değil Suriye, Mısır'ın bile tekrar kontrol altına alınacağını söyleyecekti. Ancak İngiliz elçisi bu fikre sıcak bakmıyordu.¹²⁷² Öte yandan böyle bir birleşim olduğu ve Mehmet Ali Paşa ile bir savaş meydana geldiği takdirde Rusların donanma ve asker göndermek isteyeceği aşikârdı. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin vereceği tepki oldukça önemliydi. İngilizler, Rusların herhangi bir şekilde bu işe müdahil olmaları taraftarı değildi. Ruslar açısından da sahanın İngiltere kontrolüne geçmesine müsaade edilemezdi. Bu konuları görüşmek üzere Rauf Paşa ile İngiliz amirali, Rauf Paşa'nın yalısında bir araya geldi.¹²⁷³ Görüşmede iki devlet donanmasının Midilli ve Sakız sularında birleşmesinin ardından Mehmet Ali Paşa ile bir savaş vuku bulursa, Rusya'nın asker ve donanmayla yardımda bulunma teklifine karşın Osmanlı Devleti'nin ne şekilde cevap vereceği görüşüldü. Burada İngiliz Amiral, Rauf Paşa'ya Rusya ile Osmanlı Devleti arasında olan antlaşma gereği eğer Osmanlı Devleti yardım istemezse Rusya'nın asker ve donanma göndermesinin mümkün olmadığını, gerekirse İngiliz donanmasının yardım edeceğini hatırlatacaktı. Rauf Paşa buna karşılık olarak *“şimdiki halde meydânda bir şey olmadığından bunun üzerine bir gûne re'y göstermek mümkün olmamağla ilerüde işin gelişine göre bu husus vükelâ-yı fehâm beyinde müzâkere olunur”* diye cevap verdi. Ayrıca Rauf Paşa *“İngiltere Rusya'dan ne kadar eminse Osmanlı Devleti de o kadar emindir.”* diyerek bir an evvel İngiltere donanmasının İstanbul'a gelmesi için izin çıkarılmasını İngiliz Amiral'den istedi.

¹²⁷² BOA, HAT, 1170/46289.

¹²⁷³ BOA, C.HR., 152/7569.

Yine eğer Mehmet Ali Paşa'yla bir savaş olursa Rus savaş gemilerinin var olan ittifak antlaşması gereği Boğazlardan geçmelerinin mümkün olduğunu da sözlerine ekledi. Böylelikle Rauf Paşa, İngiliz Amiralın baskılarını bertaraf etmeyi başarmıştı. Çünkü bu sırada İran sebebiyle İngiltere ve Rusya arasında gerginlik yaşanmaktaydı. Bu sebeple Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi İngiltere'nin en son isteyeceği şeydi.¹²⁷⁴

Rauf Paşa bir taraftan İngiltere ve Rusya geriliminden faydalanmak niyetindeyken diğer taraftan da İngiltere'yle ilişkilerin bozulmaması gayreti içindeydi. Tam da bu sıralarda Mülkiye Nazırı Pertev Paşa görevinden alınmıştı.¹²⁷⁵ Bu değişim sebebiyle İngiltere'nin Mısır tarafını tutacağına dair dedikodular ise İstanbul'da dolaşmaktaydı. Rauf Paşa bu dedikoduların doğruluğunun araştırılmasını Hariciye Nazırından isteyecekti. Hariciye Nazırı Hulusi Ahmed Paşa'nın yaptığı incelemeler sonrasında bu dedikoduların doğru olmadığı ortaya çıktı.¹²⁷⁶ Pertev Paşa görevden alınca yerine Akif Paşa Mülkiye Nazırlığına getirilmiş, nezaretin adı Dâhiliye Nezareti olarak değiştirilmişti. Babıâli'deki bu değişimler bazı idarî yenilikleri de beraberinde getirdi. Akif Paşa bu görevde altı ay kadar kaldıktan sonra hastalığı öne sürülerek azledildi. Bu sırada sadaret de yeni bir düzenleme ile Başvekâlete dönüştürüldü ve Dâhiliye Nezareti'nin de ilave edilmesiyle iki memuriyet birleştirildi. Mehmed Emin Rauf Paşa da, Dâhiliye Nazırlığı bünyesinde bulunarak ilk Başvekîl oldu.¹²⁷⁷

¹²⁷⁴ BOA, C.HR., 152/7569.

¹²⁷⁵ 12 Eylül 1837'de Pertev Paşa görevinden alınarak Edirne'ye sürgüne gönderildi. Daha sonra da idam edildi. Yerine ise hasmı Akif Paşa getirildi. Pertev Paşa'nın görevden alınmasında Akif Paşa'nın etkisi büyüktür. Pertev Paşa'nın azlinden kısa süre önce damadı Vassaf Bey Mabeyn başkâtipliğinden alınarak Maden-i Hümayûn'a göreve gönderilmişti, Pertev Paşa'nın azliyle o da Varna'ya sürgün edildi. Pertev Paşa'yla birlikte kardeşi Mühimmat-ı Harbiye Nazırı Emin Bey de azledilerek Kütahya'ya sürgün edildi. Böylece Pertev Paşa'nın herhangi bir yakınının dahi saray ve çevresinde kalmasına müsaade edilmedi. Ancak Pertev Paşa'nın azliyle onun himayesinde olan diğer devlet adamları bundan sonra Tanzimat ve yeniliklerin önünün açacaktı. Lütfi, **Tarih**, V, s. 99; Findley, **aynı madde**, s. 233-235; Uçman, **aynı madde**, s. 261; Sicill-i Osmânî'de azil tarihi olarak 23 Eylül 1836 olarak verilmektedir. Bkz: **SO**, IV, s.1333.

¹²⁷⁶ BOA, **TS.MA.e.**, 713/84.

¹²⁷⁷ BOA, **HAT**, 470/23003. Daha önce oluşturulan Umur-ı Mülkiye, Umur-ı Hariciye, Deavî ve Maliye nezaretleriyle sadrazamın bazı yetkileri bu nezaretlere verilmişti. Böylelikle Sadrazamın konumunun da yeniden düzenlenmesi gündeme geldi. Bu çerçevede görev ve yetkileri kısıtlanmış bir memuriyet olarak Başvekâlet oluşturuldu. Rauf Paşa'ya Başvekâlet için 15.000 kuruş, Dâhiliye Nazırlığı için 75.000 kuruş olmak üzere toplam 100.000 kuruş maaş bağlandı. Başvekâletin ihdasına yönelik hatt-ı hümayunda da bahsedildiği üzere yeni nezaretlerin oluşturulmasıyla sadaretin bir işinin

Pertev Paşa'nın yerine Akif Paşa'nın gelmesi şüphesiz Osmanlı-İngiliz ilişkilerini olumsuz etkiledi. Özellikle de Akif Paşa'nın Mustafa Reşid Paşa'yı Babiâli'den uzaklaştırmak niyetiyle Paris'e ve Ahmed Fethi Paşa'yı da Londra elçiliğine göndermek istemesi¹²⁷⁸, daha önce Rauf Paşa'nın oldukça önem verdiği İngiliz donanmasından yararlanma fikrini sekteye uğrattı. Rusya'nın konuya müdahil olması ve İngilizlerden herhangi bir şekilde yararlanılmasının uygun olmayacağı yönündeki baskıları Rauf Paşa ve Babiâli'yi zora sokmuştu. İngiltere'yle Osmanlı Devleti arasında herhangi bir gerginliğe sebebiyet vermemek adına Akif Paşa'nın yaptığı bu görevlendirmeler iptal edildi. Bu dönemde Osmanlı-İngiliz ilişkileri açısından önemli olacak bir gelişme Mustafa Reşid Paşa'nın Hariciye Nazırlığı'na getirilmesi oldu. Reşid Paşa Hariciye Nazırı olduktan sonra İngiltere'nin Osmanlı yönetimi üzerindeki etkisi artacaktı. Bu dönemde İngiltere'nin gündeminde yed-i vahid olarak adlandırılan tekellerin kaldırılması vardı. Bazı ticarî mallar üzerinde

kalmadığı ifade ediliyordu. Ancak yine de cümle nazırların reisi makamında bir vekil bulunması gerekliliği vardır. Hatt-ı hümayûnda müstakil bir memuriyet olmadığı belirtilen başvekelet, o sırada kime tensip buyurulursa mühr-i hümayûnu da elinde bulunduracağı belirtilmiştir. Lütfi, **Tarih**, V, s. 113-114; **Takvim-i Vekâyi'**, Def'a 163; Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)**, İstanbul 2018, s. 28-29. Nezaretlerin bünyesinde müsteşarlık bulunması nedeniyle Başvekelet maiyetinde de bir muavinlik bulunması lüzumu görüldü. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye azasından Mustafa Kânî Bey ahkâm-ı adliye memuriyeti de devam etmek suretiyle Başvekil muavini tayin edildi. Lütfi, **Tarih**, V, s.122. Ali Akyıldız, **Takvim-i Vekayi'de “..saltanat-ı seniyyede en mu'tenâ ve cümle vükelâya nezâret ve riyâset me'mûriyetiyle müstesnâ olan başvekelet mesned”** şeklinde ifade edilen durumu bir memuriyetin toplum önünde gönlünü alma ve saygınlığını koruma olarak yorumlamaktadır. Ali Akyıldız, **aynı eser**, s. 30. The Times Gazetesi Başvekeletin oluşturulması haberini Osmanlı yönetimindeki terminolojik bir değişim olarak verir. Rauf Paşa'nın ünlü Akif Paşa'nın halefi olarak yeni görevini aldığını belirtir. Bu haberi verdikten sonra Akif Paşa'nın yönetimden uzaklaştırılmasını Reşid Paşa'nın üstünlüğüne atfeder. Buna karşılık Hüsrev Paşa'nın Sultan üzerindeki etkisinin arttığını söyler. **The Times**, 6 Nisan 1838. Başvekilliğin oluşturulması ve devlet işlerinin yeni kurulan nezaretlere bölüştürülmesi II. Mahmud'un kamu işlerinden elini çekmesi olarak yorumlayan görüşler de mevcuttu. Ahmed Rasim, **aynı eser**, s. 187. Ancak buna karşıt bir görüş olarak Ponsonby'nin Lord Palmerston'a yazdığı rapor örnek olarak gösterilebilir. Ponsonby, Padişah'ın sadrazamın yetkilerini neredeyse varlığını ortadan kaldıracak şekilde kısıtlamasının, devlet içinde herhangi bir heyetin, hatta kendi seçtiği nazırların bile köklü bir konum kazanmasından korkmasına bağlamaktadır. Bu görüşe göre II. Mahmud kamu işlerinden elini çekmez, tam aksi yönde her şeyi kendi kontrolü altına alır. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye...**, s. 82. Başvekilliğin ihdasıyla sadrazamın, padişahın “mutlak vekili” olma özelliği ortadan kalkmıştı. Ayrıca yapılan düzenleme ile sadrazam divanının müzakere işlevi de ayrıştırılır. Bu anlamda sadrazamın Arz Odası'nda yürüttüğü dini-hukukî davalarla ilgili yükümlülüğü yeniden Bab-ı Meşihat'a verilir. Ali Akyıldız, **aynı eser**, s. 30; Findley, **Bürokratik Reform**, s. 164.; Başvekeletle ilgili hatt-ı hümayûn sureti için bkz: Lütfi, **Tarih**, V, s. 113-114; Uzunçarşılı, **Merkez ve Bahriye Teşkilatı**, s.177-178.

¹²⁷⁸ Bu konu İngiliz basınında farklı bir şekilde ele alınır. The Times'a göre Reşid Paşa, Akif Paşa'nın yönetimdeki varlığı sebebiyle kendi konumunun bir etkisi olmadığını düşünmüş ve Fransa'ya gitmeyi kendisi talep etmişti. **The Times**, 6 Nisan 1838.

uygulanan bu tekeller¹²⁷⁹ İngiliz tüccarların kârını oldukça azaltmaktaydı. Özellikle Mehmet Ali Paşa'nın Suriye ve Girit valiliklerini elde ettikten sonra uyguladığı tekeller İngilizlerin kârını iyice düşürmüştü. Bu konuda İskenderiye Konsolosu Champbell'in gönderdiği raporlar Mehmet Ali Paşa'nın hemen her üründe tekelle uyguladığı yönündeydi. Lord Palmerston, Champbell'den gelen raporlardan sonra Ponsonby'e Mehmet Ali'nin gücünü bu tekellerden aldığını söylüyor ve bu delilleri Osmanlı yönetimini ikna etmek için kullanmasını tavsiye ediyordu.¹²⁸⁰ İngilizler bu konuda Osmanlı Devleti'ni anlaşılmaya ikna etmek için Mehmet Ali Paşa'nın bu tekeller sayesinde nasıl zenginleştiğinden bahsetmekteydi. Ancak Babıâli, Nuri Efendi aracılığı ile Mehmet Ali'yi yok etmeyen hiçbir antlaşmanın Babıâli'nin çıkarlarına bir fayda sağlamayacağını, bu nedenle de herhangi bir antlaşma yapmayacaklarını Ponsonby'e ilettiler.¹²⁸¹ Görüşmeler devam ederken Osmanlı yönetimini endişelendiren bir gelişme yaşandı ki, o da 25 Mayıs'ta Mehmet Ali Paşa'nın İngiliz ve Fransız başkonsoloslarına bağımsızlığını ilan etmeyi düşündüğünü söylemesiydi.¹²⁸² Bunun hemen ardından Avusturya ve Rusya başkonsoloslarına da bu niyetini belirten bir tebliğ gönderdi.¹²⁸³ Mısır valisinin bu

¹²⁷⁹ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra yerine kurulan Mansure Ordusunun ihtiyaçlarını karşılamak ve gümrük vergilerinin dönemin ekonomik şartları içinde düşük kalması sebebiyle vergilendirmede bazı düzenlemelere gidildi. Ayrıca hububat başta olmak üzere bazı ürünlerin ihracı da ruhsat alınarak yapılabilmekteydi 1828'de yapılan bir düzenleme ile de üreticinin korunması ve Mansure Ordusu'nun masraflarını karşılayan Mukataat Hazinesi'ne gelir elde etmek amacıyla "yed-i vahid" olarak adlandırılan devlet tekeli uygulamasına geçildi. İpek, zeytinyağı, hububat ve afyon devlet tekeline alınmıştı. Bir süre sonra afyon hariç diğerlerinin üzerinden yed-i vahid kaldırıldı. Ancak diğer ürünlerde uygulama devam etti. İşte İngiltere 1834'te süresi biten 1820 tarifesi yeniden uygulanması için başlatılan görüşmeleri bir anlaşma müzakeresine dönüştürmeyi başardı. Mübühâ Kütükoğlu, **Balta Limanı'na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850)**, Ankara 2013; ayn. mlf; "Baltalimanı Muahedesi", **TDVİA**, V, İstanbul 1992, s. 38-40.

¹²⁸⁰ A. Dönmez, **aynı eser**, s. 225, Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 128.

¹²⁸¹ Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 136.

¹²⁸² BOA, **HAT**, 1168/46214C. Mehmet Ali Paşa bağımsızlığını ilan ettiği takdirde İngiltere'nin tepkisinin ne olacağını İngiliz Konsolosundan sormuş, Konsolos bu duruma mani olacaklarını Mehmet Ali Paşa'ya bildirmişti. BOA, **HAT**, 950/40833. Mısır valisinin bu hamlesi Osmanlı yönetiminin beklediği bir şeydi. Nitekim Mehmet Ali Paşa daha önce de bu tür girişimlerde bulunmuştu. Hatta bağımsızlık için daha 1833'te İngiltere'ye başvurmuş ancak Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı antlaşma neticesinde Mehmet Ali Paşa'nın bu hamlesi, İngiltere için önemini yitirmişti. Bu durumu Mehmet Ali Paşa ödemek üzere vadettiği vergilerin düzenlenmesi için kendisine gönderilen Rıfat Paşa'ya "*Reşid Paşa merhumun tahkirine olduğunu haber verdiklerinde gücüne gidip, İngiltereliye istiklâl için müracaat etmişim. Yirmi gün geçmedi, nedâmet geldi.*" diyerek açıklamıştır. **Muharrerât-ı Nâdire**, s. 377.

¹²⁸³ Mehmet Ali Paşa İngiliz başkonsolosu Champbell'e bu niyetinin sebebini şöyle açıklıyordu. Ona göre ailesinin çıkarlarını düşünerek böyle bir karar verilmiyordu. Ayrıca Mısır için yaptığı bütün yatırımları, cephaneleri, filosu, buharlı gemileri, Avrupa'dan getirttiği makinelerle kurduğu fabrikaları, Suriye'de açtığı madenleri, Avrupa sistemi üzerine kurduğu okulları, yolları ve kanalları,

girişimi karşısında bir an önce anlaşmanın imzalanması gerektiğini düşünen Reşid Paşa'nın etkisiyle iki devlet arasında 16 Ağustos 1838'de devlet tekelinin kaldırılmasına yönelik bir ticaret anlaşması imzalandı.¹²⁸⁴ Ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla, daha önce defalarca görüşme yapılan ancak İngiltere'nin bir türlü kabule yanaşmadığı Osmanlı donanmasıyla birlikte çalışma fikri de İngilizler tarafından kabul edildi. Böylelikle Rauf Paşa, daha önce planladığı ancak bir türlü uygulamaya geçiremediği Mehmet Ali Paşa'ya karşı İngiliz ve Osmanlı donanma gücünü birlikte kullanma fikrini devreye sokabilecekti. Fakat Rauf Paşa'nın bundan önce halletmesi gereken bir konu vardı ki o da Osmanlı donanmasında görev alacak İngilizlerin rütbe ve maaşları meselesiydi. Rauf Paşa ve Hüsrev Paşa daha önce Considine meselesinde İngilizlerin Osmanlı kara ordusunda görev almalarını istememişti. Ancak ticaret antlaşması görüşmeleri devam ettiği sırada yeni serasker Halil Rifat Paşa, Rauf Paşa'nın planına uygun olarak, İngilizlerden Osmanlı donanmasında eğitimci olarak yararlanmak üzere gerekli düzenlemelerin yapılması için çalışmalara başladı. Bu noktada görevlendirilecek eğitimcilerin maaş ve rütbelerinin belirlenmesi lüzumu ortaya çıktı. Bu konuda Mustafa Reşid Paşa, Rauf Paşa'ya yazdığı yazıda Osmanlı donanmasında görev alacak İngiliz subayların rütbelerinin şimdiki rütbelerinin üstünde olması ve maaşların da buna göre ayarlanması gerektiğine dair gerekli izin ve ruhsatların biran evvel sultandan alınmasını istiyordu. Eğer sultandan bu konuda izin alınabilirse ona göre düzenlemeler yapılacaktı. Ayrıca Lord Palmerston, Sarim Efendi aracılığı ile bu konunun halledilmesini istemişti.¹²⁸⁵

kısaca kendisinin Mısır için yaptığı yatırımları Babiâli'ye teslim etmek istemiyordu. Bütün bu yapılanların kaybolmasına izin veremezdi. Ailesi ise kendinden sonra vahşete maruz kalacak hatta belki de ölüme mahkûm edilecekti. Bu sebeplerle böyle bir kararın alınması gerekiyordu. Kutluoğlu, **aynı eser**, s. 125-126.

¹²⁸⁴ Hariciye Nazırı Reşid Paşa'nın Baltalimanı'ndaki yalısında imzalanan antlaşma heyetinde Osmanlı tarafında Reşid Paşa, Başvekâlet Muavini Kani Bey ve Hariciye Müsteşarı Nuri Efendi bulunmaktaydı. İngiltere tarafında ise Sir Henry Lytton Bulwer ile Başkonsolos Cartwright vardı. Antlaşmanın imzalanmasıyla Osmanlı topraklarında uygulanan bütün tekeller kaldırıldı. İngiliz tüccarlar için uygulanan gümrük tarifesini eğer mallar limanlardan alınırsa %3 olarak belirlendi. Gümrük maddesinin 1 Mart 1839'dan sonra uygulanmaya konulmasına karar verildi. Kütükoğlu, **aynı eser**, s. 106-111; Şevket Pamuk, **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)**, İstanbul 2005, s. 205-206.

¹²⁸⁵ BOA, **HAT**, 1179/46569D.

Ticaret antlaşmasının imzalanması sonrası Osmanlı Devleti Mısır'a karşı İngiltere'nin desteğini aldığını düşünmekteydi. Ancak İngiltere açısından durum tam aksineydi. Mehmet Ali Paşa'nın bağımsızlığını ilan etmekten vazgeçmesiyle İngiltere Mısır'a herhangi bir askeri operasyon düzenlemenin doğru olmadığını düşünüyordu. Ancak II. Mahmud asi valisinin bir an evvel cezalandırılmasını ve bu meselenin kapanmasını hedeflemişti. Her ne kadar Fransa desteği sağlanamasa da bu problem Fransa ile bir ticaret anlaşması imzalanarak halledildi.¹²⁸⁶ Böylece Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen en önemli güç de Osmanlı safına çekildi. Bundan sonra II. Mahmud, Mehmet Ali Paşa'nın üzerine Hafız Ahmed Paşa'yı görevlendirdi. Hafız Ahmed Paşa'yı yakından takip eden İbrahim Paşa da kendi ordusunu takviye etti. Kış mevsiminin geçmesini bekleyen Hafız Ahmed Paşa, baharın gelmesiyle ordusunu toplayıp İbrahim Paşa üzerine harekete geçti. 3 Mayıs'ta Nizip'e ulaşan ordu burada hazırlıklarını tamamlamaya başladı. 24 Haziran 1839'da¹²⁸⁷ meydana gelen savaş, sadece dört saat sürdü ve Osmanlı birliklerinin yenilgisiyle sonuçlandı.¹²⁸⁸

3.2. Balkanlardaki Gelişmeler

3.2.1. Sırp Meselesi

Rauf Paşa'nın ikinci sadareti süresince ilgilendiği bir diğer konu da Sırp meselesiydi. Osmanlı-Rus ilişkileri içinde değerlendirmek gereken Sırp lar, Rusya için her zaman Osmanlı Devleti'nin önüne konulan meselelerin başında gelmekteydi. 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan sonra ordusuz kalan Osmanlı Devleti'nin zor durumundan yararlanmak isteyen Rusya, 1821 Yunan isyanını bahane ederek Sırp ların bulunduğu yerlerde Bükreş Antlaşması ile belirlenen hükümlerin yerine getirilmediğini iddia etti. Yapılan görüşmeler neticesinde 7 Ekim 1826'da Akkerman Antlaşması imzalandı. Böylece Osmanlı Devleti, Tuna Prensliklerine eski ayrıcalıklarını tanımayı ve Bükreş Antlaşması'nın sekizinci maddesindeki şartları

¹²⁸⁶ 25 Kasım 1838'de imzalanan antlaşma İngiltere'yle imzalanan antlaşmayla aynı şartları taşımaktaydı.

¹²⁸⁷ Nizip Savaşı'nın tarihini Mufassal 29 Haziran, Ragıp Raif-Rauf Ahmed 14 Haziran olarak vermektedir. Bkz: **Mufassal**, V, s. 2946; Ragıp Raif-Rauf Ahmed, *aynı eser*, s. 16.

¹²⁸⁸ Tayyâr-zâde Atâ, *aynı eser*, s. 172. Sabahattin Samur, *aynı eser*, s. 93-94; H. V. Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev: Hayrullah Örs, İstanbul 2017, s. 352; Kutluoğlu, *aynı eser*, s. 139.

yerine getireceğini taahhüt ediyordu.¹²⁸⁹ Bu antlaşma sonrasında Miloş, Osmanlı Devleti'ne karşı olan tavrını değiştirmeye başladı. Belgrad'da bulunan Osmanlı memurlarının nüfuzunu kırmaya çalışan Miloş, bu konuda Sırları kışkırtıyordu. Yine Türklerle Sırlar arasındaki davalarda kadıların hükmünü tanımıyor, izin almaksızın büyük kışlalar inşa ediyordu.¹²⁹⁰ Sırların bu hareketlerine karşılık Rusya da Osmanlı Devleti'nden Akkerman Antlaşması ile Sırlara verilen imtiyazların yerine getirilmesini talep ediyordu.¹²⁹¹ Sırlar böylelikle açıkça Rusların koruması altına girmişti. 1827 yılına gelindiğinde patlak veren Osmanlı-Rus savaşı sonrası imzalanan Edirne Antlaşması'nda yine Sırlarla ilgili bir madde bulunmaktaydı. Antlaşmanın altıncı maddesinde yer alan Sırp maddesine göre Akkerman Antlaşması'yla taahhüt edilen hususlar bir an evvel yerine getirilecek ve daha önce Sırbistan'dan ayrılmış olan altı nahiye tekrar Sırbistan'a bağlanacaktı. Osmanlı Devleti 30 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması'yla taahhüt ettiği maddeleri yerine getireceğine dair fermanı Sırlara verdi. Ancak bu fermanla birlikte iki önemli problem ortaya çıkacaktı ki bunlardan ilki Sırlara verilecek olan altı nahiye meselesiydi.¹²⁹² Bir diğer problem ise emlak meselesiydi. Sırlara verilen bu fermanla *Kılâ'-i Hakâniye*¹²⁹³ muhafızlarından başka Müslümanların buralarda oturmalarının yasaklanması sebebiyle bazı Müslümanlar, ellerinde bulunan emlakı satarak gitmişlerdi.¹²⁹⁴ 1830 tarihli fermanla Sırlar muhtariyet kazansalar da bu

¹²⁸⁹ M. S. Anderson, *aynı eser*, s. 84. Antlaşmaya göre; Osmanlı Devleti'nin Sırlardan tahsil ettiği vergiler azaltılacak, Kalelerde muhafız olarak bulunan askerlerin sayısı Sırların güvenliğini tehdit etmeyecek derecede azaltılacak ve Türkler Semendire Sancağını terk edecekti. Ayrıca Sırlar kendi idarecilerini seçebilecek, verilecek bu imtiyazların kontrol edilebilmesi için Belgrad'da bir Rus memur ikamet edecek, Sırların bir temsilcisinin devamlı olarak İstanbul'da bulunacak ve bu temsilci uluslararası hukukun elçilere tanıdığı haklara sahip olarak Rus elçi ile görüşmesi serbest bırakılacak, belirlenen şartların yerine getirilmesi Rus Devleti'nin kefareti altında olacaktı. Bkz: N. Erim, *aynı eser*, s. 273; M. Çetin Börekçi, *aynı eser*, s.168.

¹²⁹⁰ Börekçi, *aynı eser*, s. 167-168.

¹²⁹¹ Akkerman Antlaşması'nda Sırlarla ilgili meseleler antlaşmanın beşinci maddesinde ve antlaşmaya bağlı olarak ayrı bir senet halinde düzenlenmiştir. Antlaşma metni için bkz: **Muahedat Mecmuası**, IV, s. 53 ve ek olarak düzenlenen senet için bkz: **Muahedat Mecmuası**, s, 69; N. Erim, *aynı eser*, s. 263-273; Börekçi, *aynı eser*, s. 166.

¹²⁹² Bu nahiyeler Vidin nahiyelerinden Bana Nahiyesi, Alacahisar (Kruşevac) Sancağı'ndan Rajne ve Perakin kazası, Bosna tarafından Raçute ve Badde kazası ve bu beş nahiyeye ek olarak Vidin veya Alcahisar tarafından bir münasip nahiyeydi. Rus elçisi ise Kranya, Gorgoşofça, İz, Delyabatya, Timok, Elrinic, Perakino, Kruşevaç Pazar, İstar Eflak ve Drin nahiyelerinin Sırbistana bırakılmasını istiyordu. Ayşe Özkan, *aynı eser*, s. 19.

¹²⁹³ Sırbistan'daki Belgrad, Fethülislam, Böğürdelen ve Semendire kalelerine verilen isim. Sertoğlu, **Tarih Lugâtı**, s. 287; A. Özkan, *aynı eser*, s. 20.

¹²⁹⁴ A. Özkan, *aynı eser*, s. 20.

sorunlar halledilemedi. İşte Rauf Paşa ikinci kez sadarete getirildiğinde bu sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Sırbistan ile tam bir sınır çizilememişti ve emlak meselesi sebebiyle halk huzursuzdu. Miloş'un Müslüman halkı yerlerinden çıkarmak istemesi¹²⁹⁵ ve Sırları isyana teşvik etmesi de bölgedeki huzursuzluğu artırmaktaydı.¹²⁹⁶ Yine Bosna tarafından Sırlara verilecek olan topraklar iki grup arasında mücadeleye sahne olmaktaydı.¹²⁹⁷ Rauf Paşa ve Babiâli, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumu göz önüne alarak meseleyi diplomatik yolla halletmeye çalışacaktı. Rus elçinin baskıları da artınca Sırlara bir ferman daha verilerek Sırp Knezliği'nin sınırları çizildi.¹²⁹⁸

Sırlara sınırları açıkça bildiren bir ferman gönderilmişti. Bu sebeple sınır belirleme işleri için memurlar görevlendirildi. Ne var ki sınırların belirlenmesi sırasında Sırp memurların belirlenen hududun ilerisine nişane koymak istemeleri Boşnaklarla Sırlar arasında büyük bir krize sebep olmuştu.¹²⁹⁹ Bunun için Miloş'a konuyu tarafsız bir şekilde halletmesi için sınır belirleme işlerinde hassas davranılması uyarısıyla Bosna Valisi'nin Kapıcılar Kethüdası gönderildi.¹³⁰⁰ Böylece Rauf Paşa meseleleri Miloş'la halletmeyi ve Rus elçisini devre dışı bırakmayı planlamıştı. Ancak Ruslar, Sırlarla ilgili baskılarını sürdürüyordu. Ayrıca Sırlara terk edilen nahiyelerde bulunan Müslümanlardan bazıları Miloş'un baskıları sebebiyle sahip oldukları emlakı değerinin altında satarak bölgeyi terk etmişti. Müslümanların buradaki kayıplarını göz önüne alan Bosna Valisi Davud Paşa, emlak satışını yasaklayarak bu duruma çözüm bulmaya çalıştı. Ancak bu önlem, Miloş ve diğer Sırların hoşuna gitmedi ve arazi ve emlakları satmaları için Müslümanlara baskı yaptılar. Gerek sınırların belirlenmesi sırasında, gerekse emlakların satışı sebebiyle bölgede çatışmalar arttı. İşte bu sebeple Reis Efendi ve ile Rus elçisi arasında, Reis Efendi'nin sahilhanesinde bir toplantı düzenlendi. Toplantıda bir türlü

¹²⁹⁵ BOA, C.AS., 425/17631.

¹²⁹⁶ BOA, HAT, 441/21176E

¹²⁹⁷ BOA, HAT, 428/21878B.

¹²⁹⁸ Kalyoç dâhil olmak üzere Kranya, Gorgoşofça, Bana, İsfilik dahil olmak üzere Çernakira, Perakina, Rajne, Aleksençe, Kruşevaç (Alacahisar), Yenipazar (Beravnik)'ın bir parçası dahil olmak üzere İstar Eflak ve Drin nahiyeleri, Sırların idaresine terk edildi. Fermanın diğer maddeleri için bkz: A. Özkan, *aynı eser*, s. 30-32.

¹²⁹⁹ BOA, HAT, 428/21878A.

¹³⁰⁰ BOA, HAT, 428/21878M.

çözümüne kavuşamayan emlak meselesi ile Sırlara terkedilen nahiyelerde yaşayan Müslümanların durumu görüşüldü. Babıâli yerleşik İslam nüfusunun altı yıl daha bölgede kalmasında ısrarcıydı ancak Rus elçisi, Sırlara terkedilen yerlerdeki Müslüman nüfusun beş yıl içerisinde sahip oldukları arazi ve emlakı satarak bölgeyi boşaltmalarını teklif etti. Yani Müslümanlar bulundukları yerde ikametlerine bir süre daha devam edebilecek ve bu sırada emlak ve arazilerini değerinde satabilecekti. Rauf Paşa toplantıda alınan kararları II. Mahmud'a bildirirken bir sene için görüşmeleri uzatmanın anlamsız olacağını, bu sebeple elçinin teklifinin kabul edilmesinin uygun olduğunu söylüyordu. Elçinin teklifi uygun görüldü ayrıca yerlerini terk edip giden Müslümanların emlaklarının bedeli de Sırlar tarafından ödenecekti. Ancak görüşmelerde Belgrad varoşu¹³⁰¹ ile vergi meselesinde bir ilerleme kaydedilememişti. Osmanlı heyeti, Rus heyetin varoşla ilgili tekliflerinin kabul etmedi. Çünkü Rusların teklifi, Müslüman nüfusun iç kalede iskân etmelerini içeriyordu. Teklif kabul edildiği takdirde bölgede başka meseleler gündeme gelecekti. Şöyle ki, varoş içinde bulunan Müslümanların kale içlerine nakledilmesiyle kalenin bir tarafında Tuna Nehri, diğer tarafında da Sırlar olduğundan Müslüman halk ile kale komutan ve muhafızları kale içinde hapsolacak ve mahsur kalacaktı. Müslümanlar kale dışına çıkmak isteseler bu sefer dışarıda herhangi bir mülkleri olmadığından Sırlar buna izin vermeyecek ve iki grup arasında çatışmalar yaşanacaktı. Ayrıca bu durum Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hâkimiyet hakkını da zedeleyici türdendi. Yani toprağa ve mülkiyete sahip olan Osmanlı Devleti'yi kendi muhafızlarının ikametleri için Sırlıdan izin mi alacaktı.¹³⁰² Böyle bir şeyin kabul edilmesi mümkün değildi. Üstelik Rus heyetin teklifi Belgrad gibi hükümet merkezi olan bir beldenin her tarafının Sırlara teslim edilmesi demekti. Bu durumda Osmanlı Devleti kalenin taş duvarlarını korumaktan başka bir şey yapmayacağından gereksiz masraf edecekti. Toplantıda Reis Efendi, üslubunca, Rusya'nın dostluğunun kıymetinden bahsederek böyle meseleler

¹³⁰¹ 1833 fermanında Belgrad varoşunda eskisi gibi ikamet devam edecek, Miloş ve Sırp subaylar Belgrad varoşuna serbestçe girip çıkabilecekler, ticarete tam bir serbestlik olup, gümrük Sırların elinde olacaktı. Yine Belgrad varoşunda belgrad muhafızının adamları ile Sırp memurlardan başka kimse de silah bulunmayacaktı. A. Özkan, **aynı eser**, s. 31.

¹³⁰² "... mülk ve arâzi Devlet-i Aliyye'nin olup tururken kendü mustahfızlarının mahall-i ikâmetlerini tahdîd ile (bir kelime okunamadı) Sırluların rızâsına mevkuf olmak ne vechle tecviz olunacağı..." BOA, **HAT**, 1117/44846.

sebebiyle iki devletin arasının bozulmasının Rusya'nın zararına olacağını elçiye ifade etti. Belgrad varoşu meselesinde Osmanlı heyeti geri adım atmayacaktı. Rauf Paşa toplantıyla ilgili Sultan'a yaptığı açıklamada bu konuda Serasker Paşa ile Ahmed Fevzi Paşa'nın da Rus elçisi ve Kont Orlov'la görüşmeler yaptığından bahsediyordu.¹³⁰³

Toplantıda çözüme kavuşamayan diğer konu da vergi meselesiydi. Beylikçi Efendi aracılığı ile Osmanlı Devleti 15.000 kese istemişti. Ancak Rus elçisi meblağı 4.000 kese olarak belirlemişti. İki meblağ arasındaki farkın fazla olması nedeniyle Reisülküttap bölgede yeniden tahrir yapılmasını ve sonuca göre vergi miktarının belirlenmesini teklif etti. Buna karşılık Rus elçisi, Avrupa'da yaşanan ihtilâller sebebiyle bölgenin karışık olduğunu ve Sırlara verilen yeni nahiyelerde de nüfus hareketliliği olacağından tahririn düzgünce yapılamayacağını gerekçe göstererek Reis Efendi'nin bu teklifini reddetti. Rauf Paşa toplantıyla ilgili raporunda Sırlardan önceki senelerde alınan 2200 kese verginin üzerine ilhak edilen nahiyeler ile tımar ve zeametlerin de eklenmesiyle yeni bir meblağın belirlenmesi halinde, yeni meblağın yine Osmanlı Devleti'nin istediği miktara karşılık geldiğini ifade ediyordu. II. Mahmud, Sırp meselesinin uzamasının Rusya ile olan ilişkilere zarar vereceğinden bahisle, vergi ve varoş maddesiyle ilgili Rusya'nın ikna edilmesini emretti.¹³⁰⁴

Bundan sonra Reis Efendi ile Rus elçisi tekrar bir araya gelecekti. Bu sefer Hekimbaşı Behçet Efendi ile İstefenaki Bey'in de hazır bulunduğu¹³⁰⁵ görüşmede konu Sokol ve Drine halkıydı. Belgrad varoşunda yerleşik olan halkın 1833 fermanında söylendiği üzere silah taşımaları yasaklanmıştı. Ancak Sokol ve Drine ahalisi Belgrad muhafazasında görev aldıklarından dolayı bundan muaf tutulmuştu. Rus elçi aslında büyük bir kısmı köylerde yaşayan Sokol ahalisinin silah taşıma işinin Belgrad muhafızına havale edilerek konunun halledilmesini isteyecekti. Vergi meselesi de toplantıda tekrar gündeme geldi. Babıâli gümrükler hariç senelik 5.000 kese akçe vergi istemişti. Rus elçi buna karşı çıkarak gümrükler dâhil olmak üzere senelik 4.000 kese akçede ısrar etti. Sırp vekillere 4.200 keseye kadar izin

¹³⁰³ BOA, **HAT**, 1117/44846.

¹³⁰⁴ BOA, **HAT**, 1117/44846.

¹³⁰⁵ Lütüfî, **Târîh**, IV, s. 122-123.

verildiğinden bahseden Rus elçisi kendisini bu konuda orta yolu bulmakla mükellef olduğunu bu sebeple 4.600 kese de anlaşılmaya varılmasını önerdi. Rauf Paşa bu verginin tamamının hazineye ait olmadığı, bahsi geçen bedelden tımar ve zeamet sahiplerine de ödemeler yapılacağından Osmanlı Devleti'nin istediği miktardan kesinlikle vazgeçilmemesi gerektiğini düşünüyordu.¹³⁰⁶ Ayrıca Rauf Paşa daha önce Sırp vekillerin bile 4.200 keseye razı oldukları halde Rus elçinin önce 4.000 kesede ısrar edip sonradan taraflar reddetmesine rağmen 400 kese zam ettim diyerek işi oldubittiye getirdiğini ifade ediyordu.¹³⁰⁷ Yapılan toplantıda Osmanlı tarafı verginin Macar altını olarak ödenmesini talep etmişti. Osmanlı heyeti, Rus elçinin ilk söylediği miktar olan 4.000 kesenin 58.000 Macar altını ettiğini, bunun hiç olmazsa 60.000 Macar altınına tamamlanması istedi. Ancak Rus elçi buna itiraz edecekti. Hatta Osmanlı heyeti Sırp'ların 1249 senesi vergisini kasıma kadar ödedikleri takdirde diğer vergileri iki taksit halinde ödenmesini teklif etti. Ancak Rus elçi Miloş'un 4.600 keseden yukarı çıkamayacağını bu sebeple istenilen miktarı kabul edemeyeceğini ifade etti.¹³⁰⁸

Toplantıda alınan kararları Sultan'a bildiren Rauf Paşa, belirlenen 4.600 kese verginin Miloş'la da görüşülmek istendiğinden bahisle *"elçi-i mûmâ-ileyhin sözüyle kabul olunmuyor da Miloş'un sözüyle kabul olunması münâsib olmayacağından"* diyerek burada muhatabın elçi olduğunu, herhangi bir aksi durum olduğunda tekrar elçiyle görüşülmesinin diplomatik açıdan uygun olacağını söylüyordu. Buna karşılık II. Mahmud çözüme ulaşamayan konularda daha önce karar alındığı şekilde devam edilmesini emretti.¹³⁰⁹

Rauf Paşa diplomatik yollardan Sırp meselesinin halline çalışırken bölgeden Miloş'un Müslüman ahaliyi yerlerinden zorla çıkarmak istediğine dair haberler gelmekteydi. Bu haberlerden en sonuncusu Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa'dan geldi. Sokol Kalesi'ndeki Müslümanları çıkarmak isteyen Miloş ile Müslümanlar arasında çatışma çıkmış, Sırp'lar yenilmiş ancak Müslümanların bazılarının kale dışındaki

¹³⁰⁶ *"İşbu virgünün cümlesi cânib-i mîrîye a'id olmayub berât-ı tımâr ve zeâmet bedelâtı olarak ashâbına verileceğinden..."*. BOA, HAT, 1133/45173.

¹³⁰⁷ BOA, HAT, 1133/45173.

¹³⁰⁸ BOA, HAT, 1133/45173.

¹³⁰⁹ BOA, HAT, 1133/45173.

¹³⁰⁹ BOA, HAT, 1133/45173.

evleri de yakılmıştı. Üstelik Vecihi Paşa, Miloş'un sadece Müslümanlara değil Sırlara da zulmettiğinden söz ediyordu.¹³¹⁰ Bölgeden gelen çatışma haberleri Babîâli ve Rauf Paşa'yı endişelendirmişti. Rauf Paşa bu sebeple Miloş'la görüşmesi için bu sırada Paris'e giden Mustafa Reşid Paşa'yı görevlendirdi. Reşid Paşa, Semendire'de görüştüğü Miloş tarafından oldukça iyi karşılanmıştı. Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığından şüphe edilmemesini söyleyen Miloş, Osmanlı yöneticilerinin kendilerine ilhak edilen nahiyelerden cizye aldığından şikâyet ediyordu. Miloş bu yerlerin zaten kendilerine bağlı olduğundan vergisi verildiğini ve konuyla ilgili şikâyetlerini Babîâli'ye yazmıştı. Meselenin halledilmesi için gelecek cevabı bekliyordu.¹³¹¹ Miloş her ne kadar Osmanlı yöneticilerinden şikâyet etse de Reşid Paşa'nın asıl görüşmek istediği konu Müslüman halka yapılan zulümlerdi. Drin Nehri kenarında bulunan köylerde yaşayan Müslümanlar Miloş tarafından yerlerinden çıkarılmışlar ve Miloş'la ilgili şikâyetlerini Babîâli'ye yazmışlardı. Miloş bunların üçer beşer evli köylerde yaşayan Boşnaklar olduğunu ve konuyla ilgili Rus sefaretinin de desteğinin alındığını ancak daha uygulamaya konulmadığını anlatıyordu. Yani Miloş'a göre her şey belirlenen kurallara göre yapılmaktaydı ve halk yaşadıkları yerler Sırlara verilmesine rağmen çıkmakta direniyordu. Reşid Paşa bu tür işlerde Osmanlı Devleti'nden izin alınmaksızın yapılan her hareketin merkezden çirkin göründüğünü Miloş'a ifade etti. Miloş'la olan görüşmesini Rauf Paşa'ya rapor eden Reşid Paşa, buradaki meselelerin Drin Muhafızının işini iyi yapmamasından kaynaklandığını, eğer diğer türlü olsaydı Osmanlı Devleti'nin izni dâhilinde bu işler olacağından şuanda yaşanan karışıklığa meydan verilmeyeceğini, bu sebeple meselenin hallinde Vidin Muhafızı Hüseyin Paşa'nın görevlendirilmesinin uygun olacağını belirtiyordu. Reşid Paşa'ya göre Miloş'un kusurları olsa da sadakatinden şüphe olmadığından bunlar affedilebilirdi.¹³¹²

Rauf Paşa, Reşid Paşa'dan başka Beylikçi Nuri Efendi'ye de Londra'ya giderken Sırp meselesi hakkında Belgrad Muhafızı Vecihi Paşa'yla görüşmesini

¹³¹⁰ BOA, **HAT**, 676/33010K. Vecihi Paşa Sokol ahalisine dokunmanın Padişaha dokunmak demek olduğunu Miloş'a yazmıştı. Yapılan araştırmalar ve görüşmeler sonrasında Miloş'un ahalinin zararlarının karşılanacağını söylemesiyle mesele halledilmiştir. A. Özkan, **aynı eser**, s. 36.

¹³¹¹ BOA, **HAT**, 676/33010D.

¹³¹² Reşid Paşa'nın görüştüğü bir diğer konu da Miloş'un Osmanlı Devleti adına yapmayı taahhüt ettiği geminin inşasıydı. BOA, **HAT**, 676/33010D.

söylemişti. Rauf Paşa her iki tarafı da dinleyerek bir karar vermek niyetindeydi ancak Nuri Efendi, Vecihi Paşa'yla bir görüşme gerçekleştiremedi.¹³¹³ Bu sırada Miloş ile Sırp ayanlar arasında anlaşmazlık yaşanmakta ve Miloş'a karşı muhalefet oluşmaktaydı. Rauf Paşa da buradaki gelişmeleri bölge yöneticilerinden gelen haberler sayesinde yakından takip etmekteydi.¹³¹⁴

Miloş'la Sırlar arasında olan anlaşmazlıklar bir yana, diğer taraftan da Rus elçiyle hala Sırlara terkedilen yerlerle ilgili neredeyse iki güne bir görüşmeler gerçekleşmekteydi.¹³¹⁵ İşte bu görüşme bu sefer Serasker Paşa'nın konağında gerçekleşti. Rus Elçi Bouteneff'e göre daha önce belirlenen üç nahiye hakkında yanlışlıklar yapılmıştı ve bu durum düzeltilmeliydi. Yine selefiyle konu hakkında görüştüğünü belirten Bouteneff, hem Mısır meselesinin varlığı hem de konunun hassasiyeti gereği iki defa toplantı yapılsa da bir sonuca varılamadığını söyledi. Bouteneff, Sırp meselesinin biran evvel halledilmesi gerektiğini düşünüyordu. Bu konuda zaten Rus tarafı üzerine düşeni yapmış, ikinci toplantıda Belgrad varoşu meselesinde Osmanlı Devleti'nin eskiden olduğu gibi buraların yine Müslümanların elinde kalması teklifini kabul etmişti. Hatta daha önce Serasker Paşa ile Kont Orlov arasında yapılan görüşmede Kont Orlov, varoş meselesinin Edirne Antlaşmasına dâhil olmadığından imparator tarafından Müslümanların elinde kalacağını kabulünü taahhüt etmişti. Ancak Rusya imparatoru varoş maddesine karşı çıkıyor, Müslümanların tahliyesini istiyordu. Dahası üç nahiye sınırları konusunda da anlaşmayı kabul etmemişti. Bu durum karşısında Serasker Paşa, elçinin devletine yanlış bilgi verdiğini söyleyecekti. Çünkü haritada gösterilen ve sınırları çizilen yerler zaten Sırp yönetimine terkedilmişti. Bahsi geçen üç nahiye de bu sınırların içindeydi. Babiâli ve II. Mahmud görüşmelerin uzamasının Osmanlı Devleti zararına olduğu kanaatindeydi. Bu nedenle II. Mahmud üç nahiye Sırp'ya terkini onayladı ne var ki Rus elçisi nahiye sınırlarına Bosna ve Arnavutluk taraflarından da yeni yerler eklemek niyetindeydi. Hal böyle olunca daha önce altı nahiye olarak belirlenen yerler on yedi on sekiz nahiye çıkıyordu. Osmanlı Devleti'nin böyle bir

¹³¹³ BOA, **HAT**, 1291/50125B.

¹³¹⁴ Vidin Muhafızı Hüseyin Paşa'dan gelen haberler için bkz: BOA, **HAT**, 1114/44799A; Miloş'la Sırlar arasında olan anlaşmazlığın önlendiğine dair Bosna Valisi Davud Paşa'dan gelen haberler için bkz: BOA, **HAT**, 1119/44907B.

¹³¹⁵ Lütüfi, **Tarih**, IV, s. 120.

şeyi kabul etmesi ise mümkün değildi. Diğer taraftan bu üç nahiye den alınacak vergilerin de ne şekilde alınacağı önemliydi. II. Mahmud, Rauf Paşa'ya bu nahiyelerden alınacak vergilerin daha önce belirlenen vergilere dâhil olup olmadığını sormuş ve duruma göre düzenlenmesini emretmişti.¹³¹⁶

Rus elçisiyle yapılan görüşmelerden bir türlü sonuç elde edilemiyordu. Rus elçi her ne kadar bu işin bir an evvel sonuca bağlanması gerektiğini söylese de tükenmek bilmeyen istekleri nedeniyle görüşmeler tıkanıyordu. Daha önce Sırlara terkedilecek altı nahiye, Rus imparatoru tarafından kabul edilmekle birlikte başka nahiyelerin de ilave edilmesini istemişti. Konunun çok fazla uzadığını düşünen Rauf Paşa bu sefer elçi ile görüşmeyi kendisi yaptı. Toplantıda Rus elçisi konuya iki devletin dostluğundan bahsederek girmiş, Osmanlı'nın Mısır maslahatını Rusya sayesinde atlattığını ifade etmişti. Akkerman Antlaşması sonrası Lebib Efendi ve Rus memur Koçopu'nun¹³¹⁷ belirlediği sınırları içeren haritaya baktığını söyleyen Rus elçi, haritanın yeniden incelenmesi gerektiğini düşünüyordu. Toplantının başında Rus elçinin üstten bakan tarzı ve Osmanlı Devleti'nin Sırlara verilen yerlerden feragat etmiş gibi bir anlam çıkarması, Rauf Paşa'nın sinirlenmesine neden oldu. Rauf Paşa, Rus elçiye Osmanlı Devleti'nin buralardan feragat etmediğini, toprağın ve mülkün hâlâ Osmanlı Devleti'nin olduğunu ancak orada yaşayan Sırlara imtiyazlar verdiğini ve ifadesini düzeltmesini söylemesiyle elçi kendisine çeki düzen vermiş ve gerginlik sona ermişti. Rauf Paşa nahiye konusunun yeniden tartışmaya açılmasını yersiz bulmaktaydı. Bu konuda daha önce fikrini Rusya tercümanı Frengini¹³¹⁸ vasıtasıyla elçiye iletmişti. Rauf Paşa ayrıca nahiye maddesinin iki devlet arasında bu kadar mesele olacağını bilse, Osmanlı Devleti'nin bu maddeyi Akkerman Antlaşması'na koymayacağını ifade etti. Ancak akde dâhil olduğu için Osmanlı Devleti'nin gereği neyse yapacağını da sözlerine ekledi. Nahiye maddesinde en başta beş nahiye bulunurken Petersburg'un bunu kabul etmemesiyle Aleksençe nahiyesi de eklenmişti. Rusların şimdiki isteği ise Bosna ve Arnavutluk taraflarından da Sırlara yer vermektir. Rauf Paşa bunu mümkün olmayacağını hatta "*gerek*

¹³¹⁶ BOA, **HAT**, 1124/44953.

¹³¹⁷ Lütüfî, **Tarih**, IV, s. 126.

¹³¹⁸ O sıralarda Rusya tercümanı olan Frengini hem Sırp, hem de Yunan meselesi nedeniyle Babîlî'ye sık sık gitmekteydi. Lütüfî, **Tarih**, IV, s. 120-122.

Boşnak gerekse Arnavudlar, eğer Sırlular bizden yer istiyorlar ise ruhsat versen de Sırlular bizden alabilirlerse alsunlar” dediklerini, böyle bir karar çıkarsa bölgede çatışmanın ardının kesilmeyeceğini elçiye anlattı. Ancak Rus elçi bu maddenin Petersburg’ta kabul edilmediğini ve yeni bir orta yol bulmak gerektiğini ifade ediyordu. Buna karşılık Rauf Paşa haritayı çıkararak elçiye Sırp’lara vermek istediklerin yerleri gösterip buna göre Fethülislam ve Adakale’nin Sırp sınırları içinde kaldığını böylelikle Drin yolunun kapandığını ve neticede bu isteğin kabul edilmesinin imkânsız olduğunu belirtiyordu. Öte yandan Bosna ve Arnavutluk taraflarından alınacak her bir toprağın savaş sebebi olacağını hatırlatıyordu. Görüşmedeki diğer mesele daha önce halledilemeyen varoş meselesi ve Müslüman halkın iskânıydı. Rauf Paşa konunun asayiş meselesi olduğunu, gerektiği gibi Sırp hükümetine talimat verildiğini söylüyordu. Varoşlarda ikamet eden Müslümanların yine yerlerinde kalacağını, diğer yerlerde yerleşik Müslümanların da Sırlarla anlaşamadıkları takdirde yerlerinin değiştirileceğini ifade etti. Buna karşılık Rus elçi Boşnak ve Arnavutların buna karşı çıkmasına nasıl engel olacaklarını sorması üzerine Rauf Paşa, iki durum arasında fark olduğunu, birinde halkı zorla çıkarmak söz konusuysa diğerinde anlaşmazlık sonucu Müslüman halkın kendi rızalarıyla yer değiştirdiklerini elçiye anlattı. Ayrıca Rauf Paşa, meselenin Miloş yönetimindeki Sırp hükümeti tarafından halledileceğini söylüyordu. Rauf Paşa’nın Miloş’u işaret etmesindeki amaç artık Rusya’nın varoş meselesini tekrar gündeme getirmesini engellemek olmalıydı. Sırların yönetimi meselesi de Rus elçi tarafından halledilmesi gereken sorunlar arasındaydı. Rus elçi, Sırların yalnızca bir sergerde ile yönetilecek olmasına karşılık başka sergerdelerin olması yönetimde karmaşaya sebep olacağını iddia etti. Rauf Paşa, anlaşmada yalnızca bir sergerde kaydı olmadığını, Miloş’un idaresindeki kazaların her birinde bir knez olduğunu ve kendisinin de başknez olduğunu ifade etti. Ayrıca kendi başknezlerini seçmelerinde ne gibi bir mahzur olduğunu da Rus elçiye sordu. Buna karşın Rus elçi Miloş’a ve ailesine verilen knezlik beratından bahis açtı. Rauf Paşa Miloş’a ve ailesine verilen knezlik beratının Osmanlı Devleti’nin ihsanı olduğunu istediği zaman elinden alıp değiştirebileceğini söyledi. Rus elçi bu berattan Rusya’nın sadece haberdar edildiğini resmi bir bildirim yapılmadığını söyleyince Rauf Paşa bundan sonra resmi bildirim yapılmasının uygun olduğu yönünde cevap verdi. Vergi meselesi de hala bir çözüme

kavuşmamıştı. Bu nedenle tekrar gündeme geldi. Rus elçiye göre Akkerman Antlaşmasına aykırı olarak vergi toplanıyordu ve bu anlaşmanın yenilenmesi anlamına gelmekteydi. Rauf Paşa bu konuya da açıklık getirdi. Vergilerin, Sırlardan önceleri ayrı ayrı isimler altında toplandığını şimdi ise tek bir isimle toptan alındığından bahsetti. Burada Drin tarafında olanlar Drin muhafızına, Bosna tarafında olanlar ise vergilerini Bosna valisine tek bir seferde toptan olarak ödeyecekti. Yani ahdin yenilenmesi gibi bir durum söz konusu değildi. Bundan sonra Rauf Paşa bu meselenin gereğinden fazla uzadığını, bir daha kendisiyle bu konuyu görüşmeyeceğini elçiye bildirdi ve her ne kadar uzun zamandır elçilerin sadaret makamıyla görüşmeleri usulü uygulanmasa da eğer başka bir konuda görüşme talebi olursa buna mukabele edeceğini de sözlerine ekledi.¹³¹⁹ Böylece bu görüşmeden de Sırp meselesinin halline dair bir sonuç çıkmamış ve daha sonra yeniden bir görüşme yapılmasına karar verilmişti.

Rauf Paşa konuyla ilgili Rusya'nın isteklerinin bitmediği kanaatine kapılmıştı. Akkerman Antlaşması'nda onaylanan maddelerin bile Rus elçi tarafından yeniden gündeme getirilmesi bunun kanıtı niteliğindedir. Özellikle elçinin Müslümanların iskânıyla olan kısımda oldukça ısrarcı davranması üzerine Rauf Paşa harita üzerinde tek tek bütün yerleri göstermiş ve ayrıntılarıyla durumu anlatmıştı. Ancak yine de elçinin *"bu nahiyelerde olan ehl-i islâm öteki nahiyelere ve ötedeki Sırpplara bu nahiyelere nakl olunur"* tarzındaki cevapları karşısında sakinliğini korumaya çalışarak yapılan antlaşmada böyle bir madde olmadığını, böyle bir düzenlemenin *"tecdîd-i ahd"* demek olduğunu söylemesi ise bir şey değiştirmemişti.¹³²⁰

Bu sırada Miloş'a karşı muhalefet büyümekteydi. Bu muhalefetin temelinde Miloş'un hizmetinde bulunan ve mevkileri ile varlıklarını güvende hissetmeyen kişiler bulunmaktaydı. Giderek artan muhalefet sonucu Ocak 1835'te Milete Radoykoviç önderliğinde Miloş'a karşı bir ayaklanma başladı.¹³²¹ Üstelik bu ayaklanmaya Boşnaklar da katılmıştı ve giderek büyüyordu. Bölgede herhangi bir

¹³¹⁹ BOA, HAT, 1126/45020.

¹³²⁰ BOA, HAT, 1126/45020.

¹³²¹ A. Özkan, *aynı eser*, s. 42.

isyanın büyük zararları olacağını düşünen Rauf Paşa bölge yöneticilerine emirler göndererek bölgedeki huzurun tesis edilmesini istemişti. Böylece İbrahim Nabi Efendi ayaklanmayı tahkike memur edildi.¹³²² Ayaklanma kısa sürede bastırıldı ancak Miloş'a karşı huzursuzluk devam etmekteydi.¹³²³ Bu sırada Miloş'a muhalif kişilerden bazıları Rusya'ya gitmişti. Böyle bir durumda Rusya'nın tekrar bölgeye müdahalesi söz konusu olduğundan bu durumun önüne geçilmesi gerekiyordu. Sırbistan'dan sadarete gelen haberler doğrultusunda Rusya'ya ilticanın önüne geçilmesi emredildi.¹³²⁴ Bu ayaklanma sonrasında Miloş İstanbul'a geldi. 1838 yılına gelindiğinde Şehirköy ve Berkofça'da Miloş'un tahriki sonucu isyan çıktı. Duruma derhal el koyan Babıâli, Miloş'a isyanın bastırılması için emir gönderdi. Miloş ise isyanın bölgedeki voyvodaların zulümleri sebebiyle çıktığını iddia ediyordu. Rusya'nın meseleye dâhil olmadan halledilmesi için Vidin ve Sofya taraflarından gönderilen askerî kuvvetle isyan bastırıldı.¹³²⁵

Sırp meselesinde her ne kadar Rusya ön planda olsa da diğer Avrupalı devletlerin müdahalesinden söz etmemek imkânsızdır. 1835'te Avusturya, 1837'de İngiltere ve 1838'de Fransa Belgrad'da konsolosluk açmışlar ve Miloş ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflemişlerdi. Rusya'nın Belgrad'da her zaman bir temsilcisi olmasına karşılık resmi olarak konsolosluğu 1837'de açmıştı.¹³²⁶ Miloş sık sık Belgrad'a gelerek Avrupalı devletlerin konsoloslarıyla görüşmeler yapmaktaydı. Bu görüşmelerden Sırp meclisinin üyeleri de hoşnut değildi. Hatta Miloş'un kâhyası Avram tarafından Vidin Muhafızı Hüseyin Paşa'ya yazılan mektupta, Miloş'un özellikle İngiltere konsolosuyla yaptığı görüşmelerden duyulan rahatsızlıktan bahsedilmekteydi. Miloş, topladığı mecliste İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın kendilerine yardım edeceğini, Osmanlı Devleti ve Rusya'ya ihtiyacı kalmadığını söylemişti. Ayrıca Sırp meclisinden habersiz olarak asker topluyor ve bu durum kendisine olan muhalefeti artırıyordu.¹³²⁷ Miloş'un İngiliz konsolosla yakın ilişkiler kurması Sırları olduğu kadar Rusları da rahatsız etmekteydi. Bu sebeple Rus

¹³²² BOA, **HAT**, 1119/44909D.

¹³²³ BOA, **HAT**, 1119/44907B.

¹³²⁴ BOA, **HAT**, 1119/44909F.

¹³²⁵ Lütü, **Tarih**, IV, s. 134-136.

¹³²⁶ A. Özkan, **aynı eser**, s. 49.

¹³²⁷ BOA, **HAT**, 1119/44901Ç.

prenslerinden Dolgoroki Belgrad'a gelerek Miloş'la bir görüşme gerçekleştirmiş ve yeni bir kanun yapılmasını istemişti. Ancak İngilizler Rusya taraftarı bir kanun yapılmasını istemiyor, Miloş'u bağımsızlık ilan etmesi için kışkırtıyordu.¹³²⁸

Bölgedeki gelişmeleri yakından takip eden Rauf Paşa, gelen haberleri titizlikle değerlendiriyor, haberlerin doğruluğundan emin olmak istiyordu. Rauf Paşa'ya gelen haberler arasında İngiliz konsolosun Sırları Rus politikasından uzaklaştırmaya yönelik siyaset izlediği yönündeki haberler dikkat çekiciydi.¹³²⁹ Diğer taraftan Miloş Avusturya'dan top sipariş etmek istemiş ancak mecliste buna karşı çıkılmasına rağmen Miloş gizlice sipariş vermişti.¹³³⁰ Bu haberler doğrultusunda Rauf Paşa, Miloş'un göz hapsinde tutulmasının yararlı olacağı kanaatindeydi. Nitekim Derbend civarında meydana gelen isyanda hem Miloş'un, hem de Avusturya'nın tahriki olduğu anlaşılmıştı.¹³³¹ Ayrıca Miloş'un nizama aykırı davrandığı, Sırp sınırı civarında bazı şehir ve kasabaların kendisine verildiğine dair dedikodular çıkardığı tespit edilmişti.¹³³² İşte bütün bu gelişmeler sebebiyle Rauf Paşa, gerek Sırp sınırının belirlenmesinde gerekse bölgedeki asayişin sağlanması noktasında oldukça titiz davranmıştı.

3.2.2. Yunanistan'ın Bağımsızlığını Kazanması ve Rum Vatandaşların Statüsü

Daha 18. yy'ın ikinci yarısından itibaren Rusya ve Avusturya tarafından Rumlar arasında yeni bir devlet kurma fikri yayılmaya başlamıştı. 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar, Mora ve çevresini işgal edince bağımsızlık fikri doğrultusunda Rumları isyana teşvik etmişti. Rusya'nın 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'na koydurduğu maddeler de Rusların, Rumlar üzerindeki etkisini arttırmıştı.¹³³³ Odessa'da kurulan Filiki Eterya¹³³⁴ cemiyetinin faaliyetleri,

¹³²⁸ BOA, HAT, 1120/44916A; 1129/45042L.

¹³²⁹ BOA, HAT, 1119/44901.

¹³³⁰ BOA, HAT, 1121/44924A; 1118/44899

¹³³¹ BOA, HAT, 428/21878İ.

¹³³² BOA, HAT, 1119/44903B.

¹³³³ Bu antlaşma ile Rus inancı doğrultusunda Beyoğlu'nda bir Ortodoks kilisesi açılacak ve Rusya bu kilisenin hamisi olacaktı. Küçük Kaynarca Antlaşması'nın tahlili için bkz: Kemal Beydilli, " Küçük Kaynarca Antlaşması", TDVİA, C. XXVI, s. 524-527.

¹³³⁴ İki Rum biri Bulgar üç kişi tarafından kurulan cemiyetin ilk amacı Mora'da bir Yunan devleti kurmaktır. Sonrasında Orta Yunanistan, Batı Trakya, Selanik, Ege Adaları, On iki Ada, Girit, Batı

milliyetçilik akımının etkisi ve Rum aydınlarının çalışmaları sonucunda Tepedelenli Ali Paşa isyanını fırsat bilen Aleksandr İpsilantis¹³³⁵ 22 Şubat 1821'de Boğdan'da isyan etti. İsyân kısa sürede Osmanlı kuvvetleri tarafından bastırıldı ancak Mora'ya kaçan bazı asiler faaliyetlerine burada devam ederek isyanı bölgede yaydılar.¹³³⁶ 6 Nisan 1821'de Mora'da başlayan isyan kısa sürede büyüdü. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'nın yardımı sonucunda isyan bastırıldı. Ne var ki 1827 Navarin baskını¹³³⁷ ardından 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı, Rum isyanına yeni bir boyut kazandı. Avrupalı devletler Rusya'nın daha fazla ilerlemesine engellemek amacıyla 22 Mart 1829'da aralarında bir protokol imzaladılar. Buna göre Mora ve çevresi ile Kiklat adalarından oluşan bağımsız bir Yunan Devleti kurulacak; bu devlet, Avrupa devletlerince seçilecek Hristiyan bir prens tarafından yönetilecek ve her yıl Osmanlı Devleti'ne vergi verecekti. Babıâli bu protokolü başta reddetti ancak 1829 Edirne Antlaşması'nı imzalayınca Londra Protokolü'nü de kabul etmiş oldu. Bundan sonra Yunan Devleti'nin kurulmasının önünde engel kalmamıştı. Bundan sonra İngiltere'nin baskısıyla 3 Şubat 1830'da Avrupalı devletler Yunan Devleti'nin

Anadolu ve Kıbrıs'ı Yunanistan'a dâhil ederek en nihayetinde İstanbul'u ele geçirmekti. Böylece İstanbul merkezli eski Bizans İmparatorluğu'nu yeniden kurarak Megali İdea'yı gerçekleştirmekti. Rusya'nın desteği ile kısa sürede büyüyerek çeşitli yerlerde şubeler açtı. Bu şubelerden en önemlileri İzmir, Sakız, Misolongi, Bükreş, Yaş, Yanya ve Triyeste'deki şubelerdir. **Cevdet**, XI, s. 84; Karal, **aynı eser**, V, s. 109; Uçarol, **aynı eser**, s. 138. Sabri Can Sannav, **Yakın Dönem Tarihimizde Sakız Adası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 15-16. Cemiyetin faaliyetleri için bkz: Yavuz Özdermir-Erol Çiydem, "Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: Philiki Eterya", **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.7, S.4, 2017, s. 24-45.

¹³³⁵ Eflak Beyi Kostantinos'un oğlu ve Rus Çarı I. Aleksander'in yaveriydi. H.Veli Aydın, "1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXXIII/2, 2018, s. 304. Uçarol, **aynı eser**, s. 138.

¹³³⁶ Ali Fuat Öreç, "Yunanistan Bağımsızlık Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri", **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, S. 11/12 (2011), s. 9. Ayrıntılı bilgi için bkz: ayn. mlf., **Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa Yunanistan**, İstanbul 2009.

¹³³⁷ 4 Nisan 1826'da İngiltere ve Rusya arasında yapılan Petersburg Protokolü'ne göre iki devlet II. Mahmud'u özerk Yunan Devleti'ni kabul etmesi için zorlayacaktı. İngiltere'nin amacı, bölgede kendi kontrolü dışında gelişecek olaylara izin vermemekle Rusya'nın etkisini azaltmak, Rusya ve Osmanlı Devleti arasında gerçekleşecek olası bir savaşa da engel olmaktı. Fransa'nın da bu protokole katılmasıyla Londra Antlaşması (6 Temmuz 1827) imzalandı. Böylece bu devletler Yunan Devleti'ni kabul etmesi için II. Mahmud'a baskı yaptılar. II. Mahmud, Yunan isyanının Osmanlı Devleti'nin iç meselesi olduğunu söyleyerek baskıları kabul etmedi. Avrupalı devletler bu sefer 31 Ağustos 1827'de Babıâli'ye yeni bir tebliğ iletiler. Bu tebliğin reddi halinde tedbir alacakları ifade ediyorlardı. II. Mahmud'un Mora halkını Mısır'a sürerek yerlerine Arap askerleri ikame edeceğine dair haberler üzerine harekete geçen devletler Navarin'de Osmanlı donanmasını yaktılar (20 Ekim 1827). Engelhardt, **aynı eser**, s. 29-30; Jorga, **aynı eser**, V, s. 278; Lütfi, **Tarih**, I, s. 91-99.

sınırlarını belirledikleri protokolü Babiâli'ye bildirdiler.¹³³⁸ O sıralarda Osmanlı Devleti'nin gündeminde Rusya'ya ödeyeceği tazminat vardı. Rus Elçisi Kont Orlov'un tazminat tutarından bir milyon akçe daha indirme teklifi sonrası, 24 Nisan 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığının Osmanlı Devleti tarafından onaylanmasıyla Yunanistan Devleti kurulmuş oldu.¹³³⁹ Mayıs 1832'de İngiltere, Fransa ve Rusya yeniden toplanarak Yunanistan'a son şekli veren bir antlaşma imzaladılar. Böylece Yunanistan'ın kuzey sınırı Arta-Volo hattı olarak kabul edildi. Mora ve Attik yarımadalarının tamamı Yunanistan'a bırakılmakla bu yarımadaların çevresindeki tüm adalar da Yunanistan'a bağlanıyordu. Bavyera Kralı Louis'in oğlu Otto da Yunanistan Kralı seçildi.¹³⁴⁰ Babiâli ise genişletilen bu sınırları 21 Temmuz 1832'de kabul etmek durumunda kaldı.¹³⁴¹

Rauf Paşa sadarete geldiği sıralarda Yunan sınır tahdidi¹³⁴² ve Yunanistan'a terk edilen arazi ve emlakın satış işlemleri devam etmekteydi. Sınır ihlallerinden doğan sıkıntıların yanında Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların statüleri de tartışma konusuydu. Çeşitli meslek grupları içinde ticarî yaşamın parçası olan Rumlar, kendilerinin Yunan hükûmetine bağlı olduklarını iddia ediyorlar, bu sebeple cizye ile esnaf ve zanaatkârların ödediği ihtisap gibi diğer vergileri vermek istemiyorlardı. Buna karşılık Babiâli, çeşitli önlemler aldı. Alınan önlemlerden biri daha önce Avusturya'nın kendi ülkesine yerleşen ve Osmanlı tebaası olan Rumları, Avusturya vatandaşı yapmasıydı. Şöyle ki; Osmanlı tebaası olan Rumlar, Avusturya'da ticaret yapmaya başlamışlar ve 18. yy'da ticarî potansiyellerini arttırarak ticarî faaliyetlere yön verir olmuşlardı.

¹³³⁸ Bu protokole göre Yunanistan'ın sınırı Mora, Attik Yarımadası (Atina ve çevresini içine alan bölge), Eğriboz, İskiri ve Kiklat adalarını içine almaktaydı. Fransız birlikler bir yıl boyunca ülkede kalacaklardı. Yunanistan Prensi olarak Leopold von Sachsen-Koburg atandı ancak görevinden istifa etti. Jorga, **aynı eser**, V, s. 295.

¹³³⁹ Uçarol, **aynı eser**, s. 152-153; Jorga, **aynı eser**, V, s. 296.

¹³⁴⁰ BOA, **HAT**, 1222/47774.

¹³⁴¹ Osmanlı Devleti'nin Yunan Devleti'nin yeni sınırları kabul etmesinde İngiliz elçisi Stratford Canning'in etkisi büyüktür. Canning görevine başladığı sırada Mehmet Ali Paşa isyanı patlak vermişti. Mehmet Ali Paşa isyanında İngiltere'nin desteğini sağlamayı planlayan II. Mahmud bu konuda Canning'ten yardım istedi. Buna karşılık Canning Mısır meselesini sınır anlaşması imzalanmasında yem olarak kullanacak, Yunanistan'ın yeni sınırları kabul edildiği takdirde İngiltere ile ittifak anlaşması imzalanmasının mümkün olduğu imasında bulunacaktı. A. Dönmez, **aynı eser**, s. 55.

¹³⁴² Yunanistan sınırının belirlenmesi meselesinde Fransa, İngiltere ve Rusya devletleri memur görevlendirmişti. BOA, **HAT**, 923/40381.

Zamanla büyük şehirlere de yerleşen bu Rumlardan rahatsızlık duyan Avusturya hükümeti çare olarak bu Rumları, kendi vatandaşı yapmıştı. Babiâli de şimdi karşılaştığı bu meselede bu tür bir uygulama yapmayı düşündü.¹³⁴³ Aslında Babiâli, Yunan tabiiyetini kabul eden ancak Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların, Osmanlı tebaası olan Rumları kışkırtmasından ve karışıklığa sebep olmasından endişeleniyordu. Bu sebeple bu duruma izin verilmeden Osmanlı topraklarında yaşayan Rumların statüsü belirlenmeliydi. Bu doğrultuda önce İstanbul'daki Rumların kayıt altına alınmasını İstanbul Rum Patriği'nden istedi. Böylece Osmanlı Devleti reayasından olan Rumlar belirlenecek ve devamında cizye gelirleri tespit edilecekti. Rauf Paşa konuyla ilgili Rum Patriğinden gereken önemin gösterilmesini istemiş ve defterlerin teslimi için bir ay mühlet vermişti.¹³⁴⁴ Diğer taraftan Yunan hükümetiyle sınır-tahdit görüşmeleri ve Yunanistan sınırı içinde kalan İslam emlak ve arazisinin satış işleri devam etmekteydi. Babiâli'ye konuyla ilgili gelen şikâyetler¹³⁴⁵ sebebiyle Rauf Paşa, Yunan hükümetinden işlerin bir an evvel bitmesi için Osmanlı heyetine kolaylık gösterilmesini tavsiye ediyordu.¹³⁴⁶ Meselenin bir an evvel halledilmesi gerektiğini düşünen Rauf Paşa, Yunanlıların çıkardıkları zorluklardan işlerin bitmediğini İngiltere, Rusya ve Fransa elçilerine de yazmış, bu konuda Yunan hükümetine tebligatta bulunmalarını istemişti.¹³⁴⁷ Rauf Paşa aslında sınırların biran önce belirlenmesini Yunanistan'dan alınacak olan tazminatın ödenmesi sebebiyle istiyordu. Şöyle ki Yunanistan'ın tazminatı ödemesi için sınırların kesin olarak belirlenmesi şart koşulmuştu. Üstelik Rusya'ya ödenecek olan tazminatın ikinci taksit zamanı da yaklaşmaktaydı. Bu işin uzaması Osmanlı'nın aleyhine bir süreç olduğundan Rauf Paşa, meseleyi halletmek üzere Ağrıboz ve İstifa civarına gönderilen heyette yer alan ve Yunanlıların zorluk çıkarmasından dolayı bir

¹³⁴³ Murat Kıvanç Köroğlu, **Greek Citizens in the Ottoman Lands as Artsans and Shopkeepers and the Question of Nationality 1830-1860**, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015, s. 1-6.

¹³⁴⁴ BOA, TS.MA.e., 464/45.

¹³⁴⁵ İslam emlakının tesviye ve satışına dair Osmanlı heyetinin karşılaştığı durumlar ve şikâyetler için bkz: BOA, HAT, 1294/50276; 1218/47708; 1218/47706; 1222/47790Ç.

¹³⁴⁶ BOA, HAT, 1221/47759K.

¹³⁴⁷ BOA, HAT, 1220/47731B.

işlem yapamadıklarını söyleyerek dönmek için izin isteyen Kudsi ve Said efendilerin¹³⁴⁸ bu taleplerini reddedecekti.¹³⁴⁹

Babîâli, İstanbul veya taşrada Yunanlık davasında bulunan ama aynı zamanda da Osmanlı tebaası gibi esnaflık yapanların ya Osmanlı tâbiyetini kabul edip ona göre davranmaları ya da herhangi bir bağlantıları kalmayacak şekilde Yunanistan'a gitmelerini istedi.¹³⁵⁰ Ne var ki bu karar Avrupalı devletlerin tepkisini çekti. Rauf Paşa, II. Mahmud'a yazdığı raporunda durumun vahametinden bahsetmek istercesine Avrupalı elçilerin birkaç gün içinde Babîâli'ye beş kez geldiklerini söylüyordu. Rus tercümanı Pizani Babîâli'ye sunduğu takririnde, üç devletin elçilerinin ortak bir kararı olarak, Yunanlara yönelik Babîâli'nin aldığı karara kesinlikle karşı çıktıklarını, eğer karardan dönülmezse devletlerine bu durumu haber vermek zorunda kalacaklarını ve bütün sorumluluğun Babîâli'ye ait olduğunu ifade etmişti. Ancak Rauf Paşa bu takririn Pizani'nin söylediği gibi ortak bir karar olmadığı görüşündeydi. Ona göre Rus Elçisi Pontef bu mektubun yazılmasını istemiş olabilirdi. İngiltere ve Fransa elçileri de bunu imzalamışlardı. Rauf Paşa diplomatik bir krize sebep olan bu kararın asıl müsebbibini araştırmak niyetindeydi. Rusya elçilik müsteşarı Telemak protesto mektubunun verilmesinin ertesi günü Babîâli'ye gelmiş, yapılan görüşmede bu konu kendisinden sorulmuştu. Babîâli ayrıca Pizani'nin üslubundan da son derece rahatsız olmuştu.¹³⁵¹ Bu olayda bütün sorumluluğun Osmanlı Devleti'ne ait olması kabul edilemezdi. Telemak, Pizani'nin “*mesuliyet*” kelimesini takrirden geçtiği için kullandığını iddia etti. Yine aslında Rus Elçisinin böyle bir takririn verilmesine rızası olmamasına rağmen müttefiklerinden ayrı bir karar alamadığını da sözlerine ekliyordu. Telemak'a göre elçinin böyle bir yetkisi de yoktu. Telemak her ne kadar Rus Elçisini aklamaya çalışsa da ifadelerine inanılmamış ve konunun gizlice araştırılmasına karar verilmişti.¹³⁵² Araştırma

¹³⁴⁸ BOA, HAT, 1218/47706.

¹³⁴⁹ BOA, HAT, 1221/47759K.

¹³⁵⁰ BOA, HAT, 1217/47663.

¹³⁵¹ “...Pizani'nin söylediği sözlerden şikâyetle bu husûsda mes'ûliyet ta'biri nasıl isti'mâl olunur tercümanınız söylerken lâbüdd-i lisân-ı hâl ile müttefikinizin lisanına bakın der gibi durmağla ondan utandım onun yanında bâri olmasa o kadar gücüme gitmezdi deyü mü'essirâne ba'zı kelâm olunub” BOA, HAT, 1217/47663.

¹³⁵² Telemak ifadesinde “...İngiltere ve Fransa elçileri böyle takrîr verecek olsalar bile kendisi böyle ağır takrîr takdimine devletim tarafından me'mûriyetin yokdur dediği gibi ısrâr etmek usullerimizden

sonucunda Rauf Paşa'nın şüphesi doğrultusunda gerçekten de tahriri Rus Elçisi Pontef'in kendisinin yazmış olduğu, sonrasında imza edilmek üzere İngiltere Elçisine gönderdiği anlaşıldı. Pontef tahriri yazdıktan sonra İngiltere Elçisine göndermiş, burada Fransız Elçisiyle de görüşildikten sonra gerekli düzenleme yapılarak üç devlet elçisi imzalamıştı.¹³⁵³ Bu diplomatik krize Rus Elçisinin sebep olduğunun anlaşılmasından sonra Rauf Paşa, yeni bir krize yol açmadan Rus Elçisine cevap vermenin yollarını aradı. İngiliz ve Fransız elçilerine gizlice Bulak Bey ve İngilizli Hekim'i göndererek bu protestoya verilecek cevaptan dolayı kendilerinin alınmamalarını, durumun Rus Elçisine yönelik olduğunu ilettiler. Aynı şekilde Rus Elçisine de bu meselenin sorumlusunun İngiliz ve Fransız elçileri olduğu, verilen cevaptan gücenmemesi gerektiği söylenmişti. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde Rauf Paşa'nın böyle bir politik manevra yapması doğaldı. Zaten Rauf Paşa Sultan'a yazdığı raporunda *"Devlet-i Aliyye'yi böyle mazarrat-ı azîmeye müstelzim olacak maddeyi iltizâm ile ecnebilere müsâbakat etmeleri doğrusu lâıyık olduğundan yüzlerine uracak kadar var ise de..."* diyerek başka çarenin olmadığını belirtiyordu. Diğer taraftan Yunan Elçisinin, Osmanlı Devleti ve Yunanistan arasında gerçekleşecek ticaret antlaşmasında bu üç devletin elçilerinden yardım istemesinin mümkün olduğunu, bu durumda elçilerin Osmanlı Devleti'ni, Yunan vatandaşlarını kabul etmeye zorlayacaklarını sözlerine ekledi. Hatta bu konuda Avusturya Elçisinin Reis Efendi ile yaptığı görüşmeden örnek vererek, görüşmede Reis Efendi'nin Avusturya Elçisine şunları söylediğini kaydeder: *"elçi-i mersûm dâ'imâ Pontef ile düşüb kalktığından anın kulağına gitmek için bir taraftan keyfiyetin evvel ve ahirini icmâlen beyandan sonra şimdi saded bunların esnâflığı bahsinde olmağla Yunân elçisinin şimdiki hâlde bunlara bir şey denülmesün deyü çabâlaması hîn-i mu'âhedede bunların esnâflığı teklif ve elçi beyleri şefâ'atci ederim kuruntusuna mebni ise bunun hiç imkân ve ihtimâli olmadığını yine tercümanına söyledim. Görüşdüğünüzde siz de söyleyin ki bunu aklından fikrinden çıkarsun ve nâfile yorulmasun."*¹³⁵⁴

olmadığı derkâr iken..." diyerek bu krize sebep olanların İngiltere ve Fransa olduğuna işaret etmişti. BOA, HAT, 1217/47663.

¹³⁵³ BOA, HAT, 1217/47663.

¹³⁵⁴ BOA, HAT, 1217/47663.

Babîâli kesinlikle Yunan vatandaşlarının esnafılık yapmasını kabul etmiyor, Osmanlı tebaasıyla Yunan vatandaşların birbirlerinden ayrılmasının gerekli olduğunu düşünüyordu. Daha önce Avusturya Elçisi Babîâli'ye, Yunan vatandaşları ile ilgili Yunan Elçisiyle görüşülmesini tavsiye etmişti. Yunan Elçisi Konstantin Zağrafos ile yapılan görüşmede Babîâli, aynı şekilde Yunanistan'a tâbi olanların Osmanlı tebaası gibi esnafılık yapmasına izin verilmeyeceğini söyledi. Görüşmede herhangi bir mülkü olmayanların Yunanistan'a hemen gitmesi için bir engel olmadığı ancak mülkü ya da dükkânı olanların Osmanlı Devleti'nin görevlendirdiği memurlar yardımıyla bütün mallarını satıp tasfiye ettikten sonra gidebilecekleri ifade edildi. Buna karşı çıkan Yunan Elçisi bu işlem için defterlerin incelenmesine gerek duyulduğunu, bunun da en az altı aylık bir süreç olacağını savundu.¹³⁵⁵

Diğer taraftan Babîâli, daha önce Rum Patriği'nden Osmanlı tebaası olan Rumların kaydedilmesini istemişti. Sonuçta bine yakın cizye kâğıdı dağıtıldığı halde Patrikhane tarafından nüfus defterine kaydedilen kimse yoktu. Bunun üzerine Babîâli bir memur görevlendirerek Yunan vatandaşı olanların tespit edilmesine ve onlarla Osmanlı raiyyetinde olanların ayrılmasına karar verdi. Su Nazırı Hüsameddin Efendi de bu meseleyi yönetmekle görevlendirildi. *Yunanîlerin* Yunanistan'a gönderilmesi işini de Patrikhane üstlenecekti. Böylece Patrikhane aracılığıyla Osmanlı topraklarında esnafılık yapanlar ya Osmanlı tâbiyetini kabul edecek ya da Yunanistan'a gideceklerdi.¹³⁵⁶ Dolayısıyla yukarıda Yunan Elçisiyle bahsi geçen kayıtlar zaten mevcut olmalıydı ve Yunan vatandaşlarının Osmanlı'yı terk etmeleri için altı aya gerek yoktu. Avrupalı devletlerle yapılan görüşmelerde Müslümanların Yunanistan'dan tasfiyesi için on sekiz ay mühlet verilmişti. Rauf Paşa'nın bu konuda II. Mahmud'u bilgilendirirken yaptığı hesaba göre İstanbul ve İzmir'de yaşayan Rumların sayısı beş bin civarıydı. Bu kişilerin eşleri ve çocukları da eklenirse mülklerin tasfiyesi için en uygun süre altı aydı. Ancak Zağrafos bu sayıyı yüz hane olarak bildirdiğinden Rumlar üç ay içinde tasfiye edilebilirdi. Rauf Paşa'ya göre Yunan Elçisi ikna edilmiş gibiydi. Yine de Zağrafos Reis Efendi'nin evinden ayrıldıktan sonra ek süre istedi. Hatta bu konuda Telemak Reis Efendi'yi ziyaret

¹³⁵⁵ BOA, HAT, 1218/47681.

¹³⁵⁶ BOA, HAT, 1218/47723.

ederek bu işin için hiç olmazsa bir sene ek süre verilmesini talep etti. Rauf Paşa'ya göre bu meselenin halledilmesi için iki yol bulunmaktaydı. Bunlardan ilki defterlere bakılarak burada ilişkili olanlar ve olmayanlar birbirinden ayrıldıktan sonra ilişiksiz olanlar şimdiden gönderilmesi ve ilişkili olanların süre kısıtlaması verilmeksizin Yunan Elçisi ve Hüsameddin Efendi aracılığıyla tasfiye edilmesi idi. Önce İstanbul olmak üzere daha sonra İzmir'de bu işlem yapılacak, böylece hiç kimse zarar görmeyecekti. İzmir'de devam edecek süreç için oradan birisinin görevlendirilmesi en uygun olardı.¹³⁵⁷ İkinci yol ise Rumların keyfine bırakılmadan belirli bir süre tayin etmektir. Rauf Paşa her şekilde bu sürecin tamamlanmasının beş-altı ay kadar süreceğini öngörmekteydi. Bu sebeple meselenin halledilmesi için Rumlara altı ay kadar mühlet verilip, bu süre zarfında ilişkilerini kesip gitmeleri beklenebilirdi. Gitmeyenler ise Osmanlı tebaası kabul edilirdi. Bu durum hem Yunan Elçisine hem de Rus Elçisine bildirilerek Rus elçinin müdahalesini de ortadan kaldırırdı.¹³⁵⁸

Rauf Paşa bu süreçte yapılan diplomatik girişimlerin başarılı olduğunu düşünüyordu. Babıâli'nin Rus Elçi ve Telemak'la yaptığı görüşmeler sırasında tutunduğu tavır ve Telemak'la kendisine gönderilen etkili mektup sayesinde Yunan Elçisinin son görüşmede daha ılımlı olduğu kanısındadır. Öyle ki son görüşmede Yunan Elçisinin daha önceki kibri ve sivri dili kalmamıştır.¹³⁵⁹

3.2.3. Rauf Paşa'nın Borç Arayışı

Yunan vatandaşların statüsü meselesi bir yanda halledilmeye çalışılırken bir yanda da Yunanlıların bağımsızlıklarını kazandıklarında ödemeyi taahhüt ettikleri tazminat meselesi bulunmaktaydı. Yunanistan bu tazminatı yapılacak olan sınır düzenlemesi karşılığında veriyordu.¹³⁶⁰ Ancak Yunanistan'ın böyle bir parayı ödemesi pek mümkün görünmüyordu. Bu nedenle Yunan hükümeti borç arayışına girdi. İngiliz sarraf Rothschild, Yunanistan adına ödenmesi gereken tazminatı

¹³⁵⁷ BOA, HAT, 1218/47681.

¹³⁵⁸ BOA, HAT, 1218/47681.

¹³⁵⁹ "...elçi-i mersûm biraz kibirli ise de geçende hidmet-i riyâsetden Telemak vâsıtasıyla kendisine gönderilen ba'zı dokunaklı haberlerden ve Rusya Elçisi Pontef tarafından olunan tavsiye ve telkînâtıdan dolayı pek mütevazı görünmüş..." BOA, HAT, 1218/47681.

¹³⁶⁰ Osmanlı belgelerinde bu tazminat, Yunan mükâfât-ı nakdiyesi olarak geçmektedir. M. Balcıoğlu-S. Balcı, **Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu**, Ankara 2018, s. 24.

karşılacaktı.¹³⁶¹ Diğer taraftan Osmanlı Devleti, Edirne Antlaşması'yla Rusya'ya on milyon duka savaş tazminatı ödemeyi kabul etmişti.¹³⁶² Bunun bir kısmı ilk taksit olarak antlaşmadan sonraki on sekiz ay içinde ödenmiş, kalan kısmının altı yıl içinde ödenmesi şart koşulmuştu. Mali açıdan oldukça zor durumda olan Osmanlı Devleti'ni biraz rahatlatacak olan Yunan tazminatının Rusya'ya devredilmesi gündeme geldi. İngiltere ve Fransa elçileri bu ödemenin direkt olarak Rusya'ya yapılmasına karşı çıktılar.¹³⁶³ Yapılan görüşmeler sonrasında çıkan karara göre, Yunan hükümeti ödemeyi Osmanlı Devleti'ne yapacak, daha sonra Rusya isterse Osmanlı Devleti'nden bunu talep edebilecekti. Bu durumda Yunan tazminatını ödeyecek sarrafın İstanbul'a ne zaman geleceği önem kazanmaktaydı. Rauf Paşa, Yunanistan *mükâfat-ı nakdiyesini* ödeyecek sarrafın İstanbul'a ne zaman geleceğini yakından takip etmekteydi¹³⁶⁴. Paşa bu ödemenin bir an evvel gerçekleşmesini istese de Avrupalı devletlerin elçileri bu ödemenin Yunan sınırının kesin olarak belirlenmesinden sonra olacağını belirtmişlerdi. Rauf Paşa, II. Mahmud'a sunduğu raporunda sınırların belirlenme işinde zaten Osmanlı tarafından bir problem olmadığını, ancak Yunanlıların sınır tecavüzleri sebebiyle gecikmeler olduğunu aktarıyordu.¹³⁶⁵ Bu sırada Yunanistan'ın görevlendirdiği Rothschild¹³⁶⁶, tazminatın ödeme işinin nasıl yapılacağına dair görüşmeler yapmak üzere İstanbul'a geldi ve Reis Efendi'nin görevlendirdiği Sisam Bey'le görüştü. 14 Şubat 1834'te yapılan görüşmede Rothschild, Yunan tazminatını ödemek üzere geldiğini ifade etmişti.¹³⁶⁷ Rothschild'in İstanbul'a gelişini Sisam Kapı Kâhyası İstefenaki Bey'den haber alan Rauf Paşa, II. Mahmud'a Rothschild'i "*mâl-ı Karûn sahabeti*" diyerek tanıtmakta ve

¹³⁶¹ BOA, TS.MA.e., 450/17.

¹³⁶² Anlaşma şartları için bkz: N. Erim, *aynı eser*, I, s. 279-292. Uçarol, *aynı eser*, s. 151.

¹³⁶³ "...mükâfat-ı nakdiyeden Rusya devletine havâle olunan kırk dört bin kesenin küsûru olan otuz altı bin keseyi dahi Rusya devleti talep etmiş ise de Fransa ve İngiltere devletleri tarafından bu surete rızâ gösterilmeyerek...". BOA, HAT, 1218/47718.

¹³⁶⁴ "...bâzergân-ı mersûmun bu tarafa geleceği henüz nâ-ma'lûm olduğundan...". BOA, HAT, 1218/47718.

¹³⁶⁵ "... Yunana dâ'ir tazmînâtın icrâsıyla kal'alar tahliye ve hudûd-ı kat'î olunarak taraf-ı Devlet-i Aliyye'den yapılacak şey kalmayubfakat Yunanlıların hudûd-ı mu'âyeneyi biraz tecâvüzleri cihetiyle cüz'î ilişik var ise de...". BOA, HAT, 1218/47718.

¹³⁶⁶ Nathaniel de Rothschild, Rothschild ailesi tarafından Yunanistan'ın tazminatının ödenmesi için görevlendirilmiştir. BOA, TS.MA.e., 450/17; Balcıoğlu-Balcı, *aynı eser*, s. 25.

¹³⁶⁷ 14 Şubat 1834'te yapılan görüşmede Nathaniel Rothschild, Osmanlı Devleti'ne 40 milyon kuruş tazminattan 18 milyon kuruşunu 2 milyon 57 bin 142 nemçe filorini olarak ödemek üzere geldiğini ifade ediyordu. Diğer taraftan Osmanlı Devleti bu ödemenin Almanya veya Macar altınına tebdili istemekteydi. BOA, TS.MA.e., 450/17.

zenginliği sebebiyle cümle krallar tarafından kendisine nişan ve rütbeler verildiğini söylemekteydi. Rauf Paşa'nın ödemeyi hemen alacakları kanaatindeydi. Her ne kadar Rothchild, sınır meselesi halledilmeden herhangi bir ödeme yapmayacağını söylese de Rauf Paşa'ya göre kendisiyle yapılacak mülakattan sonra kesin bir netice elde edilecekti.¹³⁶⁸ Bu sırada Rothschild Babıâli nezdinde görüşmelerine devam ediyordu.¹³⁶⁹ Bu görüşmelerden biri Reisülkütap Akif Efendi'yleydi. Rothschild görüşmede tazminatın ödenmesi için Yunan elçisinin İstanbul'a gelmesini bekleyeceğini söylüyordu. Ne var ki Yunan elçisinin İstanbul'a savaş gemisiyle gelmek istemesi krize sebep olmuş, Osmanlı Devleti böyle bir şeye müsaade etmeyeceğini elçiye bildirmişti. Yaşanan gemi krizi sebebiyle gelemeyen Yunan elçisini bahane ederek tazminatı ödemeye yanaşmayan Rothschild, elindeki poliçeleri Avusturya elçiliğine bırakarak İstanbul'dan ayrılmaya karar verdi. Rothschild, Yunan elçiye neden izin verilmediğini anlayamıyordu. Ona göre Babıâli, Yunan elçiye fazla tepki göstermekteydi. Bunun üzerine Rothschild'e, daha önce İngiliz elçilerinin tüccar gemileriyle mi yoksa savaş gemileriyle mi seyahat ettikleri sorulunca Rothschild, büyük devletlerin böyle şeyleri aramadığını söyleyecekti. Rothschild'in cevabı üzerine Rauf Paşa, meselenin büyük-küçük devlet olmakla ilgili olmadığını söyledi. Hatta devletlerarası siyasette uygulanması gereken kuralları, yeni kurulan bir devlet elçisine hatırlatmanın gerekliliğini vurguladı. Ayrıca Rothschild'in ödemeyi yapmadan gitmesi halinde burada sıkıntıya düşecek olanın Osmanlı Devleti değil, Yunanistan ve diğer garantör ülkeler olacağını da ifadelerine ekledi. Böyle bir durumda bu ülke elçilerinin de durumdan haberdar edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Üstelik Osmanlı Devleti, tazminat meselesinin uzaması halinde aradan geçen zamanın tazminata faiz olarak eklenmesini isteme hakkına sahipti. Böyle bir durumda bunun sorumlusu olarak garantör devletler zarar görürdü.¹³⁷⁰ Rauf Paşa'nın cevapları üzerine Rothschild ikna olmuş gibi görünmekteydi. Öte yandan Rauf Paşa, Rothschild'in poliçeleri Avusturya elçiliğine vermesi halinde olabilecekleri düşünüyordu. İşlerin daha da karmaşık bir hal alacağına inanan Rauf Paşa, bir devletin daha müdahil olmasına izin vermeyecekti. Bu nedenle Yunan elçisi gelene

¹³⁶⁸ BOA, **HR**, 332/21362.

¹³⁶⁹ Rothschild'in Osmanlı yöneticileriyle yaptığı görüşmeler için bkz: Balcıoğlu-Balcı, **aynı eser**, s. 25-40.

¹³⁷⁰ BOA, **HAT**, 1294/50275.

kadar Rothchild'in İstanbul'da oyalanmasına karar verdi. Bu sırada Rothchild de Sultan'la görüşmek istediğini bildirmişti. II. Mahmud'un bu isteğe olumlu cevap vermesiyle Rauf Paşa ve Serasker Hüsrev Paşa bir toplantı yaparak görüşmenin ne şekilde gerçekleşeceğini kararlaştırdılar. Toplantıda Rothchild'in Sultan'la görüşmek için Perşembe gününün değil de cuma ya da cumartesinin daha uygun olduğuna karar verildi. Yine bu görüşmenin teşrifat kurallarına uygun olması gerekirdi. Bu konuda uzun bir mülakattan sonra Rothchild devlet görevlisi olmadığından, Sultan'la görüşmesi sırasında yanında sadece İstefenaki Bey'in olmasına izin verildi. Rothchild'in Yahudi olmasının hatırlanmasıyla ibadetine engel olmamak adına görüşme tarihi Cuma sabahı olarak netleştirildi. Kendisi için uygunsa Cuma sabahı, değilse Cuma namazından sonra Sultan'ın kendisiyle görüşebileceği söylendi. Rothchild'in Cuma öğleden sonra gelmeyi istemesi üzerine görüşme gerçekleşmiştir.¹³⁷¹

Rauf Paşa giderek artan malî sıkıntılara bir çözüm bulmaya çalışıyordu. Bunun en pratik yolu ise borç almaktı. Rauf Paşa, borç alma tekliflerine oldukça ihtiyatlı bir şekilde yaklaşıyordu. Devletin son zamanlardaki hali ortadaydı, her an yeni bir isyan çıkması mümkündü. Paşa konu hakkındaki görüşlerini “*muvaḥḥik geliyor fakat mevcûd olan akçe maddesini defterdâr efendiler bilür mü, kabul olunacak mı olunmayacak mı, her ne ise istikrâz şurûtu lâzım gelir mi? Lâkin ba'zı esas lâzım gelür. Neşrolunan evâmirin bir maddesi bile fi'ile çıkmadıkça halk bir şey anlayamaz ve ba'zı fesâd dahi zuhura gelür. Vâridât-ı hazîne ile mâhiye mesârifimiz nokta kadar idâre olunur.*”¹³⁷² şeklinde ifade etmişti. Paşa'ya göre borcun nasıl ve hangi şartlarda geri ödeneceği çok önemliydi. Rauf Paşa bu sebeple Defterdar Efendi'ye öncelikle hazinenin bütün varidatının hesaplanması, değerlendirilmesi ve en sonunda ona göre borç alınması konusunda araştırma yapmasını, araştırmanın sonucunu da kendisine bildirmesini istedi.¹³⁷³ Rauf Paşa en başta memleketin imkânlarıyla mali sıkıntıların üstesinden gelmeyi düşünmüştü. Bunun için ilk aklına

¹³⁷¹ “...Sa'âdetlü Reis Efendi hazretleriyle tercümân efendi bendeleri ve İstefenaki Bey kulları berâber bulundukları hâlde...” “... mersûm, elçi ve devlet me'mûru yerine konulmuş gibi anlaşılacağı cihetle münâsib olmayacağı...”. BOA, **HAT**, 647/31735; yapılan görüşmenin amacının Sultan Mahmud'un Osmanlı Devleti'nde yapmayı düşündüğü para reformu olduğu ifade edilmektedir. Balcioğlu-Balci, **aynı eser**, s. 41-43.

¹³⁷² BOA, **HAT**, 1334/52029A.

¹³⁷³ BOA, **HAT**, 1334/52029.

gelen madenlerin ıslahıydı. Özellikle Keban ve Ergani madenleriyle ilgilenen Rauf Paşa daha önceki görevleri sebebiyle madenleri yakından tanımaktaydı. Madenlerde üretim hacminin ve buralardan elde edilebilecek gelirleri artırılması için gerekli olanları ve buralarda yaşanan sıkıntıları yakından görmüştü. Borç almak yerine bu madenlerden çıkarılan cevherlerin artırılması noktasında Mabeyn başkâtiplerinden Vassaf Bey'i yapılacak olan çalışmaların belirlemesi ve madenlerin teftişi amacıyla bölgeye gönderecekti.¹³⁷⁴ Ne var ki devletin nakit ihtiyacı Rauf Paşa'nın beklediğinden daha fazlaydı ve acilen çözülmeliydi. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntıyı gözler önüne seren bir belgede Maliye Nazırı Nazif Paşa, Rauf Paşa'yı hazinenin durumu hakkında bilgilendirmektedir. Buna göre bütçe açık vermektedir ve mansure askerleriyle redif askerlerinin maaşları dahi ödenemeyecektir.¹³⁷⁵ Bu durum üzerine Rauf Paşa konunun etraflı bir şekilde Mecliste görüşülmesini istemişti. Yapılan görüşmelerden II. Mahmud'u haberdar eden Rauf Paşa, son iki senenin gelir ve giderleri karşılaştırıldığında hazinenin zaten açık verdiğini ve masrafların her geçen gün artması sebebiyle daha zor durumda olacağını söyleyecekti.¹³⁷⁶ Redif hazinesinin gelirlerinin büyük bir kısmını oluşturan "i'âne-i cihâdiye"ye daha önce de yapıldığı üzere on bin kese zam yapılması düşünülmüştü. Rauf Paşa bunun kanunda yeri olmamasından başka şimdiki sıkışıklığı gidermeye yetmediğini, ayrıca ilerdeki masrafları da düşününce böyle bir zam yapmanın halka zulümden başka hiçbir karşılığı olmadığını ifade ediyordu.¹³⁷⁷ Hazineye kaynak bulmak için vükela arasında yapılan toplantıda borç konusu gündeme gelmişti. Mecliste konu ayrıntılı bir şekilde ele alındı. Rauf Paşa alınacak borcun müstemen tüccarlardan yapılması halinde faizi hesaplandığında otuz bin kese borç alınsa bunun %5 faizinin senelik bin beş yüz kese, %2 faizininse altı yüz kese

¹³⁷⁴ BOA, **TS.MA.e.**, 6/6. Vassaf Bey'in saraydan uzaklaştırılarak taşraya gönderilmesi gözden düşme olarak yorumlanır. Bu gözden düşmede Vassaf Bey'in Padişah'ın bilgisi dışında üst düzey memurlara emirler vermesi, yolsuzluklar yaptığı yönündeki söylentiler etkili olmuştur. Lütfi, **Tarih**, V, s. 10; Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye...**, s. 77.

¹³⁷⁵ "...icâb iden ma'âş ve mâhiyeleri tam, nisf ve rub' hesabıyla verilmekde olanlar ile berâber altı yük elli iki bin yedi yüz yetmiş gürûşa bâliğ olmuş olmağla...", "...mevcuûd olan iki yük seksân sekiz bin bu kadar gürûş akçeden te'diye ve i'tâ olunacak ise de üç yük altmış dört bin şu kadar gurusu kusûr kalacağından..." BOA, **HAT**, 530/26147.

¹³⁷⁶ "mesârifleriyle vâridâtı karşılaştırmak mümkün olmayub gerek geçen sene zuhur iden ve gerek bu senenin vâki' olacak ziyâde mesârifine mukâbil vâridât veyâhûd bir güne nûkûd tedârik ve istihsâl olunması esbabına teşebbüs olunmak lâzım geldiğine mebnî...". BOA, **HAT**, 530/26147.

¹³⁷⁷ BOA, **HAT**, 530/26147.

ettiğini söylüyordu. Diğer bir yöntemse malî kaynağın Darphane-i Amire'den kambiyo usulü¹³⁷⁸ karşılanmasıydı. Bu uygulama sonunda yirmi-otuz gün içinde otuz-kırk bin kese bulunacağı ancak kur farkı sebebiyle bu uygulamanın uzun vadede Darphane'ye zarar vereceği öngörülmüştü.¹³⁷⁹ Zaten hazinenin ihtiyacı otuz-kırk bin keseden daha fazlaydı. Mecliste yapılan tartışmalar sonunda buradaki sarraf ve tüccarlardan bu miktar karşılayamayacağı bu sebeple Avrupalı bir sarraftan borç alınması kararı çıktı.¹³⁸⁰ Rauf Paşa daha önce borç alma konusunda görüşleri sorulduğunda bu borcun hangi kaynaklarla ödeneceğinin de önemli olduğunu vurgulamıştı. Ona göre borç almak mesele değildi ancak bu borcun ödenmesi için yeni bir kaynak bulmak gerekiyordu. Var olan kaynaklar borcun ödenmesi için aktarılırsa devlet daha sonra tekrar borca ihtiyaç duyacaktı. Bu sebeple borcun ödenmesi için kaynak olarak mutasarrıf, voyvoda ve mültezimlerin ahaliye zulmederek kendi çıkarları için aldıkları meblağlar ve bu sebeple kendilerine verilen cezalar kullanılacaktı.¹³⁸¹ Mecliste alınan kararlar doğrultusunda Rauf Paşa, hazinenin ihtiyacı olan elli bin kesenin Rothschild'in şu sıralarda İstanbul'da bulunan ortağıyla görüşülerek ondan alınmasının mümkün olduğunu II. Mahmud'a bildirdi.¹³⁸²

Borçlanma konusunda oldukça tedbirli davranan Rauf Paşa'nın Sultan'a böyle bir teklifte bulunması için kendisini ikna eden kişinin Mustafa Reşid Paşa olması ihtimal dâhilindedir. Lionel de Rothschild'in etkisi altındaki İskoç Büyük Mason Locası'na giren Mustafa Reşid Paşa, Rothschild ailesi ve Metternich'le yapılan yazışmalarda etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'ne borç alma konusunda Metternich'in de tavsiyeleri bulunmaktadır.¹³⁸³

¹³⁷⁸ Osmanlı sterlin karşısındaki değerine karşılık gelen paritedir. Bkz: Coşkun Çakır, **aynı eser**, s. 84-87.

¹³⁷⁹ “Avrupa sarraflarına terâküm idecek duyûn-ı emtî'â ve eşyâ ile te'diye ve ifâ olunmadığı halde nakid veya aynı altun verilmek lâzım geleceği ve hâlbuki meskûkât-ı hasenenin ayâr ve fiyâtı Avrupa nûkûduna uymadığı cihetle ol-vakt Darbhâne-i Amire zararlı çıkacağından...”. BOA, **HAT**, 530/26147.

¹³⁸⁰ BOA, **HAT**, 530/26147.

¹³⁸¹ BOA, **HAT**, 530/26147.

¹³⁸² BOA, **HAT**, 530/26147.

¹³⁸³ Metternich ve Rothschild ailesinin ilişkileri için bkz: Balcıoğlu-Balcı, **aynı eser**, s. 44-56.

3.3. Osmanlı Bürokrasisindeki Değişiklikler ve Rauf Paşa'nın Faaliyetleri

Yaşanan siyasî olaylar, diplomatik sorunlar ve memurlar arasındaki hizipleşmeler yeni bir takım düzenlemeler yapılması ihtiyacını doğurdu. Merkezîyetçi politikanın etkisinde yapılan bu reformlarla hâkimiyetin mümkün olduğunca sağlamlaştırılması amaçlanmıştı. Bu doğrultuda yukarıda bahsedildiği üzere sadaret 1838'de başvekâlete dönüştürülmüş, Rauf Paşa ilk başvekil olmuştu. Bakanlıklar arasında koordinasyonu sağlayacak olan Başvekillik görevi nazırlardan birisinin hükumete başkanlık etmesiyle gerçekleşecekti.¹³⁸⁴ Başvekilliğin ihdasıyla II. Mahmud, bürokraside köklü bir reform sürecini de başlatmıştı. Yapılmak istenen reformlar meşveret meclisinde ele alınsa da II. Mahmud reformların daha düzenli ve detaylı bir şekilde incelenmesini istiyordu. Bu amaçla 24 Mart 1838'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye ve Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âlî adında iki meclis oluşturuldu.¹³⁸⁵ Bu meclislerden Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âlî başvekil danışmanlık yapan danışma kurulu niteliğindeydi. Dâr-ı Şûrâ'da alınan kararlar Meclis-i Vâlâ'ya giderek burada görüşüldükten sonra sadrazamın onayıyla padişaha sunulacaktı.¹³⁸⁶ Bu reformlara öncülük eden isim olarak karşımıza Mustafa Reşid Paşa çıkmaktadır. Rauf Paşa da Tanzimat esaslarının görüşülmesi için Padişah'a bir kurul oluşturulmasını teklif edecektir. Rauf Paşa'nın önerisini makul bulan Padişah, Mustafa Reşid Paşa'yı konuyla ilgili görevlendirdi. Rauf Paşa'nın desteğini alan Mustafa Reşid Paşa, Tanzimat-ı Hayriye esaslarını belirlemek üzere çalışmalara başladı. Dâr-ı Şûrâ'da haftada iki gün Rauf Paşa, Serasker Paşa, Maliye Nazırı Nafiz Paşa, Kaptan Paşa ile Mustafa Reşid Paşa arasında gerçekleşen toplantılarda yapılacak olan düzenlemeler ele alınmaktadır.¹³⁸⁷ Ne var ki bu toplantılar çevrede dedikodulara sebep olacaktır. Sadrazam Rauf Paşa, bu toplantıların sürekli olarak Babîâli'de ve seraskerlik

¹³⁸⁴ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Ankara 1999, s. 22.

¹³⁸⁵ Meclis-i Vâlâ Reisi olarak Hüsrev Paşa, Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âli Reisi olarak Davud Paşa tayin edildi. BOA, **HAT**, 490/24016.

¹³⁸⁶ **Takvim-i Vekâyi'**, Def'a 163; M. İpşirli, "Babîâli", **TDVİA**, IV, İstanbul 1991, s. 386; Mehmet Seyitdanlıoğlu, **aynı eser**, s. 36-38.

¹³⁸⁷ "Yalnız madde-i hayriyeye münhasır olmak üzere esas keyfiyet karar buluncaya kadar muvakkaten zât-ı vlâ-yı başvekâlet-penâhî ve devletlû Serasker Paşa hazretleriyle zât-ı meâlî-simât-ı sâmilî ve devletlû Nafiz Paşa ve Kapudan Paşa ve Hasib Paşa senâverleri hazerâtının haftada ikişer gün Dâr-ı Şûrâ-yı Bâb-ı Âli'de bulunub mevâdd-ı Hayriye-i mezkûre müzâkere olunmak..." Reşad Kaynar, **Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat**, Ankara 2010, s. 102.

makamında yapılmasının halk nazarında padişahın otoritesini sarsacağını düşünmekteydi. Bu sebeple Tanzimat-ı Hayriye işlerinin de aksamasının önüne geçmek için toplantıların padişaha yakın bir yerde yapılmasının uygun olacağı görüşündedir. Hatta meclisin isminin dahi padişaha mahsus olması gerektiğini söyler. Böylelikle Padişah'ın herşeyden haberdar olduğu halka gösterilecek ve dedikoduların önüne geçilecektir. Bu konuyu uzun bir süre düşündüğünü söyleyen Rauf Paşa, meseleyi Kâni Bey ile de istişare etmiştir. Rauf Paşa'nın böyle bir öneride bulunmasındaki diğer sebep de Serasker Halil Rıfat Paşa'nın seraskerlikten azledilmesi ihtimalidir. Rauf Paşa, Halil Rıfat Paşa'nın yerine gelecek olan ismin bilinmemesinin bazı aksaklıklara neden olacağını düşünmektedir.¹³⁸⁸

Diplomasinin ağırlık kazandığı bu dönemde yazışmaların da önemi artmıştı. Sefirler, dışişleriyle ilgili yazışmalar, resmî takrirler gibi çok yönlü yazışmaları yapan Amedî Odası'nın artan yükü sebebiyle oluşan karışıklığı önlemek adına Mustafa Reşid Paşa, Avrupa'da olduğu gibi dâhiliye ve hariciye memurlarının ayrılmasını teklif etti. Bu teklif gereğince Amedî Odası iki kitabete ayrıldı. Yine sadareten yazılan yazışmaları yürütmekle görevli sadaret mektupçuluğu da yeni bir düzenleme ile dâhiliye ve hariciye mektupçuluğu olarak ikiye ayrıldı. Bunun hemen ardından Rauf Paşa ve Mustafa Reşid Paşa'nın teklifiyle beylikçilik memuriyeti kaldırılarak yerine evâmir-i aliyye kitâbeti ve kesedarlığı da evâmir-i aliyye müdürlüğüne dönüştürüldü.¹³⁸⁹ Yapılan düzenlemelerle memuriyetlerin güvence altına alınması amaçlanmıştı. Bu doğrultuda II. Mahmud, Dâr-ı Şûrâ azasından Erzurum Valisi Esad Paşa'nın meclisteki hareketlerini doğru bulmamış ve Esad Paşa'nın şuradan çıkarılması söz konusu olmuştu. Bu konuda Rauf Paşa, Nafiz Paşa ve Mustafa Reşid Paşa'nın yaptığı görüşmeler sonunda Esad Paşa'nın resmi teşrifat kurallarına aykırı hareket etmesi sebebiyle görevden alınmasına karar verilmişti.¹³⁹⁰ Bundan sonra teşrifat usullerinde de değişiklik yapılacaktı. Buna göre memurların teşrifattaki yerleri ve teşrifat kuralları düzenlendi. Şubat 1834'te yapılan düzenlemeye göre ûlâ, sâni, sâlis ve râbî olmak üzere sivil memurlar dört sınıfa ayrıldı. Bundan önce sadrazam ve şeyhülislam rütbe, derece ve itibar bakımından

¹³⁸⁸ BOA, TS.MA.e., 713/90.

¹³⁸⁹ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, İstanbul 1993, s. 82.

¹³⁹⁰ R. Kaynar, **aynı eser**, s. 106.

eşitlerdi. Bu düzenlemeyle serasker de aynı seviyeye getirildi. Aynı zamanda resmi törenlerde kıdem, padişahın akrabası olmak ve eskiden sadarete bulunmak gibi durumlar teşrifattaki yeri belirlemekteydi.¹³⁹¹

Rauf Paşa'nın sadareti sırasında ilgilendiği diğer bir konu da rüşvetle mücadele etmektir. Bu konuda yapılan bir düzenlemeyle rüşvetin önüne geçilmeye çalışıldı. Buna göre devlet memurlarının maaşlarının 1838 Mart'ından itibaren hazineden karşılanmasına karar verilmişti. Malî olarak hazinenin yaşadığı nakit sıkıntısının yabancı bir sarraftan borç almak yoluyla giderilmeye çalışıldığı bir dönemde memurların maaşlarının da hazineden karşılanması hazineye fazladan yük getirecekti. Bu sebeple hazinenin yükünü biraz olsun hafifletmek ve hazinedeki nakit ihtiyacını karşılamak üzere devlet memurlarının üst makamlardaki kişilere gönderdiği "*hediye/boğça bâhâ*"larını artık hazineye göndermeleri kararlaştırıldı. Rauf Paşa tarafından vilayetlere gönderilen bir yazıyla taşrada bulunan memurların yılda bir kez vekillere ve makamlarda bulunan memurlara gönderdikleri *hediye/boğça bâhâ* uygulaması belirli bir yöntemle bağlandığı duyuruldu. Ayrıca gönderilecek bu *hediye/boğça bâhâ*lar yüz elli bin kuruşu geçmeyecek ve bu meblağ valilerin İstanbul'daki sarrafları aracılığıyla hazineye gönderilecekti.¹³⁹² Böylece rüşvetin önüne geçilmeye çalışılmıştı.¹³⁹³ Rüşvetle ilgili 1838'de bir ceza kanunnamesi çıkarılarak sadece rüşvet alan değil rüşveti veren de suçlu sayılacak ve cezalandırılacaktı.¹³⁹⁴ Bundan başka memuriyette yapılan düzenlemelere göre artık her sene şaban ve şevval aylarında memuriyetlerin bir yılığına yapılması uygulamasına da son verilerek¹³⁹⁵ atamalar ihtiyaca göre yapılacaktı.¹³⁹⁶

Yaşanan siyasi olaylar İstanbul'un asayişini de olumsuz etkilemekteydi. Memleket genelinde ortaya çıkan isyanlar sebebiyle İstanbul'a göç edenlerin sayısı artmıştı. Ancak payitahtın kontrolsüz bir şekilde göç alması bazı sorunları da beraberinde getirdi. Özellikle son zamanlarda İstanbul'da derviş ve meczup

¹³⁹¹ Ali Akyıldız, *aynı eser*, s. 40.

¹³⁹² Lütfi, *Tarih*, V, s. 180; Ali Akyıldız, *aynı eser*, s. 107.

¹³⁹³ Lütfi, *Tarih*, V, s. 133; Ahmed Rasim, *aynı eser*, s. 188.

¹³⁹⁴ E.Z. Karal, "Tanzimat Devri Vesikaları: Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler", *Tarih Vesikaları*, C.I, S.I (1941), s. 45-65; Reşat Kaynar, *aynı eser*, s. 295-301.

¹³⁹⁵ BOA, *HAT*, 476/23339. Ali Akyıldız, *aynı eser*, s. 83.

¹³⁹⁶ Findley, *Bürokratik Reform*, s. 168.

görünümünde adamlar çoğalmıştı. İşsiz güçsüz takımından olan bu kişiler halkı taciz ederek rahatsızlık vermekteydi. Mürur tezkeresi uygulamasıyla İstanbul'a düzensiz göçün önüne geçilmek istendi. Bu konuda Serasker'i uyaran Rauf Paşa, bu kişilerin İstanbul'a girişlerine mürur tezkeresi verilmeyerek engel olunmasını, gelenlerin de yakalanarak geldikleri mahalle geri gönderilmesini emretti. Özellikle liman şehirlerinin yöneticilerine gönderdiği emirlerde bu konuda gerekli hassasiyeti göstermelerini, bu kişilerin cadde, sokak ve iskelelerde dolaşmalarına müsaade edilmemesini istiyordu.¹³⁹⁷

3.4. “Bir Tarz-ı Garîbe” ile Sadaretin Değişmesi

Rauf Paşa'nın bu ikinci sadareti oldukça yoğun siyasî olayların arasında gerçekleşmişti. Mehmet Ali Paşa'nın isyanı, Yunanistan'ın bağımsızlığı, Sırbistan'ın özerklik kazanması, Eflak-Boğdan, Bosna ve Anadolu'da isyanların çıkması gibi Osmanlı yönetimini askerî ve siyasî bakımdan oldukça zorlayan olaylar ile malî krizlerin kendini çok yoğun olarak hissettirdiği bu süreçte diplomasi büyük önem kazanmıştı. Avrupalı devletlerin her fırsatta siyasî olaylara müdahalesi sebebiyle İstanbul'da oldukça yoğun bir diplomasi trafiği yaşanmaktaydı. II. Mahmud, bu yoğun trafiğin yönetilmesinde Rauf Paşa'ya güvenmiş, Konya Savaşı sonrasında Paşa'yı sadarete getirmişti. II. Mahmud'un vefat etmesiyle o güne kadar görülmemiş bir olay yaşandı.

Uzun süredir hasta olan II. Mahmud, kardeşi Esmâ Sultan'ın Çamlıca'daki köşkünde hastalığına yenik düşerek hayatını kaybetti.¹³⁹⁸ II. Mahmud'un cenazesi vasiyet ettiği üzere Esmâ Sultan'ın Divanyolu'ndaki arsasına defnedilecekti. Rauf Paşa ve beraberindeki devlet adamları Beylerbeyinden Topkapı Sarayı'na gelen cenazeyi¹³⁹⁹ yağın yağmur sebebiyle Köprülü Kütüphanesi'nde beklemekteyken kütüphaneye Hüsrev Paşa geldi. Hüsrev Paşa, sadaret mührünü “*ver mühr-i*

¹³⁹⁷ Özellikle Trabzon Valisi, Sinob Müdürü, Varna Muhafızı, İzmir İhtisab Nazırı, İzmid Mütessilimi ve Tekfurdağı Voyvodası'na emirler gönderildi. BOA, **HAT**, 637/31394A; BOA, **AE.SMHD.II**, 81/6348.

¹³⁹⁸ Lütfî Paşa, Sultan'ın ölüm tarihini 2 Temmuz 1839 olarak verir. Lütfî, **Tarih**, VI, s. 31. Padişahın hastalığı hakkında olan tartışmalar için bkz: Ali Akyıldız, “Sultan II. Mahmud'un Hastalığı ve Ölümü”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Y: 2, S: 4 (Nisan 2001), s. 53-90.

¹³⁹⁹ **Nuhbetü'l-Vekâyi'**, s. 59.

hümâyûnu”¹⁴⁰⁰ diyerek “*hod be hod*”¹⁴⁰¹ Rauf Paşa’nın elinden zorla aldı.¹⁴⁰² Sultan’ın vefatından dolayı oldukça üzgün olan Rauf Paşa şüphesiz böyle bir şeyi beklemiyordu.¹⁴⁰³ Kaynaklarda “*bir tarz-ı garibe*”¹⁴⁰⁴ ve “*misl-i nâ-mesbûk bir mu’âmele-i garibe*”¹⁴⁰⁵ olarak geçen bu olay karşısında tahta geçen yeni padişah Abdülmecid dahi çaresiz kalmış, Valide Sultan’ın kendisine “*Aslanım Rauf Paşa’yı niçin azlettin, onu baban hem sever hem de kendisine emniyet ederdi.*” demesi üzerine Abdülmecid “*Valide beni bir şeye karıştırmadılar kendileri istediklerini yaptılar.*” şeklinde cevap vermişti.¹⁴⁰⁶ Sultan Abdülmecid’in Rauf Paşa’ya hitaben yazdığı hatt-ı hümâyûn bu oldubitti karşısında kalınan çaresizliği anlatması açısından önemlidir: “*Benim vezirim Mehmed Rauf Paşa, şimdiye kadar bulunduğun mesned-i sadâret hatb?-ı cesîmesinde ve mesâlih-i sâ’irede tarafından bir gûne kusûr ve tekâsül vuku’bulmamışdır. Ancak hasbe’l-lvakt ve’l-hâl mesâlih-i kesîre-i devlet-i aliyyemiz bu def’a mesned-i sadâretten infisâlini icâb etmiştir. Havâs-ı kurenâ-yı şâhânemizden tarafına gönderilen suret-i teblîgâtıdan dahi ma’lûmun oldur ki senden her cihetle emniyet ve ----¹⁴⁰⁷ şâhânem ber-kemâl olup işbu infisâlin bir töhmet ve tekâsülünden nâşî ve yâhûd bir gûne iğbirâr-ı şâhânemizden dolayı vukû’bulmadığına haml ile dehşet ve vesveseye zâhib olma ki ber-vechle rızâ-yı şâhânem yokdur...*”¹⁴⁰⁸

Hüsrev Paşa’nın bu oldubittisi halkın da dikkatini çekmişti. Irgat Pazarı’nda Hasan Çavuş’un kahvehanesinde Mehmet ve İzzet isimli iki bölükbaşının sohbetinde Hüsrev Paşa’nın sadaret mührünü aldığı konuşulmaktaydı.¹⁴⁰⁹ Sadaretin bu şekilde el

¹⁴⁰⁰ Ali Rıza-Mehmed Galib, **Sonun Başlangıcı**, Yay.Haz: Turan M. Türkmenoğlu, İstanbul 2002, s. 20.

¹⁴⁰¹ Ahmed Cevdet Paşa, **Tezâkir**, 1-12, Yay: Cavid Baysun, Ankara 1991, s.5-6.

¹⁴⁰² **Esvât-ı Südür**, s. 7; Hüsrev Paşa’nın sadaretine dair haberler için bkz: **Takvîm-i Vekâyî**, Def’a 181, **The Times**, 25 Temmuz 1839.

¹⁴⁰³ “*hâkan-ı mağfûrun cenâzesi derdest-i tedfîn ve cema’ât-i hazıra mükedder ve gamgîn olduğu hinde Ahkâm-ı Adliyye Re’isi Hüsrev Paşa Köprülüzâde Kütübhânesi’nde mahzun ve mağmum olarak beklemekte olan Başvekîl Rauf Paşa’dan mühr-i hümâyûnı alıdırıp kendisine sadâreti ve ikinci damâd Said Paşa’ya seraskerliği tahsis ve tevcih eyledi.*” Lutfî, **Tarih**, VI, s. 39.

¹⁴⁰⁴ **Târih Musahabeleri**, s. 7.

¹⁴⁰⁵ **Târih-i Atâ**, II, 119.

¹⁴⁰⁶ Ali Rıza-Mehmed Galib, **aynı eser**, s. 21.

¹⁴⁰⁷ Bir kelime okunamadı.

¹⁴⁰⁸ BOA, **TS.MA.e.**, 859/59-4.

¹⁴⁰⁹ “*Cennet-mekan hazretlerinin irtihallerinde Hüsrev Paşa Hazretleri zât-ı hazret-i vekâlet-penâhîden mühr-i hümâyûnı aldı, herkese ilişiği olduğundan münâfeseleri olanlara icrâ eyledi.*” Y. Çelik, **Şeyhü’l-Vüzerâ**..., s. 355.

değiştirmesi Hüsrev Paşa'ya karşı büyük tepkiye sebep oldu. Öyle ki Hüsrev Paşa'nın sadarete getirilmesini ilan eden hatt-ı hümayûnun okunmasının ardından “duacı” denen görevlilerden biri, duasını “*Rabbim kahhar ismiyle kahretsin*” şeklinde bitirmişti. Sarayda şok etkisi yaratan bu olaydan sonra duacılık işi deavî çavuşlarından alınarak meşihata verildi.¹⁴¹⁰

Bu darbeye sadareti 1 Temmuz 1839'da sona eren Rauf Paşa'nın sadaretleri içinde en uzun olan bu ikinci sadareti altı sene, dört ay on iki gün sürdü.¹⁴¹¹ Hüsrev Paşa'nın sadaret makamına geldiği bu olayla Rauf Paşa, Meclis-i Vâlâ Reisliğine, birinci damat Halil Rıfat Paşa, Seraskerliğe ve ikinci damat Said Paşa da Ticaret Nezareti'ne getirildi.¹⁴¹² Hüsrev Paşa'nın keyfince hareket ederek sadareti ele geçirmesi Tanzimatçılar arasında şok etkisi yaratmıştı. Büyük bir *skandal* olarak değerlendirilen bu durum, Mustafa Reşid Paşa ve arkadaşlarının 1840'ta Hüsrev Paşa'yı sadareten azlettirmesine kadar sürecekti. Üstelik Tanzimatçılar bununla da yetinmediler ve aynı yıl çıkardıkları ceza kanunuyla Hüsrev Paşa'nın rüşvetten yargılanmasını sağladılar.¹⁴¹³

4. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Üçüncü Sadareti

Hüsrev Paşa'nın sadareti ele geçirmesiyle Rauf Paşa Meclis-i Vâlâ Reisliğine, Halil Rıfat Paşa Seraskerliğe, Said Paşa da Ticaret Nezareti'ne getirilmiş, başvekâlet tekrar sadarete dönüştürülmüştü.¹⁴¹⁴ Sadaretin yeniden ihdasıyla II. Mahmud'un merkeziyetçi yeniliklerine de sekte vurulmuş oluyordu. Şöyle ki II. Mahmud, sadareti Başvekâlete çevirerek aslında “mutlak vekil” olan sadrazamın yetkilerini de büyük oranda kısıtlamıştı. Hatta Başvekâleti Dâhiliye Nezareti'ne dâhil ederek sembolik bir memuriyet haline getirmişti.¹⁴¹⁵ Böylece kendinden sonraki en yetkili

¹⁴¹⁰ Y. Çelik, *aynı eser*, s. 356.

¹⁴¹¹ **İOTK** IV, s. 121.

¹⁴¹² Lütfi Paşa Seraskerliğe ilk olarak Said Paşa'nın getirildiğini ancak ertesi gün yapılan tevcihatın halka ilanı sırasında Seraskerliğe Halil Rıfat Paşa'nın, Ticaret Nezaretine de Said Paşa'nın getirildiğini söyler. “*hâkan-ı mağfurun cenâzesi derdest-i tedfin ve cema'ât-i hazıra mükedder ve gamgîn olduğu hinde Ahkâm-ı Adliyye Re'isi Hüsrev Paşa Köprülüzâde Kütübhânesi'nde mahzun ve mağmum olarak beklemekde olan Başvekîl Rauf Paşa'dan mühr-i hümayûnı aldırıp kendisine sadâreti ve ikinci damâd Said Paşa'ya seraskerliği tahsis ve tevcih eyledi.*” Lütfi, **Tarih**, VI, s. 38.

¹⁴¹³ Findley, **Bürokratik Reform**, s. 190.

¹⁴¹⁴ **Nuhbetü'l-Vekâyi'**, s. 60-61; Lütfi, **Tarih**, VI, s.38.

¹⁴¹⁵ Ali Akyıldız, **Osmanlı Merkez Bürokrasisi**, s.30.

kişi konumunda olan sadrazamı bir nevi itibarsızlaştırmıştı. Yenilik karşıtı Hüsrev Paşa'nın¹⁴¹⁶ sadareti yeniden canlandırmasıyla birlikte yenilikçi kanat harekete geçecekti. Yenilikçi devlet adamlarının en başında gelen Mustafa Reşid Paşa ile Hüsrev Paşa arasında rekabet bulunmaktaydı. Mustafa Reşid Paşa açısından bu rekabetin temelinde Pertev Paşa'nın katledilmesi yer alıyordu. Reşid Paşa, hamisi Pertev Paşa'nın düşüşünde rol alan herkesin bir şekilde üstesinden gelmişti. Bu konuda en dişli rakibi ise kuşkusuz Hüsrev Paşa'ydı.¹⁴¹⁷ İkili arasındaki husumet Hüsrev Paşa'nın, Mustafa Reşid Paşa'yı katlettiirmek istemesiyle iyice şiddetlendi.¹⁴¹⁸ Ancak işler Hüsrev Paşa'nın istediği gibi ilerlemedi ve Sultan Abdülmecid, Reşid Paşa'ya destek vererek yine Hariciye Nezareti'nde kalmasını uygun gördü. Bundan sonra itibarı daha da artan Reşid Paşa'nın ışığı giderek parlayacaktı. Diğer taraftan Hüsrev Paşa'nın sadarete gelmesiyle on yıldır devam eden Mısır meselesinde de yeniden bir çıkmaza girilmişti. Hüsrev Paşa'nın sadareti ele geçirdiğini öğrenen Kaptan-ı Derya Ahmed Fevzi Paşa, donanmayı İskenderiye'ye götürerek Hüsrev Paşa'nın hasmı Mehmet Ali Paşa'ya teslim etmişti.¹⁴¹⁹ Böylelikle Osmanlı kara ordusunu Nizip'te yendikten sonra donanmasına da bu şekilde sahip olan Mehmet Ali Paşa gücünü artırdı. Hüsrev Paşa'nın firarîleri iade talebini dikkate bile almayan Mehmet Ali Paşa, Hüsrev Paşa'nın sadaretten azlini Sultan Abdülmecid'den istedi. Hatta Hüsrev Paşa sadaretten azledilmedikçe

¹⁴¹⁶ Hüsrev Paşa'nın reform karşıtı yönünü göstermesi açısından Moltke'nin söyledikleri dikkat çekicidir. *"Sanki eski seraskerin artık ıslahat bakımından yükümlü olduğu hiçbir şey yokmuş gibi, Mehmet Hüsrev bütün yaşayışında eski Türk adetlerine dönmüştü. Onu en zarif Lahur şalından bir kaftan giymiş buldum. Geniş şalvarı beyaz atlastandı ve paçaları, pek küçük olan ayaklarını tamamiyle örten dantellerle süslüydü... Mazul seraskerle karşılaştığım oda tam Şark tarzındaydı."* Helmuth von Moltke, **Moltke'nin Türkiye Mektupları**, Çev: Hayrullah Örs, İstanbul 2017, s. 105-106.

¹⁴¹⁷ Pertev Paşa'nın düşüşünde rol oynayan kişi şüphesiz Hüsrev Paşa'ydı. Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olan Halil Rıfat Paşa, bir adamını Pertev Paşa'ya gönderip, hazinenin orduya yetmediğini bu sebeple ordunun dağıtılıp redif askerine yönelmek gerektiğini söyleyerek Pertev Paşa'yı yönlendirmişti. Pertev Paşa'nın bu sözlerini duyan II. Mahmud, Paşa'yı azledecekti. Findley, **aynı madde**, s. 235. Bundan başka Pertev Paşa'nın idam emrini bile Hüsrev Paşa'nın kölelerinden olan Edirne Valisi Emin Paşa'nın oğlu getirmişti. Findley, **Kalemiyeden Mülkiyeye**, s. 80.

¹⁴¹⁸ Mustafa Reşid Paşa'nın Sultan Abdülmecid'le konuşması için bkz: Ali Rıza-Mehmed Galib, **aynı eser**, s. 18-19;

¹⁴¹⁹ Abdülmecid yanlısı Hüsrev Paşa, II. Mahmud'u tahttan indirmeyi tasarlıyormuş, Ahmed Fevzi Paşa ise böyle bir ihtimal karşısında Abdülmecid'in katlini planlamış. II. Mahmud vefat edip de Hüsrev Paşa'nın sadarete geldiğini ve donanmayla birlikte İstanbul'a çağırıldığını duyan Ahmed Fevzi Paşa korkuya kapılarak Hüsrev Paşa'nın hasmı Mehmet Ali Paşa'ya donanmayı teslim etmişti. Sina Akşin, "1839'da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti'nin Uluslararası Durumu", **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler 13-14 Mart 1985**, Ankara 1994, s. 11.

Anadolu'dan çekilmeyeceğini ifade ediyordu.¹⁴²⁰ Bütün bu sebepler dolayısıyla Hüsrev Paşa'nın sadareten azledilmesine karar verildi. Hüsrev Paşa'nın azlinden önce, kölesi ve aynı zamanda serasker olan Halil Rıfat Paşa görevden alındı. Bu haber Paşa'nın azlinin habercisiydi. Nitekim daha sonra Hüsrev Paşa, yaşlılığı sebebiyle Tanzimat-ı Hayriye işlerine bakamadığı gerekçesiyle azledildi. Yerine 8 Haziran 1840'da yeniden Rauf Paşa üçüncü kez sadarete getirildi.¹⁴²¹ Saray ve çevresinde Ahmed Fethi Paşa'nın sadarete geleceğine yönelik dedikodular dolaşırken Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesi oldukça manidardır.¹⁴²² Hüsrev Paşa'nın zorbalıkla sadaret mührünü elinden aldığı kişi olan Rauf Paşa, şimdi Padişah'ın isteğiyle bir yıl olmadan tekrar sadarete gelecekti. Üstelik II. Mahmud'un yetkilerini azalttığı halinden farklı olarak tekrar “*vekil-i mutlak*”tı. Sadarete getirilişi heyecanla karşılanmış, halk arasında “*eden bulur*” şeklinde dedikodular dolaşarak ilahi adalete olan inanç vurgulanmıştı.¹⁴²³

Hüsrev Paşa'nın aslında yaşlılığı sebebiyle değil de Tanzimat aleyhtarı olması hasebiyle azledilmiş olması ihtimaldir. Aksi takdirde *yaşlı* Hüsrev Paşa'nın yerine o sıralarda altmış yaşında olan Rauf Paşa'nın getirilmesi açıklanamaz.¹⁴²⁴ Diğer taraftan Hüsrev Paşa'nın sadareti ele geçiriş şekli Sultan Abdülmecid'in otoritesini

¹⁴²⁰ Lütfi, **Tarih**, VI, s. 44-47; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 372-375.

¹⁴²¹ “ *Selefin Hüsrev Paşa'nın sinn-i pîrisi cihetiyle mesâlih-i Devlet-i Aliyyemize lâıyıkıyla bakamadığı derkâr olub, hâlbuki idâre-i, umûr-ı mülkiye ve husûsuyla nezd-i şâhânemizde herbir hususa müreccah olan tanzîmât-ı Hayriye ikdemât-ı mütevâliye ve gayret-i dâ'imeye muhtâc olduğuna ve sen kudemâ-yı vükelâ-yı fihâmımdan olarak şimdiye kadar bulunduğun hidemâtda ikdâm u gayret ve iffet ü istikâmetin sâbit ve mütehakkık bulunduğuna binâ'en bu kere sadâret-i uzmâ hidmet-i uhde-i hamîyyet ve istihsâline bi'l-ihâle mühr-i hümayûnumuz dest-i emanetine tevdi' kılınmış...*” BOA, **HAT**, 1633/4 Belgenin tarihi 9 Haziran 1840'tır; Lütfi, **Tarih**, VI, s. 106. **İOTK**, IV, s. 128. **Takvîm-i Vekâyi'**, Def'a 200, **The Times**, 16 Temmuz 1840.

¹⁴²² Hüsrev Paşa'nın sadareten azledilmesi yabancı basının da dikkatini çekmişti. Konuyla ilgili olarak The Times'da yer alan haberde Hüsrev Paşa'nın yönetimdeki becerilerine rağmen görevden alınmasının Osmanlı Devleti'nin yararına olacağı vurgulanmaktadır. Hüsrev Paşa ile Mehmet Ali Paşa arasındaki rekabet nedeniyle uzlaşmanın olmadığı söylenir. Hüsrev Paşa'nın görevden alınmasıyla Sultan'la valisi arasında yeniden uzlaşma sağlanacaktır. Haberde sadaret makamıyla ilgili söylentilerden bahseder. Bunlardan biri Hüsrev Paşa'nın yerine Ahmed Fethi Paşa'nın geçeceği iddiasıdır. Bu durum gazeteye haber olduğuna göre saray ve çevresinde bu konuda ciddi söylentiler olmalıdır. Gazetedeki diğer bir iddia da sadaret makamının tamamen kaldırılacağı yönündedir. **The Times**, 22 Haziran 1840.

¹⁴²³ Y. Çelik, **aynı eser**, s. 381.

¹⁴²⁴ **Aynı eser**, 378.

de sarsmıştı.¹⁴²⁵ Saltanatının henüz başında böyle bir olay karşısında sessiz kalmak Sultan'ı kızdırmış olmalıdır. Hem sadaretin bu şekilde el değiştirmesi, hem de Mısır Valisi ve Tanzimatçı devlet adamlarının muhalefeti karşısında Hüsrev Paşa sadareten azledildi.

Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesinde Tanzimat yanlısı bir duruş sergilemesi şüphesiz etkili oldu. Lütü Paşa'ya göre Hüsrev Paşa ve daha sonra Rauf Paşa'nın yerine sadarete gelecek İzzet Paşa'ya Tanzimat'ı emanet etmek "*kediyeye peynir tulumunu emanet etmek*" anlamındaydı. Hatta Hüsrev Paşa, elinden gelse Mustafa Reşid Paşa'yı bir kaşık suda boğar, ardından Tanzimat-ı Hayriye'ye Fatih okurdu.¹⁴²⁶ Ne var ki dönemin etkili siyasî şahsiyeti Mustafa Reşid Paşa'ya Tanzimat yeniliklerini uygulamakta Rauf Paşa'dan daha çok kolaylık sağlayacak başka bir aday da bulunmamaktaydı. Rauf Paşa Dâr-ı Şûrâ'da Mustafa Reşid Paşa'nın Tanzimat hazırlıklarını yakından takip etmiş olması sebebiyle konunun hassasiyetinin farkındaydı. Üstelik Rauf Paşa yeniliklere ses çıkarmamakla birlikte gelenekçi bir anlayışa da sahipti.¹⁴²⁷ Bu bakımdan gelenekçilerin tepkisi de engellenmiş olunuyordu. Bu sebeple Rauf Paşa'nın sadarete gelmesi yenilikçilerin gelenekçilere olan zaferi olarak algılanır. Diğer taraftan değişen siyasi dengeler nedeniyle sadaret makamına gelecek kişinin şahsiyeti ayrıca önem taşımaktadır. Bu açıdan Rauf Paşa'nın ılımlı kişiliği ve daha önce sadarete bulunması ve gelenekçi ile yenilikçi anlayış arasında denge unsuru olması ve Hüsrev Paşa gibi yetiştirdiği ve kendine bağlı adamlarının bulunmayışı Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesinde tercih sebebi olmalıdır.¹⁴²⁸

Bunun yanında Hırka-ı saadet dairesinde vekillerle toplantı sırasında gerçekleşen olay da Rauf Paşa'nın padişah nazarında itibarını arttırmıştı. Rusya'nın Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın bazı gizli maddeleriyle elde ettiği kazanımları devam ettirmek için uyguladığı baskı sebebiyle bunalan Sultan Abdülmecid, halkın

¹⁴²⁵ Valide Sultan'ın Rauf Paşa'nın neden azledildiğine dair sorusu üzerine "*beni bir şeye karıştırmadılar*" demişti. Padişahın bu şekilde saf dışı bırakılması şüphesiz otoritesini zedelemişti. Ali Rıza-Mehmed Galib, **aynı eser**, s. 21.

¹⁴²⁶ Lütü, **Tarih**, VI, s. 107; R.Kaynar, **aynı eser**, s. 189.

¹⁴²⁷ "*Tavr-ı ihtiyatkârânesini tebdil etmeyüb bu yeni şeyleri alkışlamayarak kabul etmiş*" **Tarih Musahabeleri**, s. 7.

¹⁴²⁸ Y.Çelik, **aynı eser**, s. 379.

karşısında itibarının zedelendiğini düşünerek “*Pederim zamânında ta’ahhüd olunduğu halde geçiştirilmiş olan şeyleri Rusya Devleti cülûsumu müte’âkib ortaya koydu. Bu hareketi halk nazarında bedâyet-i saltanatımı karalayacak ve kadrimi tenzil edecek halâtdan olduğu âşikârdır. Çâresini bularak önünü almak umûr-ı dîde olan sizlere düşer iken doğrudan doğruya bana arz itmişsiniz; ben ne yapayım? Te’essüf ederim ki içinde beni kayıracak kimse yok imi; hakikaten yetim kaldığımı anladım.*” diyerek Hırka-i Saadet Dairesine kapanmıştı. Bu durum karşısında ne yapacaklarını bilemeyen vekiller şaşkınlıktan ses çıkaramadı. Bu sırada söz alan Rauf Paşa, Abdülmecid’i teskin etmeye çalışarak “*Efendim dünyada çaresiz bir şey yoktur, şimdi icâbını düşünüyoruz, ancak huzur-ı hümayûnunuz müdâvele-i efkâra mâni’ olacağından müsâ’ade buyurun, içeriki odaya gidelim, aramızda müzâkere edelim, netîce-i karârımızı arz ederiz.*” demiş ve hem sultanı sakinleştirmiş, hem de vükelanın kendi arasında görüşme yapabilmesine imkân sağlamıştı.¹⁴²⁹

Diğer taraftan bir türlü çözüme kavuşamayan ve neredeyse on yıldır devam eden Mısır meselesi Hüsrev Paşa’nın sadarete oluşu nedeniyle çıkmaza girmişti. Mısır valisi, Hüsrev Paşa sebebiyle herhangi bir şekilde anlaşmaya varmak istemediğini söylüyordu. Paşa’nın sadareten azil ve yerine Rauf Paşa’nın getirilmesiyle iki taraf arasında diplomatik girişimler yeniden başladı. Bu arada İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Palmerston Mısır sorununu Fransa dışında devletlerle çözmek için bazı girişimlerde bulunmuştu. Bunun sonucu olarak Mustafa Reşid Paşa’nın da gayretleriyle Avusturya, Prusya, İngiltere ve Rusya devletleriyle 15 Temmuz 1840’ta Londra Antlaşması imzalandı.¹⁴³⁰ Bu antlaşmayla Avrupalı devletler Osmanlı Devleti’nin boğazları savaşta ve barışta savaş gemilerine kapalı tutması karşılığında Mısır meselesinde padişahı destekleyeceklerdi. Mehmet Ali Paşa’ya da Osmanlı donanmasını iade etmesi şartıyla Mısır valiliğinin miras yoluyla haleflerine geçebileceği ve güney Suriye’de ömür boyu hüküm süreceği teklifi yapıldı. Buna göre Mısır’ın yanında Beriyyetüşşam ile Süveyş Denizi’nden Taberiye Gölü’ne kadar olan bölge ve Akka Eyaleti de Mehmet Ali Paşa’ya veriliyordu.

¹⁴²⁹ Vekiller kendi aralarında yaptıkları görüşme sonrası Rusya imparatoruna hediyelerle birlikte Halil Rıfat Paşa’yı elçi olarak gönderilmesine karar verdiler. Ancak sonrasında Rıfat Paşa’nın serasker olması nedeniyle bu karardan vazgeçildi. **Tarih Musahabeleri**, s.7-8.

¹⁴³⁰ **İOTK**, IV, s. 128.

Alınan bu kararın altında Sadrazam Rauf Paşa'nın da imzası bulunmaktaydı.¹⁴³¹ Böylelikle Rauf Paşa tarafından mühürlenerek gönderilen haritada belirlenen yerler Mehmet Ali Paşa'nın yönetimine bırakılacaktı. Eğer bu teklif on gün içinde kabul edilmezse hiçbir miras hakkı olmayacaktı. Mehmet Ali Paşa en başta bu teklifi kabul etmedi, ancak İngiliz ve Avusturya gemilerine bir Osmanlı filosunun katılarak Beyrut'u bombalaması ve ardından yapılan kara harekâtı sayesinde İbrahim Paşa, Şam'ı terk ederek Mısır'a sığınmak zorunda kaldı. Bundan sonra 13 Şubat 1841'de Mehmet Ali Paşa'yı Mısır Valisi olarak tanıyan ve valiliğin miras yoluyla ailesine geçmesine izin veren ferman yayınlandı.¹⁴³² Ardından 13 Temmuz'da imzalanan Boğazlar Antlaşması'yla *doğu sorunu* bir sonuca bağlanmıştı.

Mısır ve diğer meselelerin halledilmiş olması Sultan Abdülmecid'e askerî anlamda bir düzenleme yapması için fırsat vermişti. Daha önce II. Mahmud döneminde yapılan askerî reformlar etkili olsa da dönemin siyasî olayları nedeniyle yeterince gelişme kaydedememişti. Diğer taraftan askere alma yöntemi tam olarak net değildi. Her yıl ihtiyaç duyuldukça yeni askerî alımlar yapılıyor ve birlikler oluşturuluyordu. Düzensiz bir şekilde yapılan bu alımlar beraberinde başka sıkıntıları getirmekteydi. Bunun yanında askerlik süresinin belli olmaması da diğer bir sorundu. Bu sebeple askere yazılmalar istenilen seviyede değildi. Buna karşılık firar olayları da giderek artıyordu. Artık kendini iyiden iyiye hissettiren bu durum sonucunda Abdülmecid askerî anlamda yeni bir düzenleme yapılması için Mabeyn-i Hümayûn ve Hassa Müşiri Rıza Paşa'yı görevlendirdi. Rıza Paşa'nın öncülüğünde başlayan askerî düzenlemeleri Rauf Paşa da sadrazam olarak yakından takip etmekteydi. Rıza Paşa yaptığı araştırmalar neticesinde ordunun yaklaşık kırk bin askere daha ihtiyacı bulunduğunu belirlemişti. Ne var ki bu eksiğin giderilmesi tek seferde yapılamayacağından rediflerden¹⁴³³ karşılanması en pratik çözüm olarak görülmekteydi. Rıza Paşa yaptığı araştırmanın raporlarını Meclis-i Has'ta vükela ile paylaştı. Rediflerin kullanılması pratik görünmesine karşın bu durum başka

¹⁴³¹ Kararı imzalayanlar için bkz: Lütfi, **Tarih**, VI, s. 116-118.

¹⁴³² Ferman sureti için bkz: Lütfi, **Tarih**, VI, s. 140-143. Shaw-Kural Shaw, **aynı eser**, II, s. 88-89.

¹⁴³³ Redif birlikleri Alman modeli esas alınarak 1833-1834'te kurulmuştu. Barış zamanı evlerinde kalan bu birlikler savaş zamanında orduda görev alırlardı. Hüsrev Paşa'nın seraskerliği döneminde kurulan Redif askerlerinin 8 Temmuz 1934'te bir nizamname ilan edildi. Odile Moreau, **Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askerî 'Yeni Düzen'in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914**, İstanbul 2010, s. 13; Y. Çelik, **aynı eser**, s. 301-303.

sıkıntılara sebep olacağından Rauf Paşa bu askerlerin tek seferde değil de peyder pey orduya alınmasının uygun olduğunu düşünüyordu. Rauf Paşa'ya göre bu alımın tek seferde yapılması hazineye büyük bir yük getirecekti. Diğer taraftan bu askerlerin barınma ihtiyacının karşılanması da bir diğer meseleydi. Ayrıca Rıza Paşa'nın bu teklifi redif nizamnamesine de aykırıydı.¹⁴³⁴ Mayıs 1841'de Meclis-i Hassa'da yapılan görüşmeler sonrasında rediflerin bayrak altına alınması ve bu askerlerin talim görmeleri için azar azar İstanbul'a çağırılmaları uygun görüldü. Rauf Paşa bahsi geçen sakıncalardan dolayı raporun gizli tutulmasını istiyordu. Ona göre münasip olan redif askerinin tamamı çağırıldıktan sonra bu askerlerin alaylara katılması ve gerekli miktarda ruhsat verilerek bu değişimin uygulanmasıydı. Yine İstanbul'a gelen redif askerlerinin gereksiz yere orduda istihdamlarının önlenmesi için tekrar meclisin toplanarak bir karar vermesini istiyordu. Böylelikle hazinenin zarara uğraması da engellenmiş olacaktı.¹⁴³⁵ Bundan sonra Rıza Paşa, Rauf Paşa'nın uyarıları doğrultusunda ve Abdülmecid'in onayıyla birlikte askeri düzenlemelerin yapılması için gerekli olan çalışmalara başladı. İlk olarak Rumeli Müşirine haber verilerek buradan toplanacak olan redif askerleriyle ilgili gerekli hazırlıkların yapılması istendi.

Rauf Paşa da tıpkı Hüsrev Paşa gibi yaşlılığı bahane edilerek bir buçuk sene sonra, sahilhanesinde istirahat ettirmek üzere 5 Aralık 1841'de azledildi.¹⁴³⁶ Rauf Paşa'nın yerine sadarete Darendeli Topal İzzet Mehmed Paşa getirildi.¹⁴³⁷ Bu tevcih Tanzimatçı devlet adamları tarafından büyük bir şaşkınlıkla karşılandı. Nitekim İzzet Paşa'nın Tanzimat aleyhtarı olduğu bilinmekteydi.¹⁴³⁸ İzzet Paşa'nın sadarete

¹⁴³⁴ Mübühât Kütükoğlu, "Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansure, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 12 (1982), s. 129-131.

¹⁴³⁵ BOA, **İrade, Meclis-i Mahsus** (bundan sonra İ.MSM olarak gösterilecektir.), 9/192-5.

¹⁴³⁶ "*selefin Rauf Paşa müddet-i medîne mesned- sadâret hidmetinde bulunarak kedisi müsin ve ihtiyâr kudemâ-yı vüzerâ-yı saltanat-ı seniyyemizden bulunduğuna binâ'en evân-ı şeyhûhetinde bir müddet dahi hâne ve sahilhânesinde ârâm uistirâhat eylemesi nezd-i hümayûnumuzda bi't-tensîb ...*" BOA, **HAT**, 1635/17. Rauf Paşa'nın sahilhaneye nakli hakkında bkz: BOA, **İrade, Dahiliye** (Bundan sonra İ.DH. şeklinde gösterilecektir.), 51/2565.

¹⁴³⁷ **Takvîm-i Vekâyi'**, Def'a 236; **Ceride-i Havâdis**, numara 63.

¹⁴³⁸ İzzet Mehmed Paşa'nın şöhreti pek de iyi değildi. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılışı sırasında Üsküdar civarında çok fazla kan döktüğü biliniyordu ve burada yaptığı eylemler hala halkın hafızasındaydı. Bu sebeple sadarete getirilmesinden dolayı herkes korku ve dehşete düşmüştü. Hakkında çıkan dedikodular bu anlamda İzzet Mehmed Paşa'dan ne denli korkulduğunu göstermesi bakımından önemlidir. "...kaptıya geldiği günden infisâline kadar Bâbîâlî ricâlinin ağızlarını bıçak açmaz ve icrâ'ât-i vâkı'asına kimse karşı durmaz idi." ve "Bâbîâlî me'mûrları tiril tiril titrerler imiş.

gelmesi Sultan Abdülmecid'in gelenekçilerin tepkisini azaltmak ve otoritesini yenilikçi devlet adamları arasında güçlendirmeye çalışmak olarak değerlendirilebilir. Rauf Paşa'nın sadareti sırasında iktidarının dizginlerini Mustafa Reşid Paşa'ya kaptırması zaten Tanzimat reformlarından dolayı huzursuz olan gelenekçi kesimin rahatsızlığını daha da arttırmıştı. Hatta Rauf Paşa sadarete o kadar etkisiz kalmıştı ki o dönem Babîâli'ye “*Bâb-ı hâlî*” deniyordu.¹⁴³⁹ Hem sadaretteki bu etkisi, hem de muhafazakâr kesim tarafından Tanzimat'ı yayınlayan kişi olarak Mustafa Reşid Paşa'ya karşı duyulan öfke, Hüsrev, Halil Rifat ve Said paşaların da etkisiyle giderek şiddetleniyordu. Bu sebeple Mustafa Reşid Paşa'nın biraz daha geri planda kalması gerekti ve Hariciye Nazırlığından azledildi.¹⁴⁴⁰ Bu hamle gelenekçilerin tepkisini azaltmakta yeterli kalmayınca Rauf Paşa'nın azli gündeme geldi. Dolayısıyla İzzet Paşa'nın sadareti hem gelenekçilerin tepkisini azaltmak hem de yenilikçi reformist devlet adamları üzerinde otoritenin sağlamlaşması için yapılmış bir hamleydi.

Rauf Paşa her ne kadar sahilhanesinde dinlenmek üzere azledilse de bir süre sonra kendisine Meclis-i Vâlâ reisliği görevi verildi. Yaşlılığından dolayı azledilen bir paşanın yeniden Meclis-i Vâlâ reisliği gibi aktif bir memuriyete getirilmesinde şüphesiz başka sebepler bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Rauf Paşa'dan önceki reis Arif Bey'in reislik makamına aykırı hareketlerde bulunmuş olmasıydı.¹⁴⁴¹ Diğer sebep de mecliste görüşülen meselelerin araştırılmasında gerekli özeni göstermemesiydi. Tanzimat'ın uygulanmasında en önemli karar mercii olan Meclis-i Vâlâ'nın itibarını zedeleyen bu duruma izin verilemezdi. Çalışma disiplini daha önce Sultan Abdülmecid tarafından övgüye mazhar olan Rauf Paşa bu bakımdan en iyi

Bâbîâli'den sabah akşam Sultanselim civârında kâ'in konağına gidip gelirken at üzerinde gider ve iki tarafında yirmişer otuzar nefer kavvâslar dizili olarak ya'ni kendisinin yanında iki geçeli yap yap yürürlerken esnâ-i rahda bulunan ahâli ve dükkânlar ashâbı namazgâhından ihtifâ ederler idi. Kadayıfı beğenmemiş de kadayıfçıyı kadayıf döktüğü kızgın tepsî üzerine oturtmuş.” Lütfi, **Tarih**, VII, s. 21 ve 26-27.

¹⁴³⁹ **Tarih Musahabeleri**, s. 8.

¹⁴⁴⁰ 31 Mart 1841. **Tezâkir 1-12**, s. 9-10; A.F. Türkgeldi, **Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye**, s.9; R. Kaynar, **aynı eser**, s. 380-387. Mustafa Reşid Paşa'yla birlikte Ahmed Fethi Paşa da Ticaret Nazırlığından azledilecekti. Mustafa Reşid Paşa'nın yerine sadaret müsteşarı Rifat Bey, Fethi Paşa'nın yerine de Said Paşa getirildi. **Takvîm-i Vekâyî**, Def'a 221. Mustafa Reşid Paşa'nın azledilmesinde Tanzimat aleyhtarlarının etkisi kadar Mettenich'in faaliyetleri de etkili olmuştur. Mustafa Reşid Paşa'nın İngiliz taraftarı bir siyaset yürütmesi Metternich ve Avusturya açısından bir tehlike olarak yorumlanmıştı. Bu doğrultuda Metternich Tanzimat aleyhtarlarını cesaretlendiren bir mektup göndererek, Türk hükümetinin temelini oluşturan kanunlara sıkı sıkıya bağlı kalınması tavsiyesinde bulunuyordu. Engellehardt, **aynı eser**, s.55-58. **Maruf Simalar**, s. 23.

¹⁴⁴¹ Lütfi, **Tarih**, VII, s. 43.

adaylardandı.¹⁴⁴² Böylelikle evinde istirahatte bulunan Rauf Paşa, ikinci kez Meclis-i Vâlâ reisliğine getirildi.¹⁴⁴³

Rauf Paşa, meclis başkanlığına getirilince eski bir sadrazam olması dolayısıyla maaşının yeniden düzenlenmesi gerekti. Meclis başkanlarının maaşları vezir rütbesinde olmaları sebebiyle 50.000 kuruş olarak belirlenmişti.¹⁴⁴⁴ Ancak Rauf Paşa'nın eski sadrazamlardan olması hasebiyle bu miktar 70.000 kuruşa çıkarıldı.¹⁴⁴⁵ Ayrıca teşrifatta değişikliğe gidilerek Rauf Paşa'nın, Halil Rıfat ve Fethi paşaların önünde yürütmesine karar verildi.¹⁴⁴⁶

5. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın Dördüncü Sadareti

Yaşlılığı sebebiyle sadareten azledilen Rauf Paşa bir süre sahilhanesinde dinlendikten sonra Meclis-i Vâlâ Reisi olarak görevlendirilmişti. Bu görevlendirmeden yaklaşık bir ay sonra İzzet Mehmed Paşa'nın azledilmesiyle 30 Ağustos 1842'de dördüncü kez sadarete getirildi.¹⁴⁴⁷ Sadaret makamına bir gidip bir gelen Rauf Paşa "*bâb-ı âlilerinde bi'l-cümle me'mûrîn-i kirâm ve bendegân-ı sıdk-ı ittisâm hazır oldukları hâlde*" diyerek bu tevcih karşısında şaşkınlığını dile getirmekteydi.¹⁴⁴⁸ Rauf Paşa'nın bu şaşkınlığında şüphesiz Halil Rıfat Paşa'nın sadarete getirileceği yönündeki söylentiler etkilidir.¹⁴⁴⁹ Yaşlılığı bahane edilerek sadareten alınan birinin dokuz ay gibi kısa bir süre sonra yeniden sadarete getirilmesi şüphesiz dönemin değişen siyasî görünümüyle ilgili olmalıdır. Tanzimat'ın henüz yeni uygulanmaya başladığı bir dönemde Tanzimat karşıtlığı

¹⁴⁴² "şimdiye kadar bulunduğın mesned-i sadâret hatb?-ı cesîmesinde ve mesâlih-i sâ'irede tarafından bir gûne kusûr ve tekâsül vuku'bulmamışdır." BOA, **TS.MA.e.**, 859/59-4.

¹⁴⁴³ BOA, **HAT**, 1636/17-2; Lütfi, **Tarih**, VII, s. 43.

¹⁴⁴⁴ M. Seyitdanlıoğlu, **aynı eser**, s. 88.

¹⁴⁴⁵ "Bu def'a Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye Re'isi nasb u ta'yîn buyurulan devletlû Rauf Paşa hazretlerinin eltâf ve âtfet-i seniyye-ii hazret-i hilâfet-penâhiye şâyân kudemâ-yı vükelâ-yı saltanat-ı seniyyeden bulunduğuna binâ'en riyâset-i celîle-i mezkûre ma'âsî olan elli bin gurûşun sâ'ir müşîrân-ı fehâm ma'âşları misillû müşârûn-ileyh hazretlerinin zatına mahsûs olan otuz bin gurûş ma'âşdan bi'l-ilâve yetmiş beş bin gurûşa iblağ olunarak riyâset-i mezkûreye tahsisıyla..." BOA, **A.} MKT**, 2/74; BOA, **İ.DH.**, 63/3137.

¹⁴⁴⁶ BOA, **İ.DH.**, 64/3151.

¹⁴⁴⁷ BOA, **HAT**, 1636/17-4; The Times Rauf Paşa'nın sadarete gelmesiyle Reşid Paşa'nın düşüşünden itibaren askıya alınan reformlar konusunda yeniden işe koyulacağını yazmıştı. İzzet Paşa'nın temsilcisi olduğu gericiilik sisteminin artık sona erdiğini ve Padişahın yeniden bir reform siyaseti benimsemeye kararlı olduğu söylenmektedir. **The Times**, 22 Eylül 1842.

¹⁴⁴⁸ BOA, **TS.MA.e.**, 897/30.

¹⁴⁴⁹ **The Times**, 22 Eylül 1842.

bilinen Mehmed İzzet Paşa'nın sadarete gelmesi devleti bir çıkmazdan kurtarmaya çalışan reformist devlet adamları tarafından tepkiye sebep olmuştu. İzzet Paşa'nın yenilik yanlısı devlet adamlarını tasfiye yoluna gitmesi Tanzimat'ın önünde büyük bir engel oluşturdu. Rauf Paşa'nın üçüncü sadareti sırasında azledilen Mustafa Reşid Paşa'nın yerine Hariciye Nazırlığı'na Rifat Paşa getirilmişti. Sadrazam İzzet Mehmed Paşa'nın Rifat Paşa'yı azlederek yerine Sarım Efendi'yi getirmesi¹⁴⁵⁰ bu kadrolaşmanın en önemli örneğidir. Mustafa Reşid Paşa elçilik göreviyle Paris'e, Rifat Paşa ise Viyana'ya gönderildi. O dönemde henüz yeni yetişen Âlî Paşa da Hariciye Müsteşarlığı'nın lağvedilmesiyle Londra Sefareti'nde görevlendirilmişti.¹⁴⁵¹ Tanzimat döneminin etkili şahsiyetlerinin birer birer İstanbul'dan uzaklaştırılması, Tanzimat esaslarının uygulanmasını tehlikeye atmaktaydı. Üstelik İzzet Paşa, Lübnan'da yaşanan olaylarda geri adım atmayacağını ve Avrupa'nın dayattığı siyaseti benimsemeyeceğini söylüyordu. İzzet Paşa'nın bu kararlarından rahatsız olan Rıza Paşa'nın Sultan'ı durumdan haberdar etmesi İzzet Paşa'nın azledilme sürecini hızlandırdı.¹⁴⁵² Ülkenin kurtuluşunu Tanzimat'ın varlığına dayandıran Sultan Abdülmecid buna müsaade etmeyecekti. Hatta Mustafa Reşid Paşa'nın azlinden hemen sonra yazdığı bir hatt-ı hümayûnda amaçlarının bazı çevrelerce yeterince anlaşılmadığını, tahta çıktığı günden itibaren halkın refahı için çalıştığını ve Tanzimat'ın da bu amaca hizmet ettiğini söylemekle birlikte bazı eksiklikler olduğunu kabul ediyordu.¹⁴⁵³ Zaten Padişah sadarete getirdiği Rauf Paşa'ya özellikle Tanzimat esaslarının uygulanması konusunda dikkatli olmasını söylüyordu.¹⁴⁵⁴ Dolayısıyla esas olan Tanzimat'ın ne olursa olsun varlığını koruması ve uygulanmasıydı. Bu sebeple tıpkı Paşa'nın üçüncü sadaretinde olduğu gibi bunda da Tanzimat'ın uygulanmasında hem gelenekçilerin karşı çıkmadığı hem de yenilikçilere destek olacak bir isim olarak Rauf Paşa sadarete getirildi. Rauf Paşa'nın sadarete getirilmesini halk sevinçle karşılayıp, Paşa'nın sadaretinin uzun olmasına dua ederken¹⁴⁵⁵, yabancı basında da bu konudaki memnuniyet dile getiriliyordu. The Times Gazetesi, Rauf Paşa'nın sadarete gelmesiyle reaya için daha ılımlı ve adil bir

¹⁴⁵⁰ **Ceride-i Havâdis**, numara: 66.

¹⁴⁵¹ **Maruf Simalar**, s. 155.

¹⁴⁵² **The Times**, 22 Eylül 1842.

¹⁴⁵³ Engelhardt, **aynı eser**, s.57-58.

¹⁴⁵⁴ **Ceride-i Havâdis**, numara: 103.

¹⁴⁵⁵ BOA, **C.ML.**, 196/8113.

yönetim olacağını söylüyordu. Aynı zamanda Lübnan Hristiyanlarının¹⁴⁵⁶ son iki yıldır talep ettikleri ancak hiçbir şekilde kabul edilmeyen isteklerine¹⁴⁵⁷ artık kavuşacakları dile getiriliyordu.¹⁴⁵⁸

Rauf Paşa'nın sadarete getirildiği Bebek Kasrı'nda yapılan bir törenle devlet erkânına duyuruldu.¹⁴⁵⁹ Bundan sonra Rauf Paşa çalışmalarına başlayacaktı. Rauf Paşa'nın üçüncü sadareti sırasında bahsedilen askerî düzenlemeler devam etmekteydi. Bu doğrultuda Rıza Paşa talim için Anadolu ve Rumeli'de bulunan muvazzaf ve redif askerlerini İstanbul'a çağırmişti. Bu askerler Üsküdar, İstanbul ve Edirne'de toplandı. Üsküdar'da bulunan birliklerin başında Hassa Müşiri Rıza Paşa, İstanbul'dakilerin başında Asakir-i Muntazama Müşiri Reşid Paşa ve Edirne'deki birliklerin başında da Silistre Valisi Mirza Said Paşa bulunmaktaydı.¹⁴⁶⁰ Diğer taraftan İstanbul'a gelen muvazzaf ve redif askerlerinin firarlarının engellenmesi için gerekli önlemlerin alınması gerekiyordu. Rauf Paşa firar eden askerlerin ülkedeki düzene ve ahaliye zarar verme ihtimallerini göz ardı etmiyordu. Gerekli emirler vererek bu konuda dikkatli olunmasını istemişti. Rauf Paşa'nın bir diğer endişesi de askerlerin sürelerinin belli olmaması nedeniyle askere yazılmaların sınırlı kalmasıydı. Bu konuda Rauf Paşa Abdülmecid'e yazdığı tezkerede askerliğin süresinin belli olmaması nedeniyle memleketlerinden çıkıp gelen askerlerin bir daha memleketlerine dönme ümitlerinin kalmadığını, bu sebeple de askere yazılma konusunda isteksiz olduklarını söylüyordu. Rauf Paşa'ya göre askerlik süresi sınırlandırılrsa hem askere yazılma konusunda istekli olacaklar hem de orduya beş asker yerine sekiz asker kaydedilecekti. Yine Rauf Paşa askerlerin şevkini artırmak için gelen bu askerlerin rütbelerinin de şimdiden verilmesi gerektiğini ifade ediyordu.¹⁴⁶¹ 1843 yılında yapılan düzenlemelerle beş yıl muvazzaf, yedi yıl redif olmak üzere askerlik süresi on iki yılla sınırlandırıldı. Muvazzaflıktan ayrılanlar her yıl bir ay talim görecektlerdi. Bu düzenleme yapılacak olan nüfus sayımından sonra yürürlüğe

¹⁴⁵⁶ Gazetede Suriye Hristiyanları olarak bahsedilmektedir. **The Times**, 22 Eylül 1842.

¹⁴⁵⁷ Gazetede himaye hakkı olarak geçer. **The Times**, 22 Eylül 1842.

¹⁴⁵⁸ **The Times**, 22 Eylül 1842.

¹⁴⁵⁹ BOA, **Sadaret, Teşrifat** (Bundan sonra A.}TŞF. şeklinde gösterilecektir.), 1/3.

¹⁴⁶⁰ Ayten Can Tunali, **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003, s. XXX.

¹⁴⁶¹ BOA, **İ.MSM.**, 10/201.

gireceğinden muvazzaf olarak beş yılını tamamlayanlar terhis edileceklerdi. Fransız etkisi olmakla birlikte bu yasa Prusya’da düzenlenen 1814 tarihli nizamnameden esinlenerek hazırlanmıştı.¹⁴⁶² Bu sırada Sırkâtibi Mustafa Nuri Paşa’nın azliyle birlikte seraskerlik lağvedilmişti. Ancak kısa süre sonra Hassa Müşirliğine ek olarak seraskerlik Rıza Paşa’ya tevcih edildi. Bu tevcihte Sadrazam Rauf Paşa’nın bu konuda Abdülmecid’e yaptığı tavsiyeler etkili olmuştu. Rauf Paşa, Rıza Paşa’nın askerî işlerdeki liyakat ve dirâyeti sebebiyle bu işin üstesinden geleceğine inanıyordu. Ayrıca askerî düzenlemeler için seraskerlik rütbesi Rıza Paşa’ya itibar kazandıracaktı.¹⁴⁶³

Devam eden araştırma ve incelemelerden sonra Hassa, Anadolu, Rumeli, Dersaadet ve Arabistan olmak üzere beş ordu oluşturuldu. Bu ordulardan Hassa ordusuna Rıza Paşa, Dersaadet ordusuna Asakir-i Muntazama Müşiri Reşid Paşa ve Rumeli ordusuna Dâr-ı Şûrâ-yı Askerî Reisi Reşid Paşa’nın komuta etmesine karar verildi. Diğer iki ordunun komutaları da ordunun tertibinden sonra belirlenecekti. Böylelikle alınan bu kararların ilan edilmesi için bir tören düzenlenerek 6 Eylül 1843’de aralarında Rauf Paşa’nın da bulunduğu devlet erkânına yapılan düzenleme duyuruldu.¹⁴⁶⁴

Askerî düzenlemeler sonrası Sultan Abdülmecid yapılan düzenlemeleri yerinde görmek üzere askeri birlikleri teftiş etmek ve halkın şikâyetlerini dinlemek için 26 Mayıs 1844’te İzmit, Bursa, Çanakkale, Midilli ve Gelibolu’ya gezi düzenlemişti.¹⁴⁶⁵ 1845’te yine İzmit Çuha fabrikasında incelemeler yapmak üzere geziye çıkmıştı. Sultan Abdülmecid bu gezilerinin ardından 1846’da bu kez Çorlu, Edirne, Rusçuk, Silistre, Şumnu ve Varna taraflarına geziye çıkacaktı. Amacı ülkenin

¹⁴⁶² **Takvim-i Vekâyi’**, Def’a, 258; Moreau, **aynı eser**, s. 13; Tunalı, **aynı eser**, s. XXXII.

¹⁴⁶³ BOA, **TS.MA.e.**, 897/31; Lütfi, **Tarih**, VII, s. 76.

¹⁴⁶⁴ **Takvim-i Vekâyi’**, Def’a, 258; Lütfi, **Tarih**, VII, s. 77-81.

¹⁴⁶⁵ Lütfi Tarihi’nde gezi tarihi 25 Haziran (8 cemaziyeahir) olarak verilse de Şerif Korkmaz ve Mehmet Mercan gezinin tarihini 26 Mayıs olduğunu söyler. Şerif Korkmaz, “Sultan Abdülmecid’in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)” **OTAM**, S. 25 (2011), s. 83-98; Mehmet Mercan, “Osmanlı Padişahlarının Yurtiçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 60 (2017), s. 468; Lütfi, **Tarih**, VII, s. 87-88; Bu konuda diğer literatür için bkz: Mehmet Mercan, “Sultan Abdülmecid’in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXIV(1) İzmir 2009, s. 81-100; ayn.mlf., “Sultan Abdülmecid’in Rumeli ve Anadolu’ya Yaptığı Geziler”, **Nakş-ı İstanbul Ortaköy Büyük Mecidiye Camii**, Ed: Ahmet Uçar, İstanbul 2015, s. 85-116;

durumunu yerinde görmek, halkın şikâyetlerini dinlemek ve askerî birlikleri teftiş etmekte.¹⁴⁶⁶ Ancak hava şartları sebebiyle Padişah Varna tarafına gemiyle değil de karadan gitmeye karar verdi. Rauf Paşa beraberindekilerle Yedikule'ye giderek Padişahla birlikte Ayastefanos'taki Kasr-ı Hümayunu gezdiler.¹⁴⁶⁷ Sonrasında Davutpaşa kışlasında kılınan Cuma namazı sonrası burada gerçekleşen toplantı sırasında Rauf Paşa ve Rıza Paşa'nın tebaanın asayiş ve huzuru için gösterdikleri çaba ve gayretlerinden dolayı kendilerini taltif etti. Ayrıca sadrazam ve seraskerlik makamının beraber çalışmasının önemini vurguladı. Daha sonra gündemdeki konularla ilgili maliye nazırı ve şeyhülislamla birlikte müzakerelerde bulunmalarını, gezi dönüşü alınan kararları kendisine iletmelerini emretti.¹⁴⁶⁸

Sultan Abdülmecid her fırsatta İstanbul'da da çeşitli ziyaretlerde bulunur, Sadrazam Rauf Paşa da bu ziyaretlerde padişaha eşlik ederdi. Rauf Paşa'nın son kez katıldığı gezi Mekteb-i Tıbbiye'ye yapılan ziyaretti. Öğrencilerin sınav yapıldığı ve başarılı olanlara çeşitli hediyelerin verildiği ziyarette Rauf Paşa'yla birlikte Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa da hazır bulunmuştu. Bu ziyaret Rauf Paşa'nın uzun zamandır uğraştığı meselelerin başında gelen Mısır meselesinin artık halledildiğini ve Mısır Valisi ile olan ilişkilerin normalleştiğini göstermesi açısından önemliydi¹⁴⁶⁹.

5.1. Rauf Paşa'nın Tanzimat Esaslarını Uygulaması

Rauf Paşa sadarete geldiğinde Sultan Abdülmecid'in gündeminde Tanzimat reformlarının ülke genelinde nasıl tepki gördüğü vardı. Çünkü Lübnan'da Tanzimat'ın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte daha önce ortaya çıkan olaylar giderek karmaşık bir hal almaktaydı. Lübnan'da Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sonrasında değişen düzenle Lübnan'ın en güçlü mezheplerinden olan Dürziler ve Katolik Maruniler arasında çıkan gerginlik sonrasında Avrupalı devletlerin müdahalesi sonucu mesele uluslararası boyut kazanacaktı. Mısır işgali sırasında Mehmet Ali Paşa'yı destekleyen Maruniler'in aksine Dürziler isyan ederek İbrahim Paşa'yı zor durumda bırakmışlardı. Dürziler bu yardımın karşılığını Cebel-i

¹⁴⁶⁶ M. Mercan, *Sultan Abdülmecid'in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler*, s. 83.

¹⁴⁶⁷ *Ceride-i Havâdis*, numara 280.

¹⁴⁶⁸ BOA, HAT, 1645/2.

¹⁴⁶⁹ *Ceride-i Havâdis*, numara 294.

Lübnan'da askerî ve siyasî yetkilerini genişleterek aldılar.¹⁴⁷⁰ Tanzimat'ın uygulanmaya konmasıyla birlikte ülkenin çeşitli yerlerinde olduğu gibi Lübnan'da da vergi sisteminde bazı değişiklikler yapıldı. Mısır isyanından önce Lübnan'ın senelik vergisi 2650 keseyken İbrahim Paşa bu miktarı 6000 keseye çıkarmıştı. Bu konudan oldukça rahatsız olan halk bir süreliğine bu vergiden muafiyet istemekteydi. Konu Meclis-i Vâlâ'da görüşülecek vergi muafiyeti kararı mahalli idareye bırakıldı. Hatta halkın bu konudaki şikâyetleri Londra'ya kadar ulaşmış, Lord Palmerston üç yıl süreyle buradan vergi alınmayacağını vaat edildiğini Londra Sefiri Şekip Efendi'ye bildirmişti.¹⁴⁷¹ İşte yukarıda The Times Gazetesi'nde bahsi geçen istek budur. Sayda Valisi Mehmet Selim Paşa 6000 kese olan vergi miktarını 3500 keseye düşürmüştü de, halkın direnişiyle karşılaştı. Ayrıca Mehmet Selim Paşa'nın vergileri muhassıllar aracılığı ile toplanacağını ilan etmesi, mukataaları ellerinde bulunduran yerel aileleri rahatsız etmişti. Görünürde vergi meselesi gerçekte ise bölgedeki mezheplerin birbirlerine üstünlük kurmak istemesi amacıyla çıkan olaylar kısa sürede büyüdü. Rauf Paşa sadarete geldiğinde Cebel'de inceleme yapmak üzere gönderilen Selim Bey de İstanbul'a dönmüştü.¹⁴⁷² Yaptığı incelemeleri serasker ve Rauf Paşa'yla paylaşan Selim Bey, burada iki kaymakamlı bir yönetimin sakıncalı olacağını söyledi. Ne var ki Avrupalı devletlerin müdahalesi sonucunda Babiâli, biri Marunî diğeri Dürzî olan iki kaymakamlı bir yönetimi kabul etti. Buna göre kaymakamlar Sayda Valisine tabi olmak üzere Şam-Beyrut yolu iki kaymakamlık arasında sınır olarak belirlendi. Bölgedeki demografik yapının göz ardı edildiği bu karardan ne Dürzîler ne de Marunîler memnun oldular. Bundan sonra Hariciye Nazırı Şekip Efendi'nin 1845'te gerilimi azaltmak amacıyla yaptığı düzenlemelerle bölgede 1860 yılına kadar silahlı bir çatışma engellenmiş oldu.¹⁴⁷³

¹⁴⁷⁰ N. S. Turan, **aynı eser**, s. 364.

¹⁴⁷¹ M. Tayyip Gökbilgin, "1840'tan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", **Belleten**, C. 10, S. 40, Ekim 1946, s. 642.

¹⁴⁷² Selim Bey'in yaptığı incelemeler hakkında bkz: BOA, **İ.MSM.**, 41/1114; 41/1115; M. T. Gökbilgin, **aynı eser**, s. 656-657.

¹⁴⁷³ Olaylar karşısında Serasker, Sır-kâtibi Nuri Paşa'yı görevlendirmişti. Nuri Paşa Beyrut'a gelince Mir Beşir'i azledip yerine Ömer Paşa'yı Lübnan idaresine atadı. Ömer Paşa'nın idaresinden memnun kalınmayınca iki kaymakamlı yönetim çözüm olarak belirlendi. Ancak bu çözüm ne Dürzîleri ne de Marunîleri memnun etti. Kaldı ki Cebel'de Marunî ve Dürzîlerden başka Rumlar, Ermeniler, İsmailî, Nusayrî gibi pek çok mezhep ve millet vardı. İngilizlerin Dürzîleri, Fransızların ise Marunîleri

Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte vergi usulünde de değişikliğe gidildi. Buna göre eskiden çeşitli isimler altında alınan vergiler birleştirilerek tek bir vergi halinde ve herkesten geliri oranında eşit olarak alınacaktı. İltizam usulüyle toplanan vergilerin devlete bir fayda vermediği gerekçesiyle bu usulden vazgeçilerek vergilerin muhassıllık sistemiyle toplanması kararlaştırıldı.¹⁴⁷⁴ Vergilerin doğrudan devletin memurları aracılığıyla toplanmasıyla hazinenin geliri artırılacak ve iltizamları ellerinde bulunduran kişiler maddi anlamda kontrol edilebilecekti.¹⁴⁷⁵ Bu doğrultuda oluşturulan muhassıl meclisleriyle gelirlerin saptanması işine başlandı.¹⁴⁷⁶ Ancak bu uygulamadan beklenen sonuç alınamadı. Bunda çıkan isyanlar oldukça etkiliydi. Rauf Paşa sadarete getirildiği sırada Niş'te bir isyan hal-i hazırda sürmekteydi.¹⁴⁷⁷ Rus etkisinin giderek arttığı bölgede Sırpların özerklik kazanması örnek olmuş, herhangi bir mesele büyüyerek isyana sebep olur hale gelmişti. Tanzimat esaslarının bölgede uygulanması da yeni bir karışıklığı beraberinde getirdi. Tıpkı Cebel-i Lübnan'da olduğu gibi burada da isyan sebebiyle devlet vergi toplayamamıştı. Tanzimat'la birlikte yeniden yapılan tahrirler sonucu halk daha önce vergi vermedikleri gerekçesiyle tahrirlere karşı çıktı. Rauf Paşa ise kesinlikle vergilerin toplanmasını emrediyordu. Hatta geçmiş yıllardan kalan bakayaların da tamamlanmasını istedi. Rauf Paşa'nın emrine karşılık Niş Defterdarı Mehmed Muhlis Efendi gönderdiği cevapta Niş Sancağı'na bağlı kazalarda 1844-45 yıllarına ait bakaya kalmadığını sadece Üsküp ve Kurşunlu kazalarında az miktarda alacak kaldığını bunun da tamamlanmak üzere olduğunu belirtiyordu. Buna karşılık Leskofça'dan 1845 yılına ait mal ve öşür miktarından dört yük 43.005 buçuk kuruş bakaya vardı. Ahali ise bu vergileri ödemekte ağır davranıyor, hatta bazıları vergi

desteklediği olaylar kısa sürede uluslararası boyut kazandı. Ayrıntılar için bkz: Gökbilgin, **aynı makale**, s. 641-703; **İOTK**, IV, s. 132-135.

¹⁴⁷⁴ Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, s. 361.

¹⁴⁷⁵ Bu konuda Lord Palmerston da vergilerin Osmanlı memurları tarafından tek bir elden toplanmasını "büyük bir ilerleme" olarak nitelemişti. Bu uygulamayla önceki suiistimallerin önüne geçileceğini düşünen Palmerston, böylelikle hazinenin sabit bir gelirinin olacağını söylemekteydi. Ona göre bu uygulama Tanzimat esaslarından ve Balta Limanı Antlaşması şartlarından taviz verilmemesi özellikle Mısır valisinin Padişahın sözünü dinlemesini sağlaması noktasında önemliydi. A. Dönmez, **aynı eser**, s.301.

¹⁴⁷⁶ Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", **TDVİA**, XXXI, Ankara 2020, s. 18; Musa Çadırcı, **aynı eser**, s. 212-218.

¹⁴⁷⁷ Niş isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ahmet Uzun, **Tanzimat ve Sosyal Direnişler (Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme)**, İstanbul 2002.

memurlarının kendilerine zulüm yaptığını iddia ederek vergi vermeyeceklerini söylüyordu. Bu durum ise karışıklığa yol açmıştı. Defterdar Efendi kaza müdürlüklerinin bu kişileri tutuklama yetkisi olmasına rağmen karışıklığın daha da büyümemesi için bundan vazgeçildiğini ifade ediyordu. Memurların işlerini kolay yapabilmeleri için Rauf Paşa'dan bir emirname yazmasını isteyen Niş Defterdarı vergi vermek istemeyenlerin aslında zengin kişiler olduklarını, buna rağmen emre karşı çıkarak vergi vermemek için her yolu denediklerini anlatıyordu. Hatta bu kişiler ileriye giderek vergi memurunun yanındaki zaptiyeyi darp etmişlerdi.¹⁴⁷⁸

Meclis-i Vâlâ'da yapılan çalışmalar sonunda Tanzimat'ın ülkede uygulanması için iki yol belirlenmişti. Bunlardan ilki halkın ödemekte güçlük çektiği adil olmayan vergi sisteminde düzenleme yaparak ödenebilir vergilerle devletin gelirlerinin çoğaltılması; diğeri ise memleketin kalkınmasını sağlamak amacıyla ahalinin maddi gücünün artırılmasıydı. Bunu yaparken de hâsılat ve temettuatın layıkıyla belirlenmesi gerekiyordu. Ancak bazı ayan ve eşrafın muhalefeti¹⁴⁷⁹ ve bu reformları uygulayacak yetişmiş eleman olmadığından başarısızlıkla sonuçlandı.¹⁴⁸⁰ Ne var ki temettuatların belirlenmesi ve yapılacak olan reformlar için yeni bir kuruma ihtiyaç vardı. Bu sebeple bir Meclis-i Umûmî toplanarak alınacak yeni kararlar belirlendi. Sadrazam Rauf Paşa'nın da katıldığı toplantıda imar meclisleri adıyla yeni bir meclis tesis edilmesine karar verildi.¹⁴⁸¹ Ayrıca temettuatların belirlenmesi için eşraf ve kocabaşlar İstanbul'a davet edildi. Temettuatların belirlenmesi içinse o yerin müşir, defterdar ve kaymakamları görevlendirildi.¹⁴⁸²

Rauf Paşa, Meclis-i Umûmî'de alınan kararları yerel yöneticilere bildirmeye başladı. Bu doğrultuda gönderdiği emirnamelerde temettuat tahrirleri yapılırken takip

¹⁴⁷⁸ BOA, **A.MKT.**, 49/1. Yeni vergi sistemiyle çıkarları zarar gören kişiler vali, mütesellim gibi yöneticilerin yanında mahalli eşraf da bulunmaktaydı. Bu kişiler bazı söylentiler çıkararak halkı yeni vergi sistemine karşı kışkırtıyordu. Bu kışkırtmalar o kadar ileri boyuta varmıştı ki çıkan karışıklıklarda Tokat'ta bir muhassıl öldürülmüştü. Özkaya-Akyıldız, **aynı madde**, s. 20.

¹⁴⁷⁹ Musa Çadircı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler", **Tanzimat**, Ed: Halil İnalıcık-M.Seyitdanlıoğlu, İstanbul 2008, s. 197-207.

¹⁴⁸⁰ Ayla Efe, **Muhassıllık Teşkilatı**, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2002, s. 111.

¹⁴⁸¹ BOA, **İ.MSM**, 3/45-6; Lütfi, **Tarih**, VIII, s. 15-17; İmar Meclisleriyle ilgili olarak bkz: Tahir Bilirli, **Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)**, Ankara 2019; Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri", **OTAM**, S: 3 (Ankara), s. 323-332.

¹⁴⁸² Tahir Bilirli, **aynı eser**, s. 43-49.

edilecek usulleri anlatıyordu. Tırhala kaymakamına gönderdiği emirde vergilerin toplanmasının öneminden bahseden Rauf Paşa, vergilerin adil bir şekilde alınmasının ahali tarafından da talep edildiğini belirtiyordu. Temettuatların durumunun ortaya çıkarılması için İmar Meclisi memurları ile müşir ve kaymakamlar bu konuda görevlendirilmişti. Yapılacak olan tahkikata İmar Meclisi üyeleri yalnızca nezaret edebilirdi. İmar Meclislerinin bu konuda gerekli işleri yapmaya yetkili olduğu emirde açıkça belirtilmişti. Rauf Paşa İmar meclisleri konusunda gerekli bilgileri verdikten sonra işleyişin ne şekilde olacağı, halka nasıl ilan edileceğinden de bahsediyordu. Bütün bunların yanında Rauf Paşa'nın özellikle istediği şey vergilerin adil bir şekilde toplanmasıydı. Çünkü Rauf Paşa'ya gelen şikâyetlerin büyük çoğunluğunu vergiler oluştuyordu. Bu konuda ülkenin her yerinden gelen raporların dikkate alındığını belirten Rauf Paşa, gerekli özenin gösterilmesini emrediyordu. Tebaanın durumu, ticarî faaliyetleri ve gelirlerinin doğru tespit edilmesi şarttı. Bu bakımdan İmar Meclisi memurlarına büyük iş düşmekteydi. İşini doğru yapan memurların ödüllendirileceğini söyleyen Rauf Paşa aksi davrananların ise cezalandırılacağını vurguluyordu. Reayaya zulmetmeden bu işin halledilmesini emreden Rauf Paşa, halkın vergiyi ödemede güçlük çekme ihtimaline karşı 1845 yılı vergisinin tespitinin biran evvel tamamlanmasını istiyordu. Herhangi bir aksama halinde ertesi senenin vergisi de aksayacağından bu konuda gerekli özenin gösterilmesini ve 1846 yılının vergisinin de eksiksiz toplanmasını emretti.¹⁴⁸³

Rauf Paşa ve Babiâli için vergilerin toplanmasında takip edilecek esas ve usullerin dikkatli bir şekilde uygulanması oldukça mühimdi. Nitekim memurların yaptığı hatalar sebebiyle yeni bir isyana daha Babiâli'nin tahammülü yoktu. Tanzimat'ın Diyarbakır'da uygulamaya konulmasıyla¹⁴⁸⁴ birlikte Harput ulemasından dört kişi vergi tahsilinin içinde bulundukları yıldan (1845) başlamasını, aksi takdirde vergiyi ödemeyeceklerini söylüyorlardı. Bu ulemaya halk da destek vermekteydi. Bu talebe karşılık Rauf Paşa bölgede bir isyan çıkmasından endişe ederek ulemanın Konya'ya sürgüne gönderilmelerinin en uygun seçenek olduğu kanaatindeydi. Rauf Paşa'ya göre burada bir isyan çıkarsa önünü almak zor olacaktı.

¹⁴⁸³ BOA, A.İMKT., 24/36.

¹⁴⁸⁴ Lütfi, **Tarih**, VIII, s. 13.

Ulemanın talebini Defterdar Efendi ile istişare eden Rauf Paşa, konunun bir de Meclis-i Vâlâ'da görüşülmesini istedi. Rauf Paşa bir taraftan da bu kişiler hakkında tahkikat yapılmasını emretmişti. Tahkikat sonucunda bu kişilerin daha önce herhangi bir suç işlemedikleri ortaya çıktı. Ayrıca ulemanın talebi kanuna da aykırı değildi. Bu sebeple sürgün edilmeleri halk üzerinde ters bir etkiye sebep olabilirdi. Bölgede oldukça etkili olan bu kişiler meclis üyeliği yapmaktaydılar. Eğer bu kişiler cezalandırılırsa diğer üyeler arasında paniğe sebep olabilir, bu da beraberinde bir isyanı getirebilirdi. Diğer taraftan bu ulemanın Diyarbakır'da kalması da sakıncalıydı. Bu nedenle ulemanın Diyarbakır'dan sessiz bir şekilde uzaklaştırılması gerekiyordu. Bu amaçla Meclis, dört kişinin İstanbul'a çağırılarak şikâyetlerinin mecliste dinlenmesini uygun gördü. Böylelikle bu kişiler Diyarbakır'dan da uzaklaştırılmış olacaktı. Bu karar dâhilinde Rauf Paşa, dört kişiyi taltif edilmek üzere İstanbul'a davet etti. Bu konuda yetkilileri de uyaran Rauf Paşa, bölgede herhangi bir karışıklığa mahal verilmemesini emrediyordu.¹⁴⁸⁵

Bir taraftan İmar Meclisleri ve temettuatların belirlenmesi meselesi gündemdeyken, diğer taraftan cizye ile ilgili şikâyetler de Rauf Paşa'ya gelmekteydi. Bu şikâyetlerin başında cizyenin toplanmasında usulsüzlük yapıldığı iddiaları bulunmaktaydı. Örneğin Yanya Mutasarrıfı Ziya Paşa aracılığı ile bildirilen duruma göre, Preveze ve Parga reayası cizyeden muaf olmayı talep ediyordu. Buna gerekçe olarak da Delvine Sancağı'nda bulunan Bergorot isimli yerdeki sekiz adet köyün halkının Mehmed Reşid Paşa zamanında aldıkları muafiyeti gösteriyorlardı. Preveze ve Parga halkının taleplerini Maliye Nazırı ile görüşen Rauf Paşa konuyu Meclis-i Vâlâ'ya havale etti. Yapılan incelemede halkın bazısından fazla bazısından ise eksik cizye bedeli aldığı ortaya çıktı. Meclis-i Vâlâ'daki toplantıda bu durumun Tanzimat esaslarına ve hakkaniyete aykırı olduğuna karar verildi. Bu durumda çözüm için iki seçenek vardı. Birincisi Preveze, Parga ve Bergorot halkının cizyesini eşitlemekti. Böylece hazinenin geliri de artırılmış olacaktı. İkinci seçenek ise mevcut düzeni korumaktı. Buna karşılık Bergorot halkı da muafiyetlerinin devamını istemekteydi. Mecliste konunun yerel yönetime havale edilmesi ve oradan gelecek raporlara göre bir sonuca varılması kararı çıktı. Rauf Paşa Yanya Mutasarrıfı'na yazdığı emirde

¹⁴⁸⁵ BOA, A.İMKT., 24/60.

konunun iyice araştırılarak ona göre bir rapor yazılmasını istiyordu.¹⁴⁸⁶ Cizye gibi aşar vergisinin toplanmasında da bazı sıkıntılar bulunuyordu. Rauf Paşa gönderdiği emirlerle aşar vergilerinin de zamanında ödenmesini ve hesapların doğru yapılmasını yerel yöneticilerden istemekteydi. Çünkü vergi sisteminin herhangi bir yerinde olan aksaklık diğer vergilerin ödenmesini de engellemekteydi.¹⁴⁸⁷ Yine de bazı durumlarda istisnalar olabilmekteydi. Örneğin Tanzimat'la gelen eşit vergi sistemi Kabail Tatarlarının¹⁴⁸⁸ ayrıcalıklı statüsünü de ortadan kaldırmıştı. Ancak Rauf Paşa'nın teklifiyle Kabail Tatarlarından ağnam, aşar ve diğer vergiler tahsil edildikten sonra sadece Rumeli'den alınan ve aynî bir vergi olan ondalık ağnamının alınmamasına karar verilmişti.¹⁴⁸⁹

Tanzimat esaslarına göre alınan vergilerin dışında yabancı tüccarlardan alınan vergiler de Rauf Paşa'yı meşgul eden diğer bir meseleydi. Yabancı tüccarlardan Balta Limanı Antlaşması hükümlerine göre belirlenen vergiler alınmaktaydı. Ancak Babiâli'ye gelen şikâyetler yabancı tüccarlardan giriş-çıkış vergisi dışında fazladan vergi alındığı yönündeydi. İngiliz bir tüccar olan Henry Lakonten'in başka memleketlere götürmek üzere satın aldığı tiftikten Ankara'da 15.560 ve Bilecik'te 4.433 kuruş olmak üzere toplamda 19.900 kuruş ihtisap vergisi alındığı yönündeki şikâyetleri¹⁴⁹⁰ üzerine Rauf Paşa ticaret sözleşmesinin içeriğini Divan-ı Hümayun Kaleminden sormuştu. Buna göre İngiltere tüccarının Osmanlı topraklarından satın aldığı, herhangi bir ürünü belirlenen miktar dışında vergi ödmeden bir iskeleye götürebilirdi. Bu cevap karşısında Rauf Paşa ticaret antlaşması hükmünce belirlenen her türlü vergiye karşılık olarak verilen %9 vergi ve iskeleden ihracı için verilen %3 vergi dışında başka vergi istenmesinin yasak olduğunu ve tüccardan alınan fazla verginin iade edilmesini emretti.¹⁴⁹¹

¹⁴⁸⁶ BOA, A.İMKT., 43/51.

¹⁴⁸⁷ BOA, A.İMKT., 8/31; BOA, C.ML., 559/22953.

¹⁴⁸⁸ 1812'de Rusya'nın Besarabya'yı işgal etmesinden sonra Dobruca'ya yerleşen Nogay kabileleridir. Metin Omer, **Romanya'daki Türk-Tatar Toplumu ve Türkiye'ye Göçleri (1918-1941)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2018, s. 24.

¹⁴⁸⁹ Kemal Karpat, "Ottoman Urbanism: The Crimean Emigration to Dobruca and the Founding of Mecidiye", **Studies on Ottoman Social and Political History**, Brill 2002, s. 208.

¹⁴⁹⁰ BOA, A.İMKT., 38/59.

¹⁴⁹¹ BOA, A.İMKT., 39/61.

Bu konudaki bir başka şikâyet de Avusturya tüccarlarından gelmekteydi. Arnavutluk'a bağlı Draç İskelesi'nde görevli memurlar zeytinyağından %12 olarak belirlenen verginin dışında resm-i bid'at adında bir vergi istemişlerdi. İstenilen vergiyi vermeyen tüccar ile memurlar arasında tartışma çıkmıştı. Durumun Avusturya elçiliği tarafından Babiâli'ye bildirilmesi üzerine Rauf Paşa iskele memurlarına yazdığı emirle fazladan alınan paranın tüccara iadesini emretti.¹⁴⁹²

Rauf Paşa, yerel yöneticilerin ve memurların üzerine düşen görevleri eksiksiz yerine getirmeler hakkında sürekli emirnameler göndermekteydi. Örneğin Eğin Kazası ahalisi ulaşımında ve zahire naklinde kullandıkları Suson dedikleri yolun muhafazasına bir süredir dikkat edilmediğini ve yolda ölümlerin meydana geldiğini söylüyordu. Bu konuda daha önce yaptıkları şikâyetlerden bir netice alamadıklarını da ekleyen Eğin halkı çareyi Babiâli'ye arzuhal yazmakta bulmuştu. Rauf Paşa şikâyeti öğrendiğinde derhal bu konuda gerekli düzenlemelerin yapılmasını ve yolun güvenliğinin sağlanmasını emretti.¹⁴⁹³ Rauf Paşa bu tür eksikliklerin devletin itibarını zedelediğini söylemekteydi. Aynı şekilde Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli yerlerinden gelip geçen memurlara ve kumpanya akçesi götürenlere eşlik eden zaptiyelerin bu kişilerden para talep etmesi de Rauf Paşa'ya göre devletin itibarını düşürmekteydi. Bu kişilerin maaşlı memur olduklarını hatırlatan Rauf Paşa, fazladan para talep edilmesinin kesinlikle yasak olduğunu bildiriyordu.¹⁴⁹⁴

Osmanlı topraklarında yaşanan bazı olaylar Rauf Paşa ile Avrupalı elçiler arasında gerilime sebep oluyordu. Bu olaylardan biri İngiliz Elçisi Lord Canning'in de dâhil olduğu mürted olayıdır. Ermeni bir genç önce İslamiyet'i kabul etmiş sonrasında pişman olarak eski dinine dönmüştü. Büyükdere civarından Lord Canning'in arabasını durdurarak yardım isteyen gencin ailesi, eğer bir şeyler yapılmazsa oğullarının idam edileceğini söylemişlerdi.¹⁴⁹⁵ Konuyu Babiâli'ye ileten Canning Ermeni gencin bağışlanmasını istedi. Ancak bu sırada Ermeni genç idam edilmişti. Ancak Lord Canning bu işin peşini bırakmaya niyetli değildi. Bu konuda

¹⁴⁹² BOA, A.İMKT., 50/40.

¹⁴⁹³ BOA, A.İMKT., 38/68.

¹⁴⁹⁴ BOA, A.İMKT., 45/44.

¹⁴⁹⁵ Selahittin Özçelik, Ermeni gencin akrabalarından birinin İngiliz elçiliği çalışanlarından olduğunu, Canning'in de bu vesileyle olaydan haberdar olduğunu söyler. Bkz: Selahittin Özçelik, "Osmanlı İç Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Maddesi)", **OTAM**, S. 11 (2001), s. 360.

Fransız elçisi ile ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Aberdeen'e konudan bahsetmişti. Gelen emir üzerine konunun üzerine gitmeye devam etti. Baş tercümanı Pisanni aracılığı ile Hariciye Nezareti'ne gönderdiği nota Babiâli'de şok etkisi yaratmıştı. Çaresiz Canning'in notasını kabul eden Halil Rıfat Paşa konunun mecliste görüşülmesine karar verdi. Canning'in notası Meclis-i Vâlâ'da görüşülmeye başlandı. Babiâli konunun uluslararası bir soruna yol açmasını istemiyordu. Ne var ki Canning bu tür olayların tekrarının olmaması için oldukça ısrarcıydı. Bu konuda Rauf Paşa'yla yaptığı görüşmeden memnun kalan Canning, Rauf Paşa'nın kendisiyle aynı fikirde olduğunu, yok yere kan dökülmesini kendisinin de istemediğini ancak Kuran'ın emrine karşı çıkılamayacağını ve Ermeni gencin idam cezası almasının önüne geçilemeyeceğini söylediğini ifade ediyordu. Hariciye Nazırı Halil Rıfat Paşa da aynı şekilde düşünüyordu. Bu sırada mecliste devam eden görüşmelerde herhangi bir ilerleme sağlanamadı. Bu sırada Bursa'da olan bir ölüm cezası daha gerçekleşti. Bunun üzerine beş devletin elçileri Babiâli'yi protesto ettiler. Halil Rıfat Paşa bu konuda Tanrı'nın koyduğu kuralların değiştirilmesinin mümkün olmadığını, böyle bir şeyin yapılmasının Sultan'ın iktidarını tehlikeye attığını söyleyecekti. Aslında Canning'in amacı bu olay özelinde Hristiyanları baskı altında tutan bu tür eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktır. Canning, Rauf Paşa'nın bu olayda ileri görüşlü bir tavır takındığını ancak Şeyhülislam gibi *dar kafalı* adamların olması nedeniyle elinden bir şey gelmediğini anlatıyordu. Aslında Rauf Paşa bu konuda elinden bir şey gelmeyeceğinin farkındaydı. Bu sebeple Canning'e net bir cevap vermekten çekinmişti.¹⁴⁹⁶ Canning'in her hamlesine karşılık Kuran hükümlerinin böyle bir şeye izin vermediği yönünde aldığı cevaptan sonra Canning Kuran'ı incelemeye ve böyle bir hükmün olup olmadığını araştırmaya başladı. Yaptığı incelemeler sonunda Kuran'da din değiştirenlerin idam edilmesi gerektiğine dair bir hüküm bulamayan Canning durumu Rıfat Paşa'ya bildiriyordu. Böylelikle Rauf ve Rıfat paşaların bu konunun *tanrının hükmü* olduğuna dair açıklamaları geçersiz kalmıştı. Bundan sonra

¹⁴⁹⁶ Stanley Lane Poole, **Lord Stratford Canning'in Türkiye Anıları**, Çev: Can Yücel, İstanbul 1999, s. 95-96.

Canning'e bu tür cezaların uygulanmayacağına dair teminat verilmesiyle mesele kapatıldı.¹⁴⁹⁷

Rauf Paşa her sıkıntıya karşı var gücüyle Tanzimat'ın uygulanmasına çalışıyordu. Yaşlı Rauf'un bu çabası Sultan Abdülmecid tarafından da fark edilmiş ve kendisini nişan vererek taltif etmişti.¹⁴⁹⁸ Ancak Rauf Paşa'nın gayretleri bu makamda daha fazla kalmasını sağlayamadı. Abdülmecid her ne kadar Rauf Paşa'dan memnun olduğunu söylese de sadaret makamında daha yetkin birinin olması gerektiğine inanıyordu. Bu bakımdan Tanzimat'ın uygulanması konusunda daha dirayetli bir ismin sadarete olmasına karar verdi. Böylece Rauf Paşa dördüncü sadaretinden 28 Eylül 1846 tarihinde azledildi.¹⁴⁹⁹ Oysaki daha beş ay önce memleketin refah ve saadeti için çalışacağını söylemişti.¹⁵⁰⁰ Paşa'nın bu sadareti dört sene yirmi dokuz gün süreyle en uzun ikinci sadareti olmuştu. Rauf Paşa azledildikten sonra kendisine 50.000 kuruş maaş tahsis edildi.¹⁵⁰¹

6. Siyasette Son Durak: Rauf Paşa'nın Son Sadareti ve Meclis-i Ali Memurluğu

Mustafa Reşid Paşa'nın azliyle yerine tekrar 27 Ocak 1852'de Rauf Paşa beşinci kez sadarete getirildi. Abdülmecid, Rauf Paşa'ya hitaben yazdığı hatt-ı hümayûnunda *kudemâ-yı vükelâdan* olması sebebiyle kendisinin sadarete getirildiğini söylüyordu.¹⁵⁰² Siyasette Rauf Paşa'nın tecrübelerinden yararlanmak istemişti. Ne var ki herhangi bir fayda elde edemedi Rauf Paşa'nın sadareti sona erdi. Paşa'nın bu sadareti sadece 39 gün sürdü. 7 Mart 1852'de tekrar azledildi ve yerine Mustafa Reşid Paşa üçüncü kez sadarete getirildi.¹⁵⁰³

¹⁴⁹⁷ Poole, **aynı eser**, s. 96.

¹⁴⁹⁸ BOA, **A.İDVNSNMHM.d...**, 11/87, s. 85; Lütî, **Tarih**, VII, s. 69.

¹⁴⁹⁹ BOA, **TS.MA.e.**, 511/17; 1412/8; BOA, **HAT**, 1645/29. Lütî, **Tarih**, VII, s. 115.

¹⁵⁰⁰ BOA, **TS.MA.e.**, 897/37.

¹⁵⁰¹ BOA, **İ.DH.**, 127/6496. Rauf Paşa'nın bu maaşa teşekkürü için BOA, **İ.DH.**, 127/6507.

¹⁵⁰² BOA, **İ.DH.**, 249/15212. Lütî, **Tarih**, IX, s. 63.

¹⁵⁰³ BOA, **İ.DH.**, 250/15310. Lütî, **Tarih**, IX, s. 65; **Verdü'l-Hadâ'ik**, s. 14.

Rauf Paşa'nın sadareten azliyle aktif siyasî hayatı Meclis-i Ali memuriyetiyle devam etti.¹⁵⁰⁴ Bu sırada ülke gündeminde kutsal yerler sorunu ve Rusya ile ilişkiler bulunmaktaydı. Vükela bu mesele hakkında uzun süren toplantılar yapıyordu. Rauf Paşa da Meclis-i Mahsus'a davet edilmişti.¹⁵⁰⁵ Sultan Abdülmecid'in huzurunda gerçekleşen toplantıda Damad Mehmed Ali Paşa'nın Rusya'yla savaşı destekleyen konuşmaları üzerine Abdülmecid, "*Sen sus! Biraz da Rauf Paşa söylesin.*" demiş olmasına rağmen sessiz kalacaktı.¹⁵⁰⁶ Hatta Rauf Paşa kendi sahilhanesinde yapılan toplantıda dahi herhangi bir fikir beyan etmemişti.¹⁵⁰⁷ İzzet Mehmet Paşa'nın toplantı esnasında Rauf Paşa'nın tecrübesinden dolayı kendisine bu konuda nasıl karar vermelerini sorması karşısında bile sessizliğini koruyacaktı.¹⁵⁰⁸ Her ne kadar Rauf Paşa bu konuda konuşmasa da uzun süren tartışma ve toplantılardan sonra Rusya ile savaş kararı çıkacaktı. Uzun yıllar devlete hizmet etmiş olan Rauf Paşa yaptığı hizmetlerin karşılığı olarak birinci rütbeden mecidiye nişanı¹⁵⁰⁹ ve 150.000 kuruş atıyye¹⁵¹⁰ verilerek taltif edildi.

7. Vefatı, Serveti, Borçları

Rauf Paşa 28 Mayıs 1860'ta 80 yaşında sonsuz ömrüne kavuştu. Ölümü hastalık gibi herhangi bir sebepten değil, yaşlılıktan kaynaklı eceliyle olmuştur.¹⁵¹¹ Kabri Eyüp'te Mihrişah Valide Sultan İmaretî avlusundadır. İmaretin giriş kapının sol tarafında, demir şebekeli türbedir.¹⁵¹² Görevleri sırasında zenginleşmeye çalışmamıştı. Öldüğünde varislerine bıraktığı büyük bir mirası bulunmamaktadır. Rauf Paşa'nın ulaşabildiğimiz ilk mülkü 1814 yılında Şıkk-ı Evvel Defterdarı olduktan sonra Kazasker Halil Efendi'den satın aldığı Beylerbeyi'ndeki yalıdır. Halil

¹⁵⁰⁴ BOA, **Sadaret, Müteferrik Evrak** (Bundan sonra A.}M.. olarak gösterilecektir.), 9/100.

¹⁵⁰⁵ BOA, A.}MKT.NZD., 69/31.

¹⁵⁰⁶ **Maruf Simalar**, s. 28.

¹⁵⁰⁷ BOA, İ.HR., 329/21224-32.

¹⁵⁰⁸ **Maruf Simalar**, s. 28.

¹⁵⁰⁹ BOA, A.}TŞF., 15/21.

¹⁵¹⁰ BOA, **Sadaret, Nezaret ve Devair Evrakı** (Bundan sonra A.}MKT.NZD. olarak gösterilecektir.), 53/96; BOA, İ.DH., 252/15482; 332/21687.

¹⁵¹¹ **Verdü'l-Hadâik**, s. 14; Lütfî, **Tarih**, IX, s. 161; "*Kudemâ-yı vüzerâ-yı saltanat-ı seniyyeden olan Rauf Paşa mâh-ı hâlin sekizinci günü lülûl-ı ecel-i mev'ûduyla intikâl-i dâr-ı bekâ idüb Eyüp Ensârî'ye defn olunmuştur.*" **Cerîde-i Havâdis**, Numara 990.

¹⁵¹² Orhan Bayrak, **İstanbul'da Gömülü Meşhur Adamlar**, İstanbul 1998, s. 112.

Efendi'nin yalısının bir kısmını Rauf Paşa, bir kısmını da Boğaz Nazırı sabık Arpa Emîni İsmail Ağa satın almıştı.¹⁵¹³ Ulaşabildiğimiz bir diğer mülkü yine Haliç sonlarında Eyüp ile Silahtarağa arasında kalan Bahariye semtindeki sahilhanesidir.¹⁵¹⁴ Bir diğer mülkü Kuruçeşme'deki yalıdır.¹⁵¹⁵ Rauf Paşa vefat ettiği sırada kullandığı Bebek'teki yalı, Meclis-i Vala Reisi iken ikametgâhı olan Fındıklı'daki sahilhanesi sultan sarayı olarak kullanılmak üzere elinden alınınca bu yalı yerine kendisine tahsis edilmiştir.¹⁵¹⁶ Bebek'teki yalı şuan Mısır Başkonsolosluğu olarak kullanılan yalıdır.¹⁵¹⁷

Rauf Paşa'nın maddi durumu pekiyi değildi. Memuriyetleri sırasında sık sık para yardımını talep ederdi. Özellikle son sadaretinden azledildikten sonra mühr-i hümayûnu kendisinden almaya giden memurun Abdülmecid'e söylediği sözler, Paşa'nın geçim sıkıntısı içinde olduğunu gözler önüne sermektedir. Buna göre Rauf Paşa, 30.000 kuruş maaşla geçinemeyeceğini söyleyerek Abdülmecid'den Bahariye'deki yalısına gitmek için izin istemektedir. Her geçen gün masraflarının arttığını söyleyen Rauf Paşa her bir akçeye muhtaçtır. Bunu karşılayacak gücü olmadığından üstelik azledilmiş olmanın verdiği etkinin de varlığı sebebiyle hem İstanbul'un kalabalığından kurtulmanın hem de hava değişiminin kendisine iyi geleceği inancındadır. Diğer taraftan Rauf Paşa'nın 30.000 kuruş maaşla geçinememesi akıllara maiyetinin kalabalık olduğunu getirir.¹⁵¹⁸ Aslında Rauf Paşa'nın dördüncü sadareti sırasında da borçlarını ödeyememektedir. Bu sebeple Kuruçeşme'deki yalısını satmak ister. Bunun için bir hesap yapan Rauf Paşa, Girid Müşiri Mustafa Paşa'ya Kuruçeşme'deki yalısını 1800 keseye satıp, kendisi de 1200 keseye Beylerbeyi Camii sırasındaki Hasib Paşa yalısını alacaktır. Yalının satışından

¹⁵¹³ **Câbî Târihi**, II, s. 1052.

¹⁵¹⁴ **Maruf Simalar**, s. 29.

¹⁵¹⁵ BOA, **TS.MA.**, 654/8.

¹⁵¹⁶ “*Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Re'isi devletlü Rauf Paşa hazretlerinin Fındıklı'da kâ'in sahilhâneleri lüzûmı cihetiyle asr-ı sabıkda alınarak sultân sarayı olmak üzere tahsis olunmuş ve bu mukâbeledede müşârûn-ileyh hazretlerine Bebek'de vâki' Dürrişâde merhumun yalısı ile beş yüz kese akçe i'tâ buyurulmuş...*”. BOA, **İ.DH.**, 33/1579.

¹⁵¹⁷ Yalı bir ulemâ ailesi olan Dürrişâdeler Yalısı olarak bilinmektedir. Şeyhülislam Mehmed Ataullah tarafından yaptırılan yalı Şeyhülislam Abdullah Efendi'nin ölümünden sonra Rauf Paşa tarafından satın alınmıştır. Rauf Paşa'dan sonra Ali Paşa'ya geçen yalıyı Sultan Abdülhamid satın alarak Mısır Hidivi Abbas Halim Paşa'nın annesi Hidiva Emine Paşa'ya hediye etmiştir. Mehmet İpşirli, “İstanbul Tanınmış Bir Ulema Ailesi: Dürrişâdeler”, **Antik Çağ'dan XIX. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İstanbul 2015, s. 67.

¹⁵¹⁸ **Maruf Simalar**, s. 29.

elinde kalan 600 keseyi de borcuna dağıtacaktı. Bu plan doğrultusunda Sultan'dan izin istemişti.¹⁵¹⁹ Sultan yalının satışına izin verdi mi bilinmez ancak Rauf Paşa'nın 515.000 kuruşluk borcu hazineden tahsil edilmişti.¹⁵²⁰ Yine Bebek'teki yalısının tamiri için kendisine hazineden 250 kese yardımda bulunulmuştu.¹⁵²¹

8. Bir Şahsiyet Olarak Rauf Paşa

Rauf Paşa, ağır başlı, bilgili, çok tecrübeli¹⁵²² ve muhafazakâr birisidir.¹⁵²³ İyi bir eğitim almanın yanında yetenekleriyle saray çevresinde tanınır olmuştur. Yetenekleri sayesinde kariyer basamaklarını tırmanan Rauf Paşa, II. Mahmud'un dikkatinden kaçmamıştı. İlk sadareti sırasında Halet Efendi'yle girdiği güç mücadelesini kaybetmesiyle¹⁵²⁴ eski şiddeti kalmamıştır. Öyle ki Rauf Paşa taşra görevlerinden sonra İstanbul'a döndüğünde yerine gelenin Paşanın gölgesi olduğu düşünülür.¹⁵²⁵ Rauf Paşa'nın ilk sadareti sırasındaki tavrını göstermesi açısından anlatılan bir hikâye yol gösterici olacaktır. Hikâyeye göre Rauf Paşa, tebdil-i kıyafetle Bayezid'de Okçularbaşı'nda dolaşırken Rauf Paşa'nın geçtiğini görmeyen bir berberin üzerine sabunlu su dökmesiyle sinirlenerek berberin öldürülmesini istemiştir. Berberin saray berberi olduğunun söylenmesi üzerine lafın ağzından çıktığını söyleyerek alt taraftaki berberin boynunun vurulmasını ister.¹⁵²⁶ Hikâyenin doğruluğu konusunda şüpheliyiz, lakin aynı hikâye Halet Efendi'ye de atfedilir.¹⁵²⁷ Ancak yine de Rauf Paşa'nın kişiliği hakkında bilgi vermektedir.¹⁵²⁸ Halet Efendi'nin kendisini katletmek istemesinden meşhur kallâvi hikâyesiyle kurtulunca

¹⁵¹⁹ BOA, TS.MA., 654/8.

¹⁵²⁰ BOA, C.ML., 242/10092.

¹⁵²¹ Lütü, Tarih, IX, s. 16.

¹⁵²² “Rauf Paşa İstanbul'da büyümüş kalem terbiyesi görmüş devleti iyi bilir bir zât olmağla”. Cevdet, X, s. 235.

¹⁵²³ “gençliğinde hayatını kurtaran kallâviye sinn-i şeyhûhetinde i'timâd edilemeyeceğine kat'iyen kâ'il olduğundan teceddüd teşebbüsâtına asla yanaşmamış”. Tarih Musahabeleri, s. 5.

¹⁵²⁴ Cevdet, X., s. 235.

¹⁵²⁵ Maruf Simalar, s. 22.

¹⁵²⁶ Bu hikâyeden I. Bölümde bahsedilmiştir. Mükerrer olmaması için tekrar ayrıntılı bir şekilde verilmemiştir.

¹⁵²⁷ Ahmed Rasim, aynı eser, s. 136.

¹⁵²⁸ Ali Fuat Türkgeldi bu hikâyeye itimat etmediğini temkinli yaklaştığını belirtir. Maruf Simalar, s. 21.

tekrar sadarete geldiğinde “*kallâvi artık bizi kurtarmaz*”¹⁵²⁹ “*artık kallavi yok fes kullanılıyor, sakalım dahi ağardı*”¹⁵³⁰ cevabını vermiştir. Mustafa Nuri Paşa, Rauf Paşa’nın bu sessizliğini kallâvi meselesine bağlamasının gerçeği yansıtmadığını düşünür. Tanzimat’tan sonra defalarca kez sadarete geldiğini, idam geleneği kaldırıldığı halde Rauf Paşa’nın halen bunu bahane etmesine anlam veremez. Rauf Paşa’nın rahatını düşündüğünü iddia eder.¹⁵³¹

Hizipleşmenin çok fazla olduğu dönemde tarafsız kalmayı başaran Rauf Paşa’nın kimsenin hakkında konuştuğu görülmemiştir. Hatta bu durum Paşa’nın korkaklığına verildi.¹⁵³²

Rauf Paşa’nın bu sessiz kişiliği ile ilgili başka hikâyelerde vardır. Mustafa Reşid Paşa’nın sadareten azledilmesi üzerine İngiliz Elçisi Canning devreye girerek Reşid Paşa’yı yerinde bıraktırmıştır. Kendisini ziyarete giden Yusuf Kamil Paşa, Rauf Paşa’ya devletin işlerine böyle karışılması hakkında ne düşündüğünü sorduğunda, Paşa hızlıca ayağa kalkarak perdeleri kapatmış ve bu tür konuların ulu orta yerlerde konuşulmasını doğru bulmadığı söylemiştir.¹⁵³³

Rauf Paşa’nın ikinci sadaretinde Pertev Paşa’nın, üçüncü ve dördüncü sadaretinde ise Rıza Paşa’nın etkisi altında kaldığı söylenir.¹⁵³⁴ Hatta Rauf Paşa

¹⁵²⁹ “*Katli için Halet Efendi ısrâr eyleyerek fakat Paşa uzun boylu ve vecâhatli olmağın Sultân II. Mahmûd ‘Kallâvi başına pek yakışıyor, ben o güzel başa kıyamam’ deyu Sakız’a nefy ile iktifâ etmiş idi. İşte Meşhûr kallâvi hikâyesi budur.*” **Tarih Musahabeleri**, s. 5.

¹⁵³⁰ **Esvât-ı Sudûr**, s. 5.

¹⁵³¹ “*felâket-i i’ dâma uğrayanlar, zamanlarında büyük işlere teşebbüs edenler olup, Rauf Paşa ise öyle ağır işlere teşebbüs şöyle dursun, hatırına gelse birkaç gün uykusu kaçır ve gölgesinden korkar bir zât olmasıyla mücâzât-ı i’ dâmdan veçhen mine’ l-vücûh ârî idi.*” **Netâyicü’l-Vukû’ât**, s. 123.

¹⁵³² “*kimsenin aleyhinde söz söylemezseniz meğer ki ismin senin meraza nakş oluna husemânın mekâyidine da’ir ol vakit lisân-ı devletimizden kelâm işidilmek muhtemeldir dinildik de, yok yok ba’de’ l-vefât dahi aleyhdâr olmak muvafık-ı ihtiyâd sayılamaz zîrâ akrabası hayatta ise o söz sem’ine vâsıl ve husumet-i cedide hâsıl olur.*” **Esvât-ı Sudûr**, s. 5

¹⁵³³ **Tarih Musahabeleri**, s. 6.

¹⁵³⁴ “*sadrâzam Rauf Paşa muktezâ-yı mesleği üzere hiçbir maslahatını üzerine almaz ve vaktinde en mukbil kim ise onun ardı sıra gider idi.*” Lütîfî, **Tarih**, VIII, s. 28; Türkgeldi’de Rauf Paşa’nın etkisiz kalmasında Hüsrev ve Pertev paşaların etkili olduğunu düşünür. “*hep kendi ismen sadrazam ise de hall ü akd-ı umûr Serasker Hüsrev Paşa’nın eline geçmişti. Müşârinileyhin şeyhûhet bahanesiyle infisâlınden sonra Mülkiye Nazırı Pertev Paşa mevki-i iktidarda münferit kaldı. Rauf Paşa uzaktan seyirci gibi baktı.*” **Maruf Simalar**, s. 22; aynı şekilde Mustafa Nuri Paşa da “*Rauf Paşa’nın asâyiş-i hâl ve arâmiş-i bâlinden başka mütezîmi olmayıp her sadâretinde asrının müteneffizânına teslim-i zimâm-ı umûr etmek adeti olduğu asrını müdrik olanların ma’lûmlarıdır.*” **Netâyicü’l-Vukû’ât**, IV, s. 123.

bostan korkuluğu olarak nitelenir.¹⁵³⁵ Kaynaklarda yazılanlarının aksine Rauf Paşa'nın, Rıza Paşa'yı azlettirmek istediği yabancı basında yer alır. Habere göre Rauf Paşa, Rıza Paşa'yı azlettirmek için uğraşmış ancak Valide Sultan'ın koruması nedeniyle bunu başaramamıştır.¹⁵³⁶ Nitekim Paşa, daha sonra bu emeline ulaşacaktır. Mecliste yapılan görüşmelerde Rauf Paşa'nın “*Bu bâbda irâde-i seniyye ne üzeredir?*” şeklindeki sorusuna Rıza Paşa'nın “*İrâde-i seniyye benim dediğimdir.*” şeklinde karşılık vermesi üzerine Rıza Paşa, Safveti Paşa'yla birlikte azledilmişti. Rıza Paşa'nın Rauf Paşa'ya karşı takındığı bu tavır azledilmesine neden olacaktır. Şüphesiz bu azilde Rauf Paşa'nın etkisi bulunmaktadır.¹⁵³⁷ Diğer taraftan Mustafa Reşid Paşa ile olan bir anektodu da Rauf Paşa'nın görüldüğü gibi birilerinin etkisinde olmadığını gösterir. Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, İngiliz elçisinin ricasıyla o sıralarda İstanbul'a gelen bir lordun Padişahın huzuruna kabul edilmesini istemişti. Rauf Paşa böyle bir şeyin gerçekleşmesi halinde Avusturya ve Fransa elçilerinden de aynı talep geleceğini düşünmüş ve bu konudan Abdülmecid'e söz etmemiştir. Durumu öğrenen Reşid Paşa'nın sinirlenerek “*ben mâkis hariciye nazırlarından değilim*” demesine karşın Rauf Paşa sakinliğini koruyarak “*Reşid Paşa oğlum bildiğim hariciye nazırlarındandır.*” der. Bu tartışmadan kısa bir süre sonra Mustafa Reşid Paşa, Hariciye nazırlığından azledilir.¹⁵³⁸ Rauf Paşa'nın gücünün farkında olan Akif Paşa Dâhiliye Nazırı olduğu sırada Pertev Paşa zamanını kastederek “*onun zamanında hiçbir şey sorulmazdı oysa biz şimdi kendisine (Rauf Paşa) danışmadan bir şey yapmıyoruz.*” demektedir.¹⁵³⁹ Devrin şahsiyetleri arasında Rauf Paşa o kadar eleştirilir ki Ali Paşa, Fuat Paşa'ya yazdığı bir mektupta Mustafa Reşid Paşa'nın etkisi altında bir sadaret istemediğini “*hali hazırı idareye kendimde ne kudret ne de Rauf-ı Sani olmaya havsalamda genişlik göremiyorum*” sözleriyle anlatır.¹⁵⁴⁰

Rauf Paşa kendi adamlarına rütbe istemeyi pek sevmezdi. Erzurum valiliği sırasında adamlarından Şakir Ağa ve Hicabi Efendi'ye şartlar gereği rütbe istemek zorunda kaldığında “*hatta bazı me'mûrînde bulunanlar şunu bunu iltimâs itdikce*

¹⁵³⁵ Tezâkir, 1-12, s. 9.

¹⁵³⁶ Haber de Rıza Paşa azledilmeyince Sarim Efendi'nin azledilmesini sağlar. Sarim Efendi'nin düşüşünün İngiltere için bir kayıp olduğu söylenir. **The Times**, 1 Haziran 1843.

¹⁵³⁷ Maruf Simalar, s. 24.

¹⁵³⁸ Esvât-ı Südür, s. 6; Maruf Simalar, s. 23.

¹⁵³⁹ Maruf Simalar, s.43.

¹⁵⁴⁰ Ali Rıza-Mehmed Galib, aynı eser, s. 98.

levm ider idim.” demektedir.¹⁵⁴¹ Bu yüzden de Pertev ve Hüsrev paşalar gibi kadrosu bulunmuyordu. Bir şahsiyette iki mahiyetin tecellisi¹⁵⁴² olan Rauf Paşa her ne kadar eleştirilse de denge unsuru olduğu göz ardı edilemez.

9. Ailesi

Annesi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Rauf Paşa’nın babası Dergâh-ı Alî Çavuşbaşılardan Mehmed Said Ağa’dır.¹⁵⁴³ Rauf Paşa’nın Tahir Selam adında bir erkek kardeşi bulunmaktadır.¹⁵⁴⁴ Bundan başka Resim Efendi adında bir kayın biraderi vardır.¹⁵⁴⁵

Rauf Paşa’nın arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla dört eşi bulunmaktadır. Bunlar Salime¹⁵⁴⁶, Refet (ö: 1874), Muhtab, Muhtaz Kadınlardır.¹⁵⁴⁷ Bunların dışında isimlerine arşiv belgelerinde rastlayamadığımız ancak diğer kaynaklarda zevcesi olarak belirtilen Hemnân(ö: 1869) ve Elhâce Fatma (ö: 9 Aralık 1861) hanımlar bulunmaktadır. Elhâce Fatma Hanım’ın mezarı Rauf Paşa’nın türbesinin hemen yanındaki kısımda bulunmaktadır. Hemnân Hanım’ın mezarı ise

¹⁵⁴¹ BOA, HAT, 496/24364A.

¹⁵⁴² Maruf Simalar, s. 19.

¹⁵⁴³ I. Mahmud zamanında Darüssaade Ağası kâtibi olan İsmail Efendi’nin oğludur. Sadaret Mektubi kaleminde yetişmiştir. Sadrazamın divan kâtibi olarak görev yapmıştır. 1175/1761-62 senesinde Amedî Silahat Hafız Ağa aracılığıyla masraf kâtipliğiyle Divan-ı Hümayûn’a girmiştir. Darphane’de sahib-i ayar olarak çalıştıktan sonra seferler esnasında rikab-ı hümayûn çavuşbaşılığı yapmıştır. Sonra Kaptan-ı Derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın kapıkethüdasıyken 6 Mart 1775 yılında Dergâh-ı Alî çavuşbaşılığına tayin olmuştur. Çavuşbaşı ve Anadolu muhasebecisi, rużnamçe-i evvel süvari mukabelecisi olmuştur. 2 Kasım 1783’te vefat etmiştir. Mezarı Bahçekapısında’dır. BOA, AE.SABH.I., 166/11133 olarak gösterilecektir. BOA, C.ADL. 104/6248; **Verdü’l-Hadâ’ik**, s. 11. Süleyman Göksu, **aynı tez**, s. 61.

¹⁵⁴⁴ BOA, A)MKT, 2/25; BOA, İ.DH., 18/84. Çavuşbaşı Said Efendi’nin ikinci oğludur. Sadaret Mektubi kaleminden yetişerek serhalife, sadaret mektupçuluğu ve Çavuşbaşılık yapmıştır. 1825-1837 arasında dört kez baş muhasebeci, 1840’ta Meclis-i Vâlâ azası, 1843’te Deavi Nazırı oldu. 1844’te vefat etmiştir. Bahçekapı’da babasının yanına defnedilse de sonrasında naaşları Tokmaktepe’ye nakledilmiştir. Divan’ı, Kuduri’nin fikhına şerhi ve Makâmât-ı Harîrî şerhi bulunmaktadır. **SO**, V, s. 1616-1617. “*Rauf Paşa’nın kardeşi Tahir Selam Bey’e mektupçuluk tevcih edilmiştir.*” **Esad Efendi Tarihi**, s. 101. Oğlu Sadeddin Bey’e verilen hacelik rütbesi hakkında bkz: BOA, İ.DH., 9/400.

¹⁵⁴⁵ Mektubî Hariciye memurudur. BOA, İ. MMS., 19/842.

¹⁵⁴⁶ BOA, İ.DH., 1070/83957.

¹⁵⁴⁷ “*Sadr-ı esbâk Rauf Paşa merhumun muhtâc-ı merhamet-i seniyye olan müte’allikâtının esâmisi mübeyyen i’tâ olunan Meclis-i Hass-ı Vükelâ’da kıra’ât olunarak müşârûn-ileyhden münhal olan yetmiş iki bin dokuz yüz yetmiş beş gurûş ma’âşdan on bin gurûşunun sâye-i ihsân-vâye-i cihân-bânide haremeleri Muhtaz ve Refet ve Muhtab ve Salime kadın efendiler ile yâver-i kalfaya müsâvâten taksîm olunmak üzere tahsis..*” BOA, İ. MMS., 19/842. Dört kadın belgede Kadınefedî olarak nitelendirilmiştir. Buradan hareketle bu kadınların nikâhlı eşleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kadınefedî hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Akyıldız, “Kadınefedî”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 94-96; Leslie P. Peirce, **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümler ve Kadınlar**, Çev: Ayşe Berkay, İstanbul 2016.

aile sofasındadır.¹⁵⁴⁸ Bundan başka azatlı cariyesi Hâce Yaver Kadın vardı.¹⁵⁴⁹ Osman ve İbrahim Cemaleddin adında iki oğlu vardır. Büyük oğlu Osman Bey, Meclis-i Vâlâ birinci kâtibi ve ardından meclis azalığı yaptı. Rumeli Beylerbeyiliği payesiyle Canik Mutasarrıfı, ardından Niş Mutasarrıfı oldu. 1845'te azledildi.¹⁵⁵⁰ Küçük oğlu İbrahim Cemaleddin Bey 1818 doğumludur. Babîâli'nin harem dairesinde doğdu. 17 yaşındayken Divan-ı Hümâyûn haceliği payesiyle Sadaret Mektubi Kalemine girdi.¹⁵⁵¹ Amedî kâtiplerindendi. Meclis-i Vâlâ evrak müdürlüğü¹⁵⁵² ve ardından Şura-yı Devlet azası oldu.¹⁵⁵³ Rauf Paşa'nın Fatma ve Emine adında iki kızını tespit ettik.¹⁵⁵⁴ Rauf Paşa'nın damatlarından biri Alyanak Mustafa Paşa'dır.¹⁵⁵⁵ Diğer Evkaf-ı Hümâyûn Nazırı Said Efendi'nin oğlu Emin Bey'dir.¹⁵⁵⁶ Rauf Paşa'nın ulaşabildiğimiz torunlarından olan oğlu Osman Paşa'nın kızı Atiye Hanım'dır (17 Haziran 1870).¹⁵⁵⁷ Rauf Paşa'nın torunlarından diğeri

¹⁵⁴⁸ Mehmet Mermi Haskan, **Eyüpsultan Tarihi**, İstanbul 2009, s. 283.

¹⁵⁴⁹ BOA, A.} MKT.UM., 224/38.

¹⁵⁵⁰ “*büyük mahdûmı devletlü Osman Paşa hazretleri geçende Niş valisi ta'yin buyurularak..*” Rauf Paşa'nın ölümünün hemen ardından gelen bu tevcih üzerine Osman Paşa'ya mutasarrıflık maaşı olan 16.830 kuruşa 18.170 kuruş ilave yapıldı. BOA, İ. MMS., 19/842; Lütfi, **Tarih**, IX, s.97, 130, 160 ve 169. Osman Paşa'nın Bebek'te bir yalısı bulunmaktadır. Babası Rauf Paşa'nın Meclis-i Vala Reisi iken ikamet ettiği Fındıklı'daki yalısı sultan sarayı yapılıncaya Osman Paşa'nın bu yalının arsası üzerinde bulunan sahilhanesinin yerine Bebek'teki Veznedarbaşı Aziz Efendi'nin yalısı verilmiştir. BOA, İ.DH., 33/1579.

¹⁵⁵¹ BOA, ŞD.SAİD., 25/18-1.

¹⁵⁵² “*küçük mahdûmı sa'âdetlü İbrahim Bey Efendi Meclis-i Vâlâ evrak müdiri..*” BOA, İ. MMS., 19/842.

¹⁵⁵³ BOA, İ.DH., 832/66965; Lütfi, **Tarih**, IX, s. 46.

¹⁵⁵⁴ BOA, MVL, 765/20; BOA, İ.DH., 501/34049. Emine Hanım 14 Ekim 1883'te ölmüştür. Mezarı Eyüp'te Mihrîşah Sultan Sebiliyle Hüsrev Paşa Kütüphanesi arasındaki mezarlıktadır. M. N. Haskan, **aynı eser**, s. 284.

¹⁵⁵⁵ Seyyid Ahmed Paşa'nın oğludur. Kaleminden askerliğe girmiş ve tabur kâtibi olmuştur. Bu sırada Rauf Paşa'nın kızıyla evlenmiştir. Rauf Paşa'dan dolayı yükselerek liva ve ferik olmuştur. Darı-ı Şûrâ azalığından sonra Temmuz 1854'te Batum ordusu ikinci komutanlığına getirilmiştir. 1856'da dönerek Aydın, ardından 1858'de Edirne, 1860'ta Üsküp, 1863'te Kürdistan valisi oldu. 1871'de Şûrâ-yı Devlet azası, ardından zaptiye nazırı ve 1872'de serasker kaymakamlığı yaptı. 1873'te Tanzimat-ı Askerî azası, 1874'te tekrar Şûrâ-yı Devlet azası oldu. 1876'da bu görevine ek olarak İşkodra valiliği yaptı. Dâr-ı Şûrâ azalığından sonra 1879'da muhakemat dairesi reisi olarak görevlendirildi. 21 Ekim 1884'te vefat etti. Mezarı II. Mahmud Türbesindedir. SO, IV, s. 1188-1189.

¹⁵⁵⁶ Rauf Paşa'nın kızının 1833'te gerçekleşen düğün töreninde geline mücevher kutu ve zarf verilmişti. bkz: Lütfi, **Tarih**, IV, s. 96; Nazif Öztürk, “Evkaf-ı Hümâyûn Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümesi (II)”, **Vakıflar Dergisi**, S. 16, Ankara 1982, s. 33.

¹⁵⁵⁷ Mezarı Mihrîşah Valide Sultan sebili ile Hüsrev Paşa Kütüphanesi arasındaki mezarlıktadır. M. N. Haskan, **aynı eser**, s. 284.

Alyanak Mustafa Paşa'nın kızı Fatma Hanım'dır. Torun Fatma Hanım'ın kızı Dilhayat Hanım ulaşabildiğimiz akrabalarındandır.¹⁵⁵⁸

¹⁵⁵⁸ Alyanak Mustafa Paşa'nın kızı Fatma Hanım'ın kızı aynı zamanda Rauf Paşa'nın torununun kızı olan Dilhayat Hanım 1879'da ölmüştür. Mezarı diğer aile üyeleri gibi Mihrişah Valide Sultan sebili ile Hüsrev Paşa Kütüphanesi arasındaki mezarlıktadır. M. N. Haskan, **aynı eser**, s. 284.

SONUÇ

Mehmed Emin Rauf Paşa'nın hayatını yazmaya karar verdiğimizde daha önce bahsettiğimiz gibi birçok kaynakta birbirini tekrar eden bilgilerle karşılaştık. Buna göre Mehmed Emin Rauf Paşa “*suya sabuna dokunmayan*” ve “*korkak*” olarak tanımlanmıştı. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde Rauf Paşa, tam bir diplomat olarak karşımıza çıktı. Tezimizde Cevdet Paşa'nın, Abdurrahman Şeref'in ve diğer vakanüvislerin söylediklerinin bir kısmına katılmakla birlikte olaylara farklı bir perspektiften bakmaya çalıştık. Burada amacımız Rauf Paşa'nın siyasi meselelerde olayın gidişatını etkileyecek nitelikte güçlü bir karakter olduğunu ispatlayarak Rauf Paşa'yı yüceltmek değildi, ancak diğer türlü bir yaklaşım da var olan bilgileri tekrar etmekten öteye gitmezdi. Bu sebeple farklı bir bakış açısı hem Rauf Paşa'yı anlamak, hem de devrin siyasi olaylarına etkisini görmek açısından önemliydi. Bu bağlamda Mehmed Emin Rauf Paşa'nın tarih sahnesine çıktığı ilk sadaretiinden itibaren diğer devlet adamları ile ilişkilerinde verdiği tepkileri dikkatle incelemeye ve siyasi olaylar yaşanırken Rauf Paşa'nın içinde bulunduğu psikolojik durumu anlamaya çalıştık. İlk sadareti sırasında Rauf Paşa'ya ait olarak anlatılan bir anektot Paşa'nın kişiliği hakkında bilgi edinmemizi sağlar. Saray berberlerinden birinin yaptığı bir hataya karşılık Rauf Paşa'nın keskin bir tavırla berberin başının vurulmasını istemesi biraz abartılı bir anlatım olmakla birlikte, Rauf Paşa'nın ilk sadareti zamanlarında ne kadar cevval bir karaktere sahip olduğunu gösteriyordu. Öte yandan “*devletin kâhyası*” olan dönemin güçlü karakterlerinden Halet Efendi ile görünmez bir güç savaşına girmesi de kendisine atfedilen “*silik bir karakter*” yakıştırmalarına karşı septik bir yaklaşım sergilememize neden olacaktı. Şüphesiz ilk sadareti sırasında Halet Efendi'yle girdiği güç mücadelesini kaybetmesi Rauf Paşa'ya daha diplomatik bir yol izlemeyi öğretmişti. Bu açıdan daha sonraki zamanlarda Rauf Paşa'nın birçok olay karşısında “sessiz” kalması korkaklığından ziyade diplomatik/politik kişiliğinin yansımasıydı. Nitekim ikinci sadareti sırasında hem Halet Efendi ile yaşadığı çatışmanın verdiği, hem de taşrada valilikleri sırasında edindiği deneyimle hareket edecekti. Örnek vermek gerekirse bazı konularda tam olarak aynı fikirde olmadıklarını anladığımız Hariciye Nazırı Akif Paşa'nın görevden alınmasında Rauf Paşa'nın etkisi olmalıydı. Öyle ki Akif Paşa ile Pertev Paşa

arasında olan rekabetten faydalanarak Akif Paşa ve beraberinde aynı ekipte yer aldıklarını gördüğümüz Hüsrev Paşa'yı pasivize etmesi ihtimal dâhilindeydi. Akif Paşa da Rauf Paşa'nın bu tavrının farkında olacak ki daha sonra Dahiliye Nazırı olduğu dönemde Pertev Paşa zamanını kastederek “ *onun zamanında hiçbir şey sorulmazdı oysa biz şimdi kendisine (Rauf Paşa) danışmadan bir şey yapmıyoruz*” diyecekti. Elimizde kesin bir belge/bilgi olmadığından yola çıkarak bütün bunların birer varsayımdan ibaret olduğunu söylemeliyiz. Ancak Hüsrev Paşa'nın II. Mahmud'un cenazesi sırasında “*ver mühr-i hümayûnu*” diyerek sadaret mührünü, Cevdet Paşa'nın deyimiyle “*hod be hod*” Rauf Paşa'nın elinden almasının sebeplerinden birinin bu durum olması ihtimal dâhilindedir. Hüsrev Paşa'nın bir padişahın cenazesine saygısızlık edecek kadar gözü kara davranmasına bir sebep olmalıydı. Bu bakımdan yukarıda bahsettiğimiz Akif Paşa meselesi ve sonrasında Hüsrev Paşa'nın seraskerlikten azliyle siyasette etkisini kaybetmeye başlaması güç odaklı yaşayan Hüsrev Paşa'nın hırsını kamçılarmış olmalıdır. Tabii ki bütün tarihi olaylarda olduğu gibi bu meseleyi de tek bir sebebe bağlamak ciddi bir hata olacaktır. Burada Hüsrev Paşa'nın bu tavrının hırs, iktidar mücadelesi, Rauf Paşa'ya olan kızgınlığı ya da başka birçok bileşenin bir araya gelmesiyle ortaya çıktığı muhakkaktır. Diğer taraftan Rauf Paşa'nın tavrındaki değişim özellikle Hüsrev Paşa'nın sadaret mührünü Paşa'nın elinden zorla almasından sonra kendini belli edecektir. Böyle bir oldubitti karşısında Rauf Paşa nezaketi ve çocukluğundan itibaren aldığı terbiye gereği ses çıkarmazken orada bulunan devlet adamlarının da bu olay karşısında muhtemelen de Hüsrev Paşa'dan çekinmeleri sebebiyle sessiz kalması, Rauf Paşa'nın siyasî yaşantısında bir dönüm noktası olmuştur. Bundan sonraki görevlerinde genellikle sessiz kalmayı tercih edecektir. Kölelikten gelen üstelik Rauf Paşa'nın babası Mehmed Said Ağa aracılığı ile Enderun'a girmiş Hüsrev'in, Rauf Paşa'ya karşı olan bu nefreti ancak büyük iyilikler altında ezilen birinin yapacağı türdendir. Nitekim Hüsrev ve Rauf paşaların yetiştikleri ortam da birbirinden oldukça farklıdır.

Hüsrev Paşa meselesini bir kenara bırakacak olursak Mehmed Emin Rauf Paşa'nın diplomatik yönünün kuvvetli olması ne II. Mahmud'un, ne de Abdülmecid'in gözünden kaçmıştı. Ayrıca Paşa'nın her ihtimali düşünen ihtiyatlı

yapısı da tercih sebebi olmalıydı. Bu sebeple kritik sayılabilecek her durumda Rauf Paşa görev başına getirilmişti. İran ile olan savaşta devletin içinde bulunduğu durum göz önüne alınarak işlerin diplomatik bir şekilde halledilmesi için Rauf Paşa şark seraskeri olarak görevlendirildi. Nitekim aynı dönemde Osmanlı Devleti batıda bir Rum isyanı ile uğraşmaktaydı. Bu karışık süreçten bir an önce çıkmayı ve feraha ermeyi düşünen Osmanlı yöneticileri hızlı çareler arıyordu. İşte böyle bir süreçte devletin daha sert politikalar yerine daha diplomatik bir siyasete ihtiyacı vardı. İran'ın savaş sebebi olarak Hüsrev Paşa'yı ve uygulamalarını göstermesi karşısında Osmanlı yönetimi, İran'ın elinden bu bahaneyi almak istercesine Hüsrev Paşa'yı görevden alacak ve yerine Rauf Paşa'yı getirecekti. Nitekim Rauf Paşa'nın şark seraskeri olmasıyla İran cephesinden görüşme talepleri ve memnuniyet ifadeleri belirtildi. Ancak daha önce de söylediğimiz gibi bu olayda da sadece tek bir sebeple savaşın sona ermesi gibi bir durum söz konusu değildir. İlgili bölümlerde bahsedildiği üzere savaşın seyrinin değişmesinde başka faktörler de etkilidir. Ancak Rauf Paşa'nın savaşın gidişatını etkileyecek kararlar vermiş olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Burada Rauf Paşa'nın istihbarat çalışmalarına önem vermesinin etkisi de büyüktür. Rauf Paşa aldığı her görevde halkın nabzını tutmayı iyi bilmiş, çevresinde olup biten olaylardan istihbarat çalışmaları sayesinde haberdar olmuş ve elde ettiği bilgileri Babîâli'yle paylaşmıştı. Mehmed Ali Paşa'nın bir isyan hazırlığında olduğunu merkeze bildiren ilk kişi olması bu konudaki başarısını göstermesi açısından önemlidir. Rauf Paşa'nın merkeze sadece haberler vermediği, gerekli gördüğünde hiç çekinmeden öneriler sunduğu da belgelerden anlaşılmaktadır. Şam valiliği sırasında çıkarılan ihtisap vergisi sebebiyle halkın memnuniyetsizliğini merkeze bildirirken bu konuda nasıl davranılması gerektiği hakkında da öneride bulunmaktan geri durmamıştı. Yine Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye Ordusunun taşradaki teşekkülünde, askerlerin eğitiminden kıyafetlerine kadar her ayrıntıyla ilgilenmiş, coğrafi şartların gerekliliklerini göz önünde bulundurarak Seraskerlik makamına gerekli uyarıları yapmıştı.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'yla olan mücadelede ordu kaymakamlığı yapmış, verdiği kararlar neticesinde ordunun büyük bir zayıf vermesine engel

olmuştı. Mehmed Emin Rauf Paşa'nın her ne kadar verdiği kararlar yerinde olsa da beraberindeki komutanların seyfiye-kalemiye mücadelesi içinde Rauf Paşa'nın kararlarını uygulamadıkları görülmektedir. Belli ki emri altındaki komutanlar tarafından Rauf Paşa'nın kalemiye kökenli olması sebebiyle harp işlerinden anlamadığı düşünülmekteydi. Kör İbrahim Paşa'nın *"Sen kalemi bilirsin ben cengi bilirim"* diyerek Rauf Paşa'ya karşı çıkması bu durumun kanıtlarından biridir. Ancak dirayetli bir yapıya sahip olan Rauf Paşa, önceliğini Mısır meselesine vererek paşalarla arasında herhangi bir güç mücadelesine girmeden bu karışıklığın üstesinden geldiği anlaşılmaktadır. Mısır ordusuyla girilen mücadelede istenilen sonucun alınamaması devlet yönetiminde diplomasinin öneminin bir kez daha kavranmasını sağlamıştı. Bu işten diplomatik yollarla kurtulmaya çalışan II. Mahmud, kendini daha önce kanıtlamış olan Rauf Paşa'yı bir kez daha sadarete getirerek Mısır'a karşı Avrupalı devletlerin desteği sağlanmaya çalıştı. Bu sırada bazı münferit olaylar neticesinde ortaya çıkan gerilimler Rauf Paşa'nın diplomatik özelliği sayesinde çözüldü.

Buna karşın Rauf Paşa'nın ikinci sadaretinden sonra siyasî meseleler karşısında daha sessiz kaldığı görülür. Burada devrin etkili şahsiyeti Mustafa Reşid Paşa'nın varlığı büyük bir etkidir. Rauf Paşa sadaret makamında yer alsa da bazı konularda fikrini söylemekten çekinmiştir. Gülhane Hatt-ı Hümayûnu'yla birlikte hız kazanan yeniliklerde uygulayıcı olarak gördüğümüz Rauf Paşa, bu yenilikleri alkışlamadan kabul etmişti. Abdülmecid'in Tanzimat karşıtlarının tepkisini azaltmak için tecrübelerinden faydalandığı Rauf Paşa, Abdülmecid devrinin sadaret makamında uzun soluklu kalan kişisidir. Dördüncü sadaretinde makamı Serasker Rıza Paşa'nın elinde oyuncak ettiği söylenir. Ne var ki Abdülmecid'in her fırsatta serasker ve sadrazamın uyumlu çalışmasından memnuniyetini bildirmesine karşın aslında Rauf Paşa, Rıza Paşa'nın azledilmesine çalışmış, ancak Rıza Paşa'nın Valide Sultan'ın koruması altında olması sebebiyle bunu başaramamıştı. Yani Rauf Paşa, birlikte çalışmaktan memnun olmasa da Rıza Paşa ile anlaşmaya mecbur kalmıştı. O süreçte Rauf Paşa'nın yaşını da dikkate alırsak daha önce olduğu gibi *"kallavi"*nin artık kendisini kurtaramayacağını söylemesi de makul karşılanabilir.

Reform sürecinde yenilikçilerle gelenekçiler arasında bir köprü olan Rauf Paşa, tam da bu sebeple üçüncü ve dördüncü kez sadarete getirilir. Geçmiş deneyimleri ve tarafsız kimliği sayesinde devlete, ihtiyacı olan ılımlı siyaseti verir. Tanzimat karşıtlarının bir nevi gazını alarak büyük bir karmaşayı önler. Diğer taraftan sadaretleri boyunca Tanzimatçıların işini kolaylaştırır.

Sonuç olarak Rauf Paşa, gerek sadaretleri sırasında gerekse taşradaki görevlerinde kendi menfaatlerinden çok devletin menfaatini düşünmüştür. Hizipleşmenin fazla olduğu bu zamanlarda önceliğini devlet meselesinin halledilmesine vermiş, diğer kişilerle arasında olan mücadelelerde korkak olarak nitelendirilmek pahasına kendi çıkarlarını bir kenara bırakmıştır. Öyle ki zenginleşmeye çalışmamış, hatta borç içinde kalmıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri:

19 numaralı Antakya Şeriye Sicili

351 numaralı Diyarbakır Şeriye Sicili

Ali Emiri Tasnifi

Ali Emiri Tasnifi Abdülhamid I Evrakı

Ali Emiri Tasnifi Mahmud II

Bâb-ı Asaî Buyruldu ve İlmühaber Defterleri

Bab-ı Asaî Divan-ı Hümayun Sicilleri Tahvil (Nişan) Kalemi Defterleri (Atik
Vüzera Defteri)

Bâb-ı Asaî Mühimme Defterleri

Bab-ı Asâî Nâme-i Hümayun Defterleri

Bab-ı Defteri Tersane Eminliği Defterleri

Babıali Evrak Odası

Cevdet Tasnifi Askeriye

Cevdet Tasnifi Bahriye

Cevdet Tasnifi Belediye

Cevdet Tasnifi Dahiliye

Cevdet Tasnifi Darphane

Cevdet Tasnifi Evkaf

Cevdet Tasnifi Eyalet-i Mümtaze

Cevdet Tasnifi Hariciye

Cevdet Tasnifi Maliye

Cevdet Tasnifi Saray

Cevdet Tasnifi Tımar

Cevdet Tasnifi Zabtiye

Hatt-ı Hümâyûn

İrade Dahiliye

İrade Hariciye

İrade Meclis-i Mahsus

İrade Meclis-i Vala

İrade Mesail-i Mühimme

Meclis-i Vala

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı Evrakı

Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı

Sadaret Teşrifat Kalemi Evrakı

Sadaret Umum Vilayat Evrakı

Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı

Sadaret Müteferrik Evrak

Şura-yı Devlet Tasnifi Şura-yı Devlet Sicilleri

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

Yabancı Arşivler Bulgaristan Arşivi

Gazeteler :

Ceride-i Havâdis

Takvîm-i Vekâyi'

The Times.

Kaynak ve Araştırma Eserler:

“Bolu Tarihi”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. III, İstanbul 1982.

“Muğla”, **Yurt Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul 1983.

Abdurrahman Şeref:

Tarih Musahabeleri, İstanbul 1339.

Abu-Manneh, Butrus:

“Mehmet Ali Paşa and Sultan Mahmud II: The Genesis of Conflict”, **Turkish Historical Review**, Volume 1(2010), Leiden-Boston.

Adıyeke, Nuri:

“Temettuat Sayımları ve Bu Sayımları Düzenleyen Nizamname Örnekleri”, **OTAM**, S. 11 (2000), s. 769-807.

Afyoncu, Erhan:

“Osmanlı İdaresinde Sırlar”, **Balkanlar El Kitabı**, C.I, Ankara 2006, s. 350-360.

_____:

“Osmanlı Tarihinin Ana Kaynakları: Kronikler”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C.I, S.II, İstanbul 2003, s. 101-172.

_____:

Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.

- Ahmed Cevdet Paşa: **Târîh-i Cevdet**, C. IX-XII, İstanbul 1309.
- _____: **Tezâkir 1-12**, Yay: Cavid Baysun, TTK Yayınları, Ankara 1991.
- Ahmed Cezzâr Pasha: **Ottoman Egypt in the Eighteenth Century: The Nizamnâme-i Mısır of Cezzâr Ahmed Pasha**, Haz. Stanford J. Shaw, Harvard University Press, 1962.
- Ahmed Lütî Efendi: **Târîh**, I-VII, İstanbul 1290-1306, VIII, İstanbul 1328, IX, Haz: Münir Aktepe, İstanbul 1984.
- Ahmed Rasim: **Osmanlı'da Batışın Üç Evresi**, Haz: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Evrim Yayınları, İstanbul 1987.
- Ahmed Rifat: **Verdü'l-Hadâ'ik**, Tarihsiz.
- Akbal, Fazıla: "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus", **Belleten**, C. XV, S. 60, Ekim 1951, s. 617-628
- Akbayar, Nuri: **Osmanlı Yer Adları Sözlüğü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Akdağ, Mustafa: "Osmanlı'da Ayanlık Düzeni Devri: 1730-1839", **Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 8, S. 14, (1970-1974), s. 51-61.
- Aksan, Virginia H.: **Kuşatılmış Bir İmparatorluk Osmanlı Harpleri 1700-1870**, Çev: Gül Çağalı Güven, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.

Aksun, Ziya Nur:

Dört Muzdarip Padişah, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.

Akşin, Sina:

“1839’da Osmanlı Ülkesinde İdeolojik Ortam ve Osmanlı Devleti’nin Uluslararası Durumu”, **Mustafa Reşid Paşa ve Dönemi Semineri Bildiriler 13-14 Mart 1985**, Ankara 1994, s. 5-12.

Aktepe, Münir:

“Tuzcu Oğulları İsyanı”, **Tarih Dergisi**, C.3, S.5-6 (1951-1952), s. 21-52.

Akyıldız, Ali:

“Sultan II. Mahmud’un Hastalığı ve Ölümü”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Y: 2, S: 4 (Nisan 2001), s. 53-90.

_____:

“Kadınefendi”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 94-96

_____:

“Yakınçağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Tarihi Araştırmalarında Kaynak Sorunları”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, S. 2 (1998), s. 165-170.

_____:

Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856), Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

_____:

Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

Ali Fuad:

“Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa”, **TTEM**, sayı 19/96 (1928), s. 64-147.

Ali Rıza, Mehmed Galib:

Sonun Başlangıcı, Yay. Haz: Turan M. Türkmenoğlu, Milenyum Yayınları, İstanbul 2002.

Ali Suavi:

“Merhum Mehmed Ali Paşa Zamanında Mısır Maarifi”, **Ulûm Gazetesi**, 10 Ramazan 1286, Sayı 11, s. 671-672.

Altınay, Ahmed Refik:

Osmanlı Devrinde Türkiye Madenleri 967-1200, Devlet Matbaası, İstanbul 1931.

Altundağ, Şinasi:

Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Mısır Meselesi 1831-1841, I. Kısım, TTK, Ankara 1988.

_____:

“Münchengratz Muahedesi”, **A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, S.IV (1943), s. 51-61.

Anderson, M.S.:

Doğu Sorunu: 1774-1923 Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme, Çev: İdil Eser, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.

Arıkan, Zeki Arıkan:

XV-XVI. Yüzyıllarda Hamit Sancağı, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1988.

Armağan, A. Latif:

“Tarihsel Süreç İçinde Teke Yöresi”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. XX, S. 32, Ankara 2002, s. 1-9.

Armaoğlu, Fahir:

19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, TTK Basımevi, Ankara 1997.

As, Efdal:

“XVI. YY’dan Cumhuriyetin İlk Yıllarına Kadar Türk-İran Sınır Sorunları ve Çözümü”; **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S. 46, Güz 2010, s. 219-253.

Aslan, Ali:

“Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi (II)”, **Belgelerle Türk Tarih Dergisi**, S. 47 (Ocak 1989), s. 64-66.

Aslantaş, Selim:

“Sırbistan: İsyanlar ve Bağımsız Devlet”, **Balkanlar El Kitabı**, Der: O. Karatay-B.A. Gökdağ, C. I, Ankara 2006, s. 472-487.

_____:

“Sırp İsyanına Giden Yol (1788–1804)”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S: 3 (2005), s. 115-145.

_____:

Osmanlı’da Sırp İsyanları 19. Yüzyılın Şafağında Balkanlar, Kitap Yayınevi, İstanbul 2007.

Atalar, Münir:

Osmanlı Devletinde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.

Avcılar, Suna Başak:

“Asya Tipi Üretim Tarzı’na Veda”, **Bilig**, S. 22(2002), s. 1-28.

Aydın, Bilgin, İsmail E. Erünsal:

“Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII-XX. Yüzyıllar)”, **Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans**, Ed: F. Aydın-M. Zengin-K. Cevherli-Y. Kaymaz, İstanbul 2019, s. 108.

- Aydın, H.Veli: “1821 Yunan İsyanı Sırasında Selanik Sancağı ve İsyanı Karşı Alınan Önlemler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXXIII/2,2018, s. 303-334.
- Azap, Eralp Yaşar: **1820-1823 Osmanlı-İran Savaşı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2021.
- Baker, R.L.: “Palmerston on the Treaty of Unkiar Skelesi”, **The English Historical Review**, vol: 43, no. 169 (1928), s. 83-89.
- Balcıoğlu, M, S. Balcı: **Rothschildler ve Osmanlı İmparatorluğu**, Erguvani Yayınevi, İstanbul 2018.
- Barkan, Ö. Lütfi: “Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (18589 Tarihli Arazi Kanunnamesi”, **Tanzimat I**, İstanbul 1999, s. 321-421.
- _____: “Çiftlik”, **İslam Ansiklopedisi**, C. III, MEB Yayınları, İstanbul 1988, s. 392-397.
- Baykal, Bekir Sıtkı: “A’yânlık Müessesinin Düzeni Hakkında Belgeler”, **Belgeler**, C. I, S. I-2, TTK, Ankara 1993, s. 221-225.
- Baykara, Tuncer: “Osmanlı Reformunun İlk Zamanları: Yeniçeri Ocağının Kaldırılması ve İlk Tatbikat”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C.X, S. 1(1995), s.1-11.
- Bayrak, Orhan: **İstanbul’da Gömülü Meşhur Adamlar**, İstanbul Mezarlıklar Vakfı Yayını, İstanbul 1998.

Bayraktar, Hilmi:

XIX. Yüzyılda Halep Eyaleti'nin İktisadî Vaziyeti, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2004.

Bazna, Yalçın,

“Bozok Sancağı'nda İskân Edilmiş Olan Pehlivanlı Aşireti Beylerinden Mahmud ve Oğlu Abdurrahman Beylerin Halka Zulümleri”, **I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı**, C.I, Yozgat 2016, s. 410-418.

Beksaç, A. Engin:

“Emeviler”, **TDVİA**, C. XI, İstanbul 1995, s. 104-108.

Beşirli, Mehmet:

“Tokat Bakır Kalhânesi Yönetimi (1793-1853)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.14, S.1, Elazığ(2004), s. 229-258.

_____:

“XIX. Yüzyılın Başlarında Karadeniz Bölgesi ve Ayan-Devlet Perspektifinden Trabzon Valisi Hazine-darzâde Süleyman Paşa”, **Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001**, C. I Tarih, Trabzon 2002, s. 327-343.

Beydilli, Kemal:

“Pazvandoğlu Osman”, **TDVİA**, İstanbul 2007, s. 208-210.

_____:

“Tepedelenli Ali Paşa”, **TDVİA**, C. 40, İstanbul 2011, s. 476-479.

_____:

“Küçük Kaynarca Antlaşması”, **TDVİA**, C. XXVI, s. 524-527.

- _____ : “Mehmed Emin Rauf Paşa”, **TDVİA**, C. XXVIII, Ankara 2003, 465-467.
- _____ : “Yûsuf Ziyâ Paşa”, **TDVİA**, C. XLIV, İstanbul 2013, s. 34-37.
- _____ : “Hünkar İskeleyi Antlaşması”, **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 488-490.
- Beyhan, Mehmet Ali: “Osmanlı Devrinde İstanbul Yangınları”, **Afetlerin Gölgesinde İstanbul**, Ed: Said Öztürk, İstanbul 2009, s. 187-312.
- _____ : “İslahatlar ve Buhranlar Literatürü: III. Selim ve II. Mahmud Dönemi”, **Türkiye Araştırmaları Literartür Dergisi**, C.I, S.II, İstanbul 2003, s. 57-99.
- _____ : “Ramiz Abdullah Paşa”, **TDVİA**, C. 34, İstanbul 2007, s. 451-453.
- _____ : “Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler, Vak’a-yı Hayriyye”, **Osmanlı**, C. VII, Ankara 1999, s. 258-272.
- Bıyıklı, Mustafa: “Şam Vakası (1831) ve Sonuçları”, **Türkler**, C. XII, Ankara 2012, s.730-740.
- Bıyıklı, Mustafa, İbrahim Bakırtaş: “Şam İhtisab Vergisi Bağlamında Osmanlı Egemenliğinin Zayıflaması”, **Bilig**, Sayı 62 (2012), s.21-40.
- Bilgin, Mehmet, Yıldırım Ömer: **Sürmene Tarihi**, Sürmene Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 1990.

- Bilgin, Mehmet: **Doğu Karadeniz’de Bir Derebeyi Ailesi Sarializâdeler (Sarallar)**, Serander Yayınları, Trabzon 2006.
- Bilgin, Sabit: **Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2014.
- Bilirli, Tahir: **Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri (1845-1846)**, TTK, Ankara 2019.
- Bolsover, G.H.: “Lord Ponsonby and the Eastern Question (1833-1839)”, **The Slavnic and East European Review**, Vol.13, no:37 (1934), ,S. 98-118.
- Bostan, Hanefi: **Arşiv Belgelerine Göre Karadeniz’de Nüfus Hareketleri ve Nüfusun Etnik Yapısı**, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2012.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk: **XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darbhâne-i Âmire**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Börekçi, Mehmet Çetin: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Sırp Meselesi**, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul 2001.
- Buzpınar, Tufan: “Şam”, **TDVİA**, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 315-316.
- Cabi Ömer Efendi: **Câbî Târihi**, Haz: Mehmet Ali Beyhan, C. I-II, TTK, Ankara 2003.

Çadırcı, Musa:

Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK, Ankara 1997.

_____:

“Tanzimat’ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler”, **Tanzimat**, Ed: Halil İnalcık-M.Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2008, s. 197-207.

Çağatay, Neşet:

“Osmanlı İmparatorluğu’nda Maden İşletme Hukuku”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C.I, S.2, Ankara 1943, s.118-126.

Çağlar, Erol:

Mehmed Emin Vahid Efendi’nin Fransa Sefareti ve İngiltere ile Yapılan Görüşmelere Dair Takriri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2002.

Çakar, Enver:

“19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler”, **Fırat üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 11, Mart 2019, s.1-31.

_____:

“XV. Yüzyılda Şam Beylerbeyiliğinin İdari Taksimatı”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. XIII, S. I (2013), s. 358-359.

_____:

XVI. Yüzyılda Haleb Sancağı (1516–1566), Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırma Merkezi Yayınları, Elazığ 2003.

- Çakır, Baki: **Osmanlı Mukataa Sistemi (XVI-XVII. Yüzyıl)**, Kitabevi, İstanbul 2003.
- _____: “Kese”, **TDVİA**, C.XIX, (Gözden Geçirilmiş 3. Basım –Ek 2) Ankara 2019, s. 42-43.
- Çakır, Coşkun: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi**, Küre Yayınları, İstanbul 2012.
- Çelik, Şenol: “Teke-İli”, **TDVİA**, C. XL, İstanbul 2011, s. 344-347
- Çelik, Yüksel: “Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’nın Bâbîâli’ye Karşı Tutumu ve 1836’da Kendisi İçin Hazırlanan Suikast Planı”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı 20 (2009 Bahar), s. 69-100.
- _____: **Şeyhü’l-Vüzerâ Koca Hüsrev Paşa II. Mahmud Devrinin Perde Arkası**, TTK, Ankara 2013.
- _____: “ III. Selim Devrinde Mısır’da Osmanlı-İngiliz Rekabeti (1798-1807)”, **Nizâm-ı Kâdîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi**, Ed: Seyfi Kenan, İSAM, İstanbul 2010, s. 351-366.
- _____: “Asâkir-i Mansûre Ordusunda Talim Sisteminin Değişmesi ve Avrupalı Uzmanların Rolü (1826-1839)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, S 19(2008), s. 87-118.
- Çetin, Atilla: **Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın Mısır Valiliği**, İstanbul 1998.

Çoruh, Haydar:

II. Mahmud Döneminde Kıbrıs'ın İdarî, İktisadî ve İctimaî Yapısı (1809-1839), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2008.

Danişmend, İsmail Hami:

Osmanlı Devlet Erkanı, İstanbul 1971.

_____:

İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, C. IV-V, İstanbul 1972.

Darendeli Hasan İzzet:

Ziyânâme, Haz: İlkin Erkutun, Kitabevi, İstanbul 2009.

Darkot, Besim,

“Menteşe”, **İslam Ansiklopedisi, C. VII, MEB,** İstanbul 1988, s. 722-724.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa,

Zübde-i Vekayiât, Haz: Abdülkadir Özcan, TTK, Ankara 1995.

Demir, Yaşar,

“Keseb Nahiyesi”nin Toplumsal Yapısı ve Fransız Manda İdaresince Antakya’dan Koparılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. 12, S. 31(2015), s. 257-271.**

Devellioğlu, Ferit,

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara 2001.

Đindić, Marjina:

Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük, TDK, Ankara 2014.

DİA:

“Müstahfız”, **TDVİA, c.XXXII, İstanbul 2006, s.109-111.**

- _____:
- “Abdülmuttalib b. Galib”, **TDVİA**, C.I, İstanbul 1988, s. 273.
- Divitçioğlu, Sencer:
- Asya retim Tarzı ve Osmanlı Toplumı**, Sermet Matbaası, Kırklareli 1981.
- Doğan, Faruk:
- “ 18 ve 19. Yüzyıllarda şam-Medine Hac Yolu ve Güvenliği: Cerde Başbuğluğu”, **Tarih Okulu Dergisi**, Yıl 6, S. 15, Eylül 2013, s. 127-157.
- Doğan, Mehmet:
- Mehmet Emin Rauf Paşa (1780-1860)**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2019.
- Dönmez, Ahmet:
- Osmanlı Modernleşmesinde İngiliz Etkisi Diplomasi ve Reform (1833-1841)**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- Döşemetaş, mer:
- şer’iyye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kastamonu Kazası (1725-1750)**, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum 2019.
- Düzcü, Levent:
- “Tuna Sınırını Yeni Baştan Düzenlemek/Tahdîd-i Hudûd: Osmanlı’nın Rusya İle İmtihanı (1812-1818)”, **Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 16, S.3, Ocak 2016, s. 181-210.

Düzen, Cem:

Hurşid Ahmed Paşa (1762?-1822), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Edirne 2022.

Efe, Ayla:

Muhassıllık Teşkilatı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2002.

Emecen, Feridun:

“Doğu Karadeniz’de Âyânlık: Tirebolulu Kethüdazâde Mehmed Emin Ağa”, **Belleten**, C. LXV, S. 242, Nisan 2001, s. 193-203.

_____:

“Osmanlı Kronikleri ve Biyografi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, C. III (1999), s. 83-90.

_____:

“Afyonkarahisar”, **TDVİA**, C. I, İstanbul 1988, s. 443-446.

_____:

“Ali Bey Bulutkapan”, **TDVİA**, C. II, İstanbul 1989, s. 383-284.

_____:

“Isparta”, **TDVİA**, C.XIX, İstanbul 1999, s. 194-200.

Engelhardt:

Tanzimat ve Türkiye, Çev: Ali Reşad, Kaktüs Yayınları, İstanbul 1999.

Erdoğan, İbrahim:

“Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisâb Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”, **OTAM**, S. 11, Ankara 2001, s. 123-145.

Ergenç, Özer:

“XVIII. Yüzyılda Osmanlı Sanayi ve Ticaret Hayatına İlişkin Bazı Bilgiler”, **Belleten**, C. LII, S. 202-205, Ankara 1988, s. 527-259.

- _____:
- “Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşrâf ve A’yân Üzerine Bazı Bilgiler”, **Toplum, Devlet Osmanlı Tarihi Yazıları**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 383-395.
- Ergin, Osman Nuri: **Mecelle-i Umur-ı Belediye**, C. I, İstanbul 1995.
- Erim, Nihat: **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, TTK, Ankara 1953.
- Erten, Süleyman Fikri: **Tekelioğulları**, Hüsnütabiat Basımevi, Antalya 1955.
- Ertuğ, Necdet: **Osmanlı Döneminde İstanbul Deniz Ulaşımı ve Kayıkçılar**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- Fahmy, Khaled: **Paşanın Adamları Kavalalı Mehmet Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır**, Çev: Deniz Zarakolu, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.
- Faruqi, Suraiya: “Wealth and Power in the Land of Olives: The Economic and Political Actives of Müridoğlu Hacı Mehmed Ağa, Notable of Edremit (died in or before 1823)”, **İn Landholding and Commercial Argiculture in the Middle East**, Ed: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, Albany 1991, s. 77-97.
- _____:
- Hacılar ve Sultanlar (1517-1638)**, Çev: G. Ç. Güven, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

- _____:
- Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak**, Çev: Ö. Türesay-G. Ç. Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.
- _____:
- “Anadolu’nun Güney Batısından Tahıl İhracaatı: Tekelioğlu Mehmed Ağa ve Ailesinin Güç ve Serveti”, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Taşra Elitleri**, Ed: A. Anastasopoulos, Küre Yayınları, İstanbul 2021, s. 415-448.
- Fekete, L.:
- “Türk Vergi Tahrirleri”, **Belleken**, Çev: Sadrettin Karatay, C.XI, S. 42, Nisan 1947, s. 299-328.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer:
- Bir Osmanlı Valisinin Hazin Sonu Tepedelenli Ali Paşa İsyanı**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017.
- Fidan, Fadimana:
- “İmdâd-i Seferiyye Vergisinin Uygulanmasında Ortaya Çıkan Sorunlar: 1731 Osmanlı-Safevi Savaşı Örneğinde”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 25(2020), s. 265-288.
- Findley, C. V.:
- “Pertev Mehmed Said Paşa (1785-1837)”, **TDVİA**, C.XXXIV, İstanbul 2007, s. 233-235.
- _____:
- Kalemiyeden Mülkiyeye Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- _____:
- Osmanlı İmparatorluğu’nda Bürokratik Reform Baiâli 1789-1922**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2014.

- Genç, Mehmet: **Devlet ve Ekonomi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009.
- _____ : “Mukâtaa”, **TDVİA**, C.XXXI, İstanbul 2006, s. 129-132.
- Glenny, Misha: **Balkanlar 1804–1999-Milliyetçilik Savaş ve Büyük Güçler**, Çev: Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2001.
- Gökbilgin, M. Tayyip: “1840’tan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler”, **Belleten**, C. 10, S. 40, Ekim 1946, s. 640-703.
- Göksu, Süleyman: **Mehmed Hasib Ruznâmesi**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1993.
- Gövsâ, İbrahim Alaettin: “Mehmed Emin Rauf Paşa”, **Meşhur Adamlar**, İstanbul 1933, s. 1316.
- Göyünç, Nejat: “Diyarbakır Beylerbeyliği’nin İlk İdarî Taksimatı”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S.23, Yıl: Mart 1969, s. 23-34.
- _____ : “Hüseyin Paşa, Küçük”, **TDVİA**, C. XXIX, İstanbul 1999, s. 6-8.
- Güner, Selda: “On Sekizinci Yüzyıl Şam’ına Dair Bazı Gözlemler”, **Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 1 (2011), s. 131-148.

Gürgen, Süheyla Yenidünya:

Devletin Kahyası, Sultanın Efendisi Mehmed Said Hâlet Efendi, Dergâh Yayınları, İstanbul 2018.

Hacısalihoğlu, Mehmet:

Trabzon’da Ayanlık Mücadelesi: Hacısalihzâde Hasan Ağa, Ömer Ağa ve Büyük Ali Ağa (1737-1844), Serander Yayınları, Trabzon 2014.

_____:

“Sırbistan”, **TDVİA**, C. XXXVII, İstanbul 2009, s. 121-126.

_____:

“Tuzcuoğulları”, **TDVİA**, C. XLI, İstanbul 2012, s. 451-453.

Hafız Hızır İlyas Ağa:

Tarih-i Enderun/Letaif-i Enderun, Haz: Cahit Kayra, Güneş Yayınları, İstanbul 1987.

Halaçoğlu, Ahmet:

Teke Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa ve Faaliyetleri, Isparta 2001.

Hartmann, R.:

“Şam”, **İslam Ansiklopedisi**, MEB Yayınları, C. XI, İstanbul 1979, s. 298-299.

Haskan, Mehmet Mermi:

Eyüpsultan Tarihi, Eyüp Sultan Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2009.

Hathaway, Jane:

Osmanlı Mısır’ında Hane Politikaları: Kazdağlıların Yükselişi, Çev: Nalan Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002.

Hayek, A.:

“Sırbistan”, **İslam Ansiklopedisi**, C.X, MEB, İstanbul 1966.

Helmuth von Moltke:

Moltke'nin Türkiye Mektupları, Çev: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 2017.

Hızlı, Mefail:

“Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: 17, S: 1, 2008, s. 25-46.

Hizmetli, Sabri:

İslam Tarihçiliği Üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991.

Issawi, Charles:

The Fertile Crescent 1800-1911, New York 1988.

Işiker, Mehmet:

Temel Türkçe-Hırvatça Hırvatça-Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 2020.

İlgürel, Mücteba:

“Pehlivanlı Aşireti Beyi Halid Bey'in İsyanı”, **İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S. 23(Mart 1969), s. 13-22.

İnalcık, Halil:

“Centralization and Decentralization in Ottoman Administration”, **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, Southern Illinois University Press, USA 1977, s. 27-52.

_____:

“Çiftlik” **TDVİA**, C. VIII., İstanbul 1993, s. 313-314.

_____:

“Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar”, **Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Ed: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,, İstanbul 2010, s. 15-34.

- _____ : “Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti Üzerine Bir Tetkik Münasebetiyle”, **Belleten**, C. XV, S. 60 (1951), s. 629-684.
- _____ : “Osmanlılar’da Raiyyet Rûsûmu”, **Belleten**, C. XXIII (1959), s. 575-610.
- _____ : “Sened-i İttifak ve Gülhane-i Hatt-ı Hümayûnu” **Belleten**, C. XXVIII, S. 112 (1964), s. 603-622.
- _____ : “Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yayınları, İstanbul 1996.
- _____ : **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid**, TTK, Ankara 1987.
- İpek; Nedim: “Churchill Vak’ası (1836)”, **Belleten**, C.59, S. 226 (Aralık 1995), s. 661-715.
- İpşirli; Mehmet: “İstanbullu Tanınmış Bir Ulema Ailesi: Dürrîzadeler”, **Antik Çağ’dan XIX. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi**, İstanbul 2015, s. 67.
- _____ : “Kalemiye”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 248-249.
- _____ : “Babîâli”, **TDVİA**, C. IV, İstanbul 1991, s. 386-389.
- İşbilir, Ömer: “Yük”, **TDVİA**, C.44, İstanbul 2013, s.46-48.

- Jorga, Nicolea: **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. I-V, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2009.
- Kallek, Cengiz: “Okka”, **TDVİA**, C. 33, İstanbul 2007, s. 338-339.
- Kamil Paşa: **Târîh-i Siyâsî-i Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye**, II- III, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1327.
- Kara, Adem: “1828–29 Osmanlı-Rus Savaşı ve Anadolu’da Alınan Tedbirler”, **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.8, S.14, s. 115-131.
- Karaca, Behset: “XV ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı’nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu”, **Dünden Bugüne Antalya**, C.I, Ed: Kerim Atılgan, T.C. Antalya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s. 117-144.
- Karaca, Taha Niyazi: **Türk-İngiliz İlişkileri ve Mehmet Akif Paşa’nın Anıları (İbret)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2004.
- Karadeniz, Yılmaz: **İran Tarihi (1700-1925)**, Selenge Yayınları, İstanbul 2012.
- Karagöz, Rıza: **Canikli Ali Paşa**, TTK, Ankara 2003.
- Karal, E.Z.: **Hâlet Efendi’nin Paris Büyükelçiliği**, Kenan Basımevi, İstanbul 1940.
- _____ : **Osmanlı Tarihi**, C. V., TTK, Ankara 2011.

- _____ : “Zarif Paşa’nın Hatıratı”, **Belleten**, C.IV, Sayı: 16 (1940), s. 443-494.
- _____ : “Tanzimat Devri Vesikaları: Rüşvetin Kaldırılması İçin Yapılan Teşebbüsler”, **Tarih Vesikaları**, C.I, S.I (1941), s. 45-65.
- Karpat, Kemal H.: “Ottoman Urbanism: The Crimean Emigration to Dobruca and the Founding of Mecidiye”, **Studies on Ottoman Social and Political History**, Brill 2002.
- _____ : “The Transformation of the Ottoman State (1789-1908)”, **International Journal of Middle East Studies**, Vol: 3, Issue: 3 July 1972, pp. 243-281.
- _____ : **Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma**, Çev: Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- _____ : **Balkanlarda Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk**, Çev: Recep Boztemur, İmge Kitabevi, Ankara 2004.
- Kavakçı, Yusuf Ziya: **Hisbe Teşkilatı Bir İslam Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1975
- Kaya, Hakan: “ XIX. Yüzyılın Birinci Yarısında Aşiretler ve Demografik Yapı: Bayezid Sancağı”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, C.6, S.5 (2017), s. 2594-2612.

Kaynar, Reşad:

Mustafa Reşid Paşa ve Tanzimat, TTK, Ankara 2010.

Kazak, Zübeyde Tiryakioğlu:

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Şer'îye Sicillerine Göre Karahisar-ı Sahip Sancağı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Kazıcı, Ziya:

“Hisbe Osmanlı Devleti”, **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 143-145.

_____:

Osmanlılarda İhtisab Müessesesi, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul 1987.

_____:

Osmanlı'da Vergi Sistemi, Bilge Yayıncılık, İstanbul 2005.

Keskin, Özkan:

“Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, **OTAM**, S. 29, Bahar 2011, s.125-147.

Kılıç, Remzi:

Osmanlı Yönetiminde Irak ve Suriye Tarihi Coğrafyası XIX. Yüzyılda İdari Yapısı, İdeal Kültür Yayıncılık, İstanbul 2011.

Kılıç, Selda:

“I.Balkan Savaşı Döneminde Sağlık Hizmetleri ve Koşulları (Kolera Salgını)”, **IX. Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, Genelkurmay Yayınları, Ankara 2005.

Kınlı, Onur:

Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi, İmge Kitabevi, Ankara 2006.

- Kış, Salih: **Kavalalı Mehmet Ali Paşa Hadisesinde Konya Muharebesi**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2004.
- Kocaoğlu, Mehmet: “Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı”, **OTAM**, Sayı 6, 1995, s.195-210.
- Kocaoğlu, Burak: “Osmanlı Kara Ordusunda Kirpas Kullanımına Dair Genel Bir Bakış” **Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitü Dergisi**, Nisan 2019, s. 33-44.
- Koçi Bey: **Koçi Bey Risalesi**, Sadeleştiren: Zuhuri Danışman, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1985.
- Kofoğlu, Sait: “Hamidoğulları”, **TDVİA**, C. XV, İstanbul 1997, s. 471-476.
- Koloğlu, Orhan: **Miyop Çörçil Olayı**, Yorum Yayınları, Ankara 1986.
- Konrapa, Zekai: **Bolu Tarihi**, Bolu Vilayet Matbaası, Bolu 1964.
- Korkmaz, Mustafa: **Şeriye Sicillerine Göre 1824-1834 Yıllarında Diyarbakır’da Sosyal İktisadî Ve Kültürel Hayat**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1988.
- Korkmaz, Şerif: “Sultan Abdülmecid’in İlk Memleket Gezisi (26 Mayıs-12 Haziran 1844)” **OTAM**, S. 25 (2011), s. 83-98.

- Köprülü, Fuat: “Ayan”, **İslam Ansiklopedisi**, C. II, MEB, İstanbul 1979, s.40–42.
- Koroğlu, Murat Kıvanç: **Greek Citizens in the Ottoman Lands as Artsans and Shopkeepers and the Question of Nationality 1830-1860**, Sabancı Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2015.
- Köse, Osman: “XIX. Yüzyılda Gümüşhane Madenleri”, **Trabzon ve Çevresi Sempozyumu**, Trabzon 2002, S. 289-312.
- Köstüklü, Nuri: **1820-1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye (182 Numaralı Isparta Şer’iye Siciline Göre)**, Selcuk Üniversitesi Basımevi, Konya 1993.
- Kramers, J.H.: “Mısır”, **İslam Ansiklopedisi**, C. VIII, İstanbul 1979, s.244-245.
- Kurat, Akdes Nimet: **Türkiye Ve Rusya**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- Kurt, Yılmaz: “Menemencioğulları ile İlgili Arşiv Belgeleri I”, **Belgeler**, Ankara 2001, s. 85-187.
- Kutay, Cemal: **Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi**, C. V, İstanbul 1962.
- Kutlu, Sacit: **Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

Kutluoğlu, M. Hanefi:

“Kavalalı Mehmet Ali Paşa”, **TDVİA**, C. XXV, Ankara 2002, s. 62-65.

_____:

“1833 Kütahya Antlaşması’nın Yeni Bir Değerlendirmesi”, **Osmanlı Araştırmaları**, C. XVII, S. XVII, 1997, s. 271-272.

_____:

The Egyptian Question (1831-1841), Eren Yayınları, İstanbul 1998.

Küçük, Cevdet:

“Erzurum”, **TDVİA**, C. XI, İstanbul 1995, s. 329-334.

_____:

“Hurşid Ahmed Paşa”, **TDVİA**, C. XVIII, İstanbul 1998, s. 395-396.

Kütükoğlu, Bekir:

“Sultan II. Mahmud Devri Osmanlı Tarihçiliği”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırma Merkezi Sultan II. Mahmut ve Reformları Semineri Bildiriler**, İstanbul 1990, s. 11-19.

Kütükoğlu, Mübühâ:

“1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisabı Muhasebeleri”, **Tarih Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Münir Aktepe’ye Armağan)**, S.15 (1997), s. 49-144.

_____:

“Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu: Redif-i Asakir-i Mansure”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi**, S: 12 (1982), s. 129-131.

- _____ : “1826 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 13 (1983-1987), s. 451-520.
- _____ : “Asakir-i Mansure-i Muhammediye Kıyafeti ve Malzemesinin Temini Meselesi”, **Doğumunun Yüzüncü Yılında Mustafa Kemal’e Armağan**, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1981; s. 536-543.
- _____ : “Baltalimanı Muahedesi”, **TDVİA**, C. V, İstanbul 1992, s. 38-40.
- _____ : **Balta Limanı’na Giden Yol Osmanlı-İngiliz İktisâdî Münâsebetleri (1580-1850)**, TTK, Ankara 2013.
- _____ : **Menteşe Sancağı 1830**, TTK, Ankara 2010.
- Leeuwen, Richard Van: **Bir Osmanlı Şehri Şam**, Küre Yayınları, İstanbul 2012.
- Mantran, Robert: “Hısbâ”, **The Encyclopedia of Islam**, C.III, Leiden-London 1970.
- _____ : **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Çev: Server Tanilli, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, C.I-II, İstanbul 2012.
- Marcus, Abraham: **Modernliğin Eşiğinde Bir Osmanlı Şehri Halep**, Çev: Mehmet Emin Baş, Küre Yayınları, İstanbul 2008.
- Marmont, Marshal: **The Present State Of The Turkish Empire**, London 1839.

- Masters, Bruce: “Halep” **TDVİA**, C. XV, İstanbul 1997, s. 244-247.
- _____: “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti Halep, İzmir ve İstanbul**, Ed: Edhem Eldem vd., İstanbul 2010; s. 19-87.
- Meeker, Michael E.: **İmparatorluktan Gelen Bir Ulus: Türk Modernitesi ve Doğu Karadeniz’de Osmanlı Mirası**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2005.
- Mehmed Hurşid Paşa: **Seyahâhadnâme-i Hudûd**, Çev. Alaaddin Eser, Simurg Yayınları, İstanbul 1997.
- Mehmed Memduh: **Esvât-ı Südûr**, Vilayet Matbaası, İzmir 1328.
- Mehmed Süreyya: **Sicill-i Osmanî**, Yay. Haz: Nuri Akbayan, C. II, İstanbul 1996.
- _____: **Nuhbetü’l-Vekâyi’**, İstanbul 1290.
- _____: **Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniyye**, Haz: M. Keskin-A. Öztürk-R. Tosun, C. II, İstanbul 1996.
- Ménage, V. L.: “Osmanlı Tarihçiliğın Başlangıcı”, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. IX (1978), s. 227-240.
- Menemencioğlu Ahmed Bey: **Menemencioğulları Tarihi**, Haz: Yılmaz Kurt, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.

Mercan, Mehmet:

“Sultan Abdülmecid’in Rumeli Gezisi Hakkında Bazı Tespitler”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XXIV(1) İzmir 2009, s. 81-100.

_____:

“ Sultan Abdülmecid’in Rumeli ve Anadolu’ya Yaptığı Geziler” **Nakş-ı İstanbul Ortaköy Büyük Mecidiye Camii**, Ed: Ahmet Uçar, İstanbul 2015, s. 85-116.

_____:

“Osmanlı Padişahlarının Yurtiçi Gezileri (Bir Kronoloji Denemesi)”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 60 (2017), s. 459-474.

Mert, Özcan:

“Âyan”, **TDVİA**, C. IV, İstanbul 1991, s. 195-198.

_____:

“II. Mahmud Döneminde Taşradaki Merkeziyetçilik Politikası”, **Türkler**, C. XIII, Ankara 1999, s. 720–730.

Mete, Zekai:

“Menteşe”, **Tdvia**, C. XXIX, Ankara 2004, s. 151-152.

Moltke, H. V.:

Moltke’nin Türkiye Mektupları, Çev: Hayrullah Örs, Remzi Kitabevi, İstanbul 2017.

Moreau, Odile:

Reformlar Çağında Osmanlı İmparatorluğu Askerî ‘Yeni Düzen’in İnsanları ve Fikirleri 1826-1914, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

- Muahedat Mecmuası:** C. I-V, TTK, Ankara 2008.
- Muço, Entela: **Yanya Valisi Tepedelenli Ali Paşa ve Emlakı,** Eser Kitap, İstanbul 2010.
- Muharrerât-ı Nâdire:** Yay. Haz: Ali Aktan, TTK, Ankara 2018.
- Mustafa Naimâ Efendi: **Naimâ Tarihi,** C. III, Çev: Zuhuri Danışman, İstanbul 1968.
- Mustafa Nuri Paşa: **Netâyicü'l-Vukû'ât,** C.III- IV, İstanbul 1327.
- Mutlu, Şamil, **Yeniçeri Ocağı'nın Kaldırılışı ve II. Mahmud'un Edirne Seyahati Mehmed Daniş Bey ve Eserleri,** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1994.
- Nalbantoğlu, Süleyman Can: **Kadı Abdurrahman Paşa'nın Siyasi Hayatı,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2008.
- Okumuş, Ejder: "II. Mahmud Dönemi Yenileşme Çabaları", **Türkler,** C.XIV, Ankara 2002, s. 647–656.
- Omer, Metin: **Romanya'daki Türk-Tatar Toplumu ve Türkiye'ye Göçleri (1918-1941),** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2018.
- Orhonlu, Cengiz: "Bolu", **TDVİA,** C. VI, İstanbul 1992, s. 277-278.

Ortaylı, İlber:

“Osmanlı Tarih Yazıcılığının Evrimi Üstüne Düşünceler”, **Türkiye’de Sosyal Bilim Araştırmalarının Gelişimi**, Der. Sevil Atauz, Ankara 1986, s. 419-429.

_____:

“Tanzimat Bürokratları ve Metternich”, **Prof. Dr. Fehmi Yavuz’a Armağan**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 361-367.

_____:

İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, İstanbul 1999.

Osmanlı Belgelerinde Suriye, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Osmanlı Belgelerinde Surre Alayları, Başbakanlık Osmanlı Arşiv Yayınları, Ankara 2010.

Örenç, Ali Fuat:

“Yunanistan Bağımsızlık Sürecinde Yok Edilen Mora Türkleri”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, S. 11/12 (2011), s. 5-32.

_____:

“Some New Considerations on the East Meditterreanean Policy of Muhammad Ali Pasha, Governor of Egypt”, **Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. XVIII, Güz 2005, s. 131-151.

_____:

Balkanlarda İlk Dram Unuttuğumuz Mora Türkleri ve Eyaletten Bağımsızlığa

Yunanistan, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul 2009.

 zaydın, Abdülkerim:

“Aneze”, **TDVİA**, C. III, İstanbul 1991, s. 195-196.

 zcan, Abdülkadir:

“Fatih Devri Tarih Yazıcılığı ve Literatürü”, **Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. XIV (2003), s. 55-62.

_____:

“Çarhacı”, **TDVİA**, C. VIII, İstanbul 1993, s. 229-230.

_____:

“Hac”, **TDVİA**, C. XIV, İstanbul 1996, s. 400-408.

_____:

“Hâlet Efendi”, **TDVİA**, C.XV, İstanbul 1997, s. 249-251.

_____:

“Hüseyin Paşa, A a”, **TDVİA**, C. XIX, İstanbul 2013, s. 3-4.

_____:

“Osmanlı Tarih Edebiyatında Türlere Genel Bir Bakış”, **Essays in Honour of Eklemaddin İhsanoğlu**, Vol: I, IRCICA, İstanbul 2006, s. 129-152.

_____:

“Osmanlı Tarih ili ine ve Tarih Kaynaklarına Genel Bir Bakış”, **FSM İlm  Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, Bahar 2013, S. 1. s. 271-293.

 z elik, Selahittin:

“Osmanlı İ  Hukukunda Zorunlu Bir Tehir (Mürted Maddesi)”, **OTAM**, S. 11 (2001), s. 347-438.

- Özdeğer, Mehtap: “Osmanlı Devlet Teşkilatında Âyânın Mali ve İdari Yönetime Müdahale Devri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası**, C. 50, S. 1-4, s. 69-132.
- Özdemir, Rıfat: “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800–1867)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 7, S.1 (1992), s. 133-166.
- Özdemir, Yavuz, Erol Çiydem: “Osmanlı Coğrafyasında İlk Devrimci Örgüt: Philiki Eterya”, **Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.7, S.4, 2017, s. 24-45.
- Özkan, Ayşe: **Miloş’tan Milan’a Sırp Bağımsızlığı (1830-1878)**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Özkan, Haldun: “Kitabeli Erzurum Çeşmeleri”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S.45 (Bahar 2018), s. 345-370.
- Özkaya, Yücel, Ali Akyıldız: “Muhassıl”, **TDVİA**, XXXI, Ankara 2020, s. 18-20.
- Özkaya, Yücel: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Ayanlık**, TTK, Ankara 2014.
- _____: “Anadolu’daki Yeniçerilerin Düzensizliği İle İlgili Belgeler ve İzmir’de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 23, S. 1-2 (1965), s. 78-90.

- _____:
- “Merkezi Devlet Yapısının Zayıflamasının Sonuçları: Ayanlık Sistemi ve Büyük Hanedanlıklar”, **Osmanlı**, C. VI, Ankara 1999, s. 113–167.
- _____:
- “Mütesellim”, **TDVİA**, C. XXXII, İstanbul 2006, s. 203-204.
- _____:
- “XVIII, Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, **Belleten**, Ankara 1978, C. XLII, S. 168, s. 667-723.
- _____:
- “XVIII. Yüzyılın Ortalarında Kastamonu Sancağı”, **Birinci Kastamonu Kültür Sempozyumu Bildirileri 21-23 Mayıs 2000**, Kastamonu 2001.
- _____:
- Osmanlı İmparatorluğu’nda Dağlı İsyanları (1791-1808)**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara 1983.
- Öztürk, Hakan:
- 186 Numaralı Şer’iye Siciline Göre Hamid Sancağı’nın Sosyal, Kültürel ve Ekonomik Yapısı**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ 2003.
- Öztürk, Nazif:
- “Evkaf-ı Hümâyûn Nezaretinin Kuruluş Tarihi ve Nazırların Hal Tercümesi (II)”, **Vakıflar Dergisi**, S. 16, Ankara 1982, s. 31-42.
- Öztürk, Necdet:
- “Osmanlılar’da Tarih Yazıcılığı Üzerine”, **Osmanlı**, C. VIII, Ankara 1999, s. 257-261.

- Pakalın, Mehmet Zeki: **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C. I-III, TTK, İstanbul 1993.
- Pamir, Aybars: “Osmanlı Egemenlik Anlayışında Sened-i İttifak’ın Yeri”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 53, S. 2 (2004), s. 61–82.
- Pamuk, Şevket: **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi (1500-1914)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2005.
- Panzac, Daniel: **Osmanlı İmparatorluğu’nda Veba (1700-1850)**, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- Parmaksızoğlu, İsmet: “Rauf Paşa, Mehmed Emin”, **Türk Ansiklopedisi**, XXVII, Ankara 1978.
- Peirce, Leslie P.: **Harem-i Hümayun Osmanlı İmparatorlu’nda Hükümler ve Kadınlar**, Çev: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları İstanbul 2016.
- Pollock, Arthur W. A.: **The United Service Journal and Naval and Military Magazine**, Volume 31, London 1839.
- Poole, Stanley Lane: **Lord Stratford Canning’in Türkiye Anıları**, Çev: Can Yücel, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Quataert, Donald: “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Madencilik”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Çev. Ahmet Günlük, C. 4, İstanbul 1985, s. 914-916.

- Rafeq, Abdul-Karim: “Farklı Bir Güç Dengesi: 18 ve 19. Yüzyılda Avrupa ve Ortadoğu”, **Ortadoğu Tarihi**, Haz: Youssef M. Choueiri, İstanbul 2012, s. 277.
- Ragıb Raif, Rauf Ahmed: **Bâb-ı Âli Hâriciye Nezâreti Mısır Meselesi**, Haz: Mustafa Öztürk-Sevda Özkaya Özer, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2011.
- Raymond, Andre: “Arap Eyaletleri (XVI ve XVIII. Yüzyıllar)”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, Ed. Robert Mantran, Çev: S. Tanili, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2012.
- Raymond, Andre: **Osmanlı Dönemind Arap Kentleri**, Çev: Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1995.
- Rustum, Asad J.: **El-Mahfûzâtü’l-Mülkiyeti’l-Mısriye (A Calendar of State Papers from the Royal Archives of Egypt Relating to the Affairs of Syria)**, Vol. I, The American Press, Beyrut 1940.
- Sahaflar Şeyhi-zâde M. Esad Efendi: **Esad Efendi Tarihi**, Haz: Ziya Yılmaz, OSAV, İstanbul 2000.
- _____: **Üss-i Zafer**, Haz. Mehmet Arslan, Kitabevi, İstanbul 2005.
- Sakin, Orhan: **Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları**, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul 2011.

- Samur, Sabahattin: “Kavalalı Mehmet Ali Paşa’nın (1770-1849) Sosyal Politikaları ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, **Bilimname**, Sayı XIII, 2007/2, s. 131-138.
- _____:
- İbrahim Paşa Yönetimi Altında Suriye**, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1995.
- Sannav, Sabri: **Yakın Dönem Tarihimizde Sakız Adası**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.
- Sarı, Serkan: **XVI. Yüzyılda Hamid Sancağı Yer Adları**, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 2000.
- Selçuk, Hüseyin: **Sadrazam Benderli Mehmed Selim (Sırrı) Paşa Hayatı, İdari Ve Siyasi Faaliyetleri**, Kitabevi, İstanbul 2022.
- Sertel, Yıldız: “Asya Tipi Üretim Tarzı Kavramı ve Osmanlı Tarihi ile İlgili Yorumlar”, **Özgür İnsan**, S. 45 (Temmuz), s. 63-76.
- Sertoğlu, Midhat: **Osmanlı Tarih Lügâtı**, Kurtuba Kitap, İstanbul 2015.
- _____:
- Mufasssal Osmanlı Tarihi**, C. V, TTK, Ankara 2011.
- Seton-Watson, R.W.: **Britain in Europe 1789-1914: A Survey of Foreign Policy**, New York: Macmillan Company 1945.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet:

“Tanzimat Dönemi İmar Meclisleri”, **OTAM**, S: 3 (Ankara), s. 323-332.

_____:

Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868), TTK, Ankara 1999.

Seyyid Muhammed es-Seyyid Mahmud:

“Mısır Eyaletinde Osmanlı Nizâmının Kuruluşu”, **Osmanlı**, C. I, Ankara 1999, s. 289-307.

_____:

“Kasımiyye”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 552-553.

_____:

“Kazdağlıyye”, **TDVİA**, C. XXV, İstanbul 2002, s. 143-144.

_____:

“Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır’ın Yeri”, **Türkler**, C. X, Ankara 2002, s. 159-171.

Sezen, Tahir:

Osmanlı Yer Adaları Sözlüğü, , Ankara 2006.

Sezer, Hamiyet:

“Yeniçeri Ocağı’nın Kaldırılışının Taşraya Yansıması (1826-1827)”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 19, S. 30 (1997), s.215-238.

Shaw, Stanford J., Kural Shaw:

Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2010.

Shaw, Stanford J.:

Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C.I, Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 2008.

- Sinoué, Gilbert: **Kavalalı Mehmed Ali Paşa (Son Firavun)**, Çev: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul 2004.
- Slade, Adolphus: **Record of Travels in Turkey, Greece, &c. And of Cruise in the Black Sea and The Capitan Pasha in the Years 1829, 1930 and 1931**, Vol I, London 1833.
- Solakzade Mehmed Hemdenî Çelebî: **Solakzade Tarihi**, C. II, Haz. Vahid Çabuk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Sunguroğlu, İshak: **Harput Yollarında Seçmeler**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1987.
- Sümer, Faruk: “Ağa Muhammed Şah”, **TDVİA**, C.I, İstanbul 1988, s.455-456.
- Şahin, İlhan: “Kastamonu”, **TDVİA**, C. XXIV, İstanbul 2001, s. 587-588.
- Şahin, Naci: **XIX. Yüzyılda Karahisar-ı Sahip Sancağı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- Şakir Şevket: **Trabzon Tarihi**, Cild-i Sâni, İstanbul 1294.
- Şanizade Mehmed Ataullah: **ŞânîzâdeTârihi**, C.I-IV, İstanbul 1284-1291.
- Şemseddin Sami, **Kamus-ı Türkî**, Ankara 2019.
- Şentürk, Nazır: **Babîali ve Sadrazamları**, Doğan Kitap, İstanbul 2007.
- Şirin, İbrahim: “Osmanlı Tarih Yazıcılığının Tarihi Gelişimi”, **Pax Ottomana, Studies İn Memoriam Prof.**

- Dr. Nejat Göyünç**, Ed: Kemal Çiçek, Ankara 2001, s. 543-579.
- Şirvânî Fatih Efendi: **Gülzâr-ı Fütûhât**, Haz. Mehmet Ali BEYHAN, Kitabevi, İstanbul 2001.
- Şükrü Kamil: “Kolera İstilaları”, **Maarif**, C. V, no: 124 (28 Ca 1311/07.12.1893).
- Tabak, Faruk: “Bereketli Hilal’in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emegın Kontrolü (Yak. 1700-1850)”, **Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Ed: Ç. Keyder-F.Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010.
- Tabakoğlu, Ahmet: “İmdâdiye”, **TDVİA**, C.XXII, İstanbul 2000.
- Taş, Hülya: “İhtisâb Mukâta’ası Verilerinin Şehir Ekonomisi Açısından Anlamı: Ankara Örneği”, **U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 13 (2007/2), s. 409-436.
- Taş, Kenan Ziya: **Osmanlının Arka Bahçesi Bolu Sancağı**, Post Yayın, İstanbul 2017.
- Tayyarzâde Atâ: **Osmanlı Saray Tarihi-Târîh-i Enderûn**, Haz. Mehmet Arslan, Kitapevi, C. I-V, İstanbul 2010.
- Tektaş, Nazım: **Osmanlıda İkinci Adam Saltanatı Sadrazamlar**, Çatı Kitapları, İstanbul, 2009.
- Tızlak, Fahrettin: “Antalya’da Bir Ayan Ailesi: Hacı Osman Hanedanı”, **Antalya Kitabı Selçuklu’dan Cumhuriyet’e Sosyal Bilimlerde Antalya**, C.I, Antalya 2018, s. 96-105.

- _____ : “Tekelioğlu İsyanı”, **XIII. Türk Tarihi Kongresi Ankara 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler**, C.III, Kısım I, Ankara 2002, s.237-254.
- _____ : “XIX. yüzyılın İlk Yarısında Anadolu Madenleri”, **Prof. Dr. Bayram Kodaman’a Armağan**, Samsun 1993, s. 291-305.
- _____ : “XVIII. Yüzyılın Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri”, **Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu 23-25 Mayıs 2013**, Elazığ, s. 349-365.
- _____ : **Osmanlı Döneminde Keban Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)**, TTK, Ankara 1997.
- Toksoy, Celal: “Mehmed Emin Rauf Paşa” **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, II, İstanbul 1999, s. 137.
- Tomar, Cengiz: “Şam”, **TDVİA**, C. XXXVIII, İstanbul 2010, s. 311-315.
- Tomata, Tahir: **1831 Şam Vakası**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2011.
- Tosunoğlu, Ayşe: **XVI. Yüzyılda Kastamonu Sancağı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.

- Tuğluca, Murat: “Osmanlı’da Nefir-i Âmm Uygulamasının Erken Dönem Örnekleri ve Toplumsal Dinamizme Yansıması”, **Belleten**, C. LXXX, S. 289 (2016), s. 773-796.
- Tukin, Cemal: **Boğazlar Meselesi**, Pan Yayıncılık, İstanbul 1999.
- Tunalı, Ayten Can: **Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma (1839-1876)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2003.
- Tuncer, Hüner: **Metternich’in Osmanlı Politikası (1815-1848)**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2013.
- Turan, Namık Sinan: **İmparatorluk ve Diplomasi Osmanlı Diplomasisinin İzinde**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2015.
- Turhal, Abdullah: **Osmanlı’nın Muhteşem Süvarileri: Deliler**, Doğan Kitap, İstanbul 2011.
- Türk geldi, Ali Fuat: **Maruf Simalar**, Haz: S.Akşin Somel-Mehmet Kalpaklı, TTK, Ankara, 2013.
- _____: **Ricâl-i Mühimme-i Siyâsiyye**, Haz: Hayrettin Pınar-Fatih Yeşil, Kitabevi, İstanbul 2012.
- Ubucını, F.H.A.: **1855’te Türkiye**, C. I, Çev: Ayda Düz, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul 1977.
- Uçarol, Rifat: **Siyasi Tarih (1789-1999)**, Filiz Kitabevi, İstanbul 2000.

- Uçman, Abdullah: “Âkif Paşa”, **TDVİA**, C.II, İstanbul 1989, s.261-262.
- Uluerler, Sıtkı: **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1774-1848)**, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Elazığ 2009.
- Uluerler, Sıtkı: “Osmanlı-İran Siyasi İlişkilerinde İran Şehzadesi Abbas Mirza’nın Rolü (1800-1833)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 22, S. 2, Elazığ 2012, s. 308-319.
- Ulutaş, Songül: “Tarsus Şeriye Sicilleri ve Arşiv Belgeleri Işığında Menemencioğlu Aşiretinin Mısırlılara ve Osmanlı Devleti’ne İkili Yardım Faaliyetleri”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2006, s.369–392.
- Unat, Faik Reşit: **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, TTK, Ankara 2008.
- Uyar, Mesut: **Osmanlı Devleti’nde Kolera İstanbul Örneği (1892-1895)**, Kitabevi, İstanbul 2007.
- Uzun, Ahmet: **Tanzimat ve Sosyal Direnişler (Niş İsyanı Üzerine Ayrıntılı Bir İnceleme)**, Eren Yayıncılık, İstanbul 2002.
- Uzun, Efkan: “Mehmed Ali Paşa’nın Anadolu’ya Saldırının Niğde ve Nevşehir Yöresindeki Tesirleri”, **Zeitschrift für die Welt der Türken / Journal of World of Turks (ZfWT)**, Vol. 4, No.2, s. 149-166.

Uzunçarşılı, İ. Hakkı:

Merkez ve Bahriye Teşkilatı, TTK, Ankara 1988.

_____:

“Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa Tarafından Saruhan, Aydın ve İzmir’in İşgaline Dair Vesikalar” **Belleten**, C. XLVII, S. 185(Ocak 1893), s. 1-29.

_____:

“Ayan”, **İslam Ansiklopedisi**, C. II, MEB, İstanbul 1979, s. 40–42.

_____:

“Nizam-ı Cedid Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa”, **Belleten**, C. XXXV, S.138 (Nisan 1971), s.245-302.

_____:

Mekke-i Mükerreme Emirleri, TTK, Ankara 1984.

_____:

Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa, TTK, Ankara 2010.

_____:

Osmanlı Tarihi, C. II, Ankara 1983.

Ülker, Necmi:

XVIII. Yüzyılda Mısır ve Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın Mısır Seferi”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. IX (1994), s. 1-30.

Ünal, Mehmet Ali:

Paradigma Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayınları, İstanbul 2011.

Ünver, Fikret:

Aydınlanmanın Şehit Başbuğu Kadı Abdurrahman Paşa, Adana 2016.

- Veinstein, Gilles: “Çiftlik Tartışması Üzerine”, **Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım**, Ed: Çağlar Keyder-Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, 35-66.
- Wittman, William: **Osmanlı’ya Yolculuk (1799-1800-1801)**, OTDÜ Geliştirme Vakfı Yayıncılık, Ankara 2011.
- Yaramış, Ahmet, Mehmet Güneş: **Askerî Kânûnnâmeler (1826-1827)**, Asil Yayın, Ankara 2007.
- Yatak, Süleyman: “Sadriazamlar ve Kapudan-ı Deryalar Hakkında Yazılan Biyografik Eserler”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Aralık 1990, s. 135-143.
- Yazıcı, Tahsin: “Feth Ali Şah”, **TDVİA**, C. XII, s.451-452.
- Yeşil, Fatih: **İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu’nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- Yetkin, Şerare: “Abbasiler”, **TDVİA**, C. I, İstanbul 1988, s. 49-56.
- Yıldırım, M. Zahit: **Karahisar-ı Sahip Sancağı’nın İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1720-1750)**, Ankara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003.

Yıldırım, Mehmet:

1827–1829 (H.1243) Tarihli Antakya (Hatay) Şeriye Sicilleri Transkripsiyon/Değerlendirme, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 1999.

Yıldız, Gültekin:

Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset Ordu ve Toplum (1826-1839), Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009.

Yılmazçelik, İbrahim:

“XVIII. Yüzyıl ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Eyaletinin İdari Yapısı ve İdari Teşkilatlanması”, **Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, C. 18, S. 29, s. 217-232.

_____:

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır (1790-1840), TTK, Ankara 1995.

_____:

“Osmanlı Hâkimiyeti Süresince Diyarbakır Eyaleti Valileri (1516-1838)”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 10, S. 1, Elazığ (2000), s. 233-287.

Yiğit, İsmail:

“Memlûkler”, **TDVİA**, C. XXIX, İstanbul 2004, s. 90-97.

Yinanç, M. Halil:

“Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, **Tanzimat II**, İstanbul 1999, s. 573-595.

Yüksel, Ahmet:

II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı, Kitap Yayınevi, İstanbul 2013.

Yüksel, Hasan:

**Osmanlı Döneminde Keban-Ergani
Mâdenleri 1776-1794 Tarihli Maden Emini
Defteri**, Dilek Matbaası, Sivas 1997.

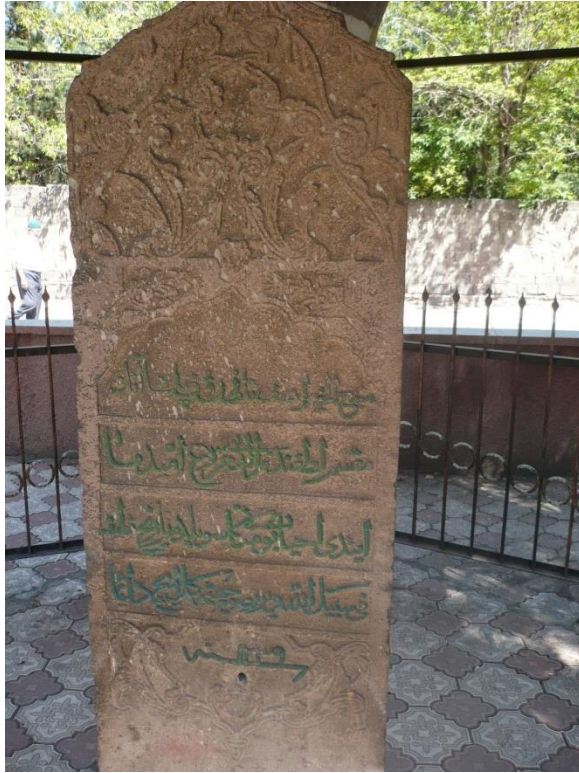
EKLER

Rauf Paşa, vükelâ ve diğer zevatla birlikte: İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nden alınmıştır.

Rauf Paşa Namazgahı

1559

<http://puskulcu.blogspot.com/2014/08/rauf-pasa-namazgahi.html> (Erişim Tarihi 19.12.2022. 11:05)

¹⁵⁵⁹ Taşın ön yüzünde *Küllema dehâle aleyhâ Zekerîyya'l-mihrab Sene 1239*, arka yüzünde *Menba'ü'l-hayr âsâf-ı sâni Rauf Paşa anın/ Maskem-i lütfundan aldı mezra'ümmid-i mâ/ Etdi ihyâ bu mekânı söyledim tarih-i Nazif/Fî sebili'llah verir su çeşme gel iç dâ'imâ Sene 1239*. Çeşmenin mimarî özellikleri için bkz: Haldun Özkan; "Kitabeli Erzurum Çeşmeleri", *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, S.45 (Bahar 2018), s. 364-365.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans öğrenimini 2005’te Tokat Gaizosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde tamamladı. 2008 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı Yakınçağ Tarihi Bilimdalı’nda Prof. Dr. Mehmet BEŞİRLİ’nin danışmanlığında hazırladığı “Tereke Defterlerine Göre II. Mahmud Döneminde Tokat’ın Sosyal ve Ekonomik Yapısı” adlı tezle yüksek lisans öğreniminden mezun olmuştur.